BAŠĆANSKA PLOČA

BAŠĆANSKA PLOČA UDK 003.349:930.27:930.85 (082.1)

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
POVIJESNO DRUŠTVO OTOKA KRKA
POVIJESNO DRUŠTVO RIJEKA

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
POVIJESNO DRUŠTVO OTOKA KRKA
POVIJESNO DRUŠTVO RIJEKA

Recenzenti:
Josip ADAMČEK, Miroslav BERTOŠA, Zvane ČRNJA i Anica NAZOR

Prevodioci Uvodne riječi:
Mira VLATKOVIĆ, engleski jezik
Natalija VOROBJEVA-HRŽIĆ, ruski jezik
Gertruda POSTL–BOŽIĆ, njemački jezik
Smiljka MALINAR, talijanski jezik
Miloš BUKOVAC, francuski jezik

Lektor:
Mirjana STRČIĆ

Tehnički urednik i korektura:
Darinko MUNIĆ

Tisak: TIPOGRAF – Rijeka
Naklada: 1500 primjeraka
Na ovitku: Bašćanska ploča u atriju palače JAZU.
Fotografija Ivica BUZJAK

BAŠĆANSKA PLOČA
I

ZAGREB – KRK – RIJEKA 1988.

Objavljivanje ove knjige omogućili su:
- *Izvršni odbor Skupštine Zajednice općina Rijeka*
- *Izvršno vijeće Skupštine općine Krk*
- *»Jadroagent« – Međunarodna pomorska i saobraćajna agencija Rijeka*
- *Samoupravna interesna zajednica kulture Rijeka*
- *Skupština općine Rijeka*
- *RO »Zlatni otok« Krk OOUR hoteli Baška*
- *RO »Zlatni otok«, RZZP – Marketing služba Krk*
- *Republička samoupravna interesna zajednica kulture Hrvatske Zagreb*
- *Turističko društvo Baška*
- *Turističko društvo Malinska*
- *Udružena samoupravna interesna zajednica kulture Zajednice općina Rijeka*

Akademik Jakov SIROTKOVIĆ
predsjednik
Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Zagreb

UVODNA RIJEČ

U svojih tisuću i više godina života na ovim balkanskim prostorima jugoslavenski su narodi i narodnosti stvorili kulturne i znanstvene vrednote koje su trajno ušle u riznicu čovječanstva. Nedavne znanstvene manifestacije o Metodu i ogromnom doprinosu toga slavnog Solunjanina i njegova brata Ćirila Konstantina razvoju hrvatskoga, odnosno jugoslavenskih te drugih slavenskih naroda pokazale su još jednom da je političko i kulturno djelo slavne i zaslužne braće neprolazno. Uz to, znanstveni skupovi u povodu Metodove obljetnice održani u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, te u Đakovu, Senju i Vrbniku dokazali su da je glagoljska prošlost naših naroda čvrsto ukorijenjena na širokim prostorima, da je djelovala pozitivno, integrirajuće, budeći duboke brazde osjećaja narodnog zajedništva. U tome smislu gledamo i na značenje Bašćanske ploče, na ulogu koju Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ima u njezinu čuvanju te na doprinos članova i suradnika Akademije u proučavanju toga glasovitog spomenika.

Taj jurandvorski dragi kamen nalazi se danas izložen u atriju palače Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu kao kamen temeljac naše baštine. U okrilje najstarije naučne ustanove u Hrvatskoj stigla je 30-ih godina kao najpoznatiji i najznačajniji spomenik hrvatske povijesti i kulture srednjega vijeka. Dospjela je u Zagreb u trenutku kada je u svome tisućljetnom obitavalištu, u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru na otoku Krku, bila fizički ugrožena. U posljednji je čas dopremljena u Zagreb, jer ju je trebalo stručno, pažljivo i s golemim znanjem kemijskih i fizičkih procesa spasiti od propadanja. Ne samo što je sol opasno počela nagrizati glagoljska slova uklesana u kamen, nego se počeo mrviti i sâm vapnenac u koji je uklesan glagoljski tekst. Upravo u zagrebačkim laboratorijima, pod stručnim nadzorom vrhunskih znalaca, a nastojanjem Akademijine uprave, zaustavljeno je propadanje toga najvećeg kamenoga glagoljskog natpisa, toliko dragocjenog za nas. Tako je, upravo zahvaljujući našim prethodnicima u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetno-

sti, zaustavljeno nestajanje dragocjenog teksta, zapisanog hrvatskom glagoljicom: na spomeniku je, naime, zasvjedočen onaj tip glagoljskog pisma koje iz oblih prelazi u uglate oblike, a jezik iz staroslavenskoga u hrvatski, čuvajući podjednako korijene tradicije, tj. starijega slavenskog stanja, koliko istovremeno težeći prema oblicima karakterističnim za dalji specifičan razvoj na hrvatskome tlu.

Bilo je, zaista, opravdano da se Akademiji povjeri na čuvanje taj dragi kamen iz duboke prošlosti, jer su i zagonetku toga spomenika prvi znanstveno otkrivali radnici koji su kasnije, kad je osnovana Akademija, postali njeni prvi članovi. Josip Juraj Strossmayer još je ljeta 1865, godinu dana prije nego što je Akademija osnovana, poslao na Krk zagrebačkog fotografa Ivana Standla da Baščansku ploču fotografira, da se tako i na taj – tada novi – način učini dostupnom za proučavanje. I kasnije je taj ugledni fotograf boravio na Krku i još jednom snimio ploču; i u tome poslu pomagala ga je Akademija.

Spomenik iz Jurandvora proučavali su najugledniji i najpoznatiji historičari i filolozi 19. stoljeća, i prije nego što je Akademija osnovana; kada je ta znanstvena institucija počela s radom, upravo ti su znanstvenici postali akademici: Franjo Rački, Ivan Črnčić, Lavoslav Geitler. I kasnije, sve do danas, obraćali su članovi Akademije veliku pažnju Baščanskoj ploči, te je literatura o njoj zapravo i bibliografija mnogih članova Akademije. Tako su svoj znanstveni interes usmjerili na odgonetavanje zagonetke toga dokumenta i Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Stjepan Ivšić, Miho Barada, Josip Hamm, sve do živih sadašnjih akademika ili članova suradnika: Milana Moguša, Eduarda Hercigonje, Branka Fučića, Anice Nazor, Miroslava Šicela i drugih.

Svojedobno su glagoljsko pismo i staroslavenski jezik praktički najuže povezivali niz slavenskih naroda – od Makedonaca na jugu preko Hrvata na zapadu do Moravljana na sjeveru. Najduže su se zadržali u sjevernim primorskim hrvatskim stranama – u istarsko-kvarnerskom prostoru, u kraju gdje je glagoljaštvo kao izraz narodnoga otpora stoljećima pomagalo očuvanju narodne samobitnosti pred stranim, negativnim utjecajima. Prihvaćanjem pozitivnih tradiconalnih spoznaja i njihovim usklađivanjem s novim poticajima moguće je i u ovim krajevima i izvan njih doći do pune istine o prošlosti, o čemu upravo tekst Baščanske ploče najbolje svjedoči. Zbog toga cijenimo napor povijesnih društava otoka Krka i Rijeke da publiciranjem tekstova o Baščanskoj ploči još u većoj mjeri taj spomenik približe, ne samo stručnjacima, nego i široj javnosti.

INTRODUCTION

During the thousand odd years that the Yugoslav nations and nationalities have inhabited the Balkan regions, they have produced a wealth of culture and science which forms part of the treasure of all mankind. The recent commemoration of the famous Salonikan Methodius and his brother Cyril has revealed their great contribution to the development of the Croatian, Yugoslav and other Slavonic peoples. Scholarly gatherings, held at the Yugoslav Academy of Arts and Sciences in Zagreb, and in Đakovo, Senj and Vrbnik, to celebrate Methodius's anniversary have proved that the Glagolitic tradition is deeply rooted among the people of this country, and that it exerted a positive integrating influence, engendering profound feelings of a national identity. It is from this aspect that we view the significance of the Baška Stone, and the role of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences in preserving it. The studies of this unique monument carried out by members and associates of the Academy cannot be too highly esteemed.

This unique stone of Jurandvor stands on exhibition in the hall of the Palace of the Academy of Arts and Sciences in Zagreb as a cornerstone of our national heritage. It was placed here in the 1930's to be guarded by Croatia's oldest scientific institution. An outstanding memorial to medieval Croatian history and culture, it was sent to Zagreb at the time when it had become physically endangered at its thousand year old shelter in St. Lucia's Church at Jurandvor on the island of Krk. It was a crucial moment for its existence, because it needed professional conservation and careful treatment by chemical and physical processes to save it from decay. Not only had salt started to erode the Glagolitic letters carved in stone, but the limestone which had the Glagolitic text carved into it had begun to crumble. It was in Zagreb laboratories, under the professional guidance of top specialists, and with the support of the Academy's Board, that the dilapidation of this largest of Glagolitic inscriptions in stone was halted. Thanks to our predecessors in the Academy of Arts and Sciences the valuable text was saved from obliteration. The particular feature of the stone is that it is inscribed in the type of Glagolitic script which marks the transition from rounded into angular forms, in the language at its transitional stage form Old Slavonic to Croatian. Thus it is a record of an older stage of the Slavonic language, preserving the roots of tradition, and at the same time showing tendencies towards forms characteristic of further specific development on Croatian soil.

It was indeed a wise decision to entrust the valuable stone from the remote past to the care of the Academy, because the riddle of the Stone had first been approached by the acholars who were later to become the first members of the Academy when it was established. As early as 1865, a year before the foundation of the Academy, Josip Juraj Strossmayer sent a Zagreb photographer, Ivan Standl to Krk to take

photographs of the Stone and in this way to make it accessible to studies: this was a novelty at the time. The noted photographer returned to Krk later to photograph the Stone again; he, too, was supported by the Academy.

The Jurandvor Stone was studied by the most eminent historians and philologists of the 19th century, even before the foundation of the Academy, and when it was established, the following scholars became its members: Franjo Rački, Ivan Črnčić, Lavoslav Geitler. Until the present day members of the Academy have devoted great attention to the Stone of Baška, so that the literature on it represents, to a great extent, the bibliography of many of the Academy members. Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Stjepan Ivšić, Miho Barada, Josip Hamm, all trained their sights on the inscription in order to unravel its mystery. The inscription is still a subject of great interest, as can be seen from studies by the present members and associates of the Academy, including Milan Moguš, Eduard Hercigonja, Branko Fučić, Anica Nazor, Miroslav Šicel and others.

At one time the Glagolitic script and the Old Slavonic language linked many Slavonic peoples – from the Macedonians in the south to the Croatians in the west and the Moravians in the north. Script and language survived longest in the northern parts of the Croatian littoral, in the region of Istria and the Kvarner gulf – where Glagoliticism, as an expression of the national reistance to negative foreign influence, helped to preserve national identity for centuries.

If positive awareness of tradition is accepted and adjusted to recent knowledge, it is possible to attain the full truth of the past in these parts and elsewhere, and it is in this field that the testimonial of the Baška Stone is of such great importance. Therefore, we greatly appreciate the efforts by the historical Societies of Krk and Rijeka to make the Baška Stone accessible, not only to scholars but to the wider public as well, by publishing scholarly writings on the subject.

Academician
Jakov SIROTKOVIĆ
President of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts
Zagreb

ВСТУПИТЕЛЪОНОЕ СЛОВО

В течении свыше тысячи лет жизни на этих балканских пространствах югославские народы и народности создали многочисленные культурные и научные ценности, суверенно вошедшие в сокровищницу человечества. Недавние научные выступления на тему Мефодия, о огромном вкладе этого известного Солунянца, а также его брата Кирилла Константина в развитие хорватских, и не только хорватских, но югославских и остальных славянских народов, вновь продемонстрировали огрмомное политическое и культурное значение дела двух братьев. Наряду с тем, научные симпозиумы, связанные с юбилеем годовщины, проводимые в Югославской академии науки и культуры в Загребе, а также в Джаково, Сени и Врбнике, в полном смысле этого слова, доказали тот факт, что глаголическое прошлое наших народов глубокими корнями проникло и распространилось повсюду на широких пространствах, действуя положительно, объединяюще, возбуждая глубокие чувства народного единства. Принимая это во внимание, мьи придаём огромное значение Бащанской плите, а также роли Югославской академии науки и культуры в её сохранении и вкладе членов и сотрудников Академии в изучении этого знаменитого памятника истории.

Этот Юрандворский драгоценный камень, сегодня, выставлен в атриуме Палаты Югославской академии науки и культуры в Загребе, как краеугольный камень нашего наследия. Под покровительством старейшего научного учреждения в Хорватии эта плита находится ещё с тридцатых годов, как известнейший и значительнейший памятник хорватской истории и культуры среднего века. Она была привезена в Загреб именно в тот момент, когда её тысячелетнее место пребывания в церкиви св. Люции в Юрандворе на острове Крк, сделалось для неё опасным. В последний момент она была доставлена в Загреб, т.к. нуждалась в научной, осторожной обработке, с применением огромных знаний в области хода химических и физических процессов, дабы была спасена от уничтожения. Не только соль начала опасно разъедать глаголические буквы, врезанные в камень, но начал крошиться и сам известняк, на котором был выбит глаголический текст. Именно в загребских лабораториях, под научным наблюдением лучших специалистов, и под чутким руководством управы Академии, был остановлен процесс разрушения этой значительной глаголической надписи, настолько драгоценной для нас. Таким образом, благодаря именно нашим предшественникам, в Югославской академии науки и культуры был остановлен процесс исчезновения бесценного текста, выписанного хорватской глаголицей: на памятнике, вернее, запечатлён тот тип глаголического письма, которое из округлых форм переходит в угловатые, а язык: из старославянского в хорватский, сохраняя корни традиции, т.е. более старого славянского языка,

а одновременно тяготея к формам характеристичным для дальнейшего специфического развития на хорватской территории.

Было, в самом деле, совсем оправдано, что именно Академии была доверена заьота о том драгоценном камне из глубокой прошлости, т.к. загадку этого памятника истории первыми открыли, а затем научно обработали работники, которые впоследствии, когда была образована Академия, сделались её первыми членами. Иосип Юрай Штроссмаер ещё в 1865 году, за год до образования Академии, послал на остров Крк загребского фотографа Ивана Стандла сфотографировать плиту, чтобы таким образом, с применением для того времени нового метода, сделатя её доступной для изучения. И позже этот видный фотограф отправился на Крк, чтобы сфотографировать плиту, а в этой работе ему помогала Академия.

Памятник из Юрандвора изучали выдающиеся и известнейшие историки и филологи 19 века, ещё до образования Академии; когда же это научное учреждение начало со своей работой, именно те научные работники сделались академиками: франё Рачки, Иван Чрнчич, Лавослав Гейтлер. И позже, всё до сегодняшних дней, члены Академии посвящали большое внимание изучению Бащчанской плиты, а литература, написанная и посвящённая ей, в сущности, является библиографией многих членов Академии. Таким образом, свой научный интерес устремили на разгадывание загадки этого исторического документа и Ватрослав Ягич, Степан Ившич, Михо Барада, Иосип Хамм, всё до сегодняшних академиков или членов сотрудников, которыми являются: Милан Могуш, Эдурад Херцигоня, Бранко Фучич, Аница Назор, Мирослав Шицель и др.

Своевременно глаголическое письмо и старославянский язык практически тесно сврзьявали ряд славянских народов: от Македонцев на юге, Хорватов – на западе, до Моравцев – на севере. Дольше всего они задержались в северных приморских хорватских краях – на истарско-кварнерских пространствах, в тех краях, где глаголица, как отражение народного сопротивления, столетиями помогала сохранению народной самобытности от посторонних отрицательных воздействий. Усвоением положительных традиционых сознаний в сочетании с новыми усилиями, возможно в этих краях и вне их дойти до полной истины о прошлости, о чём и свидетельствует текст Бащчанской плиты. Именно поэтому мывысоко ценим усилия исторических обществ острова Крка и Реки, которые опубликованием текстов о Бащчанской плите, в значительно большей степени, делают этот исторический памятник достоянием не только специалистов, но и широкой общественности.

Академик
Яаков СИРОТКОВИЧ
председатель Югославской академии
науки и культуры,
Загреб

VORWORT

Im Laufe der mehr als tausend Jahre, seitdem sich die südslawischen Völker auf der Balkanhalbinsel angesiedelt haben, schufen sie kulturelle und wissenschaftliche Werte, die für immer in die Schatzkammer der gesamten Menschheit Eingang gefunden haben. So haben beispielsweise die vor kurzem stattgefundenen wissenschaftlichen Veranstaltungen über Methodius und den großen Beitrag dieses berühmten Einwohners von Saloniki sowie seines Bruders Kyrillos Constantinus zur kulturellen und politischen Entfaltung des kroatischen, bzw. der südslawischen, ja auch anderer slawischer Völker einmal mehr gezeigt, daß es eine Großtat war und bleibt. Darüber hinaus haben die in der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaft und Kunst in Zagreb, ferner in Đakovo, Senj und Vrbnik (auf der Insel Krk) veranstalteten wissenschaftlichen Tagungen gezeigt, daß die glagolitische Kultur auf einem unerwartet breitem Raum Wurzeln geschlagen hatte und somit eine starke integrierende Wirkung ausüben konnte, indem sie ständig ein Zusammengehörigkeitsgefühl wachhielt. In diesem Lichte ist auch die Bedeutung der Tafel von Baška ('Baščanska ploča'), bzw. die Rolle, die die Jugoslawische Akademie der Vissenschaft und Kunst bei der Aufbewahrung dieses Kulturdenkmals sowie der Beitrag der Akademiemitglieder und – mitarbeiter an der erforschung dieses berühmten Schriftdenkmals zu sehen.

Die genannte Steintafel, dieses Juwel aus dem Dorf Jurandvor auf der Insel Krk ist heute im Atrium des Palais der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaft und Kunst in Zagreb ausgestellt als eine Art Grundstein des kulturellen Erbes der jugoslawischen Völker. Die Akademie, die älteste wissenschaftliche Institution dieser Art in Kroatien, nahm diese Tafel in den 30-er Jahren dieses Jahrhunderts unter ihre Fittiche als das bekannteste und bedeutendste Denkmal der kroatischen Geschichte und Kultur des Mittelalters. Die Tafel gelangte nach Zagreb in dem Moment, als sie an ihrem tausendjährigen Standort, der St. Lucia Kirche in Jurandvor auf der Insel Krk physisch gefährdet war. Buchstäblich im letzten Moment wurde sie nach Zagreb gebracht, weil es unumgänglich war, sie fachgerecht, sorgfältigst und durch Einsatz eines umfangreichen Wissens über chemische und physikalische Prozesse vor dem Verfall zu retten. Nicht nur daß Salz die in Stein gemeißelten glagolitischen Buchstaben gefährlich zu zersetzen begonnen hat, sondern der Sandstein selbst, in den der glagolitische Text geritzt war, begann zu zerbröckeln. Und eben in den Zagreber Laboratorien wurde unter der fachlichen Leitung von Spitzenkräften und auf Betreiben der Leitung der Akademie der Verfallprozeß dieser für die jugoslawische Kultur unermeßlich wertvollen Inschrift aufgehalten. So wurde dank unseren Vorgängern an der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaft und Kunst dem Schwinden des in kroatischer glagolitischer Schrift geschriebenen Textes Einhalt geboten: Die Inschrift ist nämlich in jenem Typus der glagolitischen

Schrift gehalten, der eine Übergangsform von der sog. runden zur eckigen Form darstellt, aber auch die Sprache befand sich im Übergangsstadium vom Altkirchenslawischen zum Kroatischen, in dem sowohl die älteren Formen der slawischen Epoche als auch die Tendenzen zu neueren, für eine weitere Entwicklungsstufe charakteristischen Formen auf kroatischen Boden auszumachen sind.

Es war in der Tat mehr als berechtigt, dieses wichtige Schriftdenkmal aus sehr alter Zeit der Akademie zur Aufbewahrung anzuvertrauen, da die ersten, die die Rätsel um diese Tafel zu lösen versuchten, eben diejenigen Wissenschaftler oder wissenschaftlich interessierten Männer waren, die nach der Gründung der Akademie ihre ersten Mitglieder werden sollten. Der Bischof Josip Juraj Strossmayer, einer der Gründer der Akademie, hat z.B. noch im Jahre 1865, also ein Jahr bevor die Akademie ins Leben gerufen wurde, den Zagreber Fotografen Ivan Standel auf die Insel Krk mit dem Auftrag geschickt, die Tafel zu fotografieren, um sie auf diese, damals ganz neue Art und Weise der wissenschaftlichen Erforschung leichter zugänglich zu machen. Der genannte angesehene Fotograf wird dann später noch einmal, wieder mit der Unterstützung der Akademie, auf Krk kommen, um die Tafel noch einmal abzulichten.

Dieses Denkmal aus Jurandvor wurde von den angesehendsten Historikern und Philologen des 19. Jhs. studiert, noch bevor die Akademie gegründet wurde; die dann sehr bald zu Mitgliedern der Akademie werden sollten: Franjo Rački, Ivan Črnčić, Lavoslav Geitler. Auch später widmeten die Mitglieder der Akademie der Tafel aus Baška die größte Aufmerksamkeit, woran sich bis an den heutigen Tag eigentlich nichts geändert hat; man könnte fast sagen, daß die Literatur über diese Tafel im Grunde di Bibliographie einiger Mitglieder der Akademie darstellt. So galt das wissenschaftliche Interesse auch von Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Stjepan Ivšić, Miho Barada, Josip Hamm diesem Schriftdenkmal; und in der gegenwärtigen Zeit sind die jetzt lebenden Mitglieder der Akademie oder ihre Mitarbeiter wie Milan Moguš, Eduard Hercigonja, Branko Fučić, Anica Nazor, Miroslav Šicel und andere bemüht, die von der Tafel aufgegebenen Rätsel zu lösen.

Seinerzeit stellten die glagolitische Schrift und die altkirchenslawische Sprache ein festes Bindeglied zwischen den einzelnen slawischen Volksstämmen dar, von den Mazedoniern im Süden über die Kroaten im Westen bis zu den Morawiern in Norden. Am längsten gehalten haben sich jedoch diese Sprache und diese Schrift im kroatischen Küstengebiet, das Istrien und die Kvarnerbucht umfaßte, und zwar als Ausdruck der nationalen Eigenständigkeit, als eine Art geistigen Schutzwall gegen den ständig wachsenden Druck von außen. Ist man bereit, die alten Traditionen anzuerkennen und sie mit neuen Anregungen in Einklang zu bringen, wird es nicht schwerfallen, die volle Wahrheit über die Vergangenheit aufzudecken; die Tafel von Baška ist das beste Beispiel dafür. Deshalb gebührt den Bestrebungen der Gesellschaften für Geschichte der Insel Krk und in Rijeka, die sich dafür eingesetzt haben, eine Reihe von Artikeln über die Tafel von Baška zu publizieren und auf diese Weise das Schriftdenkmal nicht nur Fachleuten sondern auch einem breiteren Publikum näherzubrigen, unsere volle Anerkennung.

Akademiker
Jakov SIROTKOVIĆ
Vorsitzender der Jugoslawischen
Akademie der Wissenschaft und Kunst,
Zagreb

NOTA INTRODUTTIVA

In più di mille anni di vita sul territorio dei Balcani, i popoli e le popolazioni jugoslave hanno creato valori culturali e scientifici che rappresentano un patrimonio inalienabile di tutta quanta l'umanità. Le manifestazioni scientifiche recenti, dedicate a Metodio e al contributo di questo celebre Salonicense e di suo fratello Cirillo Costantino allo sviluppo culturale del popolo croato, ossia dei popoli jugoslavi e degli altri popoli slavi, hanno mostrato ancor una volta che l'opera politica e culturale dei due fratelli è imperitura. Inoltre, i convegni in occasione dell'anniversario di Metodio che si sono svolti a Zagabria, all'Accademia Jugoslava delle Scienze e delle Arti, nonchè a Djakovo, Senj e Vrbnik, hanno comprovato che il passato glagolitico dei nostri popoli è saldamente radicato in uno spazio assai vasto e che rappresenta un elemento indubbiamente positivo, nel senso di una maggiore integrazione e di un più profondo sentimento di unità nazionale. Da tale punto di vista consideriamo anche il significato della Lapide di Baška, il ruolo che l'Accademia Jugoslava delle Scienze e delle Arti ha svolto nella sua conservazione, nonchè il contributo dei membri e dei collaboratori dell'Accademia allo studio di questo celebre monumento.

Questa pietra preziosa di Jurandvor oggi è esposta nell'atrio della esede dell'Accademia Jugoslava delle Scienze e delle Arti a Zagabria, come pietra miliare della nostra tradizione. È stata accolta nella più antica istituzione scientifica in Croazia negli anni trenta, come il più celebre e importante monumento della storia e cultura medievale croata. È arrivata a Zagabria nel momento in cui nella sua dimora millennaria, la chiesa di S. Lucia a Jurandvor, nell'isola di Krk, era minacciata la sua stessa esistenza materiale. Fu trasportata a Zagabria all'ultimo momento, perchè doveva essere salvata dalla distruzione con grande competenza e cura, grazie a un'approfondita conoscenza dei processi chimici e fisici. Non solo la salsedine aveva incominciato a corrodere i caratteri glagolitici scolpiti nella pietra ma era incomincato a sgretolarsi anche il calcare su cui era inciso il testo glagolitico. Proprio nei laboratori di Zagabria, sotto il controllo di specialisti altamente competenti, e grazie all'impegno della direzione dell'Accademia, è stato arrestato il processo di deterioramento della più lunga iscrizione glagolitica in pietra, che per noi è tanto preziosa. Così, proprio per merito dei nostri predecessori dell'Accademia Jugoslava delle Scienze e delle Arti è stata interrotta la polverizzazione di questo testo prezioso, scritto in caratteri glagolitici croati: il monumento infatti documenta il passaggio dai caratteri tondi a quelli angolari e il trapasso dal paleoslavo al croato; esso conserva gli elementi della tradizione, ossia delle condizioni slave più antiche, e rivela contemporaneamente forme caratteristiche dell'evoluzione successiva, specifica del territorio croato.

La decisione di affidare all'Accademia la tutela di questa pietra preziosa risalente al passato piùlontano, era pienamente motivata perchè il suo mistero è stato

svelato da studiosi che più tardi, dopo la fondazione dell'Accademia, ne sarebbero diventati i primi membri. Già nell'estate del 1865, un anno prima di questo evento, Josip Juraj Strossmayer inviò a Krk il fotografo zagabrese Ivan Standl con l'incarico di fotografare la lapide per renderla accessibile – anche per mezzo di quel l'ultima conquista tecnica – a chi volesse studiarla. Anche più tardi questo illustre fotografo soggiornò a Krk fotografando la lapide, aiutato nella sua impresa dall'Accademia.

Il monumento di Jurandvor è stato studiato dai più insigni e più noti storici e filologhi dell'Ottocento, anche prima che venisse fondata l'Accademia. Quando questa istituzione scientifica iniziò la propria attività, ne divennero membri proprio quegli studiosi: Franjo Rački, Ivan Crnčić, Lavoslav Geitler. Anche più tardi, fino ad oggi, i membri dell'Accademia hanno dedicato numerosi studi alla Lapide di Baška e la letteratura su quest'argomento coincide con la bibliografia di molti di essi. Così, hanno indirizzato il proprio interesse scientifico a decifrare il segreto di questo monumento anche Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Stjepan Ivšić, Miho Barada, Josip Hamm, fino agli Accademici e ai Membri corrispondenti odierni Milan Moguš, Eduard Hercigonja, Branko Fučić, Anica Nazor, Miroslav Šicel ed altri.

A suo tempo la scrittura glagolitica e il paleoslavo rapresentavano il legame più stretto tra i diversi popoli slavi – dai Macedoni a sud, fino ai Croati a ovest e i Moravi a nord. Si sono mantenuti più a lungo nella zona litoranea croata settentrionale, nel territorio dove la tradizione glagolitica come espressione della resistenza popolare ha contribuito nel corso di tanti secoli alla conservazione del carattere nazionale di fronte agli influssi stranieri, negativi. Accogliendo le cognizioni tradizionali positive, e integrandole armonivamente con gli impulsi nuovi, è possibile anche in questi territori e al di fuori di essi raggiungere la piena verità sul passato ed il testo della Lapide di Baška ne è la più valida testimonianza. Perciò esprimo il più vivo apprezzamento per l'iniziativa delle Società di Storia dell'isola di Krk e di Rijeka che attraverso la pubblicazione di testi sulla Lapide di Baška cercano di avvicinare ancor di più questo monumento non solo agli specialisti ma anche ad un pubblico più vasto.

L'accadèmico
Jakov SIROTKOVIĆ
Presidente dell'Accadèmia Jugoslava
delle Scienze e delle Arti,
Zagreb

INTRODUCTION

Pendant plus d'un millénaire de leur vie dans ces espaces balkaniques, les peuples yougoslaves et les nationalités y relatives ont créé des valeurs culturelles et scientifiques qui sont, d'une manière permanente, entrées dans le patrimoine de l'humanité. Les récentes manifestations scientifiques se rapportant à Métode et à l' énorme contribution de ce célèbre citoyen de Salonique et de son frère Ćiril Constantin au dèveloppement du peuple croate, des peuples yougoslaves et d'autres peuples slaves ont démontré encore une fois què l'oeuvre politique et culturelle de ces deux célèbres frères pleins de mérite est n'est pas éphémère. Outre ce qui vient d'être mentionné, les assemblées scientifiques à l'occasion du jubilée de Métode tenues auprès de l'Académie yougoslave des sciences et des arts à Zagreb, à Djakovo, Senj et Vrbnik ont confirmé que le passé glagolitique de nos peuples est profondément enracinné dans de vastes espaces et qu'il avait son influence positive, en intégrant et éveillant de profonds sillons de sentiments de communauté nationale. C'est avec cette conception que nous voyons la plaque de Baška, le rôle que l'Académie yougoslave des sciences et des arts quant à sa conservation, ainsi que la contribution des membres et des collaborateurs de l'Académie quant à l'analyse de ce célèbre monument.

Cette pierre précieuse de Jurandvor est exposée aujourd'hui dans l'atrium du Palais de l'Académie yougoslave des sciences et des arts à Zagreb telle que pierre de base de notre patrimoine. Elle est arrivée dans l'enceinte de la plus ancienne institution scientifique en Croatie vers les années trente telle que monument de l'histoire et de la culture croate médiévale le plus important et le plus significatif. Elle est arrivée à Zagreb au moment quand elle a commencé à être physiquement menacée dans son domicile millénaire, l'église de Ste Lucija à Jurandvor sur l'île de Krk. Elle a été transportée à Zagreb au dernier moment car il fallait la sauver du dépérissement, et ce, professionellement, avec beaucoup d'attention et avec un énorme savoir se rapportant aux processus chimiques et physiques. Non seulement que le sel avait déjà profondément commencé à entammer les lettres glagolitiques ciselées dans la pierre mais la pierre calcaire-même où étaient taillées les lettres, avait commencé à s'émietter. C'est justement dans les laboratoires de Zagreb, sous contrôle de connaisseurs éminents, avec les efforts des membres de la Direction de l'Académie qu'a été interrompu le dépérissement de la plus grande inscription glagolitique en pierre, tellement précieuse pour nous. C'est grâce à nos prédécesseurs dans l'Académie yougoslave des sciences et des arts qu'a été interrompue la disparition, donc l'anéantissement du précieux texte d'inscriptions en caractères glagolitiques croates: sur le monument a été défini le type de l'écriture glagolitique représentant le passage des caractères arrondis en caractères angulaires, tandis que, quant à la langue, c'est un passage du paléo-slave en croate, tout en sauvegardant

les racines de la tradition, c'est-à-dire de l'état ancien slave mais montrant aussi une tendance à acquérir les formes caractéristiques de son développement spécifique et ininterrompu sur le territoire croate.

Il est nécessaire d'avouer qu'il était justifiable de confier la garde de cette pierre précieuse, provenant d'un passé lointain, à l'Académie car l'énigme de ce monument a premièrement été découverte par les spécialistes qui sont devenus, après l'institution de l'Académie, leurs premiers membres. En 1865, donc une année avant que l'Académie ait été fondée, Josip Juraj Strossmayer envoie Ivan Standl, photographe de Zagreb, à Krk dans le but de photographier – moyen nouveau à cette époque – la plaque, afin de la rendre accessible pour les travaux d'analyse. Plus tard, ce célèbre photographe a séjourné encore une fois à Krk et il a de nouveau filmé la plaque, tout en étant aidé par l'Académie. Le monument de Jurdandvor a été étudié par les historiens et philosophes les plus éminents et les plus connus du XIXème siècle, et avant que l'Académie ait été fondée; quand cette institution scientifique a commencé à développer ses activités, ce sont justement ces sciencistes qui sont devenus académiciens: Franjo Rački, Ivan Črnčić, Lavoslav Geitler. Et après jusqu'aujourd'hui, les membres de l'Académie ont démontré une grande attention à la plaque de Baška, de sorte que la littèrature qui se rapporte à elle, représente la bibliographie d'un grand nombre de membres de l'Académie. L'intérêt scientifique quant à la résolution de l'énigme de ce document a aussi été démontré par Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Stjepan Ivšić, Miho Barada, Josip Hamm, tout jusqu'à nos académiciens contemporains encore vivants: Milan Moguš, Eduard Hercigonja, Branko Fučić, Anica Nazor, Miroslav Šicel et autres.

A l'époque, l'alphabet glagolitique et la langue paléo-slave reliaient le plus étroitement possible un grand nombre de peuples slaves – en partant des Macédoniens au sud, aux Croates à l'ouest jusqu'aux Moraviens au nord. Ils ont demeuré le plus longtemps dans les régions nord du littoral croate – dans l'espace de l'Istrie et du Quarnéro, donc dans l'espace où la glagolitique, telle qu'expression de la résistance nationale, a contribué à la conservation de l'authenticité nationale devant les influences négatives de l'étranger. En acceptant les connaissances traditionneles positives et leur acclimatisation aux flux nouveaux, il est possible, dans l'enceinte ainsi qu'hors de ces régions, à atteindre la vérité totale, concernant le passé dont le texte de la plaque de Baška en est la meilleure preuve. C'est pour cela que nous rendons hommage aux sociétés historiques de l'île de Krk, de Rijeka, qui, grâce à la publication des textes relatifs à la plaque de Baška, ont encore plus rapproché ce monument, non seulement aux spécialistes professionnels, mais aussi au grand public.

Académicien
Jakov SIROTKOVIĆ
Président de l'Académie yougoslave des sciences et des arts, Zagreb

Академик Јордан ПОП-ЈОРДАНОВ
претседател на МАНУ
Скопје

УВОДЕН ЗБОР

Според »Панонските легенди«, првите зборови на словенски јазик и азбука ги испишал солунскиот првоучител Кирил. Со тој чин словенските народи влегуваат во човечката цивилизација. Писмото што тој го создал и со кое се служел било глаголицата, азбуката со која е пишувана и Башчанската плоча.

Се покажа дека ова писмо, инспирирано од изворниот јазик на македонските Словени, лесно можат да го прифатат и применат и другите словенски народи. Така книгите на солунските браќа Кирил и Методиј, напишани на глаголица, со успех положија испит најнапред кај средноевропските Словени во Моравија, за потоа, преку нивните ученици Климент, Наум и другите, глаголското писмо да се прошири кон југословенските простори. Полн расцут глаголицата доживува во двете истакнати културни жаришта од тоа време – Северното Хрватско Приморје и Охридското Крајбрежје.

Не случајно во тој период особена културна активност се пројавувала токму во овие краишта. Тие се наоѓале во допир со тогаш најразвиените цивилизации. Културни струења се ширеле од Рим преку Венеција до Хрватското Приморје, односно до Византија преку Солун до Охрид. При тоа токму глаголицата помогнала да се изразат народниот говор и самобитност, наспроти влијанијата на латинскиот, односно грчкиот јазик и писмо.

На тој начин, духовната врска меѓу хрватскиот и македонскиот народ добива свои илјадагодишни корени во заедничкото писмо – глаголицата. Со игра на историјата, цели векови подоцна се случи првите македонски преродбенички песни на браќата Миладиновци, а потоа и првата македонска социјална поезија на Кочо Рацин, да бидат објавени токму во хрватската средина.

Во таа смисла и камената Башчанска плоча, пишувана со нашето заедничко првобитно писмо, како да преставува своеви-

ден вековен темел на културните врски меѓу народите од Хрватска и Македонија.

И уште повеќе, наспроти деветвековното разурнувачко дејствување на природните сили и луѓето, Башчанската плоча се одржа и до денешните денови, за да биде зачувана за иднината благодарејќи на грижата на Југословенската академија на науките и уметностите. И ова на некој начин го симболизира вековното опстојување на сите братски југословенски народи, запазувајќи ги својата слобода, јазик и култура.

Иницијативата на историските друштва на Крк и на Риека за повторно публикување на текстовите за Башчанската плоча, што беа објавувани во последните стотици и повеќе години, претставува извореден научен и културен чин, со пошироко општествено значење. Собрани за првпат на едно место, овие текстови ќе бидат поттик за натамошни потемелни проучувања. Овој најголем каменен споменик пишуван со глаголица сега ќе и биде на повторно проверување достапен на пошироката научна и културна јавност. Со тоа и светот ќе може поблиску да се запознае со нашата култура и научните резултати од оваа област, но и со сето она што глаголаштвото во себеси го содржи: народен бунт, борба за човечко достоинство, за мајчин јазик и опстанок.

Македонската академија на науките и уметностите покажуваше и покажува траен интерес за истражувањата на далечните почетоци на словенската писменост и култура. Таа организира научни собири и објави повеќе публикации по повод на јубилеите на Кирила, Методија и нивните ученици. Големиот интерес на југословенската и на светската јавност за овие манифестации го потврди неисцрпното богатство на кирило-методиевската традиција, која го инспирира и нашето време. Во таа смисла би можело да се рече дека одблесоците на пламенот што солунските браќа го запалија со глаголицата, поставувајќи основа за една нова писмена комуникација, го озаруваат и денешното информатичко време на модерни комуникации.

INTRODUCTION

Pannonian Legends say that the first words in the Slavonic language and alphabet were written by the great teacher from Salonica, Cyril. This act opened the door of mankind's civilization to Slavonic peoples. The script he created and used was Glagolitic, the alphabet of the Baška Stone.

The script, inspired by the vernacular of the Macedonian Slavs, proved to be easily acceptable and was used by other Slavonic peoples as well. Thus, the books written by the brothers Cyril and Methodius of Salonica in Glagolitic passed the test, first with the Central-European Slavs in Moravia, and the Glagolitic writing spread towards the South-Slavonic lands through the teaching of their disciples Clement, Naum and others. The Glagolitic script flourished in two prominent cultural centres of the time – in the North-Croatian littoral and the region of Ohrid.

It was no mere accident that notable cultural activity flared up in these parts. They were closely linked with what were then the highest developed civilizations. Cultural currents spread from Rome to Venice, and to the Croatian littoral, and from Byzantium through Salonica to Ohrid. It was the Glagolitic writing that helped the vernacular and the national identity to come to the fore, counteracting the influence of the Latin and Greek languages and scripts.

In this way, the spiritual links between the Croatian and the Macedonian peoples established their thousand year old roots through the common script. By historical chance, it so happened that many centuries later the first Renaissance poems by the brothers Miladinovci, and, more recently, the first Macedonian social poetry by Kočo Racin were first published in Croatia.

In this context the Baška Stone, written in our common original language, represents, as it were, a particular age-long foundation of cultural ties between the peoples of Croatia and Macedonia. Moreover, the Baška Stone has survived to the present day, defying nine centuries of the destructive forces of nature and man, to be preserved for posterity, thanks to the care of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences. This, too, symbolizes, in a way, the enduring identity of all the Yugoslav fraternal nations, who have preserved their liberty, language and culture.

The initiative by the Historical Societies of Krk and of Rijeka to re-print the studies published over the last hundred years on the Baška Stone ranks as an exceptional scholarly and cultural event of wide social significance. Collected in one publication for the first time, these texts will promt further deeper study. The largest stone memorial in Glagolitic writing will now become available to wide scholarly and cultural circles for re-examination. This will open our culture and scholarly achievements to the world, and spread the awareness of what Glagoliticism in fact embodies: the people's indomitable struggle for human dignity, for their mother tongue and for survival.

The Macedonian Academy of Arts and Sciences has always taken a profound interest in the investigation of the remote origins of Slavonic writing and culture. It has organized scholarly gatherings and issued numerous publications, celebrating the jubilee of Cyril, Methodius and their disciples. The great interest shown in these events by the public at home and abroad testifies to the inexhaustible wealth of the Cyrillo-Methodian tradition, which continues to be an inspiration down to the present day. It might be said that the reflections of the flame ignited by the brothers of Salonica with their Glagolitic script, laying the foundation for a new form of written communication still shed light on the present era of information science and modern communications.

Academician
Jordan POP–JORDANOV
President, of the Macedonian
Academy of Arts and Sciences,
Skopje

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Согласно »Панонским легендам«, первые слова на славянском языке и славянской азбуке выписаны старым солунским учителем Кириллом. С этого момента славяниские народы вливаются в широкую реку человеческой цивилизации. Письмо, созданное и употребляемое им – глаголица, азбука, на которой написано писание на Башчанской плите.

Оказалось, что это письмо, берушее свои корни из самобытного языка македонских славян, могут также легко принять и применить остальные славянские народы. Таким образом, книги солунских братьев Кирилла и Мефодия, написанные глаголицей, вначале, нашли своё примене ние в среде среднеевропейских Славян в Моравии, а, затем, распространяемые их учениками Климентом и Наумом (как и другими последователями) привели к тому, что глаголическое письмо распространилось и на югославских просторах. Особенное процветание глаголицы замечено на территории двух выдающихся культурных центров того времени–Северно Хорватского Приморья и Охридского Крайбережья.

И не является случайным тот факт, что в том периоде нарочитое развитие культурной деятельности, наблюдалось именно в этих краях, соприкасающихся с высокоразвитыми цивилизациями того времени. Культурные течения ширились от Рима до Венеции, а, затем, и до Хорватского Приморья, вернее, от Византии, через Солун, всё до Охрида. Притом, именно глаголица способствовала формированию и выражению народного говора и самобытности, в противовес, влиянию латинского, вернее греческого языка и письменности.

Таким образом, духовная связь между хорватским и македонским народами влечёт свои корни из тысячелетнего использования совместного письма – глаголицы. Игрой истории, много веков позднее, случилось, что первые македонские стихи эпохи Возрождения братьев Милодиновцы, а, затем, и первая македонская социальная поэзия Кочо Рацина, были объявлены именно в хорватской среде.

Именно поэтому, каменная Бащчанская плита, выписанная нашим совместным первобытным письмом, представляет собой как-бы своеобразный вековой фундамент культурных связей между народами Хорватии и Македонии.

И, кроме того, несмотря на девять столетий разрушительного влияния природных сил и людей, Бащчанская плита выдержала и сохранилась всё до сегодняшних дней, как памятник речи, предоставленная, в настоящее время заботе Югославской академии науки и культуры, являясь в некотором смысле, символом вековой сплочённости всех братских югославских народов, сберёгщих свою свободу, язык и культуру.

Инициатива исторических обществ Крка и Реки в возобновлении опубликовывания текстов о Бащчанской плите, которые были объявлены в течение последних ста слишним лет, представляет собой весьма важный научный и культурный момент, большой общественной важности. Собранные впервые, на одном и том же месте, эти тексты послужат толчком для дальнейших фундаментальных изучений. Этот важнейший каменный памятник, исписанный глаголицей, послужит широкой научной и культурной общественности и пути к дальнейшим исследованиям. Таким образом, и широкая общественность вне границ нашей страны сможет поближе познакомиться с нашей культурой и научными достижениями, сделанными в этой области, а, также, со всем тем, что объединяет и включает в себя глаголица: народный бунт, борьбу за человеческое достоинство, за родной язык и существование.

Македонская академия науки и культуры проявляет огромный интерес в области исследования глубоких корней славяноской письменности и культуры. С её помощью был организован ряд научных симпозиумов и публикаций, поводом юбилея Кирилла и Мефодия, а, также, их учеников. Огромный интерес югославской и мировой общественности к такого рода мероприятиям, вновь, подтверждает неисчерпаемость богатства кирилло – мефодиевской традиции всё до сегодняшних дней. Таким образом можно сказать, что отблески огня, зажжённого глаголицей солунских братьев, поставивших прочные основы в области новой письменной коммуникации, отражаются и на сегодняшнем времени, времени информатики и современных коммуникаций.

Академик
Йордан ПОП–ЙОРДАНОВ
председатель
Македонской академии
науки и культуры,
Скопле

VORWORT

Den »Pannonischen Legenden« zufolge hat die ersten Worte in einer slawischen Sprache und einem entsprechenden Alphabet der Slawenapostel aus Saloniki, Kyrillos, geschrieben. Durch diese Großtat verschaffte er den slawischen Völkern Eingang in die Zivilisation. Die Schrift, die er geschaffen und deren er sich bedient hat, war die glagolitische Schrift, ein Alphabet, in dem auch die Tafel von Baška abgefaßt ist.

Es hat sich alsbald gezeigt, daß diese Schrift, die aus der Sprache der slawischen Bewohner Mazedoniens hervorgegangen ist, auch für andere slawische Völker leicht annehmbar war. So haben sich die von den Brüdern Kyrillos und Methodius aus Saloniki in glagolitischer Schrift abgefaßten Bücher zuerst bei den mitteleuropäischen Slawen in Mähren verbreitet, und etwas später haben deren Schüler Klemens und Naum die Glagolica auch weiter nach Süden, zu den Südslawen gebracht. Die höchste Blüte erlebte sie in zwei hervorragenden Kulturzentren jener Zeit – im Nordkroatischen Küstenland (Sjeverno Hrvatsko primorje) und um den Ohridsee (Ohridsko Krajbrežje).

Es ist kein Zufall, daß sich in jener Zeit gerade in den Gegenden eine lebhafte kulturelle Tätigkeit abspielte. Sie hatten Kontakte mit dem damals am höchsten entwickelten Zivilisationen. Kulturströmungen verbreiteten sich einerseits von Rom ausgehend über Venedig bis zum Kroatischen Küstenland, andererseits von Byzanz ausgehend über Saloniki bis Ohrid. Und eben da hat die glagolitische Schrift dazu beigetragen, daß die Volkssprache in der Schrift festgehalten werden konnte und sich so die Eigenständigkeit des Volkes gegenüber dem Einfluß der lateinischen bzw. griechischen Sprache und Schrift behauptete.

Auf diese Weise kann die gegenseitige Verbindung zwischen dem kroatischen und dem mazedonischen Volk auf vor tausend Jahren gebildete gemeinsame Wurzeln zurückgeführt werden – auf die Glagolica.

Durch ein Spiel der Geschichte kam es dazu, daß Jahrhunderte später die ersten mazedonischen Renaissancegedichte der Brüder Miladinovci und dann wieder Jahrhunderte später die erste mazedonische soziale Poesie von Kočo Racin gerade in Kroatien erschienen sind.

In diesem Sinn scheint auch die Steintafel aus Baška, geschrieben eben in unserer gemeinsamen ältesten Schrift, ein eigentümliches, die Jahrhunderte überdauerndes Fundament der kulturellen Beziehungen zwischen den Völkern Kroatiens und Mazedoniens darzustellen.

Und mehr noch; trotz der neun Jahrhunderte andauernden zerstörerischen Kräfte von Mensch und Natur hat sich die Tafel von Baška bis auf den heutigen Tag erhalten, um auch dank der Sorgfalt der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaft und Kunst für die Zukunft bewahrt zu bleiben. Auch das scheint mir

ein sichtbares Zeichen der jahrhundertealten Beständigkeit aller jugoslwischer Brudervölker zu sein, die ihre Freiheit, Sprache und Kultur bewahren konnten.

Das Vorhaben der »Gesellschaften für Geschichte« aus Rijeka und Krk, die Arbeiten über die Tafel von Baška, die im Laufe der letzten hundert, vielleicht sogar ein wenig mehr Jahren erschienen sind, erneut zu veröffentlichen, ist eine einmalige wissenschaftliche und kulturelle Tat von allgemeingesellschaftlicher Bedeutung. An einer Stelle versammelt, werden diese Texte eine Anregung bilden für weitere gründliche Studien. Dieses größte steinerne Schriftdenkmal in glagolitischer Schrift wird so einem breiten wissenschaftlich und kulturell interessiertem Publikum für neuerliche Überprüfungen zugänglich sein. Auf diese Weise wird sich auch die ganze Welt mit der jugoslawischen Kultur und den wissenschaftlichen Ergebnissen auf diesem Gebiet bekannt machen können und darüber hinaus mit all dem, was die glagolitische Kultur eigentlich beinhaltet: dem aufrührerischen Geist des Volkes, dem Kampf um die Menschenwürde, die Muttersprache und die Existenz.

Die mazedonische Akademie der Wissenschaft und Kunst hat immer Interesse gezeigt für die Erforschung der weit in der Vergangeheit zurückliegenden Anfänge der slawischen Kultur und des Schriftums und tut das auch heute. Sie hat mehrere wissenschaftliche Tagungen anläßlich des Jubiläums von Kyrillos, Methodius und ihrer Schüler veranstaltet und einschlägige Werke veröffentlicht. Das große Interesse der jugoslawischen sowie der Weltöffentlichkeit für diese Veranstaltungen bestätigte den unerschöpflichen Reichtum der kyrillomethodianischen Tradition, die auch unsere Zeit inspirieren kann. In diesem Sinne könnte man sagen, daß der Widerschein des Lichts, das die Brüder aus Saloniki durch die Schaffung der glagolitischen Schrift entzündet haben, indem sie so die Grundlage für eine neue schriftliche Kommunikation bildeten, auch noch das heutige Zeitalter der modernen Kommunikationsmittel erleuchtet.

Akademiker
Jordan POP–JORDANOV
Vorsitzender der Mazedonischen Akademie
der Wissenschaft und Kunst
Skopje

NOTA INTRODUTTIVA

Secondo la »Leggenda pannonica« le prime parole in lingua e alfabetto slavi, furono scritte dal maestro salonicense Cirillo. Questo atto segnò l'ingresso dei popoli slavi nella comunità dei popoli civili. La scrittura ideata e impiegata da Cirillo era il glagolitico, in cui venne redatta anche la Lapide di Baška.

Ben presto risultò che questa scrittura, ispirata al linguaggio autoctono degli slavi macedoni, poteva essere adottata senza difficoltà anche dagli altri popoli slavi. Così i libri dei fratelli slavi Cirillo e Metodio, scritti in glagolitico, furono accettati prima dagli slavi dell'Europa centrale, organizzati nello Stato moravo. In seguito, per opera dei loro discepoli, Kliment, Naum ed altri, la scrittura glagolitica penetrò in direzione del futuro territorio jugoslavo, raggiungendo il suo pieno sviluppo in due importanti centri culturali dell'epoca: la parte settentrionale del Litorale croato e le sponde del lago di Ohrid.

Non è casuale che proprio in questi territori si svolse un'intensa attività culturale. Essi, infatti, si trovavano a contatto con le civiltà più evolute del tempo. Di conseguenza le correnti culturali si diffondevano da Roma attraverso Venezia fino al Litorale croato, ossia da Bisanzio attraverso Sallonico fino a Ohrid. Ed appunto tramite la scrittura glagolitica potevano venire espressi la parlata popolare e il carattere nazionale, in contrasto con l'influsso della scrittura e lingua greca, ossia di quella latina.

In questo modo, il legame spirituale tra il popolo macedone e quello croato affonda le proprie radici millenarie nella comune scrittura glagolittica. Per una singolare coincidenza storica è accaduto – a distanza di secoli – che le prime poesie risorgimentali dei fratelli Miladinov ed anche le prime poesie sociali di Kočo Racin, venissero pubblicate proprio in Croazia.

In questa prospettiva, anche la Lapide di Baška, redatta nei nostri originari caratteri comuni, può essere vista come la base secolare dei legami culturali tra i popoli della Croazia e quelli della Macedonia.

Resistendo per nove secoli all'azione distruttrice delle forze naturali e degli uomini, la Lapide di Baška e sopravvissuta fino ai nostri giorni, onde essere conservata per il futuro, grazie alle cure dell'Accademia Jugoslava di Scienze e Arti. Anche questo fatto simboleggia in qualche modo la fermezza secolare di tutti i fraterni popoli jugoslavi, che hanno conservato la loro libertà, la loro lingua e la loro cultura.

L'iniziativa delle Società di Storia di Krk e di Rijeka che si ripropone la ripubblicazione dei testi sulla Lapide di Baška usciti negli ultimi cento e più anni, rappresenta una straordinaria impresa scientifica e culturale, destinata ad avere, un'ampia risonanza sociale. Raccolti per la prima volta in un'unico volume, questi testi saranno l'incentivo per altri studi più sistematici. La Lapide di Baška, il più importante monumento di pietra scritto in caratteri glagolitici, diverrà pertanto

accessibile a un più vasto pubblico scientifico e culturale. In seguito a ciò, la nostra cultura e i nostri risultati scientifici in tale campo, ma anche tutti i valori espressi dalla cultura glagolitica – la rivolta del popolo, la lotta per la dignità umana, per la lingua materna e la sopravvivenza nazionale – potranno essere conosciuti anche in ambito internazionale.

L'Accademia Macedone di Scienze e Arti ha dimostrato e dimostra un interesse duraturo per lo studio delle lontane origini della scrittura e della cultura slava. Essa ha organizzato convegni scientifici e ha dato alle stampe varie pubblicazioni in occasione degli anniversari di Cirillo, di Metodio e dei loro discepoli. Il grande interesse del pubblico jugoslavo e internazionale per queste manifestazioni è la conferma dell'inesauribile ricchezza della tradizione cirillo-metodica, che ha ispirato anche la nostra epoca. In questo senso si potrebbe dire che i riflessi della fiamma accesa dai fratelli salonicensi, i quali con la scrittura glagolitica hanno posto le basi di una nuova forma di comunicazione scritta – illuminano anche l'epoca attuale dell'informatica e delle comunicazioni moderne.

L'accadémico
Jordan POP–JORDANOV
Presidente dell'Accadèmia Macedone
di Scienze e Arti
Skopje

INTRODUCTION

Selon »Les Légendes de Panonie«, les premiers mots en langue et en alphabet slave ont été écrites par le premier maître de Salonique, Kiril. C'est de ce fait que les peuples slaves s'introduisent dans la civilisation humaine. Les lettres, qu'il a créés et dont il se servait, étaient l'alphabet glagolitique, alphabet qui a été utilisé pour écrire la plaque de Baška.

Il a été démontré que cet alphabet, inspiré de la source linguistique des Slaves macédonniens, peut être facilement accepté et appliqué par les autres peuples slaves. C'est ainsi que les livres écrits par les frères de Salonique, Kiril et Metod, réalisés en employant les caractères ciriliques, ont premiérement réussi à être promus avec succès dans les milieux des Slaves de l'Europe moyenne, en Moravie. Ensuite, par l'intermédiaire de leurs disciples, Kliment et Naum et d'autres, l'alphabet cirilique s'est de même répendu dans les régions des Slaves méridionaux. Cet alphabet a noté son épanouissement total dans deux focus culturels importants de cette époque – le littoral de la Croatie septentrionale et la région d'Ohrid.

Ce n'est pas par hasard que, pendant cette période, l'activité se soit justement manifestée dans les régions mentionnées. Elles se trouvaient en contact avec les civilisations les plus développées de cette époque. Les courants qui se développaient de Rome, en passant par Venise jusqu'au littoral croate, ou de Bysance, en passant par Salonique jusqu'à Ohrid. C'est justement l'élément glagolitique qui a contribué à l'expression du language national et de l'authenticité, donc tel que contre-poids à l'influence de la langue et de l'écriture latine et grecque.

C'est ainsi que le lien spirituel entre le peuple croate et macédonien acquiert ses racines millénaires dans l'alphabet commun, l'alphabet glagolitique. Par une sorte de jeu de l'histoire, des siescles et des siècles plus tard, il a été noté que les premiers poèmes macédoniens de l'èpoque de la Renaissance écrits par les frères Miladinovci, puis ensuite la première poésie sociale macédonienne de Kočo Racin, ont justement étés publiés dans les milieux croates.

De même, la plaque en pierre de Baška, écrite en notre langue commune originale aurait le but de représenter la base séculaire des liens culturels entre les peuples de Croatie et de Macédonie.

Et même, outre l'influence destructive des forces de la nature et des êtres humains, qui a duré neuf siècles, la plaque de Baška a été conservée jusqu'à nos jours pour être aussi préservé pour le futur, grâce aux soins de l'Académie yougoslave des sciences et des arts. Ceci symbolise en quelque sorte l'exixtence centenaire de tous les peuples fraternels de la Yougoslavie qui ont sauvegardé leur liberté, leur langue et leur culture.

L'initiative des sociétés historiques de Krk et de Rijeka, relative à la nouvelle publication des textes se rapportant à la plaque de Baška, qui avaient été publiés ces

dernières cent années et même plus, reprèsente un acte scientifique et culturel exceptionnel avec sa valeur sociale complète. Recueillis pour la première fois en un seul endroit, ces textes deviendront des impulsions pour des études encore plus approfondies. Ce plus grand monument écrit en caractères glagolitiques deviendra accessible pour de nouveaux contrôles et mis à la disposition d'un public scientifique et culturel encore plus enlargi. C'est ainsi que le monde sera capable, non seulement de connaître nos résultats culturels et scientifiques se rapportant à ce domaine, mais aussi de faire de faire connaissance avec tout ce que la notion glagolitique porte en soi: la révolte nationale, la lutte pour la dignité humaine, la langue maternelle et l'existence.

L'Académie macédonienne des sciences et des arts a démontré et démontre l'intérêt constant pour l'étude des débuts lointains du savoir d'écrire et de la culture slave. Elle a organisé des assemblés scientifiques et édité plusieurs publications à l'occasion du jubilée de Kiril, Metod et de leurs disciples. Le grand intérêt du public yougoslave et mondial pour ces manifestations a confirmé les richesses illimités de la tradition de Kiril et de Metod, qui inspire aussi notre époque. C'est, de ce fait, que nous pourrions dire que les reflets de la flamme allumée en caractères glagolitiques par les frères de Salonique, fondant ainsi la base d'une nouvelle communication écrite, illumine de nos jours l'époque informatique des communications modernes.

Académicien
Jordan POP–JORDANOV
Président de l'Académie macédonienne des sciences et des arts
Skopje

Akademik Andre MOHOROVIČIĆ
Potpredsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti,
Zagreb

BAŠĆANSKA PLOČA

Značenje Bašćanske ploče kao fenomena u kulturnoj fizionomiji srednjovjekovne Evrope

U naše se vrijeme upravo navršava 900 godina od povijesnih zbivanja ubilježenih hrvatskim jezikom i glagoljskim pismenima na jedinstvenom izvornom dokumentu – Bašćanskoj ploči – tom dragulju u slijedu najsjajnijeg niza temeljnih kamenova hrvatske i evropske kulture. Unatoč činjenici da se na tome dokumentu neprolazne vrijednosti ne nalazi datacija – poput onih urezanih u jedinstveno dragocjene izvorne kamene dokumente hrvatske povijesti: Branimirov natpis iz 888. god. ili ploču kraljice Jelene iz 976. godine – poznato je da se životna zbivanja ovjekovječena uklesanim glagoljskim znacima na kamenoj ploči jurandvorske crkvene pregrade odvijaju pod kraj XI. i na prijelazu u XII. stoljeće, dakle u vrijeme od kojega je proteklo punih devet stoljeća. Upravo u to davno doba impresivna snaga ljudske svijesti i čvrsta želja da se važni životni tokovi trajno označe i ubilježeni očuvaju za buduća pokoljenja, pokreću ruku hrvatskoga pučanina glagoljaša, popa glagoljaša, redovnika glagoljaša da u tvrdi kamen ureže sadržaj izrečen njegovim materinjim hrvatskim jezikom i označen znakovima njegova vlastitoga glagoljskog pisma.

Zahvaljujući dlijetu toga hrvatskog pučanina glagoljaša iz davne nam starohrvatske prošlosti izranjaju deseci dužih ili kraćih glagoljskih natpisa koji nam – uz starije i istovremene tekstove uklesane na latinskom jeziku i latinskim slovima u kamene blokove ciborija, septuma, pluteja ili arhitrava rustikalne površinske obrade, mnogo puta obogaćene motivima stare hrvatske reljefne pleterne ornamentike – donose autentične vijesti o proteklim zbivanjima i mnogim ljudskim uzbuđenjima. Dodamo li da su sadržaji tih u kamen urezanih latinskih i hrvatskih natpisa iz razdoblja od IX. do XII. st. često povezani uz navode hrvatskih narodnih imena odnosno nazive župana, knezova, opata ili kraljeva hrvatske narodnosti, tada postaje očito da taj cjeloviti opus svojom količinom i značenjem raste do vrijednosti jedinstvenoga impozantnog korpusa dokumenata najvišega evropskog formata.

Spomenuti korpus starohrvatskih natpisa, uklesanih na latinskom ili hrvatskom jeziku u tvrdu kamenu površinu ili urezanih u stijene sakralnih objekata, unosi svojim sadržajem u povijesnu riznicu mnoge izrijeke čovjekova unutarnjeg uvjerenja i vjerovanja, dokumentaciju određenih prava ili dogovora, očitovanja darivanja ili

ugovaranja, te izvorna svjedočenja blistavih zapažanja, radosti ili tuga, vedrina ili briga, rađanja ili umiranja.

Iz zbira najstarijeg repertoara tih izvanrednih povijesnih svjedočanstava i dragocjenih fenomena opće kulture izdvaja se i uzdiže do značenja simbola Baščanska ploča kao prvi očuvani kameni znamen hrvatske riječi, hrvatskog naziva i hrvatskih glagoljskih pismena – znamen prenesen i danas čuvan u atriju palače Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Izvornu vrijednost Baščanske ploče u procesu razmatranja njenoga osnovnog kulturnog značenja možemo prosuditi isključivo na način da njen postanak i sadržaj promatramo u odnosu na kretanja najširih društvenih, povijesnih i kulturnih zbivanja koja se na tlu Evrope odvijaju u fazi početne konstitucije i trajne afirmacije temeljnog profila evropske kulture ranoga srednjovjekovnog razdoblja.

Raspon povijesnog kretanja koje je neposredna podloga dozrijevanju kulturnog medija u kojem nastaje Baščanska ploča obuhvaća u užem smislu cjelokupni prvi milenij naše ere, tj. razdoblje u kojem dolazi do loma rafinirane antičke tradicije, njenog sudara s naletom seobe naroda i početne afirmacije novoga bujnog rustikalnog kreativnog izraza rane faze srednjovjekovnog razdoblja.

Početkom milenija odjek snage helenske klasične harmonije jedinstvene plemenite ljepote oblika prisutan svojim skladom još u Augustovo doba rimske antike prelazi postupno pod orijentalnim utjecajem descendentnim putem u patos velikih dimenzija i sjaj dekoracije; helenski smisao za misaonu analizu pitagorejaca, jonskih filozofa ili osnivača geometrije euklidova sustava potiskuju realni normativi rimskoga prava; ljepotu Homerovih stihova i tragične riječi Sofoklovih i Eshilovih heroina zamjenjuje rimska politička retorika, a jedinstvene statuarne proporcije heladskog peripterosa sublimirane u ljepoti atenskog Partenona zamjenjuje dekorativna obrada introvertnog prostora rimskog Panteona. Nasuprot ljepoti Polikletova ili Fidijina prikaza ljudskog akta u statui idealnih proporcija helenskog tipa, rimska antika razvija klasičnu ljepotu proporcija u sustavu praktičnog pisma kapitale, tog oblikovnog simbola klasičnog latiniteta.

Razvojnu liniju kompleksnog života Rimskog Imperija počinju od mijene era i tijekom prve polovice prvog tisućljeća nagrizati u prvom redu unutarnje suprotnosti jasno očitovane sve tamo od vremena Spartakova ustanka u obliku teških društvenih kriza i rastućeg otpora pauperiziranog pučanstva. Teški socijalni odnosi pogoduju nadalje vehementnom proširenju socijalno–etičkih ideja koje kao drugi faktor destabilizacije iz orijentalnih provincija nadiru, ponajprije nošene prakršćanstvom, u mediteranski prostor gdje bivaju prigrljene od siromašnih slojeva imperija, što se najjasnije očitovalo godine 313. prihvaćanjem Milanskog edikta o toleranciji. Treći je faktor u pritisku na imperij pojava seobe naroda koja nakon god. 375. dovodi do niza invazija novih etničkih grupacija u geografsko područje srednjo-, zapadno- i južnoevropskog prostora i time pospješuje konačnu propast zapadnorimske hemisfere godine 476, nakon čega nastupa stvarni dugotrajni interregnum u kontinuumu postojanja suverene centralne vlasti na tlu rimske ostavštine.

Međutim, ulogu jedine konstante u tome cjelokupnom turbulentnom razdoblju preuzima ideologija kršćanstva proširena kristijanizacijom i među seobom nadošle nove plemenske skupine i etničke zajednice. Vehementno prošireno kršćanstvo postupno se organizira po uzoru na sistem rimske centralizirane hijerarhije, čime preuzima ulogu nosioca antičkog legitimiteta i univerzalnog latiniteta, važnost kojih raste u fazi nastajanja i konsolidacije rane faze feudalizma na tlu Evrope.

S druge strane, spomenuta pojava seobe naroda – započeta pod kraj IV. st. na granici evroazijskih prostranstava, potaknuta i provođena koliko snagom traženja povoljnijih ekonomsko-geografskih životnih prostora toliko i čudesnim nerazjašnjivim nagonom ljudskih skupina da u pokretu i lutanjima znatiželjno traže ostvarenja

neke neispunjene čežnje, polazeći snagom volje u nepoznate krajeve – dovodi na evropsku scenu nizove rodovskih i plemenskih zajednica s područja njihove nizinske, močvarne, šumovite i često maglovite istočnoevropske prapostojbine.

Potaknute spomenutim evroazijskim pomakom pokreću se čudesne seobe, prodori i osvajanja Huna, Vizigota, Ostrogota, Langobarda, Alana, Sveva, Ruga, Herula, Vandala, Gepida, Varjaga, Vikinga, Burgundaca, Normana, Avara i drugih plemenskih skupina, izazvavši u razdoblju do kraja IV. do sredine XI. st. velike etničko-teritorijalne, a time i društveno-političke promjene na tlu Evrope, a naročito unutar graničnog areala nekadanjeg Rimskog Imperija. U tome općem pomaku sudjeluju i slavenske plemenske skupine koje nakon pojedinih dijaspora u staroslavenskoj prapostojbini prodiru prema zapadu, jugozapadu i jugu. Upravo u tom okviru zbivanja izbijaju Polapski Slaveni, Česi, Moravci, Slovenci i Hrvati na zapadne granice svoga proširenog teritorija obitavanja, i time, naročito u južnom dijelu navedenog područja, stupaju u čvrsti kontakt s dijelom dobro očuvane tradicije mediteranskog antičkog života i vehementnom kristijanizacijom.

Sve uvodno spomenute plemenske skupine oblikuju, u toku dugotrajnog života na područjima koja se prostiru od hladnih i maglovitih obala Sjevernog i Bijelog mora, preko tada šumama prekritih beskrajnih istočnoevropskih nizinskih prostranstava, do pretkavkaskih stepa, veoma intenzivni kulturni život potpuno specifičnog karaktera, u kojem se – nasuprot jasnoći sklada harmonično oblikovane figuralne forme i prezentne realne ljepote antičkog Mediterana – razvija maštovita vizija izražena u pričama, baladama, pleternim apstraktnim ornamentima, melosu ili plesu iz kojih je satkan duboko impresivni idejno-misaoni i senzibilno-emotivni sadržaj života ostvaren u ugođaju maglovitih jesenskih i zimskih sutona i noći provođenih uz ognjišta, taj izvor života i opstanka u navedenim regijama čovjekova obitavanja.

Dok je sunčani svijet Mediterana definirao realnu filozofsku misao, racionalni matematički sklad, nazočnu kanonsku ljepotu proporcija, prezentnu harmoniju oblika, prozračnu jasnoću boja, čistoću glazbene arije te jedinstvo radnje, prostora i vremena u prikazu drame, dotle se svijet sjevernih prostranstava likovno izražava harmoničnim tokovima apstraktnih ornamenata, muzički koralnom polifonijom, koreografski skupnim plesovima, a literarno beskonačnim lutanjima junaka svojih priča i balada, lutanjima sadržanim u Slavena u legendama o rodovskim seobama predvođenim s petoro braće i dvije sestre, troje braće i dvije sestre odnosno troje braće i jednom sestrom – prema tome da li se legenda održala u starohrvatskom, dalekom iljmenskom ili našem zagorskom krugu. Arhaična tema lutanja prisutna je širom područja sjeverne Evrope u viziji legendarnih figura Sadka s njegovim indijskim i varjaškim gostom, bogatira Ilje Muromca, Aleksandra Nevskog, ukletog Holandeza, Tannhäusera, Enoh Ardena, Peer Gynta ili Fausta.

Navedeni supstrat mediteranske tradicije i nadirući evropski kontinentalni svijet susreću se tijekom seobe naroda u procesu prodiranja migranata kroz zonu limesa i infiltriranja antičkog prostora. U nastalim kontaktima, sukobima, otporima i asimilacijama susreću se dva životna sadržaja, dvije koncepcije društvene svijesti, dva misaona nazora, dva raznolika senzibiliteta. Susreće se snaga zakona konstantnog i kontinuiranog održanja autohtone tradicije kontinentalaca sa snagom zakona prirodne adaptacije novim uvjetima života koje donosi njihov kontakt s ambijentom novih područja. Taj sudbinski proces koji se odvijao pretežno u drugoj polovici prvog tisućljeća jeste put razvoja i definiranja ranoga srednjovjekovnog profila evropske kulture – kulture kao sinteze misaonog i osjećajnog dometa čovjekove svijesti. Taj razvojni proces sadržan je u tokovima sazrijevanja merovinško-karolinško-otonskog, staromoravskog ili starohrvatskog kulturnoga kruga.

Koliko je snažna u Slavena bila kontinuirano i jasno razvijena svijest o pripadnosti svome rodu i koheziji zajednice, potvrđuje činjenica da se od desetaka

navedenih neslavenskih plemenskih skupina koje se pojavljuju na evropskoj sceni ranosrednjovjekovnog razdoblja nije održalo niti jedno ime u kasnijem procesu povijesnog sazrijevanja u novi pojam nacije, dok su nasuprot tome imena starih slavenskih zajednica Čeha, Moravaca, Slovenaca i Hrvata – često izloženih uslijed geografskog položaja područja njihova obitavanja na zapadnoj granici Slavenstva, gruboj ataki mnogobrojnih osvajača – ostala sačuvana do danas kao nazivi naroda.

U do sada letimično naznačenoj povijesnoj konstelaciji druge polovice prvoga milenija naše ere na središnjem tlu Evrope dolazi, kako smo već istaknuli, do životnog kontakta dviju osnovnih – unutar sebe individualno diferenciranih – etnički, društveno, politički i kulturno definiranih grupacija, formiranih u toku svoga dugotrajnog povijesnog razvoja pod raznolikim uvjetima života, uvjetima koje je u jednom slučaju pružalo područje Mediterana, a u drugom široka prostranstva kontinentalne Evrope.

U navedenom razdoblju susreta dvaju svjetova, u trenutku kada mediteranski idejni i kulturni krug počinje prodirati svojom razvijenom idejnom koncepcijom kršćanstva u područje magične svijesti poganskih bajki, dolazi u slavenskih plemenskih skupina na kontaktnom tlu do čudesne i blistave odluke – potaknute osjećajem vlastite svijesti i otporom prodiranju germanske supremacije – temeljene i sadržane u želji da se nova idejna predodžba, novo uvjerenje, nova vjera, novi duhovni sadržaj, domet uma i čežnja srca izraze domaćom razumljivom riječju, domaćim slavenskim govorom. Iz te iskonske iskre sadržane u čežnji slavenskog puka da se razumljivim načinom predočuje, a ne iracionalno nerazumljivim jezikom predstavlja, idejna i emotivna sfera sadržana u ljudskoj svijesti, nastaje odluka moravskoga kneza Rastislava da inicira pouku svoga puka u novoj vjeri na starome narodnom slavenskom jeziku, što je pružilo povod učenoj bizantskoj braći Konstantinu–Ćirilu i Metodiju da postanu začetnici nastajanja slavenske pismenosti i slavenske književnosti. Snaga želje za održanjem naučavanja svete braće i nastavka propovijedi na narodnom jeziku očituje se i u kasnijim odlukama moravskoga kneza Svatopluka i kneza panonskih Slavena Kocelja donijetim unatoč permanentnim teškim napadima s hegemonističke germanske strane.

Blistavi sjaj plamenog svjetla prvog slavenskog pisma i začetka slavenske književnosti upaljen u IX. st. iskrom Slavena-Moravaca i razvijen na izvoru žara stare slavenske riječi Slavena-Makedonaca rasplamsao se dugotrajnim tisućljetnim plamenom glagoljice u Slavena-Hrvata, obasjavši na taj način svojim bljeskom prostorni slavenski trolist Moravaca, Makedonaca i Hrvata.

Na taj je način, u srednjovjekovnoj sveobuhvatnoj ekumeni univerzalnog latiniteta učvršćenog vehementnom kristijanizacijom, na evropskoj kulturnoj sceni bljesnula – potaknuta snagom samosvjesti Slavena pučanina – slavenska riječ ispisana slavenskim pismom glagoljice na listovima pergamene odnosno uklesana dlijetom u tvrdi kamen, kako nam svjedoči Bašćanska ploča.

No, kako to već biva u ta teška povijesna vremena ispunjena stalnim promjenama životnih okolnosti, bljesak upaljene vatre kulturnog žara vlastitog pisma, početno rasplamsan na širem slavenskom području, povlači se nakon XII. st. na uži sektor slavenskog svijeta, u dio hrvatskog područja u široj regiji Kvarnera i Istre, vjerojatno jedinog područja evropskog prostranstva na kojem su se vjekovima sukobljavala prodiranja germanskog feudalizma i atake romanskih kondotjera-osvajača s grčevitom obranom slavenskog hrvatskog puka koji, priljubljen uz grudu zemlje, uz svoju ledinu, uporno čuvajući uz ognjište svoj iskonski arhaični slavenski identitet, tvrdokorno opstoji na tom području sve tamo od vremena doseljenja na prijelazu iz VI. u VII. st. i na tom svome tlu piše vlastitim pismom glagoljice tijekom mnogih idućih stoljeća. Taj naš pučanin, težak, ratar, stočar, pop glagoljaš piše uporno i hrabro, bilježi sve što mu pruža život: radost i tugu, bol i sreću, uvjerenje i vjeru, rođenja i smrti – to je sadržaj mnogobrojnih

natpisa i tekstova koji čine istaknute dokumente kulture, sjajne retke glagoljice ispisane urezom u kamene ploče ili površine zidova odnosno potezom pera na listove pergamene.

Ustalivši se na tlu Hrvatske, u prosotru između rijeka Kupe i Cetine, svoj puni procvat glagoljica ostvaruje naročito u užoj regiji uz sjeverni dio naše jadranske obale u području Roča, Dragića, Gologorice, Plomina, Valuna, Vrbnika, Jurandvora i Senja. Na tom prostranstvu hrvatski pučanin, pop glagoljaš i notar glagoljaš bilježe, kako rekosmo, sve bitne pojave koje im život donosi, što dokazuje briljantni slijed primjera dragocjenih povijesnih dokumenata, počevši od Bašćanske, Plominske, Valunske, Krčke ili Senjske ploče preko darovnice crkvi Sv. Vida pokraj Dobrinja, Istarskog razvoda, mnogobrojnih misala, brevijara i župnih matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih, do ispisanih poruka na zidnim grafitima ili glagoljske signature na opusu jedinstvenog ciklusa zidnih slika pučkog majstora Antona iz Kašćerge na stijenama – malene mjerom, ali velebne kompozicijom – pučke gotičke crkvice sv. Roka smještene na dominantnom zapadnom samotnom izdanku gorskog hrpta na kojem je izgrađeno srednjovjekovno hrvatsko pučko naselje Draguć.

Štoviše, upravo u tome kvarnerskom kutku evropskoga prostora pojavljuju se, nedugo nakon Guttenbergova otkrića, i prve štampane glagoljske knjige – glagoljski prvotisak iz godine 1483, koji je najstarija domaća tiskana knjiga u južnom slavenskom krugu, a godine 1494, dakle godinu dana nakon krbavske bitke, počinje radom znamenita glagoljska tiskara u Senju i nešto kasnije glagoljska tiskara u Rijeci. Sve navedene činjenice upotpunjuju sliku snažne samobitne svijesti hrvatskoga puka nastanjenog vjekovima na oskudnom krševitom području uz Kvarnerski zaljev. Ti glagoljski znakovi otisnuti na pergameni naših kodeksa govore ponovno o čudesnoj snazi privrženosti puka svome govoru i svome ognjištu, uz koje se kroz generacije prenosila ljubav prema domaćoj riječi na kojoj naš čovjek želi čuti citate tekstova svoga vjerovanja, želi izraziti čežnju svoga srca, želi ubilježiti odluke svoga uma.

Taj naš pučanin, braneći u okvirima evropske kristijanizirane ekumene i univerzalnog latiniteta svoj materinji jezik i svoje glagoljsko pismo, na kojima izražava svu emociju svoga srca i ukupno razmišljanje svoga uma – svu senzibilnost i racio svoje svijesti – brani svojom upornošću u biti osnovne principe humanističkog poimanja dostojanstva čovjeka, osnovne zasade ljudske slobode.

Nakon što smo u nekoliko redaka letimično napomenuli neke osnovne elemente onih povijesnih zbivanja koja su se u toku prvog milenija naše ere i prvoj polovici drugog milenija odvijala na tlu Evrope, a svojim su onodobnim odjekom djelovala na našem užem području na temeljne okvire razvoja društvenog života, definirali smo na toj podlozi i okvire formiranja osnovnog kulturnog medija u kojem nastaju naši povijesni izvori, a među njima i remek-djelo naše povijesne dokumentacije znamenita jurandvorska Bašćanska ploča.

U tome prijelaznom razdoblju, u fazi sazrijevanja hrvatske nacionalne svijesti recipročno povezane s postankom stare hrvatske države, naš pučanin želi krajem XI. st. u kamen ubilježiti za njega bitnu činjenicu na vlastitom hrvatskom jeziku i vlastitim glagoljskim pismom. I na taj način stvara Bašćansku ploču, jedinstveni dokument vlastite povijesti, vlastitog života i vlastitog nazora na bitne elemente svoga rada i opstojanja, stvara dokument mnogostranog značenja i najvišeg stupnja vrijednosti.

Bašćanska ploča u prvom je redu dokument najveće nacionalne vrijednosti budući da upisuje postojanje hrvatskog imena hrvatskim jezikom i hrvatskim glagoljskim pismom; nadalje, osobito je vrijedan povijesni dokument jer potvrđuje postojanje statusa razvijene društvene hijerarhije u funkcijama kralja, kneza, župana i opata; posebno predstavlja vrijednost pravnog dokumenta jer naznačuje donaciju hrvatskoga kralja Zvonimira potvrđenu svjedocima; posjeduje vrijednost jezičnog dokumenta jer

je ispisana čistim starim hrvatskim jezikom; posjeduje vrijednost književnog djela jer stilom i metrikom predstavlja zasebnu ljepotu umjetničkog izričaja koji počinje klasičnom invokacijom kojom se potvrđuje vrijednost donacije prema prastarom običaju koji je u sličnom navodu introdukcije već ubilježen u grčkoj Psefizmi iz IV. st. pr. n.e. nađenoj u Lumbardi na otoku Korčuli; posjeduje vrijednost likovnog djela budući da je u gornjem pojasu ukrašena pleternom ornamentikom, prepletom lozice koji se pojavljuje kao antiteza mediteranskoj figurativnosti, utjecaj koje se, međutim, krajem XI. st. u tom prepletu ponovno pojavljuje; predstavlja dokument posebnog oblika rada jer navodi kako opat s devotero braće redovnika gradi crkvu; posjeduje vrijednost navoda starih hrvatskih imena – kralja Zvonimira i župana Desimira, koja pripadaju grupi imena Branimir, Trpimir i Krešimir, opata Držiha i Dobrovita – koje pripada grupi imena Ljudevit, kneza Kosmata i svjedoka Pribineža, dok bi danas odbačeno iz čitanja ime Vitoslav ulazilo u grupu imena Tomislav i moravskog kneza Rastislava; i konačno, Bašćanska je ploča čudesni znamen pučke svijesti i životne čežnje ratara i stočara, bio on i redovnik glagoljaš, budući da je predmet ubilježene donaciju hrvatskoga kralja Zvonimira, kojom opatiji Sv. Lucije daruje ledinu, pučki zemljoradnik i stočar vezan tisućljetnom tradicijom, vezan svojim radom, vezan svojim opstankom, vezan svojim čuvstvom jer je natapa svojim suzama, svojim znojem i obrađuje radom svojih ruku, jer je u toj jedinoj riječi sadržana sva sreća stoljetnog čovjekova iskustva i vječnih čovjekovih nada. U slavenskoj riječi ledina utjelovljen je sadržaj života praotaca, iz ledine izviru sokovi životne egzistencije, s tim pojmom bijahu povezana čovjekova razmišljanja i ljudske emocije, pa je stoga razumljivo da donaciju hrvatskoga kralja Zvonimira, kojom opatiji sv. Lucije daruje ledinu, pučki redovnici glagoljaši s najvećim marom bilježe u kamen pluteja ugrađenog u crkveni septum, taj istaknuti i vidljivi elemenat unutarnje dekoracije crkvenog prostora Sv. Lucije u Jurandvoru, uzdignuvši time njen sadržaj do pijedestala sakralnosti potvrđene riječima invokacije.

Navedeni elementi uzdižu vrijednost Bašćanske ploče kao dokumenta kasne faze XI. st. na razinu evropskog formata. Bašćanska ploča pojam je hrvatske Psefizme, ona je hrvatska Magna carta. Klasifikaciju evropske vrijednosti taj dokumenat neprolazne povijesne i kulturne važnosti zaista posjeduje, budući da je izrađen pučkom rukom, pučkim jezikom, pučkim grčevitim pismom na prijelazu iz oble u uglatu glagoljicu, pučkom voljom, čovjekovom upornošću da se održi na rođenoj grudi zemlje u tom, tolikim perturbacijama i vjetrometinama izloženom prostoru svoga obitavanja, na kojem se, kao što smo naveli, ukrštaju različiti interesi, raznolike smjernice povijesnih gibanja i mnoge silnice strategijskih putova mnogobrojnih osvajačkih snaga s evropskog područja.

U navedenom historijskom kontekstu i u naznačenom povijesnom okviru Bašćanska je ploča kao kulturno-historijski dokument stvarno jedan od fokusa neprolazne vrijednosti u kulturnom ambijentu evropske povijesne baštine. Taj zapis svojim je sadržajem i svojim značenjem jedinstven i neponovljiv u krugu bogatog opusa starih hrvatskih natpisa uklesanih u kamen, i stoga je kao dragocjeni povijesni kulturni dokument snažne slavenske individualnosti i vitalnosti užega hrvatskog prostora, održane u kontaktu s onovremenim univerzalizmom evropskog latiniteta, utkan u ukupni prosede evropske povijesne stvarnosti.

RIJEČ UREDNIŠTVA

U lipnju mjesecu 1985. godine – na sastanku u Skupštini Zajednice općina Rijeka, pod predsjedavanjem prof. Ante ANDRAKE, potpredsjednika Izvršnog vijeća Skupštine Zajednice općina Rijeka – odlučeno je da se s više manifestacija obilježi 1100. obljetnica smrti Metoda Solunjanina. Na inicijativu Povijesnog društva otoka Krka iz Krka i Povijesnog društva Rijeka iz Rijeke prihvaćena je zamisao o objavljivanju posebne edicije pod naslovom *»Bašćanska ploča«.* Predlagači toga projekta postali su ujedno i nosioci zadatka na izradi zajedničke publikacije, a Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu prihvatila se suizdavaštva.

Osnovna ideja vodilja izrade posebne zajedničke publikacije bila je – na jednom mjestu, u jednoj ediciji prikupiti i tiskati sve što je do sada objavljeno o *Bašćanskoj ploči,* kulturnopovijesnom spomeniku, kamenu–temeljcu slavenske pismenosti, na glagoljici, jednom od najdragocjenijih stupova svjetske odnosno naše baštine uopće. U tom su smislu započele predradnje oko prikupljanja građe za zbornik o *Bašćanskoj ploči.* Osnovu predradnjama činili su dosadašnji bibliografski podaci o tiskanim radovima, člancima, raspravama, studijama i prikazima toga nadasve značajnog spomenika naše povijesne baštine. Međutim, prikupljena građa postupno je otkrivala nove podatke o *Bašćanskoj ploči,* pa je tako bibliografija proširivana i nadopunjavana ulomcima, odnosno izvodima iz monografijskih djela, a potom i napisima iz enciklopedija, leksikona, zbirki izvora, kataloga i dr. Time se sve više širila lepeza objavljenih bibliografskih jedinica, ne samo u znanstvenoj i stručnoj literaturi – jer je za posljednje stoljeće i pol *Bašćanska ploča* neprestano bila prisutna u svim raspravama o kulturnoj prošlosti – nego i u dnevnim glasilima. Osim toga, *Bašćanska je ploča* u nekoliko navrata, kao osnovni motiv kreativnog nadahnuća, poslužila umjetnicima u poeziji i glazbi. Tako se svakim danom sve više povećavao opseg i broj prikupljenih naslova, a razvrstavanje i selekcioniranje građe postavilo je nove zahtjeve pred Uredništvo. Na taj način zbornik je – uvjetno rečeno – postao neka vrsta cjelovitog inventara objavljenih naslova i tekstova o *Bašćanskoj ploči.* Upravo zato taj će zbornik biti jednako zanimljiv i vrijedan za znanstvenike i stručnjake, ali i za sve poštovaoce naše kulturnopovijesne baštine. S druge strane, prolegomenski karakter zbornika – dakle edicije kojima inače još uvijek u našoj znanosti oskudijevamo – omogućit će sistematičan i cjelovit pristup tome spomeniku glagoljske pismenosti. Istovremeno, svi sadržaji sabrani na jednom mjestu mogu biti poticaj daljim znanstvenim istraživanjima i unošenju toga pitanja u sustavno tkivo općih monografijskih djela o našoj kulturnoj baštini. To je ujedno poticaj za dalji rad na povijesnoj, pravnoj, jezičnoj, eklezijastičkoj, ekonomskoj problematici ranoga srednjeg vijeka, ali i za sagledavanje naših dugostoljetnih korijena i ishodišta.

Sasvim je prirodno da je prikupljena građa uvjetovala način, redoslijed i strukturu zbornika. Sadržaj i karakter građe ponukao nas je da je objavimo razvrstanu u četiri zasebne cjeline.

Prvu cjelinu zbornika čine: **Rasprave, članci, studije i ulomci iz cjelovitih djela.** To je ujedno i najveća cjelina, u koju je uneseno preko 80 naslova. U principu, u zborniku se u cjelovitom obliku donose svi članci, rasprave i studije posvećene *Baščanskoj ploči*. Međutim, zbog nastojanja da se pokaže značenje toga spomenika, ta je cjelina nadopunjena i ulomcima iz pojedinih monografijskih djela, koja sintetiziraju povijesnu, pravnu, književno–jezičnu i sl. problematiku naše prošlosti. Dakako, sve ostalo je izostavljeno, a to je označeno točkicama (.....). Prikupljeni članci prvobitno su bili tiskani različitim tehnikama, pa je i to trebalo prilagoditi današnjem obliku izdavanja zbornika. Zbog toga je svugdje u naslovu stavljeno ime autora (ukoliko se ono nalazi na kraju teksta, ili ga uopće nije ni bilo), zatim je naznačeno iz kojeg se djela donosi pojedini ulomak. Isto tako, ukoliko je neki članak u istom obliku objavljen na više mjesta, to je naznačeno u sadržaju. Znakom asteriksa (*) naznačili smo uputu na naše natuknice ispod svakog članka gdje je to bilo potrebno.

Ta prva, najopsežnija cjelina započinje s prvom viješću o *Baščanskoj ploči* (P.J. Šafařík, *Památky...*) iz 1853. te dalje abecedno–kronološkim redom slijedi sve naslove do 1988. godine. Na taj način cjelina daje mogućnost praćenja svih dosadašnjih znanstveno–istraživačkih nastojanja i napora oko razrješavanja cjelokupne problematike o *Baščanskoj ploči*.

Druga cjelina su: **Enciklopedijski članci, napisi iz zbirki izvora, priručnika, kataloga, leksikona i vodiča.** Ta cjelina omogućava da se sagleda značenje glagoljskog spomenika u najsažetijem sadržajnom obliku, a potom pokazuje i njegovo dosadašnje uvrštavanje u različite zbirke izvorne epigrafske građe. S druge pak strane, riječ je i o načinu prezentacije toga vrela naše baštine ne samo u okviru izložbenih postava nego i u vodičima sa zadatkom da se upravo na njega i upozori. Tako, npr., vidimo da je prvi put *Baščanska ploča* u zbirci izvora objavljena u *Documenta historiae croaticae antiquan illustrantia* 1877. god. od strane Franje Račkog, prvoga predsjednika JAZU, a nakon toga gotovo je uvijek bila uvrštavana u sve naknadno objavljene zbirke izvora.

Treću cjelinu čine: **Novinski članci.** Iako se toj cjelini ne može pripisati znanstveno–stručni karakter, osim u nekoliko posebno pripremljenih napisa, njenu zanimljivost ne treba zanemarivati. Naime, riječ je o popularizaciji i upoznavanju šire javnosti s povijesnokulturnim spomenikom najviše – nulte kategorije naše pismenosti i kulturne povijesti uopće. Dnevni je tisak, npr., posebno 1934. god. pratio sudbinu postupka oko očuvanja i zaštite *Baščanske ploče* od nagrizanja zuba vremena, a potom i prijenosa toga spomenika u atrij palače Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, gdje se i sada nalazi. Članci tadašnjega dnevnog tiska odraz su borbe konzervativnih i naprednih mišljenja, odnosno borbe za afirmaciju suvremenih pogleda na razvitak ljudskoga društva. Rasprave vođene preko novinskih stupaca odaju stajališta ne samo pojedinih redakcija nego i razmišljanja određenih kulturno–političkih krugova i njihovih nastojanja da preko jedne vrijedne akcije za očuvanje glagoljskog spomenika iskažu svoja trenutačna gledišta.

Taj treći dio morao je zbog prirode našeg zbornika doživjeti najveće tehničke preinake. Nepodesnost novinskih članaka, a osobito njihovih naslova za fototipni način ediranja riješena je novim prijelomom teksta i novinskih stupaca, ali tako da su svi tekstovi u cijelosti sačuvani i ponovo u integralnom obliku dostupni čitaču.

Četvrta cjelina zbornika posvećena je **Baščanskoj ploči u umjetnosti.** Tu cjelinu čini nekoliko poetskih i muzičkih djela, koja su za podlogu imala spomenik glagoljske pismenosti.

S obzirom na to da se radi o zborniku koji na svojim stranicama donosi ponovno sve objavljeno o *Baščanskoj ploči*, a kako je riječ o najrazličitije tiskanim radovima, valja upozoriti na neke tehničke karakteristike ovog zbornika. Naime, zbog lakšeg praćenja objavljenih i uvrštenih radova uz već rečeno, učinjeno je ovo:

- paginacija zbornika donosi se u sredini, dolje, a novi brojevi crtama su odvojeni od osnovnog teksta;
- ispušteni, za zbornik nepotrebni dijelovi teksta, označeni su uvijek točkicama;
- ponegdje su zbog veličine ili nejasnosti ispuštene slike Baščanske ploče, što međutim neće okrnjiti tekstove jer se njena slika pojavljuje gotovo u svakom tekstu;
- brisane su sve one bilješke koje se neposredno ne odnose na Baščansku ploču;
- u nekim vrlo rijetkim slučajevima učinjen je novi raspored teksta (npr. Đ. Šurmin), ali bez intervencije u sadržaj – da se ne bi gubilo na prostoru, a i zbog cjelovitosti ponovno otisnutog teksta;
- nepoznatog autora označili smo s tri zvjezdice (***), a gdjegod je to bilo moguće razriješili smo ime i prezime autora;
- u sadržaju se uz ime autora te naslova pod kojim je u zborniku objavljen tekst donose i svi ostali uobičajeni bibliografski podaci;
- ulomci iz cjelovitih djela označeni su naslovima djela kojima pripadaju;
- u sadržaju je na kraju označen broj stranica prvotno objavljenog teksta, a brojevi nakon toga označuju stranice na kojima se taj tekst u zborniku nalazi;
- u nekim slučajevima su članci, odnosno stupci i slike povećani ili smanjeni u odnosu na njihov prvotni izvorni oblik, kako bi se mogli uklopiti u veličinu zbornika;
- samo iznimno sa dvije zvijezdice (**) označene su opaske Uredništva.

Sve navedeno pomoći će čitatelju u lakšem snalaženju i korištenju zbornika.

BAŠĆANSKA PLOČA

Rasprave, studije, članci i ulomci iz cjelovitih djela

Pavel Josef ŠAFAŘÍK

DOSTAVKY A OPRAVY.*

Str. 20 ř. 33. Dne 12 Ledna t. r. obdržel jsem od J. Kukuljeviće Sakcinského trojitý přepis náhrobního nápisu, nalezeného od něho v starém opatském chrámě sv. Lucie u Nové Bašky na ostrově Krku, t. od něho, jednoho Krckého klerika a majora M. Sabljara. Rozebrání a vyložení písma posud ani učeným Chorvatům ani mně se nepodařilo. Jsouť tam písmena očitě hlaholským podobná, a však i nehlaholská. Není-li to tajnopis (cryptographia), mohlo by býti nějaké starší písmo, onen pohřešovaný základ hlaholice. (Pomněme na nedávno objevené lycké a nejnověji cyprické písmo.)

. . . .

* Iz: *Památky hlaholského písemnictví*

6

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Krk i Rab*

Na otoku Krku posjetio sam samo novu Bašku i bližnju opatsku crkvu sv. Lucije kod Jurandvora, da razvidim u njoj starinski glagoljski napis, kojega do sad još nitko pročitati mogo nije. Vozeći se iz Senja onamo tri sata po móru, došo sam žalibože stoprv pod večer na opredieljeno mjesto, i niesam mogao sa svim mogućim nastojanjem svršiti posao kako sam želio. Taj napis nalazi se na velikoj, sedam i pol cipeljah dugačkoj, a tri i pol širokoj kamenitoj ploči, i pisan je pomješanom bugarskom i hrvatskom glagoljicom. Na koliko sam razabrati mogao iz toga napisa, prepisavši ga u tamnoj crkvi pri svjetlilu malene svjetionice i tanke voštenice, bit će taj napis iz 12. ili 13. stoljetja, i

7

bit će po svoj prilici ili grobni spomenik ili je načinjen na uspomenu sagradjenja ove crkve. Na njemu dolazi dvakrat spomenuta Sveta Lucija, kojoj je crkva posvetjena, zatiem njeki Milutin itd., te neima dvojbe, da je pisan slavenskim jezikom, prem da su njeki o tome dvoumili. Za točniji prepis oprosio sam nieku gospodu na otoku Krku i u Senju. Polag iste ploče nalazi se noviji prosti grobni kamen Ivana Frankopana kneza krčkoga, takodjer glagoljskim napisom i godinom 1465.

Ista crkva sv. Lucije sagradjena je u 12. ili 13. vieku po romanskom slogu i oblih je prozorah. Zvonik njezin gradio je njeki meštar Andrija, kao što gotički napis s hrvatskim grbom iz vana uzidan svjedoči. Kapela sv. Marie prizidana je u gotičkom slogu godine 1498.

* Iz: *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine.*

Franjo RAČKI

GLAGOLJSKI NADPIS
na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku.

Od Dra. Fr. R.

U poviestnici književnoj svijuh narodov opazuje se, da se na znatne umne proizvode tek onda pozornost svratja, kad su ili izumrli ili na umoru. Naše glagoljice u javnu svjetovnu životu jurve ne ima — njom se više ne pišu ni listine ni zakoni; u crkvi se po nješto uzčuvala, ali svetjenici, koji se njom služe, obično su bez više prosvjete, te je ne znaju pristojno cieniti. Uz ostale ovo je zalibože razlog, za što tako nizko padè. Prvi, koji znanstveno stadoše razpitivati glagoljicu, kô što jest poznato bjelu: glavni slovjenski naučenjaci naše dobe: Dobrovsky i Kopitar. Njihove iztrage umnožaše i izpraviše ruski slaviste: Preis, Grigorović, Sreznjevski, a češki: oštroumni Šafarik i Hanuš.

Glagoljskih spomenikov do sada se najviše našlo u staroj Bugarskoj i Hrvatskoj; ovi spomenici toli glede oblika pismen, koli glede jezika po nješto se razlikuju, ali tako, da i ove razlike pokazuju jedan te isti početak. Svi spomenici glagoljski, ležali oni u ovaj par u Beču, ili Parizu, ili Oxfordu, ili Moskvi, ili u Petrogradu, ili u Rimu itd., patre jednoj ili drugoj t. j. bugarskoj ili hrvatskoj obitelji. Od ovoga obćenitoga pravila glagoljske paleographie iznimlju se *po nješto* dva spomenika t. j. pražki ulomci Höflerom našasti a Šafarikom obielodanjeni [1]), i glagoljski nadpis na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške. O toj stvari izviestiti ću naše obćin-

stvo obširnije na drugom mjestu — ali, da me svaki lakše razumije, primjetjujem sliedeća na kratko:

Glagoljski spomenici bugarske obitelji pisani su jezikom staro-bugarskim. Mimogred budi rečeno: Kopitar prozvà onaj jezik, kojim su pisane naše stare crkvene knjige i kojim pisà Cyrill i Metkod, panonskim ili panonsko-slovjenskim, branivši, da tim jezikom govorahu Slovjeni u Panoniji; njegov učenik Dr. Miklošić u tom odstupi od svoga učitelja, što veli, da iz ovoga jezika, koga on staro-slovjenskim prozvà, potečè sadašnji slovenski i bugarski; ova dva narečja bila bi dakle djetca staro-slovjenštine. Medju to "monumenta frisingensia„ iz X. vieka [2]) svjedoče, da narečje slovensko već tada imadjaše iste slovničke oblike, koje i sada — i da se težko staroslovjenski oblici iz njega protumačiti mogu prem se njihova srodnost ne može tajiti. S toga mi se držimo Vostokova i Šafarika, kojim staroslovjenski jezik jest starobugarski i to kakov vjerovatno bio u navadi u Slovjeniji (Sv. Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Meth. p. 14-15).

Krom toga glagoljski spomenici bugarske obitelji pisani su okruglom glagoljicom, koja ujedno što se broja pismen tiče udešena jest prema bugarskomu izgovoru, s toga su u njoj posebna pismena za nosne glase (nasales); a svih skupa ima 38.

U spomenicih hrvatske obitelji jezik jest ili staroslovjenski (starobugarski) ili narodni hrvatski. Staroslovjenski u crkvenih knjigah, a hrvatski u svjetovnoj književnosti. Staroslovjenski u glagoljskih spomenicih hrvatske obitelji u bitnosti jest isti, koj je i u bugarskoj obitelji; ali u hrvatskih spomenicih ne ima traga *rhinesmu*, jer ovoga ni sada nije, niti nije bilo, izim u njekoliko riečih, u hrvatskom narečju. Uprav radi toga u hrvatskoj glagolici ne ima pismen za rhinesam; s toga hrvatska glagoljica broji samo 32 pismena ne spominjajuć ni toga, da se samo u najstarjih spomenicih nalazi dvojaki *jer*, a u mladjih često jedan i drugi izpustjava.

Glagoljska azbuka hrvatske obitelje razlikuje se dakle od bugarske već po broju pismen. Ali još veća razlika jest u obliku, u prilici istih pismen; pošto — kako gore napomenusmo — pismena u hrvatskoj glagoljici jesu uglasta, u bugarskoj pako okrugla; odkle njeka se na toliko razlikuju, da će samo vješto oko razabrati njihov jednaki izvor. Ovdje dà kako mukom mimoidem cursivnu glagoljsku azbuku, koja se kašnje razvila za porabu svjetovnoj književnosti, navlastito za javne listine i sudove.

Dakle — staroslovjenski glagoljski spomenici navlaš po azbuci diele se u dvie t. j. u bugarsku i hrvatsku obitelj. Rekoh *navlaš po azbuci*; pošto stari hrvatski *crkveni* spomenici, kô što i bugarski imaju jedan tè isti jezik, u mladjih dà kako opazuje se upliv hrvatskomu nariečju.

Navedoh gore dva spomenika za iznimku. Ova je iznimka u tom što su pražki glagoljski ulomci pisani bugarskom glagoljicom; ali jezik nije im čisto bugarski ili staroslovjenski, kô sto u inih glagoljskih spomenicih bugarske obitelji; već se opazuju mnoge forme panonsko-moravske. Odavle takodje po sudu Šafarikovu ulomci ovi bješe pisani u obsegu Velike Moravske i to prvih sto godin poslie sv. Cyrilla i Methoda.

(Dalje).

[2]) Kopitar: Glagolita Cloz. p. XXXIV et S. 9.

GLAGOLJSKI NADPIS
na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku.

Od Dra. Fr. R.

(Dalje).

Za drugu iznimku navedoh glagoljski nadpis u crkvi sv. Lucije blizu nove Baške na otoku Krku. Prije nego li o njem prosborim, evo njekoliko opazak što se tiču tako rekši njegove poviesti.

Pošto bi bio Šafarik jur dovršio tiskati svoje znamenito djelo: "Památky hlaholského pisemnictví (v Praze 1853) sciento jest za koristno u posebnom dodatku ovu viest slovjenskomu svietu priobćiti: " dne 12 siečnja pisa, nadjenoga od njega, jednoga krčkoga klerika i majora M. Sabljara u starom opatskom hramu sv. Lucije na ostrovu Krku. Niti meni niti učenim Hrvatom dosada ne podjè za rukom pročitati i protumačiti taj nadpis. Tude je pismen očevidno glagoljskim podobnih, ali i neglagoljskih. Nije li to tajnopis (cryptographia)? moglo bi biti njekakvo starije pismo — onaj temelj glagoljici, koj se izgubi. Sjetimo se nedavno našastoga lyčkoga i najnovije cyparskoga pisma.„ Tako Šafarik.

Od one dobe potrudilo se više našinac upoznati se s tim tajnopisom. Naš marljivi g. Ivan Kukuljević putujući god. 1856 u Dalmaciju i Italiju posjetio jest opet crkvu sv. Lucije; tè pomenuti nadpis — kako sám veli (Putopis p. 6) — " prepisao u tamnoj crkvi pri svjetlilu malene svjetionice i tanke voštenice.„ Isti gospodin dne 20 Travnja 1857 pismeno me umoli, da bi i ja istu sreću pokušao dodav: "ja sam taj napis lanjske godine na brzu ruku prepisao, ali ga iz mog prepisa ne mogu protumačiti. Šafarik komu sam ga prie dvih trih godina u izopačenom prepisu poslao, mislio jest da pače, da nije pisan slavenskim jezikom. Iz moga prepisa osvjedočio sam se, da je jezik slavenski i to hrvatski; ali sav sadržaj ne znam jošte. A ipak bi vriedno bilo znati, što znači. Iz slike pisma, koja su bugarsko — i hrvatsko — glagoljska pomiešana, vidi se, da je pismo veoma staro itd.„ U putopisu, ovu dobu točnije označi veleći: " bit će taj napis iz XII. ili XIII. stoljetja.„

Jednog krasnog svibanjskog četvrtka prevezoh se dakle s drugom I. D. prieko sinjeg mora na Krk, ovu domovinu naših Frankopanov, kojoj ni gospodujući lav mljetački ne mogaše oteti slovjensku rieč. Crkva sv. Lucije leži u krasnoj bašćanskoj dolini, posutoj podrtinami drevnih monastirov i inih sgrad, ovih spomenikov darežljivosti krčkih knezov. Istu crkvu spominju već listine XIV. vieka. Pomenuta ploča leži na podu uz stepen do samoga svetišta. Ima trinaest redak napisanih po širini. Kako je pismo izsakatjeno, oštetjeno i izlizano možeš si pomisliti, promotriš li: koliko ljudij po njoj do sada je gazilo i sveudilj gazi. Dobro umivši ovu ploču najprije pisme za pismenom — na koliko se dalo — izpisah; za tim pomočenim papirom i kefom snimih, tè sav posao nakon četir sata, koje klečeć i trbuške ležeć, kako tako dovrših.

Dočim si pridržujem o tom važnom nadpisu na zgodnijem mjestu obširnije progovoriti: priobćit ću na kratko posljedak svoga izstraživanja najveċma radi toga, da našince nanj sjetim.

Ovaj posljedak indi u tom sastoji: *a)* Glagoljica, kojom je sv. Lucijski spomenik pisan, jest bugarska; *b)* Sravniv ju s raznimi rukopisi bugarske obitelji opazih, da se veća stran pismen našega spomenika sudara u obliku s Assemanovim Evandjelistarom u knjižnici Vatikanskoj inter Slav. Nro. 3. Opazih takodjer, da njeka pismena, kao n. p. *k, t* i *jer* približuju se k uglastoj t. j. hrvatskoj glagoljici; *c)* Iz našega spomenika, na koliko u mom prepisu pred očima mi leži, malo ne sva azbuka može se crpiti. Ne mogoh medju to naći *Ž* i *t;* isto tako ne ima nikakvih pismen, navadnih u bugarskoj glagoljici, štono odgovaraju nosnim glasom. Za razlog će svaki znati; jer u našem jeziku ne ima rhinesma; s toga nije mu ni treba takovih pismen; *d)* Ima njekoliko znakov, kojim u meni poznatih glagoljskih spomenicih ne ima nikakova traga; tè će biti ili pismena ili vrstopisni biljezi; a vjerovatno njeka jedno, a ina drugo; takova opazih tri; *e)* Rieči na spomeniku nisu nikakvim prostorom odieljene.

Pitati će čitatelj: kakovu korist može crpsti glagoljska pismenost, tim i naša poviestnica, iz ovoga spomenika? Na ovo pitanje na kratko odgovaram: preveliku korist, koja navlastito vidi se u sliedećih:

1) Sv. Lucijski spomenik jest *jedini,* do sada u obsegu *Porphyrogenetove Hrvatske* našast, pisan bugarskom glagoljicom, a jezikom hrvatskim, tako da on, kako rekosmo, u tom obziru jedinu iznimku čini. 2. Na temelju postavnom ovoga spomenika smijemo po nješto izpraviti mnienje o odnošaju hrvatske glagoljice k bugarskoj. Šafarik najme (Pamatky hlahol. pisemn. XXII.) i Hanuš (Slav. Bibl. II., 217) smatraju hrvatsku glagolicu za stariju od bugarske; dočim Kopitar držaše bugarsku za stariju. Spomenik naš potvrdjuje mnienje Kopitarovo; iz njega bo vidi se, da je i u Hrvatskoj okruglasta (bugarska) glagolica njekoč obična bila, koja poslie uzmačè posvema pred uglastom (hrvatskom). Uglasta glagolica razvila se pod uplivom latinske paleografije; jer okruglasta latinica za vrieme Karla Velikog, dakle IX. vieka zavladavša, malo po malo prešav promjene longobardskoga pisma (osobito XI. vieka) postadè uglastom u frakturu od XII.—XIV. stoljetja. Da je njekada okruglasta glagoljica i u Hrvatskoj obična bila vidi se krom toga iz početnih pismen i u potonjoj uglastoj glagoljici; ona bo uzčuvala su se u prvobitnoj okruglastoj formi, kò što se svaki osvjedočit može, uzme li u ruke kakav glagoljski rukopis n. p. iz XIV. ili XV. vieka. Po mom mnienju okruglasta glagoljica uzčuvala se u Hrvatskoj najdužе u nadpisih na pločah; odkle malo po malo izniknù. O tom mnienju bi se valjda uvjerili, da nam još koj nadpis preostà iz XI. ili XII. vieka: nù na koliko mi poznato najstariji od dosad našastih jest od god. 1303 t. j. nadpis na crkvi sv. Martina kod Senja. U obće — Glagolica u Bugarskoj bijaše kratko vrieme u porabi; a u Hrvatskoj rabila se više viekov. Dočim se indi u Bugarskoj uzčuvà u prvobitnoj podobi, u Hrvatskoj se promieni — život i poraba ne mogu ostati na jednom te istom stupnju; gdje je života tuj jest i razvitka. Napokom 3. iz dojakošnjih sliedi, da naš spomenik patri najstarjoj dobi medj hrvatskimi spomenici. Po mom mnienju bit će iz XI.—XII. vieka.

Ove misli porodiše se razmatrajućemu sv. Lucijski nadpis. One se osnivaju većma na obliku, nego li na sadržaju našega spomenika. O sadržaju

ne ću tude ništa progovoriti čekajuć sgodniju dobu, podje li mi za rukom još njeke nedostatke ukloniti. U onakovom najme položaju, u kakvom je sada taj spomenik, točna snimka, iz koje bi se mogle crpiti ne samo pojedine rieči, nego i sav nadpis bar po prilici pročitati, jest upravo nemožna. Ploča bi se imala dignuti, očistiti, i u stienu ovjesno uzidati. S toga umoljavamo tim učtivo *presvjetlogа g. Vitezića, biskupa Krčkoga i opata Sv. Lucije,* da bi ovu uslugu našoj narodnoj pismenosti što prije ukazao. Umoljavamo ujedno koga vještijega obližnjega našinca, da bi za tim na sve shodne načine potrudio se isti nadpis snimiti — a dobro bi bilo da se i fotografovat daje. Ovakovu što točniju snimku pošlji na štov. Uredničtvo Nevena, koje će ju poslati meni, ili komu vještijemu; a mogla bi se poslati u više komadov na više slovjenskih književnikov. Nepustmo, da nam "tajnopis" vazda tajnim ostane — sramota je, što mi gazimo po spomenicih naše drevnosti, dočim ini narodi velikim trudom svoje spomenike izkapaju, tè paze na nje, kano na oko u glavi; neumorno je uče i čitaju u njih i iz njih žitje svojih otac.

Sime LJUBIĆ

Ulomak*

. . . .

Bio bi nješto stariji, t. j. od god. 1288. napis *na prgamini*, što ga je izkopao Franjo Glavinić god. 1614. u olovnoj škrinjici na temelju porušene crkve Sv. Luke kod Trsata u primorju hrvatskom, i koi stoji na čelu Kukuljevićevih poviestnih spomenika. Za ovimi sliedi po dobi napis na kapeli Sv. Petra u Retu blizu Vrbnika na otoku Krku (1) od 17. lipnja 1347. i td.

. . . .

(1) Uprav u što se tiskao ovaj tabak dobio sam prvi svezak *Književnika* za tekuću god. 1865., komu na čelu stoji članak pod naslovom: *Krčke starine,* od Dra. Ivana Crnčića. Tu g. Crnčić naviešćuje, da je stranom pročitao stari napis, koi se nalazi u crkvi Sv. Lucije Bašćanske na otoku Krku, s kojim se je višeput zaman trudilo njekoliko naših viešaka, da ga razjasne. Gosp. Crnčić doda članku i snimak toga znamenita napisa, koi bi spadao na doba Zvonimirova *(1076—1087.)*. Evo što je od njega pročitao izviestitelj:

1. A . . . . (.?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az'
2. opatъ Drъnžiha pisahъ se . . . .

* Iz: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži,* knj. I.

. . . .

3. da Zъvъnimirъ kralъ Hrъvatъsky (v')
4. dni svoje vъ svetuju Luciju i sv . . . .
5. mi županъ desi . . . . (.?)
6. . . . . posl . . . . v o-
7. toče, da iže to poreče (?), klъni ji bog (?) i b(lažen)a (děv)a, i IV. e-
8. vanlisti i staja Lucija amnъ, da iže e (?) děla . . . . „
9. tъ, moli za nje boga. Azъ opatъ Dirovitъ zъz-
10. dahъ crěk(v)ъ siju i svoeju bratiju (?) sъ dev-
11. eti p vъ dni kъneza Kosъmata oblad-
12. ajušćago vъ su Kъrainu, i běše vъ te dni M-
13. ikula z Otočъca (?) — (sv)etuju Luciju (?) vъden —

(1) Odtud valjda ona naša hrvatska poslovica: hrani biele novce za crne dane.

. . . .

Ivan CRNČIĆ

. . . .

B. Hrvatski napisi.*

1.

Meni jošte žakņu dodje do ušiju, da je nešto napisano na kamenu u nekoj crkvi Bašćanskoj i da su to dolazili čitati učenjaci iz velike daljine, ali da nisu mogli nikako pročitati, a da je najbrže glagoljica od davna. Ja na to zasjedem konja, te odletim tamo za tri do četiri ure, jer sam bio pod

* Iz: *Krčke starine*

Kurelcem, pak me za našim pismom potezaše želja i volja. I tako doskakah do Bašćanske drage, te do crkve svete Lucije, zatvorene, nemiran dozvah njezina čuvara, da mi ju brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi ju drage volje otvori, a ja preželjno stupim unutra, i nadjoh na tlih veliku ploču, dugu i široku, te svu napisanu iz vana, pak joj se naradovah. Ali čemu? Htijah to pročitati, ali zaman: nemogoh ni jedne besjede zdvignuti, a ni slova nijednoga, ni s desne ni s lieve, ni s glave ni s boka, niti stojeć niti sjedeć, niti klečeć. Pak mučan i tužan domislih se to vodom oprati, da mi bude to čistije te očitije. Ali ni tako, nesreće! ništa nerazpoznah, ništa nedvignuh; ni tako nemogah tomu pismu najti ni konca ni kraja, ter ni poznati pravo, je li glagoljica. A jur sam umjeo čitati glagoljicu, ne samo štampanu nego i pisanu. Prvu sam se bio naučio pred dvie tri godine, a drugu skorije: god. 1853, kada u Dobrinju iščuć nadjoh silnu knjigu, pisanu takodjer pred tri do četiri vieka. Pak tako nisam bio išao tamo bez štapa: ali mi ga za to nebijaše dosta: jer nisam još bio vidio ni spóznao glagoljice svačije ruke, nego samo trih četirih ruku. A i slova na ploči nebijahu već sva ciela ni čitovata, niti na urednu mjestu na tlih, te sam se morao grbiti nad njimi i okolo njih.

I kada mi taj kamen nije hotio nikako progovoriti, kako nije bio ni drugim većim gostom, ja ga ostavih, neka muči, dokle ga tkogod nerazgovori, te pristupih k drugomu, manjemu, opet na tlih, i taj mi dilje progovori: [illegible] = k n e z I v a n F r a n k a p a n K r č k i i M o d r u š k i i S e n j s k i 1465., jer je mnogo mladji od onoga, te ga nisu godine onako skončale. I to mi bijaše sva korist, za kojom sam se namislio i najezdio i namučio. Ali i ta nije velika, kada neznam, zašto je to bilo napisano, ako i znam komu. Gosp. Kukuljević drži u naših „Povjestnih spomenicih", da je tada umro knez Ivan Frankapan, i da je tu zakopan, ali težko da je tomu tako. Nu to ću mu poslije dokazati, zašto sada mi je pisati, kako mi je i on mučeći kamen progovorio, nakon šest sedam godin.

Ja se vrnuh iz Beča doma godine 1861, nekoliko učeniji nego sam bio, pak pomislih, da bih takov voljašto poznao na onoj ploči, a malo da bi mi i ona sama pomogla, jer već neležaše na tlih, nego liepo stojaše. Presv. g. biskup Krčki Ivan Vitezić dao ju je uzdignuti te nastaviti, da se njezina pisma željni ljudi načitaju i nagledaju lakše stojeć. I podjoh do nje po drugi put onako, kao što sam išao i prvi put, samo ne onako prazan. Kada tamo, nadjoh ju premješćenu na visoku i urednu mjestu. Pak gledajuć ju kriesećim se očima i željnim srcem i drage volje, ter poznah jedno za drugim malo ne sva slova, hrvatska. A i besjed iz njih zdvignuh preko dvadeset; hvala dragomu Bogu: O p a t' — d n i s v o j ę — s v e t a j a L u c i j a — ž u p a n' — d a i ž e — d e v e t i — v' d n i k'n e z a K o s m'. . — i b ě š e v' t' dn' M i k u l a — i još nekoliko. Prepisah ove očite i ostale neočite, pak jih poslah g. Kukuljeviću u Zagreb. A on meni: da kada sam toga toliko pročitao, neka svakako gledam i ostalo pročitati, te mi vrati prepis i posla,

kako su onaj napis bili prepisali on sam, g. dr. Rački, g. Major Sabljar: da mi ti njihovi prepisi koliko toliko pomognu. Ali tada bijaše zima 1862, te oštra bura brijaše; a onoga proljeća malo lazno; onoga proljeća dodje u Krk g. profesor Mesić, pak mu ja liepo izručih te prepise, a on s njimi pût Baške, do glasovite sv. Lucije. A ja uzmem pretraživati, od kada je ondje crkva sv. Lucije, i kakovi koludri su bivali oko nje i do kada; i našao sam pisam za to.

Ivan Maria Pelicia, komu bijahu preporučene opatije ili manastiri sv. Lovrenac Krčki i sv. Lucija Bašćanska reda sv. Benedikta, tuži god. 1540. Krčkoga biskupa Ivana Rosu papinu poslaniku u Mletcih: da bi mu rad samosegom obaći oba ta manastira ili opatije, a da toga nisu činili nikada Krčki biskupi niti pred deset, niti pred dvadeset, niti pred trideset, niti pred sto godin, niti još prije, niti od pokle sviet pameti: jer da te opatije niti su bivale, niti su pod njihovu oblast, kako da nisu ni pod ikojega drugoga biskupa, te zato da su se ondje mjesto njega pošteni ljudi digli proti toj biskupovoj volji, a i zapoviedi.*) Pak prosi i moli papina poslanika, da mu tu pravdu izruči komu god duhovnu sudcu u Mletcih, ako će liepo i svojemu pristavu (kako i jest), samo da mu neka dade puno oblasti, da može i biskupa i drugih naricati, pozivati i priganjati na liepe i na mrzke i pod svakakov zarok, te se vršiti i ovršiti, suditi i odsuditi, kako to obnadje.

*) „Copia Comissionis Jo. Marie Pilice, seu Signatura Legati contra Episcopum Veglensem modernum servandum in ea supplicatione. — Rme Dne, licet Monasteria seu Abbatie Sancti Laurentii de Vegla, ac S. Lutie Vallis Besche, ordinis Sancti Benedicti, Veglensis seu nullius dioecesis fuerint esse consueverint a X, XX, XXX, et centum annis citra et supra, et a toto tempore et per totum tempus, de cujus initio seu contrario hominum memoria non existit, ac cum de usu et consuetudine legitime prescriptis et inconcussis et inviolabiliter observatis a temporibus predictis, et per ipsa tempora liberos et libera, et imunes et exempta ab omni visitatione episcopi Veglensis pro tempore existentis, ipsaque monasteria et illorum Abbates sive comendatarii pro tempore existentes sint in quieta et pacifica possessione hujusmodi juris, ac libertate a dictis temporibus et per ipsa tempora citra et supra, et quamvis tam modernus episcopus, quam allii predecessores sui Civitatem et dioecesim hujusmodi visitaverint, atamen a visitatione et correctione dictorum monasteriorum semper se abstinuerint, ac abstinere consueverunt: nihilominus prefatus modernus episcopus, quo spiritu ductus, nescitur, mo(do) quodam pretensum mandatum generale et speciale super monasteriis et Abbatiis predictis decrevit, et forsan devoto oratori vestro Joanni Marie Pilicia, dictorum monasteriorum moderno comendatario, de quibus quidem monasteriis concistorialiter dispositioni (sic) consuevit, intimare fecit. A quo quidem mandato, et illius pretenso decreto coram honestis personis, attenta absentia seu distantia loci, pro illius parte apellatum et de nullitate dictum extitit. Dignetur igitur D. V. Rma . . . . Signatura Rmi D. Legati: Audiat D. Alphonsus Auditor noster, cittet, inhibeat, procedat, ut pettitur, et justitiam faciat, fiat. Episcopus Lucerinus Legatus. Datum Venetiis apud S. Joannem a Templo pridie K. Novembris, Pontificat. Smi Dni Nri PP. Pauli tertii anno 7. Sequitur Processus: Post cujus quidem . . .“

Tu tužbu nadjoh ja u Krčkoj biskupiji, ali bez pravde, pa mnogo manje znamo o onom manastiru, jednom i drugom. Ali znamo, da su unntri bivali koludri Benediktovci, i to toliko prije god. 1540, da nisu ljudi niti pametili, od kada.

A ondje u fratar nadjoh ja pismo, kako je god. 1502 Zaharija Garzoni, Mletčanin, vitez Jeruzolimski, i komu bijahu preporučene one iste opatije, sveta Lucija Bašćanska i sveti Lovrenac Krčki, poslao u Krk nekoga Frana Bergamážanina, te po njem dao u najam do pet godin popu Jurju Iliću i Mikuli Punariću, Bašćaninu, nekomu Franu Žuf..., Senjaninu, i Matu Juraniću iz one iste Drage Bašćanske, sve dobro i zlo tih opatij: zemlje, blago, rize (canones), vode, mline, ovce, koze i sve, što bijaše njihovo, i što komu imahu davati; a i dohodke dviju crkav, sv. Jerolima u „Kraju“ (Staroj Baški) i sv. Mikule iz Bosara, koje da bijahu pod opatijom sv. Lovrenca, a to sve za sto i šestdeset dukat zlatnih i čistih i za jednu misu na dan u crkvi sv. Lucije (na težatnik malu, a na nedjelju i blagdan veliku), a jednu na mjesec u sv. Jerolimu i u sv. Mikuli, i još da oni imaju skrbiti za svieće tim trim crkvam, a u sv. Lovrencu da za to oboje ima skrbiti neki postolar ili kožar Rigo, na njihove troške.

Toliko jezgre je u onom pismu veliku*), koje nam liepo svjedoči, da onda već ne bijaše Benediktovac ni u jednom ni u drugom tom manastiru. A od kada to? Hoću odgovoriti i na to, ali ne dilje: po glavi su mi i drugi njihovi mostiri, bivši na istom otoku, te me sve napastuju, da i nje pridružim k ovima: da će mi i oni koju liepu praviti putem. U Krku bo je bio i drugi njihov mostir, sv. Mihovil, koj godine 1488 bijaše preporučen Mikuli Veneriju, opatu onoga sv. Lovrenca, kako svjedoče dva pisma ondje u častnih Franjevac.**) A prije mu bijahu opati: Juraj 1467 i 1470, te je polag

*) Počimlje:
„1502, 25. Giugno.
Actum Veglae ad cancellum mei Notarii infranscripti, praesentibus Probis et Discretis Viris, Ser Paulo Lando, Ser Joanne Manstrich, et magistro Jurco cerdone, ac aliis civibus Veglae ad infrascripta testibus habitis, convocatis et rogatis. Ibique Prudens Vir Ser Franciscus de Bergamo, uti familiaris et Procurator ac Comissus legitimus Reverendi Dni Zachariae de Garzonibus Magnifici Dni Marini Patritii Veneti. Militis Jerosolimitani, et Commendatarii Abbatiarum S. Luciae Vallis Beschae, et S. Laurentii de prope ipsam Civitatem Veglae . . . .
Daniel Terzago Notarius Publicus.“

**) „1488, Indictione 6, die 16 Octobris.
In Cancellaria Veglae, praesentibus Discretis Viris Ser Bartholo Grabbia, Ser Gaspare Budislavich, et Ser Andrea Almerigotto testibus ad infrascripta habitis. Ibique Rvdus i Xro Pater Dnus Frater Nicolaus Venerius Abbas Ecclesiae S. Laurentii de et extra muros Civitatis Veglae, de assensu, parabola, et auctoritate Magnifici Antonii Vinciguerrae Ducalis Secretarii, et per Illmum et Execllum Du. Do. Venetiarum Veglae et Insulae Rectoris Dignissimi . . . jure livelli locavit . . . .
Daniel Terzago Notarius Publicus.“

Vrbanskoga štatuta i nekakova pisma pomagao miriti njih i Bašćane za medje; a 1420 i 1427 Stjepan (on bijaše opatom i sv. Lovrencu), kako to kažu ina dva pisma ondje u Franjevac;*) a 1376 Jakov, polag inoga pisma u tih istih.**)

Pol ure dalje Krka, na otočiću Košljunu, bio je opet Benediktiovski manastir sv. Marije. Tu bijaše opatom Dominik g. 1410, 1419, 1421 i 1431, kako kažu četiri lista u onih Franjevac,***) g. 1362 Gvilelmo, g. 1361 Mikula,†) a do 1350 Frane, kako mu je zapisano na grobu ondje u crkvi: S... OBITV PRI FRANCISCI ABBIS HVI.S MOASTERII, MCCCL DIE ... MENSIS ... I još manastir sv. Nikole u Omišlju bio je njihov. Tu opatovaše 1501. g. neki Stjepan, kako očituje neko pismo u Krčkih fratar. ††) God. 1464 knez Ivan Frankopan zapisa crkvu sv. Ivana na Sužanu Marinu Gojaniću iz Omišlja, te mu naredi: da ima svakomu opatu koj bude sv. Nikole pred Omišljem, davati svake godine libru kadila, polag pisma u mene. I još u „sv. Ivanu“, u našem Polju na Hljebu pod samom Stranom imao je nekada biti nečiji manastir. Za moje pameti bilo je ondje crkvište sa oltarom i mnogo mirišta na okolo, a zemlje „Opatije“ na blizu. Ali od mala sve one zidine razvališe i razkopaše.

Pak Benediktovke koludrice jesu još i danas u Krku. God. 1518 bijaše im opatica „Gabriella“ polag pisma u Krčkih Franjevac.†††)

Tako šest ili sedam samostanov Benediktovskih bilo je po Krčkom! Zato

---

„1488, 19 Octobris, Indictione 6.
In Cancellaria Veglae, praesentibus Sr. Gaspare Budislavich, et Sr. Georgio Grabbia, civibus et habitatoribus Veglae, testibus habitis, et rogatis. Ibique Revdus in Xro Pater Dnus Frater Nicolaus Venerius benemeritus Abbas S. Laurentii, et Commendatarius, sive Rector Ecclesiae S. Michaelis de Vegla, pro utili dictae Ecclesiae concessit ad affictum . . . . .
Daniel Terzago Notarius Publicus“.

*) ... „praesentibus Dno Fratre Stephano Abbate Sanctorum Michaelis et Laurentii, Dno Joanne Decretorum Doctore, Anselmo de Vlachi ...“

**) . : . „Anno 1376, Indictione 14, mensis Julii die 8 . . . Veglae . . . praesentibus Religioso Viro Fratre Jacobo Abbate Monasterii Sancti Michaelis de Vegla . . . .

***) ... „coram ... Dno Fre Dominico Abbate Sanctae Mariae Chastelionis („Castellionis“) . . . -“

†) Theiner: Monum. Slavor. Mer. str. 244.

††) „1501 ... Revdus in Xro Pater Dnus Frater Stephanus Abbas et Rector Ecclesiae, seu Abbatiae S. Nicolai de Castromusculo . . .“

†††) „1518, Indictione 6, die vero 26. Aprilis.
Actum Veglae in curtino Monasterii S. Mariae ab Angelis, praesentibus Rdo Dno Presbytero Dominico de Rinaldis Archidiacono Veglensi, Ser Joanne Cecuta Nobili Veglae, et magistro Victore Barbitonsore, testibus. Ibique Dna Mare relicta quondam magistri Georgij muratoris cognomento Cragnaz . . . ... donavit Monasteriao S. Mariae ab Angelis Veglae superius dicto, praesente Religiosa et Honesta Dna Sorore Gabriella, ipsius monasterii Abbatissa dignissima .... et obligata sit ipsam donatricem in articulo mortis habitu S. Benedicti induere . . . . .

po Bašćanskom, Vrbanskom, Dobrinjskom, Omišaljskom i po Dubašljanskom mnoga su mjesta, koja zovu: opatije.

Sada mi je glava laglja, te morem na ono odgovoriti, i to razboritije a i stanovitije. Sadanji bo opat sv. Lucije bez manastira presv. biskup Krčki hotio je lani nešto znati o svojoj opatiji, te uzme pisati za to na sve kraje, pak i u Mletke čuvarom starih pisam. I oni mu odpisaše, da je u njih popis svega njezina blaga, knjiga od 175 listov, spisana 18. vieka, te iz nje poslali samo malo poviesti, talijanski. A to po našu:

„Prva opatija medju drugima dvima*) na Krčkom otoku, a pod prejasnoga duždа oblasti i gospodarstvom, jest crkva sv. Lucije u Drazi „Bašćanskoj, na preliepu mjestu: jer ta draga, duga a težana, ima na okolo „sebe sa triju stran vienac gor i vrhov, s kojih teku potoci k moru, a i „goric, na kojih je selac, a na četvrtoj široku dragu morsku, brodom jatu, „te ugodno primorje prama austrijskomu, a na njem Bašku, grad po tom „ljepši od inih četirih otočkih. Ta crkva, ne velika, brez ljepote, na jedan „brod i od klesana kamenja, ima zvonik do samih vrat te nad njimi, ali „otvoren, pak je on i za cergan (atrio); i još prostrano grobišće, a pol „ogradjeno i puno mirišta na okolo, koja ti kažu, da je tu nekada bio pravi „manastir, i to kaludjerov Benediktovac, koji od nemira pred Uskoci „da su ga povoljno ostavili na kraj 14. vieka, preselivši se u ine „svoje opatije u Italiju.

„Nemože se doznati, ni tko je tu crkvu bio sazidao ni kada, jer ako i „jest nekoliko napisov na pločah po njezinih zidovih, te ploče su porazbijane „a napisi slizani: a stara pisma spalili Uskoci na jedan put. Ali znamo, da „je velika blagašica, da ima zemalj, pašnjakov, šum i gajev svuda po „otoku, te i mlin, pak dosta svakojakih dohodak.

„Unutri su tri oltara, prvi: velik, pod opatiju, na kom je dvoja sveta „Lucija, jedna na daski naslikana, a druga od drva; drugi dieve Marije na „lievom boku od vrat; a treći presvetoga Ruzarija u kapelici prama ovomu, „prizidanoj pod opatom Contariniem, po dobroj volji Duždevoj. A ta oba „jesu svaki pod svoju bratovštinu“.

Tako Benediktovci ostaviše sv. Luciju koncem 14. vieka, kako taj piše? Ne, nego valjda koncem 15. vieka, jer oni tu bijahu još god. 1452, kako mi očituje oporuka nekoga Antuna Dujmovića, Bašćanina;**) pak i godine 1457, kako nam to dobro svjedoče dva pisma pape Kalista III., koj jim skrbljaše za drugoga opata, pokle jim je bio umro opat Matija,***) koga su bili imali preko trideset godin;†) kako skrbljaše i za svet. Mihovila i za svet. Lovrenca u Krku: da jih oba, po želji Ivana Frankopana, tu kneza oživi, po-

---

*) Tada jih već nebijaše onoliko.

**) „... pušćam ... Svetoj Luciji deset malih živín ...“

***) Theiner: Monum. Slavor. Merid. str. 432 i 430.

†) . : . „Anno ... 1410 .... coram ... Venerabilibus Dnis, Dno Fre Mattheo [abbate Sanctae Luciae] Vallis Beschae, Dno Fre Dominico Abbate Sanctae Mariae Chastelionis ....“ Pismo u Krčkih Franjevaca. — „1419. . v Bašci

kle bijahu i brez koludar i brez opata nekoliko godin.[1]) A i Košljun ostaviše 15. vieka, te mu je onaj Dominik bio zadnji opat. Zatim dodjoše unutar uboga, strusna i splošna mala braća sv. Franje okolo g. 1446, a na dvadeset i četiri dukata[2]) (a sv. Lucija da ih je tada imala petdeset na godinu).

Zakoračimo opet u 14. viek, a i dalje. U g. Kukuljevića povjestnih spomenicih na 43. strani jest pismo, koje g. 1375 spominje „trsovi Svete Lucije“ Bašćanske. A svete Marije Košljunske zemlje ... „usque ad terras S. Marie de Castillione...“ spominje pismo od g. 1323 u Jakova Koleta pridavku.[3]) To pismo očituje nam još jedan manastir u Krku, sv. Ivan, a reda opet sv. Benka, a sv. Ciprian, manastir u Muranu na Mletačkom, ter zato brez svoga opata.[4]) A god. 1271 neka Krkinja pusti svoje blago manastirom sv. Marije u Košljunu, a sv. Lovrenca i sv. Ivana u Krku, reda sv. Benka.[5]) Tomu sv. Ivanu u Krku zapisa netko blaga i 1239. godine, polag dvaju pisam u Koleta.[6]) A sazidao ga je bio kod gornjih vrat Krčki biskup Ivan 1186. godine.[7]) Jošće sam doznao, da su Benediktovci sa svojim opatom bili u sv. Nikoli pred Omišljem mnogo prije 1252;[8]) a u Košljunu 1215[9]) i 1186.[10])

Hvala Bogu za to! Po tom očito vidimo, da g. 1153 bijahu tri četiri manastira Benediktovska po Krčkom otoku: valjda sv. Lovro u Krku, sv. Marija u Košljunu i sv. Nikola pred Omišljem, a i sv. Lucija u Drazi Bašćanskoj, i to brez ikakove sumnje — po onih svjedocih i po onih razlozih. I ti manastiri imali su biti prije te godine, jer tada bijahu jur slabi sluge Božji, te potrebovahu pomoći od boljih Benediktovac; ali ipak i toliko manastirov težko da su sazidali u malo godin na Krčkom. Zato možemo slobodno i u jedanaesti viek, te liepo do našega kralja Zvonimira.

prěd gospodinom Matijem, opatom svete Lucije...“ Kukuljevićevi povjestni spomenici str. 49.

1) Theiner, str. 422.

2) Farlati u V. knj. str. 304.

3) Ondje na str. 644.

4) ...„dono, offero, concedo et submitto monasterio S. Cypriani de Murano Torcellane Dioecesis in manibus fratris Paschalis Prioris S. Johannis de Vegla, Procuratoris praedictorum Abbatis et Monasterii.....“

5) Ondje na str. 301.

6) .... „Ego Anthasius filius quondam Bontii Dragomiri in Christi nomine trado me ipsum ad serviendum Deo, et Ecclesie S. Johannis de Portasuso Veglensis diocesis, et stare sub obedientia Prioris ipsius Ecclesie more conversi donec vixero...Ondje od 642 do 643 str.

7) ..„unam meam ecclesiam, que est consecrata ad honorem Dei et B. Johannis Baptiste secundum quod est posita prope portam supradicte civitatis (Veglensis) in loco qui vocatur Portasusso....“ Ondje na str. 641.

8) ...„et praedecessores sui“... Theiner ondje na str. 79.

9) Ondje na str. 54.

10) „Ego Johannes Abbas de Castellione tt. ss.“ (testis sum). U Farlata ondje na str. 641.

Kada sam bio to sve doznao, pozvah iz Dobrinja u Krk popa Antuna Kirinčića, pak drči mi ozgor i oždol Hlamom u Bašku, svaki na svojem (samo ja na tudjem) konju. Ondje se k nama pridruži pop Petar Dorčić, vriedan duhovnik primorski, pak svi tri skupa željno skočismo do sv. Lucije pod Bašćanski Hlam, čitat ono, što ja nisam pročitao ni prvi ni drugi put. Odlučismo ju suditi i prosuditi svu: na lievu joj mirište, nekadanji manastir malo ne do same nje, a dva hitca dalje selce Jurandvor (= Juranjdvor) najbrže od njegova kamenja, te mu je možebiti pozobalo i kojgod napis; a na desnu grobište, i tu je, vratima za podboj, zazidan komad kamena, nekomu prilikovana te napisana latinski od davna. I nad oknom one kapelice prizidano je nešto hrvatski, ali jur izprano; a pod njim, na dolnjem pragu latinski MCCCCLXXXXVIII, valja da joj je tada bila prizidana pod onim opatom „Contariniem“, Mletčaninom. A s prieda zvonik, star te popucao.*) Na lievom uglu razi zemlje mu je napisano, nekada debelo a sada jur vrlo tanko: MAGISTER ANDREAS ME FECIT, po gotičku. Tako taj zvonik, a najbrže i tu crkvu, sazidao je neki zidar Andrija. A malo više toga napisa je nekakov grb na kamenu izklesan, valjda Frankopanski, jer je polje na nekakove lješice.

Pak stupismo kroz zvonik u crkvu. Po zidinah nigdje ni jednoga napisa: ako nisu pobieljeni; a na tlih pet do šest, očitih i neočitih, latinskih i slovjenskih. Evo pol jednoga:

. . . . KAPIAE
MAXIMO . . . . POSTMAE,

na prvom stupu k velikomu oltaru, gdje su ljudi najveć klečali, te to malo po malo nagladili i pogladili.

Pak mudri pristupismo k onomu napisu, za koj bijasmo i došli. Neko slovo mu je brez glavice, neko brez nožice, neko brez ručice; ovomu nije vrha, ovomu dna; nekomu nije medje, nekomu nije plota; ovo se razkračilo, ono skrčilo. Pak što bi koristilo mokru hartu nanj pritisnuti? Pravo ništa: jer na njoj bi ti ostalo sve to i pravo i krivo, i nekadanje i sadanje. Zato taj posao na stran, a šestilo u ruke: da pismena očita i neočita izmjerimo i primjerimo. I tako po prostoru i po kojoj god nožici ili ručici poznavali smo, da je to i to slovo: jer na tiesnu nemore biti široko slovo, nit svakakova noga svakomu pristoji: a cielih slov tu bijaše nam dosta za to. Nagledali smo se toga, namjerili i načitali, ali i pročitali, hvala dragomu Bogu, dobar diel, i to besjed zlata vriednih. Evo koliko i što:

1. A - - - - - - - - - -(-?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az'
2. opatъ Drъžiha pisahъ se - - - - - - - - - -
3. da **Zъvъnimirъ kralъ Hrъvatъsky** (v')
4. dni svoje vъ svetuju Luciju i sv - - - -
5. mi županъ desi - - - - - - - - - - - - - - - - - -(-?)

*) Ali malo dan zatim presv. biskup Krčki hitio mu je vrh na tla, a ostalo načinio.

6. - - - - - - - - - - - - - - - posl - - - - - - - - - - - v o-
7. tocě, da iže to poreče(?), klъní ji bog(?) i b(lažen)a (děv)a, i IV. e-
8. vanlisti i staja Lucija amnъ, da iže e(?) děla - -,,
9. tъ, moli za nje boga. Azъ opatъ Dirovitъ zъz-
10. dahъ crěk(v)ъ siju i svoeju bratiju(?) sъ dev-
11. eti p·vъ dni kъneza Kosъmata oblad-
12. ajušćago vъsu Kъrainu, i běše vъ te dni M-
13. ikula z Otočъca(?) — (sv)etuju Luciju(?) vъden—

Pak, Hrvate moj, kako se mi tomu radovasmo i veseljasmo! te uzkliknusmo: Zvonimir, kralj Hrvatski! napis jedanaestoga vieka! Da je zanj znao tvrdi Dobrovsky! da ga je pročitao željni Šafařik! da ga je vidio neki hrvatski neprijatelj i njegovi poslušnici! Ali gledaj, kakovimi pismeni je to ondje napisano: pravo takovimi, kakova su u priloženom fac-similu, br. I. samo 4-5 većimi i brez tih brojev. A koje slovo je tu zatvoreno, ondje ti je napol očito; a koje ondje neočito, tu je prazno, i to toliko krat, koliko je ondje neočitih, do istine ili po prilici. Jerov (ъ) ti je tu sila, do 40, te jur po njih poznat, da je taj nadpis od najdavnijih vremen. I svaki je na svojem mjestu, i to po pravu a ne po krivu. Po pravu su i oti jeri: Zъvъnimir, kъneza, vъsu, Kъrainu(?!). Zato su Latinci pisali: Zolomirus i Svonimirus i Svinimirus, kako svjedoče povjestnici; a i Svynimirus ili Suynimirus, kako sam ja našao: »Ego Nicolaus filius Suynimiri de Vegla Imperiali auctoritate Notarius, ac Veglensis Canonicus, hiis omnibus interfui, et rogatus scribere scripsi, zapisano g. 1323 u nekakovu pismu Krčkih Franjevaca. A Kuning pisali su nekadanji Niemci. Pak sam i ja našao Chenesich, zapisano u Cresu g. 1529, u nekakovoj pravdi, i Kenezi u Theinerovih spomenicih na strani 298.

A 26. slovo u dvanaestom redu? a jedanaesto i dvadeset i peto u trinaestom? jesu li i to jeri ili jerići? To mi je malo težko, jer te tri besjede nisu očite. Nu po toj susjedi ѢNI mogu štogod reći. Njoj su valjda zadnja dva pismena latinska, pak je u množtv. broju, i to u četvrtom padežu, a tako valja da je i njezina prva susjeda; dakle to nemože biti ъ po pravu, a ni jerić: jer nemože biti: i běše v' t' dni, nego: tъ tъ dni, ili tъ tѣ ili tѧ dni, ako nije po krivu. A tim trim pismenom je slično u osmom redu dvadeset i osmo, samo je prekopićeno. Ali to ipak nikako nemože biti jer ni jerić, nego najbrže nekakova besjedica od jedne slovke, kao: j u j e.

A dvanaesto u 2. redu? I zato neznadu naši bukvari nijedan. Nu takovih je još deset, pak ako ti jedan muči, nemuči drugi, a to je naša sreća. Najprije uzdigni mu desni kraj, te ga nastavi na lievi, široki: eto ti, malo simo malo tamo, Klementovo ѫ! Možebit tu zec leži? Ustao sam ga! ali ga ja neću ubiti! neka ga ubijaju a i ubiju kojim vješta bolje od mene. Ja ću samo reći, da to naše slovo, ako i jest slika i prilika onomu, težko da je tu njegova glasa: ą, težko da je dr'žihѫ, hr'vѫtski, župѫn, zѫ, opѫt, zidѫh, Kosmѫt, obladajušćѫgo, Krѫinu: zašto te rieči neimaju takova glasa, a valja da ga nisu ni imavale: te je u 2. redu čisto opat. Po tom ja držim, da je

to slovo nekakovo *a* ili *o*, mutno kao *oa*. Na Krčkom bo govore u nekih selih: Koate (Kate), Moare (Mare), Poave (Pave) i sve tako. A tako sam ja čuo i druguda. Nu ako to slovo i nije glasa ѫ, neću ja da rečem, kao što su rekli naši učeni ljudi, da naši stariji nisu imali nosnih glasov. Neću ja toga reći, jer naš sadanji jezik nije prava slika i prilika nekadanjemu, koji je imao svojѫ = svojѫ, kako je tu u 4 redu. A pak u nas i sadà govore: Rinkinja, rodom iz Reke, kolenbati se, sa ženą, sestrą, materą, tetą, i drugo. A neću ja reći za živu glavu, ni da naš jezik neima glasa ъ, ni poluglasa ъ, zašto u nas govore: sъn, mъrišće, ženъ, sestrъ, volъ, popъ ... i vъ,' kъ, sъ, obъhadjati, obъstati, odъ toga, i drugih sto. I jošte od straha pred onim trećim pismenom u 12. redu neću ja reći, da nekadanji Hrvati nisu govorili ni pisali щ, nego шт. A i ѻ mi prieti, da što nezabrusim. Vidiš ga u 11. redu za 16. i za 23., a u 10. za sedamnaestim, a u 7. za desetim! Pak u 9. redu četvrto i dvadeset i šesto, a u 12. šesto, a u 13. sedmo i deveto: ili je bilo ѻ ili latinsko O, ako nije Klementovo. Tu ima latinskih jošte desetak: pet I, dva N, četiri T, i to samo u zadnjih redih: jer težko da su ta pismena Klementova: niti je to ı = ъ.

A ni dvadeset i sedmo u 1. redu, ni jedanaesto i sedamnaesto u 2., ni sedamnaesto u 3., ni treće u 10. nije mi progovorilo po naših bukvarih, jer oni takova *h* neimaju; nego što sam ga liepo nagovarao i razgovarao. I to ti je *h* brez straha. Pak i do pismena *ju*, oni nisu mi pomogli, ako ne malo malo. Jer kakovo je njihovo prama tomu, drugomu u 12. redu? Malo mu je svoje; a takovo za dlaku da nije ш: samo za te prve nožice, što se na dnu nedrže. A kako lahko je moglo to malo izčeeznuti, ako je dlieto samo mrvicu preveć zaseglo, ili ako se je poslije razmulio taj medjašić medju nožicami. Zato je to slovo mene smućivalo, mučilo i jadilo. Ono ti je i u 13. redu osamnaesto, a najbrže dvadeset i treće, u 10 tri krat, a u 4. dva krat: ako jih nije i više ili manje. Pak kako to *ju*, tako se je moglo promieniti i koje god ш i щ, a i koje god ino slovo, morda deseto u 7. redu i osmo u zadnjem, ako nisu takova bila s prvine.

A je li to ш oboje? Ja nekako sudim, da jest, ali neznam pravo. Ako li je, tako taj napis ima troje *t*, dapače četvero.

Sada mu gledaj ostala pismena, ako te je volja, dragi čitatelju! Nekoliko mu jih je sličnih i priličnih onim u Parizu, a nekoliko onim u Pragu, a nekoliko onim u Tridentu, a nekoliko onim ovdje u Rimu: a nekoliko pravo svojih. I ja se tomu nimalo nečudim, niti me je skrb za to, jer koliko ljudi, toliko ćudi, pak koliko ruku, toliko pisam i sada i nekada. Ali obla ili okrugla jesu mu sva slova. Tako to su Bugarska? Da, Bugarska u sv. Luciji, u Baški na Krčkom otoku, blizu Hrvatskoga primorja, za kralja Zvonimira! Uh kako mi hvale ono nečije: Bugarska glagolica i Hrvatska glagolica! Samo im se neće poda ta dva krova.

Još valja vidjeti, kakovo mu je ь u »kral«, pak kakovi znameni nad skraćenimi riečmi. Oni mu nisu po svuda na pravom mjestu: valja da je pi-

sac gledao, gdje je za nje više prostora — nad nižimi pismeni; ipak jih je nekoliko jur izčeznulo.

Pak od kada je pravo taj silni napis? Štimo ga opet, ali dobre volje. Prva mu besjeda nemože biti: V' ime, ako i jest tu: „Otca i Sina i Svetago Duha", zašto od početka do зѵћ bijaše jedanaest ili dvanaest pismena. A pak prvo mu nije ꙍ, nikako, nego ili križić †, kako pred inimi napisi starinskimi, ili ћ, te kao ћЬ¤в ili ћθ¤в. Pak imenu „Đr'žiha" ne imamo se čuditi, kako se nečudimo ni imenu „Krstiha" u Vinodolskom zakonu, nego kako su ga latinski i talijanski pisali: Drosaicus[1]) i Drosaiach[2]) a i Bog zna još kako. Tako „opat Držiha pisa se .... da Zъvъnimrъ kralъ Hrъvatski (v') dni svoję v' svetuju Luciju..." — što? došao, poslao, dao, darovao ili što? Toga nemogosmo pročitati nikako. Ali je vidjeti, da je on tu za neku veliku stvar — po besjedah: „...v otocě, da iže to poreče(?) klni i (= ji = ga) Bog i Blažena děva i 4 Evanjelista i svetaja Lucija, amen; da iže e(?) dělajutъ, moli za nje boga". Najbrže da je on blaga zapisao toj crkvi, pak proklinje svakoga, koj se bude tomu protivio, a blagosivlja, koj to bude ovršivao: a prava je istina, da su Krčani bili njegovi. Tako ono bijaše pod njim napisano, od g. 1076 do 1089? Ili pod njim ili malo malo za njim po onih besjedah: „v' dni svoje". A još bolje po besjedah: „azъ opatъ Dirovitъ zъzdahъ crěkъvъ siju i svoeju bratiju(?) sъ deveti p. vъ dni kъneza Kosъmata obladajušćago vъsu Kъrainu.." samo ako znamo, kada je taj knez vladao svu Krajinu. Ali koju Krajinu, kada jih je bivalo mnogo? prva nekuda medju Sočom i Savom g. 974, kao što piše dr. Rački u svojih odlomcih na 8. strani; druga u Dalmaciji pod Hvarsku biskupiju g. 1185. 1497 i 1510, kako ima Farlati[3]) i naš arkiv;[4]) treća negdje u Slavoniji g. 1239, kako svjedoče g. Kukuljevića „Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae; a i četvrta gdjegodj drugdje, i peta i šesta. Nu ta njegova Krajina imala je biti blizu Krka, a valja da i do samoga Krka i oko njega. Dr. Rački opet piše ondje na 114. strani, da je neki Kuzma bio Lički župan g. 1067—1070. pak morda je to svejedan. Ali i g. 1102 podpisa se neki knez Kozma[6]) na kralja Kolomana pismo, dano Zadarskim koludricam, da jim nitko ništa neuzme. pak bi i taj mogao biti u našem napisu. A zašto nije u njem Krčkoga kneza, ni Mletačkoga dužde? Hvala ti, što si me domislio! ! to su mi druga dva dokaza, da je onaj napis i ona crkva: od kada sam rekao, od prije g. 1100. Jer prava ti je istina, da je Krk imao svoje

[1]) Rački: Odlomci na str. 33.
[2]) Giuseppe Capelleti. Storia della Republica di Venezia. 1848. pag. 181.
[3]) Tom III. p. 213—214.
[4]) Knj. I. 37. Knj. V. 14, 32, 55, 56, 91, 125, 145.
[5]) Krajina mogla je liepo biti Primorje, jer mi mornari Hrvati velimo: držmo se kraja; hodmo na kraj; hodmo krajem, a ne po moru; hvali more, drž se kraja (poslovica).
[6]) „Cosmas Comes laudo"...Farlati T. IV. p. 5.

knezove jur g. 1100, ako sviet jošte i nezna za to. Evo, po čem to ja znam. U Krku na „Kamplinu", medju biskupijom i tvrdjavom Frankopanskom a pet šest svežanj dalje mora jest nekadanja tamnica i sudnica, sva tvrdo sazidana od klesana kamenja, koliko duga toliko široka, a sedam do osam svežanj visoka, sada, pokle su joj lakomi Krčani, tomu je tridesetak godin, liepi vrh odnesli na svoje kućerine. Pak njoj nad prvimi vrati jest nekakova ploča, na kojoj je udjelan križ, a okolo njega zapisano, tko ju je sazidao i uzidao, i kada. A to ovako:

OC. OPVS. E	T OIS h COMVNIS
†. A. DNI. M. C.	NA. MO
.I. TPOE .I. VEGLS	EPI ET. B. AC. W. COV.
	OC OPVS E. ICEPTV

u cielo: Hoc opus est omnis hujus comunis. Anno Domini M. C. Na(tale?) Ma(gistro?) in tempore J(oannis?) Veglensis Episcopi, et B(artholomaei?) ac W(iti?) Comitum, hoc opus est inceptum. Jer ja nevjerujem, da se to ima čitati: „Anno Domini M. C. I. tempore...", na preskok. Pak nije li zlata vriedan taj napis? i to ne samo za onaj napis, nego i za našu poviest? Po njem dobismo 33 godine za Krčke knezove, Frankopane, i doznasmo za biskupa Krčkoga, za kojega nije znao ni Farlati ni Koleti ni Cappelletti. A ime mu je bilo I., valja da Joannes, Ivan, a ne: Innocentius, ili još inako. A tim knezovom B. i W.: Bartholomaeus Bartol, i Vitus ili Vid: kako ja sudim po imenih njihove djece.

A mletački dužd osvoji naš Krk g. 1115, pak ga nekako držao mnogo godin, morda svega onoga vieka, kako nas uči Farlati.

A pak i slike u svetoj Luciji na velikom oltaru bi posvjedočile, da je crkva i napis od jedanaestoga vieka: naslikane su sve muke sv. Lucije, i „S. Gaudentius", biskup Osorski, Benediktovac, veliki svetac, koj je umro okolo g. 1044, pohvaljen, proslavljen i posvećen, kako nam opet Farlati kaže.

I tako sam ja dobio pravdu s onimi, koji su govorili, da mi neimamo glagolice onako stare kako Bugari; i s onimi koji su htjeli, da je glagolica dvoja, Bugarska i Hrvatska; i s onimi, koji su vikali, da naši stariji nisu govorili nosnim ni polovnim glasom;*) i s onimi, koji nisu dali vjerovati, da su Hrvati i svjetovnih stvari pisali jedanaestoga vieka; i s onimi, koji su

*) Ja neću, da prekidam g. dr. I. Crnčića u njegovu dokazivanju; na važnost filologičku Lucijina nadpisa svratio sam pozornost već u „Tisućnici" str. 37.; moram ipak primietiti, da se g. dr. Crnčić prenaglio, kada iz jednoga ovoga nadpisa izvodi dokaze za gram. ustroj svega kolikoga hrvatskoga jezika. Što on dokazuje iz pučkoga govora o nazalih, o muklom y itd., to su stvari važne za Krk; na koliko bi ondje pomiešan bio elemenat slovenski, kojemu izključivo pripadaju nazali, s elementom hrvatskim, koji jih neima; ali to nesliedi iz nadpisa, koji je očevidno sastavljen crkvenim jezikom! Da se je uglata glagolica razvila iz oble, o tom neima ni u mene sumnje. Medjutim ja ću o svem tom napisati doskora poseban članak „Nadpis u sv. Luciji s gledišta jezikoslovnoga."
V. J.

*

trubili, da neke slovinske knjige od onoga vieka nisu mogli spisati naši stariji; i s onimi, ksji su mislili, da poznaju sva glagolska slova. Pak sam jošte izpravdao, da je i Krk bio pod Hrvatskim kraljem Zvonimirom; i da su Benediktovci u sv. Luciji Bašćanskoj bili veliki prijatelji našemu pismu, a i uašemu jeziku, kako i oni u Omišlju, u manastiru sv. Nikole, pravi Slovinci. A da bijah pročitao sav napis, koliko bih toga jošte izpravdao!

Sada još samo dvie tri besjede, pak sam na kraju.*) Prvo: da ja nemogu poznati rieči pod onim [illegible] = *p* u 11. redu, ako nije: p r v a d = pop, ili: p l o d. Drugo: da je ona ploča bila blizu oltara blažene djevice, koga već nije ondje, ali je bio, polag one knjige u Mletcih; i da je s e d a m nog i pol duga, a t r i i pol široka. A treće: da sam ja našao u onoj crkvi još jedan napis hrvatski, onako star! ako nisam i dva? Da vidimo taj

2.

Nas trojica nadjosmo ga na dvih nekakovih pločah na tlih pod klupami izpred velikoga oltara, pod lievimi od vrat. A te ploče, jedva po jednu nogu duge, strte, okrnjene i zmanjene, bijahu jedna do druge, medju inimi pločami i tvrdo stojahu. Mi je svi veli s tuda odmaknusmo i premaknusmo na više i narednije mjesto, pak razgledasmo, ne koliko hotijasmo, nego koliko nam bijaše lazno. Sva je prilika, po kamenu i pismu, da su nekada bile jedan komad. Ja kamena ovdje nemorem pokazati, ali pismo morem: eto ga dobro prepisana iz obiju ploč (vidi fac-simile br. II). Nije li to svejedno pismo? a i starinsko? Jest do istine. Jer totu je slov, kakovih XIV. vieka več nebijaše, a ni trinaestoga: gledaj mi oto Ⱏ *jer*, i eto Ⰿ *m* i sve ostalo. Ali prije proštimo toga koliko god možemo: A z' o(p a t') u prvom redu, i L u c (ija), u četvrtom — to je očito. A u drugom redu je poznato samo nekoliko slov: *o, s, i. h, jer . . . a, s, jer* — ako ja dobro vidim. Pak u trećem: *u, z, v, jer, n, i, m . . . k, r, ž, jer . . .*, što može biti, prvo: Z v o n i m(i r), a drugo: k r i ž'. Zvonimir opet?! Lahko da jest, kada je tu i: . . . v a t s k . . . što može biti: h r v a t s k i. A u zadnjem jest *ć*, što bi moglo biti 1000 i još eto neočito; a ono [illegible] = l j e t a.

Malo smo pročitali, ali i po tom jesmo mnogo dobili: jer malo imamo napisov starijih od toga! Slovo *m* mu je kakovo u Assemanovu evangjelju i u Bugarskom bukvaru, a ne kakovo je u prvom napisu: slično onomu u Tridentu. A i ostala pismena jesu mu ovakova i onakova, pak je opet istina: da koliko ruk toliko pisam, ako ne i već: jer tu nisu svejednaki j e r i. Zato sam ja u Krčkoj biskupiji vidio Hrvatsku knjigu, pisanu u Malom Lošinju (a toga nebi vierovali s a d a n j i Lošinjani) od god. 1574 do 1580, u kojoj je [illegible] kakovo u Bug[illegible] bukvaru u Parizu. Pak neimam već šta reći, nego da nožice tim slovom [illegible] tanke, a onim u prvom napisu debele i da je taj napis možebit bio na grobu manastirskom izpred velikoga oltara na jednom ili na drugom.

*) Za točniju ubaviest čitatelja dodajemo ovoj razpravi dr. Crnčića, da je njegov najnoviji snimak točno uzporedjen ovdje u Zagrebu sa svimi prijašnjimi pokusi, te da se ovo njegovo, ako i fragmeutarno, čitanje može za prilično sigurno držati. Ured. Knjiž.

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Ulomak*

. . . .

Kad već govorim o napisih, valja mi spomenuti, kako, desivši se u Senju, nisam mogao pregorjeti da neposjetim opetovano crkvu sv. L u c i j e k o d B a š k e na bližnjem otoku Krku, gdje sam prije njekoliko godina na velikoj kamenitoj ploči našao prastari g l a g o l s k i napis, kojega uz sav svoj trud nisam umio potanko prepisati, jer je kamen znatno izgažen i izjeden. Isto se zgadjalo i njekim drugim učenjakom, koji su na moju molbu otaj napis prepisivali. Dne 16. rujna oko 4 ure poslje podne spremih se dakle s pokojnim profesorom Manom Sladovićem i svećenikom I. Fiaminom na jednoj filupi sa 6 vesala put B a š k e. Mi se vozismo po moru dobre dvie ure i nasmijasmo se od srca dosjetlivim šalam pokojnoga Sladovića. Njegove pripoviedke i pričice izmienismo kadikad veselim pjevanjem, jer onda pjevahu još hrvatski rodoljubi svakom prilikom, po kopnu i po vodi, prem da politično stanje domovine kukavno bijaše; al im nebijaše tada jošte ujela plamteće za rod srce objest, opačina i strast vlastitih zemljaka. Na moru susretosmo veliko jato ptica crtinka, što bijahu pobjegle ovamo pred jugom, tražeći utočište po otocih i grebenih morskih.

Bijaše se jur prihvatio mrak, kada dodjosmo u Bašku; pohitismo odmah u sv. Luciju. U crkvi vladaše jur gusta tmina. Mi upalismo voštene svieće, što nam ih čuvar crkve dragovoljno donese, te polegosmo oko golema kamena, učvršćena u pločniku, stavši razglabati pismo za pismom. Ali nam se doskora svim u glavi zavrti, jer uz sav naš golemi trud, nemogosmo izvaditi ikakova smisla. Samo gdjekoje rieči pročitasmo na sreću, kao „opat", „svetu Luciju", „župan" itd. Sad stadoh prepisivati pismo za pismom, te napisah čitav list četvrtine. Ali kad bi trebalo da pročitamo napisano, opet nikud nikamo, jer medju poznatimi glagolskimi pismeni, bijaše njekih nepoznatih, njekih izlizanih ili zamazanih, a njekih krivo izrezanih ili zubom vremena izgrebenih. Tekar kasnije nagadjah iz pisma da će biti napis iz XI. ili XII. vieka, dakle n a j s t a r i j i hrvatski što ga imamo. Po nagadjanju Črnčićevom, prispodablja-

* Iz: *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*

jući njegov prepis, priobćen u „Književniku“ s mojim velikim odtiskom na mokroj hartiji i novijom fotografijom, mogao bi se napis njekako ovako pročitati:

1. a. r. g. (možebiti 1104. ili ako je z. 1107.) v imje otca i sina i svetago duha. Az otac
2. opat držih(na) pisah se (privi) (?) ledije t'da k'
3. da Z'v'nim'r kral, hr'vat'sk'i
4. dni svoe i svetu luciu isvrši . . .
5. Mi župan desimir *) . . . . djevjem
6. g. jetrb' nee blag'slovi v'ni
7. togje dni že' to poreče klni i bo. i b. a. i g. (4) e =
8. vanjelisti i svetaja lucija. Amn. Da iže, djel
9. t' moli za nje boga, a az opat držih . . . vl
10. djeh' grjeh' . . . i sit i svoe . . ., d. . . dev
11. eti n v' dni kneza kosma . . . . oblad-
12. ajušćega v su krainu i bješe v te dni m-
13. ikula od otočca (?) v svetu luciu voveden.

Dvie debele ure potrošismo čitanjem i prepisivanjem toga napisa, a medjutim zaokružiše nas seljaci, koji vidivši u crkvi neobičnu svjetlost i čuvši za došašće njekih stranaca, pohitiše u crkvu, da vide što se tu radi. Njeki od njih dodjoše na misao, da li mi netražimo blaga tu zakopana, jer naš prosti sviet tako je žalibože praznovjeran, da pod svakim starim kamenom kamo li napisom, njuši sakriveno blago. S toga i propada od pohlepne ruke i uzavriela mozga toliko množtvo naše starine. Sladović stane se šaliti sa seljaci, i oni prihvatiše šalu, ali njeki od njih zametnuše i odveć krupnu, dok ih naš ozbiljni razgovor nesvrne na ozbiljnije misli.

Prije nego se vratismo u Bašku, razgledah još potanje crkvu sv. Lucije. Ona je sagradjena u romanskom slogu, oblimi, uzkimi prozori, mjesto svoda ima nebo od drvenih greda, a samo jedan brod, iz kojega je prodrt prema iztoku zid u kapelu, sagradjenu god. 1489. u gotičkom šiljastom slogu. Zvonik je četverouglast, urešen na podnožju grbom hrvatskim i gotičkim napisom: „Magister Andreas me fecit.“ Znamenit je u crkvi drveni oltar sa slikom sv. Marije od ružarija, pod kojom je načinjena čitava porodica Frankapanska. Na jednoj pločici pred oltarom nadjoh rimski napis:

Q. KARLO . . IVL. PIAE KARIAE
MAXIMO . . M . . POSTVME.

Ima još jedna mala ploča s glagolskim napisom: „Knez Ivan Frankapana krčki i modr. 1465.“ Ima tu i još jedan kamen s glagolskim napisom, na kom se nemože ino pročitati nego „i sna mikula.“ To je dakle po svoj prilici grobni kamen Ivana ili Marka kneza krčkoga, koji su koncem XIV. i početkom XV. vieka imali sina Nikolu. Izvan crkve kod groblja stoji rimski poveći kamen s izvajanim poprsjem njekoga Rimljana. Ima i poveći napis, ali ga u tmini nemogoh točno pročitati.

Po tmini udarismo prieko polja stazom u Bašku natrag. Meni se putem vijahu po glavi svakojake misli o čudnovatom slučaju, koj na jednom mjestu osamljena otoka strpa prastare spomenike rimske i hrvatske, koji bi kadri bili opet koju luč podati tmini prošlosti naše, kad nebi zlobna kôb naroda našega i ove spomenike toli nemilostivo oskvrnula bila.

*) Znamenito je, da za vrieme Zvonimira doista Desimir, župan krbavski, življaše.

U Baški pritisne Sladovića glad, nu i ja se nebi bio branio od dobre večere. Ali u Baški, kao u obće na otocih jadranskih, neima krčme, kamo li gostione u boljem smislu. Sladović se sjeti na njekoga poznanoga popa. Mi se navratismo dakle k njemu, i nadjosmo kod njega još dva gosta, na ime Sparožića, župnika iz Maljevca u slunjskoj regimenti i jednoga morskoga kapetana iz Lošinja. Poveselismo se na dobru večeru. Ali siromah pop bijaše u smetnji, kako da počasti svoje prvašnje goste, kamo li da nas večerom podvori. Nu Sladović izvuče ga iz neprilike, jer nadje u njekom kutu sira i jaja, a pomalo takodjer kruha i vina. Na sreću bijasmo i mi iz Senja ponieli vina, te kad ga jedan od naših veslara postavi na stol, razgrijaše se svijuh srca, dok nije došlo i do pjevanja. Stoprv oko jedanaeste ure po noći potražismo našu filupu, da se vratimo u Senj. Sjednuv u brod, opazih da neimam svoga očnika, kojega bjeh ponio sa sobom, da razaberem laglje pismena na kamenu sv. Lucije. Morao sam ga dakle ostaviti u crkvi. Eto nove neprilike. Bez očnika nehtjedoh dalje, jer mi ga trebaše na mom daljem putovanju. Krmanjoš filupe ode dakle s jednim veslarom natrag u sv. Luciju, da traži očnik. Nakon jedne ure vrate se stoprv izaslanici, i to na moju veliku radost s očnikom, koj doista u crkvi nadjoše. Vesljaci zamaknuše sad vesla i odtisnuše ladju, koja poslušna odpravi se prema sjeveru, premda je od tuda protivna nam bura zibrila. Mi polegosmo u koritu ladje i zaspasmo doskora složno i sladko, dok se u Senju neprobudismo, kamo dospjesmo stoprv oko četvrte ure u jutro, jer nam bura nije dala veslati jednakim pravcem.

. . . .

Još oble glagolice na Krčkom otoku.

od Ivana Črnčića.

Predano u sjednici razreda filologičko-historičkoga dne 16. prosinca 1874.

Nije u Baški, što imam světu pokazati, kako je ono što sam 1865. lěta u Književniku; a ni u Vrbniku, ni u Dobrinju, ni u Omišlju, u tih gradih, gdě su Slověni, nego lěpo u Krku, gdě su Vlasi, ali pod preč. Frana Volarića, Slověnina, ter pravoga, oblast: u njegovoj kući. Ta kuća je v ulici od stolne crkve velih vrât na sěver, četvrta ili peta na lěvu, ter do sáme te ulice, kadě su joj i vrata; a na jug joj je druga kuća, a na zapad pak i na sěver vrt, ter obzidan, do sedam nôg visoko. A na dva poda je, i poběljena. Povědam gdě je i kakova, zašto znam, da će mnogi naš književnik, i kada joj ne bude sadanjega znanoga gospodara, to poželiti viděti.

1868 lěta, negdě u zimi, prohadjajuć mimo te kuće, obličih joj na pročelju, na sěvernom, kô je prosto, nešto napisano, i to blizu iztočnoga ugla, a visoko do dva sežnja; toliko, da ne mogah poznati nego da je na kamenu, i da je brže glagolica nekakova, a prtiti se ne bijaše mi kada: pravo tada vraćah se u Rim. A prije toga kamena, kako bijaše onako izvan vida, i još poběljen, nisam bio vidio. A kako bi mi bio rabio kada sam na onom Baščanskom glavu razbijao!

Nekoliko zatim franovac Dragutin Parčić, dobar književnik kako i Volarić, ter isto Vrbničanin, uzprti se do toga napisanoga kamena, i, što razabra, izpisa Pak. preč. Volarić to meni posla, rekši svoju i njegovu. I ja na prvi mah dadoh ima pravo: da je prvanja, iliti obla, glagolica, i da je tako i tako čitati. Nu nerazabranih bijaše nekoliko slôv, pak pomislih, da morda bi se i ta mogla po drugoč razabrati: da morda Parčiću nije veće bilo lazno, ili kada.

Pak lani, prebivajuć opet nekoliko doma, pojdoh, da što, i to napisano vidět. Uzprtim se po stubi, pak gledaj ja ter gledaj. I vrědnomu Parčiću opet dadoh pravo; samo ja dva ili tri slova više razabrah; a to poklě su mi to izprali. Nu toliko jih je još ostalo nerazabranih, kako će željni čitalac moć vidět kada mu vse napisano pokažem, ter najprije onakovo i onoliko,[1] pak latinicom, razlučiv rěči, koliko ih je očitih:

zida ma . . . .
(?) opat ra . . . .
(?) onêr(u?) (c?) ota. . . . .
o(b?) r(o?) sl(a?) va . . . .

Petnaest slôv je očitih, i to ⰲ, ⱄ, ⱁ, ⰻ, ⱌ, ⰿ, ⱃ, ⱃ, ⰸ, ⰸ, ⰴ po jedan put, ⱎ po dva, ⱐ po tri, ⰹ po četiri, a ⰰ po šest. A neočitih sedam: prvo morebit da je dugo iliti nosno kojegod; a treto ⰶ; a četvrto i peto brže ⰲ ⱎ, nego ⰼ ⱉ; a šesto ⰹ, ako nije ⰸ; a pak sedmo ⰰ; i tako zadnja rěč: Dobroslava, ako joj je i propalo, hoćeš da nakraj sprědnjega, hoćeš da na pričelu ovoga reda, prvo slovo (d). A ovoga imena jest bivalo u Slověnov, kako je i *Dragoslav*, i *Radoslav*, i *Jurislav*, i *Pribislav*, ter i na Krčkom otoku. A što je u drugom redu ⰸ i ⱐ, ovo možebit da je, ili klesarova shaba, ili da se je kamen, hoćeš da onda, hoćeš da potla, omulio. Ter znamo, da se kamen lagko omuli i oprišći, i da klesar, doliš nepismen, ne zakleše vazda naprav, što mu dadu napisano. Nu i na Baščanskih napisanih kamicih jest ovakovih sošic, i, ako gděgod, ne vsagdě zaman, pak i ova sošica bi mogla biti da je ili I, hoćeš da na Latinsku, hoćeš da na Grčku, ili ino kojegod slovo, ili pak začetak mu samo.

A ni rěči vse nisu, kako sam jur pokazao, očite: nekôj nije prvoga a nekôj drugoga kraja. A po tom je viděti, da je nekoliko kamena na drugom kraju po duljini, a možda i na prvom kolikogod, nestalo; a po širini bi reć da nije. A što ga je ostalo, to je do dva pednja dugo a jedan i pol široko. I tako mu je vse naokolo zid, da nije poznati ni koliko je debel ni da je kadě okrnjen. A po tom pak ja sudim, da je i zazidan takov i tolik; da česa mu nije, da to nije izčezlo totu, nego drugdě negdě; da tamo je prinešen jur tako krnjast; da što je na njem napisano, da to nije za tu kuću; d' ako bi za nju, da bi na sprědnjem zidu bilo.

[1] Vidi snimak (tab. I), u kojem je oblik pisma vjerno pridržan, samo su pismena razmjerno umanjena.

Apak, „zida . . . . . opat," ovo odaje ne samo, da je drugdě taj kamen prije bio, nego još i gdě. Jer, ako i ne znam za ono „ma," jel *manastyr* bilo, ili *majstor*, ili *Matij*, ili *Mavr*, ili koje ino ime, znam za „opate," da su manastire „zidjivali" i crkve, iliti opatije, a ta kuća nije po ničem tomu prilika. No u Krku bile su dvě opatije, sv. Lovrenac i sv. Mihovil. Prva je bila izvan grada, ter na zapad, do šesdeset korakov od zida, a toliko i od mora: u „Borgu," kako su Krčani zvali, a i sada zovu, to *zagradje*. Totu sada murve rastu; nu Krčani još pamete, da je prije bio sv. Lovrenac; a i stepen nekakov od te crkve još leži malo dalje pokraj puta. A druga bila je u gradu: što sada zovu „Majkom Božjom" Slovinci a „Madonnom" Krčani, ono držim da je bila crkva te opatije, sv. Mihovila, a manastira joj nije veće; a to blizu Gornjih vrât ter do samoga iztočnoga zida.

A i pisam sam ja za te opatije ondě u Književniku[1] pokazao, ter po tih svetomu Mihovilu opatom 1376 godine bijaše neki Jakov, a 1420 i 1427 neki Stěpan, ter i svetomu Lovrencu taj isti tada, a 1488 Mikula Venerij, koji i svetim Mihovilom nekako vladaše.[2] Nu 1502 sv. Lovrenac ne imadjaše veće opata, nego uživača, ter onoga istoga, koga i Bašćanska sv. Lucija[3] kako i 1540.

A kada je pak kamenje s tiju manastiru *razneseno?* Evo što su za nje nekoji Krčki biskupi u Rim, Tridenskoga sabora čuvarom, koji latinski koji talijanski, pisali. Ivan iz Turre, Vlah, dašto, na 1. listopada 1616 za sv. Mihovil piše „da tu opatiju inostranac uživa a nekakov redovnik agustinovac služi;"[4] a Teodoro Gennari na 28 svibnja 1675, „da su u biskupiji tri opatije: sv. Lucija *(u Baški)*, sv. Mikula *(u Omišlju)*, i „sv. **Mihovil,** a prije da ih je bilo pet (sv. **Lovrenac** *još u Krku, i sv. Marija u Košljunu)*; a Baltasar Nosadini na devet travnja 1695, „da je u gradu (Krku) *sv. Mihovil, opatija,* kojoj manastir da je *razrušen*, a izvan grada ina, *sv. Lovrenac*, *pridružena* Bašćanskoj sv. Luciji, gdě negda da su bili

[1] God. II, str. 10 sl.

[2] „Ibique Revdus in Christo Pater Dominus Frater Nicolaus Venerius *(Benetčanin, dašto)* benemeritus Abbas S. Laurentii, et Commendatorius sive Rector Ecclesiae S. Michaelis de Vegla", ondě.

[3] . . , „Reverendi Domini Zachariae de Garzonibus . . . Commendatarii Abbatiarum S. Luciae Vallis Beschae, et S. Laurentii de prope ipsam Civitatem" . . . ., li ondě.

[4] „La Badia di S. Michiel possedata da forestiero et hora officiata da uno Padre censurato di S. Agostino".

*

koludri sv. Benka[1]; a napokon Petar Ant. Zuccheri na 6 studenoga 1742, „da u Krku su bile dvě Benkovačke opatije, sv. *Mihovil*, u gradu, i sv. *Lovrenac*, izvan grada; i obě da *padaju*[2].

Tako svetomu Mihovilu manastir 1695 lěta jur bijaše „razrušen," a svetomu Lovrencu 1742 „padaše" ne samo manastir, nego i crkva, ako nije jur i palo bilo to oboje. Pak Krčani raznesoše ne samo žlěbe, slěmena, pomirnice, konje, grede, daske i vratnice, nego i stupe, i stepene, i prage, i podboje, i škrile i vse drugo kamenje, ter i za onu kuću uzeše toga, hoćeš da u sv. Lovrencu, hoćeš da u sv. Mihovilu, nekoliko, pak i oni napisani kamen, ostavivši ga negdě nekoliko, ili odbivši. Preč. Volarić da ne zna kada je kuća sazidana, ali držim da bismo lagko doznali.

A jesu li one opatije onako zdavni bile sazidane, kako držim da je ono napisano? Biskup Zuccheri, poklě jê je tri lěta gledao, a lagko da i čitao štogod na njih, eno im odsudi, da su *od starine, „antichi* monumenti di Abbazie, credute *anticamente* soggette alla inclita religione Benedettina". A 200 lět prije za sv. Lovrenac neki Piliča, koji ga je uživao, piše, da mu ni ne znaju kada je počeo.[3] A 1337 lěta čitam u Farlatovoj V-toj, na 246 s., da je papa Benko XII. sv. Petar, opatiju na Rabskom, dao Martinusu s Picika, koludru iz sv. *Lovrenca*, manastira izvan Krka;[4] a na 301 strani: da je 1271 neka žena po nekoliko svoga pustila Krčkomu kapitulu, toga kapitula pojcu, i *manastirom*, sv. Mariji u Košljunu, sv. *Lovrencu*, i sv. Ivanu, „nec non monasteriis S. Mariae de Castilione, S. *Laurentii*, et S. Joannis". A „sv. Ivan", ovako držim da su prije zvali oni manastir, koji su potla, počamši negdě 14-ga věka, „sv. Mihovil". Jer gdě pišu da je „sv. Ivan",

[1] „Praeterea est Abbatia S. Michaelis cum Monasterio *destructo;* extra muros pariter Abbatia S. Laurentii *annexa* Abbatiae S. Luciae positae in castro Beschae olim Ordinis S. Benedicti, modo in Commendam..."

[2] „Fra di queste *(chiese)* sonovi *(in Veglia)* due antichi monumenti di Abbazie, ... il primo di S. Michele dentro la mura della Città, l' altro di S. Lorenzo fuori delle mura, ambidue *rovinosi,* benchè abbiano qualche rendita competente".

[3] „Licet Monasteria seu Abbatie S. *Laurentii* de Vegla, ac S. Lutie Vallis Besche, ordinis S. Benedicti, Veglensis, seu nullius dioecesis fuerint esseque consueverint a X, XX, XXX, et centum annis citra et *supra,* et a toto tempore et per totum tempus, de cujus initio seu contrario hominum memoria *non existit* . . ." Ondě u Književniku na 10 s.

[4] „Promotio Martinusii de Pizica monachi monasterii S. Laurentii extra muros Veglen. ord. S. Benedicti, ad Abbatiam S. Petri Arben. dicti ordinis..."

totu znamo da je i „sv. Mihovil“ bio, i da je sada „Majka Božja“. Evo što Krčki biskup po imenu Ivan 1186 i 1188 lěta piše za „sv. Ivan“: „da je *crkva u Krku, blizu Gornjih vrât;* da ju je *on* uzidao prvo nego je postao biskupom.[1] Pak ju zapisuje, a i blaga iliti imanja puno š njom, svetomu Benku i svetomu Čubranu, manastiroma na Benetačkom, pokraj Pada rěke, i na otoku Muranu, izgovoriv, d' ako bi mu skočilo u glavu poći u tu crkvu i totu prebivati s koludri koji budu, da mu nitko ne ima biti proti; a da on bi ostao pod posluh Sveto-Benačkoga opata i Sveto-Čubranskoga „priora“. I toj crkvi nabrzi prizidaše manastir: 1239 to jur bijaše;[2] ali ne još *opatija*, nego samo nekakova „priorija,“ ter onamo pod Muranskoga opata oblast;[3] a tako još i 1323 lěta.[4] Pak po tom, i jošće, što *Vlasi* uzidaše taj manastir, i što *prije* 1186 držim da je ono napisano, sudim, da oni kamen nije bio na sv. Ivanu, nego na sv. Lovrencu.

A da je sv. Lovrenac bio od prije, ne samo po onom sudim, što je 1271 lěta s *prěda*, nego i po inom još razlogu. Evo Krčki biskup Petar, i to 1153, ter pred papinim poslom Henrikom, i pred knezom totu Dujmom, i još pred desetak inih mužij, piše, da zna kako u sv. Benku i u sv. Čubranu, u onih istih manastirih, koludri pošteno, pobožno i sveto živu, pak da se ih je nekoliko dobavio: da se po njih *i u njegovih manastirih* tako živěti nauče; a i sam to njihovo sveto življenje da bude morao gledati i naslědovati.[5] A po ovih besědah ja odsudjujem, kako sam jur u Knji-

---

[1] „Videlicet unam meam Ecclesiam, que est consecrata ad honorem Dei et B. *Johannis Baptiste* secundum quod est posita *prope* portam supradicte civitatis in loco, qui vocatur *Portasusso* . . . .“ „Ecclesiam nostram S. Johannis positam *in* civitate Vegle, quam *nos,* antequam ad Episcopatus officium adscendissemus, propriis nostris expensis edificare fecimus . . . . U onoj Farlat. na 641.“

[2] „Actum est hoc Vegle sub porticalle dicti *monasterii* S. Johannis.“

[3] . . . „dono et concedo Ecclesie seu altario S. Johannis de *Porta suso* Veglensis dioecesis *obedientie S. Cypriani de Murana* Torcellane diocesis omnibus pro futuris temporibus, tempore D. Petri *Prioris* suprascripte Ecclesie.“

[4] Vsa tri pisma ondě od 642—5, samo im je mnoga shabna, po Vlaškoj, dašto, krivici.

[5] . . . „fratrum Monasterii S. Cipriani et Benedicti super Padum religiositatem viteque honestatem cognoscentes, et eorum sanctissimis disciplinis *nostra monasteria institui et in melius prove(h)i* cupientes, illorum vite testimonia, quibus Domino ad(h)erere possemus, *penes nos* habere curavimus.“ Li ondě na 639 s.

ževniku,[1] i kako je Kolet, i držim da će vsatko razborit: da jur je bilo tada na Krčkom otoku, kolika i biskupija *tada* bijaše, *nekoliko* sveto-benkovačkih manastirov. Bijaše takovih manastirov, i to od jedanajstoga věka, na onih drugih otocih, na Osorskom, na Rabskom, i na Sansikovu,[2] pak hoćeš, da ne i na Krčkom, na onako veliku? Apak znamo što je ono u sv. Luciji u Baški napisano i kako; i što Omišaljskoga manastira sv. Mikule opat i koludri 1252 poručiše papi Inocenciju IV-mu za svoju *starinu;* i da je Košljunski opat 1186 lěta onomu biskupu Ivanu bio svědokom:[3] pak hoćeš, da još nije bilo svetoga Lovrenca u Krku, u gradu biskupovcu? Nije prilika, da su u ovako malu gradu sazidali dva, ter istoga reda, samostana, ni istih lět ni na blizu.

Ako bih pak *pisano* našao, da još nije bilo te opatije, sv. Lovrenca, ni 11-ga ni 12. věka, prije bih uzvjerovao, da je Bašćanski opat u Krku něšto uzidao, ili Košljunski, ili Omišaljski, nego da je ono 13-ga napisano. Obla glagolica nije od trinajstoga věka, nego od devetoga, od desetoga i od jedanajstoga, a kolikogod morda i od dvanajstoga. A takovo pismo je ondě. Zar su oblija ona u Pragu slova, ili u Parizu, ili u Tridentu, ili u Vatikanu, nego evo ova? I nisu lagkim perom na gladki koži, kako ona, nego težkim dlětom na nekakovu kamenu udělana; pak može biti, da nije *vsekoliko* ni po piščevoj volji, ni po klesarovoj. Nu ⰴ i ⰲ, kakova su, držim da su ovakova ne samo po klesarovoj, nego i po piščevoj volji: kolca mislim: nisu ni na srědi ni izvana, kako su u drugih spomenicih, ter i u sv. Luciji; nego iznutra. Pak i početak i svršetak ovakovim sudim da je iznutra, kak o je i sadanjemu Ⰱ, a onakovim izvana, kako je i sadanjemu Ⱎ svršetak. Ⱋ, ovo je i u sv. Luciji, ter u obojem napisu; samo je u velom i ⰿ, ili M, nekoliko krat, a u malom nije ovakovo, nego razkračeno do samoga vrha, kako je, kadě ter kadě, i u Asemanovu, a i u Kločevu i u Bugarskom „abecenaru,“ ako dr. Jagić pravo kaže u II-gom akademičkom „Radu“ na 249 s. I ako medju najstarijimi uglastimi slovi još najdeš po kojegod Ⰴ, ako i ne pravo ovakovo, ne najdeš ne veće ovoga Ⱋ: u onih šest spome-

---

[1] Nu slagar nekako zanemario ove besěde, a to na 14 s., na kôj je i jina shaba: „a sv. Ciprian“, na město: „a pod sv. C.,“ a na 16, u 14 r.: „samo 4—5 većimi“, nam: „samo 4—5 putij većimi“, a u 4 r. „zъz“, nam. „zъ“, pak i „zъzdah“ na 18 s. u 20 r. nam.: *zъdah,* kako je i pravo. Nu ova zadnja shaba brže da je po mojoj krivinji.

[2] Isto ondě od 227—9, i na 617.

[3] „Ego Johannes Abbas de Castellione testis sum.“

nikov, kojim je Brčić odsudio da su 12-ga věka pisani, nij' ga u nijednom; nego samo *sadanje* Ⰿ.

A *p* i *t* vidimo da su manja, nego druga slova, i da je ovo prvo malo drugačije: prvi kraj nij' mu niži, kako je drugdě; nu i u sv. Luciji ovako, samo ne ovoliko ni gornje črte ni doljnje, kako brže da ni u drugih znanih knjigah. A Ⰰ, ovo je pravo kako u Kločevu: završeno; a tako i u Bašćanskom, samo ondě su vse tri črte, hoćeš da po piščevoj, hoćeš da po klesarovoj volji ili nevolji, do vrha, kako ja još nigděr nisam vidio. I još jih je priličnih onim u Kločevu; a to su: Ⰲ, Ⰸ, Ⱁ, Ⰴ, Ⱂ, Ⰱ, i Ⱈ; a morda i ovo drugo u zadnjem redu, ako je ondě onakovo Ⱋ, kakovo dr. Jagić u onom Radu kaže: noga mu nije pod prvom nastavljenicom, nego nekoliko dalje.

Istina, nosnih slov nije ovdě, ni Ⱘ, ni Ⱙ; ali nije ni rěči očite, kojoj bi to kojegod slovo pristalo, prvo, a drugo: lagko da je ovo prvo u drugom redu to kojegod. A i što nisu rěči vsaka po sebi, kako ni u sv. Luciji, još i to odaje starinu.

Nu još je težko odsuditi, kada je ono zaklesano. Zato bi trěbi znati i kada je počelo rabiti prvanje pismo i kada se je prevrglo u sadanje; i to ne kadě tadě, nego na Krčkom otoku. Jer nije prilika, ni da je počelo povsuda u isto doba, ni da se je prevrglo. Eno koliko je Češko, ili hočeš Gajevo, pismo potrěbovalo lět, a morda jih i još kaděgod potrěbuje, da oblada; i to kada onoliko pišu i onako putuju i druguju. Nu, ako ti je težko uzvěrovati, da je u pedeset godin slovinsko pismo prispělo na naš otok, nije, da je u sto, a još manje, da je u sto i pedeset. Krčki Slověni mislim da ga nisu manje željeli, nego drugi. Apak znamo za njih, da negdě 1062. lěta, ili sami, ili skupa sa Senjani i s Vinodolci, a kolo vodeći pop Vuk, pop Cededa, onako star, i opat Potepa, izagnaše svoga prvoga biskupa Grgura, za što im svećenikom iliti redovnikom, Slověnom, 1059, po onoga Splitskoga sabora naredbi, běše zakratio Božju vršiti po svoju, po Slovinsku; i da na njegovo mjesto posadiše onoga popa Cededu, Slověnina, pak da on *onakov* poče biskupovati, žakne rediti, crkve posvećivati, i drugo. A po tom je pak očito, da je slovinsko pismo i onda i prije, ter mnogo rabilo na onom otoku. Kako je ono Cededa *prije* slovinski popovao, ter i *ostareo* u tom, tako držim da je i mnogi ini pop. A brže da je Potepa slovinski, ter u onom nekom manastiru, opatovao.

Sada, da bih znao, kada su po sadanjem pismu, na kute, počeli ondě pisati, bih mogao odsuditi, da je zaklesano ono negdě

od tada do tada. Nu, ako znam, da su 14-ga věka jur pisali ovako, ne znam, jesu l' i 13-ga i još 12-ga. Što je 1100 i 1230 lěta u mojem Dobrinju pisano, onomu je obojemu propala matica, pak ne znamo, je l' ovako bilo pisano, il' onako.[1] A ni kako su onuda blizu onih lět pisali, ako bi nam i koristilo, ne znamo pravo. Sadanjega pisma a po *očitih* lětih nij' ga davnijega, nego je ono u Senju na ogradi sv. Martina 1303 zaklesano, kako g. Kukuljević kaže. Ondě nije ni slěda prvanjemu; a nije ni u Vinodolskom zakonu, ali ono bojim se da je *skorije prepisano.*

I nije prilika, da su u Senju pravo onda počeli pisati po sadanju, da nisu i prije nekoliko onako pisali. Nu zašto ja ovako ganam, kada medju onim, ter po sadanju pisanim, čemu je Brčić odsudio da je dvanajstoga i trinajstoga věka pisano, jest i Krčkoga? A to je, 1-vo nekoliko nekakove crkvene knjige, što da je prilěpljeno i prišiveno na zadnju koricu iznutra inoj knjizi 14-ga věka bosančicom i glagolicom spisani[2], koju da je vrbničanin Josip Petriš našao u svojem gradu; 2-o nekoliko časoslova, što da je Vrbanske[3] crkve časoslovu, 1391 lěta pisanu, bilo prilěpljeno i prišiveno na zavitak iznutra; 3-e ini iste crkve časoslov.[4] Nu ona knjiga, koju je pokojni Petriš našao a ja u Krku u sina mu kanonika Petra 1868 lěta vidio, nije 14-ga věka napisana, nego nakraj petnajstoga. A počem je sudio, da je ono prvo i drugo pisano dvanajstoga věka, jel po pismu, ili po črnilu, ili po koži, toga ne kaže, pak moramo ganati. Ⱘ je ondě nekoliko krat priměšeno i Ⱙ, pak po tom držim da je on sudio. Nu ovo starinsko Ⱘ je ondě samo 25 putí, a sadanje Ⱑ 86, a Ⱗ malo da ne vsaki; i još, ovo oboje starinsko slovo nekoliko putí je i u onom, što je 13-mu věku odsudio: pak je li tvrdo sudio? Morda mu je još i črnilo pomoglo, ili koža, ili pak što bijaše prilěpljeno, taj razlog; zašt' onakove

[1] U Kukuljevićevih Pov. spomenicih na 315—317. No u drugom je: „i do ogradi i zemal sv. Ambroža od Dobrinja", pak je očito, da ili ovo je sto godin poznije pisano, ili „sv. Ambroz" nije sazidan 1321, kako ovdě na 2. strani piše, nego 1221. A toga još nisam bio obličio kada sam ono pisao što je u onom Književniku na 21—23.

[2] *Perom* znam da *možemo* pisati, i olovcem, i vsakakovom zbicom, a i crnilom, modrilom, črvljenilom, njadilom, i drugakovim strojem, ali „bosančicom", ili „glagolicom" ne znam *kako?* Běše mu reći: *po* bosančici i *po* glagolici, ili: po bosansku i po glagolsku. Nu sam se i ja ovako negdě zarekao.

[3] „Vrbnički", kako on, nije pravo.

[4] Čitanka staroslov. jezika.

knjige bivale su drage, pak jih nisu kidali nego kada veće nisu moglè rabiti. Ali samo kada to nije prepozno prilěpljeno, vrědi nekoliko ov razlog. A kada je ono prilěpljeno, jel nakraj 15-ga prvo a drugo nakraj 14-ga věka, kada su one knjige napisane, ili poznije, ni toga ne kaže, kako ni za koji razlog je trinajstomu a ne četrnajstomu věku odsudio ono treće, a ondě nije ni jednoga starinskoga ni Ⱏ ni Ⱋ, a ni sadanjega Ⱅ povsuda. Ono bi još razviděti vse troje!

Pak, jel priličnije, da je jedanajstoga věka zaklesano ono u Krku, ili da je dvanajstoga? Priličnije je, da je jedanajstoga, kojih lět je slovinsko pismo ondě i onuda onoliko rabilo, a i u Baški u sv. Luciji ono dvoje zaklesano, kako to u Književniku držim da sam dokazao, ako i nisam vsega onoga pročitao bio onda, a potla veće nisam bio gledat; a da bih pošao, držim da bih još kojugod uganao, a morda i predomislio se kolikogod. Nu i *fotografano* bih rad ono vidjeti i gledati.

Ja ondě na 15 strani pověđam to i to za sv. Luciju, pak i ovo: „A spręda zvonik, star, ter popucao. Na lěvom uglu mu je razi zemlje napisano, nekada debelo a sada jur vrlo tanko: *magister Andreas me fecit*, po gotičku .... A malo više toga napisa je *nekakov* grb na kamenu izklesan, *valjada* Frankopanski, jer je polje na *nekakove* lješice.“ Nu moj razboriti čitalac vidi, da što sam ovo za grb rekao, da toga nisam pravo znao: Farlatu nisam povse věrovao, da je prvanji Frankopanski grb bio onakov[1], a onoga nisam bio dobro razvidio; a brže da ni čitao, što za oboj njihov grb g. Kukuljević piše u Borbi na 56 s.: „ovaj grb (dva lava lomeća hlěb) poprimiše isti knezovi stoprv u 15. vieku, dočim su *prije vazda* služili se grbom u kojem bijaše *zviezda medju dvie pruge*.“ Pak se Baščanskomu plovanu, razumnomu Petru Dorčiću, pomolih. I on posla mi taj grb; samo nij' ga izpisao vsega, nego dva reda. A ovo nije Frankopanski prvanji grb. A nije mogao ni biti, zašt' on zvonik držim da je sazidan kada i crkva, a to prije nego su oni počeli ondě knezovati. Ako taj kamen, na kojem su kocke izklesane, ne ide u ornamentiku gradnje: mogao bi on jedino hrvatski grb predstaviti, ako bi se u obće moglo dokazati, da je hrvatski grb tako star, kako ja držim, da je on zvonik.

---

[1] .... „*antea* siquidem stemma gentilitium Comitum Vegliae (*Veglae*, pravo), Seniae etc. erant quaedam stellae aureae, *campo*, ut ajunt, albo intextae“, u V. na 303.

Imam li još koju poreći? Slovo u dvanajstom redu 26-to a u trinajstom 11-to i 23, ono brže da je malo *jer* (Ⱏ), pak „z Otočⱏca“ ona reč, a ne „z Otočⱏca.“ A da je i v Otočcu bio benkovački manastir, to znamo; i lagko da je jur jedanajstoga věka. Jer manastiri nisu se nabrzi zatirali, a u tom 1456 lěta znamo, i to po pape Kalista III. pismu na Senjskoga biskupa, da veće ne bijaše nijednoga koludra, nego samo opat, po imenu Ivan [1] A i da je Gatska, kadě je Otočac, jedanajstoga věka bila pod Krčku biskupiju, i to znamo. A klesara možemo kriviti za onakovo Ⱚ i Ⱎ u onoj rěči.

Tako sada je na Krčkom otoku troje pisano po obloj glagolici: dvoje u Baški u sv. Luciji, a jedno u Krku na kući preč. Volarića. I ono nije prinešeno iz Bugarske, nego je ondě i zaklesano. A za knjige, ako im pisac ne pověda, ne možemo ne reći, da kadě je najdeš, da totu su i pisane. Koje su u Bugarskoj našli, prilika je, da su ondě i pisane; ali ja ne bih prisegao, kako ni da je Assemanova u Jerusolimu a Kločeva u Tridentu, gdě su je našli. Dapače! Kločeva do 1480 lěta držim da je bila na Krčkom otoku. Jer za nju pišu, da ju je onamo u Tirol neki vitez Breisacher prinesao iz Benetâk, gdě da ju je tomu 1500 darovao Krčki pop Luka „de Reynaldis“, a prije da je bila Krčkoga kneza Ivana Frankopana, i to da puno veća ter vse pod zlatom i srebrom. A to vse može biti istina. Jer „de Raynaldis“, toga plemena u Krku onih lět znam da je bilo; a to: Domenik „de Raynaldis“ 1500 veli pop („archipresbyter“) a 1517 veli žakan („archidiaconus“) Krčki (samo u drugom pismu piše ga „de Renaldis“), i Ivan „Renaldi“ bilěžnik.

---

[1] .... „Sane pro parte dilecti filii Johannis Abbatis Monasterii sancti Nicolai de Ottozac ordinis sancti Benedicti tue diocesis petitio continebat, quod cum *olim* ipse propter *carentiam* monachorum in partibus illis curam animarum parrochianorum Castri et Burgi, prope ipsum Monasterium per dilectum filium Nobilem virum Sigismundum de Frangepanibus Comitem Signiensem. (Ovako opat držim da mu nije bio zapisao, nego: Segniensem) noviter constructorum et edificatorum, eiusdem Abbatis cure, pro eo quod alia parrochialis ecclesia ibidem non existit, commissorum, *solus* gerere et exercere non posset, ne parrochiani predicti in missis et aliis divinis officiis et sacramentorum ecclesiasticorum administratione paterentur quomodolibet detrimentum ex *defectu* huiusmodi monachorum, sex presbiteros *seculares* et duos clericos conduxit.“ (Priprava za biskupiju) .... Theiner: Monum. Slav. Merid. I. na 418 s. — „Abbas S. Nicolai de Gacka“, tko si god, pověđaj nam štogod za tu svoju diku! doba je!

brže da Omišaljski.[1] I još. Onoga kneza Krčkoga žena Jelisava na 19 kolovoza 1484 lěta u Bnetcih za svoju oporuku naredi, d' ako joj jê ne bude mogao muž ovršiti, ni knez Martin Mojsejević, da ju ovrši *pop Luka službenik joj.*[2] Pak tomu je valja da bio priděvak „de Raynaldis." A kapelanom je valja da bio knezu; i to ne samo u Bnetcih, u zagonu mu, nego još u knežiji, na Krčkom otoku. I nije knez mogao ženi sám ovršiti oporuke. Jer nekoliko pred onim bijaše utekao iz Bnetâk ka Hrvatom i k Ugrom, pak tamo negdě pokraj Drave i umre 1486 lěta.[3] A kada je ona umrla, ne znam; a nije li tada ondě bio drugi poručnik, knez Martin Mojsejević. Nu pop Luka Rajnaldić, on vsakako joj se širio po kući, i prije nego je umrla i potla nekoliko; a morda mu je štogod i zapisala, ili pak hći njê Kata darovala. Pak što je Breisacheru darovao one knjige pozlaćenice, za ono i za ostalo, ako je Brčić, ne ću ja reći, da je kupio.

A i čija je prije nego kneževa bila ona knjiga, morda bih uganao. Evo: . . . . „1475, miseca ijuna 17 dn., kada poslasmo vsa općina *(Omišaljska)* i plovan s redovnici jesu dali v Krk, po zapovidi knežje milosti *kneza Ivana*, najprvo *kaleži 4, bibliju, misali 4, knjigi lijendi"* . . . . „1480, miseca jenvara. To je blago carkve Svete Marie *(v Omišlji)*, kô bi dano v kaštel . . . . v ruki Jurku kapitanu najprvo moći svetih v skrinicah trih . . . . *biblie, misal veliki, misalica 2 . . . . knigi lijendi, knigi carske"* . . . .[4]; a fratar Šimun Klimentović: . . . . „1480 prvara . . . . gospoda Bneci vzeše Krk i otok i kneza Ivana. I umri nigde za gorom gladom, všenci ga ujiše, zač biše zao gospodin. I zato ga Bog kaštiga i zgubi svoje gospodstvo cića nepravdje, *ku činjaše v Omišli.*[5] Pak ove Omišaljske dvoje „knigi lijendi" morda su ono bile jedne. Jer u onoj pozlaćenici ne znamo što je vse bilo, a „knjigy lijendy" držim da su što i „legendar", kako su je i zvali Krčani vlasi 1500,[6] a u takovi knjizi

[1] Kukuljević: Pov. Spom. na 103 s.

[2] . . . „cum hac tamen conditione, et casu, quo ipsi Commissarii sui tempore sui decessus non reperirentur ubi decessit, voluit et ordinavit, quod sit commissarius suus Dominus *presbyter Lucas servitor suus*, et hoc donec et quousque ipsi commissarii sui ibidem venirent, seu aliquam ordinationem miserint . . . ." U mojoj Najstarijoj poviesti na 134.

[3] Ljubić: Pregled hrvat. pov. na 141. A Šafarik nepravo u Památkah na IX., da je 1482 l. umro; a tako i on neki za njim.

[4] U mojoj Najstarijoj pov. 132—3.

[5] Arkiv, knj. IV. 35.

[6] U Najstarijoj pov. na 138. Onda Krčka stolna crkva imijaše *šest* „legendarij"; latinski, dašto.

biva ne samo kako je koji svetac živeo, nego i jošte štogod onakova. Nu morda i nisam uganao. Jer sudeć po Kločevu dělu, bi moglo biti, da su u onoj knjizi bile i duhovne besěde, iliti „homilie", kojih u Krčkoj stolnoj crkvi onoga lěta bijaše pet knjig; samo to po Vlašku. Nu meni je dosta ono, da je bila na Krčkom otoku.

A tako, više je razloga oblu glagolicu zvati Hrvatskom, nego Bugarskom. Apak i Srbi prije nego onako na Grčku držim da su po obloj glagolici pisali. Tako najbolje ju zvati, il' onako, *oblom*, ili *prvanjom*, ili *starom*, ili *starinskom*, ili *nekadanjom*, a još pametnije, kako je dr. Rački, *slovinskim* pismom, prvanjim, ako je *onakovo*, sadanjim, ako je *uglasto*. Ter ćemo još naći onakova pisma na Hrvatskom!

Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku.

U sjednici filologičko-historičkoga razreda dne 10. srpnja 1875 čitao

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

Polagano pada zavjesa s hrvatskoga spomenika glagolskoga na otoku Krku u crkvi sv. Lucije kod nove Baške. Ovaj je spomenik učenomu svietu naviestio prvi poznavalac glagolštine u novije doba, umni Pavao Šafarik. „Dne 12 siečnja 1853 godine — tako piše[1] — primih od I. Kukuljevića Sakcinskoga trojni priepis nadgrobnoga nadpisa, koj je on našao u staroj opatskoj crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku t. j. priepis njegov, jednoga krčkoga klerika i majora Mije Sabljara. Razaznanje i protumačenje pisma nije do sada pošlo za rukom ni učenim Hrvatom, a ni meni. Jesu ondje pismena očevidno glagolskim podobna, ali i neglagolska. Ni je li to tajnopis (cryptographia), moglo bi biti njekakovo starije pismo, onaj izgubljen osnov glagolice. Sjetimo se ne davno odkrita ličkoga i najnovije ciparskoga pisma."

Ovako je P. Šafarik, imajući pred sobom tri priepisa, sudio o sv. lucijskom nadpisu u dodatku one knjige, za koju mu bilo proučiti mnogo glagolskih spomenika čak od najstarije dobe, pà koje je on sbilja proučio dublje ma od kojega predšastnika svojih, položiv tiem čvrst osnov ovoj grani slavistike.

Dvie, tri godine poslije ove izjave Šafarikove bivši profesorom bogoslovije u Senju sproveo sam jednoga dana njekoliko ura u crkvi sv. Lucije, da taj u istinu za onda „tajnopis" proučim. Ploča s ovim nadpisom ležala je tada na podu, gdje su ju noge vjernika gazile i štetile. Ja sam nadpis snimio, koliko se za kratko vrieme i u onom položaju ploče moglo. Nù prešavši malo kašnje u Rim

[1] Památky hlaholského pisemnictví. V Praze 1853. Dostávky k str. 20.

i podavši se drugomu poslu, niesam dospio, da razriešim svoj snimak. Ali već kod prepisivanja opazih dosta jasno i bistro, da je pred nama spomenik u bitnosti oble glagolice, nù vremenom a još više nemarom ljudskim dosta oštećen. O tom bio sam u kratko progovorio u riečkom „Nevenu" god. 1858 br. 17, tè spomeniku po pismu odsjekao dobu, ili konac XI ili početak XII vieka; a ujedno obećao razriešenje pisma u svoje vrieme, kada mi još njeke obaviesti dopanu ruku. Jurve onom sgodom iztaknuh potrebu, da se taj zlo sačuvani spomenik snimi svjetlopisom.

Poslije mene prepisao je ov nadpis Ivan Kukuljević[1] svrativši se u Bašku god. 1856 na svojem putu u Dalmaciju i Italiju. Nù on sam ne bi zadovoljan ovim priepisom svojim, kako razabirem iz njegova na me pisma od 20 travnja 1857, moleći me za moj priepis. Kukuljević je taj nadpis stavljao u XII ili XIII stoljeće. Od naših književnika još je naš akademik M. Mesić učio taj nadpis sravnjujući na licu mjesta priepise, koje mu Ivan Crnčić dade.

Ovaj isti književnik, Ivan Crnčić, snimivši i priepisavši taj nadpis često puta i većom udobnosti, nego li predjašnji putnici, prvi objelodani svoj snimak i taj spomenik obširnije protumači u „Književniku" god. 1865 (knj. II), str. 8—20. Pošto ću ja svoje čitanje prisnovati na Crnčićevo, to mi budi dozvoljeno osvrnuti se na razlaganje njegovo, kojemu se ima priznati, da je razpršilo onu neizvjestnost, što no je u slovenskoj knjizi donle vladala o tom nadpisu.

Glede oblika samoga pisma Crnčić je utvrdio, što se i prije znalo, da je ono obla glagolica, u kojoj su pojedina pismena slična ovomu ili onomu od starijih glagolskih spomenika tako zvanoga bugarskoga roda. Tako su po njegovu mnienju njeka pismena slična onim u bugarskom „abecenariu" u Parizu, druga u pražkih glagolskih odlomcih, njeka onim u Klozovu glagoliti i u Assemanovu evangjelistaru. Ali primjeti i Crnčić, da imade pismena, kojih ne ima u ni jednom od ovih ili inih glagolskih spomenika. Ovamo ide pisme 12 u 2, 6 u 5, 4 u 12 redku, koje je na spomeniku tako jasno izraženo, da mu je oblik (⊟) izvan svake sumnje; pà takova ne ima ni jedan do sada odkriven spomenik ni bugarske ili oble ni hrvatske ili uglaste glagolice. Pošto ovo pisme dolazi ondje, gdje bi se inače imao čisti ⱋ-a pisati, to drži Crnčić, da je „to

[1] Izvješće o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. U Zagrebu 1857 str. 6.

*

slovo nekakovo *a* ili *o* mutno kano *oa;* pa da bi ono bilo prema krčkom izgovoru: K*oa*te-Kate, M*oa*re-Mare, P*oa*ve-Pave. Jednako ni je od drugud poznato ni 26 pisme u 12, tè 11 i 25 u 13 redu ([glagolitic]), koje bi po Crnčiću moglo biti tanki jer, dakle mjesto [glagolitic]. Na dalje Crnčić je nazreo medju glagolskimi još tri latinska pismena, na ime I, N i T.

Ovako proučivši Crnčić pojedina pismena pročitao je nadpis ovako, izpunjujuć njeke praznine a o drugih sam dvojeći:

1. A . . . . (?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az'
2. opatъ Drъžiha pisah se . . . .
3. da Zъvъnimirъ kralъ hrъvatъsky (v') . . . .
4. dni svoee vъ svetuju Luciju i sv. . . . .
5. mi županъ desi . . . .
6. posl . . . . vo . .
7. tocě, da iže to poreče (?), klъni ji bog (?) i ba̅(dev)a i 4 e
8. va̅nlisti i sta̅ja Lucija amnъ. da iže e (?) děla-
9. tъ, moli za ne boga. Az opatъ Dirovitъ zъz-
10. dahъ crek(v)ъ siju i svoeju bratiju (?) s dev-
11. eti p vъ dni kъneza Kosъmata oblad-
12. ajušćago vъsu Kъrainu. I běše vъ te dni M-
13. ikula z Otočъca (?) . . . (sv)etuju Luciju (v) vъ den . .

Ovako je Crnčić latinicom izpisao glagolski nadpis u samom textu. Nù on je ovdje naznačio mjesta, o kojih točnu čitanju on sam sumnja; tako u 7 redku glede rieči: *poreče, bog*, u 8 glede *e*, u 10 glede *bratiju*, u 13 glede *Otočъca*.

U snimku navodi Crnčić više toga, što se ne usudi čitati. Tako u prvom redku prva dva pismena čita [glagolitic], a četvrto [glagolitic], šesto [glagolitic]. U 2 r. izpunjuje onu prazninu na kraju ovako: [glagolitic]; 5 redak nastavlja ovako: [glagolitic]; 6 redak, u kojem je umio pročitati samo jedan diel jedne rieči, izpunjuje ovako: [glagolitic]. Ovo su one ruševine, koje je Crnčić vidio na kamenu; ali ni je jim znao pronaći saveza s čitljivimi i razumljivimi ostanci.

Da vidimo sada kako tumači Crnčić ono, što je umio pročitati. U prvom stavku nazreo je on kršćansku izreku, u kojoj se sv. trojica napominje, i kojom obično nadpisi i listine započimaju. Je da li je ova izreka započeta s riečmi [glagolitic], toga Crnčić neporiče; samo misli, da ove rieči niesu stajale na početku nadpisa; nego da je tuj bio ili križić, „ili [glagolitic] te kao [glagolitic] ili [glagolitic]. U drugom stavku pročitao je Crnčić ime opata Držihe, koj o sebi veli,

da pisà „se"; ali što? toga nije Crnčić odgonetao. Što sliedi, to je rodoljubna Crnčića uzhitilo do uzklika: „Zvonimir kralj hrvatski! nadpis XI vieka! Da je za nj znao tvrdi Dobrovsky; da ga je pročitao željni Šafařik!" ali što se veli o Zъvъnimiru, toga ni je Crnčić odgonetao, pročitavši same ove rieči: „v' dni svoee v' svetuju Luciju"; pak i sam upita: „što? došao, poslao, darovao ili što?" Ali po smislu sliedećih stavaka, u kojih se prokletstvom udara na svakoga, koji bi se uzprotivio, zaključuje Crnčić: „najbrže da je Zъvъnimirъ blaga zapisao crkvi sv. Lucije, pak proklinje svakoga, koj se bude tomu protivio; a blagosivlja, koj to bude ovršivao." Odavle pako, kano i od kneza Kozme, za kojega vladanja u Krajini sazida opat Dirovit onu crkvu, izvodi Crnčić, da ta ploča s nadpisom bješe negdje izmedju god. 1076—1089 podignuta, t. j. za vladavine kralja Svinimira; ili „malo za njim", dakle malo poslije 1089 godine.

Ovo su u kratko rezultati Crnčićeva truda.

Prem rado priznajem, da je Crnčić svoje čitanje na čvrst temelj osovio i da je riešenje ove pismene zagonetke unapriedio: to se s druge strane ne da tajiti, da se nauka ni čitanjem ni snimkom Crnčićevim ni je mogla zadovoljiti. Glavna, i to velika mana, njegova je čitanja, što prvi i glavni diel nadpisa ostavlja bez smisla; dočim ni je razriešilo, što se o hrvatskom kralju ondje govori, kakav li mu se čin podmeće. Uslied toga i one rieči „vъ dni svoee" ne daju nam onoga svjetla, koje bi iz njih sinuti moglo.

Ali iz Crnčićeva snimka težko bi itko drugi mogao što drugo izvesti, nego li on sam izvede. S toga, da se i Crnčićev priepis izpita i da se one u čitanju praznine izpune, koje je Crnčić ostavio: triebalo je drugi po mogućnosti vjeran snimak namaknuti. A to je učinjeno svjetlopisom. Mojim naime posredovanjem dva puta se vrstan zagrebački svjetlopisac Standl uputio u Bašku, te je dva puta sv. lucijski nadpis snimio koj je već odprije iz tla namješten bio na stieni u crkvi. Prvi svjetlopis bijaše loš i slabo čitljiv; ali drugi tako dobar, da se težko može bolji dobiti obzirom na oštećenost spomenika. Ni to ne bijaše dosta. Ja sam činio taj manji svjetlopis povećati, nadajući se toj koristi, da će oko na većih pismenih laglje počivati. Još jedno kušah: kada se naš mladi umjetnik, kipar Rendić, vraćao iz Zagreba prije dvie godine u Italiju, umolih ga, da se navrati u Bašku i da ovdje snimi u sadri onaj nadpis. To je on i učinio; samo šteta, što ne imajući kod sebe dosta sadre, ulovi samo negativu propustiv positivu, kada se jednom

u Zagreb vrati. Ovaj snimak sada je u našem zemaljskom narodnom muzeju.

Kod iznovičnogà izučavanja ovoga spomenika imao sam ja dakle pri ruci osim Crnčićeva priepisa još Standlov svjetlopis, manji i veći, i Rendićev sadren snimak. Na ovom osnovu izradjena je takodjer ova razprava, koje imade moje čitanje i tumačenje predložiti, opravdati i utvrditi.

Kamena ploča prostorom, na kojem jest nadpis, dugačka je metar i 94 centimetra, široka 73 centimetra. S gornje strane cielom dužinom imade izradjeni okvir sa deset u lišće okončajućih se zavoja, izradjenih dosta ukusno. Ploča se na desnom kraju bila prelomila; ali je opet sastavljena, nù tako, da se lom lasno opaža. Primjećuje se ujedno, da je taj spomenik njekoč vatri izložen bio. Sva ploča ni je tečajem vremena jednako trpjela, dočim je lievi veći diel bolje od desnoga sačuvan. Vidi se, da je ploča više vjekova na tlu ležala, čiem joj pismo čestimice izlizano i izglodano.

Prije nego li predjem na čitanje nadpisa, progovorit ću o pismu i pismenih u obće.

Pismena su na poprieko po 4 centimetra visoka, a toliko od prilike široka. Iz nadpisa mogu se izvaditi 27 pismena, koja imade glagolska azbuka, na ime, Ⰰ, Ⰱ, Ⰲ, Ⰳ, Ⰴ, Ⰵ, Ⰶ, Ⰷ, Ⰹ, Ⰺ, Ⰽ, Ⰿ, Ⱀ, Ⱁ, Ⰾ, Ⱂ, Ⱃ, Ⱅ, Ⱄ, Ⱆ, Ⱇ, Ⱈ, Ⱋ, Ⱎ, Ⱌ, Ⱍ, Ⱏ. Od bugarske indi glagolice ne ima pismenâ: Ⰸ, Ⱚ, Ⱑ, Ⱜ, Ⱔ, Ⱗ, Ⱘ, Ⱙ, Ⱛ, a od hrvatske Ⰼ, Ⱐ, Ⱖ. Nù ovih posljednjih, kano i njekih predjašnjih, ne će po svoj prilici biti na spomeniku našem za to, što jih piscu ni je trebalo. Na zamjenu imade jedno pisme, a možebit još drugo, kojega ne ima ni jedna ni druga glagolska azbuka. Mislim, da će zgodnije biti, da se progovori o tom pismenu kod čitanja dotične rieči; jer će mu se tada i znamen laglje utvrditi.

Dva su pismena, koja dolaze u dvojakom obliku, na ime: mislite i on. Prvo dolazi redovito u obliku oble glagolice, Ⰿ, a dva puta t. j. u 9 i 11 redku u obliku uglaste glagolice, Ⰿ ili kao lat. M. Drugo u obliku kratkoga (Ⱁ) i dugoga (Ⱉ = ω) samoglasa *o;* ali ono ne ima u našem nadpisu ovoga drugoga znamena; već svagdje stoji za *on.*

Pismo našega spomenika spada po svojem vanjskom licu i značaju u oblu glagolicu. Ovaj se karakter opaža osobito na onih pismenih, koja se u obih glagolicah razlikuju; najpače na pismenih *vědi, dobro, mislite* i *jeru.* Ova se pismena u našem nadpisu pišu,

kano na starih spomenicih tako zvane bugarske glagolice. A ostala takodjer pismena naginju na oblu podobu; pri čiem ne treba s uma pustiti, da su ona uklesana u kamen, koj dljetu prkosi i zaokruživanju; dočim koža, na kojoj su pisani ostali spomenici oble glagolice, jest sasma podnosljiva i popustljiva. O karakteru pisma bit će obširnija rieč na svojem mjestu.

Rieči u našem spomeniku niesu razstavljene, već se one neprekidno pišu, tè jedno pisme prislanja na drugo. Ova se neprekidnost rieči i pismena nepomućuje ni na koncu redaka; dočim se i ovdje pismena nižu, dokle je prostor dopuštao, pà se rieč u sliedećem redku nastavlja bez obzira na slovke. A ni stapljanja i vezanja dviju ili više pismena ne ima tudjer; osim što se Ⱆ i Ⰵ jednom stapaju, pà Ⰹ prislanja na Ⱂ, na što ću svratiti pozornost kod čitanja dotičnih rieči. Isto tako su i pokraćivanja rieči veoma riedka i to u obće poznatih slučajevih.

Predpostavivši ove obćenite opazke o pismu našega spomenika prelazim sada na čitanje.

Nadpis imade 13 redaka sa trideset na poprieko pismena u svakom redku. Ja ću čitati redak za redkom tè ujedno iztaknuti ono, što se sa izvjestnosti razaznaje i čita; a ovo odlučiti od mojih dopunjaka, pà ove svagdje poduprti razjašnjenjem. Vezati ću pako rieči i redke, dok izraze misao.

U 1 redku nad 22, 23, 24 i 25 pismenom drugoga redka jasno se čitaju ⰃⰑⰄⰔ, a nad 27 pismenom upravo kod proloma vidi se Ⰰ. Pred ovimi pismeni nad 14, 15 i 16 pismenom drugoga redka iztiču se dosta razgovjetno ⰉⰓⰐ. Izmedju ovih triju i onih četiriju u prvom redku imade mjesta za 5 pismena. Stavimo li ona dva pismena zadnja od četiriju u savez s rečenim Ⰰ, ne će nam biti težko pogoditi, da je izmedju Ⱄ i Ⰰ izpalo pisme Ⰽ, pà da se ⰄⰔ sa Ⰽ imade izpuniti u rieč ⰄⰔⰍⰀ. Jasno videći u ona predjašnja tri pismena ⰓⰐ a znajući, da iza njih imade prostora za 5 pismena, to ćemo u ⰓⰐ nazrieti dva glavna pismena rieči ⰓⰉⰐⰀ, koja je u našem spomeniku po običaju pokraćena u ⰓⰐⰀ. Ostala četiri pismena izpunit ćemo s veznikom Ⰹ, i s pokraćenim ⰓⰕⰀ, pridruživ jih onima prvima dvima pismenima od razgovjetnih četiriju t. j. ⰃⰑ u ⰓⰕⰀⰃⰑ. Čitajući ovako što jasno što nadopunitbom ove rieči: „Ⰹ ⰓⰐⰀ Ⰹ ⰓⰕⰀⰃⰑ ⰄⰔⰍⰀ,“ ne će nam biti težko pogoditi one dvie tri rieči u prvom riedku, koje su u napried bile. A od njih mogu se osim dosta razgovjetnoga Ⱈ razabrati ostanci pismena Ⱅ i Ⰰ, koja sa srednjim Ⱈ spajam u

ⱅⱌⰰ, pà nadopuniv s prieda ⱁ čitam ⱁⱅ҃ⱌⰰ s kraticom na ⱅ. Sudeći po drugom redku imade u prvom redku pred pomenutimi riečmi, čitanimi i nadopunjenimi, još prostora za 8—9 pismena. Na tom prostoru bilo je bez sumnje uklesano ⰲⱏⰺⰿⰵ; tè je još pred tiem bilo mjesta za 3 ili 4 pismena, kojih se tamni ostanci sbilja vide na nadpisu našem; ali za sada propuštam svako nagadjanje. Ona jasna pismena ⰺ ⱄⱀ, za tiem ⰳⱁ ⰴⱆ . ⰰ, kano i ostanci pismena ⱅⰰ uz ⱌ u sredini bijahu nam provodićem u prvom redku do pod kraj, tè mogosmo pročitati i nadopuniti prvu stavku ovako: ⰲⱏ ⰺⰿⰵ ⱁⱅ҃ⱌⰰ ⰺ ⱄⱀⰰ ⰺ ⱄ҃ⱅⰰⰳⱁ ⰴⱆⱈⰰ. Ovo je indi ona širja formula kršćanska, mjesto koje upotrebljavala se na potonjih spomenicih ona kraća: „[illegible]“, kano što se n. p. čita na crkvi sv. Martina u Senju na nadpisu izklesanu na ploči[1] god. 1303. Ona podpuna kršćanska formula upotrebljava se takodjer na listinah izdanih u Hrvatskoj u XI vieku. Tako izprava belgradska[2] od g. 1076 počima jednako: „in nomine patris et filii et spiritus sancti“.

Poslije toga uvoda dolaze na kraju prvoga redka tri razgovjetna pismena, koja sastavljaju rieč ⰰⰸⱏ. Ova rieč počima drugu stavku u našem nadpisu, koja se proteže kroz drugi i treći redak. Prva četiri pismena u drugom redku jesu sasma razgovjetna i čitaju se ⱁⱂⰰⱅ; sliedeće se pisme iztrlo, ali dâ se izpuniti to po jednakoj rieči u 9 redku, gdje se ona dočima na ⱏ, to po dosljednom načinu pisanja u cielom spomeniku. Prvu indi rieč u 2 redku čitam ⱁⱂⰰⱅⱏ. Sliedećih 7 pismena, od kojih se samo drugo nješto izglodalo, spajam u jednu rieč, te čitam ⰴⱃⱏⰶⰺⱈⰰ. Posljednje pisme, kako rekosmo, u glagolici neobično, naći će svoj znamen u 5 i 12 redku. Sliedeća rieč glasi ⱂⰺⱄⰰⱈⱏ, u kojoj se samo u pismenu ⱈ iztrô gornji diel, kano što se vidi, ako se ono sravni s podpunim u 10 redku na trećem mjestu. Iza toga sliede dva razgovjetna pismena, koja spajam u rieč ⱄⰵ. Dovle je i Crnčić dobro čitao; ali dalje ni je umio; prem je u snimku njeka od sliedećih pismena naveo. Ja pako čitam sliedeće razgovjetno pisme ⱁ i držim ga za predlog, koj se odnosi na sliedeću rieč. Od ove razgovjetna su prva četiri pismena: ⰾⰵⰴⰹ, onda sliedi iztrt prostor za jedno pisme, pak ⱑ. Sada ne će nam biti težko pogoditi, koje je pisme stajalo na onom iztrtom i vatrom ocrnjenom mjestu — a

[1] Kukuljević: Listine hrvatske br. II.

[2] Kukuljević: Codex dipl. I, 155.

to je ⱀ; tè sva rieč glasi ⰾⰵⰴⰹⱀⱑ. Sastavimo sada prvu rečenicu ove stavke; pà će ona glasiti ovako: ⰰⰸⱏ ⱁⱂⰰⱅⱏ ⰴⱃⱏⰶⰺⱈⰰ ⱂⰺⱄⰰⱈⱏ ⱄⰵ ⱁ ⰾⰵⰴⰹⱀⱑ. Posljednja rieč je poznata svakomu Hrvatu, a dolazi izgovorom ладина u staroj slovenštini, tè znači terra inculta, kod Habdelića takodjer ager.[1] Iza ove rieči sliede na kraju drugoga redka tri pismena, koja su ponješto oštećena, ali se dadu razgovjetno razabrati, a slažem jih u jednu rieč, koja glasi ⱓⰶⰵ. Prelazeći na treći redak spajam prva dva jasna pismena u rieč ⰴⰰ. Sada sliedi, što je Crnčića uzhitilo. I sbilja prvo sliedeće razgovjetno pisme jest ⰸ, treće iztrto ali nesumnjivo ⰲ; peto, šesto i sedmo razgovjetno ⱀⰺⰿ; drugo i četvrto iztrto, a posljednje u toj rieči sasma jasno ⱏ; pred ovim jerom vidi se ⱃ, na koj se drugo slovo s lieva prislonilo i s njim stopilo, a to je ⰺ, kojemu se obilježje vidi. S toga se ova druga rieč u trećem redku piše: ⰸⰲⱏⱀⰺⰿⰺⱃⱏ, u kojoj su na prvi očigled neprieporna ⰸ . ⰲ . ⱀⰺⰿ . ⱃⱏ; a prema tomu za mene je i ono čitanje neprieporno. Ovo se čitanje potvrdjuje i sliedećom riečju, u kojoj su pismena ⰽⱃⰰ i poslije četvrtoga iztrtoga peto ⱏ sasma jasna, tako da ono četvrto bijaše za cielo ⰾ, kojega se krakovom tragovi vide. Ova indi rieč čita se ⰽⱃⰰⰾⱏ. I sliedeće rieči pismena jesu dosta jasna, osim posljednjega, koje se lasno izpuniti dade; čita se na ime: ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽ(ⱏ). Pisme ⱏ stavljam u zapor, jer mi se čini, da poslije ⱏ-a imade prostora još za tri pismena. Ali ako su sliedila samo dva pismena do kraja redka: tada je mogla predjašnja rieč u staroj hrv. formi glasiti: ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽⱏ. Ove indi tri rieči glase: ⰸⰲⱏⱀⰺⰿⰺⱃⱏ ⰽⱃⰰⰾⱏ ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽ(ⱏ). Istina je, prvo pisme u imenu toga hrvatskoga kralja imalo bi biti ⱄ, ako mu je osnovom rieč ⱄⰲⰺⱀⱑ;[2] ili ako se pred očima imadu latinske suvremene listine, u kojih se piše „Suinimir“.[3] U takom slučaju bio bi klesar mjesto ⱄ izklesao ⰸ, pak izmedju ovoga pismena i sliedećega bez potrebe još i ⱏ umetnuo. Ova nepravilnost, ako je takova, ne smeta do duše nesumnjivu čitanju. Ali u imenih ovoga osnova od davna se onaj *s* pretvara sada u *z* (zuinka), sada u polj. ś (świnka). Prof. dr. Geitler volio bi ono ime izvoditi iz osnova звънъ, sonus;

[1] Vidi Miklošić: Lexicon palaeoslov. ad h. v.

[2] Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 337.

[3] Cod. dipl. I, 182. Ovako se i kod Tome spljet. arcidj. Hist. sal. c. XVII piše.

pa misli, da je naš klesar sasma pravilno upisao **звънимиръ** t. j. po staroslov. zvъnimirъ; pà da su Hrvati ovoga kralja zvali „*Zvonimir*", kako ga i hrv. ljetopis piše i gdjekoje potonje izprave. On bi Hrvatu, koji je ovo ime napisao hrvatskim pismom, volio dati priednost pred lat. pisci, ako i jesu suvremeni, koji su slov. *z* često pisali sa *s*. Kako latinica piše slov. ъ često s *i* (*Pirvanego* = Prъ-): to da se i *Suinimir* piše mj. Zvъnimir. — Iza „hrъvatъskъ" jest do kraja prostor sasma iztrt i oštećen, na kojem mogla su biti uklesana dva slova, koja ja obzirom na sliedeće dvie rieči izpunjujem čitajući [illegible]. U 4 redku sastavljam ona 24 pismena, koja su većim dielom posvema razgovjetna, u ove rieči: [illegible]. Dotle je i Crnčić dobro pročitao taj redak; ali sada on zapè. Pà ipak što sliedi daje smisao cieloj izreci i od velikoga je dosega za ustanovljenje dobe našega spomenika. Do kraja redka imade mjesta za sedam pismena. Od ovih sasma su razgovjetna dva, na ime [illegible], treće je pisme upravo na onom lomu, pa ja u njem nazirem [illegible], kojega je stražnji diel kod sastavljanja prelomljene ploče malko u vis potisnut, te se sadá predstavlja oku kano njekakav [illegible]. Sliedeće t. j. četvrto pisme jest iztrto; ali ne može biti drugo no [illegible], kojega je srednja okomica izglodana. Ova indi četiri pismena čitam [illegible], tè ona krajna tri bez oklievanja popunjujem sa [illegible] (ili [illegible]) [illegible] i [illegible]; pak cielu rieč čitam [illegible] t. j. part. praet. act. od osnova **шьд**, odnosno od glag. **ити**, **изити**. Istina je, da se obično piše **изишьдъ**, i **изъшьдъ** kano i u odlomku ljublj. homiliara:[1] [illegible], [illegible], ali već cod. suprasliensis iz XI, ako ne čak iz X vieka, imade uz **изъшьдъ** upravo kano i naš spomenik **исъшедъ**, **исшъдъ**[2] t. j. с = ȥ. Sada nam tek jasna i razgovjetna sva ona rečenica druge stavke, koja glasi ovako:

[illegible]

Ili u lat. prievodu: „*Ego abbas Držiha scripsi hoc de agro, quem dedit Svinimirus rex Croatorum, dum suis diebus in s. Luciam* (ecclesiam s. Luciae) *exivisset (ascendisset)*". Poznato je, da **изити** znamenuje exire, abire, iter facere i ascendere.[3]

---

[1] Památky hlah. pisemn. str. 55. 6.
[2] Kod Miklošića: Lexicon palaeslov. ad v. **шьд**-
[3] Ibid. ad v. **изити**.

Sljedeća stavka spada medju najnerazgovjetnije u nadpisu; jer je pismo u drugoj polovici 5 i 6 redka mnogo oštećeno. Prva polovica petoga redka jest dosta razgovjetna; pak ju čitam ovako: [illegible]. Jedino pisme [illegible] jest u prvoj polovici svojoj ponješto oštećeno; ali da je ono sbilja [illegible] o tom ne može biti sumnje. Položaj, koj našemu nadpisu vlastito pisme [illegible] zauzima u rieči „župan", gdje ono stoji mjesto [illegible], dade nagovještati njegov pravi znamen. Ovdje mi pada na um izgovor te slov. rieči kod Rumunja, koji ju pišu žuръnъ.[1] Ono isto pisme stoji, kano na kraju rieči *Držiha* u 2 redku, na kraju osobnoga imena *Desilo*, kako se ono čita u žičkoj listini srbskoga prvovienčanoga kralja Stjepana;[2] a osnov mu je **дєс**, **дєсн** = invenire, acquirere.[3] Ono se indi u našem spomeniku rabi, gdje se u drugih piše sada *a*, sada *o*; tè će biti osnovana slutnja Crnčićeva, da izrazuje mutne *a* i *o* po izgovoru u otočkoj čakavštini. Crnčić usudio se čitati samo [illegible]- ostatak rieči, kao i sliedeći redak šesti, izuzam četiri pismena, bješe mu nerazgovjetan; te ga ni ne pročita. Ja pako vidim dosta jasno u nastavku [illegible] onda iztrt prostor za dva pismena, pak opet [illegible], dakle [illegible] . . [illegible]; tè se s toga ne ustručavam izpuniti onaj prazan prostor sa [illegible] i čitam rieč: [illegible]; pak prislanjajući ju na prediduće dvie rieči čitam: „županъ Desilo Krъbavě" t. j. Desilo, župan krbavski. Do kraja ovoga redka imade mjesta za 9—10 pismena, od kojih se samo razabire [illegible] umah iza loma, onda kano predzadnje pisme [illegible]. Osim toga vide se ostanci pismena [illegible] umah poslije [illegible] u predjašnjoj rieči, koju sam protumačio, za tiem okomna crta, koja može pripadati pismenu [illegible] i kojemu ju ja pridjeljujem; napokon poslije [illegible] nazirem prvi diel iztrta pismena [illegible]. Ova indi, koje jasna, koje narušena i iztrta pismena sastavljam u rieči: „[illegible]; pak onaj dosta jasan [illegible] držim za prvo pisme rieči, na koju spadaju i prva dva razgovjetna pismena u 6 redku [illegible], tè uzev, da je posljednje pisme u 5 redku bilo [illegible] čitam cielu rieč iz 4 pismena: [illegible] t. j. [illegible]. Ovomu županu ime sliedi umah dalje u 6 redku i glasi dosta jasno: [illegible]. Ovo se ime u izvornoj belgradskoj povelji[4] kralja Kriesimira od g. 1059 piše „Piruanego",

---

[1] Vidi Miklošić: ibid ad v. **жоупанъ**.
[2] Miklošić: Monum. serb. p. 12.
[3] Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 107.
[4] U zadarskom arkivu vlad. Kukuljević: cod. dipl. I, 120. U mene je svjetlopis ove listine.

tè mu se i dometak „iuppano de Luca“ na udivljenje naše slaže s onim u našem spomeniku: „župan vъ Lucě“. Prem je Crnčić u snimku dosta dobro izrazio ovu rieč, samo što je o pismenu Ⰶ sumnjao, jer je ono i na kamenu malko oštećeno: to se ipak ni je usudio pročitati je, jer mu se ona gomila suglasica činila nepojatnom. Ali i u pisanju toga osobnoga imena nalazimo karakter pravopisa, kojim se naš nadpis iztiče; pà ako mu se ovdje kakova nedosljednost spočitati ima, bila bi ta, što ni je poslije ⰓⰟ umetnuo Ⱏ, kano u rieči ⰒⰟⰓⰟⰂⰟⰀⰐⰅⰃⰀ. Ovaj Ⱏ izražen je u latinštini glasicom *i* u P*i*r-uanego. Ime je u ostalom pravilno glasilo: Pribinêga prema hrv. Vekenêga, i Draganêga, č. Mironêga, Ubinêga a dolazi i Pribinego,[1] prema Gojnego,[2] tè je sastavljeno od Priby — i Nêga.[3] Što se jednom kaže „župan Krbavě“ t. j. u lokalu bez, drugi put župan „vъ Lucě, u lok. s predlogom въ pravilno je jedno i drugo, tè se oboje upotrebljava u slovenskih spomenicih.[4]

Sliedeća stavka je u prvom dielu najzamršenija. Prvo pisme je posvema iztrto. Onda idu njih pet sasvim razgovjetnih, na ime: ⰟⰒⰑⰔⰎ; pak opet praznina, a za tiem pisme Ⰲ. Ja indi izpunjujem onu prvu prazninu s pismenom Ⱄ tè sastavljajući ga sa sljedećim Ⱏ čitam ⰔⰟ = сь, hic. Onu drugu prazninu izpunjujem s Ⰻ, tè čitam cielu rieč ⰒⰑⰔⰎⰋ. Ovdje bi se dà kako poslije prve slovke izčekivalo Ⱏ; ali već u Grigorovićevu četvero-evangjelju glagolskom iz XI vieka piše se[5] ⰒⰑⰔⰎⰀⰋⰔⰕⰑ t. j. bez Ⱏ iza ⰒⰑⰔ, kano na spomeniku našem. Iza ove rieči imade u istom 6 redku mjesta za 12—13 pismena. Od tih su prvo i drugo prilično jasna, na ime ⰂⰊ, osobito ako se ovo drugo prispodobi s jednakim, koje je izpod njega u 7 redku. Malo dalje t. j. četvrto pisme iza Ⰺ predstavlja nam se kano Ⰾ, pa opet treće ili četvrto kano Ⰲ, onda u svojih ruševinah Ⰻ; pà napokon opet Ⰲ, kojega su široka osnovnica a i oba kraka dosta oštro naznačena. Od ovih indi 12—13 pismena opažaju se što jasnije što tamnije ova: ⰂⰊ . . . Ⰾ . . ⰂⰋⰂ. Skrajne pisme ovoga redka bit će Ⱆ, kojega se gornji i dolnji diel vidi; pak ja ovo pismo smatram za prvo slovo rieči, koja se u sliedećem riedku nastavlja, gdje se

[1] Ibid. p. 167.
[2] Ibid. p. 176.
[3] Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 256, 297.
[4] Miklošić: Syntax p. 636.
[5] Kod Šafařika: Památky hlah. pisemn. p. 47. Cf. p. VIII. IX.

sasma razgovjetno čita ⰕⰓⰖⰀ, i koja glasi ⰖⰕⰓⰖⰀ. U savez s ovom riečju dovodim predposljednje 6 redka pisme Ⰲ, i smatram ga za predlog ⰂⰟ, kod kojega je klesar izpustio obljubljen mu inače poluglas Ⱏ. Taj poluglas u predlogu ⰂⰟ izpušta se kadšto u najstarijih spomenicih ne samo hrvatske uglaste glagolice, nego je on izpušten odmah u prvom redku Mihanovićeva odlomka[1] hrvatske okrugle glagolice, gdje se on inače, kano i u našem nadpisu, točno i dosljedno navodi. Pretežko je izpuniti one praznine izmedju oba Ⰲ i sastaviti rieč iz onih ruševina. S toga budi mi dopušteno ovdje nagadjanje, koje ako i nije osnovano onako kako bijahu prošasta, ne će možebit ipak biti nevjerovatno. Tko promotri dvie rieči predjašnje ove stavke, na ime: ⰔⰟ ⰒⰑⰔⰎⰋ, taj će izčekivati ime onoga, koj je poslan. Ovo ime imalo bi izraženo biti sliedećom riečju, koje su nam se ostanci sačuvali u pismenih ⰂⰊ . . . Ⰾ . . ⰂⰋ. Ovdje indi imademo izpuniti još pet pismena. Pismena Ⰾ u sredini, pak ⰂⰋ na kraju dozivlju nam na pamet slovenska imena osobna sastavljena, kojih je drugi sastavni diel слава. Uzev na oko početnu slovku ⰂⰊ i videći, da do Ⰾ imade mjesto za tri pismena, pak tražeći ovakova imena osobna u slovenštini, naići ćemo na ime: *Vitoslav, Višeslav.* Prvi sastavni diel ovoga imena sasma bi pokrio onu prazninu na nadpisu našem; ali u drugom (ⰔⰎⰋⰂⰋ) jedno je pisme, tako mi se čini, premalo. Ali pred nama je spomenik, koj u pisanju osobnih imena ni je sasma točan, pà ne škrtari s pismeni. Znamo, da je u rieči „Zvъnimir“ umetnuo Ⱏ izmedju *Z* i *v*, gdje mu ne ima mjesta. Znamo na dalje, da je u rieči „Pribinêga“ umetnuo suvišan Ⱑ izmedju *ê* i *g*. A osim toga u 12 redku piše sasma razgovjetno ⰒⰅⰔⰟⰓⰟⰕⰅ, 2 padež od nom. Kosme prema Petre, gen. Petreta, Stipe gen. Stipeta itd. Tako je naš pisac i ovdje mogao umetnuti jedno pisme suviše. Ako mê oči ne varaju, nalazim poslije Ⰾ trag pismenu Ⰰ, koje je i Crnčić pribilježio u snimku; pà onda tek je sliedilo Ⰻ ili Ⱑ još prije ⰂⰋ. Prema tomu izpunjujem ovu rieč ovako: ⰂⰊ(ⰕⰑⰔ)Ⰾ(ⰀⰋ)ⰂⰋ. Crnčić je ovde čitao ⰂⰊⰓ(Ⰰ) . (Ⰾ)Ⰰ . . ⰂⰋ; što ne daje nikakova smisla. U ostalom, da su osobna imena s osnovom вить bila obljubljena u Hrvatskoj još prije XII vieka, nalazimo svjedočanstvo u onodobnih listinah, u kojih se čitaju imena: *Vitan, Vitača, Vitodrag, Vitomir.* — Pokle smo dvie sliedeće rieči jurve pročitali,

[1] Rad II, 10. Snimak: ⰂⰔⰡ— въ соуботоу.

možemo preći na ostatak ove stavke, koj je dosta razgovjetan, tè se provlači kroz 7 i 8 redak i zahvaća početak devetoga. Čitam pako ovako: ⰴⰰ ⰹⰶⰵ ⱅⱁ ⱂⱁⱃⰵⱍⰵ, ⰽⰾⱏⱀⰹ ⰹ ⰱⱁ ⰹ ⰱ(ⱀ)ⰰ (ⰱ)ⰳⰰ ⰹ 4 ⰵⰲⰰⰳⰵⰾⰹⱄⱅⰹ ⰹ ⱄⰲⰵⱅⰰⱑ ⰾⱆⱌⰹⱑ ⰰⰿⱀⱐ. ⰴⰰ ⰹⰶⰵ ⱄⰴⱑ ⰶⰹⰲⰵⱅⱏ ⰿⱁⰾⰹ ⰸⰰ ⱀⰵ ⰱⱁⰳⰰ. Ovdje imade se prije svega obratiti pozornost na slievak pismena ⱃ i ⰵ u rieči ⱂⱁⱃⰵⱍⰵ; a nastali odanle oblik u našem nadpisu lasno se razumije, ako se ova dva pismena, kako su na njem izražena, primaknu i sljube u jedno (ⱃⰵ). Za tiem svraćam pozornost na pokraćene rieči: ⰱⱁ mj. običnoga ⰱⰳⱏ ili ⰱⱏ; u drugoj pokraćenoj rieči vide se samo ⰱ . ⰰ, dočim je srednje pisme iztrto, koje ja izpunjujem sa ⱀ = ⰱ(ⰾⰰⰶⰵⱀ)ⰰ; na dalje poslije loma jasno se vide pismena ⰳⰰ, a ne ⰽⰰ, pred kojima je jedno iztrto, i to po mojem mnienju ⰱ, pa ovu skraćenicu ⰱⰳⰰ razriešujem sa ⰱ(ⱁ)ⰳ(ⱁⱃⱁⰴⰹⱌ)ⰰ mj. ⰱⱌⰰ.[1] Vriedno je spomenuti, da je naš klesar nad pokraćenom rieči ⰵⰲ(ⰰⱀ)ⰳ(ⰵ)ⰾⰹⱄⱅⰹ znak kratice metnuo ne nad izpuštenimi pismeni nego nad predposljednjim, gdje mu se sgodnije vidjelo. Crnčić je čitao „blažena děva"; nù u onoj drugoj skraćenici moglo bi se čitati prije ⰽⰰ, a ni pošto ⰴⰰ; promotri li se pako to pisme točno, nazriet će se u njem ⰳ, kano što se ono piše već u prvom redku. Isto tako krivo je Crnčić čitao poslednje rieči 8 redka: „*iže e dělaetъ*" mj. *sdě živetъ* = qui hic vivit, habitat. I ovdje svraćam pozornost na dvoje: prvo, da je pisac u priedlogu „*za*" upotriebio vlastito mu pisme ⱑ = ⰰ; drugo da je u pisanju adv. сьдє izpustio ⱐ, što u ostalom biva i u inih veoma starih spomenicih.[2]

Ja indi čitam ovu dugačku stavku našega nadpisa ovako: ⰸⰴ ⱂⱁⱄⰾⰰ ⰲⰹⱅⱁⱄⰾⰰ(ⰲ)ⰰ ⰲ ⱁⱅⱁⰽⱏ, ⰴⰰ ⰹⰶⰵ ⱅⱁ ⱂⱁⱃⰵⱍⰵ, ⰽⰾⱏⱀⰹ ⰹ ⰱⱁⰳⱏ ⰹ ⰱⰾⰰⰶⰵⱀⰰ ⰱⱁⰳⱁⱃⱁ-ⰴⰹⱌⰰ ⰹ 4 ⰵⰲⰰⱀⰳⰵⰾⰹⱄⱅⰹ ⰹ ⱄⰲⰵⱅⰰⱑ ⰾⱆⱌⰹⱑ ⰰⰿⱀⱐ. ⰴⰰ ⰹⰶⰵ ⱄⰴⱑ ⰶⰹⰲⰵⱅⱏ, ⰿⱁⰾⰹ ⰸⰰ ⱀⰵ ⰱⱁⰳⰰ. Ja bih to preveo crkvenom latinštinom ovako: „Hic misit Vitoslavum in insulam, ut qui huic (i. e. donationi) contradixerit, maledicat illum deus et beata dei genitrix et 4 evangelistae et sancta Lucia, amen. Ut qui hic vivit (sc. in monasterio s. Luciae), oret pro illis deum". Što se ovdje poslije glagolja посълати upotrebljuje local s въ, to ni je za stare slov. spomenike ništa neobična, u kojih on dolazi poslije glagola kretanja (iti, priti itd.): egda prideši *vъ carstvě svoemъ*, dьnьsь sь mnoju ideši *vъ porodě* itd. U tih slučajih naznačuje se localom s vъ onaj mir, koj se poslije kretanja postigne.[1]

Zaime ⰸⰴ veže ovu stavku s predjašnjom, i odnosi se na predjašnju rieč t. j. na župana Pribinêga. Ovaj je indi izaslao poslanika na otok, da crkvu sv. Lucije utvrdi u posjedu one ledine. Ovakovu poslaniku, koj je imao darovnicu ili u život privesti, ili u obranu uzeti, nalazimo trag u hrvatskih listinah XI vieka, od kojih je ona Radovana od g. 1070 u tom obziru veoma zanimiva.[2] Utvrda se, kano i u našem nadpisu, izrazila kletvom proti smetaocu. Petar Crni o svojih izpod Mosora zemljah veli:[3] „Unde mihi confirmavit prefatus rex (Suinimir) nominatas terras, ut nullus deinceps querimonias jaceret; et etiam *maledictionem dedit omnibus*, qui eam quesierint". Šira formula ove kletve bijaše: „Si quis vero huic donationi ac confirmationi mee contrarius existerit, iratum habeat trinum et unum deum, et maledictionem trecentorum decem et octo patrum et aliorum sanctorum incurrat; et cum Iuda proditore dampnetur eterno supplicio"[4] Formula na spomeniku jest kraća; ali jednak joj smisao. U nju unišla je i zaštitnica crkve, na ime sv. Lucija; kano što u sličnu formulu u darovnici[5] kralja Petra Kriesimira belgradskomu samostanu sv. Tome unidje ovaj mu zaštitnik. Na zamjenu zahtieva se od redovnika, koji živu u samostanu sv. Lucije, da za svoje dobročinitelje i one, koji jih brane u uživanju dobročinstva, mole boga.

Od devetoga redka nadalje sliedi nova stavka. Prije nego li stanem čitati, budi mi dozvoljeno iztaknuti jednu slutnju. Gledajući na svietlopis, pa prispodobljajući onaj manji diel kamena iza proloma s lievim većim; motreći za tiem oštro izražena pismena i njihovu podobu na tom manjem dielu, ne mogu se oteti misli, da je ovdje kasnija a popravljajuća i obnavljajuća ruka imala posla. Ova ruka kano da se opaža navlastito u 9 redku na samom prolomu, gdje su ⰲ i ⰹ pobrkani i izpravljani, pà dometnut lat. I, koj se još pri kraju 12 redká i umah na početku 13 redka prikazuje. Jednako nam i 13 redak predstavlja same skoro ruševine, koje,

[1] Šafarik: Památky str. 28.
[2] Vidi kod Miklošića: Lexic. ad v. сьдє.

[1] Miklošić: Vergl. Gram. der slav. Sprachen IV, 658.
[2] Kukuljević: Cod. dipl. I, 136—7.
[3] Ibid. p. 175.
[4] Kralj Svinimir u listini od 16 travnja 1078. Ibid. p. 164.
[5] Cod. dipl. I, 135.

kada bi izvorne bile, značile bi, da je klesarova ruka na kraju malaksala, tè k svomu koncu brzala vežući pismena i pokraćujući jih tako, da se jedva razaznati mogu.

Predpostavivši ovu slutnju, koja bi se još izvjestnije mogla na samoj ploči utvrditi, čitam sliedeću stavku ovako: ⰄⰑⰁ ⰓⰑⰂⰋⰕⰟ Ⰸ(Ⱐ)ⰄⰀⰘⰟ ⰘⰋⰆⰖ ⰔⰋⰬ ⰔⰟ ⰁⰓⰀⰕⰋⰬⰤ ⰔⰂⰑⰅⰬⰤ ⰄⰅⰂⰅⰕⰋⰬⰤ ⰂⰟ ⰄⰐⰋ ⰍⰟⰐⰅⰈⰀ ⰍⰑⰔⰟⰏⰟ ⰑⰁⰎⰀⰄⰀⰬⰖⰞⰖ ⰂⰟⰔⰖ ⰍⰓⰀⰋⰐⰖ. Ⰻ ⰁⰡⰞⰅ ⰂⰟ ⰕⰟ ⰄⰐⰋ ⰏⰋⰍⰖⰎⰀ ⰂⰟ ⰑⰕⰑⰝⰟⰜⰋ... Dovle ne ima u čitanju skoro nikakovih poteškoća. U rieči ⰓⰑⰂⰋⰕⰟ pisme Ⰲ jest iztrto; ali se izpuniti može. Ime opata čita Crnčić Dirovit; nu ona spojenica imade se ovdje, kano i malo više u rieči „poreče“ razriešiti sa ⰄⰟ, a ne ⰟⰄ; pisme pred tim ne može biti Ⰴ, jer je kod ovoga u nadpisu svagdje osnov širji od gornje česti, a ovdje se opaža protivno; dočim se pisme Ⰱ sa svoja tri roga i dolnjom zakrenutom crtom opaža dosta jasno. Osim toga Crnčićevo čitanje ne znači ništa, dočim osobno ime *Dobrevit* jest sastavljeno iz добрь i вить; pak imade ovoga imena i kod drugih Slovena.[1] Ne treba ga pače ni tražiti u inostranstvu, jer ga je i kod Hrvata u XI vieku bilo. Petar Črni za kralja Svinimira piše u svojoj listini:[2] „Et comparauimus terram aliam a *Dobrouito* et filio suo Dedomiro.“ Što se nješto više čita „D*ab*rouito setnico“, ima se izpraviti „Dobrouito“. Uz toliku jasnoću ima se samo neopreznost klesara ukoriti, koj je pisme Ⱃ izmedju Ⰸ i Ⰴ izostavio. — Crnčić misli, da je na kraju 9 redka Ⰻ izpalo, pak čita „zьzdah“. Ali ovdje imademo aorist glagola зьдати, aedificare, tè je on na našem spomeniku sasma pravilno napisan. Isto tako krivo je Crnčić uzeo 4 pisme 11 redka za Ⱀ; jer je ono razgovjetno Ⱀ s crtom od zgora, koja inače pokazuje, da je rieč skraćena. Nu ovdje volim predmnevati, da je onaj znak skraćenice suvišan, kano što je n. p. u 13 redku nad ⰘⰖ u rieči ⰍⰓⰀⰋⰐⰖ, koja je podpuno izpisana; nego li popuniti sa ⰑⰁⰎⰀⰄⰀⰬⰖⰞⰖ prema st. slov. декатерицеж.[3] Pozornost zaslužuje, da se rieč „knez“ piše s Ⰵ poslije Ⱀ, kano što u najstarijih spomenicih slovenskih: u suprasl. rukopisu, ostromirovu evangjelju i klozovu glagolit.;[4] na dalje da se u rieči крайина iz-

[1] Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 114.

[2] Cod. dipl. I, 171, 172.

[3] Miklošić: Lex. palaeoslov. ad h. v.

[4] Ibid. ad v. кнѧзь.

medju Ⱀ i Ⰻ dodaje Ⰵ; napokon da toli u ovoj rieči i to u slovci prvoj, odnosno drugoj, koli u gen. part. glag. ⰄⰅⰂⰅⰕⰋⰬⰤ u početku 12 redka, zamienjeno Ⱖ (odnosno ıѥ) s mutnom glasicom Ⰵ, koje se znamen u ovih primjerih odlučnije potvrdjuje.

Ako je naša više navedena slutnja opravdana, onda bismo predposljednju rieč 12 redka čitali ⰑⰁⰎ, tè bi se ona s drugom riečju u 11 redku sasma podudarala, a razlika bila bi samo u pismu; glag. ⰁⰎ bilo bi na ime izpravljeno s lat. NI. U takovu slučaju imala bi se i prediduća rieč čitati ⰕⰟ; gdje bi tada glag. Ⰲ prebacilo se u lat. T a glag. Ⰴ osakaćeno u ⰤⰂ.

Ovu posljednju stavku prevodim latinski ovako: *Ego abbas Dobrevitus aedificavi ecclesiam hanc* (et) *cum novem fratribus meis in diebus* (tempore), *dum comes Cosmas dominaretur universae regioni* (huic). *Et erat his diebus Nicolaus . . .*“

Ostatak posljednjega redka tako je izkvaren i pojedina su mu pismena tako osakaćena, da se težko dadu i nagadjanjem u smisao sastaviti. Najjasnije iztiču se u sredini pismena Ⰰ, na koje kano da se s prvom češću prislanja Ⰻ, onda Ⰻ i Ⱂ, za tiem ⰒⰋⰖⰋⱂ. Predjašnja 4 pismena, nad kojimi je u sredini kratica, mogu se izpuniti i pročitati: ⰑⰕⰑⰝⰋⱂ; isto tako sliedećih pet pismena: ⰒⰋⰖⰋⱂ, prem tada, osobito na drugoj rieči, ona je kratica suvišna. U sliedećih šest pismena ni je sa strane graphike nikakove skoro težkoće, jer se dobro razabiru Ⰲ . ⰀⰎ . N. Drugo pisme jest svojim oblikom jednako onomu, koje smo pri kraju predjašnjega redka glede znamena izjednačili s Ⰴ i koje nam se u ovom istom 13 redku prikazuje izpod ⰑⰊ 12 redka. Pisme izmedju Ⰰ i N, kako se sada oku prikazuje, moglo bi biti Ⰰ, tè bi se ova tri pismena mogla sastaviti u rieč ⰎⰀⰋ, dodavši joj na kraju Ⰵ, koj se u našem nadpisu ne opaža. Komu bi se htjelo nagadjati, mogô bi onaj jasni Ⰰ pred Ⰰ-om uzeti za brojku, koju je klesar zaboravio označiti znakom; pak uzev da ono pred njom osakaćeno pisme stoji mjesto Ⰵ, čitati ove poslednje rieči nadpisa: ⰂⰅ .Ⰰ. ⰎⰀⰋⰅ t. j. vъ 7 denъ. Ali poslije prvih pet pismena, ako se izuzme O, sliede u tom redku takova, da ili je gdje koje izsječeno, ili naopako okrenjeno (Ⰵ) a običnoj glagolici nepoznato, da se, bar za sada, ne usudjujem razriešiti i nadopuniti ovoga redka ni nagadjanjem. Crnčić imenu Mikula nadovezuje rieč: „z otočъca“, ali sam ne ima pouzdanja u to čitanje.

Medju tiem ja sam zadovoljan i s ovim rezultatom svojim, do kojega se velikim trudom dokopah; a sud ob uspjehu očekujem od

vrstnjaka u slovenskoj epigrafici i paleografiji. Da jim pako priesudu olahkotim i potaknem na iznovično proučenje ovoga spomenika, predajem u ruke njihove vjeran snimak samoga nadpisa, kako nam ga svjetlopis prikazuje (vidi tab. V). Uz to umah ga ovdje dostavljam: a) u točnom priepisu kako ga ja čitam, uzev vjerno jedno pisme za drugim i nadopuniv ona, koja ili su u izvorniku nepodpuna ili su iztrta. Nadopunjujem pako u [ ] pismena, koja su čestimice na ploči sačuvana; a u ( ) pismena, koja su posvema iztrta i nečitljiva. Pri tom upotrebljujem pismena jedne i druge glagolice, oble i uglaste, prema tomu kako su ona pismena u izvorniku više ili manje obla ili uglasta.

1 [illegible]
2 [illegible]
3 [illegible]
4 [illegible]
5 [illegible]
6 [illegible]
7 [illegible]
8 [illegible]
9 [illegible]
10 [illegible]
11 [illegible]
12 [illegible]
13 [illegible]

Na dalje b) predajem ovdje taj nadpis s mojimi nadopunjci u točnoj transkripciji latinicom i starom cirilicom, razredivši ga u stavke, da mu se sadržina i red misli laglje razumjeti može. Jedino što pisme ⱑ pišem u jednoj i drugoj transkripciji čistom glasicom *a*. Na dalje ne uzimam u transkripciji obzir na prva tri znaka, o kojih ću kašnje progovoriti. . . . . *Vъ ime otca i sna i stago duha. Azъ opatъ Drъžiha pisahъ se o ledině, juže da Zъvъnimirъ kralъ hrъvatъsky vъ dni svoee vъ svetuju Luciju isъšedъ. Mi županъ Desila Krъbavě, županъ vъ Lucě Prbъnebga. Sъ posla Vitosl(ě)ava v' otocě: da iže to poreče, klъni i bogъ i blažena bogorodica i 4 evangelisti i svetaja Lucija, amenъ. Da iže sdě živetъ, moli za ne boga.*

Azъ opatъ Dobrevitъ zъdahъ crěkъvъ siju (i) svoeju bratiju sъ devetiju vъ dni kъneza Kosъmъta, obladajuščago vъsu kъrainu. I běše vъ ti dni Mikula . . .

. . . . . **Въ име отца и сна и стаго доуха. Азъ опатъ дръжиха писахъ се о лединѣ, юже да ꙁъвънимиръ кралъ хръватъск(и) въ дни своее въ светоую лоуцию исъшедъ. Ми жоупанъ десила кръбавѣ, жоупанъ въ лоуцѣ прбънебга. Съ посла витосл(ѣ)ава в' отоцѣ: да иже то порече, клъни и богъ и блажена богородица и .г. еваггелисти и светаѣ лоуциѣ, аменъ. да иже сдѣ живетъ, моли ꙁа не бога.**

Азъ опатъ добревитъ ꙁъдахъ црѣкъвь сию (и) своею братию съ девѣтию въ дни кънеꙁа косъмъта обладающаго въсоу къраниоу. и бѣше въ ті дні мікоула . . . . .

Napokon c) latinski prievod, koj glasi ovako:

. . . . . *In nomine patris et filii et sancti spiritus. Ego abbas Držiha scripsi hoc de agro (terra inculta), quem dedit Zъvъnimir* (Suinimirus) *rex Croatorum, dum in diebus suis in sanctam Luciam ascendisset (exivisset). Nos Desilo, iupanus Corbaviae, Pribinega iupanus Lucae. Hic misit Vitoslavum in insulam (sc. Veglae): ut qui huic (sc. donationi) contradixerit, maledicat illum deus et beata dei genitrix et quatuor evangelistae et sancta Lucia, amen. Ut qui hic vivit, oret pro illis deum.*

Ego obbas Dobrevitus aedificavi ecclesiam istam cum meis novem fratribus (i. e. monachis) in diebus comitis Cosmae, dum (is) dominaretur universae regioni (huic). Et erat his diebus Nicolaus . . . .

Ja dakle sav taj nadpis dielim po sadržini u dvie glavne česti, kojih bi svaka skoro mogla zauzeti posebnu ploču U prvoj česti zabilježio je opat Držiha zadušbinu hrvatskoga kralja Svinimira podieljenu crkvi sv. Lucije; u drugoj pako opat Dobrovit pripominje, da je on „onu“ crkvu sv. Lucije sagradio.

*

U prvoj česti poslije pripomenka o toj zadušbini umah se navode imena dviju hrvatskih župana. Ne može se o tom sumnjati, da se oni ovdje navode za svjedoke onoj darovnici, ako i niesu u tom svojstvu označeni riečju „svjedoci". U listinah hrvatskih XI vieka sliede redovito imena svjedoka poslie pripomenke o samoj zadušbini, kupnji itd. Izmedju obiju se česti sveza uzpostavlja obično ovom formulom: „actum est hoc coram testibus . . . . ." ili „coram . . ." ili još kraće: „isti sunt testes", ili samo: „testibus", pače i „coram" uz ime svjedoka. Ali svagdje se točno bilježe imena svjedoka za veću sigurnost vlastničtva, kano što nam listina[1] Petra Črnoga, pisana u vrieme kralja Svinimira, daje jasno svjedočanstvo. Na kraljevskih darovnicah obično su za svjedoke upisani dostojanstvenici državni ili dvorski, koji su bili u pratnji kraljevskoj, kada je vladalac darovnicu ili izpravu izdao. Župani Desilo i Pribinega imali su biti prisutni uz kralja Svinimira, kada je on „sašao" na otok Krk i ovdje poklonio onu „ledinu"; pak su kano svjedoci upisani. Ovdje mi se umah namiće pitanje: ni je li kralj Svinimir izdao posebnu izpravu za crkvu sv. Lucije? i u kakovu odnošaju stojao bi taj nadpis opata Držihe naprama toj darovnici? Ja scienim, da je kralj Svinimir doista izdao posebnu darovnicu, koja je, kano sve ostale njegove, imala biti pisana latinskim jezikom; pa da se na nju odnosi onaj u naš kamen uklesani kratki izvod, u kojem je jedino predmet zadušbine naznačen s imeni svjedoka. Za ovo mnienje daje mi dosta primjera znamenit rukopis „Polichorion"[2] u zadarskom arkivu, u kojem je posjed belgradskoga samostana sv. Ivana popisan, i gdje se uz njekoliko cielih listina nalazi množtvo izvoda, koji su očevidno na izpravah osnovani. U izvodu „de territorio in Seruiza"[3] veli se, da ova zemlja „partim data est eidem monasterio a rege Chresymiro, ut praedictum est"; a ova tvrdnja naslanja se na darovnicu toga kralja, koja se sačuvala.[4] Ovi izvodi podudaraju se sadržinom, kratkoćom i smjerom s ovim prvim djelom nadpisa na kamenu sv. Lucije; tè bi on u tom obziru sasma pristajao u sličan sbornik samostana sv. Lucije, kano što se i obratno pomišljati može.

Jurve spomenuh, što se u ovoj prvoj česti našega nadpisa veli

---

[1] Kukuljević: Cod. dipl. I, 170 seq.

[2] Ibid. I, 156 seq. Vidi moj opis u „Radu" knj. XXVI, 160.

[3] Ibid. p. 159.

[4] Ibid. p. 118. 119.

o županu Pribinegi. On ne samo bješe svjedokom, nego i izasla poslanika, koj je sv. Luciji utvrdio onu zadušbinu podieljenu joj kraljem Zъvъnimirom. Ja bih ovomu poslanstvu povod tako tumačio, da se na Krku našao, koj je sv. Luciji onu „ledinu" „poricao"; pak da je uslied toga izaslan onamo *„legatus"*, „qui . . . fretus auctoritate . . . terram (s. Luciae) ab illis defendens redderet, ac donacionem publice coram vicinis in loco supradicto . . . confirmaret".[1]

U drugoj česti kamene ploče daje opat Dobrovit na znanje, da je on sa svojom braćom t. j. s redovnici sv. Lucije, kojih je tada bilo devet u samostanu, sazidao onu crkvu.

Na tom se indi spomeniku spominju dva opata: Držiha i Dobrovit, koji su upravljali sa samostanom sv. Lucije; jer ničim niesmo ovlašteni misliti, da je jedan od njih bio opatom kojega drugoga samostana; pače nadpis nas upućuje jedino na crkvu i samostan sv. Lucije; jer Držiha bilježi o zemlji, koja je njoj darovana, a Dobrovit o crkvi, koju je on sagradio. Samo se kaže, da Držiha i Dobrovit niesu bili opati u isto vrieme u jednom te istom samostanu; a sadržina obiju česti poučava nas, da je Držiha pred Dobrovitom bio opatom.

Ova primjetba, utvrdjena u samom spomeniku, može nam služiti za prielaz a i za putokaz u označivanju dobe našega nadpisa. Ako nam kasniji glagolski nadpisi na kamenu mogu služiti za izgled: onda bismo zaključili, da je na onom umah u početku prostoru, gdje je mjesta za tri ili četiri pismena, stajala uklesana godina. Na svjetlopisu opažaju se sbilja jasni tragovi pismenom iznad prvih četiriju pismena drugoga redka. Ona pismena, kako već gore opazismo, niesu mogla činiti sastavni diel formule: ⰀⰈ ⰲⰻⰿⰵ itd. Ali tragovi tih pismena na ploči sada su tako nejasni i nestalni, da mi se nesigurno čini već sada upuštati se na ovom temelju u kombinacije. Radje ću dakle tražiti drugdje dokaze za dobu našega spomenika, na ime u njegovoj sadržini, u pismu i obliku; pak položivši si tiem čvršći osnov mogu se osmjeliti na ono nagadjanje iz preostalih podrtina pismenih u početku ploče.

Prvi diel spomenika upućuje nas svojom sadržinom, da je on postao ne za vladavine kralja Zъvъnimira, nego svakako poslije smrti njegove; jer se ondje veli, da je taj kralj darovao „ledinu sašad" *„u dni svoje"*; a tako ne bi se pisalo bilo, da je „Zъvъnimir" tada još živio. Prvi indi diel našega nadpisa ni je mogao biti ukle-

---

[1] Tako u listini Radovana ibid. p. 136.

san izmedju god. 1076 i 1088 t. j. za vladavine rečenoga hrvatskoga kralja[1] nego kasnje. A u to pozdnije doba upravljao je jošte opat Držiha samostanom i crkvom sv. Lucije. Ako tako, pà ako se ne varamo u tom, a mislim da je tako, da je Dobrovit bio ondje opatom iza Držihe: onda taj drugi diel nadpisa, prema tomu sav nadpis, jer je nadpis uklesan u jedno vrieme, pada u još kašnje doba.

Kada bi od druguda znali za dobu, u kojoj točno je opat Dobrovit upravljao samostanom sv. Lucije: onda bismo laglje odsjekli i dobu našemu spomeniku. Ali poviest ovoga samostana u obće nam je za sada slabo poznata, dočim se znade samo to,[2] da se opatiji trag nalazi već u XII vieku i da je ona još u XV vieku postojala. Imade u onom drugom dielu još jedna oznaka vremena, na ime ta: da je u ono vrieme, kada je Dobrovit sagradio crkvu sv. Lucije, bio „Kosme" knezom sve krajine. Imade u naših spomenicih XI i XII vieka traga dostojanstvenikom ovoga imena. Posljednjih godina kralja Petra Kriesimira, na ime 1070 god. bio je „Cosma iupanus Luce".[3] Ivan, opat sv. Krševana u Zadru, dao je god. 1166 po zadarskom bilježniku Ivanu sastaviti pismo spomenicu (cartula recordationis), kojom se svjedoči, da je „Cosmas, iupanus de Luca", tada brat i redovnik u samostanu sv. Krševana, na samrtnoj postelji pred nadbiskupom i drugimi svjedoci ostavio rečenom samostanu zemlju u Kamenjanih. O tom činu potvrdjuje pomenuti bilježnik ovo: „Et ego Johannes, iadrensis notarius, ibidem interfui, *quondo Cosmas iupanus monachus moriendo prenominatam terram apud Camenani donauit, iubente ipso Cosma iupano scripsi et roboraui*".[4] Odavle se vidi, da je župan Kosma kašnje odrekao se svieta i postao redovnikom u benediktinskom samostanu sv. Krševana u Zadru. Jeda li su ovaj Kosma i Kosma, koj je županom u Luci god. 1070 bio, jedna te ista osoba ili su si bili samo imenjaci, to se izravnimi svedočanstvi ne može do duše dokazati; ali ono prvo ni je pod ni pošto vjerovatno. Jer izmedju god. 1166 i god. 1070 prošlo je bilo skoro cielo stoljeće. Pà uzmimo, da je ona „cartula recordationis" napisana bila mnogo poslije smrti onoga Kosme, tè da je ovaj još prije 30—40 godina, dakle okô 1126—36

[1] Vidi Rad XXX, 98.
[2] Književnik II, 10—14.
[3] Cod. dipl. I, 137—8.
[4] Ibid. p. 211.

god. umro: to do god. 1070 preostaje još prieko 50 godina. Osim toga Kosma, o kom govori „cartula recordationis" bijaše županom u Luci, kada je unišao u samostan, dočim izmedju župana ovoga imena pod Petrom Kriesimirom i župana Kosme, kašnjega Benediktinca, bijaše pod kraljem Svinimirom Pribinega županom u Luci. Ja dakle držim, da su ona dva Kosme dvie različite osobe; pà mislim, da su se ova tri župana ovako zaredila u županskoj časti u Luci: god. 1070 Kosma, za Svinimira (izmedju 1076 i 1088) Pribinega, a za ovim Kosma, koj se negdje početkom XII vieka povukao u samostan sv. Krševana. Imade još jedna listina iz ove dobe, u kojoj se „Cosmas comes" spominje; a to je listina,[1] kojom je kralj Koloman god. 1102 iza svoje krunitbe u Belgradu potvrdio povlastice samostanu sv. Lucije u Zadru. Ali pošto taj „Cosmas" dolazi ovdje podpisan medju ugarskimi župani, koji su Kolomana pratili: to se ne bi usudio uztvrditi, da je taj „Cosmas" jedna osoba s onom, koja je iz županstva lučkoga prešla u samostan; prem su si oba bili suvremenici.

Ele na temelju nepobitnih spomenika nadjosmo jednoga Kosmu, koj je svakako bio županom u Luci negdje početkom XII vieka ako ne prije. Ali pitat će se: kako bi župan lučki došao u nadpis, komu se bilježi gradjenje crkve na otoku Krku? U kakovu su doticaju stali Krk i lučka župa? Po što se u nadpisu veli, da je crkva sv. Lucija zidana, kada je Kosma „obladao svu krajinu": to ova pitanja niesu za nas ne znatna.

Gdje je ležala župa lučka? Po izpravi[2] god. 1185, koja nam svjedoči, kako su pojedinim biskupijam spljetske metropolije granice odmjerene bile u saboru spljetskom, ninski je biskup imao „Nonam, totam *Lucam* et medietatem Licae". Da položaj Luke bude još jasniji, valja navesti, da je druga polovica Like, za tiem Gadsko i Senj odmjereno senjskoj biskupiji; na dalje Krbava i Bužani krbavskoj biskupiji. Po tom župa Luka bijaše u ninskoj biskupiji, i to uz ninsku, ličku, krbavsku, bužku i gadsku župu. Od ovih župa dadu se za XI stoljeće utvrditi ninska, lička, krbavska i bužka. Odavle se vidi, da župa lučka bijaše ograničena s jedne strane ninskom, s druge ličkom, krbavskom i bužkom; pa da je s toga imala zauzimati obje obronke Velebita prostirući se na zapadu duž more

[1] Luc. de regn. Dalm. et Croat. lib. III, c. 3. Farlati. Illyr. sacr. IV, 5.
[2] Farlati III, 213—214.

izmedju ninske na jugu i bužke na sjeveru.[1] Ako je tomu tako: onda je Luka bila sa iztoka najbliža hrvatska župa otoku Krku; pà kano što je ovdje u primorju crkvena vlast s otoka prelazila i na kopno, tako se s državnom moglo i obratno dogoditi. Znamo, da je Petar Kriesimir biskupiji rabskoj priznao od ostalih i župe ličku, bužku i boćačku.[2] Znamo i to, da je prije uzpostave senjske biskupije u XII vieku (1169) krčka biskupija imala u svojoj vlasti diel primorja.[3]

Krk i Luka bijahu indi dva najbliža područja hrvatske države; pak ako je knez Kosma našega nadpisa bio zbilja lučkim županom, lasno ćemo razumjeti, kako je Dobrovit, opat na otoku, mogao ime njegovo uvrstiti u svoj nadpis. Sada ćemo takodjer jasnije razumjeti, za što se u izvodu Zъvъnimirove darovnice navode župani lučki i krbavski za svjedoke t. j. dvie starješine oviju Krku pograničnih oblasti.

Sve ovo navodi me na to, da ja u osobi kneza Kosъmъta, koj se na spomeniku našem spominje, nazirem zbilja župana Kosmu one lat. listine, koj je kašnje stupio u zadarski benediktinski samostan sv. Krševana. Niti nam smije to smetati, što se u nadpisu veli, da je „Kosme" obladao „vъsu krajinu", a po listini bijaše „Cosmas iupanus de Luca"; jer je ono prvo ime obćenitijega i neopredieljena znamenovanja[4] i jer ni je ne moguće, da je „Cosmas" osim Luke imao u svojoj upravi još drugu župu bližnju i otok Krk, što sve bilo bi sadržano u onom obćenitom izrazu „kъraina". Ovu misao potvrdjuje prvi diel nadpisa tiem, što se ovdje izriekom tvrdi, da je Pribinega „župan v' Lucě" izaslao na otok poslanika, koj je sv. Luciju štitio u zadušbini „Zъvъnimirovoj". A to izaslanstvo predpostavlja njeki pravni naslov, koj je županu bliže župe lučke pripadao i na bašćansku okolinu. Ne mogu ovdje ni te okolnosti prešutjeti, što se u bilježki benediktinskoga opata sv. Lucije spominje knez Kosma; a „Cosmas iupanus de Luca" zadarske listine postao je pod svoje starije dane članom reda sv. Benedikta. Ni je

---

[1] Vidi Rad XXV, 41—43. Ovdje se položaj lučke župe krivo shvaća. To isto potvrdjuje se opisom ninske biskupije u XVI vieku po M. Ant. Rajmundu (Farlati IV, 225), gdje se Luka dieli u gornju i dolnju.

[2] Vidi njegovu povelju od 8 srpnja 1071. Cod. dipl. I, 148.

[3] Thom. archid. Hist. salon. c. XV.

[4] Pomenuti M. A. Rajmundo piše (loc. cit.): „In qua *regione*, etiam *Luca* superior nuncupata . ." t. j. „u kojoj *krajini*, koja se i gornja Luka zove . . ." Ovdje nam dolazi ista rieč sv. lucijskoga nadpisa.

li „Cosmas" već kano župan bio osobito naklon onomu redu i njegov dobrotvor?

Predstavimo si uza to red dogodjaja, na koje nas sjeća nadpis sv. Lucije. Prvi diel zasiže svojom sadržinom u doba kralja Zъvъnimira, a bijaše sastavljen ne dugo poslije smrti njegove, kada je jedan od svjedoka mogao njegovu zadušbinu uzeti u zaštitu. Malo kašnje prenese hrvatski narod svoju krunu na Arpadovce (1102). Ovaj čin, znamenit po hrvatski narod u svojih posljedicah, ni je znatno uplivao u nutrnje odnošaje hrvatske kraljevine; pà ni je ni odnošaja otoka Krka naprama njoj promienio. Na rabskoj listini[1] kralja Kolomana od 1111 god. podpisan je i krčki biskup Dominik uz ostale dalmatinsko-hrvatske biskupe. Ali god. 1118 osvoji mletački dužď Ordelaf Falieri otok Rab,[2] pà i Krk.[3] Prem je iza toga nastavila se borba za ove otoke, kano i primorske gradove dalmatinske izmedju mletačke i hrvatsko-ugarske vlasti; ali ona godina čini upravo njeko razdoblje izmedju staroga i novoga reda. Tko prema tomu mirno i zrelo pročita naš nadpis i razmotri niz mislij obijuh mu čestij: taj će osjetiti, da ne ima na njem ni traga onomu prevratu u odnošajih Krka, koj je godinom 1118 nastao. Ovi dogodjaji niesu se ni dotakli našega spomenika; ne ima u njem ni sjenke o mletačkoj vlasti ili da bi onaj hrvatski odnošaj na Krku ičiem prekinut bio. Navode se župani Desilo i Pribinega, a bez ikakova prekinuća i knez Kosma. U imenih opata Držihe i Dobrovita nalazimo nosioce one stare hrvatske predaje samostanske, koju su opati Dobra, Dobronja i Dobrinja za cvatnje hrvatske države predstavljali; te nam se već imena njihova odzivaju kao jeka iz one starije dobe.

Sve ovo u jednu kitu sakupiv uvjeren sam duboko, da je onaj knez Kosma, za kojega je opat Dobrovit sagradio crkvu sv. Lucije, vladao onom „krajinom" prije 1118 godine, pà da je on jedna osoba s onim županom Luke.

Nastaje pitanje: je da li se taj izvod iz same sadržine nadpisa može poduprti drugimi takodjer dokazi, imenito pismom, tè inimi osebinami, iz kojih se onolika starina naslućuje?

Poznato je, da je Šafarik[4] sve do g. 1858 odkrivene glagolske

---

[1] Luc. op. cit. lib. III, c. 4.

[2] Ibid.

[3] Farlati V, 639.

[4] Pam. hlah. pisemn. p. 55—55. Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. S. 5. 8. 13. 14.

spomenike po njihovu pismu, zavičaju i starini podielio u dva glavna roda, na ime bugarski i hrvatski. U bugarski rod uvrstio je sve spomenike pisane glagolicom oblom, jer imade u njoj pismena, koja izrazuju samo osobine staroga bugarsko-slovenskoga jezika, i jer su oni bud pisani bud nadjeni u zemljah njekadanje bugarske države; dočim je sve ine spomenike pisane uglastom glagolicom uvrstio u hrvatski rod, jer ne imade u njih onih pismena, za koja ne ima ni glasa u hrvatskom jeziku, i jer su oni nadjeni i pisani samo u Hrvatskoj. Obla glagolica razvi mu se pod uplivom grčke i to tečajem IX i X vieka, a uglasta pod uplivom latinske grafike; obje su pako postale iz prapisma, kojega se primjerak sačuvao u pražkih odlomcih. U Hrvatskoj ustade u IX ili X vieku reformator prvobitne glagolice, koj je pismo pojednostručio i prema hrv. jeziku udesio, izpustiv sasma nasale a pridržav iz početka znak za poluglase. U Bugarskoj stade iza propasti druge carevine (1019) grčkoslov. pismo (cirilica) potiskavati glagolicu, tè ju za vladavine bizantinske do uskrsnuća treće carevine (1186) sasma iztisnu. Odavle su i bugarski glagolski spomenici stariji od konca XII. vieka. Naprotiv hrvatski glagolski spomenici samo najstariji zasižu u XII viek, dočim svi ostali spadaju tek u drugu dobu glagolskoga pisma, koja počima s XIII viekom. Šafarik je poznavao sedam spomenika hrvatske t. j. uglaste glagolice, koji „po pravopisu i paleografskih znakovih spadaju u prvo razdobje (do 1200 god.) hrvatske glagolštine, a poimence tri od njih u najstarije doba“.[1] Ovi tri spomenici jesu: odlomak ljubljanskoga homiliara, odlomak birbinjskoga (zadarskoga) časoslova i odlomak zagr. misala. Jedan od glavnih znakova tolike starine jest Šafariku, što se *jer* u tih spomenicih piše kano ▫B uz T, dočim se u mladjih piše redje kano ▫B i to samo na koncu redka, dok ga kašnje (od druge polovice XIII vieka) sasma nestaje, te ustupa mjesto znaku T. Očevidno je, da je onakav *jer* (▫B) srodan *jeru* oble glagolice (Ⱏ), pà samo uglastomu pismu prilagodjen. U glagolskih rukopisih hrvatskih, koji se čuvaju u našoj akademičkoj knjižnici, a zasižu u starije razdobje, na ime u odlomcih legenda sv. Tekle i sv. Ivana i Prohora, piše se taj znak Ⱏ već samo na kraju rieči i pri kraju stupca;[2] pak se ipak ovi spomenici po pravopisu i paleografskih znakovih postavljaju čak u XII viek.

[1] Památky str. 65.

[2] Iznovice jih izda V. Jagić: Priměri starohrv. jezika. II, 70—81.

Deset godina poslije ove Šafarikove deobe glagolskih spomenika izdan je na svjetlo spomenik, kojim se je ova Šafarikova nauka dosta znatno promienila. Naš naime akademik V. Jagić objelodani[1] Mihanovićev (sada akademički) odlomak apostolara glagolskoga, koj je rukopis *očevidno hrvatskoga roda,*[2] jer ne ima nosnih glasova a samo jedan poluglas; jezik mu pako obično narječje starobugarsko, dotjerano prema fonetičkim osobinam narječja hrvatskoga; pak je ipak oblom glagolicom pisan. Odavle sliedi, da se ne može ustanoviti za obćenito pravilo, da *svi* spomenici oble glagolice jesu bugarskoga roda; jer evo nam jednoga, koj je hrvatskoga roda. Glede dobe postavlja Jagić onaj odlomak „negdje u prvu polovicu XII vieka“; tè ga „već radi pisma i teksta“ drži starijim od najstarijega do sada spomenika hrvatske glagolštine; dakle starijim od onih triju, odnosno sedam, rukopisa uglaste glagolice.

Mihanovićevu odlomku pridružuje se naš nadpis u crkvi sv. Lucije, koj zaslužuje pred njim priednost, što mu je domovinsko obilježje još oštrije označeno i nesumnjiv užji zavičaj. Mihanovićevu na ime odlomku ne može se domovina točno ustanoviti, tiem manje što on po svojem tekstu, koj je udešen po obredu grčko-iztočne crkve, može pripadati južnijemu ili iztočnijemu predjelu hrvatskoga i srbskoga zemljišta, gdje su se iztočna i zapadna crkva sticale. Naprotiv nadpis sv. Lucije spada po svojoj sadržini i po mjestu, gdje je postavljen, neprieporno medju čiste hrvatske glagolske spomenike.

Pismo ovih dviju hrvatskih spomenika oble glagolice veoma si slično, kano što se svaki uvjeriti može, ako pojedina pismena sv. lucijskoga nadpisa prispodobi s točnim snimkom Mihanovićeva odlomka, koj je dodan II. knjizi „Rada“, i s azbukom na kraju priloženom. Oba pisma po svojem glavnom značaju i po obliku onih pismena, koja se obično razlikuju u obih glagolicah, kano što su Ⱋ = Ш, Ⱑ = Шь, Ⱉ = M, ▫B = T, pripadaju neprieporno obloj glagolici. Ali ako se pismo na jednom i drugom spomeniku našem prispodobi s pismom na spomenicih, po Šafariku, bugarskoga roda; pà ako se na dalje pisma na onih naših spomenicih i na ovih bugarskih prispodobe s najstarijimi spomenici uglaste glagolice: tada ni je težko primjetiti, da pismo sv. lucijskoga nadpisa i Mi-

[1] Rad II, 1—35.

[2] Ovamo ga ubraja i Miklošić: Altslovenische Formenlehre. Wien 1875. S. XXVII.

hanovićeva odlomka približuje se svojimi uglastijimi i oštrijimi crtami ovomu drugomu razredu hrvatske glagolštine. U tu svrhu prispodobi pismena rečenih dviju spomenika naših: [glag.], [glag.], [glag.], [glag.], [glag.] s glag. bug. [glag.], [glag.], [glag.], [glag.], [glag.]. Prema tomu pismo naših spomenika stoji u sredini izmedju pisma na čisto bugarskih i pisma na spomenicih glagolskih hrvatskih drugoga razreda, i predstavlja nam njekakav prielaz iz oble u uglastu glagolicu. Ako se pismo naših spomenika sravni s pismom tako zvanih bugarskih spomenika: onda se opaža, da je ono najsličnije obloj glagolici u bugarskom abecenaru, za tiem pismu u Klocovu rukopisu i pražkih odlomcih, a manje slično pismu Asemanova ili vatikanskoga evangjelistara, Grigorovićeva četveroevangjela i zografskoga evangjelja.[1]

Imade izmedju pisma u dvih rečenih spomenicih glagolskih hrvatskoga roda njeke razlike. Pisme *m* dolazi u jednom i drugom spomeniku u obliku oble ([glag.]) i uglaste ([glag.]) glagolice; ali tako, da u Mihanovićevu odlomku dolazi prvo samo jedan put, u ligaturi sa [glag.], dočim drugo piše se redovito. U nadpisu sv. Lucijskom rabe se oba oblika zamjenito; tako dolazi [glag.] u riečih: Zъvъnimir (r. 1), mi (r. 5), a [glag.] u riečih amnъ (r. 8), moli (r. 9), Kosъmъta (r. 11). Odakle se vidi, da iz početka dolazi [glag.], kašnje pako [glag.]. Na dalje u Mih. odlomku piše se pisme *i* dvojako: kano glag. [glag.] i to redje, i kano н. U sv. lucijskom nadpisu piše se *i* redovito kano glag. [glag.]; ali dva puta dolazi kano I t. j. kano jedna polovica pismena н na Mih. odlomku. Na dalje u Mih. odlomku piše se *o* samo u jednom obliku kano glag. [glag.], dočim u sv. lucijskom nadpisu vide se dva oblika ovoga pismena t. j. kano [glag.] i kano [glag.], koj se drugi oblik vidi takodjer u bug. abecenaru (ot), samo što ovdje imade ono lat. O sa stranâ dvie črknje više t. j. mjesto dvie imade četiri. I u crtanju njekih pismena opaža se razlika. Ovamo idu navlastito znakovi za *v*, *d* i *jer*, u kojih se sv. lucijski nadpis sasma prislanja na tako zvane bugarske glag. spomenike, dočim se Mih. odlomak približuje starijim rukopisom uglaste glagolice. Dočim se u nadpisu *v* i *d* pišu [glag.], [glag.]: u Mih. odlomku kod prvoga se pismena (*v*) oba kraka spuštaju do osnovne crte, a kod drugoga (*d*) se temenica samo malko nadiže nad oba pobočna kraka. Jednako se i *jer* prislanja u sv. luc. nadpisu na bug. [glag.]; dočim je u Mih. odlomku

[1] Vidi snimke kod Sreznevskoga: Древнiе глаголическiе памятники. С. Петерб. 1865. Pismo Assem. evangj. vidi u tab. mojega izdanja.

glavna čest toga pismena posvema jednaka ovomu poluglasu u hrv. rukopisih oble glagolice najstarije dobe.

Po obliku indi i cielom karakteru pisma ova oba spomenika oble glagolice hrvatskoga roda veoma su si srodna; tè se za to, obzirom na graphiku, ne smiedu u dobi daleko razstaviti. Po obliku pako onih pismena, u kojih se ova dva spomenika razlikuju, prislanja se sv. lucijski nadpis više od Mih. odlomka na tako zvane bugarske glagolske spomenike. A šta se odavle imade izvoditi po priznanih paleografskih pravilih? Ako se uglasta glagolica, kano što se obćenito priznaje, razvila iz oble: to će i onaj spomenik biti stariji, koj je u tom pogledu slićniji starijim spomenikom neprieporno oble glagolice. Prema tomu bit će i sv. lucijski nadpis stariji, ako i ne mnogo, a ni pošto mladji, od Mih. odlomka. Ako je na dalje oblik poluglasa *jer* tolike znamenitosti za ustanovljenje starine hrv. spomenika, kano što se u uglastoj glagolici zbilja potvrdjuje: onda ide sv. lucijskomu nadpisu, u kojem je [glag.] prema [glag.]-u Mih. odlomka sličniji [glag.] bug. glagolice, i s te strane priednost u dobi. Ali po onom obćem pravilu oba ova spomenika svakako su starija od najstarijih rukopisa hrvatske uglaste glagolice, dakle svakako starija od konca XII vieka.

Ovoliku starinu potvrdjuje i pravopis. Kod sv. lucijskoga nadpisa trieba imati pred očima, da nam to ni je priepis kakova starijega teksta iz koje crkvene knjige; u takovu slučaju može i mladji spomenik sačuvati starijih osebina. Spomenik sv. Lucije sadržaje nadpis, u kojega sastavljanju i pisanju bio je pisac slobodnih ruku. Pà ipak imade u njem veoma starih osebina pravopisnih. Ovamo pribrajam onoliku porabu poluglasa. Poluglas [glag.] tuj se upotrebljuje ne samo na kraju rieči ([glag.], [glag.], [glag.], [glag.], [glag.] itd.), nego i u sredini na kraju slovaka: [glag.], [glag.], [glag.], [glag.], [glag.], [glag.]. Taj se poluglas upotrebljuje pače u rieči [glag.], gdje se on piše samo u najstarijih rukopisih. Piše se pače i ondje, gdje se inače ne bi ni izčekivao; tako: [glag.]- u rieči Zvъnimir, [glag.]- u rieči *kraina*, [glag.]- u rieči Kosъmata, Kosъme. Ovaj posljednji prizor opaža se takodjer u Mih. odlomku,[1] gdje se dva suglasa zasebice skoro svagdje s [glag.] razstavljaju, tè se i predlog *pri*, *pro* i čestica *prě* obično pišu pъri, pъro, pъrě itd. za tiem obъrazъ, sъlava, izъkušen itd. S druge strane dočim se poluglas [glag.]

[1] Rad II, 31—32.

na našem spomeniku redovito upotriebljuje, i samo u predlogu въ na *kraju* 6 redka jednom izpušta: on se i na najstarijih spomenicih glagolskih hrvatskoga roda češće i izpušta i zamienjuje punim glasom.[1]

Ne smie se prezrieti ni to, što se na spomeniku našem rieči ne razstavljaju i što interpunkciji ne ima traga. U tom pogledu naš je nadpis riedak pojav medju starimi spomenici. U starih latinskih rukopisih ne razstavljaju se rieči redovito do IX vieka, a kasnije do XI vieka još uviek nepravilno. Za interpunkciju služi jim piknja. Najstariji, imenito glagolski, slovenski rukopisi takodjer ne razstavljaju rieči; ali upotriebljuju jednu ili dvie piknje.[2] U nadpisu pako sv. Lucije niti se razstavljaju rieči niti se rabi interpunkcija. I ova osebina potvrdjuje davnu starinu njegovu.

Po pismu indi i pravopisu ide sv. lucijskomu nadpisu u dobi priednost pred najstarijimi rukopisi uglaste glagolice hrvatskoga roda. A pošto se ovi ipak stavljaju u razdobje prije 1200 god. to se i s te strane potvrdjuju oni izvodi iz sadržine našega spomenika, koj iz ovih historijskih i paleografskih razloga *pripada neprieporno početku XII, ako ne kraju XI vieka.*

Sada budi mi dopušteno povratiti se na početak nadpisa, gdje je **mogla biti** zabilježena godina. Tuj ostaje, kako rekoh, prostora za 3—4 pismena. Prvi broj jest medju tiem izvjestniji, jer, kako izpunih prvi redak, imala je ona formula: ⰂⰊ ⰋⰏⰅ itd. započeti iznad petoga pismena u drugom redu, t. j. Ⰲ je stajalo nad Ⰺ. Ovo se potvrdjuje i tiem. što se u prvom redku nad četiri pismena 2 redka, t. j. iznad ⰅⰒⰀⰞ, vidjaju tragovi samo za tri znaka. Ovi su indi bili svakako više razmaknuti nego li pismena izpod njih u 2 redku. To se dade lasno protumačiti, ako se uzme u obzir, da se na glagolskih i cirilskih spomenicih pismena, kada naznačuju brojnu vrednotu, obično razstavljaju piknjom, čiem se i više razmiču. Takova se piknja sačuvala i na ploči našoj poslije drugoga znaka. Ovaj drugi znak sačuva tragove pismena Ⱈ, kano što će se i manje vješto oko osvjedočiti, ako jih sravna s pismom Ⱈ, koje se vidi u 7 redku u rieči ⰒⰅⰎⰅⰘⰅ. Dolnji dio pismena Ⱈ ne čini

[1] Tako ljublj. odlomak hom. piše Ⱋ uz ⰟⰓ, ⰟⰓⰠ uz našⰂⰋⰏⰅ, ⰔⰓⰅⰏⰊ uz naš ⰆⰋⰓⰅⰋⰀ, ⰓⰠ mj. ⰒⰓ (мъ), akad. odlomak evangjelja ima ⰒⰅⰎⰠⰏⰊ mj. ⰋⰏⰅⰎⰋⰏⰊ itd.

[2] Šafařik: Glagolitische Fragmente. S. 54—55. Vidi Sreznevskoga: Древніе глаг. памятники.

na desno zaokružena kolašca, već je ravna crta na lievo zakrenuta (ɹ). A ova se na onom drugom znaku jasno vidi. Ona dva vodoravna poteza niesu u sredini izpriesečena onom dolnjom ravnom crtom, već su ostala neprekinuta, kano u drugom pražkom odlomku. Pisme Ⱈ imade indi na spomeniku našem ovu spodobu Ⱈ; a takovoj se dosta jasan trag vidi na onom drugom znaku iz početka. Poznato je pako,[1] da pisme Ⱈ u glagolici vriedi 1000. S toga onaj prvi znak ne može biti pisme Ⰰ, kojemu inače naliči u prvoj dobro sačuvanoj česti; već je znak krsta (križa), kojim nadpisi i izprave rado počimaju. Ono treće pisme, koliko se sačuvalo, najviše naliči pismenu Ⱃ-u; što će se priznati radje, ako se prispodobi s jednakim i ponješto iztrtim pismenom u 2 redku a drugoj rieči: ⰅⰓⰋ- za tiem u 3 redku u riečih Zъvъnimirъ, kralъ. Ravna okomita crta dosta je jasna; isto tako dolnji zavoj sa skrajne točke crte na desno. Gornja vodoravna crtica kano da se slegla. Po onom zavoju mogo bi tko na pisme Ⰵ pomisliti; ali izmedju onoga trećega pismena u 1 redku i 1 u 2 redku tolika je razlika, da ne mogu biti istovjetna. Imali bismo dakle drugo pisme, koje se mjesto brojke upotrebljuje; i koje bi stotinicu zastupati imalo. Znamo pako, da Ⱃ u glagolici vriedi upravo 100. Prema tomu drugo i treće pisme našega nadpisa, na ime Ⱈ. Ⱃ. znači ovdje 1.100 = MC. Ja dakle početak sv. lucijske ploče izpunjujem ovako: †.Ⱈ.Ⱃ.ⰂⰋⰏⰅ...i čitam: † MC въ ime itd. Poslije Ⱃ imalo sliediti Ⰲ, kojim kršćanska formula započima; tè mislim, **da ne** ima više mjesta za drugo pisme, koje bi brojku zastupalo.

Ako je moje čitanje 2 i 3 pismena u 1 redku pravo: to bi se odanle izvodilo, *da je sav nadpis na sv. lucijskoj ploči uklesan god. MC t. j. tisuće i sto;* a tiem bi se samo potvrdilo i točnije ustanovilo, što sam glede dobe našega spomenika drugimi dokazi učvrstio.

Ostavljajući ocjenu *o jeziku našega spomenika* vrstnjakom budi mi dozvoljena u tom obziru kratka primjetba. Naš spomenik, prem svojom sadržinom ne spada medju crkvene, prislanja se ipak na nje u jeziku; dočim najstariji poslije njega hrvatski necrkveni glagolski spomenici, a to su izviestno iz XIII vieka, jer dobrinjska listina od g. 1100 ni je se u matici sačuvala ni u prvobitnom obliku,[2] jurve su pisani pučkim jezikom hrvatskim čakavskoga nariečja. Odakle

[1] Šafařik: Památ. hlah. písemn. str. 25.

[2] Kukuljević: Listine hrvatske str. 315. Kat. list. god. 1860 br. 29. Književnik II, 21.

se vidi, da je u XI i XII stoljeću crkvena književnost, koja je u Hrvatsku prešla iz bližnje panonske Slovenije, imala u našoj domovini odlučan upliv i na necrkvenu književnost i pismenost. Dà kako da se i u jeziku našega spomenika opažaju hrvatske osebine, imenito glasovne, tè se piše [glagolitic] (r. 4) mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] mj. [glagolitic], [glagolitic] [glagolitic] mj. [glagolitic] [glagolitic] itd. Osim toga ono [glagolitic] mjesto [glagolitic] i [glagolitic] bit će, kako opazismo, razriečna osebina krčka, kojoj ne ima više traga u glagolskih spomenicih krčkih kasnije dobe.

Po dosadanjem razlaganju svakom se nudi dobit, koju će nauka iz razriešena ovako sv. lucijskoga spomenika crpsti. Ja ću samo na nekoje tačke ovdje pozornost svratiti.

Svi do sada poznati spomenici hrvatske zemlje a ne crkvenoga sadržaja, koji dopiru u dobu njezine podpune državne samostalnosti ili joj se neposredno prislanjaju, pisani su latinskim jezikom i pismom. Jedina nam je radostna iznimka naš sv. lucijski nadpis, koj po dobi i vrsti može se staviti o bok svojim latinskim drugovom, nadpisom: na grobnoj ploči spljetskoga nadbiskupa Lovre (1099) i na grobu koludrice Večenege (1111).[1] S toga ima se on postaviti na čelo hrvatske narodne pismenosti i književnosti. On je pače najstariji spomenik te vrsti medju svimi ne samo hrvatskimi nego i srbskimi, koji počimaju tek koncem XII vieka.

Ne samo dobom nego i cjelokupnim značajem svojim zauzima sv. lucijski spomenik prvo mjesto u hrvatskoj pismenosti. On zahvaća dva razdoblja u hrvatskoj glagolštini, dočim stavlja nam svojim pismom pred oči prielaz iz oble k uglastoj glagolici t. j. iz starije, zajedničke slovenske periode u noviju, hrvatsku periodu. Ovaj prelaz, kako se iz našega sv. lucijskoga i Mih. odlomka razabire, stao se u Hrvatskoj izvoditi još prije XII vieka; a ne ima sumnje, da je na ovo preobraženje djélovala latinska graphika. Javan život državni, kako nam tolike javne izprave svjedoče, stajao je u Hrvatskoj pod uplivom latinštine i romanštine, koj je, osobito svojom prosvjetom, prelazio u crkvu i ondje, gdje se slovenština mogla oduprti latinštini. Ova dva življa borila su se za prvenstvo, kako nam poznato,[2] u XII vieku osobito u sjevero-zapadnom dielu hr-

[1] Cod. dipl. I, 219. Arkiv za jugoslav. poviest V, 135.
[2] Vidi moju razpravu u Radu knj. XXVII i XXVIII.

vatske države, a poimence na Krku.[1] U Hrvatskoj pisali se latinski spomenici, kako nam to potvrdjuje spljetski, sada zagrebački rukopis,[2] pismom latinskim i longobardskim; a jedno i drugo, osobito longobardsko, postajalo je već u XI vieku uglastije, pismena postajala su na krajih kano izsječena.[3] Ovomu se uplivu latinske grafike niesu mogli oteti ni hrvatski glagolski pisari, osobito oni, kojim je oboje pismo poznato bilo, kano što bijaše sv. lucijskomu, sudeć po ona dva tri latinska pismena, ako su prvobitna, koja su mu se i nehotice uvukla u nadpis. Prevrat pako taj u glagolskom pismu dospio je u Hrvatskoj dosta naglo, dočim već najstariji hrvatski glagolski spomenici uglaste glagolice naliče pismom latinskoj frakturi XII vieka.[4] Čudnovato, da se ove znatne promjene u glagolskom, od tada specifično hrvatskom pismu, sgadjaju u doba, koje hrvatska državna neodvisnost dospieva i kada se pripravlja podpun prevrat u javnih i društvenih odnošajih hrvatskoga naroda!

Ali ni hrvatska poviest ne će proći mimo toga spomenika praznih ruku. Naš nadpis potvrdjuje, da se vlast kralja „Zvъnimira" protezala i na Krk, pà u obće na kvarnerske otoke; tè da je on dolazio onamo, kano što nam ga listine navode u Solinu, Spljetu, izpod Mosora, u Belgradu, Kninu itd. Odavle se vidi, da poslije god. 1076 ne staje mletačkoj vlasti traga i u sjevero-zapadnom kraju hrvatske države, ako se ona bila za meteža g. 1075 onamo uvukla, kano što se uvukla bila u Zadar, Belgrad i Spljet.[5] Na dalje naš nadpis popunjuje imenik[6] župana, koji su za kralja Svinimira upravljali hrvatskimi župami, dočim spominje dva župana: Desila u Krbavi i Pribinega u Lici. U dvih listina Svinimirovih[7] od g. 1078 navodi se za svjedoka: „*Dessimir*[8] *corbauisticus* (iupanus). Ni je nevjerovatno, da Desimir listine i Desilo našega spomenika, jedan i drugi župan krbavski za Svinimirove vladavine, jest jedna

[1] Thomae arch. hist. salon. c. XVI.
[2] Vidi sprieda str. 46—52.
[3] W. Wattenbach: Anleitung zur lateinischen Paleographie. S. 8. 20. W. Arndt: Schrifttafeln. Taf. 17—20.
[4] Vidi primjerak kod Šafarika: Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus.
[5] Rad XXVIII, 154—157, 168—170.
[6] Ibid. p. 171.
[7] Cod. dipl. I, 162. 164.
[8] U jednoj izpravi, priepisu, piše se: „*Desmini* corbauistici"; očevidna pogrješka mj. „Desimiri".

te ista osoba. Ako je tako, onda bi se prvi dio nadpisa odnosio na izpravu izdanu okô g. 1078, i onda pada i dolazak kralja Svinimira na Krk u ovo doba. U listini[1] Svinimirova nasljednika kr. Stjepana II navodi se takodjer jedan „Desimir" medju svjedoci; ali naslov mu je izpao, tè ne zna se, da li je bio županom ili dvorjanikom; nù po svoj prilici bio je ono prvo; pà valjda onaj isti, koj se navodi u listini 1078 godine. O trećem hrvatskom dostojanstveniku knezu Kosmi progovorismo nješto više; a ovdje ćemo samo nješto dopuniti, pà bilo i nagovještanjem. Ako je naš nadpis sastavljen zbilja god. 1100, kako iz početnih pismena nagadjamo, tada bi se ono, što se o knezu Kozmi veli, da je na ime „*obladao* vъsu Krainu", dalo jasnije protumačiti. Od god. 1091, t. j. poslije smrti Stjepana II, nastade u hrvatskoj državi nutrnja borba medju plemenskimi starješinami za vlast i priestol, koja se donjekle i čestimice utišala prievladom Petra Svačića.[2] Ali nutrnji se mir povrati tek god. 1102 krunitbom Kolomana za dalm. hrv. kralja. U onom dakle metežu mogao je lučki župan Kosme „svu krainu *obladati*" t. j. nametnuti se gospodarom ne samo jednoj nego i više župam. Svakako je znamenito, što u drugom, pozdnijem, dielu našega nadpisa ne ima spomena o vladaocu zemlje, o kralju; tè se navodi samo „obladatelj krajine"; što se lasno da pojmiti iz okolnosti hrvatske kraljevine izmedju 1092 i 1102 god. Napokon tek iz našega spomenika doznajemo, da je benediktinska opatija sv. Lucije na otoku Krku postojala već za vladanja naše hrvatske kraljevske dinastije. Do sada bijahu nam poznate opatije: na Rabu sv. Petra, na Pagu takodjer sv. Petra i u Sansikovu sv. Mihovila, u Zadru sv. Krševana i sv. Marije (ženska), u Belgradu sv. Bartola i sv. Tome (ženska), u Rogovu kod Belgrada sv. Ivana, u Spljetu sv. Benedikta (ženska), kod Spljeta sv. Stjepana, u Solinu i okolini sv. Mojsije, sv. Petra i sv. Stjepana, u Trogiru sv. Dujma (ženska). K ovim se sada pribraja i opatija sv. Lucije kod Baške; pà se i imenik opata one dobe u našoj otačbini umnožava s dviema, na ime Držihom i Dobrovitom, koji su tek iz našega spomenika poznati. Na kraju ne smie se ni to prezrieti, što iz našega nadpisa doznajemo, da je crkva sv. Lucije sagradjena opatom Dobrovitom na koncu XI vieka. Je da li se što i što se sačuvalo od toga hrama, imalo bi se tek izpitati. Ornamentika na našoj ploči

[1] Ibid. p. 182.
[2] Vidi obširnije u Radu XXX, 102 sljed.

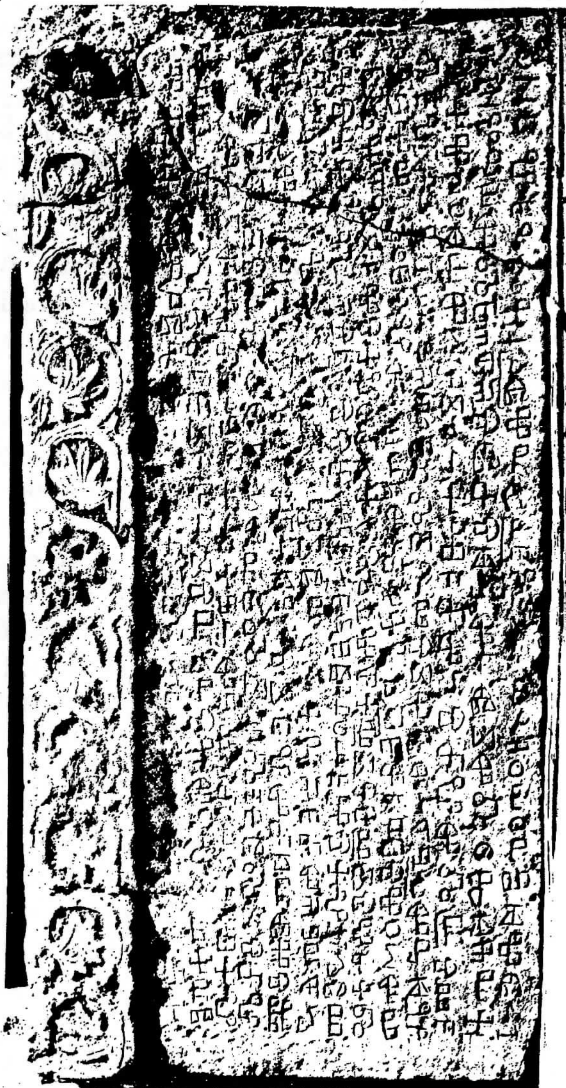
sjeća nas na romanski slog, u kojem bijaše jamačno i sama crkva sagradjena.

Evo što nam sve bajni spomenik svete Lucije pripovjeda i propovjeda.

Prema tomu, a tiem zaključujem ovo iztraživanje, nutrnji bi i vanjski dokazi podkriepljivali ono čitanje prvih pismena, da je ploča sv. Lucije postavljena god. 1100, t. j. dvie godine prije Kolomanove krunitbe; pà da je izmedju darovnice kralja Zъvъnimira samostanu sv. Lucije, koje se izvod u prvom dielu spomenika priobćuje, i izmedju one dobe minulo vrieme od kakovih 20 godina. U tom razdoblju upravljahu onim samostanom dva opata: Držiha i Dobrovit, kojih je drugi posljednjih godina XI vieka sagradio s pomoćju svojih redovnika crkvu sv. Lucije.

---

*

. . . .

§. 160. Entstehung des croatischen ductus.*

Es ist jetzt klar, dass die bezeichnung eckig die charakterisirung der eigentlichen croatischen glagolica nicht erschöpft. Wenn die schlingen des

im sinait. psalter, im achrid. evang., im par. abec., ja selbst auf der grossen inschrift von Baška viereckig werden:

so haben wir noch immer nur eine macedonische form vor uns; sie müssen verlängert werden um den croatischen typus zu erzeugen. Dies gilt im grunde genommen von allen buchstaben, vgl. *l a p ž d ъ v g* auf dem facsimile des fragments der heil. Thekla. Dies geschah aber schon genau in dieser weise in den überschriften und herausgerückten buchstaben der allerältesten denkmäler, des assem., zogr., euchol., weil in solchen fällen jeder aufrechte strich ungewöhnlich hoch werden musste. Auch dieses *t* ist schon bulgarisch. Die echte croatische glagolica des 13. jahrhunderts ist eine eckige langfüssige majuskel der Bulgaren. Nicht alle buchstaben haben ihre schlingen zugleich verlängert. Die majuskel ist überhaupt nur langsam steiler und steifer geworden und hat sich erst in den prager fragmenten dem croatischen typus ganz genähert. Während z. b. *l*

in den überschriften des cloz. vorerst nur höher wurde, ist es erst im I. prager fragmente in der gross geschriebenen zeile 18

dem *l* des laibacher homiliars

mit seinen langen eckigen schlingen zu vergleichen. Hier kommt uns der jüngere theil des zogr. entgegen. Im vergleiche zu achrid. evang. und sinait. psalter besitzt er nicht bloss eckige, sondern auch merklich verlängerte schlingen:

das eigentliche kennzeichen croatischer schrift. Alle speciellen erscheinungen der bulgarischen majuskel kehren in dieser wieder: das *u* des sinait. euchologiums mit dem zusammengeschrumpften hintertheile, das wir uns gar nicht anders als aus einer zusammengedrängten grossen schrift erklären konnten, §. 158; das croat. *k*, seit jeher durch den mangel des linken freistehenden füsschens ausgezeichnet, dies fanden wir zuerst in den überschriften des sinaitischen psalters, §. 140; jetzt erst begreifen wir so recht die existenz des M in der croatischen schrift, das bei Bulgaren so selten ist. Weil es seit jeher vorzüglich in überschriften als majuskel sein dasein fristete, wurde es zum allgemeinen *m*-zeichen und verdrängte sogar das bei einem volke, welches versuchte, ganze bücher im style jener überschriften zu schreiben. Daher T N B und das spitzige in der mit majuskeln

* Iz: *Die albanesischen und slavischen Schriften*

ausgeführten inschrift von Baška. Das unten gerade abgeschnittene ♈ in den überschriften des cloz., §. 152, ist wohl der erste schritt zur bildung des croat. ⱅ mit seinem platten boden. Ein geübtes auge vermag in manchen fällen auch ohne hilfe anderer kennzeichen (z. b. des alten *jer*) ein croatisches denkmal des 13. jahrhunderts von einem späteren zu unterscheiden. Im laib. homiliar stehen die buchstaben noch weniger gedrängt neben einander, sie besitzen noch etwas von dem alten freieren schwung, die schlingen des *o g h* sind ziemlich rundlich. Ein *d* mit zwei fast gleich hohen füssen, §. 150, lässt auf ein verhältnissmässig höheres alter einer croatischen handschrift schliessen. Dann aber wird im 14. jahrhunderte die steifheit und schärfe der rechteckigen winkel auf die spitze getrieben, die buchstaben aneinander gezwängt, so dass ihre platten dächer nach art der devanâgari stellenweise in eine einzige linie verfliessen. (Vgl. das facsimile der regeln des heil. Benedict 14. jahrh. A. Pavić, Rad jug. ak.), was manche mit erstaunen hervorhoben. Daher ältere ansichten von dem ausserordentlichen alter der croatischen glagolica, sie wäre ihrer steifheit halber eine alte steinschrift gewesen u. s. w.

Jede irgendwie bemerkbare croatische eigenthümlichkeit hat ihr prototyp in der bulgarischen schrift. Das croat. *n*

ⰹ

mit den langen füssen entgegen dem alten ✢ bietet das blatt grig. und das fragment des Evrem Sirin, §. 105; die ganz zusammengeflossene figur des croat. *ju* ist vorgebildet im achrid. evang. und sogar eckig im par. abec., §. 86; die croatische *dja*-abart der inschrift von Zeng, 1330, findet sich in einer zuschrift des sogenannten služebnik, §. 125: das ⱑ mit dem in die mitte gerückten fusse der inschrift von Veglia besitzt der sinaitische psalter, §. 120; das ♈ hat bei Croaten zwei abarten, erstens diese selbst, dann eine zweite, in welcher die schlingen aneinander rücken, die ebenfalls bulgarisch ist, §. 121.

Dass schon die bulgarische schrift mitunter einen grad der eckigkeit erreichte, welcher der eigentlich croatischen wenig nachsteht, beweisen insbesondere einige zeichen, bei welchen die Croaten wider alle erwartung die runde abart bevorzugten. Glagol. Ⰵ, ein röm. *e*, das anfänglich von hoher gestalt war, §. 73, wurde an grösse und rundung einem griechischen epsilon

є

der mittleren minuskel vollständig gleich (es ist nach Gardthausen eigentlich uncialen ursprunges und erscheint nicht vor 924). Dasselbe *ε* erscheint z. b. in Michaelis Psellii, opera a. 1040, Wattenbach et Velsen XI, mit einem ductus, den wir vom glagolitischen standpunkte eckig nennen würden:

E

Aus dem einflusse dieser abart erklärt sich wieder das eckige *e* einiger denkmäler, die jünger sind als der assem., z. b. euchologium (und služebnik), psalter, achrid. evang.:

ⰵ

wenn wir recht hatten, anzunehmen, dass die glagoliten unwillkürlich ein glagolitisches zeichen so zogen, wie sie dies bei einem ähnlichen griechischen zu thun pflegten. Dann theilt sich dieser ductus dem widerspiele des Ⰵ, dem Э mit, ziemlich merklich im achrid. evang., entschieden auf der inschrift von Baška:

Ǝ

während das *e* des laib. homiliars, des fragm. Thekla zur runden abart gehört. Das *u* erscheint im 13.—14. jahrhundert auch mit deutlich abgerundetem rücken. Während die kreise des ⰲ und ⰴ im achrid. evang., psalter, auf der inschrift von Baška, in den prager fragmenten zu segmenten abgestumpft wurden, erscheinen an ihrer stelle bei croatischen schreibern des 13. jahrhunderts entschieden runde ellipsen. Die formen des *g* und *h* der beiden inschriften von Baška sind bedeutend geradliniger und steifer als eine beliebige spätcroatische abart.

Die inschrift von Baška ist einiger eigenthümlichkeiten halber nicht in allen stücken die vorgängerin der croatischen schrift. Dasselbe gilt vom croatischen fragm. Mih. trotz seiner eckigen züge: es ist ja eine minuskel, welche z. b. der schrift des cloz. bedeutend näher steht als dem laib. homiliar, ja ich würde sie ihrer kleinen flüchtigen züge halber als einen beweis auffassen, dass auch die alte glagolica des assem. zur cursive werden konnte. Die zweite glagolitische interpolation des achrid. praxapostolars soll einen ähnlichen ductus haben (Sreznevskij, svêd i zam. 447). Daher wir die übergänge zur croatischen schrift viel eher ausserhalb Croatiens suchen müssen, in den bulgarischen überschriften, im jüngeren zogr., in den prager fragmenten. Was uns an altcroatischen resten etwa bis ende des 12. oder bis anfang des 13. jahrhunderts erhalten ist, gehört paläographisch in den bereich der bulgarischen glagolica. Selbstständig wurde der croatische typus erst im 13. jahrhundert, und nur in diesem sinne bedienen wir uns dieser bezeichnung.

Es gilt noch den gründen nachzuspüren, welche die majuskel zur ausschliesslichen bücherschrift der Croaten werden liessen. Wir haben in dieser schriftart ein erkünsteltes product erkannt, das aus blosser nachahmung einer hohen spätgriechischen unciale entstand. Ein wahrhaft tiefer unterschied zwischen majuskel und minuskel bestand in der glagolica nie und konnte sich auch nie dauernd festsetzen, denn sobald in den überschriften ein versuch zu einer besonderen stylisirung der buchstaben gemacht wurde (z. b. die abstumpfung der schlingen, die verlängerung der eckig gewordenen), so sehen wir sogleich, dass auch die minuskel desselben schreibers an diesem fortschritte theilzunehmen strebt. Auf diese weise wurde die majuskel der minuskel immer ähnlicher, ein process, der mit dem fortschreitenden eckigwerden im 11.—12. jahrhundert parallel läuft. Während das sinaitische euchologium das genaue abbild einer griechischen minuskelhandschrift darstellt, in der eine runde kleine textschrift mit den hohen geradlinigen zügen der überschriften abwechselt, ist dieser unterschied in dem I. prager fragmente schon so zusammengeschrumpft, dass die gross geschriebenen zeichen die übrigen an höhe nur wenig überragen und alle zusammen gleich eckig werden.*) Für dieses fragment würde man keine griechische analogie finden, hier ging die glagolica zum ersten male ihre eigenen wege. Von da aus brauchten andere schreiber nur einen schritt zu thun, um den letzten unterschied der beiden schriftarten aufzuheben, und nach einer neuerlichen strengen stylisirung fortan nur mit majuskeln zu schreiben.

19*

Wahrscheinlich ist das aufkommen des echten croatischen typus mit einer historischen thatsache verknüpft, mit der sanction der glagolica durch papst Innocenz IV. a. 1248. Die bis dahin durch kirchenversammlungen befehdete schrift erhielt einen mächtigen impuls, dessen wirkungen in den zahlreichen fragmenten des 13. jahrhunderts und den prachtcodices des 14. vorliegen. Wir haben nicht den mindesten grund, einen jener typischen alten reste, mit denen die croatische schrift anhebt, wie das laib. hom., fragm. der heil. Thekla, missale Kuk., in die erste hälfte des 13. jahrhunderts hinaufzurücken; dass sie vor dem jahre 1300 geschrieben sind, dafür haben wir höchst sichere, wenn auch indirecte chronologische data, §. 164. In einer solchen zeit neu aufstrebenden praktischen gebrauches musste die verwilderte schrift der prager fragmente regenerirt werden; sie wurde mehr als je „für den lesepult der kirche berechnet, von welchem abschnitte der versammelten gemeinde vorgelesen oder gesungen wurden", und für diesen empfahlen sich mächtige, monumentale züge, ganz wie in der griechischen kirche, welche aus demselben grunde eine besonders grosse unciale festhielt (Gardthausen, Gr. pal., pag. 161). Daher die auffallende grösse und dicke der buchstaben in jenen fragmenten, das einfachste kennzeichen einer jeden majuskel. Die buchstaben des fragments Thekla sind gewiss dreimal grösser als die des cloz., ja weit dicker und mächtiger als in den überschriften der alten codices.

Meines wissens erscheint zuerst im jahre 1393 in einer urkunde der edelleute Tomaš und Butko (Kukuljević, Acta croat. 45) eine in jeder beziehung cursiv zu nennende schrift, äusserst kleine, fortlaufende züge, welche gar sehr von der croatischen bücherschrift abstechen. (Vielleicht gibt es ältere originale, die ich nicht gesehen habe.) Gewisse charakteristische buchstaben haben so niedrige kleine schlingen und auch sonst eine so abgerundete gestalt, dass man versucht ist, anzunehmen, dass die croatische cursive die fortsetzung der alten glagolitischen minuskel wäre, welche auf croatischem boden durch die kleine schnelle schrift des fragm. Mih. hinreichend belegt ist. Man merke z. b. nach Kopitars vergleichender tabelle (im glag. gloz.):

[illegible]

Sollten diese dem fragm. Mih. so ähnlichen züge auf ganz unabhängige weise aus den riesigen formen des 13. jahrhunderts durch fortschreitende verkleinerung und verflüchtigung entstanden sein? (Was bei der damaligen ausserordentlich intensiven verwendung der glagolica in kanzleien und im praktischen leben auch vorausgesetzt werden könnte.) Uebergänge habe ich nach keiner seite hin gefunden und ohne diese ist die wohl 200jährige kluft zwischen dem fragm. Mih. und jener urkunde kaum zu überbrücken. Zudem fand ich in den beiden originalurkunden von Zeng 1305, wo man am allerehesten eine cursive erwartet hätte, eine majuskel mittlerer grösse.

Šafařík's annahme, dass die runden glagolitischen züge unter dem einflusse der griechischen minuskel entstanden (über ursprung und heimath des glag. 51), gehört gewiss zu den glücklichsten bemerkungen über diesen gegenstand, obwohl er den charakter der jungen prager fragmente verkannte, als er sie zum ältesten ausgangspunkte machte. Ein irrthum war es aber, wenn er den croatischen typus durch den einfluss der eckigen lateinischen mönchsschrift entstehen liess. Die glacolica ist entschieden eckig geworden in einer zeit, da die gitterartige mönchsschrift noch nicht entwickelt war, und in einem lande, wo spätlateinische einflüsse kaum in rechnung gezogen werden können. Uebrigens sind die rechtecke auch der echtesten croatischen schrift des 13.—14. jahrhundert von einem ganz anderen charakter als die gebrochenen lateinischen buchstaben derselben zeit. Nur das croatische *m*

*) Was schon Šafařík erkannte, Glag. fragm., pag. 60: „Die buchstaben in den überschriften und im texte, oder, wenn man so sagen darf, die majuskeln und minuskeln, unterscheiden sich lediglich durch ihre verschiedene grösse, keineswegs aber durch ihre figur . . . . ." Da er aber die prager fragmente geradezu für den ältesten rest der glagolica hielt, musste er zu einem ganz entgegengesetzten schlusse kommen: jener geringe unterschied schien ihm das ursprüngliche zu sein.

konnte sich natürlicher weise jenen lateinischen einwirkungen nicht entziehen, §. 122.

Hier wollen wir einige worte über die oft herbeigezogene inschrift von Baška (im süden der insel Veglia) hinzufügen. Sie verdient eine ganz besondere beachtung von seiten des slavischen paläographen, es ist ausserordentlich viel, was wir aus ihren dreizehn zeilen lernen. Die merkwürdige steinplatte war schon Šafařík im jahre 1853 (Pam. hlah. pis.) bekannt geworden, aber in einem abdrucke, in dem er höchstens „die undeutliche grundlage einer alten verloren gegangenen glagolica" entdecken konnte. Zum theile wurde dieselbe von Crnčić gelesen (književnik II. 1865), eine erschöpfende untersuchung gab zuerst Rački (Starine VII, sammt einer photographie), die definitive lesung in desselben Documenta historiae croaticae, pag. 488. Diese vervollständige ich noch durch die entdeckung des nasalzeichens, zu dem sich folgende eigenthümlichkeiten gesellen: ein doppeltes *m* м ꙮ, ein doppeltes *t* т ꙮ, zwei *a* ✝ ⊳|, §. 108, zwei *i* I Ꙩ, zwei, eigentlich drei *jer*, weil neben dem altbulg. Ꙩ noch die §. 97 erwähnten erscheinen, zwei *o*-zeichen Ꙩ o, alle vier überhaupt bekannten alten majuskeln: M T B N. Ist es möglich, dass je eine solche glagolitische orthographie bestanden habe, dass man je mit einem solchen zeichenüberflusse ganze bücher geschrieben hätte? Gewiss nicht. Zwar ist alles echt glagolitisches gut, die buchstaben M N T B, die man bisher einem leeren einfalle des schreibers zuschrieb, der sie etwa der lateinischen oder griechischen schrift entnommen, werden durch den sinaitischen psalter auf bulgarischen boden versetzt; alles andere lässt sich aus den allgemeinen quellen der glacolica herleiten, bis auf das dunkle ⊳|, in dem wir nur eine capitale *a*-form zu erkennen glauben, ohne den grund ihrer wendung zu errathen. Wahrscheinlich wollte der schreiber seine auch sonst schön ausgeführte inschrift womöglich ausschmücken und wählte aus allen möglichen quellen auch besondere seltene buchstabenformen, welchem umstande wir eben die bereicherung unseres zeichenmateriales verdanken. Auch die wichtigkeit des inhaltes mag den schreiber zu dieser übermässigen sorgfalt bewogen haben; es ist eine steinerne schenkungsurkunde der uralten kirche sveta Lucija, ein könig Zvъnimir und zwei župane werden erwähnt. Alle buchstaben sind majuskeln, d. i. von dem schreiber aus den überschriften alter codices genommen: daher M N T B, die wir nur in den aufschriften des sinaitischen psalters fanden; daher die füsse oder arme des Ꙩ und Ꙩ oft auf den kreisen stehen, nicht deren fortsetzung sind, wie dies zu sein pflegt, wenn Ꙩ und Ꙩ in alten codices als initialen erscheinen. Eine nur hier auftretende veränderung des Ꙩ, §. 110, drei sehr eigenthümliche ligaturen, vermehren die besonderheiten der inschrift. Rački glaubt nach dem ersten buchstaben, der jahreszahl ✝ (1000), noch die reste eines ь (100) zu erblicken, doch könnten über die sehr verwischte gestalt des letzteren grosse zweifel geäussert werden. Dennoch kann man aus historischen gründen, die im inhalte liegen, und auf grund der schriftzüge die inschrift mit Rački dem anfange des 12. jahrhunderts zuweisen.

. . . .

— 186 —

. . . .

e. Croatische übergangsschrift.

Die grosse inschrift von Baška. (Vgl. §. 160 am ende.) Die schrift ist eine intensiv eckige majuskel, die schlingen sind mit geringen ausnahmen viereckig, der körper der *z* ein rechteck, der des altcroat. *jer* ein dreieck. Das *s* hat statt des kreisförmigen kopfes ein segment (vgl. die ähnliche initiale *s* der kijever fragmente, 2. fasc., zeile 2), ebenso der untere theil des Ꙩ. Das *e* ist ganz und gar geradlinig (vgl. über dessen grund §. 160), die ringe des Ꙩ sind dreikantig. Selbst die jüngste croatische schrift kehrt bei Ꙩ und Ꙩ wieder zu runden ellipsen, bei Ꙩ zur rundlichen abart zurück. Die inschrift scheint an steifheit der züge allen denkmälern, selbst den späteren croatischen, voran zu stehen. Wir lassen hier die transcription der inschrift folgen. Der bisherigen lesung fügen wir noch einige verbesserungen hinzu (vgl. §. 160), die wir auf grund einer genauen betrachtung des originals und der negative glauben vornehmen zu können. Wir geben die zeichen glagolitisch wieder, insoweit sie unseren drucktypen entsprechen, lösen die ligaturen auf und bezeichnen sie durch eine klammer; wir geben glagol. ✝ durch ✝ wieder, aber das nur dieser inschrift eigene *a* durch cyrill. ▲; den alten harten *jer*-laut durch Ꙩ, das der inschrift eigene *jer* durch cyrill. ь; die zeichen M T B N I *(i)* werden im drucke durch ähnliche ersetzt. Schwer lesbares, und alles was der conjectur anheimfällt, steht mit lateinischen lettern in parenthese.

[illegible] (b?) *(vъ ime o)* [illegible] *(a i sta)* [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] *(vъsedъ)*

[illegible] *(županъ)* [illegible] *(vъ lu)*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] *(m)*

[illegible] *(i vъ? s)* [illegible]

Die kleine inschrift von Baška (insel Veglia) zeichnet sich, so weit dies aus den wenigen verstümmelten worten ersichtlich ist, durch eine besondere eigenthümlichkeit der züge aus. Sie mag gewiss jünger sein als die grosse inschrift von Baška, dennoch deutet sie durch einige zeichen auf einen zustand, welcher weit vor den ältesten croatischen fragmenten des 13. jahrhunderts liegt. Wichtig ist die fünfmal auf beiden fragmenten vorkommende figur des harten *jer*. Es besteht an zwei stellen noch aus drei getrennten (hier schon eckigen) ringen, während die zwei rechts übereinander stehenden ringe dieser figur auf der inschrift der stadt Veglia zu einer ellipse, auf der grossen inschrift von Baška schon zu einem dreiecke zusammengeflossen erscheinen. An drei anderen stellen ist aber der körper des *jer* auch schon rechteckig geworden. Dazu tritt eine sehr alte form des Ꙩ, welche als directer und eckig gewordener nachkomme der ältesten figur desselben buchstabens betrachtet werden kann. Dreimal erscheint das zeichen I in der alten geltung *i*. Ganz mit den eigenthümlichen figuren der grossen inschrift von Baška stimmen folgende buchstaben: das langgestreckte Ꙩ, das ь mit dem horizontalen fusse, das dreieckig gewordene Ꙩ, das Ꙩ. Die inschrift besteht aus zwei stücken (siehe unser letztes facsimile, die an den unteren ecken befindlichen zwei fragmente). Das rechtsliegende ist von mir an ort und stelle vom steine abgezeichnet worden, das linksliegende, von dem sich das original nicht mehr vorfand, gebe ich nach Crnčić (zeitschrift Književnik, II.), der die inschrift zuerst entdeckte. Hier folgt die cyrillische transcription der noch lesbaren theile. Altcroat. *i* ı wird durch cyrill. ı wiedergegeben, *zv* ist eine ligatur.

fragm. a.	fragm. b.
Х	
. ▲. съ	азъ
крıжъ	просıхъ
ватск	оу зѣънım . .
п (т ?) ▲	лоуц

Fragmentum Mihanović. Das in Agram befindliche blatt wurde von V. Jagić (Rad jugoslav. akademije II.) in paläographischer und sprachlicher hinsicht erschöpfend behandelt. Das fragment gehört seiner herkunft aus Altserbien nach im allgemeinen in den bereich des, sagen wir, serbocroatischen glagolitismus; obwohl er sich dem ductus nach sehr von den ältesten croatischen fragmenten des 13. jahrhunderts unterscheidet, ist doch die redaction der schriftzeichen schon genau dieselbe, welche bei den Croaten nach der reception des bulgarischen alphabets, den sprachlichen anforderungen gemäss, endlich herrschend wurde. Es wird nur ein *jer*-zeichen angewendet, die nasale sind verschwunden. In graphischer hinsicht herrscht schon das fast zum alleinigen *m*-zeichen gewordene „croatische" M, während Ꙩ nur in ligaturen erscheint (z. b. *zm*). Bekanntlich hat sich der letztere gebrauch bei croatischen schreibern tief bis in das 14. jahrhundert erhalten. Die schriftzüge sind klein, flüchtig und oft auch ein wenig von links nach rechts geneigt: man wäre versucht, diese schrift als cursive zu bezeichnen.

. . . .

Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u drazi baščanskoj.

PRIOBĆIO DOP. ČLAN DR. IVAN ČRNČIĆ.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda dne 1. srpnja 1887.

Taj znameniti napis ja sam prvi pročitao na dva puta, 1861 i 1863 godine, i to gledajuć ga na mjestu, do sedamdeset rieči, a u svem jih je do stotina. A što sam i kako pročitao, to sam godinu dana zatim rado obznanio u Književniku (II, 15—19).

Dr. Rački, onako marljiv i naučen povjestnik Hrvatski, koji je bio vidio taj napis nekoliko godina prije nego ja, po tom, što sam ja obznanio, spozna, kako li je on znamenit, pak poželi pročitati ga svega. Poželi doznati, zašto je tu „Zvonimir kralj Hrvatski!" On ne pojde opet sâm u Bašku, nego pametan priskrbi taj napis prepisan svjetlopisom, ter dva puta i još na sadri. Pak on gledaj, razbiraj i sudi. A kako li je sudio i odsudio, to je 1875 godine i on, dašto, rado svietu obznanio u „Starinah", u VII. knjizi, od 130 do 163 strane, ter je priložio svjetlopisni snétak (bolje, nego: *snimak!)* toga napisa, smanjiv ga, dašto. I taj snétak da je vjeran.

Tko bi rekao, da sam ja zamjerio Račkomu za to djelo, taj bi se meni zamjerio. Ja volim istinu, nego sebe. Samo istina je znanje. Ja Račkomu liepo zahvaljujem, ter ne toliko za to, što je malo da ne sve moje čitanje potvrdio, jer to je morao, koliko za to, što je još dvadesetak rieči pročitao, pak bolje protumačio taj napis; a dvie godine zatim, ter Geitlerovom pomoću, još bolje, kako vidim u njegovoj neprocienjenoj knjizi „Documenta", na zadnjih stranah; tako da on tu piše zanj, da ga je svega pročitao: . . . . „ita ut modo inscriptio . . . . *tota* pateat".

No ja lje držim, da mogu Račkomu za dvie tri prigovoriti. On u tom napisu čita: ⰰⰸⱏ ⰵⱂⰰⱅⱏ ⰴⱃⱏⰶⰹⱈⰰ ⱂⰹⱄⰰⱈⱏ ⱄⰵ ⰵ ⰾⰵ-ⰴⰹⱀⱑ, ⱓⰶⰵ ⰴⰰ ⰸⱏⰲⱏⱀⰹⰿⰹⱃⱏ ⰽⱃⰰⰾⱏ ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽⱏⰹ ⰲⱏ ⰴⱀⰹ ⱄⰲⱁⰵ ⰲⱏ ⱄⰲⰵⱅⱆⱓ ⰾⱆⱌⰹⱓ ⰹⱄⱏⱎⰵⰴⱏ, a ovako to razumie: „*Ego abbas Drъžiha scripsi hoc de agro, quem dedit*

Zъvъnimir rex Chroatorum, dum in diebus suis in sanctam Luciam exivisset".

Ali ovako razumjeti ne daju ovi razlozi:

1. za kralja Zvonimira tu još ne bijaše sv. Lucije crkve, kako je vidjeti po drugih riečih u istom napisu, i to po samom tumačenju Račkoga. A tako „vъ dni svoee vъ svetuju Luciju isъšedъ" ne može biti prâvo čitanje.

2. ne bi bilo rečeno, komu je dao Zvonimir ledinu; a za svaki zapis ili zadušbinu mora biti očito rečeno ne samo *tko* daje i *što*, nego i *komu*, iliti *za što*. Po onakovu čitanju sv. Lucija, bojim se, da ne bi ništa dobila na tvrdu sudu;

3. ako bi rieč ⰹⱄⱏⱎⰵⰴⱏ, kako Rački čita, bila prâva, ne bi na onom mjestu bila, jer onako nebi bilo po slovjensku; nego bi bila pred svimi onimi riečmi, ili da i pred zadnjimi trimi. A da je dobro znao opat Držiha, koji je ono napisao, za zakone slovjenskoga jezika, to ti svjedoči ona: „Svetago Duha", a ne: „Duha Svetago", kako mi sada po latinskoga jezika zakonu. A i po onom je vidjeti to njegovo znanje, što mu je glagol ⰴⰰ odmah za predmetom ⱓⰶⰵ a pred subjektom i ostalim;

4. nije prilike, da je ⰹⱄⱏⱎⰵⰴⱏ pravo, jer u napisu sada nisu nego dva prva slova posve očita, ter prvo može biti svoja rieč *(i)*.

Ako bih ja bio i one rieči „ⰵ ⰾⰵⰴⰹⱀⱑ ⱓⰶⰵ" pročitao (ali jesam ⰵ (ⰾⰵ)ⰴⰹ-ⱀⱑⱓ(ⰾⰵ), pak je prilika, da ako bih bio po četvrti put tamo pošao, da bih bio), držim, da bih bio lako pomislio i odsudio, da rieči „vъ dni svoee vъ svetuju Luciju" spadaju na glagol „da" (= *dedit)*, pak da je „vъ svetuju Luciju" = svetoj Luciji, ili: za svetu Luciju. I to bih bio tim laglje odsudio, što isto tada, kada pisah onu razpravu, bijahu mi na pameti, a to kaže treća moja razprava u istom Književniku pod C. na 21 s., ova dva pripomenka:

„To pisa pop Marko popu Blažu v Obrovi kapelanu svetago Jurja li[1] v Obrovi[2] dobru mužu i ophodniku[3] gospodina biskupa[4] g. Anadala. A tagda biše gospodin Anadal otegnul[5] desetinu vsu

[1] lje, isto, *itidem*.
[2] „Obrovie" u Književniku tiskarska pogrješka, kako i „biš" i „svih", namjesto: biše, svoih.
[3] obhodnik = polaznik, visitator.
[4] ninskoga.
[5] Valjada: stegnul, exegit.

ličku po isti asel[1] viku vikoma. I takoe li[2] va to vrime gospoda Mogorovići *daše županiju v' sveti Ivan na Gori* vsi kupno za svoe grihe i za svoih mrtvih duše. A pisah te kvaterni stoe na Luci[3] u svetago Luke na let g(ospod)nih 1441". „Ja pop Blaž plemenĕm Bobinac, vikar v Lici pod gospodinom Anadalom biskupom ninskim, stoe[4] u svetago Ivana v Kasezih, prodah ta misal crikvi svete devĕ Marie na Drenovci. *(Preskočiv).* I va to lĕto se načiniše vsi Mogorovići s knezom Dujmom Banićem[5] za županiju ličku, i daše 2 sti[6] dukat, a on nim županiju pusti v Lici vikuvičnim zakonom. A oni *ju daše crkvi svetago Ivana na Gori* vikuvičnim zakonom, tekuće let 1449".

Da je: „daše v' sveti Ivan" u prvom pripomenku = „daše crkvi svetago Ivana" u drugom, to je očito.

No još toga ja mogu, a držim, da i imam pokazati, da kada su naši stariji štogod, bilo to pokretno ili nepokretno, davali, zapisivali, pušćali ili ostavljali čemu *neživu,* da im je rabio više akuzativ s predlozima ⰲⱏⰴ (ne ⱆ s genitivom = *apud),* i ⱂⱃⰻⱏⰴ, nego dativ. Otvorimo zlata vriednn knjigu, Kukuljevićeve „Povjestne Spomenike":

„1437, (v Zadri) . . . . Ja dom Juraj Zubina pop, sin ostali Pavla z Blata[7] *(Preskočiv).* I ti pinezi da *se dadu* 3 dukati svetomu Lovrincu v Kalih[8] . . . . i *v bratščinu svetoga Jakova 2 dukata*", na 61.;

[1] = pod sveti Asel (Anselm)? Stolna crkva u Ninu.
[2] Vidj 1. prim.
[3] U ninskoj biskupiji.
[4] = stojeć.
[5] Knez Mikula Frankopan, ban Hrvatski, koji je 1432 god. umro, imao je devet sinova, ter medju timi i Dujma, pak držim, da je ovo bio taj, i da su njega i njegovu braću „Banići" prozvali zato, što im je otac (od 1424 g.) bio banom. Dȧ, i njegovu braću, jer za njegova najmladjega brata Ivana gospodara krčkoga ovako zapisa Šimun Klimentović: „1480, prvara. Tada pride Majer Blaž s voiskom na kneza Ivana *Banića* v Krk". (Arkiv IV. 35.) A tako i Šimun Glavić zapisa (Isto tu na 39.). A i njihovu djetcu su isto tako zvali, kako svjedoči ovaj zapis: „1493. Kada bi boi na Udvini . . . . pogibe (?) Ivan Cetinski i knez Mikula *Banić* imenom (sic!) Frankopan" (na 46 s.) No i od sâme te braće dva su, Ivan (stariji) i Stjepan, nekoliko banovala.
[6] dual od „sto".
[7] *Blato,* sada župa u Splitskoj biskupiji; a *Blatta* u Dubrovačkoj, ako li je pravo onako.
[8] *Kali* množ. muž. spol., a to sada župa u zadarskoj biskupiji. Kukuljević u Imeniku po krivu: Kalih, lokal nam. nominat.

*

„1460 . . . . . na Bagu . . . . . pristupi domin (= *pop*) Mihovil sin Jurja Sultića z' Gvozdnice, proseći niko mirišće bivšega domina Tomaša, vikara baguškoga a ujca njegova, *ko mirišće biše dano v' crkv' više rečenu*" („svete Marie"), na 89.;

„1466. Ja dom Toman, sin Matiše[1] Mavrovića, („kapelan Uglanski") . . . . . *pušćam v' svetu Mariju 1 dukat* . . . . . . *a v sveti Impolit*[2] *7 libar v križ, v' svetu Stošiju*[3] *1 dukat*", na 102; a na 106 strani:

„Ja gospodin Jakov (s') svoim bratom Juršû, sini bivšega Jurka Mikulotića z Bribira . . . . daemo ednu našu zemlu slobodnu, ka e zemla v Dubravicah v kotari Novogradskom, *i mi ju damo*[4] *poȃ oltar svetago Jurja* v dotu, ki e oltar naših priđnih i naš v crikvi svete Marie pod Novim na Ospi . . . . . Pisan v Novom . . . 1470".

No kojigod pretvrd razsudnik mogao bi mi prigovoriti, da su ovi dokazi preskori za naš napis; i to bi mogao tim laglje, što za predlog вь nije u Miklošićevu „lexiconu" svjedočastva, da je ovako rabio. Pak i za takova razsudnika, ako i nerazborita, držim, da valja pokazati dokâza. I za to će mi dobro poslužiti vele znamenita izprava, koju je baš Rački u XIII knjizi „Starina" dao na svjetlo, a pisana je, i to po Klementu, od 1185 do 1250[5] godine na bračkom (tako je u njoj, i držim da je pravo) otoku. Čujmo:

„И бѣше се удаль чловекь у мольстерь стаго иоанна именемь смольць, а реки: дохрани ме (до?) сьмьрти а моѣ дедина уса буди вь црквь". — „И заведе ѣ[6] самь жупань прьвошь вь цркавь". — „Приде поруга сь своимь сномъ техоемь у *(sic)* црквь стаго иоана, и вьнидста ту колудра, и даста село свое на пражьницахь, и виногради,[7] и земле, и все достоѣние ию[8] вь цркавь стаго иоана" — „и да кладница локьвицу и ниву вь цркавь стаго иоана" — „и да драгониа и марна все у *(sic)* цркавь стаго иоанна" — „Придоста

[1] Mateše?
[2] *S. Hippolytus,* na Ugljanu.
[3] *S. Anastasia,* u Zadru.
[4] Ili u matici ili u priepisu pogrješka, namjesto: daemo.
[5] „лѣть тисуща и дви сти и петьдесеть, и прьви месеца деуебра", ovako čita Rački; no ja bih rekao, da i zadnji broj „и прьви" spada na onu „лѣть", po tom, što je i ovdje isti veznik *i*, a ne *a;* pak da je 1251 pravo. Malo vriedi prigovor, da „prvi" ne slaže s „leto", da bi imalo biti: prvo; jer je još toga u toj izpravi, što ne slaže.
[6] namjesto: ю (дедину)?
[7] namj.: виноградьи.
[8] po talijanskoga jezika zakonu, namjesto: *svoje.*

два улoвекa ꙋ (*sic*) мoльстрь стaго нoaннa нменемь пoрꙋгa н смoльц, н рѣстa oпaтꙋ рaдькꙋ: дохрaнп нa сьмрт нa нaю внногрaдн н земле вьсе бꙋднте вь црквь стoгa нoaннa“.

A da je i prije predlog ⰲⱏ вь Slovjenom rabio za o akove misli, to pak znam po tom, kako su *oni* tu, gdje su štogod latinski pisali, *sílili in*, preko zakona toga jezika, na isto onakovu službu. Evo, što sam našao u pohvaljenoj knjizi Račkoga, „Documenta“:

918 godine zadarski župan Andrija u svojoj oporuci: . . . „Et *in sancto Chrisogono dimitto uinea*, que emi de Mezulo, et terre a Duculo que comparaui, et seruum et ancillam, et centum capita de pecora, et uno panno di sirico et uno sauano; *in sancta Maria* uno panno de sirico; *in sancto Petro* uno panno de sirico; *in sancto Thoma* uno sauano; *in sancta Anastasia* una coppa de argento et uno panno de sirico“;[1]

999 g. u Zadru Agapa Dabrova u svojoj oporuci: . . . . „uolo et iubeo, ut cenaculo cum corte et quoquina et orto, que est post ipsa quoquina, *sit in ecclesia sancti Chrisogoni*“.

Za tim spominje do četrdeset pokretnih i nepokretnih stvari, pak za nje naredjuje: „Hec omnia *si(n)t in ecclesia sancti Chrisogoni*“;

1000 g. u Solinu Pinčić ili Penčić skupa sa svojim rodom: . . . „Emi itidem terrenum . . . . uolo, ut *sit in hac ecclesia*“ (sv. Mihovil u Solinu). I još trikrat ovako;

1029 g. . . . „Ego Heleniza, soror Godemiri bani, cartulam hanc recordationis de quadam mea oblacione, *quam offerre cupio in cenobio beati Chrisogoni*, iubeo fieri“. I još totu jednoč. Isto tako u 33. izpravi, koja je lje u Zadru 1034 pisana. A u ovoj (37) je pak „in“ s akuzativom, baš na slovjensku:

1042 . . . „Ego Stephanus banus fabricaui istam ecclesiam ad honorem sancti Nicolai . . . et *dedi in eam quindecim pannos de serico*“, i još to i to. Isto tako i u 70., koja je 1072, ter lje u Zadru, pisana: „Ego Petrus iupanus de Sidraga . . . . *trado in cenobium sancti Chrisogoni omne territorium*“ . . . . Na prvi način još je u 60. i u 71. izpravi rečeno.

A i sada naš narod znam da govori: *dati, pustiti, ostaviti vъ crkvu*, ili, gdje su pomiešali ovaj predlog s *u*, *u crkvu*, ili pak *pod crkvu*.

Za ove razloge onih osamnaest *očitih* riečî ovako imamo čitati i razumjeti: ⰹⰶⰵ ⰵⰸⰹⰿⰵ ⰾⰹⰴⰵⰻⱆⰽⱃ ⰽⱆⰴⰻⰽⰵ ⰴⰵ ⰵ ⰾⰵ-

[1] „peruisum“ u 5. r., ono je pogrješka, namjesto: provisum, kako je u 21. i u 38. izpravi.

ⰾⰵⰴⰹⱀⱆ,[1] ⱓⰶⰵ ⰴⰰ ⰸⰲⱏⱀⰹⰿⰹⱃⱏ ⰽⱃⰰⰾⱏ ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽⱏⰹ[2] ⰲⱏ ⰴⱀⰹ ⱄⰲⱁⰵ ⰲⱏ ⱄⰲⰵⱅⱆⱓ ⰾⱆⱌⰻⱓ = Ego abbas Drъžiha scripsi hoc[3] de agro, quem Zъvъnimir rex Chroatiae in diebus suis dedit Sanctae Luciae . . . . Ovako sv. Lucija držim da bi *mogla* osvojiti ili izpravdati tu ledinu.

Meni bi drago bilo, da bi to bila istina, da je Hrvatski kralj Zvonimir ne samo držao „splendidissimam civitatem *Curictarum*“,[4] nego i da je bio, kako Rački misli, na Krčkom otoku; ali po ovom napisu on tu nije bio. Za njega, kako jur spomenuh, tu još nebijaše svete Lucije crkve a držim da ni samostana. No kada je koludrom Benkovcem iz nekoga inoga samostana dao nekakovu „ledinu“, a ta držim da je bila velika, oni tu do mala uzidaše oboje, i crkvu i samostan. ter se tu nastaniše, pak u crkvi onako zapisaše, i to, kako Rački po samom napisu sudi, na dva puta.

ⱈⱃⱏⰲⰰⱅⱏⱄⰽⱏⰹ(ⱆ?) rekao sam: *Chroatiae*, zašto po nekadanjem a donekle i po sadanjem slovjenskom govoru „Hrvati“, to je ne samo: *Chroatae*, nego i: *Chroatia*, kako i „Ugri“ = *Hungari* i *Hungaria*, a „Česi“ = *Bohemi* i *Bohemia*, a „Niemci“ = *Germani* i *Germania*, a „Vlasi“ = *Itali* i *Italia*. I za to bih lako mogao skupiti stotinu svjedoka. I to „Chroatiae“ držim da je priličnije istini i pravici, nego li „Chroatorum“. U izpravah Hrvatskih knezova i kraljeva, pisanih latinski, čitamo ne samo „dux Chroatorum“, „rex Chroatorum“, nego i „dux Chroatiae“, „rex Chroatiae“ (V. „Documenta“); a što nije svagdje ovako, tomu, držim, da je slovjensko napastovanje bilo krivo. A po slovjenskom govoru posve je dobro i pravo: „kralj Hrvatski“; i samo ovako je pravo; tako, da ako bi u onom napisu bilo: „kralj Hrvatov“, ili: „kralj Hrvatske“, ja bih ga brže bolje uništio . . . . . „Hrvatski-a-o“, to nije ne „croaticus-a-um“, kako Miklošić kaže i Vuk; nego = *Croatarum* i *Croatiae*. No Vuk, ako nije pravo protumačio „skî“ u ovoj rieči, jest u sto drugih, ne popustiv *Njemačkomu* napastovanju . . . . .

Petnaestoj rieči sam zadnje slovo napisao є, a ne э, kako je Rački. Ja sam i u prvoj svojoj razpravi napisao э, zašto tako sam

[1] Od ove držim da potiče „Ledînî“ (muž. pridav. u izviestnom obliku), kako se dva mjesta zovu u našoj Dobrinjskoj župi.

[2] A možda još i ⱆ bijaše na kraju.

[3] No ovdje jednina, ako našemu jeziku pristoji, nepristoji latinskomu, nego množina: *haec*.

[4] Iz napisa, koji je u Krku, ter sam ga ja obznanio u onom istom Književniku.

vidio na kamenu; a tako *vidim* i u njegovu snétku, gdje je još poznati okomicu, ne na desnoj, nego na lievoj strani. Ako su znali za to slovo još 1483 godine (a da jesu, to kaže slovo [Glagolitic] u misalu, koji je slovjenski tada tiskan): je li čudo da su za nj znali onda, četiri vieka prije? A i vriedni pop Petar Dorčić, baščanski župnik, *vidio* je, i to prije nego ja, [Glagolitic], kako to kaže njegov priepis u mene. A ta istina, držim, da može koliko toliko koristiti slovenskoj filologiji. Ja neću da to odsudim, „jeli opat Držiha" izricao ɛ kako [Glagolitic], ili drugačije, no tvrdim ter tvrdim, da je ono slovo ɛ (ako li nije baš [Glagolitic]?).

A što je za onom osamnaestom „[Glagolitic]"? Da nije „[Glagolitic]", to sam jur dokazao. No da je za njom [Glagolitic] i još da i za pet slôva prostora, to je očito, ter ne samo po onom što je Dorčić, nego i po svjetlopisnom snétku. Pak za to prvo slovo ([Glagolitic]) valja odmah reći, da ono, kako može biti početak koje rieči, tako može i svoja rieč (veznik *i*). A za tima slovima Dorčić je odsudio da je [Glagolitic]. A tako sam i ja. A i svjetlopis, držim, da to slovo kaže. A za timi trimi slovi ono bi moglo biti [Glagolitic]. No prije treba čuti drugih trideset i osam riečî, i to kako Rački čita: „[Glagolitic]" = *Nos Desilo, Krъbavae županus, županus Lukae Prbъnebga. Hic misit Vitoslavum in insulam: ut qui hoc revocaverit, maledicat illum deus et beata dei genitrix et quatuor evangelistae et sancta Lucia amen. Ut qui hic vivit, oret pro illis deum*".[1]

„[Glagolitic]", ono ne može biti = *nos*, i to ne toliko zato, što nije kako bi imalo biti, koliko zato, što toga neda ova: [Glagolitic], [Glagolitic] = „oret pro *illis* Deum": ako bi „[Glagolitic]" onako bilo pravo, ovdje, po logici, ne bi bilo [Glagolitic] (= *pro illis)*, nego [Glagolitic], ili pravo [Glagolitic] (= za nas, pro *nobis)*, ili pak, ako bi s prieda bio dual, [Glagolitic]. A ni to ne može biti, da je „[Glagolitic]" namjesto [Glagolitic] (= za nas, pro nobis), pak da je pravo „[Glagolitic]" = [Glagolitic], nos. Jer tako zapovidjeno „moljenje" bilo bi namienjeno samo za ona dva župana, koji nisu

[1] Ovih zadnjih osam jest u „Starinah", a u spomenicih („Documenta") nije, ter ni medju izpravci („Corrigenda et addenda")!

ništa, sudeć po onakovu čitanju, dali, a ne i za kralja, koji je *ledinu* dao. I ne bi već bila istina, da je samo „opat Držiha" ono napisao, nego da je skupa s onima, i da su oni prije svoje *dostojanstvo* spomenuli, nego li svoje ime! A to pak nikako ne pristoji, da je ono „[Glagolitic]" srednji spol u akuzativu jednine, pak da je „[Glagolitic]" = *ideo, propterea*. A ni zato ono [Glagolitic] ne može biti = [Glagolitic], *nos*, što bi tako „župani" bili u napisu *bez razloga*. Kako Rački čita, onako ne znamo ter ne znamo, zašto su oni totu, osobito prvi; a držim, da mora biti u samom napisu, ili ovako ili onako, očitovan razlog, zašto je njima tu spomena.

Pak taj razlog ja bih rekao da je ili u onom „[Glagolitic] ([Glagolitic]) . . . [Glagolitic]", ili u nečem negdje dalje, a toga da Rački nije pravo pročitao. „[Glagolitic]", ili je kratki oblik od [Glagolitic] *(ja)* u dativu jednine, pak spada na pisca opata Držihu, ili je svršetak one nekakove rieči. No prva je priličnija, ako li je pred onim: [Glagolitic] (ili, kako bi pravilnije bilo, [Glagolitic], ili pak [Glagolitic], ili: [Glagolitic], u dualu). Jer držim da liepo pristoji: [Glagolitic] (ili [Glagolitic]) [Glagolitic]: [Glagolitic] ([Glagolitic]) [Glagolitic] ([Glagolitic]) [Glagolitic] = *Et testes mihi: županus Corbaviae Dessilo (et) županus Lucae Prbъnebga*. Baš kako je želio Rački („Starine", 148).

Istina, [Glagolitic] . . .; ovako nije po pravopisu, nego bi imalo biti: [Glagolitic] . . .; ali taj prigovor ništa ne vriedi, jer u istom napisu je, a to je očito, [Glagolitic] (= *hic)* namjesto: [Glagolitic], a baš [Glagolitic], namjesto: [Glagolitic], u mnogom spomeniku od davna, n. p. u Bračkoj izpravi od 1251, i u Vinodolskom zakonu od 1288 godine, po nekoliko puti.

No i to bi moglo biti, da je ono „[Glagolitic] ([Glagolitic] . . .)[Glagolitic]" = [Glagolitic], a to namjesto: [Glagolitic], što bi sudeć po Miklošićevu riečniku („съвѣдомъ, adj. qui boni est testimonii"), isto značilo, samo ako bi namienjeno bilo onoj *dvojici*, imalo bi biti: [Glagolitic].

Ja držim, da je il' ovako il' onako priličnije istini, nego (jer i to je moći pomisliti) da je „[Glagolitic]" predlog, namjesto [Glagolitic] (= *cum)*, a „[Glagolitic]" svršetak nekoje druge rieči, i to u instrumentalu množine, i da ta rieč jošte spada na glagol „[Glagolitic]" (= *dedit)*, pak da je njom nešto pridano ili priloženo „ledini", n. p. [Glagolitic] (jer dragom Bašćanskom teče potok, a na tom je nekoliko malîna). Tako bi opet „župani" tu bili bez razloga, ili bi ga trebalo iskati dalje, ondje gdje je više neočitih nego očitih pismena,

pak bi moglo biti, da nije pravo: „[Glagolitic]“, kako Rački nagadja, premda sam ja za devetim vidio [Glagolitic]. Zadnje rieči u napisu Rački, drugoč, ovako čita i razumie: „[Glagolitic] (м)[Glagolitic] [Glagolitic][Glagolitic](ⰸ [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic][о]“ = „*Et erat his diebus Mikula in Otočьc et in sancta* Lucia insimul“. No kako je rekao „Nicolaus“ — u „Starinah“, tako je i ovdje imao reći. Ne mogu mu potvrditi, da je šestoj rieči prvo slovo (м) po ve iztrto. No jest osmoj rieči iztrto zadnje slovo ([Glagolitic] ili [Glagolitic]), i za njim još nešto, što on čita: „[Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic]“. Ali tu nije ne prostora za pet slova, nego samo za tri, a sva sila za četiri. A ni ne treba ih tu pet. Ovako nije moći ništa razumjeti. Da je osma rieč imala svoj svršetak ([Glagolitic] ili [Glagolitic]), a „[Glagolitic](?)[Glagolitic]“ svoj početak ([Glagolitic]), tomu ne može biti prigovora. Istina, ova zadnja ima znak da je skraćena; no, ili je taj znak tu po klesarovoj smutnji, ili je ona s prvine pravo bila skraćena, i to ovako: [Glagolitic], ili baš po običaju: [Glagolitic] (kako je ono: [Glagolitic]); a možda i: [Glagolitic] (u instrumentalu). Rekoh, s prvine, jer je prilično istini što domišljati Rački sluti, da je u drugoj polovici toga napisa, gdje je ono nekoliko pismena na latinsku ili na Klementovu iliti na grčku, „imala posla *kasnija* a popravljajuća i obnavljajuća ruka“. Drugačije ne možeš protumačiti te smjese. A za druga tri pismena, „[Glagolitic] [Glagolitic]“, za toliko tu nije ter nije prostora. No ovaj veznik ([Glagolitic]) nikakor ne pristoji, pak je očito, da ga tu nije ni bilo; a ni „[Glagolitic]“ držim da nije tu bilo, nego da je [Glagolitic] ili [Glagolitic] (= *cum*), pak da je „[Glagolitic] [Glagolitic]“ u instrumentalu, pak da je možda zato znak nad „Luciju“ da je skraćena, što bi imalo biti: [Glagolitic]. A to mi je sada dokazati.

„Mikula“, bez pridjevka, bez službe, bez časti, bez dostojanstva, nego samo „въ Otočьci“, onako ne može biti pravo! No to može biti, da je zaboravio ili pisac napisati, ili klesar zaklesati; [Glagolitic], ili [Glagolitic] (= *sveti*); i to je kle ar još laglje mogao zaboraviti ili preskočiti, ako ta bijaše skraćena: [Glagolitic], ili [Glagolitic]. Pak ja držim, da ono imamo čitati i razumjeti ovako: [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] ([Glagolitic]) [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] = *Et erat his diebus (sanctus) Nicolaus de Otočьc cum sancta Lucia in commune.* — Kako je „[Glagolitic] [Glagolitic]“ instrumental, tako je i „[Glagolitic] [Glagolitic]“.

Da je „Otočac“ nekakov grad u Senjskoj biskupiji, ter u župi, koju Gackom (namjesto: Gatskom) zovu neki a neki Gatanskom, pak da je blizu „Svetoj Luciji“, to zna vas sviet. A da je u tom gradu bio „Sveti Mikula“, samostan i crkva, i da su bili totu koludri Benkovci iliti Benediktovci sa svojim opatom, ako toga nije znao 1704 godine Paval Ritter, Senjski povjestničar,[1] znam ja, ter ne samo po tom, što još i sada na glavi i okolo vrata komu god *popu* traje „opatija sv. Mikule Gatanskoga“, nego i po takovu svjedoku, kakovu ne možeš prigovoriti. Evo što papa Kalisto III. 1456 godine a na prvi junija piše Senjskomu biskupu: „Da mu je „pisao Ivan *opat sv. Mikule Otočkoga samostana reda sv. Benka a „poda tu biskupiju,* da je blizu toga samostana knez Žigmunt Fran-„kapan Senjski iznova sagradio i sazidao grad i zagradje, a totu „ljudi za duhovnô da ne imaju svoje crkve ni svoga popa, pak da „je njemu to duhovno od davna izručeno; no tu da je bilo nestalo „koludara, a on sam da nije mogao vršiti te službe, pak da tim „ljudem ne bude škode u duhovnom, zato da je pogodio šest po-„pova i dva žakna koji će mu u tom pomagati, i da im je odredio „toliko i toliko iz dohodaka toga *manastira* ili te svoje *opatije.* „A povrh toga i taj knez da im je za bolji žitak dao i izručio nešto „nepokretna, ili dohodak iz toga Pak taj *opat* i knez da ga mole, „neka im to potvrdi“.[2] Zatim naredjuje biskupu, da neka razvidi,

[1] „Ego infrascriptus Sacr. Caes. Reg. Majestatis Consiliarius, requisitus a Reverendissimo Domino Antonio Vukmerovich, Canonico Zagrabiensi . . . . . electo Abate *S. Nicolai de Gacka,* do pro memoria, quibus expedit, universis, qualiter praedicatum ejusdem *Abbatiae S. Nicolai* de praedicta *Gacka* (No „Gatzka“ u Farlatovoj IV. 164), vulgo *Ottochaz,* commune vulgetur. An autem Ecclesia illa vere Abbatialis fuerit, *nulla tradit memoria.* Verius tamen credi par est, *parochialem* solum extitisse“ . . . Sladović: Povêsti, 247.

[2] . . . . „Sane pro parte dilecti filii Johannis *Abbatis Monasterii sancti Nicolai de Ottozac ordinis sancti Benedicti* tue dioecesis petitio continebat, quod cum olim ipse propter carentiam *monachorum* in partibus illis curam animarum parochianorum Castri et Burgi, prope ipsum *Monasterium* per dilectum filium Nobilem virum Sigismundum de Frangepanibus Comitem Signiensem *(sic)* noviter constructorum et edificatorum, ejusdem *Abbatis* cure, pro eo quod alia parrochialis *(sic)* ecclesia ibidem non existit, commissorum solus gerere et exercere non posset, ne parrochiani predicti in missis et aliis divinis officiis, et sacramentorum ecclesiasticorum administratione paterentur quomodolibet detrimentum ex deffectu . . . hujusmodi *monachorum,* sex presbiteros seculares et duos clericos conduxit, eisque ut sibi assisterent, nec non animarum curam hujusmodi simul et alia ei pro tempore incumbentia

je li tomu tako, pak da ako jest, da neka potvrdi, bilo to i preko kojega god zakona ili običaja toga *samostana i reda,* „non obstantibus .... statutis et consuetudinibus *Monasterii et ordinis predicatorum*" (! = *predictorum*).

Tako je prava istina, da je u Otočcu bio benediktovački samostan i crkva „sveti Mikula", i da je tu 1456 godine jur nestalo bilo koludara, tako da je samo opat bio ostao. A po tom slobodno je odsuditi, da je od davna tu bio „sv. Mikula"; a još i po tom, što on tada imadjaše toliko svoga: tako da je na tom pet godina zatim mogla postati biskupija. Ovako bih odgovorio tomu, tko bi zahtievao dokâza od prije toga. Tà ni za „sv. Luciju" do sada neimamo *očita* dokaza, od kada je ono na kamenu napisano, do 1375 godine. A za koliko crkava i opatija ne znamo baš ništa, a bile su. Gdje su to bile n. p. u Vinodolu „opatije", koje Vinodolski zakon spominje: „§. 36 ...... ako ki ukrade rič (= *stvar)* niku nikoj crikvi ili molstiru ili *opatii,* dèržan je v osudu, kim je deržan od ričî knež*(j)*ih ili službenikî više pisanih?"

I liepo mogaše „biti v jedino" (= sdružen, sjedinjen) taj sv. Mikula u Otočcu sa sv. Lucijom u Baški. Jer tada još ne bijaše biskupa u Senju, nego, a to sam ja u svojoj „Najstarijoj Poviesti" dokazao, taj grad za duhovnô bijaše pod Krčkoga biskupa, a tako i Gatska, pak i „Otočac", pak i „sv. Mikula"; a za svjetovnô kako bijaše Senj i „Otočac" pod „kneza Kozmu" a prije pod „kralja Zvonimira", tako i Krčki otok. Sto putî laglje držim da je bilo sdružiti to dvoje, nego kojugod Krčku crkvu s kojimgod samostanom u Taliji. No itako Krčki biskup Petar i knez Dujam i još nekoliko Krčana 1153 godine crkvu sv. Martina i crkvicu sv. Apolinara na tom otoku dadoše samostanu sv. Benedikta na Padu rieci *u Taliji;*[1] a biskup Ivan 1186 i 1188 dade i darova tomu

onera secum una subirent, ac missas statutis diebus celebrarent, certam partem fructuum, reddituum et proventuum ipsius *Monasterii* sive mense sue *Abbatialis* assignavit" ..... Theîner: Monumenta Slavor. merid. I. 418.

[1] ...... „tibi Dom. Uberto Monasterii S Benedicti super *Padum* Vener. Abbati loco tuo (= *tui)* recipientibus .... ecclesiam sancti Martini tradimus, tuisque successoribus, cum capella sancti Apollinaris, et cum omnibus pertinentiis suis" . ... U Coletovu pridavku ka V. Farlatovoj, 640. Ove dvie izprave, biskupova i kneževa, ne kažu ne, da je totu tada taj knez „osnovao" samostan, kako je Kukuljević odsudio (Rad, LXXXI, 7).

istomu i jošte samostanu sv. Ciprijana u *Muranu* blizu *Mletaka* svoju crkvu „sv. Ivan" u Krku.[1]

No po tom, što bijahu sdružena ta dva Hrvatska samostana, prilika je, da *tada* nisu oba imala svaki svoga opata, nego da je jedan opat bio nad obima, i da je imao svoga namjestnika, a toga da su, na latinsku, zvali *priurom,* pak da je opat stanovao u ovom a *priur* u onom; kako n. p. opat sv. Ciprijana, gdje bijaše samo *priur,* sudeć po onih riečih: „monasterio S. Benedicti super Padum, et monasterio S. Cypriani de Murianis, et *Abbati* atque *Priori* supradictorum *monasteriorum*". A tako i u Krčkom „Svetom Ivanu" crkvi i samostanu tu postalu bijaše samo *priur,* po riečih: .... „Ego Anthasius filius quondam Bontii Dragomiri in Christi nomine trado me ipsum ad serviendum Deo et ecclesiae *S. Johannis* de Portasuso Veglensis diocesis, et stare sub obedientia *Prioris* ipsius ecclesiae .... do, offero dono, et concedo ecclesiae seu altario *S. Johannis* de Portasuso Veglensis diocesis *obedientie S. Cypriani de Murana Torcellane diocesis* omnibus pro futuris temporibus, tempore D. Petri *Prioris* suprascripte ecclesie" .... u dvih izpravah od 1239 godine a u onom istom Coletovu pridavku, 642—3. Isto tako u nekakovoj izpravi od 1323: ... „dono, offero, concedo et submitto monasterio S. Cypriani de Murano Torcellane diocesis in manibus fratris Paschalis *Prioris S. Johannis de Vegla*", isto tote na 644.

A u sv. Luciji držim da je opat stanovao, a njegov namjestnik u sv. Mikuli, dokle bijahu sjedinjena ta dva samostana. No kada se razdružiše, tek tada, držim, da je sv. Mikula dostignuo svojega opata, ter postao svojom opatijom. I to se je valja da dogodilo, pokle Mletčani osvojiše Krk (od 1115 do 1133), pak, kakovih trideset godina zatim, uzkrsnu Senjska biskupija; a tako Krčka izgubi Senj i Gatsku, pak i Otočac; a i Vinodol, dašto i Modruše, ter to dadoše najprije Spljetskoj nadbiskupiji, pak 1186 godine Krbavskoj biskupiji tada zastavljenoj na saboru u Spljetu. Dà, i Vinodol da-

[1] .... „do, concedo, et offero Deo et *(monasterio)* S. Benedicti et monasterio S. Cypriani de Venetiis" .... u prvoj izpravi, a u drugoj: .... „damus, offerimus Deo et monasterio S. Benedicti super *Padum* et monasterio S. Cypriani de *Murianis,* et Abbati atque priori supradictorum monasteriorum .... ecclesiam nostram S. Johannis positam in civitate *Vegle*" .... U istom Coletovu pridavku na 641 s. A tako „sv. Ciprijan" ne bijaše „na ostrvu Krku", kako Kukuljević isto ondje kaže, nego u Taliji ter, kako rekoh, blizu Mletaka!

doše na tom saboru Krbavskoj biskupiji, a ne Senjskoj; kako se je Rački lani zarekao.[1] Tà još i sada Vinodol spada pod Krbavsku biskupiju.

No sada u Otočcu, sudeć po šematizmu Senjske biskupije, nije nego crkva presv. Trojice, pak moramo odsuditi, da je crkva „sv. Mikule“ ili propala, ili da su ju onako prekrstili. Vriedno bi bilo opitati to i razvidjeti, i više toga doznati za tu crkvu i opatiju od tolike starine! I za to bi naša akademija imala skrbiti, bilo i tako, da bi ona morala tamo poslati koju glavicu!

„ⰲⱄ ⱅⱁ ⰴⱀⰹ“ rekao sam kako i Rački; „his diebus“; no držim, da valja reći: *eodem tempore*. I vriedno je zapametiti, da je u tom napisu trikrat ⰴⱀⰹ (dni) = *tempus*. Zato mi rečemo: *dangubiti, danguba*, a ne: vrieme gubiti. Vrieme je drugo: Wetter, po njemačku. No itako držim, da bi bolje po slovjensku bilo: ⱅⱁⰳⰴⰰ ili ⱅⱁⰴⰰ (*tada*), nego „vъ te dni“. A ni ono preda tim „vъ dni kъneza Kosъmъta“ ... nije baš po slovjensku, nego ovako bi bilo: za kъneza Kosъmъta, ili: pri knezě Kosmatě. „Dni“ za *tempus*, tako je po svetom pismu, ter na židovsku.

Za nešto imam se potužiti na Račkoga. On u „Starinah“ na 144 s. piše za me, da „mislim (a to u Književniku), da je na kraju 9 redka ⱏ izpalo, pak da čitam „zьzdah“. Da ja tako nisam mislio, kaže, ne ono, „zъzdahъ“ u prepisanu latinskimi pismeni, nego „(ⱏ)ⰸⰴⰰⱈⱏ“ u mojem snétku, i još moj prigovor onomu „zъz“ ..., ter u istoj knjizi „Starina“ na 6. strani u prvoj primjetbi. Nisam mogao zaboraviti one pogrješke!

Rački puno toga piše o pismenih, kakova li su ono; ali ništa o pismenu ⱓ (= *ju*), premda je ono tu deset putî; nego u svojem priepisu kaže ovakovo: ⱓ, s jednom okomom crtom na lievoj, strani ter na samom kraju, i ta je kraća nego druge dvie na desnoj strani. No nije tako ni na kamenu ni na svjetlopisu; nego i na lievoj strani ima to pisme dvie okome črte, ter negdje su očite, a negdje je poznati, da su tu bile. I te prve nisu kraće nego zadnje; samo nisu onako okome, iliti ravne, i na dnu brže da nisu ili nisu bile sdružene. A tako to pisme je tu malo da ne onakovo, kakovo je u Assemanovu evangjelistaru, i u Kločevu rukopisu; ako li je to pravo, *po tanku* prispodabljati pismena dlietom udjelana na kamenu pravo, ter još izderana, s pismeni perom napisanimi na koži ili na papiru:

[1] „Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća“, Rad, k. LXXIX. 144, 2. prim.

A i to je zaboravio Rački reći, da slovu ⱓ nije prva okomica dulja nego druge dvie.

Na pričelu je napis izlizan i skončan. No Rački malo po ovom malo po onom sudi, da je tu bilo napisano: † . ⰰ . ⰱ . ⰲⱄ ⰾⱑⱅⱁ, pak da ova dva slova za križem da kažu, kada je to napisano, t. j 1100, i da je tada to napisano. I sva je prilika, da on pravo sudi, samo ako nije bilo ⰲ ⰾⱑⱅⱁ, kako je ono „ⰲⰾⱑⱅⱁ ⰲⱄ“. Jer tako bi bilo prostora za tim čislom još za jedno slovo, a to bi moglo biti još čislo, n. p. ⰰ = 1. ili ⰱ = 2. I za 1101, ili 1102 poviest držim da ne bi dodijala. Ja sam bio odsudio, da je to napisano prije 1100. Tako odsuditi prisili me ono:

OC. OPVS. Ē	T ŌIS h̄ COMVNIS
† A. DNĪ. M C.	NA. MŌ
. I. TPŌE. I. VĒGLS	ĒPĪ ET. B. AC. W. COV
	OC OPVS Ē ĪCEPTV,

što je napisano u Krku na Kamplinu nad vrati nekadanje sudnice i tamnice. Jer ja sam to pročitao: „*Hoc opus est omnis*[1] *hujus comunis. Anno Domini M. C. Na(tale?) Ma(gistro?) in tempore I(oannis?) Veglensis episcopi, et B(artholomaei?) ac W(iti?) Comitum hoc opus est inceptum*“, a tako 1100 godine Krčkim gospodarom ne bi bio „knez Kosma“, nego knezi B. i W“, pak ono u sv. Luciji ne bi moglo biti tada napisano. Zato držim, da je imao prigovoriti Rački, a nije, tomu, kako sam ja pročitao Krčki napis; i to tim više, što je vidio, da je i Kukuljević na moju, ter deset godina zatim, pristao,[2] a Ljubić držim da mi je kašnje za to prigovorio, i da je odsudio, da je ono „NA. MŌ“ = *nonagesimo* = 90, pak da je napisano 1190 godine. Čuo sam, da je on tako odsudio, ali ne znam kada i gdje. No vidim, da je pravo odsudio, jer:

1. „na. mo“ samo onomu pristoji, što je s prieda: „Anno Domini M. C“;

[1] No sva je prilika, da ono „ⱅ“ ne spada na „E“, nego na „ōis“, pak da je *totius* pravo.
[2] Codex diplom. I. 220. Izpravljeno u II, 238.

2. imamo još dosta pisama i napisa, gdje su godine donekle brojem ili brojnim slovom napisane a odnekle riečju, bilo posve napisanom, ili skraćenom; a to negdje za laginju, negdje za štednju, a negdje zato, da prava godina bude mogla više vjekovati;

3. totu je Krčkomu biskupu ime „. I.". A tako su skraćivali *Ioannes;* a tolič smo čuli, da je 1186 i 1188 godine krčkim biskupom bio *Ivan*, pak držim da je još i 1190 mogao biti, jer od mala bijaše biskupom, a za drugoga ne znamo sve do 1258. A nikakova dokaza ne imamo, da je 1100 godine u Krku biskupovao *Ivan;* a ni da je kolikogod prije toga ni za tim; a najzad

4. kako su tu rieči razredjene i svezane, po tom je vidjeti, da „veglensis" ne spada samo na „episcopi", nego i na „comitum", pak da su krčki knezi bili „B." i „W;" ali da je tko u Krku *knezovao* jur 1100 godine, za to ne znamo. Jer nije ne istina ono u Sladovićevih „Poviestih" na 192 strani: „U vremenu Bele četvrtoga ovoga imena kralja ugarskoga i hervaškoga *(sic)* ki je bil leta 1200 *(sic)* od svojih *(sic)* podložnikî iz kraljestva prognan i došal u strane primorske na *otok* aliti školj *Kerški,* ki se drugač zove *vejski,* ki je bil knežie *Frangepani,* stare familie rimske Anicii, ki Frangepani od prveh kralj*(?)* ugerskeh z istum knežium *Kerskum*(?), senskum i modruškum darovani i nadeljeni, buduć *Mikula Frangepan* iz latinskeh stran u hervaške na pomoć keršćanstvu suproti Otomanu (!!) *leta 1100 došal* (!!!), kako svedoče historie ovoga kraljestva, ku *(sic)* poštovani otac Baltazar Milovac jezuvitar leta 1661 u knižicah „Dušni kinč" imenovaneh hervaškem *(sic)* zajikom po njem spravneh, obilneje izpišuje i svedoči". I tomu Sladović nije prigovorio!!! A što znamo, jest to, da je u Krku *knezovao* 1133 i 1153, a valja da i svih onih godina knez *Dujam,* i da je tu 1186 bilo *više* knezova. Jer na znanoj krčkoga biskupa Ivana izpravi od 1186 medju podpisanimi svjedoci jest i ovaj: „*Ego Bartholomaeus frater* **Comitum** *tt. ss.*" = Ja Bartol brat knezom jesam svjedok. Tako tu bijahu najmane tri brata, ili bolje po slovjensku, brati. Pak držim, da je ovaj „Bartol" 1190 godine bio krčkim „knezom", pak da je ono „B" = *Bartholomaei.* I to je tim priličnije istini, što bijaše ime *Bartol* krčkomu „knezu", kojemu *1193* g. kralj Bela dade modrušku županiju iliti knežiju [1] A još i drugdje je iste 1193 g. zapisano: krčki knez „B."[2] A jednomu bratu („Co-

[1] Kukuljević: „Borba Hrvatah" (ali pravo: Hrvatska borba!) na 71 i na 73 str.

[2] „Ego M. *(Mirko ?)* filius *Comitis B.* de Veglia *(sic!)* testis", u nekakovoj izpravi za Rabske pravice. Illyric. Sacr. V. 238.

mitum") toga kneza Bartola držim da je bilo ime: *Vid,* pak da je ono „W" = *Widonis* = *Guidonis.* Jer njegovu *sinovcu* bijaše ime: *Gvid* iliti *Vid,* pak toga on, izgubiv nekako svojega sina „M.", posini, pak za njega 1209 godine izprosi u kralja Andrije potvrdu za modrušku županiju.[1] Da je to bilo isto ime „Gvid" i „Vid", to vidim po ovih riečih: „*quod iidem omnes supradicti nobiles nunquam deder nt aliquod tributum, nec dacia comitibus qui fuerunt hinc retro in Vegla, specialiter tempore quondam nobilium virorum Comitum Joannis,* **Vidonis** *et Emerici de Vegla ..... nos scimus, quod nobiles viri Comites Ioannes,* **Vido** *et Emericus de Vegla receperunt* dictum magistrum Lucianum de Vegla per nobilem virum", u izpravi za krčku vlastelu od 1248 godine a u Blagoslava Bartolia sborniku. Jer to bijaše onaj isti knez. Pak valja da je i otcu toga Vida ili stricu bilo ime: Vid, kako je i njegovu sinu, ter su i toga i ovako („Vid") i onako („Gvid") zvali.[2]

I tako sve odvjetuje za Ljubićev izpravak: „nonagesimo". I na tom ja mu liepo zahvaljujem. Pak sada je *slobodna* tvrdnja Račkoga, da je ono u sv. Luciji 1100 godine napisano.

Sada ću vas Svetolucijski napis ovamo prepisati onako kako držim da sam dokazao, da ga valja čitati i razumjeti i ovako ću mu ograditi [ ] pismena, kojih je koliko toliko poznati, a ovako ( ), kojih nije ni mrvice, kako je i Rački.

[1] .... „Quum .... pater noster Bela Rex fideli nostro *Bartholomeo* Comiti terram in Banatu tali libertate contulerit possidendam, ut eam, si filio caruerit, cuicunque de consanguineis suis voluerit, possit relinquere possidendam: nos eadem libertate sibi confirmantes, et petitionem ipsius benignius admittentes, *nepoti suo Comiti Guidoni de Veglia (sic?)* quem sibi heredem instituit, concessa, ut si ipsum predicto Bartholomeo Comite *patruo suo* supervivere contingerit, illo sine herede decedente, terram, quam ex regali beneficio idem Bartholomeus mereatur obtinere, ipse *Guido* eodem iure perpetuo possideat". Isto tote.

[2] „Quod nobiles viri Johannes, Leonardus et eorumdem filii, filii Comitis **Vid** de Vinodol, Modrussia et Vegla ... 1289". Kukuljević: Jura, I. 97. Pak toga *trećega* Vida kneza krčkoga sin, ili bratučed, ili sinovac (imena mu ne znamo) 1299 god. bijaše Oglajskim kanonikom, po riečih: „Anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo nono, ind. duodecima, die octavo intrante Aprili ..... Venerabiles viri ..... Varnerus de Cucanea, magister Ruonanus dictus Maninus, Philiponus et Napinus fratres de la Turre, Vido de Villalta .... *Comes Vieglae (sic)* Canonici Aquilejensis ecclesiae .... promiscrunt" .... De Rubeis: Monum. Ecclesiae Aquilejen. 803.

†.[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pripomenak. U čitanju ovoga zlo sačuvanoga nadpisa prijatelj Črnčić odstupa od moga glavno na jednom mjestu, na ime na kraju četvrtoga redka. Ovdje su posljednja pismena poslije rieči „[illegible]“, te poslije sliedeća dva dosta čitljiva pismena [illegible] i [illegible], na ploči tako izlizana, da se samo dviju sliedećih tragovi vide, a od ostalih triju ili č tiriju ništa nevidi. Ona dva pismena [illegible] i [illegible] ja sam popunio sa [illegible] te čitao cielu rieč [illegible] i protegnuo ju na kralja Zъvъ-[illegible]nimira; jer sam u ostancih četvrtoga pismena naziráo pisme ш. Ja ne držim, da se može stvarni prigovor podići proti ovomu čitanju, tim manje što ne ima historijskoga dokaza proti tomu, da za kraljevanja Zvonimirova nije bilo na Krku svete Lucije. Da je ona „ledina“ darovana sv. Luciji, razumieva se po sebi. Črnčić voli ono satrto mjesto na kraju 4 redka izpuniti sa [illegible], pak čitati [illegible] [illegible], prem sam priznaje, da je pravilnije [illegible], jer sliede dva osobna imena, ili [illegible]. Ostale razlikosti tiču se tumačenja a ne teksta. Što Črnić za potvrdu svoga čitanja obširnije dokazuje, da se je u starom hrvatskom jeziku, koji su nasliedovale u tom i latinske izprave, rabio u zapisih mjesto dativa akuzativ stvari s predlozima *v* i *pod*, dakle „da vъ svetuju Luciju“ jest mj. svetoj Luciji, to je poznato svakomu, koji se iole bavio s našimi starimi izpravami, pak s te strane ne može biti prigovora njegovu čitanju i tumačenju. Ono dakle nečitljivo mjesto daje priliku nagađanju više ili manje opravdanu.

Dr. Fr. Rački.

Lujo MARUN

. . . .

B. Spomenik Krčki.*

Tko želi pobliže biti upućen o važnosti ovoga spomenika, neka pročita iscrpljivu raspravu dra. Račkoga, objelodanjenu u knjizi „Starine“ VII. str. 130—163 i „Monumenta“ VII. str. 487—89; mi samo ovdje prenosimo najglavnije crte iz iste rasprave:

* Iz: *Dvie nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru*

„Kamena ploča prostorom na kojem jest nadpis, dugačka je metar i 39 centimetra, široka 73 centimetra. S gornje strane cielom dužinom imade izradjeni okvir sa deset u lišće okončajućih se zavoja, izradjenih dosta ukusno. Ploča se na desnom kraju bila prelomila; ali je opet sastavljena, nu tako, da se lom lasno opaža. Primjećuje se ujedno, da je taj spomenik njekoč vatri izložen bio. Sva ploča nije tečajem vremena jednako trpjela, dočim je lievi veći diel bolje od desnoga sačuvan. Vidi se, da je ploča više vjekova ná tlu ležala, čiem joj pismo čestimice izlizano i izglodano[1].“

Dr. Rački pomoćju prof. dra. L. Geitlera čita ga:

a) † [illegible]

1 Starine VII. 134.

b) † [illegible]

c) †. ѵ. р. въ име отца и сна и стаго духа. азъ опатъ дръжиха писахъ се о ледииѣ. юже да ʒъвънимиръ кралъ хръватъскъ, въ дни своее въ светуѵю луцию исъшедъ. ми жупанъ десила кръвавѣ, жупанъ въ луцѣ прбънебга. съ посла витославака въ отоцѣ: да иже то пореуе, кльни и бо(гъ) и б(лаже)на б(о)г(ородиц)а и .г. еваг(е)листи и стаѣ луциѣ. аминъ. да иже сдѣ живетъ, моли ʒа не бога. азъ опатъ д(о)бревитъ ʒъдахъ црѣкъвъ сию и своею братію съ деветию въ дни къне ʒа косъмъта обладающаго бъсу къраину. и бѣше въ тъ дні мікула въ отоуъци и въ светую луцію въ едино.

†. M° C°. In nomine patris et filii et sancti spiritus. Ego abbas Dъžiha scripsi hoc de agro, quem dedit Zъvъnimir rex Chroatorum, dum in diebus suis in sanctam Luciam exivisset. Nos Desilo, Krъbavae županus, županus Lukae Prbъnebga. Hic misit Vitoslavum in insulam: ut qui hoc revocaverit, maledicat illum deus et beata dei genitrix et quatuor evangelistae et sancta Lucia, amen. Ego abbas D(o)brevit aedificavi ecclesiam istam et cum meis novem fratribus in diebus ducis Cosmae, dum is universo confinio dominaretur. Et erat his diebus Mikula in Otočъc et in sancta Lucia insimul.

„Ja dakle (Rački) sav taj nadpis dielim po sadržini u dvie glavne česti, kojih bi svaka skoro mogla zauzeti posebnu ploču. U prvoj česti zabilježio je opat Držiha zadušbinu hrvatskoga kralja Svinimira, podieljenu crkvi sv. Lucije; u drugoj pako opat Dobrovit pripominje, da je on „onu“ crkvu sv. Lucije sagradio[1]“.

„U drugoj česti kamene ploče daje opat Dobrovit na znanje, da je on sa svojom braćom t. j. s redovnici sv. Lucije, kojih je tada bilo devet u samostanu, sazidao onu crkvu . . .“

„Prvi diel spomenika upućuje nas svojom sadržinom, da je on postao ne za vladavine kralja Zъvъnimira, nego svakako poslie smrti njegove; jer se ondje veli, da je taj kralj darovao „ledinu sašad“ „u dni svoje“; a tako ne bi se pisalo bilo, da je „Zъvъnimir“ tada još živio.“

„Prvi indi diel našega nadpisa nije mogao biti uklesan izmedju god. 1076 i 1088 t. j. za vladavine rečenoga hrvatskoga kralja nego kasnije. A u to pozdnije doba upravljao je jošte opat Držiha samostanom i crkvom sv. Lucije. Ako tako, pà, ako se ne varamo u tom, a mislim da je tako,

1 Starine VII. 147.

da je Dobrovit bio ondje opatom iza Držihe: onda taj drugi diel napisa, prema tomu sav nadpis, jer je nadpis uklesan u jedno vrieme, pada u još kasnije doba"[1]. . . . . .

„Prema tomu, a tiem zaključujemo ovo iztraživanje, nutrnji bi i vanjski dokazi pokriepljivali ono čitanje prvih pismena, da je ploča sv. Lucije postavljena god. 1100, t. j. dvie godine prije Kolomanove krunidbe; pa da je izmedju darovnice kralja Zъvъnimira samostan sv. Lucije, koje se izvod u prvom dielu spomenika priobćuje, i izmedju one dobe minulo vrieme od kakovih 20 godina. U tom razdoblju upravljahu onim samostanom dva opata: Držiha i Dobrovit, kojih je drugi posljednjih godina XI. vieka sagradio s pomoćju svojih redovnika crkvu sv. Lucije[2]."

Veoma je žaliti, da ovaj dragocienjeni spomenik danomice propada, i da od dobe, od kad ga je dr. Rački objelodanio, do danas, uslied propadanja znatno je postradao, tako, da i najvažnija rieč na nadpisu **„Zvonimir"** mnogo je pretrpila, pa je sveta dužnost, da se daljno propadanje, u koliko se moglo, preprieči, a to, ako se na sgodnije mjesto iz crkve Sv. Lucije prenese.

* * *

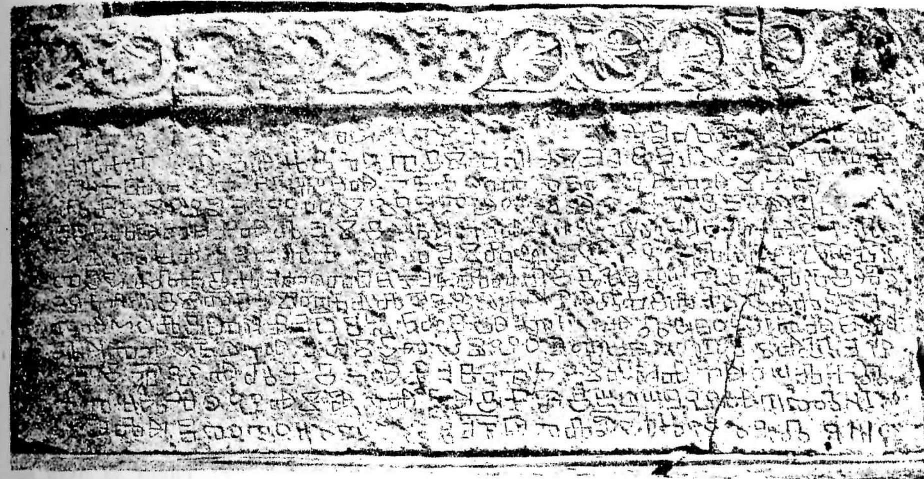
Imamo dakle dva kamena nadpisa, koja nas sjećaju na hrvatskoga kralja Zvonimira, oba uklesana poslie njegove smrti, dočim nije nam poznat ni cigli podignut za vrieme njegove slavne vladavine. Nema sumnje, da svu silu i takovih spomenika kriju ruševine, pa eto našemu družtvu častne zadaće, da nam ih obrete čim prije.

Fr. L. Marun.

¹ Op. cit. 149—150.
² Op. cit. 163.

Đuro ŠURMIN

NAJSTARIJI HRVATSKI GLAGOLSKI NAPIS NA KAMENU OD GOD. 1100.²

(U crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku).

TUMAČ SPOMENICIMA.*

²) Str. 42. Najstariji glagolski napis na kamenu od god. 1100.

† (č. r. vъ ime o(t)c(a) i s(i)n(a i sveta)go du(h)a. azъ opatъ drъžiha pisahъ se o led(i)nê juže da z(ъ)v(ъ)nim(i)rъ kra(l)ъ hrъvatъskъ (vъ) dni svoje vъ svetuju (l)uciju i sv(e)dok(ъ) mi županъ Desi(l)a krъ(ba)vê (županъ vъ lu)cê prbъnebga s posla vi(tos)lêa va v otocê da iže to poišće, klъni i bo(gъ) i b(lažen)a b(o)g(orodic)a i .d. (4) evaglisti i s(ve)taê luciê. am(i)nъ. da iže sdê živetъ, moli za ne boga. azъ opa(t)ъ dbivitъ zъdaaъ crêkъvu siju (i) svoeju br(a)tiju sъ devetiju vъ dni kъneza kosъmъta obladajušćago vъsu kъrainu i bêše vъ te dni mikula vъ oto(č)ъc(i sъ s)vetuju luciju vъ edin(o).

Što je zagrađeno, to je ponajviše nečitljivo na kamenu.

20

* Iz: *Povjest književnosti hrvatske i srpske*

. . . .

Do sad se znade, da je glagolicom pisanih hrvatskih isprava bilo već u XI. i
u XII. stoljeću. Do naših su dana došle većinom u prijepisima. Paleografičku vri-
jednost imade — jer se ne može ništa razabrati od sadržine — dobrinjska isprava
od god. 1100. Mnogo je jasniji spomenik t. zv. Baščanska ploča (vidi fotografski
snimak str. 42) iz istoga vremena, a našli su ga u Bašci na otoku Krku uklesana
u kamen. No imade vijesti i o drugim starim spomenicima. U razvodu istran-
skom, koji potječe iz god. 1275. saznajemo, da je bilo više ovakovih razvoda ili
ili određivanja međa. Tako se čita ovo: »i ondi pokazaše komun (općina) golčanski
list, ki biše pisan na prvih razvodih na let božih 1125«; barbanska općina imađaše
list pisan od 1158; plominske je općine list bio pisan u 1125. god. itd. Ovako su
se ove održale vijesti o najstarijim spomenicima i sva je šteta, da su se izgubili
Da nije to zabilježeno u razvodu međa istranskih, ne bi se ni toliko znalo. Iz ovih se
razvoda doznaje o lijepom običaju, kako su seljaci uređujući svoje zemlje i odre-
đujući njihove međe pozivali se na svoja stara pisma, a nema gotovo nikakove sumnje,
da su ta seljačka svjedočanstva bila pisana glagolicom, jer je svako svjedočanstvo
bilo pisano u tri jezika: latinskom za općinu, hrvatskom za seljake, njemačkom za
za gospodu. To nam svjedoče i one riječi, što se čitaju na jednom mjestu u Kuku-
ljevićevoj zbirci hrvatskih spomenika: »i tako ote (hoće) da se zapiše po trih no-
dareh, kako su i do sada po deželi pisali«.

. . . .

Dr. Šurmin, Povjest književnosti. 4

Vjekoslav KLAIĆ

Ulomci*

41

. . . . Nedaleko od Jurandvora stoji u prekrasnom mjestu vrlo stara kapela sv. Lucije, koja je nekad pripadala samostanu reda benediktinskoga. Samostan i kapela obstojali su jamačno već za narodnih kraljeva hrvatskih. Kapela je sagradjena u romanskom slogu, s oblim i uzkim prozorima, mjesto svoda ima nebo od drvenih greda, a samo jedan brod, iz kojega je prodrt prema iztoku zid u drugu kapelicu, koja je podignuta god. 1489. u gotičkom šiljastom slogu. U kapelici sv. Lucije imade više glagolskih napisa starije i mladje dobe; no najznamenitiji je onaj, na kojemu se čita ime kralja Zvonimira. Po njemu doznajemo, da je kralj Dimitrija Zvonimir jednom boravio na otoku, i tom prigodom benediktinski samostan i crkvicu sv. Lucije obilato nagradio. Samostan sv. Lucije ukinut bi u XV. ili XVI. stoljeću, a dohodke njegove prima biskup krčki, koji i danas još imade naslov „opat sv. Lucije od Baške“.
. . . .

* Iz: *Krčki knezovi Frankapani*

. . . .

Vladanje mletačko trajaše na Krku nekako do kralja Petra Krešimira (god. 1059.). Čim je on postao hrvatskim kraljem, vratio se je Krk pod Hrvatsku, te je postao za najkraće vrijeme ognjištem i središtem slavenskoga bogoslužja i hrvatskih glagolaša, koji su zapodjeli žestoku borbu protiv latinskoga svećenstva. Nekako oko god. 1063. podigao se poglavica hrvatskih glagolaša, pop Cededa, protjerao s biskupske stolice biskupa Jurja, te sam zasio biskupiju u gradu Krku. Premda je Cededu po kazivanju latinskih spisatelja poslije stigla kazan, ostao je ipak krčki otok odsad sijelom slavenskoga bogoslužja i hrvatske glagolice. Osnivali se pače na otoku hrvatski samostani reda sv. Benedikta, u kojima su se redovnici uz vršenje pobožnih djela bavili pisanjem glagolskih svetih knjiga, tako da su po crkvi hrvatski jezik i glagolsko pismo pretegli u obće u svem javnom životu na otoku. Prije god. 1088. boravio je na otoku sam kralj Dimitrija Zvonimir s krbavskim županom Desilom i lučkim županom Prvanegom; tom je zgodom kralj benediktinskomu samostanu sv. Lucije kod Baške darovao neko polje (ledinu), da redovnici na njemu sagrade crkvu svoju. Opatom je sv. Lucije u ono doba bio neki Držiha, koji je Zvonimirovu darovnicu glagolskim slovima i hrvatskim jezikom dao uklesati u kamen, koji i danas još stoji.[1]

Ne znamo, šta se je na krčkom otoku zgadjalo, kad se je po smrti kralja Stjepana II. (god. 1091.) više takmaca otimalo za hrvatsko kraljevstvo. Godine 1100., baš na novu godinu, posvećuje krčki biskup (Petar) crkvu sv. Vida pred gradom Dobri-

njem, koju bijaše na svojoj zemlji i o svom trošku sagradio „slavni Dragoslav", možda onaj, koji se god. 1088. i 1089. za kralja Stjepana II. spominje kao župan zagorski i dridski.[2] „Slavni Dragoslav" nadario je crkvu sv. Vida svojim plemenitim zemljama, te je odredio, da crkva po njegovoj smrti zapadne njegove sinove Stipana, Mavra i Vida, kao i njihove potomke. O tom daru ostalo je hrvatsko, glagolicom pisano pismo, koje je sastavio „Kirin sin Radonjin, pisac od komuna (obćine) Dobrinja". Iz te izprave doznajemo ne samo, da su tada postojali gradovi (kašteli) Dobrinj i Vrbnik, nego da su žitelji u kotaru tih gradova imali svoje obćine (komune) i obćinske službenike (sudac Stanić, pisac Kirin). Saznajemo nadalje, da je u Dobrinju bila crkva sv. Stjepana i uz nju „kapituo", da je obćina imala svoga župnika (plovana) i drugo.[3]

Malo zatim upravlja krčkim otokom i gradom knez Kuzma ili Kozma, po svoj prilici u ime novoga kralja Kolomana. Jamačno je to onaj knez Kuzma (Cosmas comes), koji je g. 1102. bio pri krunisanju Kolomana za hrvatskoga kralja u Belgradu, i koji se spominje u povelji kraljevoj, izdanoj u prilog opaticama sv. Marije u Zadru.[4] Za vladanja kneza Kuzme („v dni kneza Kozmata obladajuščago vsu krajinu") dovršio je opat sv. Lucije, po imenu Dobrevit, sa devetero braće svoje samostansku crkvu na polju, koje bijaše nedavno darovao kralj Zvonimir u Baškoj. Redovnici samostana i crkve sv. Lucije u Baškoj drazi (sl. 17.) bijahu valjda došli iz benediktinskoga samostana sv. Nikole u Otočcu u župi Gatanskoj ili Gackoj, jer se samo tako može razumjeti svršetak glagolskoga napisa u crkvi sv. Lucije: „I bêše v te dni Mikula v Otočci i s svetuju Luciju v edino." Nema sumnje, da je knez Kuzma zajedno s Krčanima, Cresanima i Senjanima (Veglenses, Absarenses, Chersini et etiam Senienses) pomagao god. 1102. i 1105. hrvatske bane Ugru i Sergija, kad su za kralja Kolomana udarali na grad i otok Rab, koji se je njegovoj vlasti otimao.[5] Zanimljivo je, da je i u potonja vremena bilo razmirica i okršaja izmedju Rabljana i Krčana.

. . . .

[1] Podatci i gradja za najstariju povjest grada i otoka Krka u srednjem vijeku sabrana je u djelu: Rački Fr. dr., Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, pag. 33., 35., 36., 59., 159., 195., 214., 235., 266., 372., 401., 404., 426., 431., 487. Vidi još: Thomas archidiaconus: Historia Salonitana (edidit Rački), pag. 44., 52.; o biskupu Cededi pag. 49–54.

[2] Rački, Documenta pag. 149., 151.

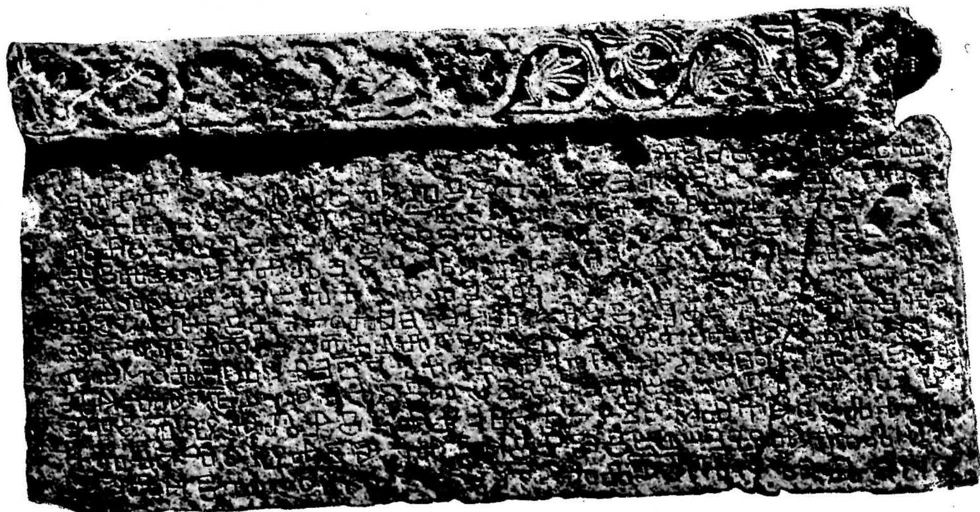
[3] Šurmin, Hrvatski spomenici, pag. 428–429.

[4] Kukuljević I., Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, II. pag. 6.

[5] Georgii ab Hermolais »Miracula s. Christophori« apud Farlati D., Illyrici sacri tomus V. pag. 233., 234. et 235.

Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku.

Poznatim napisom u crkvi sv. Lucije kod Baške pozabavili su se prije mene Pavao Josip Šafařik, Ivan Kukuljević Sakcinski, Matija Mesić, Mijo Sabljar, Ivan Crnčić i Dr. Franjo Rački. Najviše si je za taj spomenik stekao zasluga, nema sumnje, Dr. Franjo Rački. On je ne samo dao po zagrebačkom fotografu Standlu prirediti dva fotografička snimka ovoga spomenika još u ono vrijeme (prije 36 godina), kada je bio bolje sačuvan nego li je danas, on je ne samo dao po kiparu Rendiću u sadri snimiti napis (negativ), već je on i nastojao po mogućnosti odgonetnuti i taj zanimivi dosada najstariji poznati hrvatski glagolski spomenik. U tom je poslu prilično i uspio, ali posvema ipak nije[1]. Kasnije pokušao je Ivan Crnčić[2] Račkovo čitanje mjestimice ispraviti. Nu uza sve to nije ovaj napis postao sasma jasan.

Glagolski napis u crkvi Sv. Lucije kod Baške na otoku Krku.

To me je potaklo, da sam i ja u narodnom muzeju ogledao i proučio i sadreni snimak Rendićev i obadva fotografična snimka zagrebačkoga fotografa Standla, pa sam ovaj spomenik točno po recima pročitao ovako:

[1] Starine VII.

[2] Starine XX.

1. redak: č. ꙋ i. . . . . tc i sn . . . . go du . a . azь
2. „ : opatь Drьžiha pisahь se o ledinê, jučе
3. „ : da Zьvьnimrь, kralь hrьvatьskь . .
4. „ : dni svojeje vь svetuju Luciju i sv. . . .
5. „ : mi županь Desida Kr . . vê, ... ь v Lu-
6. „ : cê Prbьnebga . ь posl. Vi . . . l . . . va v o-
7. „ : tocê, da iže to poreče, klьni i bo i bogo . . . . la i g. e-
8. „ : vaglisti i staja Lucija, amnь, da iže sdê žive-
9. „ : tь, moli za ne boga. Azь opatь Dbivitь zь-
10. „ : dahь crêkьvь siju . ъ svojeju bratiju sь dev-
11. „ : etiju vь dni kьneza Kosьmьta oblad-
12. „ : ajućago vьsu kьrainu. I bêše vь tъ dni M-
13. „ : ikula ot Otočъc . . . . etuju Luciju vъ edino.

Nadopunivši oštećena mjesta na spomeniku današnjim hrvatskim pravopisom čitam cijeli spomenik ovako:

„1120. (Vь ime o)tc(a) i s(i)n(a i sveta)go du(h)a.

Azь opatь Drьžiha pisahь se o ledinê, juže da Zьvьnim(i)r, kraljь hrьvatьskь, (vь) dni svojeje vь svetuju Luciju, i sv(edokь) mi županь Desida (vь) Krь(ba)vê, (župan)ь v Lucê Prbьnebga; — sь poslь Vi(tos)l(êa)va v otocê:

da iže to poreče, klьni ji bo(gь) i bogo(rodi)lja i 4 eva(n)glisti i s(ve)taja Lucija, am(e)nь,

da iže sdê živetь, moli za nje boga.

Azь opatь Dbivitь zьdahь crêkьvь siju (s)ъ svojeju bratiju, sь devetiju, vь dni kьneza Kosьmьta obladajućago vьsu kьrajinu.

I bêše vь tъ dni (sveti) Mikula ot Otočъc(a sь sv)etuju Luciju vъ jedino.

Latinski bi prijevod glasio:

Anno 1120. In nomine patris et filii et sancti spiritus

Ego abbas Držiha scripsi hoc de agro (terra inculta), quem dedit Zьvьnimir, rex Croatarum, in diebus suis sanctae Luciae, et testis mihi Desida, iupanus Corbaviae, Pribinega, iupanus Lucae; — hic legatus Vitoslavi in insula (Vegla):

ut qui huic (donationi) contradixerit, maledicat illum deus et dei genitrix et quatuor evangelistae et sancta Lucia, amen,

ut qui hic vivit, oret pro illis deum.

Ego abbas Dbivit aedificavi ecclesiam istam cum meis novem fratribus (monachis) in diebus comitis Cosmae, dum (is) dominaretur universae regioni (huic).

Et erat his diebus (sanctus) Nicolaus de Otočac cum sancta Lucia in commune.

Hrvatski prijevod glasi:

1120. U ime oca i sina i duha svetoga.

Ja opat Držiha pisah ovo o ledini, koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje vrijeme u svetoj Luciji, i svjedok mi je župan Desida u Krbavi (i) Pribiniga, župan u Luci; — ovaj izaslanik Vitoslava na otoku:

da tko to poreče, neka ga prokune bog i bogorodica i 4 evanđelista i sveta Lucija, amen;

da tko ovdje živi, moli boga za njih.

Ja opat Dbivit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom (monasima) devetoricom u vrijeme kneza Kosme, koji je obladao cijelu krajinu.

I bješe u to vrijeme sv. Mikula (= samostan sv. Mikule) u Otočcu zajedno sa svetom Lucijom (= sa samostanom sv. Lucije).

Razlike između moga čitanja i čitanja Račkova i Crnčićeva:

U 1. retku čita Rački i Crnčić † č. r. (= † 1100.), dočim ja čitam č. r. i. (= 1120.). Ja naime ne vidim nikakova znaka križa (†), već ono, što su oni držali po svoj prilici znakom križa, držim oštećenim znakom pismena *č* (= 1000), drugi znak je nedvojbeno pisme *r* (= 100), a treći oštećeni znak je najsličniji pismenu *i* (= 20).

U 4. retku čita Rački posljednju riječ *„isьšedь“* (= pošavši), dočim ja pristajem uz čitanje Crnčićevo *„i svedok“*, jer se jasno vide pismena *„i sv“* i jer se ovakovim čitanjem polučuje znatno bolji smisao.

U 5. retku čitaju Rački i Crnčić ime župana *„Desila“*, dočim ja mogu iz fotografskoga snimka jasno pročitati *Desida* i na Rendićevu sadrenom snimku bolje se raspoznaje slovo *d* nego li slovo *l*, premda je dosta oštećeno.

U 6. retku prihvatio sam čitanje Račkovo i Crnčićevo *„Prbьnebga“*, premda bih sam volio čitati *Prbьnebza*, jer je onaj ponešto oštećeni znak sličniji pismenu *z* nego li *g*. Prihvatio sam ipak čitanje Račkovo i Crnčićevo, jer se ovaj znak može od nevolje čitati kao *g* i jer Rački uvjerava, da se ime župana *Pribinega* spominje u toj formi i u starim latinskim ispravama.

U 6. retku čitaju Rački i Crnčić *„sь posl(a)“*, dočim ja čitam *„sь poslь“*, pa dobiva cijela ova rečenica drugo značenje. Kod njih znači: „Ovaj (župan Prbьnega) posla Vitoslava na otok“, a kod mene: „Ovaj (župan Prbьnega) kao izaslanik Vitoslava na otoku“.

U 7. retku čita Rački *„to poreče“*, a Crnčić *„opoišće“*. Držim, da je Račkovo čitanje ispravnije, stoga sam ga i prihvatio. U istom retku čita dalje Rački „blažena bogorodica“ a po prilici jednako i Crnčić, nu iz preostalih znakova ne da se nikako pa ni u kraticama dobiti „blažena“ (*bžna* ili *bna*), već se razabiraju pismena „bogo . . . . la“, iz česa sam ja složio imenicu „bogorodilja“.

U 10. retku čitaju Rački i Crnčić „i svojeju bratiju, sь devetiju“, dočim ja čitam „sъ svojeju bratiju, sь devetiju“ s razloga, što se pred riječju „svojeju“ jasno vidi poluglas ъ i što je konzekventnije čitanje „sъ svojeju bratiju, sь devetiju“ no „i svojeju bratiju, sь devetiju“.

U 13. retku čita Crnčić „ot Otočъc“, dočim ja čitam ot Otočъc(a), a Rački nije mogao ovoga retka do kraja pročitati.

Tumač:

Cijeli se napis dijeli u četiri česti i to:

1. Kršćanska formula, kojom počimaju isprave: „Vь ime otca i sina i svetago duha“ zajedno sa godinom, kada je ploča postavljena.

2. Sadržaj onoga, što je opat Držiha napisao o darovnici kralja Zvonimira samostanu sv. Lucije, koji su pri tom bili svjedoci, što se ima dogoditi onomu, koji bi tu darovnicu porekao i što imadu raditi u korist duša onih, koji su bili nazočni kod sastava te darovnice, oni, koji će živjeti u samostanu sv. Lucije. To darovanje dogodilo se između g. 1076. i 1089.

3. Potvrda, da je crkvu sv. Lucije sazidao opat Dbivit sa devetero braće (monaha) i postavio ovu ploču, na kojoj je građevni napis ove crkve, g. 1120.

4. Pripomena, da je u to vrijeme bio samostan sv. Lucije kraj Baške pod zajedničkom upravom sa samostanom sv. Mikule u Otočcu.

Nadam se, da sam ovim člankom ne samo definitivno ustanovio tekst ovoga znamenitoga hrvatskoga napisa, nego i precizirao njegov sadržaj. S grafične i paleografske strane razjasnio je dovoljno ovaj spomenik Dr. Rački, te mi nije s te strane nužno posebice govoriti.

R. Strohal.

Još oble glagolice na Kvarneru ili o valunskoj ploči.

Još dne 28. studenoga 1907. bio sam istražio jedan glagolski napis u Valunu na otoku Cresu. To vam je župa romantičnog položaja sa po prilici 300 duša, daleko od grada Cresa par sati vožńe. U starini zvalo se selo Bukjeva.

Na 5. glavnoj skupštini Staroslavenske akademije izvijestih u kratko o valunskom spomeniku, da je to vrlo važna starina sa 15 slova najstarije oble glagolice u prvom retku, a drugi i treći je čudno pismo najbrže latinska poluuncijala. Pitańe je da li su ta dva retka s onim prvim u isto doba urezana. Potez je glagolskih slova u prvom retku stalniji.

Onda sam ujedno snimio napis na bugačici u dva otiska i prema ńima izradio nacrt u naravnoj veličini. Otiske poslah zagrebačkom arheološkome muzeju. Snimiti ga svjetlopisom nije doslije posvema uspjelo, premda smo i to pokušali s g. školskim nadzornikom prof. N. Žicom u kolovozu prošle godine, ali sam zato nacrt pregledao i ispravio. S toga ovom opisu nije moguće priložiti snimka, kako sam želio, ali nadajmo se, da ćemo biti do godine sretniji.

Mirne duše mogu spomenik staviti uz bok najstarijim našim spomenicima na kamenu. Zvonimirovoj bašćanskoj ploči u sv. Lucije i krčkome napisu na kući pok. kanonika Volarića pridružuje se ovime premac možda malo ili nimalo mlađi, ako ne još stariji. Za nas je to tim važnije ne samo kao spomenik oble hrvatske glagolice na Kvarneru nego i zato, što je nađen u području nekadańe osorske biskupije, kojoj su naši narodni protivnici uporno nijekali svako pravo na porabu staroslavenskoga bogoslužja.

Pitat ćete, kada je otkriven spomenik i jesi li ga bar pročitao, kad nam ga zorno ne prikazuješ? Nađen je posve slučajno još prije no ga ja istražih, u predvorju crkvice na mjesnom

groblju valunskom, gdje je služio kao podupor jednom stupu. Prije ga nije niko prepoznao, jer bijaše krečom namazan. Obretnik bio je upravo jedan politički činovnik, koji je na ploči vidio ništa mańe nego jeroglife. Ne ćemo mu toga zamjeriti, jer su i neki drugi držali, da je spomenik falzifikat novijeg doba, što posvema isključujem; neki profesor dapače, da se je izjavio e je to bosanska ili poljička azbuka.

Ploča je od prilike 1·30 cm. dugačka a 30 cm. visoka od domaćeg vapnenca, a nije nimalo izglađena nego je klesar urezao slova naprosto i u prvom retku nije svršio vodoravno, već na krivo prema dole stoji 5 slova. U ostalom ploča sprijeda kao da je krńa, pak možda bijaše i duža i sadržavaše više slova.

Ovaj je spomenik već imao aferu na sudu. Creski je konservator starina htio ploču ńekamo otpremiti po svojim ljudima, ali svijesni Valuńani sa svojim kuratom popom Ivanom Sparožićem mlađim to zapriječiše. I sud ih dakako osudio: kurata na globu a župljane jednog i drugog spola na zatvor.

Na pitańe, da li pročitah napis, odgovaram: Od ovih 15 slova oble glagolice, dva su mi nejasna. Ipak ne shvaćam, što je pisac dotično klesar htio da izreče. Prvo je slovo *t* ali s jednim otvorenim dijelom. Drugo je *ê* (jat) oblika kao na krčkom spomeniku na trokut, ali s pokrajnim stranama nešto zaobljenim, u sredini potez dopire ne do gore nego samo do prečke. Treće je *h* oblog tipa, gorńi mu je dio kao nakrivljeno *i* bez tačke, usađeno na lat. *o*. Četvrto je *a* s vodoravnim glavnim dugim dijelom gore na lijevo zacrtanim. Na kraju je drugo takovo (15.), ovdje je glavni štap bez crtice koso na desno urezan a strane su dulje, dočim su u prvom kraće. Ipak oblik jednome i drugome zadržaje okruglost. Dalja 3 slova mogle bi biti brojke, ali nema oko ńih nikakih tačaka ni znakova. Od ovih prvo bi moglo biti i dvostruko *o* polag grčkog ω. Teško ga je uzeti za *s* ili *i*. Drugo bi moglo biti *č*, što bi kao brojnik značio hiljadu. Sada slijedi nepoznatog doslije lika Ⰷ (zêlo), koje je slovo kao glas u starim spomenicima zvučilo *dz* ali dońi dio mu je okrugao, inače vrijedi kao brojka 6. Za ńim osmo je poluglas, debeli **jer** tipa kao na bašć. ploči samo oblijeg. Ovaj znak dolazi još dva krat kao 10. i 12.° slovo, ova posljedńa skoro jednaka više naliče tipu krčkog spo-

menika, jer im je trbuh uži. Deveto je *v* široko i lijepo zaobljeno kao na krčkoj ploči. Jedanaesto je *k* najstarijeg oblika sa sedilom t. j. crticom ozdo. Čitavo naliči s prijeda naslońenoj stolici. Trinaesto je *t* zaobljeno te ima obje noge zatvorene. Četrnaesto je *n* starog tipa kao na baščanskoj ploči.

Ostala dva retka latinskog poluuncijalnog pisma pokušao je pročitati moj prijatelj o. Timotije Jerković, malobraćanin u zadarskom samostanu i čini mi se da je pogodio. Drugi bi redak glasio po ńemu: techa et alt(are) s(ancti) marc(i) pr(es)by(ter) iohna.

Treći: et juppan Đurei o(pus) f(ecerunt).

Đ kao da je glagolsko.

Ostavljam paleografima konačno riješeńe.

Prvi je glagolski redak valunske ploče skraćeno pismo bez znakova pokratnih. Ako ono *z*, sedmo po redu, znači glas a ne brojku, onda bismo mogli imati i ovdje uspomenu na Zvonimira hrvatskoga kralja kao i u sv. lucijskoj zadužbini. Tada bi imali čitati Zъvъ(nimirъ). Iza ovoga slijede dva slova kъ, što bi onda bila kratica za kralj. Inače mi je nerazumljivo čitati u svezi s ostalim slovima: kъtna.

Ja rekoh svoju hipotezu, a ko zna bolje, prosto mu je polje. Moguće je, da je kralj Zvonimir i na Cresu kojoj crkvi ili redovnicima darovao zemljišta u zadužbinu, kao što je bilo u sv. Luciji opatiji Benediktovaca u Baški. Onda doznajemo i ime župana Jurja u lat. napisu.

Teško, da će kome uspjeti, da posve protumači ovaj zagonetni napis. No ako se to i ne zbude, ova naša starina na obali Jadrana ne će time ništa izgubiti od svoje znamenitosti. Barem naši protivnici ne će moći nikako dokazati, da smo hrvatsko glagolsko pismo i staroslavensko bogoslužje prokriomčarili.

Ovaj je napis snimilo više ńih. Poslali su ga i Jagiću, ali kako mi javlja prof. Milčetić, ni on ne zna šta bi s ńime. Do sada ga, što ja znam, nije još niko objavio.

pop *V. Premuda,* glagolaš.

. . . .

3. Hrvatski glagolski napisi.*

U Zagrebu već trinaest godina izlazi pod uredništvom dr. Josipa Brunšmida obnovljeni „Glasnik hrvatskoga arheološkoga društva“. Glasilo promiče zanimańe za starine i za ńihovo sačuvańe.

Već u staroj seriji ovoga Vjesnika pod uredovańem pok. don Šime Ljubića bijaše objelodańeno nekoliko glagolskih napisa u faksimilu i vijesti o drugima. To biva i u novoj seriji.

U 12. svesci za 1912. urednik je nastavio o kamenim spomenicima hrv. nar. muzeja u Zagrebu. Došli su na red i hrv. glag. spomenici od br. 856.—866. (str. 155.—164.) Ima u ovom Vjesniku također posebni članak Strohalov: „Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“. Strohal ispravlja Račkoga i Crnčića na nekim mjestima u čitańu Zvonimirove

*Iz: *Osvrt na djela o glagolici*

ploče. Za sada se ne izjavļujem o uspjehu ovih ispravaka, ali nadam se, da ću to moći, kad budem na licu mjesta proučio sam napis.

Od gore spomenutih napisa, prva dva su iz sv. Lucije, a poslao ih je prerano umrli kandidat profesure Petar Bonifačić, Bašćanin. Prvi je iz 12. stoļeća zanimļiv za glag. grafiku. Geitler je čitao na ńem riječ opat i Zvonimirovo ime. Žalibože je odlomak jako oštećen, kao i drugi komad iz g. 1465., koji spomińe Ivana Frankapana, a pismo je kurzivno. Treći je oduļa krńa kamena greda iz Baške iz 16. vijeka, ali je pismo slabo čitļivo. Slijede dva za razvitak hrv. glag. pisma vrlo važna spomenika sa crkve sv. Martina kraj Seńa iz početka 14. stoļeća. Pismo je dosta oblo.

Ovim se pridružuje drugih pet napisa iz hrvatskog Primorja: dva iz Novog u Vinodolu i to jedan iz crkve sv. Fabijana i Sebastijana od g. 1511. a drugi ulomak nadgrobne ploče s lijepim uglatim pismom. Treći je od g. 1527. iz grada Bribira. Pismo je prelazno, a spomińe kneza Brnardina Frankapana. U tom napisu ja bih čitao: k(a)pitanь v Brib(i)ri Lovren'c' B(i)šćacь — mjesto *kapilan*. Onda je kamena greda iz Drivenika od g. 1571., nečitļiva. Uprav kaligrafsko je uglato pismo na grobničkom spomeniku od g. 1649., što ga dade izraditi knez Ferenc Frankulin, porkulab kneza Petra Zrińskoga.

Zadńi je glagolski spomenik dospio u muzej iz Bosne s Bužima grada u bišćanskom okružju. I to je kamena greda iz konca 15. stoļeća. Svjedoči o knezu Jurju Mikuličiću, koji bijaše u velike cijeńen od kraļa Matijaša i od cara rimskoga (u nu vrime va vsei hrvatskoi zemļi boļega č(ovi)ka ne biše), kako je s temeļa podigo grad bužimski, „a Hrvati ga za nenavistь her'cegomь Ivanišemь pogubiše . . .“

Ovaj spomenik ustavnog pisma, na kom je vidļiv utjecaj bosanske bukvice, poklonio je muzeju jedan časnik u doba, kad je zaposjednuta Bosna.

Završit ću, preporučujuć i ovaj bogato ilustrovani „Vjesnik“ našoj publici. Za 4 krune na godinu dobivaju ga članovi. Mnogi bi boļe uložio svoj novac, da se učlani u hrvatsko arheološko društvo, mjesto da kupuje kojekake beletrističke produkte.

Vatroslav JAGIĆ

Hrvatska glagolska književnost.

Ulomak*

. . . .

Kako je već u XII. stoljeću bilo glagoljaštvo jako u nekom krajevima Hrvatske, naročito na otoku Krku, dokazuju g l a g o l s k i n a t p i s i, kojih je nekoč bilo valjda i više, dok se danas uz druge manje, bez označene godine, najviše ističe onaj jedan, što je začudo ostao, i ako dosta oštećen, u crkvici svete Lucije blizu Nove Baške na Krku. Natpis ovaj, t. zv. bašćanska ploča, oko koje su se mnogo trudili, da je pročitaju i protumače, Crnčić i Rački, donekle Geitler, u najnovije vrijeme s malo uspjeha g. R. Strohal, priopćena je u mojoj paleografiji na str. 237—238. s nekim predloženim ispravcima ili konjekturama. Natpis ne će biti izradjen upravo godine 1100., već nešto kasnije, jer iza *č*, što znači tisuću, ima na istrtom mjestu još prostora za dva slova, t. j. za *r* (to će reći sto) i još za jedno slovo, koje je moglo značiti jedinice ili desetice. Natpis govori o darovanju neke ledine svetoj Luciji od kralja hrvatskoga Zъvъnimira i o gradnji same crkve od opata Dobrovita; još se pominju neka druga imena, kao župan Desila, neki Vitoslav, knez Kъsъtъt, neki Mikula, ali se ne zna pravo, što znače ta imena na natpisu. Ime kralja hrvatskoga može se dvojako čitati: Zъvnimir ili Zvъnimir; po današnjem vokalizmu: Zavnimir ili Zvanimir. Nema sumnje, da je složeno ime postalo od звьнѣти i миръ, dakle Звьнимиръ; glagol звьнѣти živi u starom hrvatskom obliku *zamnjeti* — *zamniti* (kao цвьтѣти u captjeti — captiti). U tom znamenitom natpisu najznatnije je to, da uz poznata poluobla poluuglasta slova dolazi nekoliko znakova, kojima inače nigdje nema primjera, a čini se, da to nisu klesarski grijesi, na pr. za *a* ima uz obični znak ⰰ nekoliko puta još jedan osobiti oblik koji bi mogao biti imitacija grčkog *α*. Teško je vjerovati, da se taj nepoznati oblik nije nigdje inače upotrebljavao; prije će biti, da su druga svjedočanstva njegove egzistencije propala.

* U: Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*

VIII.

POJAV UGLATE GLAGOLICE U VEZI JE S UGLATOM BENEVENTANOM.

Dva su upravo golema rezultata beneventane, koje je ona proizvela u sklopu kulturnih faktora u razvitku hrvatske povijesti, i to baš za vrijeme hrvatske narodne dinastije. Literarno je beneventana sačuvala osim liturških tekstova najznatnije sadržaje za temelje naše historije, a formalno i grafički proizvela je značajni utjecaj na formiranje specijalnoga tipa starog slavenskog pisma, koji je konačno rezultirao u uglatoj glagolici.

Pojav uglate glagolice u svojoj je biti od neiskazane zanimljivosti poradi mogućnosti artističkog momenta reformiranja i udaljivanja od sveopćega tipa, i to na onom istom teritoriju, na kome je beneventana u latinskom jeziku imala dominantnu ulogu. Ovaj je pojav u evoluciji glagolizma naročito stoga zanimljiv, jer je samostalan i nezavisan, a uvjetovan teritorijalno sa zonom dalmatinske beneventane u svom prvom početku, da onda kasnije u XIII. i XIV. stoljeću prekorači tu zonu na istočnim i sjevernim granicama. Taj pojav nije bio dosada pravo objašnjavan, s jedne strane uslijed pomanjkanja grafičkih ostataka, a s druge strane, uslijed jednostranog paleografijskog metoda u promatranju evolucije glagolice, bez obzira na vrste ostalih pisama, koje su tada živjele i koje bi mogle ulaziti u obzir kod toga pitanja.

Ovo će poglavlje zapravo dodirnuti ovo pitanje, i to u onoj mjeri i opsegu, u kojoj može ući u opseg ove rasprave, puštajući po strani sva detaljna izradjivanja pitanja, koja zasijecaju svakako i u prvom redu u metodu slavenske paleografije. Obradjujući pitanje beneventane na onom teritoriju i u ono vrijeme, kad se javlja i razvija perijod uglate beneventane, došao sam na pomisao, da postoje mogućnosti odnošaja tih dvaju grafičkih pojava, koji su dosad bili promatrani sasvim zasebno i neovisno jedan od drugoga. Promatrajući dakle i pojav glagolice, došao sam do dviju mogućnosti, koje mogu otvoriti diskusiju o tom pitanju.

Ili je pojav uglate glagolice nastao uslijed vlastitih individualnih artističkih pobuda hrvatskih glagoljaša, dakle kao plod svijesne reforme pisara glagoljaša, ili mu se ima tražiti uzrok u vanjskim utjecajima, koji se opet mogu bazirati na principu nasljedovanja i primjenjivanja.

Hrvati su se upoznali sa slavenskom službom božjom, a po tom neizbježivo i sa slavenskim knjigama — sa glagolicom, barem i djelomično već u drugoj polovici IX. stoljeća, ako pretpostavimo uske veze izmedju sjevernih dijelova Hrvatske i južne Panonije, u kojoj su tamošnji Slaveni prigrlili kršćansku vjeru u svom narodnom jeziku i pismu. Kad su iza smrti nadbiskupa Metodija (885) stali proživljavati njegovi učenici sudbinu prvih proganjanih kršćana, a siloviti ih je knez Svatopluk (871—894) i razagnao na sve strane, ostavili su Moravsku našavši okrilje u Bugarskoj i Hrvatskoj, medju pristašama, koji su ih već otprije poznavali. Njihov srdačni prijem govori najbolje o pretpostavci, da su se Hrvati već za života Metodijeva priljubili slavenskoj službi božjoj. Iz Panonije su prešli mnogi slavenski bjegunci za provala Madjara u Hrvatsku, a medju njima je sigurno bilo svećenika zajedno s glagolskim knjigama. Upoznavanje Hrvata sa glagolizmom u najranije vrijeme je došlo u prvom redu sa sjevera, a zato se, naravski kod ustanovljivanja toga fakta na žalost ne možemo poslužiti izravnim dokazima, jer njih naprosto nema. Samo neizravnim svjedočanstvima može se donekle utvrditi misao, da su crkvene knjige glagolskoga pisma, baština Ćirila i Metoda i njihovih učenika, već u IX. stoljeću dopirale k Hrvatima najprije sa sjevera, iz najbližih moravsko-panonskih krajeva.[1]) Malo zatim već u prvoj polovici X. stoljeća opažamo oštru borbu Latina protiv slavenske službe božje. Godine 925. papa Ivan X. prigovara spljetskom nadbiskupu i njegovim sufraganima, što su mnogo godina bili u raskolu s Rimom, i time omogućili, da se kroz to vrijeme u njihove župe uvukla nauka Metodijeva i „stran jezik" — lingua extranea t. j. slavenski.[2]) Istodobno piše Ivan X. i kralju Tomislavu, da dade učiti podmladak u latinskom, a ne u barbarskom ili slavenskom jeziku. „Quis etenim specialis filius sanctae Romanae ecclesiae, sicut uos estis, in barbara seu Sclauinica lingua deo sacrificium offere delectatur.[3]) Deseti zaključak prvoga spljetskog sabora godine 925. sadrži: Ut nullum episcopus nostrae prouinciae audeat in quolibet Sclauinica lingua promouere; (poterit) tam(en) in clericatu et monachatu deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere; praeter si necessitatem sacerdotum faceret; per supplicationem a Romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat.[4])

Sve to, dakle u X. stoljeću, ne bi moglo postojati, da nemamo gotov i ustaljen jedan kulturni fakat, po kojem je bitisala slavenska liturgija u Hrvata sa svim svojim elementima, koji je sačinjavahu, a to su bili svakako jezik, pismo i knjige.

Razvitak glagolice prelazi nekako podjednako i analogno bitne svoje faze, kao i zapadno latinsko pismo — beneventana. Početne su faze glagolice u okruglosti, očito n e k a l i g r a f s k o j, koja se s jedne strane evolucijonira u o k r u g l u k a l i g r a f s k u glagolicu (u Bugarskoj) i u u g l a t u k a l i g r a f s k u (u Hrvatskoj). Danas se već može reći, da je i potez glagolskih slova polagano prelazio iz oblih kontura u sve to uglatije, tako, da je oboje glagolsko pismo, bugarsko (oblo) i hrvatsko (uglato), što se na prvi mah čini neobično, poteklo iz

[1]) Jagić, V.: Hrvatska glagolska književnost. (Uvod u: Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1913.) str. 11.

[2]) Šišić: Enchiridion str. 215.

[3]) Šišić: Enchiridion str. 217.

[4]) Šišić: Enchiridion str. 219.

* Iz: *Scriptvra beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane. Paleografska studija.*

jednoga paleografijskog tipa, kojemu je najbliži i najsrodniji izdanak — glagolsko pismo „kijevskih listića".[1])

U tom historijskom faktu valja dvoje konstatirati. Glagolica, koja je s Metodijevim učenicima prešla u Bugarsku, dalje je živjela i lijepo je razvila svoje okrugle forme unatoč već postojećim uglatim elementima, koje zapažamo u kijevskim listićima.[2]) Tako su slova ⰶ, ⰰ, ⱉ, pokazivala jedno očito nastojanje, koje je išlo za prelamanjem linija. Naprotiv, u bugarskoj se glagolici vidi, da se preteżnost forama nalazila u zaobljenosti, a u Hrvatskoj, da se stala sve to više razvijati uglata strana „kijevskih listića", i da je konačno formirala pojav nesamo zaoštrenih i uglatih slova, već zapravo oblikovanih ustaljenom geometrijskom pravilnošću. Slova više nisu sitna, nego su u XIII. stoljeću velika, široka i jaka sa geometrijskim prelomljenim crtama.[3])

Ovaj dakle ustaljeni pojav treba protumačiti i naći mu uzroke. No ovaj se neobjašnjeni fakat u hrvatskoj glagolici XI. stoljeća, kad se već dobrano razvila uglatost forama, jedva može pripisati samoniklosti, ako se pretpostavi, da bi takova reforma bila postulat jedne visoke artističke potrebe, koju ipak ne možemo tražiti u glagoljaša, koji su bili u borbi s Latinima za opstanak svoga pisma. U takovim prilikama, jedva da bi se i uz ovakav visoki stupanj artističkih težnja, moglo pomišljati na ovakovu svijesnu i samoniklu reformu, koja je doduše imala već nagovještanje u prelaznim rukopisima između tipa potpuno okrugle, (dakle najstarije), glagolice, i onoga, koji je naginjao uglatosti.[4])

Ako se uz ovo ne pristane, onda valja potražiti rješenje u mogućnosti principa nasljeđovanja i primjenjivanja.

Crnorisac Hrabar, (koji je živio negdje na domaku IX. i početku X. stoljeća), ostavio je jednu dragocjenu vijest o „pismu" prije Ćirila i Metodija. On kaže: Прѣжде оубо Словѣне не имѣхѫ кънигъ, нѫ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ погани сѫще. крьстивъше же сѧ римьскыми и грьчьскыми писмены нѫждаахѫ сѧ писати словѣньскѫ рѣчь безъ оустроениа. [5])
Ovaj dakle kaludjer kazuje troje: 1. Stari Slaveni nisu imali knjiga. 2. Imali su „črte i reze", po kojima su se sporazumljivali u najvažnijim poslovima (чьтѣхѫ) i pomoću kojih su gatali (гатаахѫ). 3. Kada su se pokrstili, upoznali su se s grčkim i latinskim pismom.

Sve ovo troje dade se potpuno kontrolirati i ustanoviti kao pozitivna historijska činjenica. „Črte i reze", nesumnjivo su imale veza s runama starih Slavena, te se mogu i s njima identificirati,[6]) a bile su urezivane na drvenim pločicama, pa otale se, već poradi materijala, nisu mogle razviti knjige. Ustanovljen je zatim fakat, da je početno pismo u svih naroda ponajprije služilo u magijske svrhe, kao što i rune, tako i stare slavenske „črte i reze".[7]) Svakako se u južnim, ali i sjevernim slavenskim stranama, već prije svete braće, pokušavalo pokrstiti stare Slavene. Po tom djelomičnom krštenju oni su se dakle upoznali bilo s rimskim, bilo grčkim pismom. Kad bi se mogao proslijediti kontinujitet „črta i reza" kod južnih Slavena do XI. stoljeća, onda bi se mogao ujedno i stvoriti zaključak, da je neki pisar jednostavno spojio elemente glagolice sa „črtama i rezama", koje je on poznavao i s kojima je u tradiciji bio usko vezan. No tome se protivi sve naše dosadašnje znanje i pomanjkanje bilo kakovih ostataka tog nadomjestka za pismo prije glagolice. Svakako je začudno geometrijsko prelamanje linija (kao što su slova ⰿ, ⰶ, ⱎ, ⱋ, ⱌ, ⱃ, ⱎ, Ш i unakrštavanje kratkih poteza, što je bilo temeljnim principom u runama. No ovoj, na oko bliskoj, srodnosti obaju principa, protivi se momenat logičnog rezuverenja, koji se sastoji u pitanjima: zašto se taj pojav onda nije pojavio u prvoj fazi glagolice, koja je bila dakako bliža runama, nego li je XII. stoljeće, i zašto se ne javlja u Bugarskoj, nego samo u Hrvatskoj. Odgovor na ovo drugo pitanje ujedno je i tumačenje tome pojavu.

Glagolica, koja je stala u Bugarskoj proživljavati za cara Simeona vijek svoje znamenite literarne aktivnosti, mogla je doći u dodir samo s grčkim pismom, koje je po svom karakteru, i u uncijali, kao što i u kurzivi, pogodovalo samo oblim elementima. I ovdje na ovom teritoriju, gdje je monasima, koji su prepisivali i prevodili iz grčkih knjiga, poznato bilo uz glagolicu samo grčko pismo, ne javlja se i ne razvija uglata glagolica. Drugačije je to bilo u Hrvatskoj.

Kad je glagolica prodrla u Hrvatsku, vodila se upravo žestoka borba o prevlast izmedju karoline i beneventane, koja je svršila tako, da je u XI. stoljeću nadvladala beneventana, kao knjižno i notarijatsko pismo. Grčkoga pisma u to vrijeme jedva da je bilo u Dalmaciji, iako su bizantinski odnošaji s Dalmacijom bili živi, naročito u IX. i XII. stoljeću. Potpuno pomanjkanje ostataka grčkoga pisma utvrdjuje nas u mišljenju, da je eventualno bivstvovanje grčkoga pisma u to doba bilo neznatno i ograničeno tek na diplomatsko dopisivanje Bizanta, a da u javni život, duševni i socijalni, nije nikako ulazilo.[1])

Dakle jedino je beneventana pismo, koje je uz glagolicu u Hrvatskoj vršilo svoju ogromnu funkciju u javnom i privatnom životu naroda. To pismo moralo je biti poznato silom prilika svima onima, koji su se knjigom bavili, monasima Latinima, a i monasima glagoljašima, koji su s ovima stajali u borbi.

Rački, a po njemu i Jagić, dotaknuli su se toga mišljenja, a da nisu razvili potanje tu hipotezu.

Rački kaže raspravljajući o glagolskom natpisu u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku ovo: „U Hrvatskoj pisali se latinski spomenici, kako nam potvrdjuje spljetski, sada zagrebački rukopis, pismom latinskim i longobardskim, a jedno (!) i drugo, o s o b i t o l o n g o b a r d s k o, p o s t o j a l o j e v e ć u XI. v i j e k u u g l a s t i j e, pismena postojala su na krajih već isječena. Ovomu se uplivu latinske grafike nijesu mogli oteti ni hr-

[1]) Jagić o. c. str. 14.

[2]) Jagić o. c. str. 12. Vide faksimil „Kijevskih listića".

[3]) Ʊ = ⱎ; Ω = ⱋ i t. d.

[4]) Jagić V.: Графика у Славянъ. Энциклопедія славянской филологіи. III. С. Петербургъ 1911. str. 117., 118.

[5]) Šurmin-Bosanac: Čitanka iz književnih starina staroslavenskih, hrvatskih i srpskih. Zagreb 1908., str. 71.

[6]) Jagić, V. o. c. str. 26—36.

[7]) Weule K.: Vom Kerbstock zum Alphabet. Stuttgart 1915., str. 42—50., 95.

[1]) Jireček je u predgovoru svoje rasprave: Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (Archiv für slavische Philologie XXV. Berlin 1903.) str. 501—504, pokazao, da su ti ostaci vrlo mršavi i suviše nedostatni, da nas uvjere o mogućnosti života grčkoga pisma u razdoblju od X.—XII. stoljeća, iako bi baš IX. i XII. stoljeće moralo najviše spomenika ostaviti u slučaju uporabe grčkoga pisma.

vatski glagolski pisari, osobito oni, kojim je oboje pismo poznato bilo, kano što bijaše sv. lucijskomu, sudeć po ona dva tri latinska pismena, ako su prvobitna, koja su mu se i nehotice uvukla u nadpis. Prevrat pako taj u glagolskom pismu dospio je u Hrvatskoj dosta naglo, dočim već najstariji hrvatski glagolski spomenici uglaste glagolice naliče pismom latinskoj frakturi XII. vijeka."[1]) Jagić pak izriče — očito prema Račkomu — svoj sud ovako: „Ovako budu granice glagolizma stiješnjene na političku Hrvatsku te je ovdje glagolsko pismo rano počelo dobivati osobiti paleografski značaj, premećući se iz oblih kontura grčkog minuskulnog pisma u uglastije tipove latinskoga pisma."[2])

Prema jednom i drugom sudu bili su Rački, a i Jagić, veoma blizu rješenju pitanja, samo što Rački zapravo ne vidi pravu bit i karakter beneventane i karoline, kad uzima oba pisma, koja su mogla utjecati na razvitak uglate glagolice. Oba su naime pisma u biti različna, a karolina je tipično okruglo pismo, koje ni u čemu nije moglo u tom smjeru utjecati na glagolicu. Drugačije stvar stoji sa beneventanom. Naprijed je izloženo, da se s jedne strane beneventana Monte Cassina i njegovih pripadnih centara, a s druge strane beneventana južne Italije razlikuju u oblikovanju slova. Južna Italija i Dalmacija je slova oblikovala okruglo, a Monte Cassino ponajprije isticanjem oštrih i uglatih linija, a kasnije potpuno uglato u XII., a naročito u XIII. stoljeću, kad već postoji potpuno razvijeni sistem prelamanja linija, što ga je XIII. stoljeće baštinilo od XII. i XI. stoljeća.

Evolucija pisma pokazala je, da je u njoj vrlo čest princip primjene od najstarijih vremena, od prvoga razvitka, pa sve do forme evropskih pisama, grčkoga i rimskoga. Taj je princip našao odjeka i u naših glagoljaša, koji su se morali upoznati s obima vrstama beneventane, uglatom, a u prvom redu s okruglom. Okrugla beneventana, iako pokazuje u XI. i XII. stoljeću „pismena koja su na krajih isječena", ona pokazuje jedan conspectus generalis, koji se sastoji iz elemenata, koji bi se po svojoj veličini i prostornom rasezanju mogli označiti i shematizirati četverokutno. Tad conspectus generalis morfološki prestavlja okruglu beneventanu kao pismo, koje se pričinja kao „četverokutno" i bez odsječenih pravaca. Tu je dodirna spojka izmedju okrugle beneventane i glagolice, koja je očito ponajprije slova stala raširivati i teže ih formirati po uzoru okrugle beneventane. Kad je taj stadij bio priredjen, nadošao je momenat jače i svjesnije primjene uglatih forama na te jake i teške okrugle forme, i ubrzo je formirao formalne geometrijske likove.

Ima indirektnih dokaza, da su monasi — glagoljaši benediktinci — morali poznavati okruglu i uglatu beneventanu.

Monah glagoljaš bio je tek u prvo vrijeme snabdjeven knjigama, kodeksima, koji su potjecali iz prvoga vremena dolaska učenika Metodijevih u hrvatske strane. Kad su ti nedostojali, poradi maloga broja i sve veće potrebe, a osim toga i uslijed nastojanja prilagodjivanja hrvatskog jezika starom slavenskom, nastala je neminovna potreba, da se stvaraju novi kodeksi. Svakako u prvo vrijeme nije bilo odmah monaha glagoljaša, no već ih X. stoljeće poznaje, kako se vidi iz splјetskoga sabora, na kojem je glagolica bila spašena barem za njih. Ti monasi

[1]) Rački F. Starohrvatski glagolski nadpis na Krku. (Starine VII.) str. 161.

[2]) Jagić, V. Hrv. glag. književnost str. 14.

nisu samo trebali knjige, koje su služile za čitanje mise, nego su po 48. reguli Benediktova reda trebali u vrijeme korizme čitati i druge knjige. Sad je nastala veća potreba umnažanja knjiga, da se udovolji potrebama, koje su za glagoljaše bile u jednakoj mjeri nužne, kao i monasima Latinima. Jedna od prvih knjiga, koju je morao monah glagoljaš prevesti (osim sakramentara i evandjelistara) bile su regule sv. Benedikta, po kojima su glagoljaši živjeli.

Benediktinski manastir sv. Kuzme i Damjana bio je glagoljaški i od njega su se sačuvale regule iz XIV. stoljeća, koje su po sudu Pavića, prijepis jednoga starijeg kodeksa iz XI. stoljeća, a nastao je svakako u Belgradu, gdje je bila matica toga manastira.[1])

Uvaživši sve rezultate o pismu u Dalmaciji u XI. stoljeću može se najvećom sigurnošću zaključiti, da su regule, iz kojih je monah glagoljaš prevodio za svoj manastir, bile pisane beneventanom. I na slavenskom jeziku zapovjedale su regule monasima čitanje, a po tom i prevadjanje i umnažanje knjiga.

„Праздность є непрікєль доуши . . . . а по тєрци и по миси боудитє до шєкстє в' чтєны (. . . . .) а в' тє дьни корнзмєнє всаки своє книгѣ в' зам'шє рєдомь до вазма прочтитє до кон'ца. и тє книгѣ на почт'є корнзмє вздантє сє. и прѣд' всими нарєди опать єдного или .Б. (2) стар'ца ка обароуєта молстирь на врнмєна, када братьѣ сидє на чтєны. и кніга она єда ки брать лѣнь наидєть сє, или праздиє рнчи говори или радь нє чтє, и нє толико да самь сєби ш'коди, да и инимь хоудь образь кажє[3]).

Po ovom zakonu, — koji je vezao monahe glagoljaše, dakle glavnu jezgru onih umjetnika i majstora, koji su umjeli i htjeli, da umnažaju knjige za svoje potrebe, a i za potrebe regularnih svećenika, — glagolica je upravo u benediktinskim manastirima imala najšire područje. Umnažanje glagolskih knjiga sastojalo se u prvo vrijeme u prevodjenju s latinskoga. Već splјetski sabori godine 925. i 928. pretpostavljaju to, a još više splјetski crkveni sabor u vrijeme Petra IV. Kresimira (1059.—1061.), čiji zaključci pokazuju, da je slavenska služba božja, a po tom i glagolica, živila punim životom od X. do polovice XI. stoljeća, jer se i taj sabor na nju oborio. U potvrdi pape Aleksandra II., kojom priznaje i odobrava zaključke na tom splјetskom sinodu kaže se:

„Item. Sclavos, nisi latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri, et clericum, cuiuscunque gradus sit, laicali servituti vel mundiali fisco amodo subiugari vel excommunicationis vinculo omnimodo prohibemus.[2])

[1]) Pavić A.: Regule sv. Benedikta. (Starine VII.) str. 62—63.

[2]) Pavić A. o. c. str. 107. i 108.

[3]) Šišić: Enchiridion str. 237. Zanimljivo je, kako se Toma arhidjakon opisujući borbu osvrće i na glagolicu, za koju kaže, da je identična s gotskim slovima. On naime kaže:

Dicebant enim goticas literas a quodam Methodio heretico fuisse repertas qui multa contra catholice fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsit." (Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana. Monumenta spectantia hist. Slav. Merid. vol. XXVI. Scriptores III. Zagrabiae 1894.) Ovdje valja dvoje

Na temelju ove stroge i neizrecivo oštre zabrane, bilo je očito monaha, koji su poznavajući već svoju glagolicu popustili i stali učiti „latinas litteras", a to samo za to, da uzmognu polučiti svoj cilj, i onda u zgodan čas poslužiti opet svojim prvotnim idealima.

Nije nemoguće, a niti malo nevjerojatno, da ih je bilo, koji su te „latinas litteras" uz ostale bogoslovske radove učili baš u Italiji, i to u manastirima, u kojima su monasi čitali knjige pisane beneventanom. Upoznao se tada jedan ili više njih s uglatom, montecassinskom beneventanom, koja je upravo tada za splјetskoga crkvenoga sinoda (1059.—61.) pod velikim Deziderijem došla do svoje kulminacije sa svojim lijepim i velikim slovima, koja su još više isticala ono prostorno rasezanje u četverokutu, ali s tom razlikom od okrugle beneventane, da su bile istaknute najednom oštre i uglate linije. Nije isključena mogućnost, da je osobine uglate beneventane mogao glagoljaš opaziti i kod kuće u Dalmaciji, osim širine okrugle — domaće — beneventane, jer je bilo kodeksa, koji su iz Monte Cassina ili kojega drugoga centra, dolazili i ostajali u Dalmaciji. O tom nas uvjerava baš rukopis Zagreb M. R. 166., koji je u tom pitanju jedan pozitivni argumenat za takovu mogućnost.[1])

Bilo kako mu drago, jedan ili više njih monaha glagoljaša, upoznalo se kod prepisivanja i prevadjanja crkvenih knjiga i s uglatom beneventanom u Monte Cassinu ili slučajem kod kuće.

Tad je spomenuti monah pisar, koji je imao osobito razvijen smisao za ljepotu glagolske grafike, odlučio da stečeno iskustvo i svoje upoznavanje s jednom reformom u latinskoj grafici, koja je tada bila na zapadu prije gotice jedinstvena u svojoj biti, primijeni takodjer i na svoju omiljelu glagolicu. To pojedinačno iskustvo i doživljaji nakon artističkih impresija, koje je proizvodila ta zasebnost montecassinske beneventane na pisara glagoljaša, rezultirali su u njegovoj volji i nastojanju za prekidanjem s tradicijom i uvadjanjem novih, po njegovom sudu, ljepših i značajnijih oblika. K tome iskustvu i volji pristupile su uz prirodnu naklonost imitiranja i druge aktivne

uočiti, da on naziva glagolska slova „gotskima", a jezik, kojim je Metodije pisao, slavenskim.

U to je vrijeme Toma mogao iz autopsije upoznati glagolicu, koju valjda nije znao čitati, a ujedno je bio kao obrazovan teolog upućen zacijelo i u gotsko pismo, u rune, kojima su se i arijanski Goti služili. Mabillon citirajući iz djela Wormiusa „Danica Litteratura" kaže za rune: „Runicas vero litteras praeterea nuncupari mysticas et occultas, tum quod ab aliarum gentium litteris mira discrepant insolentia: tum quod in occultis suis scientiis, puta magicis et praestigiatoriis, (quibus Borealis illa mundi pars prae ceteris pollet et polluta est) hujusmodi characteres maxime claruere. Denique enim dictas etiam Gothicas, quoniam a Gothis usitatae ante Ulfilanas." (Mabillon Johannes; o. c. str. 48.) Po ovome nazoru je i Toma glagolicu, koja je i za njega bila tajnovita i uglata, kao što su mu bile i rune, smatrao gotskim, te ju je pripisivao Metodiju, za koga je još držao, da je bio sljedbenik te hereze. Ne bi bilo ispravno, da se drži, da je Toma pomišljao na goticu (latinsko pismo), koje je u svojoj uglatosti i prelamanju linija bliza sistemu glagolice, jer u to doba ta vrsta pisma, koju je Toma bez sumnje upoznao u Bologni, nema još naziva littera gothica.

[1]) Vidi u analizama o Missale plenum. Zagreb. M. R. 166.

djelatnosti, pa su ta iskustva onda počela rasti i napredovati. Uz čvrstoću, da se jednom stečeno zadrži i uz sposobnost, da se to stečeno i zadržano razvija i umnaža, došlo se do artističkoga fakta, koji je stvorio uglatu glagolicu, koja je po svojim oblicima različna od sve ostale. To se dogodilo u Hrvatskoj samo zato, jer je samo u njoj bilo takovih pobuda, a u Bugarskoj se nije dogodilo, jer tih pobuda tamo naprosto nije moglo biti. Eto, to je jedan pozitivni rezultat, koji se očituje u hrvatskoj glagolici, koja je po tom najviši stupanj forme toga pisma, baš tako, kao što je beneventana deziderijanske epohe najviši stupanj beneventane prema svojoj prošlosti i savremenoj okrugloj beneventani. Tako bogoslov, koji je vani ili kod kuće naučio latinsko pismo, a znao je i glagolicu, imao je u skriptorijima glagolskim prednost pred onima, koji to nisu znali, te je tako s većim grafičkim znanjem predobio za svoja nastojanja svoje drugove, a pogotovo svoje učenike. Takav izučeni bogoslov u Italiji, najviše je pomogao glagoljašima kod prevodjenja liturških djela, koja su bila monasima u velikoj mjeri potrebna. Kako je novum uglatosti imao već veza i u onim grafičkim pojavama, koje pokazuju „Kijevski listići", to je uslijed jačih poticaja bio lako, gotovo nesvijesno, konačno i općenito priznat.

Osim toga valja naglasiti pozitivni fakat koincidencije razvitka uglatosti u beneventani (okrugloj i uglatoj), kao što i u glagolici. Okrugla beneventana u trinaestom stoljeću poprima vrlo oštre obrise, produljujući i stješnjujući slova, te i ona pruža sliku znatne uglatosti. To je posljednji perijod beneventane, koji je završio u pretjerivanju tih forama, a upravo je u to vrijeme i glagolica prešla preko faze neustaljenosti i ušla u perijod svoje ustaljenosti, koja se očitovala upravo u potpunoj uglatosti. Uočivši ovaj nepobitni fakat paralelnoga razvitka uglatosti u beneventani i u hrvatskoj glagolici možemo mirno zaključiti, da je hrvatski glagoljaški reformator to naučio u beneventani direktno, učenjem beneventane u Monte Cassinu, i indirektno, prevodeći iz beneventanskih tekstova. Takav posao prevodjenja nije bio kratkotrajan, već dug, šta više i nekoliko je godina znao trajati, te je taj neprekidni dugotrajni dodir s beneventanom mogao prouzrokovati konačno novo grafičko formiranje hrvatske glagolice. Prirodno je, da je karakter glagolskih slova pogodovao izrazitoj uglatosti, a onda pravom prelamanju linija, koje čine dojam slikanih slova, a ne pisanih. Vrhunac svoga razvitka u uglatosti postiže glagolica u XIV. stoljeću razvijajući iz XI. i XII. stoljeća namrlu baštinu onih majstora, koji su prvi pokrenuli tu artističku novost, udaljujući se od tradicija svojih skriptorija, tražeći i gledajući u toj novosti i artističkoj zasebnosti napredak prema prošlosti.

Pomanjkanje glagolskih spomenika iz XI. i XII. stoljeća ne daje nam prilike, da se istraže direktne veze izmedju beneventane i glagolice. Baščanska ploča i Mihanovićev odlomak daju ipak slutiti na neke utjecajne veze glagolice s beneventanom.

Sadržaj baščanske ploče i njezina analiza pokazuju, da je sastavljena iz dva dijela. Prvi je dio upravo kratki izvadak jedne isprave, a drugi je zapis, kakovih se često nalazi u to doba u pojedinim crkvama.[1])

Veoma je dvojbeno, da je u XI. stoljeću glagolica ušla i u notarijatsku službu, te držim, da je uslijed toga ova isprava prijevod jedne latinske, koja je bila pisana bene-

[1]) Šišić: Enchiridion str. 137.

ventanom. To držim još s toga, što se u baščanskoj ploči nalazi osim uobičajenoga glagolskoga znaka za slovo a i jedan drugi znak, koji uporedjujem s beneventanskim a, iz koga se naime taj znak i evolucijonirao. Jagić drži, da je taj znak potekao iz grčkoga α. „U tom znamenitom natpisu najznatnije je to, da uz poznata poluobla poluglasta slova dolazi nekoliko znakova, kojima inače nema nigdje primjera, a čini se, da to nisu klesarski grijesi, n. pr. za a ima uz obični znak nekoliko puta još jedan osobiti oblik, koji bi mogao biti imitacija grčkog α. Teško je vjerovati, da se taj nepoznati oblik nije nigdje inače upotrebljavao; prije će biti, da su druga svjedočanstva njegove egzistencije propala".[1]) No promotri li se dobro sastav toga nepoznatog znaka, onda se mora dozvoliti, da je bliži beneventanskom a nego grčkom α. Kako je pisar-klesar morao slova klesati, to je već prema samom materijalu, na kome se taj zapis nalazi, uvjetovana većini slova uglatost, koja inače na toj ploči još nije potpuna.

Beneventansko a sastavljeno je iz dva cc. Znak za a na baščanskoj ploči sastavio je pisar iz četiri prelomljene crte, t. j. od trokuta, koji čini glavni dio tijela, ali i od poprečne vertikalne crte, koja se veže uz glavni dio tijela. Tu se vidi dakle, da trokut zamijenjuje prvo c, a poprečna vertikalna linija drugo c. Poprečna horizontalna crtica u tijelu trokuta očito je više stvar nekoga maniriranja, nego potrebe. Da je pisar sastavio taj znak prema grčkom α on bi kose stranice trokuta jednostavno produljio i unakrstio ih. No on to ne čini na taj način, već komponira iz dva naročita dijela, kao što je to radio i beneventanski pisar. Osim toga na baščanskoj ploči ima još nekoliko slova, koja upućuju na latinski izvor, a po svemu upravo na beneventanu. To je u prvom redu znak, koji posve nalikuje beneventanskom slovu d, a baščanskom glagoljašu je služio za poluvokal. Beneventansko d mu je došlo zgodno kao posebni znak za poluvokal. Kraj toga nekoliko puta rabi kapitalna slova M, N, I, T, O, pa i sam Jagić za njih kaže, da su ušla na ploču utjecajem latinskoga pisma.[2])

U Mihanovićevom odlomku dolazi za glagolsko slovo m, oblik latinskoga m,[1]) što je i opet beneventansko slovo m, samo u toliko promijenjeno, što je početni i završni zavoj ispušten.

Već prema ovim sitnim ostacima može se mirno tvrditi, da je postojao blizi odnošaj izmedju glagolske i beneventanske grafike, koji se javlja napose u takovim slučajevima, kad se pisar nije mogao oduprijeti utjecaju pravoga preuzimanja i imitiranja pojedinih slova iz beneventane, kao što to pokazuje baščanska ploča i Mihanovićev Apostol.

Ukrašivanje hrvatskih glagolskih rukopisa je veoma slabo i siromašno, pogotovo u najstarijim rukopisima. Kasnije se i toj strani pisarske i slikarske vještine u inicijalima i minijaturama posvećuje nešto više pažnje. No i u kasnijim rukopisima je invencijona snaga tih iluminatora neznata, pa se opaža, da su se vrlo rado služili imitacijom. I opet im je ovdje zapelo oko za beneventanske rukopise Dalmacije. Začudno je, da nas misal kneza Novaka (iz godine 1368.) sa svoja dva inicijala dovodi do jednog beneventanskog kodeksa, iz kojega je očevidno pozajmio strukturu i karakter kompozicije za svoje inicijale. To je rukopis Zagreb M. R. 164., fol. 259. Gradja i sastav tih inicijala pokazuju frapantnu naličnost sa beneventanskim, te bi bili spremni da povjerujemo, da je pisar misala kneza Novaka poznavao upravo ovaj kodeks ili koji nalični, koji je na isti način ukrašivao i gradio svoje inicijale.[2]) Osobito je zanimljiva naličnost u strukturi zavinutih poteza i u glavi životinjice, psa, koja se nalazi na kraju vitice, koju u zavinutom položaju grize. Dakle tipični beneventanski motiv u jednom kodeksu hrvatske glagolice.

To sve, već u kratkim potezima izloženo, podupire tvrdnju, da je beneventana imala najviše udjela kod formiranja uglate glagolice.

---

1) Jagić V.: Hrvatska književnost str. 20.

2) Jagić V.: Графика. str. 238. Začudno je, da Jagić nije ovdje pošao samo za korak dalje, te to priznao i za spomenuta dva znaka (a i za poluvokal), kao što je i za m, n, i, t, o. Ovdje u ostalom ni ne govori o znaku za a, nego tek dvije godine kasnije u uvodu k Vodnikovoj povijesti hrvatske književnosti.

Na str. 75. jednako se osvrće na taj pojav spomenuvši samo osobitost toga znaka za slovo a pokraj redovitog oblika.

1) Jagić V.: Hrvatska književnost str. 18. Графика. str. 140.

2) Vidi faksimile M. R. 164., prilog 2., a faksimil misala kneza Novaka nalazi se kod Geitlera L.: Die albanesischen und slavischen Schriften. Wien 1883.

Ferdo ŠIŠIĆ

Ulomak*

. . . .

Slika 238. **Najstariji glagoljski natpis** (Krk, Baška).

Dalmatinski su naime gradovi čvrsto ostali i dalje u vlasti kralja Dmitra Zvonimira. Nekako oko toga vremena došao je kralj na ostrvo Krk u pratnji krbavskoga župana Desile i lučkoga župana Prvanêga pa je darovao samostanu Sv. Lucije kod Baške, kojemu je tada opat bio Držiha, neko zemljište. Nešto docnije, oko 1100., dao je opat Dobrovit o toj darovnici Zvonimirovoj uklesati natpis, koji je po tom bio postavljen u crkvi

---

* Iz: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*

Sv. Lucije. Ovaj je dragocjeni natpis, pisan glagoljskim pismenima a hrvatskim jezikom, sačuvan do danas u istoj crkvi i najstariji je naš jezični spomenik; naročito je važno, što nam je učuvao izričaj kralь hrvъvatьskъ, kralj hrvatski, i njegovo narodno ime Zъvъnimir.[71] Pored toga baščanski je natpis najpouzdanije svjedočanstvo, da je kralj Zvonimir faktički bio gospodar dalmatinskom Krčkom otoku. Najzad valja i to istaknuti, da je taj natpis učinjen na teritoriji, gdje je još prije dvadesetak godina prebivao pseudoepiskop Zdeda (1063.); jedva može da bude slučaj, da je baš na Krčkom otoku, dakle ondje, gdje je u vrijeme Petra Kresimira IV. bilo središte hrvatske protureformističke stranke, sačuvan i najstariji hrvatski glagoljski jezični spomenik dokazujući jasno, da su ljubav hrvatskoga naroda za slovensku liturgiju i njegova otporna snaga bili jači od svih sinodalnih kanona: slovenski se jezik održao u crkvi u Hrvatskoj unatoč svim zabranama i najstrožim sankcijama živeći i dalje, u početku dabome kriomice i protiv volje zakonodavaca, no ubrzo na svijetlu danu pred očima latinskih biskupa i papinskih legata.

Slika 239. **Fragment zar Pribimirova natpisa** (Kninski muzej).

. . . .

[71] Gl. moj Priručnik 135—138. U stvari baščanska je ploča izvadak isprave, uklesan u kamen. Da su to naročito voljele raditi crkve — od Grgura I. do Grgura VII. — u Rimu, up. Pflugk-Harttung, Papsturkunden auf Marmor (*Quellen und Forschungen* aus italienischen Archiven und Bibliotheken. Herausgegeben von kgl. preussischen hist. Institut in Rom vol. IV (1901), 167—183).

* * *

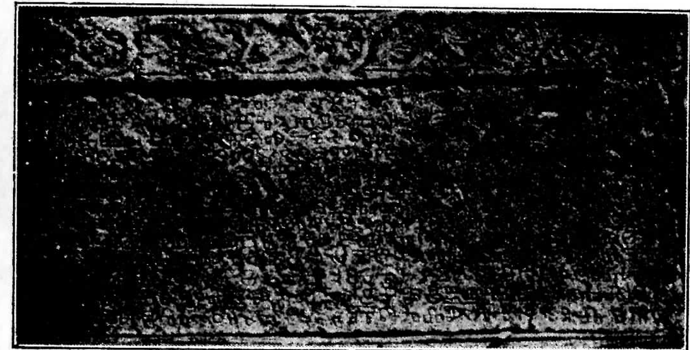
Hrvatska u vrijeme narodnih vladara od doseljenja do 1.102.

II. Doba narodnih vladara (ulomak)*

. . . .

Zvonimir Dimitrija (1075.—1089.). Legat je obavijestio papu o ovom izboru, kad se vratio u Rim, a papa posla namah u Hrvatsku nove poslanike, rimskoga opata Gebizona i fosombronskoga biskupa Falkoina, koji su Zvonimira okrunili (u nedjelju 9. listopada 1076.) u crkvi sv. Petra na solinskom polju. Tom je prigodom Zvonimir prisegao vjernost rimskomu papi, obećao mu plaćati godišnji danak od 200 dukata i darovao mu samostan sv. Grgura u Vrani, da bude kao svratište papinskim legatima, kad dođu u Hrvatsku. Iza krunidbe prozvao se Zvonimir „kraljem Hrvatske i Dalmacije" (što je znak, da je ova zemlja bila u njegovoj vlasti). Kraljević Stjepan povukao se je (oko g. 1078.) u samostan sv. Stjepana kod Spljeta, i to „zbog teške bolesti", kako sam veli u darovnici (od iste god.) tomu samostanu, ali vjerojatnije će biti, da ga je Zvonimir prinudio, da ode u samostan, samo da se tako riješi svoga takmaca.

Kao Kresimir IV. nije ni Zvonimir imao stalne prijestolnice, nego je poput njega obilazio državu, i u raznim svojim dvorcima vršio državne poslove. Tako se često zadržavao u dvorcu na solinskom polju, gdje je izdao mnoge svoje darovnice spljetskomu nadbiskupu Lovri (9. listopada potvrđuje mu crkvu i posjed sv. Jurja u Putalu, g. 1078. podjeljuje mu desetinu cetinske župe, g. 1083. zemlju Konjuštinu (danas valjda Konjsko) u Smini (d. Žmini) i još crkve sv. Stjepana i sv. Marije). God. 1076. bio je u Biogradu, gdje je tamošnjem samostanu sv. Ivana potvrdio kraljevsku slobodu i sve njegove posjede (naročito u Rogovi i Vrbici). Negdje g. 1076.—8. nalazimo ga u Kninu, gdje je opatičkom samostanu u Spljetu darovao zemljište Pusticu u Lazanima (a drugom prilikom dao mu je oko godine 1078. i zemlju u Dilatu). (Vidi sliku prve darovnice pod brojem 6.) U istom razdoblju od godine 1076. do 1078. g. bio je kralj u Ninu, gdje je biogradskom samostanu

NAJSTARIJI HRVATSKI GLAGOLSKI NATPIS NA KAMENU OD GOD. 1100.
SPOMEN NA KRALJA ZVONIMIRA

sv. Ivana dosudio neko zemljište u Miranu, koje mu je htio oteti bribirski župan Strezinja. God. 1078. bio je opet u Kninu, gdje je potvrdio zadarskom samostanu sv. Marije zemljište u Točinji (danas Tukljači), pa u Šibeniku, gdje je riješio na korist Petra Černeta neki njegov spor s kraljevim ujakom Strezom radi jednoga zemljišta na solinskom polju. I g. 1087. opet je kralj boravio u Kninu, gdje je samostanu sv. Marije potvrdio (8. listopada) kraljevsku slobodu. Napokon je Zvonimir pohodio (neke nepoznate nam godine) samostan sv. Lucije kod Baške (na otoku Krku), te mu poklonio neko polje, da na njem fratri sagrade crkvu; opatom je tada bio neki Držiha. Istom nekoliko godina kasnije (oko g. 1100.) sagradio je opat Dobrovit tu crkvu sv. Lucije i na njoj postavio ploču s glagolskim napisom, u kojem se spominje ovo Zvonimirovo darovanje i sagrađenje ove crkve; napis je ovaj tamo uščuvan sve do danas, a glasi (u današnjem hrvatskom jeziku) ovako: „† 1100. U ime oca i sina i svetoga duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini (= zemljištu), koju dade Zvonimir kralj hrvatski u svoje vrijeme svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila Krbavski (i) župan u Luki Prbnebga (= Pribina). Ovaj posla Vitoslava na otok, da: tko to poreče, da ga prokune Bog i božja sila i četiri evanđelista i sveta Lucija, amin,. (i) da tko ovdje živi, moli Boga za njih. — Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom (= fratrima) s devetoricom u vrijeme kneza Kuzme, koji je obvladao cijelom Krajinom. I bješe u to vrijeme Mikula (= samostan sv. Nikole) u Otočcu sa svetom Lucijom (= crkvom sv. Lucije) jedno (t. j. pod jednim opatom)". (V. sliku 9.).

. . . .

* Iz: *Znameniti i zaslužni Hrvati (925-1925)*

K R K.*

U staro doba bijaše Krk žarište glagolske knjige, zato društvance na brzu ruku pregledavši ostale njegove ljepote i znamenitosti otplovi lađicom prema selu Baškoj. Tamo je osobita svetinja hrvatska. Otok Krk bio je dio Dalmacije i od kralja Petra Krešimira pa dalje bijaše on u vlasti hrvatskoj. A dobri Hrvati bijahu Krčani. Vođa društvu kazivaše, kako je u srednjem vijeku u cijeloj Evropi i kod svih naroda vladao latinski jezik. Nijesu pisci znali na svom jeziku upisati

Najstariji spomenik s hrvatskim glagolskim natpisom.
Ploča iz Baške na otoku Krku.

mudre stvari, pravne pogodbe, jer jezici se narodni ne bijahu još ugladili, i trebalo je dugo vremena, dok su postali sposobni za mudricu knjigu. Zato su i u nas natpisi i isprave pisane latinskim jezikom. No kako su Hrvati jedini u katoličkoj Crkvi imali svoj jezik u bogoslužju i jer su morali za crkvene molitve i misli svetih otaca, a još više za sveto Pismo, skovati i uobličiti mnoge riječi, to su oplemenili svoj jezik i učinili ga sposobnim i za državne poslove. Tako se glagolsko pismo i naš jezik po svoj prilici uzimao katkada i za isprave još u doba narodnih kraljeva, no te su se izgubile.

* Iz: *Stopama hrvatskih narodnih vladara*

Ali jedna se nije izgubila! U selu Baškoj bijaše samostan sv. Lucije, a u njemu sami glagolaši. Kad je jednom došao u Bašku kralj Zvonimir, darova on samostanu sv. Lucije neku livadu. Opat bijaše tada u samostanu neki Držiha. To je bilo između 1076. i 1089. godine. Nego u doba, kad su se za otok Krk otimale razne države, činilo se tamo oko 1100. godine opatu Dobrovitu nesigurno imati samo pismo kraljevo, i zato je on onu glagolačku listinu dao uklesati u kamen. Opat Dobrovit bijaše i sagradio crkvicu u čast sv. Luciji, pa je htio da i to ovjekovječi na kamenoj ploči. Tako je nastala glasovita Baščanska ploča. Ona je najstariji spomenik našega jezika, koji je sačuvao naziv »kralj hrvatski« i još mu i ime — Zvonimir. A važna je ova ploča i stoga, što je dokazom, da je hrvatski kralj bio gospodar i ovih otoka, što su ležali daleko od njegova sjedišta.

Bez umora došlo je društvo do sv. Lucije.

Ma da ih je bilo u društvu, koji su znali čitati glagolicu, a don Lovre još i sam glagolaš, ipak nije išlo. Teško je uopće čitati natpise, pa da su najljepše uklesani, a kamo li, kad je vrijeme na po izjelo slova.

Don Lovre će mladom bogoslovu, koji se mučio:

— Hoće se i nekoliko dana, dragi prijatelju, pa opet ne ćete na kraj! Upravo tako mlad klerik kao i Vi pronašao je ovu ploču i kušao neka slova pročitati i prepisati. Prijepis poslao je on slavnom povjesničaru Ivanu Kukuljeviću, a ovaj češkom piscu povijesti Šafaržiku, koji je upozorio učeni svijet na nj. Otada je mnogo naših učenjaka čitalo i tumačilo natpis. Najbolje ga pročitaše Rački, Crnčić i Jagić. A evo šta piše tu!

Don Lovre izvadi spremljeni prijepis i prijevod sa staroga jezika na današnji:

»U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini, koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje vrijeme svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila krbavski (i) župan u Luki Prvenega. Ovaj posla Vitoslava na otok da: tko to poreče, da ga prokune Bog i Božja sila i četiri Evanđelista i sveta Lucija, Amin, (i) da tko ovdje živi, moli Boga za njih.

— Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom s devetoricom u vrijeme kneza Kuzme, koji je obladao cijelom krajinom. I bijaše u to vrijeme Mikula (= manastir sv. Nikole) u Otočcu sa svetom Lucijom (= crkvom sv. Lucije) jedno (= pod jednim opatom).«

Pročitavši ovaj natpis don Lovre nadoveza:

— Gospodo, Zvonimira prikazuju naši povjesničari latinašem i nenarodnim kraljem, a od njega jedinog ostade nam spomen pisan glagolicom u narodnom jeziku. I kako je Zvonimir bio posljednji veliki kralj hrvatski, tako i mi svršavamo s njime naše hodočašće.

*

---

* Obrađujući svoj dio u ovoj knjizi poslužio sam se u glavnom ovim djelima:

Bulić don Frano: Hrvatski spomenici u kninskoj okolici.
Jelić don Luka: Hrvatski spomenici ninskoga područja.
Jelić don Luka: Spomenici grada Nina (u »Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva« g. 1902.).
Jelić don Luka: Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju (»Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva« god. 1898.).
Klaić Vjekoslav: Povijest Hrvata itd.
Josip Nagy: Isprave iz doba hrvatske narodne dinastije.
Dr Viktor Novak: Scriptura Beneventana.
Smičiklas Tadija: Povijest Hrvatska.
Dr Šišić Ferdo: Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara.
Dr Šišić Ferdo: Priručnik izvora iz hrvatske historije.
Poparić don Bare: O pomorskoj sili Hrvata.

Osim toga rabili su mi članci dra Karamana o umjetnosti onog doba, a raštrkani su po raznim izdanjima. *Prof. Lovre Katić.*

135

Ljubo KARAMAN

Ulomak*

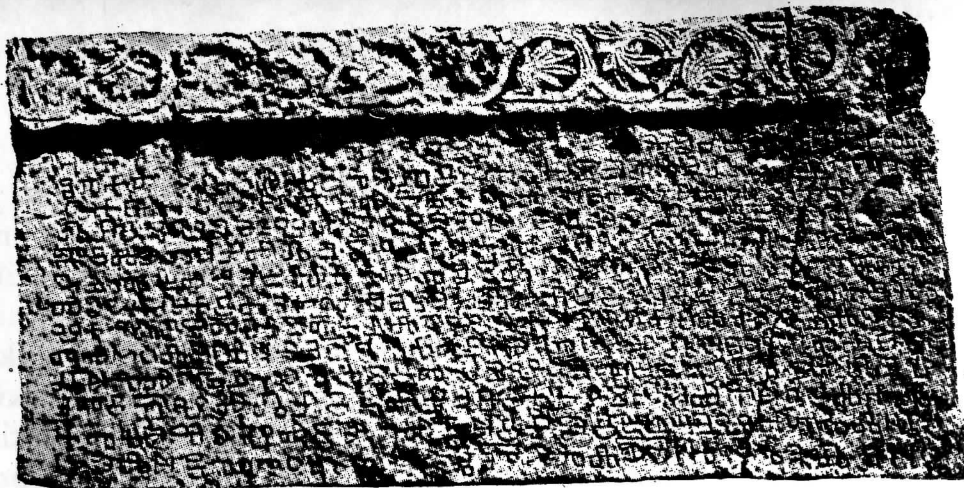
. . . . Slovenska služba božja se je upravo zbog toga u nas i širila ponajprije u nižim redovima klera i puka i održavala osobitom tvrdokornošću samo u nekim krajevima hrvatske države. To nam dokazuje jedini sačuvani starohrvatski natpis napisan glagolskim pismenima na otoku Krku, davnom središtu i žarištu glagoljaštva. To je ploča u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku (sl. 72.), sijelu benediktinskih monaha glagoljaša, iz vremena oko god. 1100., koja nam spominje kralja Zvonimira. Ta je ploča ujedno prvi i najstariji spomenik hrvatskog jezika. Ona bilježi darivanje zemalja kralja Zvonimira samostanu. Natpis glasi u današnjem hrvatskom jeziku ovako: † 1100. U ime Oca i Sina i svetoga Duha: Ja, opat Držiha, pisah ovo o ledini (= zemljištu), koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje vrijeme svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila Krbavski (i) župan u Luki Prbnebga (?). Ovaj posla Vitoslava na otok, da: tko to porekne, da ga prokune Bog i Božja sila i četiri evanđelista i sveta Lucija, amin (i) da tko ovdje živi, moli Boga za njih. — Ja, opat Dobrovit, sazidah ovu crkvu sa svojom braćom (= kaluđerima) s devetoricom u vrijeme kneza Kuzme, koji je obladao cijelom Krajinom. I bješe u to vrijeme Mikula (= manastir sv. Nikole) u Otočcu sa svetom Lucijom (= crkvom sv. Lucije) jedno (t. j. pod jednim opatom). (Šišić).

. . . .

84

---

* U: *Iz: kolijevke hrvatske prošlosti*

Slika 72. Glagoljska natpisna ploča sa spomenom kralja Zvonimira u sv. Luciji kod Baške na Krku (oko g. 1100.).

† 1100. U ime Oca i Sina i svetoga Duha. Ja, opat Držiha, pisah ovo o ledini (= zemljištu), koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje vrijeme svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila Krbavski (i) župan u Luki Prbnebga (?). Ovaj posla Vitoslava na otok, da: tko to porekne, da ga prokune Bog i Božja sila i četiri evanđelista i sveta Lucija, amin (i) da tko ovdje živi, moli Boga za nijh. — Ja, opat Dobrovit, sazidah ovu crkvu sa svojom braćom (= kaluđerima) s devetoricom u vrijeme kneza Kuzme, koji je obladao cijelom Krajinom. I bješe u to vrijeme Mikula (= manastir sv. Nikole) u Otočcu sa svetom Lucijom (= crkvom sv. Lucije) jedno (t. j. pod jednim opatom). (Šišić).

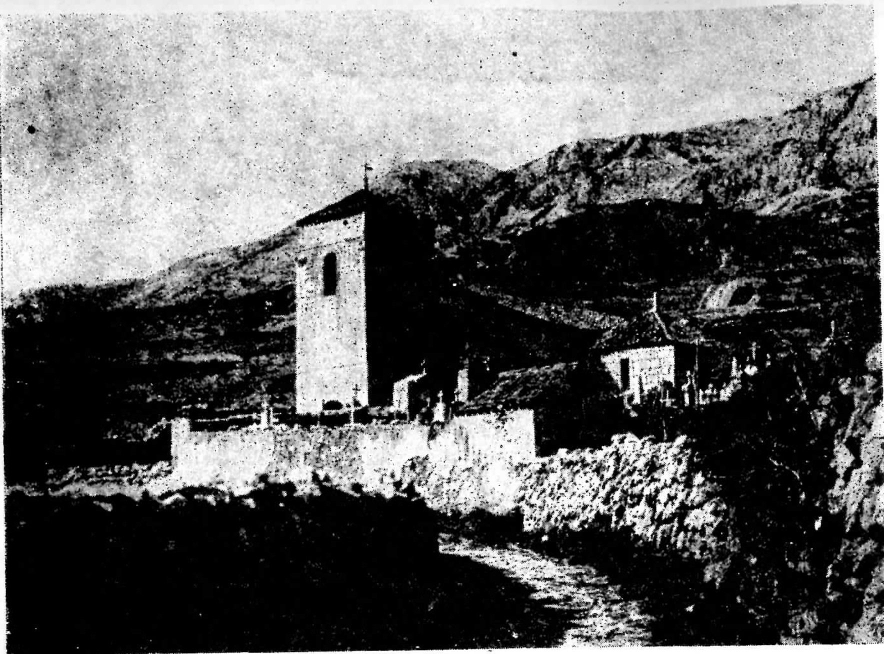
BILLJEŠKE*

* Jugoslavenska akademija u Zagrebu prenijela je poradi trošnosti u sporazumu s krčkim biskupom i opatom sv. Lucije dr. Josipom Srebrničem iz crkvice sv. Lucije u Jurandvoru na Krku tzv. bašćansku ploču u kojoj se spominje i kralj Zvonimir, jedan dakle od najdragocjenijih spomenika hrvatske povijesti ranih stoljeća. Tekst natpisa priopćen je u VII. knjizi Akademijinih »Starina« (1875.) prvi puta i zato je zavod bio mišljenja (usprkos ususa da to spada u posao arheoloških muzeja i konservatorskih ureda) da je »i najopravdanije, da Akademija i čuva taj spomenik«. Poslan je novinama u tom smislu dopis »Iz pisarnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu broj 872 od 14. kolovoza 1934.« u kojem se još zaključno kaže »Potrebu prenosa shvatila je i odobrila i naša državna vlast«.

Ali uvaženi visoki kulturni zavod nije računao sa stanovištem stanovnika Baške i ostalih otočana otoka Krka. Dogodila su se mnoga i neugodna, zbilja čudnovata zbitija, razumljiva iz opće razdraženosti naših provincijskih mjesta i tzv. »malih ljudi« koji upravo traže »događaje«.

G. V. Štefanić pisao je u »Obzoru« 17. VIII. 1934. m. o. i ovo: »... Što je sve to vrijeme bilo s pločom, koju su bili postavili benediktinski redovnici oko g. 1100., ne zna se točno, ali ona se eto ipak sačuvala čitava i gotovo posve čitljiva, te se na njoj može čitati za Zvonimira »kraj hrvatski«, što je najstariji sačuvani narodni naziv na našem jeziku. Čudo je da se sačuvala, jer za nju nije bilo interesa sve do pred nekih 80 godina. Ona je opet iskrsnula iz mraka zajedno s narodnom sviješću prošloga stoljeća. U potrazi za spomenicima narodne prošlosti došao je bio u Bašku naš učenjak Ivan Kukuljević, koga je bašćanski župnik i poznati narodnjak Petar Dorčić upozorio na ploču u sv. Luciji. Kukuljević je pokušao ploču pročitati, ali je nije mogao posve odgonetati. Zatim su odmah dolazili da čitaju ploču i drugi, a u prvom redu naš učenjak iz Dobrinja pop Ivan Črnčić i kanonik i učenjak Franjo Rački i drugi. Učenjaci su tokom druge polovice prošloga stoljeća nekoliko puta tekst ploče objelodanili i protumačili. Kipar I. Rendić napravio je za Jugoslavensku akademiju faksimil u gipsu. Na taj i sličan način ploča je stekla široku popularnost u učenom svijetu, postala je ponos čitavoga našeg naroda, a osobito Bašćana, jer se po ploči Baška i pročula po svijetu. Krčki biskup Ivan Vitezić u brizi za očuvanje ploče, dao ju je g. 1861. dignuti sa crkvenoga tla i postaviti na povišeno mjesto u pobočnoj kapeli. Da se bolje sačuva od dodira ljudskih ruku i od laganog raspadanja, biskup Antun Mahnič dao ju je zatvoriti u staklo. Međutim čini se da su te mjere pospješile raspadanje ploče, osobito od vlage, pa su se od ploče počeli lomiti sitni komadići... Pred par godina iskrsla je misao, da bi ploču trebalo staviti na drugo mjesto, gdje će biti bolje konservirana, i to u Zagrebu kao našem kulturnom središtu. Za to su se navodili razni razlozi, osobito nesigurnost ploče na državnoj periferiji, na granici »drugoga carstva«. Jugoslavenska akademija u Zagrebu kao naučna ustanova je već onda predložila krčkom biskupu kao opatu sv. Lucije u Baški, da se nađe načina za prenos ploče u Akademijinu palaču u Zagreb. Na taj glas napisao sam u »Obzoru« g. 1932. članak u kojem sam iznio svoje mišljenje kao otočanin znajući, da je to mišljenje čitavoga naroda na otoku. Posljednji događaji oko ploče uvjerili su me, da sam osjećao s narodom. U tom sam naime članku izrazio bojazan, da će doskora otok Krk ostati bez svojih karakterističnih kulturno-nacionalnih spomenika, ako se bude sve iz njega odnosilo. Glede bašćanske ploče zastupao sam mišljenje, da je ne valja odnositi s njezina mjesta... Tada sam kao i u drugoj prilici predlagao, da se uopće crkva sv. Lucije pretvori u narodni muzej otoka Krka koji bi primio sve, osobito kamene spomenike naše prošlosti, koji su kojekuda rasijani... Bašćanski puk nije slutio, da bi bašćanska ploča mogla biti odnesena iz sv. Lucije... Iznenada puče glas, da je između Jugoslavenske

* Iz: *Narodna starina*

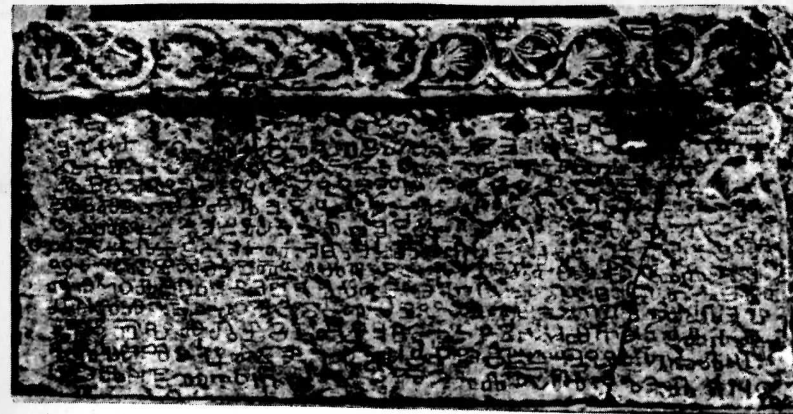

Crkva Sv. Lucije u Jurandvoru na Krku

akademije u Zagrebu i krčkog biskupa preuzv. g. Srebrniča u sporazumu s kaptolom sklopljen ugovor o prenosu ploče u Zagreb. Narod je stvar saznao istom onda kad je vidio, da je stigla kopija ploče iz Zagreba s dopisom Jugoslavenske akademije župnom uredu, da će Akademija poslati ljude koji će staru ploču preuzeti, a kopiju staviti na mjesto ploče. To je djelovalo kao bombe... Narod je bio toliko razdražen, da je bio spreman da se silom opre tome odnošenju, pa ma što se dogodilo. Koliko je s jedne strane razumljiva i pohvalna ovakova svijest i odlučnost priprostoga naroda, valja opet osuditi one besavjesne ljude koji su među narod širili lažne glasove i naivne priče, da narod još više razdraže. Tajnovitost je ovdje napravila obratan efekt od onoga što su ugovarači namjeravali... Na koncu je sreski načelnik g. Vitezić savjetovao pretstavnicima Akademije da odgode preuzimanje ploče, dok se duhovi ne smire. Oni su na to pristali...«

Istoga dana javio se u »Novostima« g. dr. Živko P e t r i č i ć, bivši narodni zastupnik. On je m. o. kazao: »...Pred mjesec dana stigao je na župni ured u Baški iz Zagreba ogroman sanduk, težak oko 1000 kg i odmah se razglasilo među narodom, da je to kopija glasovite Zvonimirove ploče... Nitko nije znao, tko to šalje i po čijem ovlaštenju, a o cijelom tom poslovanju nije bilo obaviješteno ni sresko načelstvo u Krku, a ni uprava općine Baška. Već je ova nepromišljenost uzbudila pučanstvo, a još je više pobudio nemir novinsko pisanje o nekim vlasnicima bašćanske ploče... jedno je stalno izvan sumnje: ploča ne može da dulje ostane u onakovoj crkvici, kakova je danas... Crkvica stoji na padini brijega. Njezini su zidovi prema sjeveru zasipani na metar zemljom, koju kiša donosi sa brijega. Možda to, a možda i još što drugo jest razlog, da je crkvica neprestano vlažna, a pogled na ploču u polumračnoj crkvici doista je žalostan. Sama je ploča vlažna i mekana, i kada se dodirne, čini se da bi se mogla prstima drobiti... Sa malim troškom dala bi se na otoku Krku sagraditi ili otkupiti prikladna zgrada za muzej starina, sa malim troškom moglo bi se početi iskapanjem, koje bi nas sve bez sumnje iznenadilo. Krk, Rab, Pag su pasivni krajevi. Ovim radnjama postiglo bi se dvoje: razjasnila bi se mnoga stranica naše drevne historije i pomoglo bi se tamošnjem narodu zaradom...«

Povodom ovoga članka odgovorio je u istom listu 19. VIII. u ime Akademije njezin tajnik

Baščanska ploča

sveuč. prof. g. dr. V. V o u k, da se radi o jednom propustu crkvenih vlasti koje nijesu na vrijeme uputile pučanstvo Baške u cijelu stvar. Dalje je u Akademijinom odgovoru iznešeno i nekoliko načelnih gledišta koja su vrijedna da se i ovdje reproduciraju. Tu se m. o. veli: »... Kod pomisli na osnivanje jednog novog muzeja za čuvanje starina treba uzeti u obzir ne samo materijal nego i strogo naučne razloge. Muzeji nisu samo spremišta za čuvanje starina, nego treba da budu naučni zavodi koji žive i rade. Prema tome nisu za osnivanje muzeja samo potrebne prostorije, u kojima bi se starine pohranile već treba i stručnjaka, čitavi naučni, tehnički i pomoćni personal za provađanje radova, konserviranja i proučavanja, a uz to još velika biblioteka, pa sva ostala pomagala. Za sve to potrebna su dostatna sredstva, državne pomoći, ako bismo željeli da takovu instituciju uopće zovemo muzejem. Mi imamo i onako suviše mnogo malih pokrajinskih muzeja, koji nemaju sredstava, da čuvaju i najznatnije spomenike, a kamo li da se bave izučavanjem starina. Lijep nam je primjer kninski muzej. Znamo zato svi vrlo dobro, kako pod pritiskom teških ekonomskih prilika prolaze i naši muzeji u državnim kulturnim centrima. Oni imaju sredstva jedva za najnužnije potrebe, a o provađanju većih radova ne može biti govora. Otkuda će se dakle stvoriti potrebna sredstva za novi muzej, kad su za osnutak takove naučne institucije potrebna tako velika novčana sredstva. U drugu ruku treba uočiti i momenat, da bi nakon osnutka »muzeja za gornjojadranske otoke« jednakim pravom sutra mogao netko tražiti da se osnuje »muzej za srednjojadranske otoke« itd., i zbilja ne bismo znali, gdje bismo se ustavili na osnivanju malih pokrajinskih muzeja, kad znamo da naša zemlja obiluje tolikim historijskim blagom, koje je dijelom otkriveno, a dijelom još pod zemljom. Konačno na taj način centralni muzeji ne bi mogli ni postojati, jer bi se pretvorili u manje muzeje svoje najbliže okoline. O pitanjima ove vrste vode računa i muzejski zakoni kulturnih država, pa koliko mi je poznato, postoji i u našem projektu muzejskih zakona ustanova, da svi važni i znatni spomenici imaju doći u državne centralne muzeje. Dakle, ako bi se ikada osnovao muzej za gornjojadranske otoke u Krku, po ovoj bi odredbi Baščanska ploča kao takav znatni spomenik mogla doći samo u najbliži državni muzej...«

Iza toga je započela žestoka kampanja, raspirivana površnim i »senzacionim« reportažama u kojima je smatrano da će biti od najvećeg efekta, ako se pored lokalpatriotske, zapravo kampanilističke sentimentalnosti povrh svega istaknu — oh, kako moderno! — ugroženi »turistički interesi«. Započelo je raditi i izvjesno podzemlje širenjem fantastične glasine, kao da je spomenik prodan u — Rim! I dok su u Zagrebu štampani napred citirani članci, u noći između 16. i 17. kolovoza na samom terrainu »nestala« je baščanska ploča. Jednostavno je odnešena! Međutim je službenom istragom otkriveno, da su je počinitelji zakopali u novogradnji školske zgrade, koja se gradi u Jurandvoru ispod crkve sv. Lucije na glavnoj cesti iz Krka u Bašku. Skrovište je trebalo biti pokriveno betonom i zazidano. Ovaj postupak je bio barbarski kao i način otpreme. (Isp. »Hrvatska Straža« VI, Zagreb 22. VIII. 1934.). Slijedili su mnogi ekscesi nahuškane mase, fantastični komentari, pa više ili manje točni prikazi i glose u zagrebačkoj i beogradskoj dnevnoj štampi. Ali se je i splitski list »Novo Doba« založio da ploča ostane na Krku,

Baščanska ploča u crkvi prije prenosa u Zagreb.

no prevagnulo je u simpatijama hrvatske javnosti u prilog prenosa mnogo kompetentnije mišljenje splitskog biskupa preuzv. g. dr. K. Bonefačića koji je, uostalom, i rodom iz Baške. Konačno je pobijedila teza, da ovako dragocjena narodna starina predstavlja vlasništvo cjelokupnog naroda, a ne samo jedne općine. Naposljetku se javio i najkompetentniji stručnjak za očuvanje narodnih starina, to jest zagrebački konservator g. Gj. Szabo. On se je u »Jutarnjem Listu« od 26. VIII. 1934. također založio za prenos te napisao m. o. i ovo: »... Od godine 1919. bio sam jedno osam puta pred pločom u Jurandvoru i na žalost sam morao konstatirati, da ovaj od stoljeća provlaženi kamen sve manje odolijeva tamo zimskoj studeni, a pogotovo mi se čini, da je ubrzan tempo oštećenja, otkako je ploča prekrivena staklom. Teško je bilo očekivati, da bi se konzervativnost crkvena htjela odlučiti na jedno ispravno rješenje: na prenos ploče na koje sigurno i prikladno mjesto... svakome mora biti jasno, da je krčki biskup i Kaptol ispravno, veoma ispravno radio kad je prepustio Strossmayerovoj Jugoslavenskoj Akademiji, da ploču kod sebe pohrani...« Valja još napose istaknuti, da se je u poslu oko prenosa svojim nastojanjem posebno istaknuo i sveuč. prof. g. dr. D. Kniewald. Ploča je dakle Zanapokon prenesena krajem kolovoza u Zagreb gdje će je konservirati i pohraniti u pomenutoj akademiji na Zrinjskom trgu.

(Isp. »Obzor« br. 193. i 194. i »Hrvatska Straža« br. 190., 193. i 195.; »Novosti« br. 231. i dr., sve g. 1934.)

Tekst ploče prenesen uglavnom u versiju današnjega književnoga jezika glasi ovako: † 1100. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Az (ja) opat Držiha pisah se (ovo) o ledini koju dade Zvonimir kralj hrvatski u svoje vrijeme Svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila krbavski i župan u Luki Prbnega (?). Ovaj posla Vitoslava na otok, da: tko to poreče, da ga prekune Bog i božja sila i četiri evangjelista i sv. Lucija, amin, i da tko ovdje živi moli Boga za njih. — Az (ja) opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom s devetnicom u vrijeme kneza Kuzme (cbladajuštago) koji je oviadao cijelom krajinom i bješe u to vrijeme Mikula (manastir sv. Nikole) u Otočcu sa Sv. Lucijom t. j. crkvom sv. Lucije) jedno (t. j. pod jednim opatom).

„Baščanska ploča“ u Zagrebu.

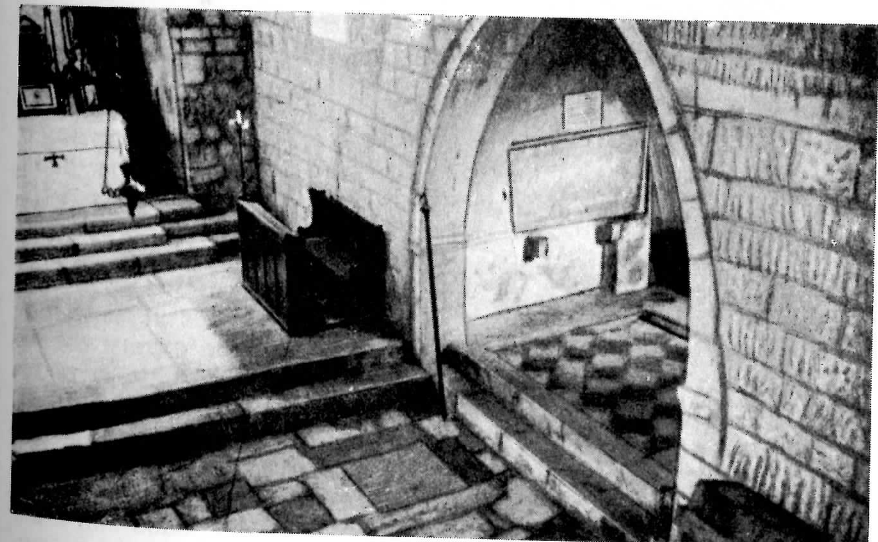
Dr Dragutin Kniewald.

Ima već više godina, što biskup krčki dr Josip Srebrnić nastoji kako bi spasio t. zv. baščansku ploču, koja je u crkvici sv. Lucije u Jurandvoru, općina Baška, na otoku Krku, uslijed atmosferskih i nekih drugih neprilika bila u opasnosti. Biskup je prije no što je došao u Krk bio profesorom crkvene povijesti na ljubljanskom bogoslovskom fakultetu. Pisao je i o pitanjima hrvatske povijesti. I kao biskup imade dr. Srebrnić otvoreno oko i mnogo ljubavi za povijesna pitanja, osobito otoka Krka i Raba, koji sačinjavaju njegovu biskupiju. On skuplja natpise, prepisuje ih i tumači, brine se za našu umjetničku crkvenu starinu i nastoji, koliko može, da se ono mnoštvo crkvenih starina, što se danas još nalazi upravo na otoku Krku i Rabu, sačuva za poznija pokoljenja. Grad je Krk kolijevka krčkih knezova Frankapana, koji su vijekovima bili jedni od najjačih velmoža regni Croatiae. Ali ne samo to. Oni su bili i veliki mecene crkvene umjetnosti. O tome svjedoči još danas čitav otok Krk, pa Trsat, Bakar, Hreljin, Belgrad, Bribir, Crikvenica, Novi Senj. Razumljivo je, da je biskupu Srebrniću velika briga bila,

kako bi se t. zv. Zvonimirova ploča u Jurandvoru očuvala od propasti, kojoj je u crkvici sv. Lucije polagano, ali gotovo sigurno išla ususret. Toga su mišljenja bili svi stručnjaci, koji su je posjećivali, a kojima je bila upravo ta ploča nada sve draga, jer je — kako se dosad mislilo — naš jedini spomenik pisan starim slovenskim jezikom (već u hrvatskoj redakciji) iz doba naše narodne dinastije. Ta je ploča i datirana, te se vidjelo, i danas je još na starim fotografijama razabire g. 1100. Vjerojatno je bila još jedna brojka, koja se ipak više nije mogla čitati. Ova je ploča jedan od dragocjenih spomenika naše crkvene povijesti. Ali ona imade i opću važnost za našu historiju. U njoj se izrijekom spominje Zvonimir, kralj hrvatski, koji je benediktovcima na otoku Krku po njihovu opatu Držihi darovao ledinu, na kojoj je onda opat Dobrovit sagradio crkvicu svete Lucije. U doba je dakle Zvonimirova i Krk potpadao pod vlast hrvatskoga kralja. Svi su ovi razlozi utjecali na to, da se ovoj ploči pridavala velika povijesna i jezična važnost. Ali pioča je u crkvici sv. Lucije propadala. Već g. 1897. piše »Starohrvatska Prosvjeta« (fra Marun) na str. 8.: »Veoma je žaliti, da ovaj dragocjeni spomenik danomice propada i da od dobe, od kad ga je dr. Rački objelodanio, do danas, uslijed propadanja znatno je postradao tako, da i najvažnija riječ u napisu, »Zvonimir«, mnogo je pretrpjela, pa je sveta dužnost, da se daljno propadanje, u koliko se moglo, preprijeći. A to ako se na zgodnije mjesto iz crkve svete Lucije prenese«. Što se to već prije nije učinilo, i pored želje n. pr. prof. Brunšmida, direktora arheološkog muzeja u Zagrebu, u kojem se čuva i Rendićev sadreni otisak (negativ) bašćanske ploče, to je stoga, kako veli komunike Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu od 14. augusta 1934., što je postojala pogibao, da bi taj spomenik, ako bi se bio prenio sa svoga tadašnjega mjesta, koje se nalazilo u tadašnjoj austrijskoj pokrajini Istri, mogao dospjeti u koji muzej, kamo pravi štovatelji te naše starine nisu željeli da dođe. Prof. Gjuro Szabo ističe u Jutarnjem Listu 26. VIII. 1934. str. 17., da je od 1919. godine amo bio neko osam puta pred pločom u Jurandvoru i nažalost je morao konstatovati, da ovaj od stoljeća provlaženi kamen sve manje odolijeva tamo zimskoj studeni, a pogotovu mu se čini, da je ubrzan tempo oštećenja, otkako je ploča prekrivena staklom. Staklenim ju je okvirom biskup Mahnić htio zaštititi upravo od morske soli i drugih nepogoda, ali bit će, da je doista ovaj okvir, metnut u najboljoj nakani, »ubrzao tempo oštećenja«, jer nije bilo dovoljno promaje i zraka, koji bi ploču i u onim atmosferskim prilikama ipak bio bolje sačuvao od ovog staklenog okvira. Prof. Szabo misli, da je »teško bilo očekivati da bi se konzervativnost crkvena htjela odlučiti na jedino ispravno riješenje: na prenos ploče na koje s i g u r n o i prikladno mjesto«, pa to više s hvalom ističe odluku biskupa krčkog, kao opata svete Lucije, dakle nasljednika opata Držihe i Dobrovita, o kojima govori ploča, da preda ploču na pohranu i čuvanje za vječna vremena Jugoslavenskoj Akademiji u Zagrebu, koja će imati

Sv. Lucija u Jurandvoru

Nutrašnjost sv. Lucije.

Foto Dr. D. Kniewald

»Baščanska ploča« u današnjem stanju

Foto Dr. D. Kniewald

i mogućnosti i spreme da sve učini, kako bi se ta ploča sačuvala u današnjem stanju što dulje.

Kako je biskup krčki nakon nekih ranijih neuspjelih pokušaja zamolio HBA da preuzme brigu oko prenošenja ploče u Zagreb, raspravljalo se u HBA u više navrata o tom pitanju. Dolazila je u obzir ponajprije riznica zagrebačke stolne crkve i sama zagrebačka prvostolna crkva. Od riznice se odmah odustalo, jer u njoj ne bi ploča bila tako lako pristupna ni naučenjacima ni široj publici, školama i slično. Nakon mnogog razmišljanja i savjetovanja odustala je HBA i od toga, da se ploča smjesti u zagrebačku prvostolnu crkvu, ponajviše toga radi, jer se u katedrali sakupi mnogo tople vlage, osobito, kad je crkva puna, a zimi se onda uslijed ventilacije i hladnoće lako može ova vlaga, koja zastaje na kamenoj ploči, smrznuti i time oštećivati ploču i natpis na njoj. Konačno je dakle prevladalo mišljenje, koje je jednoglasno usvojeno, da se biskupu krčkom predloži, da baščanska ploča bude prenesena iz sv. Lucije u palaču Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Biskup je veoma rado pristao, a i Akademija sama, pa je konačno u petak, 10. kolovoza, otišao na Krk prof. dr. Stjepan Ivšić, da u ime Akademije preuzme ploču. Po želji biskupa krčkog, potpredsjednika HBA, i same Akademije, pratio sam ga i ja, da mu budem na ruku kod prenosa. Bio je zamoljen i prof. Szabo da ide s nama, no jer nije mogao da ide, zamolio me da kao zastupnik konzervatorskog ureda prisustvujem prenosu. S nama je bio i preparator arh. muzeja g. Antolić, što ga je Akademiji stavio na raspolaganje ravnatelj arh. muzeja u Zagrebu, prof. dr. Hoffiler. Već je prije Akademija na adresu župskog ureda u Baški bila poslala tačnu kopiju originalne ploče, izrađene u betonu, prema negativnom odljevku Rendićevu. Kopija je bila u sanduku, koji je bio određen da primi originalnu ploču, kad se bude prenosila u Zagreb. Kopija je stigla u Bašku i postavljena je odmah u crkvicu sv. Lucije u Jurandvoru. S izvjesne se strane htjelo javnosti prikazati, kako je dolazak te kopije i neko navodno tajinstveno držanje crkvene vlasti na Krku u toj stvari skrivilo onu tešku i neugodnu atmosferu, koja je u Jurandvoru i u cijeloj Baški vladala onih dana. Nasuprot tome stoji činjenica, da je biskup želio kad bude sve pripravno obavijestiti i srez i općinu i svečanim načinom u Jurandvoru predati Akademiji ploču, te preuzeti kopiju. Netko i nešto mora biti krivo za sve ono, što se dogodilo... Nisu tu krivi ni biskup, ni Akademija, ni baščanski čestiti hoteljeri kao takvi, a ni pošteni mirni Baščani i Jurandvorci. To smo vidjeli i zapažali na svakom koraku. Drugi je tu netko po srijedi, koji se sakriva iza čestitih i mirnih inače Jurandvoraca. Čitava je ta »pobuna« u Jurandvoru vještački udešena i sve su one fraze, koje su nam bile dobacivane i u Jurandvoru i u Baški i po nekim novinama umjetno spletene, da se sakrije pravi cilj svega toga. A onima, koji su sve to spleli, nije bilo stalo do ploče, ni do originala ni do kopije, već su iskoristili priliku, da se revanširaju, kako su oni mislili, biskupu dru Srebrniću. Pa kad je on lično bio za njih i predaleko i

5

previsoko, tada su se osvetili tako, da su mu napakostili s ovom pločom. Pričali su, da ju je prodao Talijanima, kao što da je biskup Mahnić darovao Franji Josipu onu nestalu sliku iz sv. Lucije, i koješta drugo... Najjasnije su međutim pokazali svoja čuvstva prema ploči, kad su dali zablatiti kopiju, što ju je Akademija ostavila u crkvici sv. Lucije na spomen da je ondje bila originalna ploča. Ovakve čine ne nadahnjuje pietet, pa ni žalost nad odlaskom ploče iz Jurandvora, nego samo zloba i pakost.

Kad smo vidjeli, da su duhovi uznemireni, premda je ta uznemirenost bila vještački unesena u mirno inače pučanstvo, obavijestili smo biskupa krčkog i civilne upravne vlasti, da je bolje počekati s prenosom. Konačno je prenos izvršen 29. kolovoza. Ploča se nije više nalazila u crkvici sv. Lucije, nego u novogradnji škole u Jurandvoru, ispod sv. Lucije. Tamo su je odnijeli oni, koji su je u noći od 16. na 17. kolovoza o. g. silom i nepovlasno oteli iz sv. Lucije. Bila je ukopana u zemlju u jednoj prostoriji, koja još nije imala poda, te je za koji dan trebala biti prekrita betonskom pločom. Srećom su upravne vlasti ušle brzo u trag ovoj otimačini i pronašle ploču, koju je onda sreski načelnik g. Vitezić, i sam Krčanin, dao brižno čuvati. On nam je kod prenosa u svemu išao na ruku svojim taktičnim i energičkim postupkom. Tako je, u njegovu prisuću, odgrnuta zemlja i pijesak s ploče, koji su je pokrivali u visini od kojih 15 cm. Odmah se moglo utvrditi, da je ploča uglavnom ostala neoštećena. Ipak su se jasno opažale neke manje ozljede na frizu i u gornjim recima teksta. Ploča je utovarena na teretni auto i prenesena u Krk, u biskupski dvor, gdje je ostala do prenosa na parobrod. O svemu je tomu sačinjen zapisnik u uredu sreskog načelstva u Krku dne 29. augusta 1934. U biskupskom je dvoru ploča bila smještena u prostorijama nekadašnje tiskare biskupa Mahnića »Kurykta«, gdje su se štampale tolike crkveno-slovenske knjige. Upravo je onih dana boravio na Krku kao biskupov gost dr. Josip Vajs, profesor Karlova Univerziteta u Pragu, koji je izdao i priredio mnoga crkveno-slovenska liturgijska izdanja, među ostalima i novi crkveno-slovenski rimski Misal. U prisuću dakle dra Vajsa i dra Kniewalda predao je biskup Srebrnić kao opat sv. Lucije u smislu ugovora s Jugoslavenskom Akademijom od 26. lipnja 1934. ploču zastupniku Akademije prof. Ivšiću, da je odveze u Zagreb i ondje Akademiji preda na čuvanje. O tom je činu u biskupskom dvoru sastavljen i zapisnik, što su ga potpisali svi gore spomenuti. U Krku je ploča bila izložena, tako, te su je mnogi pošli da vide. Onda je brižno smještena u solidni sanduk u kojem je bila dopremljena kopija ploče, te 30. kolovoza ukrcana na parobrod. Kod tog čina, kad je ploča odilazila s otoka Krka, bili su prisutnici zastupnici krčkog kaptola i g. sreski načelnik. Kao na Krku, tako su i na Sušaku i naše upravne vlasti i svi oni, na koje smo se bili obratili, s najvećom susretljivošću pomogli da se prenos ploče u Zagreb obavi na podesan i dostojan način. Ploča je s parobroda

pretovarena na teretni auto, koji ju je 31. kolovoza pred zoru doveo u Zagreb, gdje je odmah smještena u palači Jugoslav. Akademije.

Kod ovog historijskog čina, gdje se »Zvonimirova ploča« nakon 800 godina maknula iz opatije svete Lucije, da bude prenesena u Zagreb i tamo u Jugoslavenskoj Akademiji sačuvana za čitav naš narod, uplele su se nažalost i ljudske strasti. Prošlo je i to i duhovi su se u Jurandvoru već smirili. Jurandvorčani vide danas, da toga radi, što nema više u crkvici svete Lucije originalne ploče, ne će ni jedan gost manje golaziti u Bašku. Jer tko je dolazio u Bašku na ljetovanje, nije dolazio radi ploče, nego radi kupališta... Uvidjeli su, da biskup nije nikomu prodao te ploče, nego je samo dao u Zagreb na čuvanje. Vidjet će i to, da će ploča biti više pažena i bolje čuvana u Akademiji nego u Jurandvoru. I svi, koji će tu ploču gledati i proučavati znat će za Bašku i za Jurandvor i za onu malu crkvicu tamo usred one vrletne ledine, koju je Zvonimir, kralj hrvatski, darovao hrvatskim benediktovcima u dni svoje. Biskup je krčki, kao opat sv. Lucije zadržao pravo vlasništva ploče, a Jugoslavenskoj ju je Akademiji u Zagrebu predao samo na čuvanje. Akademija se brine da ploča bude očišćena i uređena, te će je tada postaviti na počasnom mjestu u svojoj palači u Zagrebu.

No ti će se radovi oko uređenja ploče moći odvijati dosta sporo. Tek se sada sasvim jasno vidi, kako je bilo potrebno da ploča bude prenesena iz Jurandvora u Zagreb. Kad je biskup krčki Vitezić dao ovu ploču izvaditi iz kamenog tla crkvice sv. Lucije, staviše joj jaki željezni okvir, da se ne raspadne, jer se bila raspuknula u više komada. Kod prenosa se ploče iz Jurandvora odmah opazilo, da je taj željezni okvir posve izgrižen od soli, te je već bio popustio i mrvio se pod rukom. Ploča je u crkvici sv. Lucije počivala u desnoj kapelici na dvije konsole. Da je taj obruč popustio — a to bi se bilo s vremenom sigurno desilo — ploča bi se raspala u svoje komade, jer je žbuka, kojom su bili slijepljeni, slabo držala i ti bi komadi pali na kameni pod i rastepli se. Od natpisa bi u tom slučaju vrlo malo još ostalo. Ali nesamo to. I sama je ploča »teški bolesnik«. Tako je zasićena solju, da imade slani okus i da iz nje neprestano izbija sol. Uslijed mnoge soli, koja se vjekovima sakupila u unutrašnjosti baščanske ploče, postaje ona za kišovitih dana ili južnog vremena vlažna. Treba dakle ozbiljno pomišljati na to, kako bi se ploča riješila soli, koja ju polagano, ali sigurno rastvara. Na površini se ploče jasno zapaža, kako se ploča runi. I ovo je dokaz, da je jedino mjesto, gdje je biskup krčki kao opat svete Lucije mogao spremiti baščansku ploču, upravo naša Jugoslavenska Akademija, jer jedina ona može da raspolaže i naučnim aparatom i novčanim sredstvima, koja su potrebna da se ploča doista konservira za poznija pokoljenja.

Mnogo imade otvorenih pitanja, koja još trebaju da riješe naši historičari i filolozi u vezi s baščanskom pločom. Ovdje bih se želio taknuti samo pitanja, što ga je nabacio već dr. Ivan Crnčić u Književniku 1865., str. 13. On piše, da je tadašnji biskup krčki, kao

opat sv. Lucije bez manastira, htio nešto znati o svojoj opatiji, te je pisao na sve kraje, pa i »u Mletke, čuvarom starih pisam«. I ovi mu odgovoriše, da je u njih »popis svega njezina blaga, knjiga od 175 listov, spisana 18. vieka«. Crnčić ne kaže, koji su to čuvari starih pisam, ali donosi izvadak iz ono »malo poviesti«, što su je bili poslali biskupu krčkom kao izvadak iz onoga, što oni imadu. Tu se veli, da je prva opatija među drugima dvjema na krčkom otoku crkva sv. Lucije u Drazi baščanskoj, na prelijepu mjestu. Ta draga, »duga, a težana, ima na okolo sebe sa triju stran vienac gor i vrhov, s kojih teku potoci k moru, a i goric, na koji je selac, a na četvrtoj široku dragu morsku, brodom jatu, te ugodno primorje, a na njem Bašku, grad ljepši od inih četiri otočkih. Ta crkva, ne velika, bez ljepote, na jedan brod i od klesana kamena, ima zvonik do samih vrat te nad njimi, ali otvoren, pak je i on za cergan (atrio); i još prostrano grobišće, a pol odgadjeno i puno mirišta na okolo, koja ti kažu, da je tu nekada bio pravi manastir, i to kaluđerov Benediktovac, koji od nemira pred Uskoci da su ga pokaluđerov Benediktovac, koji od nemira pred Uskoci da su ga po-voljno ostavili na kraj 14. vieka, preselivši se u ine svoje opatije u Italiju. Nemože se doznati, ni tko je tu crkvu bio sazidao, ni kada, jer ako i jest nekoliko napisov na pločah po njezinih zidovih, te ploče su porazbijane, a napisi slizani. A stara pisma spalili su Uskoci ne jedan put... Unutri su tri oltara, prvi: velik, pod opatiju, na kojem je dvoja sveta Lucija, jedna na daski naslikana, a druga od drva; druga dieve Marije na lievom boku od vrat; a treći presvetoga Ruzarija u kapelici prama ovomu, prizidanoj pod opatom Contariniem, po dobroj volji Duždevoj. A ta oba jesu svaki pod svoju bratovštinu«. Dovle Crnčić. Obratio sam se na preuzvišenoga gospodina biskupa krčkog dra Srebrnića s molbom, koji se to biskup obratio u Veneciju i na koga. Biskup mi je odgovorio, da se ekscerpt iz onog mletačkog spisa nalazi sigurno među aktima biskupa Šintića, koji je biskupovao 1792—1837., jer je on od tadašnje austrijske vlade polučio odluku od 8. XII. 1817., prema kojoj uživa dobra nekadašnje opatije svete Lucije, te je kod te zgode sigurno svoju stvar dokazivao ispravama, koje su se odnosile na sv. Luciju. Ali akata iz njegovog dugog vladanja imade mnogo, te bi trebalo sve proći, jer nijesu uređeni po godinama. Zamolio je marnoga mons. Polonija, krčkog kanonika, koji se bavi krčkim crkvenim starinama, i koji je i meni lično bio uvijek najspremnije na usluzi, kad sam što od njega molio, da na sebe preuzme ovu brigu, što je on i obećao. Nadajmo se dakle, da ćemo doskora moći više saznati o crkvi i opatiji sv. Lucije u Jurandvoru.

Danas je crkvica svete Lucije ovakova izgleda: Lijevo od ulaza vidi se na vanjskom zidu kao neka šahovska ploča, isklesana u kamenu. Bijele su kocke udubljene, a žute su izbočene. Na vrhu se tornja, u visini prozornog luka, nalazi desno polufigura čovjeka, a lijevo lav. Straga, na istočnoj strani, nalazi se desno vol (ponešto čudna oblika, nekako više kao konj), a lijevo ptica, vjerojatno orao. Dakle simboli četiriju evanđelista... Zanimljivo je, da se četiri

evanđelista spominju i u samoj ploči. Vrata su crkvice okrenuta prama zapadu. Lijevo od ulaza, dolje, nalazi se ploča s jako oštećenim napisom, što ga je Crnčić ovako čitao: MAGISTER ANDREAS ME FECIT (Književnik 1865, 15.) Iz okolnosti, da na kamenu nije uklesano ANDREAS, nego ANDRAS izvode neki, da ova pogreška odaje našeg čovjeka kao graditelja crkvice sv. Lucije. Ono šahovsko polje smatra Crnčić nekim grbom, valjda frankopanskim. Međutim su Frankapani imali sasvim drugi grb.

Lijevo je u ulazu uzidan dio rimskog spomenika. U sredini je glava, gore neka sada nečitljiva slova, a dolje: IS - F - IVRO PATER OLS CIVIS - F - FATAE T R I S - FACIVNDVM V I E.

Desno pred vratima ostatak kolone, zapravo kapitel, koji je izdubljen i tako ima da služi kao posuda za svetu vodu.

Crkva je danas veoma zapuštena, i bez obzira na onaj dojam, što ga je na nas učinila, kad smo u nju stupili radi prenosa ploče, jer je onda bilo ono malo pokućstva, što je u njoj, sve porazbacano i djelomice polomljeno od onih, koji su ploču bili noću oteli. One svete Lucije »na daski« nema više tamo. Ona je danas negdje u Italiji i čeka da nam bude povraćena. Nema ni drugog oltara, slijeva ulaznih vratiju, nego samo glavni žrtvenik u sredini i onaj u kapelici s desna, u kojoj se nalazila i ploča. Glavni je oltar urešen neukusnom malom slikom svete Lucije mjesto one ponosne »pale«, koja ga je nekad resila. Od svih se dakle oltara, što ih spominje onaj izvještaj iz Venecije, sačuvao samo onaj u desnoj kapelici, gdje je bila i ploča... To je gotička kapelica, sa šiljatim lukom na ulazu i natkrita unakrsnim svodom. Oltarna je slika Madona s Djetetom i krunicom. Okolo je prikazano 15 otajstva krunice u medaljonima, povezanim ružama. Dolje desno tri muškarca, a lijevo tri ženske glave u bijelim kapama i crnim odijelima. Slika je nažalost »restaurirana«, ali tako loše, da je sasvim iskvarena. Dolje ispod oltarne menze nalazi se drveni antependij, presvučen kožom. Zajedno s vanjskim okvirom širok je 182, a visok 96 cm.

Među natpisima, što ih je još Crnčić vidio na tlu sv. Lucije, nalazio se i glagolski natpis: knez Ivan Frankapan Krčki i Modruški i Senjski 1465. Kukuljević je mislio, da je tada Ivan umro. Crnčić je već tada držao, da tomu nije tako. I imao je pravo. Ipak je knez Ivan Frankapan, zadnji gospodar Krka, bio u nekoj vezi sa sv. Lucijom.

Památná deska »Zvonimirova« v kostele sv. Lucie u Bašky na Krku

Univ. prof. Dr. Josef Vajs

Vzpomínka ke dni 23. srpna t. r.

Biskupové diecése krčské v Jugoslavii mají čestný titul „abbas sanctae Luciae“ — opat sv. Lucie. Pro diecésního biskupa by nebyl titul opata sám o sobě žádným vyznamenáním; když tedy řečení ordináři si uchovali tento titul po celá staletí, je z toho vidět, že malý kostelík sv. Lucie, druhdy opatství, má v pozadí slavnou historii. Ano, pro Jugoslavii vůbec, zejména pro národ charvátský připínají se k němu vzácné, starobylé vzpomínky. Když jsem před dávnými lety po prvé vstupoval do tohoto kostelíka, ovanul mne dech, jako když se u nás jdeme pomodlit na Levý Hradec nebo na Tetín, nebo k sv. Jiří a pod. Za světové války byl prý kostel oloupen o vzácné dílo řezbářské na predele oltáře, ale co mu nepřátelé ponechali, protože tomu nerozuměli, byla památná kamenná deska, jak jí říkají *„Zvonimirova“* s prastarým hlaholským nápisem.

Deska a její nápis zajímal již našeho Šafaříka, který ve svých „Památkách hlaholského písemnictví“, a to v dodatcích neboli, jak poznamenává, „dostavcích“ na str. 22 píše takto: „Dne 12. ledna t. r. (t. j. 1853) obdržel jsem od I. Kukuljeviće Sakcinského trojitý přepis náhrobního nápisu, nalezeného od něho v starém opatském chrámě sv. Lucie u Nové Bašky na ostrově Krku, t. od něho, jednoho krckého klerika a majora M. Sabljara. Rozebrání a vyložení písma posud ani učeným Chorvatům ani mně se nepodařilo. Jsouť tam očitě písmena hlaholským podobná avšak i nehlaholská. Není-li to tajnopis (cryptographia), mohlo by býti nějaké starší písmo, onen pohřešovaný základ hlaholice. Pomněme na nedávno objevené lycké a nejnověji cyprické písmo.“ [1])

Po Šafaříkovi zpytoval tahy a litery řečeného nápisu dr. Fr. Rački, tehdy profesor bohosloví z protilehlého městečka Senje, který již tehdy správně poznal a ocenil, že jsou tu písmena hlaholských tahů oblých, a kladl desku do XI.—XII. století.

Roku 1856 Ivan Kukuljević[2]) se zastavil na své cestě po Dalmacii a Italii i v Bašce, aby se podíval na záhadnou desku a její nápis; ale méně správně odhadl její původ ze stol. XII.—XIII. Podobně jako Rački pořídil si i Kukuljević snímky nápisu a srovnáváním doplňoval jeden druhého. Také M. Mesić, člen jihoslovanské akademie, studoval nápis na místě, zejména však I. Čončić nepřestal na dosavadních dohadech. Sám dr. Rački, který se marně pokoušel o rozluštění několika slov, přiznává Čončićovi hlavní zásluhu, že odstranil nejistotu, která byla do té doby u literátů stran nápisu.

Ivan Čončić, který se obíral nápisem již v letech 1861 až 1863, uveřejnil výsledky svého badání v časopise „Književnik“, roč. II., 15—19, akademik Fr. Rački pak založil svou delší rozpravu o tomto nápisu na čtení, jak je rozluštil Čončić; tuto rozpravu otiskl Rački v Starinách Jihoslovanské akademie.[3]) Badavý a láskou k vlasti zanícený duch Čončićův se vrátil ještě jednou k našemu nápisu v rozpravě, kterou uveřejnil v Starinách sv. XX., kde sice děkuje dr. Račkemu, že přijal jeho čtení, vzpomíná že i náš Geitler něčím přispěl k jeho rozluštění, ale na konci, snad abychom nezapomněli, že je Slovan nebo dokonce Jihoslovan, přece se přiznává, že musí něco Račkemu vytknout; není prý toho mnoho, dvě nebo tři slova, ale rozpovídal se na sedmi listech.[4])

Nejnověji ovšem podal vzácný výklad některých neobvyklých liter a znaků, které se mísí v řečeném nápise v písmena hlaholská, dr. V. Novak. Jsou to znaky za *a*, za polohlásku *b* a za *m*; prof. Novak vykládá a objasňuje původ těchto znaků z písma montekasinského.[5])

2. Obsah nápisu je dosti stručný: obsahuje zápis opata *Držihy*, podle kterého charvátský král Zvonimír daruje jistý úhor-pozemek sv. Lucii. Jako svědci jsou podepsáni: Desilo, župan krbavský, a Pribinega, župan lucký. Je připojena i formule, kterou se svolává hněv boží, Bohorodičky, čtyř evangelistů a sv. Lucie na toho, kdo by se tomu protivil, jakož i prosba k řeholníkům, aby se za dobrodince modlili.

V druhé části poznamenává opat *Dobrevit*, že vystavěl tento kostel sv. Lucie se svými devíti řeholními bratry za dnů knížete Kosmy, který vládl vším tím krajem. V čele celého nápisu bez jakékoli nadsázky přečetl Rački správně hlaholské litery *č* a *r* s číselnou platností 1100; ježto před první literou zbývá prázdné místo, lze s důvodem se domyslit, že tu byl †, jakž se v takových zápisech obyčejně psávalo. Po celé šíři nápisu je deska nahoře ozdobena románským ornamentem.

Dvě jsou věci, k nimž se sluší, abychom se vrátili a znovu na ně upozornili, ježto činí tuto památku národu charvátskému tak vzácnou a památnou. Je to po prvé datování z r. 1100, podle něhož je tato deska nejstarší datovanou památkou hlaholského písma vůbec, za druhé, že se tu činí výslovně vzpomínka charvátského krále Zvonimira, a to dvě léta před korunováním krále Kolomana.

3. Je s podivem, jak tato vzácná a na výsost památná deska, která ještě v druhé polovici minulého století ležela na podlaze postranní kaple řečeného kostelíka sv. Lucie, mohla být považována za náhrobní nápis. Tak se aspoň dovídáme z uvedených slov Šafaříkových i od Račkeho ze vzpomenuté rozpravy; tam ovšem mnoho trpěla, ježto se po ní druhdy chodilo. Na upozornění výše jmenovaných učenců byla deska vyzdvižena a přistavena k jižní stěně kaple, později pro bezpečnost stažena kolkolem širokou železnou obručí. Avšak ani toto opatření nestačilo. Kostelík ležící pod svahem trpí vlhkem, a tak železná obruč přes všecko miniování rezavěla a kazila desku dál. Zesnulý zasloužilý biskup dr. A. Mahnič, který se stal obětí světové války pro své vlastenecké smýšlení a jednání, pomýšlel na záchranu převezením této památky, kterou plně oceňoval, ale sám si nevěděl rady; obával se, že kdyby se s deskou hnulo, mohla by se snad rozpadnout. Co nebylo provedeno za něho, stalo se za jeho nástupce dr. J. Srebrniće, který jako opat řečeného kostela dal velkodušně svolení, aby směla být „Zvonimirova deska" pro větší bezpečnost převezena do Záhřeba a tam byla v Jihoslovanské akademii opatrována na časy budoucí. Deska, podle protokolu sepsaného v biskupské residenci na Krku, zůstává majetkem řečeného kostela sv. Lucie v Jurandovu u Bašky. Jihoslovanská akademie pak ji převzala do opatrování jako vzácný poklad veškerého charvátského národa. Ježto jsem právě v ty dny meškal na Krku jako host, dostalo se mi cti, že jsem se podepsal na protokolu vedle biskupa dr. Srebrniće a zástupců akademie prof. St. Ivšiće a dr. Kniewalda. Ve středu 22. srpna t. r. byla deska z Bašky automobilem převezena do biskupské residence v městě Krku, odtud pak příštího dne 23. srpna dopoledne odvezli jsme ji parníkem na Sušak a odtud opět automobilem do Záhřebu. S prof. Ivšićem a dr. Kniewaldem rozloučili jsme se na Sušaku: oni odjeli drahou do Záhřebu, já do Opatie.

Pro větší hodnověrnost dodávám, že týž den, kdy byla deska z Bašky převezena na krčskou residenci, biskup dr. Srebrnić uspořádal na počest hostí hostinu, které se zúčastnili jmenovaní zástupci Jihoslovanské akademie, dva členové kapituly a místní zástupce politické vlády. Tu se navzájem v přípitcích děkovalo všem, kdož se jakýmkoli způsobem zasloužili o opatrování drahocenné památky, připomínaly se i nerozumné překážky, které se tomu stavěly v cestu. Připomínám to zde proto, aby bylo zřejmo, že o všem, co jsem zde napsal, byl jsem dobře zpraven, buď že jsem byl sám očitým svědkem událostí, nebo že jsem slyšel vypravovat hodnověrné svědky věcí. Na místo původní desky v kostele sv. Lucie postavila Jihoslovanská akademie věrnou kopii.

[1]) P. J. Šafařík, Památky hlaholského písemnictví, v Praze 1853, 4. list v.

[2]) Izvješće o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. U Zagrebu 1857, str. 6.

[3]) Fr. Rački, Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku, Starine knj. VII, u Zagrebu 1875.

[4]) Dr. Ivan Črnčić, Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u drazi baščanskoj, Starine knj. XX, u Zagrebu 1888.

[5]) V. Novak, Scriptura beneventana, s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane, Zagreb 1920, čl. VIII 62-66.

OPATIJA SV. LUCIJE U BAŠKI
I DRUGI BENEDIKTINSKI SAMOSTANI NA KRKU

Benediktinske opatije u našim krajevima zaslužile su da o njima vodimo računa i zato, što su u našem srednjem vijeku bile rasadnice duhovne i materijalne kulture, ali posebno zato, što su pod krovovima svojih crkava i manastira njegovale narodni jezik. Naročito je to zaslužila opatija sv. Lucije u Baški, zapravo kraj sela Jurandvora, jer nam je sačuvala dragocjen spomenik iz doba hrvatskih narodnih vladara t. j. znamenitu »bašćansku ploču«. Stoga ćemo pokušati da sakupimo u jedno sve podatke i vijesti koje bi nam kako osvijetlile prošlost te zadužbine kralja Zvonimira, a reći ćemo što znademo i o ostalim benediktinskim samostanima na otoku Krku, da bude slika potpunija.

No izvori za povijest benediktinskoga reda na našoj obali veoma su mršavi. Tako su vrlo slabi podaci i za krčke samostane, pošto uopće za stariju povijest otoka Krka. Pa i naši historici često su u svojim istraživanjima mimoilazili otok Krk, i to radi svojega provincijskoga horizonta. Onima iz uže Hrvatske je upravo pred Krkom prestajala Hrvatska i Slavonija, a onima iz Dalmacije upravo je pred Krkom prestajala Dalmacija. Štaviše i neki Istrani, osobito oni talijanski orijentirani, uzimali su u okvir svojih istraživanja Istru u užem smislu t. j. poluotok. Stoga raspolažemo s malo podadataka o benediktincima na Krku pa i o onima u sv. Luciji. A bez sumnje će se još zrnaca naći i u rimskim i u mletačkim i u ostalim arhivima.

Najviše je dosada materijala o benediktincima na Krku, a posebno o opatiji sv. Lucije, sabrao Ivan Črnčić prilikom proučavanja »bašćanske ploče«, i to u Književniku II. (g. 1865.) str. 8.—20. i u Starinama XX. (g. 1888.) str. 33.—49., zatim prilikom proučavanja krčkog glagolskog napisa u Starinama VII. (g. 1875.) str. 1.—12. Drugih podataka nalazimo u zbirkama starih listina (Farlati, Theiner, zbirke Jugoslavenske akademije) i u ponekim monografijama koje ćemo usput citirati. Cjelokupan prikaz povijesti sv. Lucije nije nitko pokušao dati.

Pregledavajući krčke arhive bilježio sam i podatke o opatiji sv. Lucije i o ostalim benediktinskim opatijama na Krku, pa ću s ovim materijalom moći da nadopunim već objavljene podatke. No sve je to još premalo, jedno s razloga, što je već I. Črnčić vrednije iz krčkih arhiva sabrao, a drugo što nisam pri pregledavanju arhiva imao glavnu namjeru da tražim povijest opatija, nego »glagolitica«, pa mi je tako moglo i koje vrednije zrnce ispasti.

Moram istaći da se mnogo i ne može naći u krčkim arhivima, jer biskupski arhiv je i neuređen i siromašan, pošto je negdje u XVII. stoljeću izgorio; općinski stariji arhiv uopće ne postoji, jer je i on negdje u polovici XIX. stoljeća izgorio; kaptolski arhiv je i neuređen i siromašan, a ima materijal istom od XVII. stoljeća; arhiv franjevačkoga trećoredskog samostana u Krku ima dvije knjige starih listina, prepisanih u XVIII. stoljeću, koje se tiču bivšeg konventualskog samostana u Krku, a poznate su pod imenom »Bartolijev zbornik.« Ovaj je zbornik iscrpao djelomično I. Črnčić, a Jugoslavenska akademija crpe iz njega za svoj »Codex diplomaticus«. Nešto sam podataka crpao i iz vatikanskog arhiva, a da je vremena, našlo bi se toga ondje i više.

Črnčić pripovijeda[1] da je krčki biskup Ivan Vitezić (1855.—1877.) želeći da što dozna o sv. Luciji (jamačno po Črnčićevu nagovoru) pisao »na sve kraje, pak i u Mletke čuvarom starih pisama. I oni mu odpisaše, da je u njih popis svega njezina blaga, knjiga od 175 listov, spisana 18. vieka, te iz nje poslali samo malo poviesti, talijanski«. Črnčić donosi što su to pisali, ali iz toga ne saznajemo gotovo ništa, štaviše i ponešto krivo. Tu se najprije opisuje položaj opatije, za crkvu se veli da je »ne velika, bez ljepote, na jedan brod i od klesana kamenja, ima zvonik do samih vrat« i t. d.; da ima »puno mirišta na okolo, koja ti kažu, da je tu nekada bio pravi manastir, i to kaluđerov Benediktovac, koji od nemira pred Uskoci da su ga povoljno ostavili na kraj 14. vieka (!) preselivši se u ine svoje opatije u Italiju. Ne može se doznati« — veli se tu dalje — »ni tko je crkvu bio sazidao ni kada, jer ako i jest nekoliko napisov na pločah po njezinih zidovih, te ploče su porazbijane, a napisi slizani: a stara pisma spalili Uskoci na jedan put. Ali znamo da je velika blagašica« i t. d. Slijedi kratak opis unutrašnjosti crkve, pa se tu kaže za kapelu presvetoga Ruzarija da je prizidana »pod opatom Contariniem«.

To je eto sve što je biskup Vitezić, odnosno Črnčić, mogao saznati iz Venecije. A mnogo se više ne bi jamačno ni moglo saznati iz dotične knjige od 175 listova koja sadrži »popis svega njezina blaga«, jer ta knjiga ne će biti ništa drugo nego mletački »katastik«.

1. SVETA LUCIJA I OSTALE KRČKE OPATIJE POD REGULARNIM OPATIMA

(XII.—XV. st.)

Dvanaesto stoljeće nalazi našu obalu upravo načičkanu benediktinskim samostanima muških i ženskih. Bilo ih je preko stotine. No oni su nastajali i u XI. i u X. stoljeću,[2] a prvi već sredinom

[1] Književnik II 13.
[2] J. Kukuljević, Priorat vranski. Rad LXXXI. 5.

IX. stoljeća.[3] Naše su ih svjetovne i crkvene vlasti rado primale i obasipale poklonima kao nosioce vjerske i opće kulture, pa su tako njihovi samostani, osobito neki, postali bogati nekretninama. Stoga su njihove opatije cvale sve do XV. i XVI. stoljeća, kad su uslijed novih prilika jedna za drugom iščezavale.

Počeci crkve i samostana sv. Lucije.

O postojanju benediktinskih samostana na Krku prije XII. stoljeća nemamo nikakvih vijesti, ali imamo prilično sigurnih indicija. Prije svega osnovani su u susjedstvu benediktinski samostani već u prvoj polovici XI. st., i to na Osoru muški sv. Petra, a ženski sv. Benedikta, i sv. Mihovila ili sv. Nikole na otočiću Susku (Sansigu), a god. 1059. sv. Petra na Rabu,[4] pa je teško da ne bi već tada bio osnovan koji samostan i na velikom otoku Krku. Zatim i tekst »bašćanske ploče« (o kojem niže) dopušta da se osnutak samostana sv. Lucije stavi u XI. stoljeće. Napokon i isprava krčkog biskupa Petra od god. 1153.[5] (o kojoj će također niže biti govora) suponira u krčkoj biskupiji starije benediktinske samostane, kad biskup poziva talijanske benediktince da svetošću njihova života podigne disciplinu u svojim samostanima. Godine 1153. bila je dakle na otoku Krku ne samo opatija sv. Lucije u Baški, nego ih je bilo više, jer ondje biskup o njima govori u pluralu. Vrlo je dakle vjerojatno da je već koja od njih postojala i u XI. stoljeću.

Prvu vijest o benediktincima na Krku ima »b a š ć a n s k a p l o č a« iz opatijske crkve sv. Lucije, na koju je svraćena pozornost prošloga stoljeća. To je kamena ploča duga 194 cm., a visoka 73 cm., kojoj je gornji dio ukrašen ornamentalnim frizom, a ostali prostor je ispunjen glagoljskim pismenima prelaznoga tipa (iz oble, starije, u uglatu, noviju glagoljicu). Ploča je teško čitljiva i tekst teško shvatljiv, i to zato, što je ploča ponešto oštećena kao i zato, što su neka pismena naročitog oblika koji nije drugdje poznat, a što su nama stilizacija nama nešto nejasna. Stoga napokon i zato, što je sama stilizacija nama nešto nejasna. Stoga nije ni historijska ni filološka vrijednost ploče konačno utvrđena.

Prvi je veći dio ploče pročitao Ivan Črnčić i objavio svoje čitanje god. 1865.,[6] zatim je svoje čitanje objavio Franjo Rački god. 1875.[7] koji je Črnčića dopunio i ponešto ispravio. God. 1883. dao je svoje čitanje Leopold Geitler[8] koji se uglavnom drži čitanja Račkoga. No Črnčić ne miruje, nego god. 1888. daje ponovno svoje čitanje[9] polemizirajući s Račkim te uspije da Račkoga ispravi na

---

[3] L. Katić, Saksonac Gotschalk na dvoru kneza Trpimira. Bogoslovska smotra XX. 423—425; V. Novak, Scriptura beneventana, Zagreb 1920., 5.

[4] Kukuljević, 1. c.; Novak, o. c. 6—7.

[5] Codex diplomaticus II. 76.

[6] Književnik II. 15—16.

[7] Starine VII. 146—147., a zatim u Documenta, Zagreb 1877., 487.

[8] L. Geitler, Die albanesischen und slavischen Schriften, Wien 1883., 186—187.

[9] Starine XX. 49.

*

par mjesta. Napokon uzme čitanje u svoje ruke najpozvaniji stručnjak, naš veliki slavista Vatroslav Jagić koji je svoje čitanje objelodanio god. 1911.[10] Njegov auktoritet je tolik, da se općenito uzima njegovo čitanje za najbolje, ma da ne može ni ono posve zadovoljiti. Stoga je i pokušao Rudolf Strohal godinu dana kasnije da dade nekoliko novih korektura dotadašnjem čitanju,[11] ali su općenito slabo primljene. Odbio ih je i Jagić u Vodnikovoj Povijesti hrvatske književnosti, Zagreb 1913., str. 20.

To su eto dosada glavni datumi u odgonetavanju »bašćanske ploče«. Mi ćemo ovdje dati čitanje koje se u mnogom naslanja na trud Črnčića i Račkoga. Evo najprije prijepis teksta u prilično vjernom originalnom obliku, pri čem su posve nečitljivi dijelovi kao konjekture stavljeni u oble, a djelomično ili nejasno vidljivi dijelovi u uglate zaporke.

[illegible]

Taj tekst, razriješen i dopunjen, dade se ovako čitati:

+. Č. r. [= 1100][12] v ь i m e o t c a i s i n a i s v e t a g o d u h a. A z ъ | o p a t ъ D r ъ ž i h a p i s a h ъ s e o l e d i n ě j u ž e |

---

[10] Энциклопедия славянской филологіи, вып. 3., Санктпетербургъ 1911, 237.

[11] Vjesnik hrvatskog arheološkog društva Nove Serije XII. 9.

[12] »Č. r.« što čitamo kao broj 1100, moglo bi podnijeti i još jednu cifru iza sebe, bilo jedinicu ili deseticu. Strohal je htio da vidi namjesto

da Zъvъnimirъ kralъ hrъvatъskъ i vъ | dni svoję vъ svetuju Luciju, i svědokъ(?)[13] | mi županъ Desila[14] Krъbavě županъ[15] vъ Lu|cě Prbъnebga; sъ posla Vitoslêava(?)[16] vъ o|tocě da iže to poreče[17] klъni i Bogь i blažena Roditelьnica[18] i .g. [= 4] e|vangelisti i svetaê Luciê amenъ, da iže sdě žive|tъ moli za ne Boga. Azъ opatъ Dobrovitъ[19] zъ|dahъ[20] crěkъvъ siju s svoeju bratiju sъ dev|-

križa slovo č, namjesto č slovo r, a umjesto r slovo i pa čita godinu 1120.
No iako je č r nešto nejasno, držim da njegovo čitanje ne može podnijeti, pogotovo stoga, što prvi znak nije nikako č, nego križ koji je zapravo identičan sa slovom a naše ploče.

[13] Na ovom se mjestu Črnčić i Rački bitno razilaze u čitanju. Rački naime čita »isъšedь«, a Črnčić »i svedokь«. Jagić se priklanja Črnčiću, pravi konjekturu »i sъvedoci«. Stvarno se vidi onako kako je prikazano gore u originalnom prijepisu t. j. iza »sve« vidi se dolje jasno vodoravna crta s malim uglom na lijevoj strani; dakle ondje ne bi moglo da bude ni Črnčićevo d, jer je ono u našem napisu uvijek okruglo. Stoga za ovo čitanje prepuštamo odgovornost Črnčiću.

[14] To ime, koje Rački, a po njemu Črnčić i Jagić čitaju Desila, nikako ne zadovoljava pa je stoga Strohal i pokušao čitati »Desida«. Stvarno je na ploči poslije slova i najprije jedno istrošeno mjesto na kojem je moglo stajati svakako jedno slovo, a za njim je jasno slovo r. Ono ne pokazuje ni jednom crtom a ma baš nikakve veze s prednjim mjestom te je ondje nemoguće kombinirati slovo l ili d, tim manje, što bi ono u tom slučaju bilo nerazmjerno široko.

[15] Za čitanje riječi »županъ« moramo također da prepustimo odgovornost Račkomu. Ja vidim kako je gore na orig. prijepisu, t. j. najprije latinsko M (a ne ostatke slova ž, kako veli Rački), a za njim kanda glagoljsko r, dok su dalje vrlo slabi tragovi slova sve do jasnoga poluglasa, pa se mogu praviti različite konjekture. Svakako riječ bi imala 5—6 slova.

[16] I ovo ime je konjektura Račkoga, a sigurno se vidi samo »vi . . . lê . . va«. Iza »vi« ima mjesta za do tri slova koja su sasvim izbrisana; iza »lê« ima mjesta za dva slova, od kojih je prvo posve nečitljivo, a na drugom su mjestu ostaci jednoga slova koje nije a, nego možda prije g ili h ili k. Črnčić je s pravom iza »vi« naslućivao trag slova n. Jagićevo »Vitoslêva« nikako ne odgovara.

[17] Mislim da je u Črnčićevu prijepisu (Starine XX 49) slagarskom krivnjom nastalo »oпoiče«, jer je on već u svom prvom čitanju (Književnik II) čitao »poreče«.

[18] Rački, a za njim se poveo i Črnčić, hoće da vidi »b . a bga« t. j. »bna bga«, pa to razrešuje u »blažena bogorodica«; Jagić hoće da vidi »b . ža . . . la« pa to čita »božia sila«; Strohal veli da vidi »bogo . . . . la« te čita »bogorodilja«. Ja vidim »b . a . la« sigurno, a pred l vidim ostatak jednog slova (kako gore u prijepisu), što je najprije dno slova r, a isključujem slovo b, jer je baza našeg ostatka na istoj liniji s bazom susjednoga slova l, što kod slova b ne bi mogao biti slučaj. Stoga bi se to mjesto moglo rekonstruirati kao »bna rla« i razriješiti: blažena roditelьnica.

[19] Dok Rački čita »dbrevitъ« smatrajući znak B ligaturom »re«, ja čitam »dbrovitъ«, jer spomenuti znak je ovdje, hotice ili nehotice, namjesto običnoga r, za kojim slijedi jasno latinski o.

[20] Svakako treba odbaciti Jagićevo »sъzdahъ«. U Črnčićevu prijepisu je, bez sumnje uslijed štamparske pogreške, slovo a umjesto h.

etiju vъ dni kъneza Kosъmъta oblad|ajućago vъsu kъrainu. I běše vъ tь dni M|ikula vь otočьci[21] sъ svetuju[22] Luciju vь edino.

Što se tiče grafičke strane našega napisa, ona nikako ne može demantirati naše datiranje. Svojim prijelaznim formama, koje su čas oble čas uglate, pa i u istim slovima, zatim svojim starijim tipovima slova m, v, d i poluglasa naš spomenik ide u vrijeme najstarijih hrvatskih glagoljskih rukopisa, a najviše sličnosti pokazuje sa tipovima Bečkih listića. Osim toga na napisu ima slova koja se u pojedinim osobinama razlikuju od poznatih tipova, a ima i takvih koja nigdje drugdje ne dolaze, pa ih moramo samo po smislu čitati.

Sasvim je osamljen znak ⋈ za a, B za v i ⌁ za poluglas. Ti znaci, kao i latinska slova M, I, N, O, T, što se miješaju s glagoljskima, dolaze pretežno u drugom dijelu ploče pa unose malu sumnju nije li drugi dio napisa druga osoba, možda i nešto kasnije pisala. Da li je gornji znak za a napravljen prema grčkom *α*, a onaj znak za v prema grčkom odnosno ćirilskom в, o tom se može reći sud istom onda kad se podvrgne reviziji cijeli kompleks pitanja oko podrijetla i najstarijeg razvitka glagoljske azbuke, jer eto i ovi znaci i oni na Valunskoj ploči (na Cresu), koje ne umijemo pročitati, dokazuju da je kod nas postojao jedan grafički elemenat različit od Ćirilova pisma. Taj se elemenat eto unakrštava u najstarijim hrvatskim glagoljskim kamenim spomenicima s elementima latinskoga i, u konsekvenciji, grčkoga pisma. Ti se različiti elementi upotrebljavaju naizmjence u isto vrijeme i čak na istom spomeniku. Da bi onaj poseban znak za a odgovarao specijalnom krčkom izgovoru (= ua), kako se domišlja Črnčić, držim da je nemoguće.[23]

Što se dade stvarno izvući iz ovoga natpisa za povijest opatije sv. Lucije, to je učinio profesor F. Šišić u svojem Priručniku izvora hrvatske historije, Zagreb 1914., 137—138., te ne može nikakvo umovanje bez pomoći novih izvora više dati. On veli:

[21] To mjesto čitam s Črnčićem i Račkim, a odbacujem Jagićevo čitanje »ot otočьca«, jer slovo koje Jagić čita t u riječi »ot« nije latinsko T, nego onaj neobični poluglas koji je ovdje klesaru nešto drugačije ispao nego na drugih par mjesta; a u vezi s time, slovo pred ovim poluglasom, što Jagić hoće da je okrenuto obično glagoljsko o, identično je s onim znakom v u slijedećoj riječi »svetuju«, što se ne može po smislu čitati drugačije nego v; a napokon iza slova c u »otočьc« vidi se na ploči jedan krnjak koji ne može nikako da pristane slovu a, nego radije starom glagoljskom i. A ne pristaje ni glagoljskom jatu, pa se stoga mora isključiti i čitanje »otočьcě«.

[22] Ovdje se vidi jasno »vetuju«, pa treba odbiti Jagićevo »vstuju« i zajedno s izbrisanim dijelom čitati: sъ svetuju.

[23] Glede latinskoga slova o koje Črnčić i Rački prikazuju u svojim prijepisima s nekim potezima ozgora lijevo i ozdola desno, treba reći da se ni na jednom jasnom mjestu ne vidi traga tim znacima, osim možda u riječi »obladajućago«, ali držim da je to tu klesarska omaška.

»Natpis ovaj, obično zvan »B a š ć a n s k a p l o č a«, očito je sastavljen od dva dijela. U prvom se govori o darovnici kralja Zvonimira sv. Luciji, a u drugom o tome, kako je opat Dobrovit sazidao »ovu crkvu«, naime sv. Lucije. Prvi dio upravo je k r a t k i i z v a d a k j e d n e i s p r a v e, koja se očito sastojala od dvije česti, to jest opat Držiha napisao je glavnu ispravu (po svoj prilici hrvatskim jezikom i glagolskim pismom), u kojoj je u prijevodu transumirao Zvonimirovu zar latinsku donaciju, a onda naveo, kako je po nalogu župana lučkoga[24] Prvanega došao na otok Krčki neki Vitoslav, zacijelo kao »pristav« (pristaldus), te uveo u posjed darovanoga zemljišta opata Držihu, odnosno crkvu sv. Lucije. Opat Držiha naveo je u svojoj ispravi dva svjedoka, župana krbavskoga Desilu i lučkoga Prvanega, te ju je onda svršio uobičajenom formulom proklinjanja (minacija, Pönformel), koja je opširnošću svojom poznata značajka naših isprava XI. vijeka. Drugi dio očito je zapis, kaki redovito pokazuju crkveni napisi, naime opat Dobrovit kaže, da je sazidao sa svojom braćom kaluđerskom crkvu sv. Lucije, u vrijeme kad je neki knez Kuzma (?) zavladao bar otokom krčkim, a izgleda prema čitavom kontekstu, možda i sa susjednom obalom i Otočcem u gatanskoj župi. Posljednje riječi natpisa razumijem tako, kao da je t a d a bio opat Dobrovit zajednički, i sv. Luciji i sv. Nikoli u Otočcu, premda zaslužuje pažnju to, što uz ime »Mikula« ne stoji potrebno »sveti«. Iz toga se razlaganja vidi, da se prvi dio napisa odnosi na vrijeme između 1076. i 1089., to jest u doba vladanja kralja Dmitra Zvonimira, dok drugi dio pada u docnije doba (oko 1100.)«.

O knezu Kuzmi (ili Kuzmatu), koji se na napisu spominje, ne znamo ništa. Uzmemo li da je identičan s onim Kuzmom koji je bio prisutan kod krunjenja kralja Kolomana u Belgradu god. 1102. te da je vladao u ime kralja Kolomana, ili ga uzmemo za nepoznato lice, svakako, prema čitavoj konstelaciji, još nismo pod Mlečanima,[25] a u doba smo negdje poslije Zvonimirove smrti t. j. u nesigurno vrijeme kad je opat Dobrovit vidio da nije stalno kojoj će državi sutra pripadati otok Krk, pa da je najbolje da se Zvonimirova darovnica ukleše u kamen. U to je doba jamačno padalo i dovršavanje gradnje crkve sv. Lucije, što ju je gradio opat Dobrovit sa svojom braćom, pa je na ploču dao uklesati za vječna vremena i napis o gradnji crkve. Crkva sv. Lucije građena je dakle oko 1100. godine i završena koju godinu poslije 1100. godine, te je bez sumnje opat dao ploču s napisom uzidati na vidljivo mjesto, po svoj prilici na pročelje crkve. No budući da je ploča nađena na crkvenom podu, a neki tvrde da je bila prije i negdje pred crkvom, lako da ova današnja crkva ne pretstavlja prvotnu crkvu, te se prilikom nove

[24] U Šišića greškom: »krčkoga«.

[25] Otok Krk je mogao pasti u mletačku vlast god. 1115. u kolovozu ili najdalje god. 1116., kako to računa Šišić u raspravi: Dalmacija i ugarsko-hrvatski kralj Koloman, Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. X. (1908/9.), 71.

gradnje ili pregradnje ili kakvog radikalnijeg popravka našla ploča, kao bespredmetna, na zemlji. A još je vjerojatnije da se ploča uklonila s pročelja prilikom gradnje zvonika, koji svakako pokazuje tragove kasnije ruke.

Darivanje kralja Zvonimira pada u vrijeme njegova vladanja, dakle u godine od 1076. do 1089. Subjekt koji prima ledinu jest, prema napisu na ploči, »sveta Lucija«. Iz toga su i Rački i Klaić[26] i Šišić[27] zaključivali da je tada postojao samostan odnosno crkva sv. Lucije, pa čak i da je kralj Zvonimir bio na otoku Krku. No Črnčić tvrdi, možda i s pravom, da tada »tu još nebijaše svete Lucije crkve a držim da ni samostana. No kada je koludrom Benkovcem iz nekoga inoga samostana dao nekakovu ,ledinu', a ta držim da je bila velika, oni tu domala uzidaše oboje, i crkvu i samostan, ter se tu nastaniše, pak u crkvi onako zapisaše...«[28] Ako ima Črnčić pravo, onda je Držiha jamačno opat onoga (svetog) »Mikule v Otočci«, te je primio na poklon zemljište u Baški da može ondje sagraditi crkvu i samostan, a opat Dobrovit je to doista sagradio i na koncu svoga posla postavio ploču s napisom. Stvar dopušta različitih kombinacija, no svakako je vrijedno konstatirati da je opat Dobrovit smatrao potrebnim istaknuti u napisu i to da je (sveti) Mikula u Otočcu bio u te dane zajedno sa svetom Lucijom. To bi svakako imalo značiti da su oba samostana pod jednim opatom, da pripadaju jednoj kongregaciji, odnosno i to da su jedan od drugoga potekli. Stilizacija napisa: da je bio sveti Mikula u Otočcu zajedno sa svetom Lucijom, zvuči kao da je sv. Lucija matični samostan, a sv. Mikula podružni, što bi govorilo protiv Črnčićeve teze. No kako bi mogao da bude matični onaj samostan koji se netom osnovao?

Na koncu konca, o kojem se tu Otočcu govori i o kojem svetom Nikoli? Pločino svjedočanstvo potvrđuje političku vezu otoka Krka s hrvatskim kopnenim županima, a u crkvenom pogledu širila se krčka biskupija također po Vinodolskoj, Modruškoj, Senjskoj i Gatskoj župi najmanje do god. 1116. Ipak pretpostavka da je na ploči govor o benediktinskom samostanu sv. Nikole u Otočcu (ličkom) ima svojih poteškoća. Prije svega nemamo potvrde da bi ondje postojao samostan sv. Nikole već na samom početku XII. stoljeća, nego mnogo kasnije, u XV. stoljeću. Zatim teško je pretpostaviti da bi ekspanzija montekasinskih redovnika sezala u to doba na kopnene župe, a još manje da bi išla u pravcu: Otočac-Baška. Mnogo je prirodnije osnutak svetolucijskog samostana dovesti u vezu s onom akcijom koja je u prvoj polovici XI. stolj. dovela do osnivanja nekoliko benediktinskih samostana na Osoru. Coleti naime pripovijeda (po Annales Camaldulenses)[29] da je sv. Gauden-

[26] V. Klaić, Krčki knezovi Frankapani I, Zagreb 1901., 79.

[27] F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925., 582.

[28] Starine XX. 38.

[29] Farlati, Illyrici sacri V. 617.

cije, učenik sv. Romualda, kasnije osorski biskup (1044?), osnovao više benediktinskih samostana po uzoru sv. Romualda; među ovima da se ističu: 1) samostan sv. Petra u gradu Osoru (za muške), 2) samostan sv. Benedikta kraj Osora (za ženske), 3) samostan sv. Mihovila na otočiću Susku (Sanselongi) i 4) samostan sv. Nikole »Montis-garbi« blizu Osora. Opažamo da citirani Annales vele da se samostan sv. Mihovila na Susku zove u starim ispravama i svetim Nikolom, da je osnovan potporom osorskog biskupa Martina (a ovaj je bio biskup još god. 1018.), da je s vremenom postao prepozitura i priorat i da o njemu govore stari spisi montekasinske opatije, jer da joj je plaćao neki godišnji doprinos. Za četvrti samostan t. j. onaj sv. Nikole kažu Annales da je bio na vrh »Montis-garbi«, udaljen oko 5 milja od grada Osora prema jugu i da je ondje bila i neka crkvica sv. Nikole, a nedaleko da je bila eremitaža »Stramnich« blizu kaštela »Tersich«. Inače za ovaj samostan sv. Nikole kao i za onaj sv. Petra Annales kažu da su bili pridruženi samostanu sv. Marije »Portus-novi« kraj Ancone.

Budući da je brijeg »Garbo«, »Garbe« ili Grb baš najviša tačka otočića Suska (Sansiga), dok se ostaci one eremitaže s lokalitetom »Tersich« nalaze na brdu Osoru, to je izvan sumnje da su Annales Camaldulenses zabunom od samostana sv. Mihovila (ili Nikole) koji se nalazio na brdu Grbu na otočiću Susku napravili dva samostana, postavivši jedan na Susak, a drugi na Grb.[30]

Imajući dakle na umu ovu benediktinsku ekspanziju na Kvarneru u XI. stolj., kojoj je jamačno bila baza spomenuti samostan sv. Marije kraj Ancone, lako je doći na misao da je i samostan sv. Lucije u Baški mogao nastati u njezinu krilu, bilo to i pedesetak godina nakon osorskih samostana. Ta pretpostavka ima potkrepu u činjenici da je na staroj svetolucijskoj pali naslikan uz tri apostola i sv. Gaudencije osnivač osorskih samostana, dakle napadno jedini »ispovjednik« među tri apostola. K tome lako je moguće da su Hrvati u XI. i XII. stolj. otočić »Sansegus«, »Sansego« nazivali općim imenom »otočac« onako, recimo, kako se otočić Badija kod Korčule zove Otokom ili kako se onaj otočić pred Zadrom zove Školjićem i sl. Iz toga svega slijedi da nije bez opravdanosti, ako postavimo hipotezu da se pod onim »Mikula v Otočci« na svetolucijskoj ploči ima razumjeti samostan sv. Mihovila ili Nikole na otočiću Susku kraj otoka Lošinja, osnovan negdje na početku XI. stoljeća.

Osim toga evo još nekoliko mogućnosti što bi se moglo misliti pod »Mikulom v Otočci«. Prvo može da to bude samostan sv. Nikole kraj Omišlja, ali ne znamo da li je već onda postojao i da li se kada onaj lokalitet, posebno onaj rt što ga Omišljani zovu Ert, ikada nazivao Otočcem. Naziv Otočac postoji od davnine za jedan

[30] S. Mitis, Storia dell' isola di Cherso ed Ossero dal 476 al 1409 (Parenzo 1925) p. 110.

lokalitet u vrbanskom Polju, ali ondje nema traga samostanu čak ni u tradiciji. Ipak R. Strohal (Čitanka iz književnih djela... Zagreb 1921., 58) tvrdi da je na ploči govor o vrbanskom Otočcu. — Zatim se može govoriti o sv. Nikoli u Bosaru, uvali na istok od Baške, gdje se i danas vide tragovi ruševina negdašnjeg naselja koje narod zove Kloštar,[31] a gdje se vide i tragovi crkve sv. Nikole koja se spominje prvi put istom g. 1426.,[32] ali koja je svakako pripadala benediktincima, jer g. 1502. spada pod opatiju sv. Lovre u Krku, a zatim pod sv. Luciju u Baški (o čem će još biti govora). — Neka ruševina crkve sv. Nikole nalazi se u drazi Ogrul, jugoistočno od Vrbnika, i tradicija uporno hoće da je tu bio neki samostan. Tu je tradiciju zabilježio početkom XIX. stolj. Ivan Feretić u svojoj povijesti otoka Krka (Građa VII. 344) tvrdeći da su ondje bili fratri sv. Pavla pustinjaka; zatim ju je zabilježio G. Cubich (Notizie naturali e storiche sull' isola di Veglia, Trieste 1874., 84) koji kaže da je tu bio prastari samostan u kojem su, prema tradiciji, bili »monaci bianchi di S. Nicolò, detti greci Calogeri« i da se još vide ruševine toga samostana. Svakako nije isključeno da bi tu bio neki samostan. Tu su ruševine, tu je zaklonjena uvala, tu je danas biskupski posjed Vinca koji je lako mogao da negda bude vlasništvo samostana. Historijskih podataka o tome nemamo, znamo samo da je ta crkva, dakle i posjed, pripadala do god. 1453. knezu Ivanu, a on ju je zajedno s crkvom sv. Jurja dao te godine krčkom biskupu i njegovim nasljednicima kao naknadu za pravo što ga je do tada biskup uživao da može izlučiti sedam osoba od javne rabote (Črnčić, Najstarija poviest... 166). — Napokon imamo jednu vjerodostojnu historijsku ispravu od god. 1338. u kojoj se spominje samostan sv. Nikole »de Negreto«[33] o kojem nemamo ni prije ni

[31] Viestnik hrv. arkeol. družtva IV 124—126.

[32] Šurmin, Hrv. spomenici, Zagreb 1898., 126.

[33] Citiramo cijeli taj dokumenat iz vatikanskog arhiva, Collect. vol. 137., fol. 166, jer ćemo imati prilike da se još na nj pozivamo, a interesantan je prilog za historiju krčkih crkvi.

»Die XXIIII aprilis dominus Episcopus et Capitulum Veglense subcollectori in civitate et diocesi Veglensi per manus Nicole condam magistri Georgii de Vegla quantitates infrascriptas pro beneficiis infrascriptis.

In primis pro capella Sancte Marie, que vacavit per mortem Petri de Mota olim archipresbyteri Veglensis III libr. Bagat.

Item pro capella Sancte Iuste, vacantis per mortem presbyteri Georgii XX sol. Bag.

Item pro vacatione Sancti Sixti, Marine et Nicolai de Lunalo a subdiacono Matheo XXII. lib. VIII. sol. Bag.

Item pro vacatione sancti Leonardi a presbitero Sabatio XLV sol. Bag.

Item ab eodem pro capella Sancti Martini de media civitate XXXVI. sol. Bag.

Item a domino Stancio VI. libr. Bag.

Item pro vacatione plebanatus Castuniselli (mj. Castrimusculi!) a Johanne plebano VIII libr. Bag.

Item pro vacatione Sancti Viti a presbytero Johanne Capello IX sol. Bag.

kasnije nikakav podatak. Ali na otoku doista postoji ime Negrit kojim se naziva jedan rt na jugozapadnoj strani otoka i na njemu su ostaci crkvice koje narod zove sv. Nikolom. Ne znamo da bi se koje drugo mjesto kada zvalo Negritom, a napose da bi se tako zvalo mjesto omišaljskog sv. Nikole ili vrbanskog sv. Nikole u Ogrulu. A da bi se tu radilo o tako velikoj pisarskoj pogrešci, teško je reći.

Napokon dodajem i još jednu mogućnost, a to je da se pod (sv.) Mikulom ne mora da razumije samostan, nego to može biti i obična crkva. Samostani su obično imali takvih crkvi, a što se tiče sv. Nikole, na otoku je negda bilo upravo mnoštvo crkvica posvećenih sv. Nikoli.

Polazeći dalje od tolikih zagonetaka što ih još krije »bašćanska ploča«, još ću konstatirati samo jedno, što bi moglo poslužiti njezinu tumačenju. Dandanas ima jedva traga samostanu sv. Lucije, dok crkva još stoji, i to relativno dobro uščuvana. No ne samo danas, nego već god. 1308. bila je crkva u boljem stanju od samostana, jer već tada skupljaju se prilozi za popravak samostana sv. Lucije koji da je u slijed velike starosti ruševan.[34] Tako i god. 1590. na kanonskoj vizitaciji crkve zabilježeno je da samostan prijeti da se sruši.[35] To bi dakle moglo da znači da je samostan bio stariji od crkve, pogotovo od ove današnje crkve, pa da je oko god. 1100. sagrađena samo crkva, dok je samostan bogzna kako dugo već postojao.

Budući da poslije svjedočanstva »bašćanske ploče« nemamo drugih vijesti o svetolucijskoj opatiji kroz par stoljeća, ogledat ćemo se za drugim benediktinskim samostanima koji se javljaju na Krku od XII. do XV. stoljeća.

Item pro vacatione Sanctorum Stephani, Andree, Elene, Sophie et Anastasie IIII libr. Bag.
Item a Pascali Archidiacono Veglensi XXIIII lib. Bag.
Item a presbytero Nicola pro vacatione Sancti Nicolai de Pizane XV sol. Bag.
Item pro vacatione monasterii Sancte Marie de Castrano XX libr. X sol. VIII den. Bagat.
Item pro vacatione monasterii Sancti Michaelis X libr. Bag.
Item pro vacatione monasterii Sancti Nicolai de Negreto III lib. VIII den. Bag.
Item pro vacatione Sancti Petri de Campis VIII sol. Bag.
Item pro vacatione Sanctorum Luce et Petri IX sol. Bag.
Item pro vacatione plebanatus de Bregni (mj. Dobrigni!) XX sol. Bag.
Item pro vacatione Sanctorum Mauri et Nicolai a presbytero Santino XX sol. Bag.
Apparet summa huius pagine CXI libr. III solid. IIII denar. Bagat.«
(Godina 1338. očita je iz čitave dotične knjige.)

[34] Codex diplomaticus VIII., 240.

[35] Svežanj I zapisnika kanonskih vizitacija u bispupskom arhivu u Krku. Kako arhiv nije uređen, može se pozivati samo na svezak.

Ulomak*

. . . .

Zvonimir je vojujući za papu zajedno s normanskim knezom Robertom Guiskardom potukao g. 1081. kod Krfa združeno bizantinsko i mletačko brodovlje. Bizantinska negda Dalmacija ovoga puta nije se borila na strani carevoj, već protiv njega na strani Zvonimirovoj, što je potpuno shvatljivo, jer je Zvonimir kao kralj Dalmacije i Hrvatske potpuni suveren Dalmatinaca.

U to doba je on bio gospodarom sve do Raše, jer eno dolazi sa susjedne obale na otok Krk u pratnji svojih župana i samostanu sv. Lucije u Baškoj na otoku Krku dariva neko zemljište.

Da se ovjekovječi uspomena na taj događaj, dvadesetak godina iza toga opat samostana po imenu Držiha dade uklesati u kamen sadržaj Zvonimirove povelje i imena svjedoka, i to *na hrvatskom jeziku* i pismom glagoljskim, kojim su pisane svete knjige među Hrvatima. Taj spomenik, poznat pod imenom »Baščanska ploča«, sačuvan nam je do danas.

Daleko bi nas odvelo spominjati pojedine zgode Zvonimirova vladanja, inače poznate po sačuvanim poveljama.

48

---

* Iz: *Pregled povijesti Hrvata*

Ulomak*

. . . . Posebice bogato obdaruje Zvonimir crkve; pri tome taktično obdaruje i one krajeve, koji očito nijesu oduševljeni njegovom politikom; dariva i crkvu svete Lucije na starom buntovnom glagoljaškom Krku. Odluka o tom darivanju uklesana je glagolicom u kamenu ploču, sačuvanu do naših dana pod imenom »Baščanske ploče« kao najstariji spomenik na hrvatskom jeziku (Vidi sl. br. 5.). Ta najstarija sačuvana isprava na hrvatskom jeziku glasi: »† 1100. U ime Oca i Sina i svetoga Duha. Ja, opat Držiha, pisah ovo o ledini (= zemljištu), koju dade Zvonimir, kralj Hrvatski, u svoje vrijeme svetoj Luciji. I svjedoci su mi župan Desila Krbavski (i) župan u Luki Prbnebga (?). Ovaj posla Vitoslava na otok, da: tko to porekne, da ga prokune Bog i Božja sila i četiri evandjelista i sveta Lucija, amin (i) da tko ovdje živi, moli Boga za njih. — Ja, opat Dobrovit, sazidah ovu crkvu sa svojom braćom s devetoricom u vrijeme kneza Kuzme, koji oblada cijelom Krajinom. I bješe u to vrijeme Mikula (= samostan sv. Nikole) u Otočcu sa svetom Lucijom (= crkvom svete Lucije) jedno (t. j. po jednim opatom)«. Baščanska ploča pisana je poslije smrti Zvonimirove, u doba kad je narodna stranka opet na vlasti, kad se hrvatska glagolica opet mogla slobodno širiti; prema Kukuljevićevim podatcima nadjen je jedan glagolski natpis iz istoga vremena i u Subockoj u Slavoniji; original je propao, ali Kukuljević bilježi natpis, koji da je glasio: »počiva vod Bu(di)mir sin (Pri)bibla Sudemi(rova) 1095.« U dnevnom životu vladavina Zvonimirova mora računati s tradicijama, izagnana iz crkve, glagolica živi u svakodnevnoj praksi dalje.

. . . .

* Iz: *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*

STJEPAN IVŠIĆ

BAŠČANSKA PLOČA

U posljednje vrijeme digla se posve neosnovana i nesavjesna uzbuna zbog tobožnjega uništenja svima Hrvatima poznate »Baščanske ploče«, koja je godine 1934. s otoka Krka prenesena u Zagreb i predana Jugoslavenskoj akademiji. O potrebi prenošenja te ploče, o brizi oko njezina konserviranja i o sadašnjem stanju održao je 6. travnja o. g. u Pučkom sveučilištu prof. dr. Dragutin Kniewald zanimljivo predavanje s projekcijama, a sveuč. prof. dr. Stjepan Ivšić, arhivar Jugoslavenske akademije, kojemu je povjereno čuvanje ploče, održao je već prije toga, 29. ožujka o. g., predavanje na zagrebačkoj Radio stanici.

Na našu molbu g. prof. Ivšić predao nam je glavni dio svoga predavanja za ovaj članak.

Uredništvo

Tko se jedan put za vedra vremena vozio od Novoga prema Senju, tome će zauvijek ostati usječena u pameti veličanstvena slika: gorostasni kameniti Velebit, koji tu, što se dalje od Novoga odmičemo, raste pred nama iz mora u sve impozantnijem veličanstvu, sve dok ne stignemo u Senjska vrata, gdje se nađemo sa svih strana kao blokirani divovskim kamenim gromadama: s istoka rastrganim krševitim velebitskim brdima, s juga golim otokom Prvićem, a sa zapada brdima krčkim. I gle! Baš među tim brdima silnoga kamenja našao se i jedan d r a g i k a m e n, a to je naša »Baščanska ploča«, koja je prošlih korizmenih dana mnoge Hrvate od običnih korizmenih meditacija navratila na druge. Spomenuti naš dragi kamen nađen je oko polovine prošloga vijeka nedaleko od današnje Baške, i to u p l o č n i k u poda crkvice sv. Lucije u zaseoku Jurandvoru. Stotine i stotine godina gazili su pobožni otočani po tome kamenu i ne znajući, da svojim nogama otiru njegovu najdragocjeniju površinu.

Kao mnoge druge spomenike naše kulturne i političke prošlosti, tako je i ovaj otkrio Hrvatima prvi Ivan K u k u l j e v i ć, uz Račkoga najzaslužniji istraživač prošlosti hrvatskoga naroda.

Na svojim putovanjima pohodio je Kukuljević dva puta sv. Luciju, drugi put 16. rujna 1856. Evo kako on (godine 1873.) opisuje svoj drugi pohod sv. Luciji, učinjen iz Senja. Dotakavši se senjskih spomenika i njegovih natpisa, nastavlja:

»Kad već govorim o napisih, valja mi spomenuti, kako, desivši se u Senju, nisam mogao pregorjeti, da ne posjetim opetovano crkvicu sv. Lucije kod Baške na bližnjem otoku Krku, gdje sam prije njekoliko godina na velikoj kamenitoj ploči našao prastari glagolski napis, kojega uz sav svoj trud nisam umio potanko prepisati, jer je kamen znatno izgažen i izjeden. Isto se zgađalo i njekim drugim učenjakom, koji su na moju molbu otaj napis prepisivali. Dne 16. rujna oko 4 ure poslije podne spremih se dakle s pokojnim profesorom Sladovićem i svećenikom Fiaminom na jednoj filupi sa 6 vesala put Baške...

Bijaše se jur prihvatio mrak, kad dođosmo u Bašku; pohitismo odmah u sv. Luciju. U crkvi vladaše jur gusta tama. Mi upalismo voštene svijeće... te polegosmo oko golema kamena, učvršćena u pločniku, stavši razglabati pismo za pismom. Ali nam se doskora svim u glavi zavrti, jer uz sav naš golemi trud, ne mogosmo izvaditi ikakova smisla. Samo gdjekoje riječi pročitasmo na sreću, kao o p a t, s v e t u L u c i j u, ž u p a n itd. Sad stadoh prepisivati pismo za pismom, te napisah čitav list četvrtine. Ali kad bi trebalo da pročitamo napisano, opet nikud nikamo, jer među poznatimi glagolskimi pismeni, bijaše njekih nepoznatih, njekih izlizanih ili zamazanih, a njekih krivo izrezanih ili zubom vremena izgrebenih. Tekar kasnije nagađah iz pisma, da će biti napis XI. ili XII. vijeka, dakle n a j s t a r i j i hrvatski što ga imamo...

Dvije debele ure potrošismo čitanjem i prepisivanjem toga napisa, a međutim zaokružiše nas seljaci, koji vidivši u crkvi neobičnu svjetlost, čuvši za došašće njekih stranaca, pohitiše u crkvu, da vide što se tu radi. Njeki od njih dođoše na misao, da li mi ne tražimo blaga tu zakopana...«[1]

Jedan od učenjaka, što ih Kukuljević naprijed spominje da su po njegovoj molbi prepisivali spomenuti napis, bio je glagoljaški pop Ivan Crnčić iz Dobrinja, učenik Frana Kurelca.

Vrijedno je čuti, kako je Crnčić u svojim »Krčkim starinama« (u »Književniku« II, 1865.) opisao taj posao. Evo, što on pripovijeda:

»Meni jošte žaknu dođe do ušiju, da je nešto napisano na kamenu u nekoj crkvi bašćanskoj i da su to dolazili čitati učenjaci iz velike daljine, ali da nisu mogli nikako pročitati, a da je najbrže glagoljica od davna. Ja na to zasjedem konja, te odletim tamo za tri do četiri ure... I tako doskakah do Bašćanske Drage, te do crkve sv. Lucije, zatvorene. Nemiran dozvah njezina čuvara, da mi ju brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi ju... otvori, a ja preželjno stupim unutra, i nađoh na tlih veliku ploču, dugu i široku te svu napisanu izvana, pak joj se naradovah. Ali čemu? Htijah to pročitati, ali za-

[1] Izvaci iz Kukuljevićeva putopisa i Crnčićeva prikaza ostavljeni su u izvornom obliku. Zato je u Crnčićevu članku ostavljen i pridjev b a š ć a n s k i, prema čakavskom dijalektu. Iz Crnčićeva jezika i stila vidi se jasno Kurelčev đak.

man: ne mogoh ni jedne besjede zdvignuti, a ni slova nijednoga, ni s desne ni s lijeve, ni s glave ni s boka, niti stojeć, niti sjedeć, niti klečeć. Pak mučan i tužan domislih se to vodom oprati, da mi bude to čistije to očitije. Ali ni tako, nesreće! ništa ne raspoznah, ništa ne dvignuh; ni tako ne mogah tomu pismu najti ni konca ni kraja, ter ni poznati pravo, je li glagoljica... A i slova na ploči ne bijahu već sva cijela ni čitovata, niti na urednu mjestu na tlih, te sam se morao grbiti nad njimi i okolo njih. I kada mi taj kamen nije hotio nikako progovoriti, kako nije bio ni drugim većim gostom, ja ga ostavih, neka muči, dokle ga tkogod ne razgovori... Sada mi je pisati, kako mi je i on mučeći kamen progovorio, nakon šest sedam godin.

Ja se vrnuh iz Beča doma godine 1861., nekoliko učeniji nego sam bio, pak pomislih, da bih takov voljašto poznao na onoj ploči, a malo da bi mi i ona sama pomogla, jer već ne ležaše na tlih, nego lijepo stojaše. Presv. g. biskup krčki Ivan Vitezić dao ju je uzdignuti te nastaviti, da se njezina pisma željni ljudi načitaju i nagledaju lakše stojeć. I pođoh do nje po drugi put... Kada tamo, nađoh ju premješćenu na visoku i urednu mjestu. Pak gledajuć ju, krijesećim se očima i željnim srcem i drage volje, ter poznah jedno za drugim malo ne sva slova, hrvatska. A i besjed iz njih zdvignuh preko dvadeset... Prepisah ove očite i neočite, pak jih poslah g. Kukuljeviću u Zagreb. A on meni: da kada sam toga toliko pročitao, neka svakako gledam i ostalo pročitati, te mi vrati prepis i posla, kako su onaj napis bili prepisali on sam, g. dr. Rački, g. major Sabljar: da mi ti njihovi prepisi koliko toliko pomognu. Ali tada bijaše zima 1862., te oštra bura brijaše; a onoga proljeća malo lazno; onoga proljeća dođe u Krk g. profesor Mesić, pak mu ja lijepo izručih te prepise, a on s njimi put Baške... A ja uzmem pretraživati, od kada je ondje crkva sv. Lucije, i kakovi koludri su bivali oko nje i do kada; i našao sam pisam za to...

Kada sam bio to sve doznao, pozvah iz Dobrinja u Krk popa Antuna Kirinčića, pak drči mi ozgor i ozdol Hlamom u Bašku... Ondje se k nama pridruži pop Petar Dorčić... pak svi tri skupa željno skočismo do sv. Lucije... čitat ono, što ja nisam pročitao ni prvi ni drugi put... Pak mudri pristupismo k onom napisu, za koj bijasmo i došli. Neko slovo mu je brez glavice, neko brez nožice, neko brez ručice; ovomu nije vrha, onomu dna; nekomu nije međe, nekomu nije plota; ovo se raskračilo, ono skrčilo. Pak što bi koristilo mokru hartu na nj pritisnuti?[2] Pravo ništa... Zato... šestilo u ruke: da pismena očita i neočita izmjerimo i primjerimo... Nagledali smo toga, namjerili i načitali, ali i pročitali, hvala dragomu Bogu, dobar dijel, i t o b e s j e d z l a t a v r i j e d n i h...«

I navedavši Crnčić ono, što je pročitao, a među pročitanim riječima istakavši riječi »Z ъ v ъ n i m i r ъ k r a l ъ H r ъ v a t ъ s k ъ«, nastavlja radostan: »Pak, Hrvate moj, kako se mi tomu radovasmo i veseljasmo! te uskliknusmo: Zvonimir, kralj hrvatski! napis jedanaestoga vijeka! Da je za nj znao tvrdi Dobrovský! da ga je pročitao željni Šafařík! da ga je vidio neki hrvatski neprijatelj i njegovi poslušnici!«

Iz tih Crnčićevih riječi najbolje vidimo, koliko je trebalo muke i oduševljenja za spomenike naše prošlosti, da se bar donekle pročita naš svetolucijski natpis.

[2] T. j. navlažen papir, na kojem se udaranjem dobiva otisak.

Njime se Crnčić poslije 23 godine i četvrti put zabavio. Oko njega se promučiše još i mnogi drugi, među njima Rački, Geitler, Jagić, i dr.

Tolikim naporima nije mogla odoljeti ni mutna svetolucijska ploča, i mi danas znamo njezin sadržaj: na njoj su pod godinom 1100. sadržana dva zapisa. U jednom opat Držiha spominje, kako je hrvatski kralj Zvonimir (1076—1089) darovao sv. Luciji neku ledinu, a u drugom opat Dobrovit kazuje, kako je sa devetero braće sagradio crkvu sv. Lucije.

No prije nego što drugo kažem o tome natpisu, vratit ću se samome kamenu, koji je, kako smo čuli, biskup Vitezić izvadio iz poda i stavio u pobočnu kapelicu Gospe Ružarice, gdje je ostao do godine 1934. I ne stojeći u podu, ploča je i tu, stavljena i u staklen ormar, sve više propadala, gubeći od sebe sitne komadiće i postajući tako sve nečitljivija. To su vidjeli i naši arheolozi Š. Ljubić (1884), o. Marun (1897), Brunšmid (1907) i dr. Zato je god. 1902. novoosnovana Staroslavenska akademija u Krku stavila među svoje najpreče dužnosti spasavanje svetolucijske ploče. Ozbiljno se mislilo, da se ploča prenese u koji muzej, ali ipak nije micana sa svoga mjesta, i to od straha, da se ne bi pri prenošenju raspala. Biskup Mahnić bojao se i toga, da je austrijski konservatorski ured ne bi tražio za koji austrijski muzej, jer je otok Krk potpadao pod Austriju. Kad je po osnutku naše države Krk pripojen Savskoj banovini, nije bilo zapreke, da se ploča ne prenese u Zagreb, kako je to htio i sam krčki biskup dr. Josip Srebrnić... Ploča je sretno stigla u Akademiju 31. kolovoza 1934., ali teško bolesna. Trebalo ju je konservirati. Ovdje se na njoj, kako je bila neprestano na očima, vidjelo još jasnije, kako je so, kristalizirajući se na njezinoj površini, razara. Da bi se oslobodila toga svog najvećeg neprijatelja, bila je u posebnoj kadi zaronjena u vodu, i u vodi je, koja se mijenjala, ostala preko 200 dana. Oslobođena tog neprijatelja čeka svoj mirni svetačni dan, da iziđe pred oči, koje su je željne vidjeti. Da se nekad pred ovakvom, kakva je sada, okupana, našao mladi Crnčić, ne bi se onoliko mučio ne mogući nijednoga slova dići...

Što je nama »Baščanska ploča«, to sam ukratko rekao u uskrsnom broju »Hrvatskog Dnevnika«. Istakao sam, da njezin natpis, kojega je sadržaj naprijed kazan, daleko prelazi značenje lokalnoga, krčkoga spomenika.

»Baščanska ploča« hrvatski je n a r o d n i spomenik, koji mora biti drag svakomu Hrvatu, koji zna, što mu taj kamen, dug gotovo 2 metra, a širok ¾ metra, u svojih 13 ispisanih redaka, govori. A on nam govori mnogo.

Naše narodno ime *Hrvat*, potvrđeno dotad samo u tuđem obličju, na pr. u latinskom u darovnici kneza Trpimira iz god. 852 (»dux Chroatorum«), potvrđuje se u prvom zapisu prvi put u n a š e m jezičnom obličju, jer se naš vladalac Zvonimir u njemu zove kralj *»hrъvatъskъ«*.

Prvi zapis znatan je u historijskom i političkom pogledu. U njemu se kao svjedoci darivanja spominju župan krbavski i župan lučki, pa nam se tako njime potvrđuje tijesna sveza otoka Krka s kopnenim dijelovima Zvonimirova kraljevstva.

»Baščanska ploča« rječit je spomenik naše hrvatske glagoljaške kulture, koja nam je pored spomenika, kakav je na pr. »Hrvojev misal«, dala i naše prve spomenike svjetovne književnosti, kakav je »Romanac trojski«, nastao negdje oko g. 1300.

»Baščanska ploča« dragocjen je spomenik za historiju hrvatskoga jezika. To je najstariji datirani spomenik, u kojem su nam posvjedočene neke individualne crte hrvatskoga jezika, napose čakavskoga dijalekta. Naša ploča potvrđuje pored drugoga i ovo:

1) usnene vokale *e u* (ispor. na pr. *kъneza, svetuju* i dr.) mj. nosnih *ę* i *ǫ*;

2) 3. l. sg. prez. bez *-t* (ispor. na pr. iže to *poreče*), koje je bilo u staroslov. jeziku, kako je još danas u ruskom jeziku;

3) čakavsko *crekva* ili *crikva* (isp. *crěkъvь*), koje je u imenu *Crikvenica*, prema štok. *crkva* i dr.

Ona nas je poučila i to, da se latinska grafija imena kralja Zvonimira *»Suuinimirus«* ne smije čitati *Svinimir*.

»Baščanska ploča«, kojoj je vrijeme postanja neodređeno, znatna je i za glagoljsku paleografiju. Njezina glagoljska slova pokazuju prijelaz od oblih oblika u uglaste. Ona ima i slova, koja nigdje drugdje ne dolaze. Zanimljiva je i zbog miješanja pisama.

Poljaci imaju jednu od naše ploče mlađu latinsku papinsku bulu (iz godine 1136) s mnogo poljskih imena. Poljaci tu latinsku bulu zovu »z l a t n o m b u l o m« poljskoga jezika, a mi našu Baščansku ploču« možemo zvati »d r a g i m k a m e n o m« hrvatskog jezika.

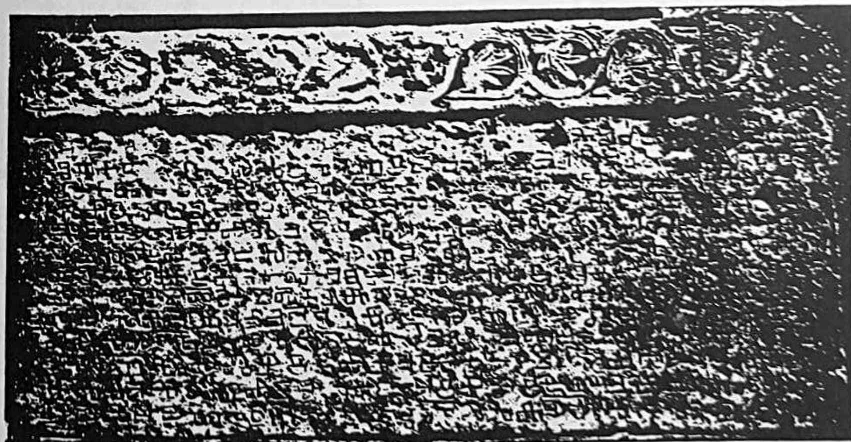
Kraj ovakve cijene »Baščanske ploče«, preuzvišeni gospodin biskup Srebrnić, koji je kao opat sv. Lucije, predao Akademiji u Zagrebu svetolucijsku ploču, da se taj narodni spomenik čuva u srcu Hrvatstva, zadužio je napose naš Zagreb, koji je tako među druge spomenike naše prošlosti primio i ovaj n a j s t a r i j i h r v a t s k i spomenik.

*

Svetolucijska ploča zanijela je nekad i našega K r a n j č e v i ć a, koji je među svojim »Uskočkim elegijama« posvetio i njoj jednu nad natpisom »Pred kraljevskom pločom u Baški«.

Mladi Kranjčević, očaran sjajnim zrakama, što izbijaju iz imena Zvonimirova, kao da čuje zveku ropskih lanaca s nogu svojih suvremenika, nehajnih i slijepih, za spomenute zrake, t. j. bez shvaćanja naše svijetle prošlosti, pa zato želi, da sav svoj, i onako mrtvi rod, prelije morem i pokopa u jedan zajednički grob, na koji će on staviti našu historijsku ploču i pod njom i sam zajedno s kraljem Zvonimirom mirno počinuti.

BAŠČANSKA PLOČA IZ CRKVE SV. LUCIJE

(Prema snimci u »Starinama«, knj. VII.)

BAŠĆANSKA PLOČA I NJENO KONZERVIRANJE

Napisao

Dr. Mladen Dežel ić

Uvod

U opatijskoj crkvi Sv. Lucije, koja se nalazi na području obćine Baška na otoku Krku, nađena je polovicom prošloga vieka u crkvenom pločniku velika kamena ploča duga 194 cm, a široka 73 cm. Gornji je dio Baščanske ploče ukrašen ornamentalnim motivom, a ostali je dio izpisan uklesanim starim glagoljskim slovima. Ta je ploča od neprocjenjive vriednosti za poviest Hrvatske i hrvatskoga jezika, napose zato, jer je tu prvi put godine 1100. zapisano glagoljicom i hrvatskim jezikom »Zvonimir kralj Hrvatski«.

Ono, što nas ovdje napose zanima, to su radovi oko sačuvanja i konzerviranja te ploče. Već su odavna upozorili arheolozi, da je Baščanska ploča oštećena, razpuknula, i da se u njoj nalazi veća količina soli, koja štetno djeluje na kamen tako, da s površine odpadaju sitni komadići, i slova postaju sve nečitljivija.

Baščanska ploča na svom prvobitnom mjestu[1]

Prema domaćoj tradiciji služila je ploča nekada kao antependij na oltaru, što se nalazio na lievom crkvenom zidu u crkvi Sv. Lucije. Kako toga oltara nema, već možda dva stoljeća, to je i ploča, ako bismo vjerovali spomenutoj tradiciji, već tako dugo bila položena u crkveni pod. Na ploči je nekada bila paljena vatra, pa otada potječu njene razpukline. Tvrdilo se, da je ploča neko vrieme bila pred crkvom, i da su na njoj pastiri palili vatru.

[1] Izporedi monografiju prof. Vjekoslava Štefanića, Opatija Sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku. Zagreb 1937., str. 69.—71.

Kada je polovicom prošloga stoljeća naučni sviet bio upozoren na interesantan napis ove ploče, počelo je dugotrajno čitanje i izvještavanje o tekstu i značenju ploče. Na tome su poslu radili naši ponajbolji slaviste i historici. Kad se za Baščansku ploču toliko zanimao znanstveni sviet, dade je krčki biskup Ivan Vitezić (1854.—1877.) dignuti s tla i prenieti u kapelu Gospe Ružarice u crkvi sv. Lucije, gdje je bila položena na dva kamena zuba i naslonjena uza zid. Godine 1861. ploča je već bila na tome mjestu, kako je zapisao I. Črnčić. Tu je ploča pomalo propadala, gubeći malo po malo sitne komadiće, i postajala tako sve nečitljivijom. Na nagovor Š. Ljubića dade ploču biskup Franjo Feretić 1884. vezati željeznim obručem. Ali je ploča i dalje propadala, na što su svi arheolozi upozoravali, a ipak se ništa stvarno nije poduzelo, da se konzervira. Godine 1902. osnovana je u Krku Staroslavenska akademija za njegovanje staroslovenskog jezika, liturgije i spomenika. Već na drugoj odborskoj sjednici te Akademije 27. siečnja 1903. predlaže njezin tajnik dr. Kvirin Kl. Bonefačić, da se treba pobrinuti za ploču kralja Zvonimira u Baški, da je vlaga i zub vremena posve ne unište. Kasnije je biskup Dr. Antun Mahnić htio osnovati muzej za čuvanje glagoljskih starina u Krku, u koji je htio prenieti i Baščansku ploču. S tom je akcijom biskup prestao bojeći se, da bi konzervatorski ured u Beču tražio Zvonimirovu ploču. Iz istih razloga nije htio, da se pokrene akcija za prienos ploče u Zagreb, pa je radije dao ploču zatvoriti u vitrinu na njezinu mjestu. No na žalost to je možda pospješilo njeno razpadanje, kako kaže prof. Štefanić u spomenutoj monografiji.

Prienos Baščanske ploče u Zagreb

Kada je nakon razpada Austro-ugarske monarhije došao Krk u užu vezu sa Zagrebom, odlučila je Staroslavenska akademija god. 1922. zamoliti vladu u Zagrebu, da se zauzme za čuvanje ploče. Kasnije je krčki biskup Dr. Josip Srebrnić odlučio, da se Baščanska ploča, kao spomenik svega Hrvatskoga naroda, prenese iz crkve Sv. Lucije u Zagreb. Konačno je 26. lipnja 1934. došlo do ugovora između krčkog biskupa i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, kojim biskup daje Akademiji Baščansku ploču na čuvanje za daleka pokoljenja uz uvjet, da je stručno konzervira.

Prenošenje ploče u Zagreb nije prošlo bez zapreka, jer mještani, nahuškani od neodgovornih i protuhrvatskih zlobnika, nisu

htjeli, da se ploča odnese, pa su je nepovlastno i silovito prenieli iz crkve Sv. Lucije u novogradnju škole u Jurandvoru, gdje je trebala biti sakrita i uzidana u školskom podu. Tom je zgodom ploča dosta nastradala, jer su je mještani valjali niz brieg i zakopavali. Tu su je našli 29. kolovoza 1934. prof. dr. Stjepan Ivšić i prof dr. Dragutin Kniewald, koji su je uz asistenciju vlasti dali odvesti najprije teretnim autom u Krk, a odatle parobrodom u Sušak i od Sušaka opet teretnim automobilom u Zagreb, kuda je stigla 31. kolovoza 1934.

Kada je ploča dopremljena u Zagreb, pohranjena je u arheoložkom muzeju na Zrinskom trgu, i to najprije u hodniku, a kasnije u tako zv. grčkoj sobi. Prof. Ivšić po stručnom savjetu arheologa prof. Dr. Hoffillera uz pomoć preparatora Antolića dao je očistiti ploču od zemlje i skinuti zarđali željezni obruč. Nakon toga su pojedini dielovi ploče mineralnim vezivom »macekom« i mjedenim klincima spojeni.

Baščanska je ploča puna soli

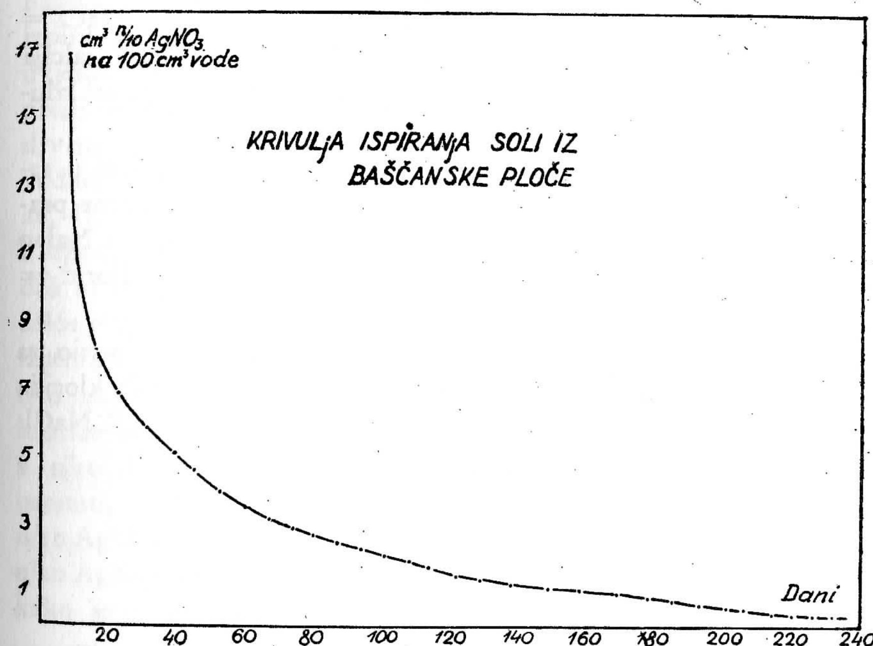
Deset dana nakon što je ploča bila pohranjena u grčkoj sobi, počela je na njezinoj površini kristalizirati sol, a na mjestu, gdje je ploča bila klincima spojena i sliepljena, pojavila se pukotina, a jedan se dio površine iznad klinca uzdignuo. Čim se to primietilo, pozvao je prof. Ivšić početkom studenoga iste godine prof. Dra. G. Flumianija, predstojnika kemijskog zavoda, i mene, da ploču pregledamo. Na licu smo mjesta ustanovili, da po cieloj površini ploče kristalizira sol, a zbog kristalizacije odkidaju se komadići kamena s površine. Mineralno vezivo nije moglo zbog toga povezati pojedine dielove ploče. Odmah smo odredili, da se sastavljeni komadi ponovno razstave i mjedeni klinci izvade, jer je prietila opasnost, da zbog dalje kristalizacije soli ploča još više strada.

Baščansku je ploču trebalo »izliečiti«, no prije nego se pristupilo njenu »liečenju«, morali smo upoznati pobliže njenu »bolest« i konstituciju. U tome ima arheiatrija neke sličnosti s medicinom.

Meni je povjereno, da analiziram sastav izlučene soli i odredim njezin sadržaj u ploči.

Arheolozima je poznato, da najveći dio mehanijskih promjena na antiknim kamenim i glinenim spomenicima potječe od topljivih soli. Sol je redovito tek kasnije dospjela u kamene i glinene predmete, kad su oni ležali u zemlji ili na vlažnome mjestu. Osobito

je to zapaženo na spomenicima iz Egipta i Babilona, koji su pod zemljom izdržali tisuće godina, a kada su izkopani i pohranjeni u muzeju na suho mjesto, počeli su propadati zbog kristalizacije soli. Pri tom osobito štetno djeluje promjena vlage u atmosferi. Zato je glavna zadaća konzervatora, da iz takovih spomenika ukloni sol. Štetno djeluju dakako u vodi topljive soli, a to su u ovom slučaju najčešći natrijev klorid, natrijev sulfat i rjeđe natrijev nitrat.

Kako je tolika količina soli doprla u Baščansku ploču, ne znamo točno, jer se ne zna niti, gdje je ploča prvobitno stajala. Vjerojatno je nekada bila postavljena na vidljivo mjesto, možda negdje u crkvenoj fasadi, odakle je tek kasnije skinuta prigodom kakvog popravka ili pregradnje crkve. Ako je ploča stajala dulje vremena vani, mogla je tiekom stoljeća pomalo prodirati sol u nju, jer bura od Senja puše i nosi morsku vodu tako, da zimi cielu Baščansku dragu posoli, pa se sve bieli od kristala soli. Druga je mogućnost, da je sol doprla u kamen ploče, kada je ona ležala u podu ili u zidu crkve, jer je Sv. Lucija vlažna, i uz nju teče potok, a od crkve do mora ima neko 3 km. Kamen je ploče porozan vapnenac, na nekim mjestima vide se u njemu okamenjene školjke.

Konzerviranje ploče

Najprije smo skinuli s površine ploče mekanim kistom oko 14 g soli. Bilo je to 2. studenoga 1934. Ta je sol izkristalizirala samo na izpisanoj strani ploče. Analizom sam utvrdio, da se od te soli 77,99% otapa u vodi, dok je 22,01% zaostalo neotopljeno. Netopljiv ostatak sastojao se pretežnim dielom iz odkinutih čestica kamena (kalcijeva karbonata), a manjim dielom iz komadića drva, vlakanaca krpa i nedefinirane prljavštine. U vodi otopljena sol sadržavala je 44,2% Cl preračunano kao natrijev klorid, NaCl = 72,8%. Ostatak sačinjavaju topljive soli magnezija, kalija i kalcija u obliku klorida i sulfata uz tragove nitrata. Dakle je sastav izlučene soli bio sličan sastavu morske soli.

Nakon toga sam iztraživao, koliki postotak soli dolazi u samom kamenu ploče. Imao sam na razpolaganje nešto kamene prašine, koja je odpala pri bušenju prigodom umetanja klinaca. Našao sam, da sadržava 0,13% Cl ili preračunano na natrijev klorid = 0,21% NaCl.

U jednom manjem komadiću kamena, koji se odljuštio sa strane ploče, odredio sam također sadržaj u vodi topljivih klorida i našao 0,32% Cl ili preračunano na natrijev klorid = 0,53% NaCl. Kvantitativni sastav ovog komadića kamena bio je:

Vlaga	0,25%
Netopljiv ostatak	tragovi
$Fe_2O_3 + Al_2O_3$	0,15%
CaO	55,04%
MgO	0,43%
Cl (preračunano kao NaCl) . . .	0,53%
Gubitak žarenjem (CO_2) . . .	43,20%

Toliki sadržaj topljivih soli u kamenu svakako je štetno djelovao na njegovu trajnost. Tu je sol trebalo iz kamena izprati, da se trajno uzčuva. Prije samog izpiranja pismeno smo upitali za savjet priznate stručnjake i konzervatore Arheoložkog muzeja u Rimu i Britskog muzeja u Londonu. Kako sam upravo u to vrieme putovao u naučne svrhe u München, govorio sam u toj stvari s direktorom Gliptoteke i sa stručnjakom za čuvanje kamenih spomenika Dr. A. Stoisom. Na osnovi tih savjeta, a napose

izkustava berlinskog konzervatora F. Rathgena[2] odlučili smo, da Baščansku ploču izpiremo vodom. Za pokusno izpiranje, jer još nismo znali, da li će ploča izdržati dugotrajno izpiranje, uzeli smo najprije tri manja komada s desnog gornjeg ugla ploče bez napisa i ornamenta, koji su već odprije bili odieljeni. Ukupna im je težina bila oko 1700 g, a za izpiranja uzeto je uviek po 10 litara destilirane vode. U toj vodi ležali su ti komadi kamena po 8 dana, pa je nakon toga voda analizirana na sadržaj klorida. To je pokusno izpiranje trajalo od 13. XI. 1934. do 29. III. 1935. Kada smo se uvjerili, da izpiranje ne štetuje kamenu, i da soli sve više nestaje, prešli smo na izpiranje ciele ploče. U tu svrhu je izgrađena posebna drvena posuda iznutra obložena cinčanim limom. U tu je kadu s odvodnom pipom, koju smo smjestili u podrumu Akademije, položena 26. II. 1935. na posebno konstruiranu drvenu podlogu ciela velika i težka ploča. Vodu iz vodovoda ulievali smo oprezno kraj ploče, dok su svi dielovi ploče došli pod vodu. U početku smo svježu vodu češće mienjali, a kasnije svakih osam dana. Konačno smo zadnja tri izpiranja vršili destiliranom vodom. Zato je izpiranje trebalo uviek oko 400 l vode. Izpiranje smo soli nadzirali, određujući sadržaj klorida u vodi, u kojoj je ležala ploča, svakih osam dana titracijom s n/10 $AgNO_3$. F. Rathgen preporučuje, da se izpiranjem može prestati, kada se na 100 cm^3 vode ne troši više od 0,7—0,8 cm^3 n/10 $AgNO_3$. Mi smo postigli još znatno niži postotak, t. j. 0,3 cm^3 n/10 $AgNO_3$ na 100 cm^3 vode, jer smo posljednja izpiranja vršili, kako je spomenuto, destiliranom vodom.

Cieli proces izpiranja najbolje se vidi iz priloženog grafičkog prikaza (slika):

Nakon prvih osam dana trošilo se 16,8 cm^3 n/10 $AgNO_3$, što odgovara 0,0974 g NaCl u 100 cm^3 vode, koja je služila za izpiranje. Tim je prvim izpiranjem već nakon osam dana izprano iz ciele ploče gotovo 400 g soli. Nakon daljih osam dana, kada je voda izmienjena, trošilo se već samo 8,1 cm^3 n/10 $AgNO_3$. Iz krivulje razabiramo, kako je sadržaj topljivih soli iz kamena postepenim izpiranjem opadao, dok nije konačno postigao gotovo konstantnu vriednost 0,3 cm^3 n/10 $AgNO_3$, što odgovara sadržaju od 0,00175 g NaCl u 100 cm^3 vode. To znači, da je sadržaj soli u ploči postao gotovo tisuću puta manji, nego što je u početku bio. Ta neznatna

[2] F. Rathgen: Die Konservierung von Altertumsfunden I. Teil, Stein und steinartige Stoffe, Berlin 1915.

količina topljivih soli u kamenu nije više nikako štetna i odgovara normalnim prilikama. Izpiranje je završeno 6. X. 1935., dakle je ploča ležala u vodi 226 dana.

Nakon izpiranja ostala je ploča u kadi u podrumu, da se podpuno osuši, pa je podvrgnuta (u rujnu 1940.) ponovno kvantitativnoj kemijskoj analizi, koju je vršio g. dipl. chem. Ivan Turković, pa je nađeno:

Vlage (sušeno kod 105° . . .	0,05%
Netopljiva ostatka	tragovi
CaO	55,86%
MgO	0,25%
SO_3	0,05%
NaCl	tragovi
Gubitak žarenjem (CO_2) . . .	43,86%

Nakon izpiranja postala je ploča bjelja, a što je važno, slova su postala mnogo čitljivija i jasnija, dok je sav tekst ostao nepovrieđen. Na površini nije više primiećena nikakova promjena ili kristalizacija u vodi topljivih soli, pa je time ploča postala čvršća.

Stanje su Baščanske ploče pet godina nakon njena izpiranja izpitali mnogi stručnjaci (u ožujku 1940.) i utvrdili, da je »težki bolestnik« ozdravio i da je ploča sačuvana od daljega propadanja zbog razornog djelovanja topljivih soli.

Prije nego se Baščanska ploča izloži na doličnom mjestu, da bude pristupačna široj javnosti, morat će se, po mome mišljenju, svi njezini dielovi sastaviti, no nipošto liepiti, spajati klincima ili na drugi neki način povezivati. Jednostavno sastavljenu ploču trebalo bi postaviti na koso podnožje pod staklo. Ovako će se najbolje vidjeti njezina starost i sve ono stradanje, koje je ona u svojoj tisućgodišnjoj poviesti prošla, a da nam je ipak ostala uzčuvana. Zvonimirova ploča simbol je naše stare slave i kulture, i u tome je nalik na našu izpaćenu, ali nikad neuništenu domovinu Hrvatsku. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj treba taj »dragi kamen« hrvatskoga naroda čuvati i dati mu najdoličnije mjesto među našim spomenicima.

Zvonimir KULUNDŽIĆ

Ulomak*

Sl. 139

Najdragocjeniji spomenik drevne hrvatske prošlosti, Baščanska ploča, koja potječe iz vremena oko godine 1100., ispisan je glagoljskim pismenima na kamenoj ploči. Tu ploču je pronašao godine 1851., — dakle točno pred stotinu godina — otac hrvatske moderne historiografije Ivan Kukuljević Sakcinski, u malom mjestu Baški, na južnom dijelu otoka Krka. Iako je ona veoma oštećena ipak je kroz ovih stotinu godina dugim i upornim čitanjem mnogih stručnjaka (Crnčić, Rački, Geitler, Jagić, Strohal, Štefanić i dr.) uspjelo rekonstruirati njen tekst, koji uz potrebne konjekture, t. j. dopune oštećenih i nečitljivih slova, daje po prof. Štefaniću ovaj glagoljski tekst:

[illegible]

Transkribiran u latinicu i u prijevodu na naš savremeni hrvatski jezik taj se tekst čita kako je to prikazano na slijedećoj stranici ispod teksta:

* Iz: *Knjiga o knjizi*

Najstariji glagoljicom ispisan spomenik jest potpis nekog slavenskog
kneza na jednoj grčkoj ispravi iz g. 982., koja se nalazi u manastirskoj riznici
Svete gore, Athosa, (u Grčkoj), a među historijski najvažnije i najdragocje-
nije glagoljske spomenike ubrajaju se t. zv. i Kijevski istići ustvari odlomak
nekog katoličkog sakramentarija (sl. 138), kao i nekoliko nabožnih knjiga.
Koliko nam je zasad poznato, od X. stoljeća glagoljicu je stalno potiski-
vala praktičnija ćirilica. Glagoljica je bila u upotrebi u Moravskoj, gdje je,
— najvjerojatnije je — i nastala, u Panoniji, Makedoniji, Bugarskoj, Zeti,
pa čak i Rusiji, — ali ipak, njeno područje bio je Balkanski poluotok. Među-
tim, jedino se u Hrvatskoj sačuvala do naših dana.

»† 1100. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini, koju
dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane svetoj Luciji; i svjedok (ili svjedoci)
mi župan Desi?ra (Desila?) Krbavi ... (župan?) u Luci Pribinega (ili Prvaneg); ovaj
posla Vitoslava na otok, da tko to poreče, neka ga prokune Bog i blažena Roditelj-
nica (t. j. Bogorodica) i 4 evanđelista i sveta Lucija, amen; da tko ovdje živi moli
za njih Boga. — Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svoje devetero braće (t. j.
redovnika) u dane kneza Kozmata (Kuzme), koji je vladao svom krajinom. A bijaše
u te dane (sveti) Mikula u Otočcu sa svetom Lucijom zajedno«.
Baščanska ploča je 194 cm duga, a 73 cm visoka. Ispod ornamentalne tropru-
taste vitice s floralnim motivima nalazi se trinaest redaka glagoljskog teksta, u
kojem se pojavljuju latinička slova *M*, *I*, *N*, *O* i *T*, te dva slova — za *V* i *poluglas* —
koja su dosad poznata samo sa te ploče. Pored velikog značenja, koje ovaj drevni
dokument ima za paleografsku nauku, jer je pisan slovima koja čine prelaz od
okruglastog (bugarskog) ka uglatom (hrvatskom) obliku tog pisma on ima još daleko
veći značaj u hrvatskoj historiji, jer je to najstariji hrvatski jezični spomenik, i jer
se u njemu izričito i imenom spominje jedan hrvatski vladar narodne krvi. Raniji
spomenici, naime, koji spominju hrvatske vladare narodne krvi, pisani su latinski.

Dok je kod Bugara i na ostalim teritorijima brzo pala u zaborav, kod
Hrvata se održala veoma dugo, zapravo sve do naših dana. Dok je na čuve-
noj Baščanskoj ploči (oko god. 1100.) (sl. 139) bila upotrebljena kao monu-
mentalni natpis, kasnije je nalazimo u primjeni za najrazličitije svrhe. Gla-
goljicom je pisan i naš slavni *Vinodolski zakonik* god. 1288.; a njom se služe
u pravnom životu i ostale primorske, velebitske, pokupske i pounske općine.

Miho BARADA

V I N O D O L P R I J E 1 2 2 5*

A) Povijesni podaci

1.

Vinodol se pravim imenom prviput spominje istom u ispravi iz god. 1163.[6] Ali se mogu utvrditi neke povijesne činjenice, koje se odnose na njegov teritorij i iz vremena prije te godine. Budući da je Trsat jedan od devet gradova Vinodola,[7] to je i vijest franačkih anala, da je markgraf Erih god. 799. *»kod Trsata, grada Liburnije, bio iz zasjede od stanovnika uhvaćen i ubijen«*,[8] prva vijest ne samo o Vinodolu, nego i o njegovu uređenju, onom vojno-obrambenom tvrđavnom, t. zv. *sistema castrorum*. Po sebi otpada svaka pomisao, da bi se u to doba radilo o Trsatu u urbanističkom smislu. Na Vinodol je mislio, iako ga ne spominje, car Konstantin Porfirogenit pišući oko polovine X. st., da se Hrvatska *»prostire i to uz primorje do granice Istre, naime onih* (t. j. granica) *grada Labina, a u zagorju* (da Hrvatska) *donekle zalazi temat Istre«*.[9] Te posljednje riječi odnose se na Vinodol. Pop Dukljanin pak (1170-1180) na dva mjesta izričito spominje Vinodol kao pogranični kraj Hrvatske.[10]

To je sve, što se izravno zna o Vinodolu prije 1163. Osim tih izravnih ima i drugih neizravnih povijesnih podataka, za koje se može utvrditi, da se odnose na Vinodol prije 1163. Prvi bi bio podatak natpisa na Baščanskoj ploči. Po njoj bi opat Dobrovit s braćom redovnicima sagradio na Krku crkvu sv. Lucije *»v' dni k'neza Kos'm'ta obladajuštago v'su K'rainu«*.[11] Upozoravam na naziv *Krajina*, koji po sebi označuje pograničnu, pretežno vojničku jedinicu, *marcha* ili *marchia* sredovječne latin-

[6] *SCD* II., Zagreb 1904., 96: *parochiam Vallis Vineariae.*

[7] *MK1* n. d., 146, spomenut je u protokolu V. z. *Crsat* = Trsat između 9 vinodolskih gradova.

[8] Rački, *Monumenta*, Zagreb 1877., 300: *Ericus post multa proelia et insignes victorias apud Tharsaticam, Liburniae civitatem, insidiis oppidanorum interceptus atque interfectus est;* n. d. 301: Saxo u analima pjeva: *Erichus ...*

oppugnare Liburnorum contenderat urbem
Tharsaticam, civesque loci ...
... dolis ac fraude necarunt.

Akvilejski patrijarh Paulin u pjesmi kune brdo *inimici Laurentus*, a to bi vjerojatno bila Učka; od *Laurentus* možda je ostatak u nazivu današnje *Lovrane*.

[9] Rački, n. d., 406. Budući da je i Plomin bio pod Labinom, pod Hrvatskom bilo je primorje Učke od Berseča preko Rijeke, Trsata, koji je bio u Vinodolu, dalje.

[10] Izd. Šišić, Beograd 1928., 296 i 306: *Valdevino.*

[11] *Hrvatska enciklopedija* II., Zagreb 1941., 275.

* Iz: *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*

štine. Naravno da nije samo Krk sačinjavao čitavu Krajinu, nego je on bio samo dio iste. To donekle izlazi i iz riječi natpisa *»obladajuštago (od obladati, praeesse; imperare, upravljati, imati u vlasti) v'su K'rainu«*, jer da se radilo o samom Krku, Kosmatu bi na natpisu bio dan samo naslov kneza Krka, a ne *»sve Krajine«*. Da je »Krajina« postojala, kao i koji su sve bili njeni sastavni dijelovi, pokazat će događaji povezani s knezom Sergijem, po svemu jednim od bližih nasljednika kneza Kosmata. God. 1116. knez Sergije s vojskom njemu podređenih krajeva navalio je na Rab, da ga otme iz ruku mletačkih, u koje je pao jeseni 1115., ali je bio hametom potučen.[12] Izvor tom prilikom kaže: *»pod njegovom* (Sergijevom) *pak upravom stajali su tada i drugi otoci, a i mnogo Hrvata pokoravalo se naredbama toga kneza«.*[13] Po tomu oblast kneza Sergija nije samo obuhvatala otoke, nego i susjedno hrvatsko kopno. U nastavku isti izvor spominje poimenično krajeve podložne Sergiju. Naime Rabljani porazivši Sergijevu vojsku, mnoge zarobiše i zatvoriše u tamnicu, a *»to čuvši stanovnici obližnjih gradova, bilo to Krčani, koji su sačinjavali većinu utamničenika na Rabu, jer se spomenuta vojska* (Sergijeva) *bila uputila sa Krka, bilo Osorani, Cresani, a također i Senjani«*, svi ti poslaše poslanike, da im Rabljani otpuste zarobljenike. Po tomu su izvoru otoci Lošinj, Cres i Krk sa susjednim na kopnu Senjom svakako bili pod Sergijem. A jer su Vinodol, koji je sjeverno od Senja, i krajevi pod Učkom bili u Hrvatskoj, ali na granici, ti su također morali biti dio zajedničke oblasti, koju Baščanska ploča zove Krajina. Na čelu te pogranične oblasti prema Njemačkoj, zvane Krajina, stajao je prije svršetka XI. st. župan, koji je na prijelazu XI./XII. st. dobio feudalni naziv kneza *(comes)* kao vojničkog, upravnog i gospodarskog upravitelja. Ta pak Krajina nije ništa drugo nego Liburnija franačkih anala IX. st. Budući da je granica Hrvatske po caru Konstantinu Porfirogenitu obuhvatala i primorje ispod Učke, od Berseča do Rječine, a po Popu Dukljaninu, koji je pisao negdje između 1170.-80., granica je Hrvatske bila Vinodol, dakle do Rječine, izlazi da je primorje pod Učkom, za koje se zna da se u drugoj polovini XII. st. zove Meranija, već bilo otpalo od Hrvatske. Za Kastav i Veprinac, koji su bili u Meraniji, Rački piše, da su sačinjavali *»zasebni feud ... ... prije puljskih biskupa zatiem* (oko 1139.) *divinskih grofova, onda Wallseovaca ...«* pod njima da je bila i Rijeka.[14] A jer je poznato, da je u ožujku

[12] O toj vojni, a tim i o knezu Sergiju, up. Šišić, *Povijest Hrvata* II., *Zagreb* 1940., 33-34; isti *Priručnik*, Zagreb 1914., 589-590. Budući da je dužd Ordelaf Faledro 1115. oduzeo Kolomanu Rab, a ljeti 1116. Zadar, Biograd, Šibenik, Trogir i Split, a zatim Osor, Cres i Krk, vojna Sergijeva mogla je biti u vrijeme, kad je Rab već bio u rukama Venecije, a Osor, Cres i Krk još nisu bili; nekako oko polovice 1116. A jer je Sergije zadnji ugarsko-hrvatski knez na Krku, Kosmat je svakako bio prije njega.

[13] Šišić, *Priručnik*, n. d. 624-625.

[14] *MhjSM* IV., n. d,, LXXII. *Chronicon pictum vindobonense*, pisana oko 1120.-1130., ima vijest, kako se je negdje poslije 12. IV. 1064. *rex Zolomerus* = Zvonimir obratio na svoje šurjake, ugarskog kralja Salamona i hercega Gejzu, da mu pomognu protiv Karantanaca, koji su bili zauzeli *hrvatsku krajinu — contra adversarios suos, scilicet Carantanos ... qui tunc marchiam Dalmacie occupaverant. Rex* (Salamon) *igitur et dux* (Gejza) *collecto exercitu iverunt in Dalmatiam* (Hrvatsku) *et ablatam (sc.*

1116., u vrijeme samih priprava dužda na osvajanje dalmatinskih gradova, bio u Veneciji car Henrik V. i da je duždu obećao i poslao pomoć, dade se zaključiti, da je u raspadu Krajine god. 1116. sudjelovala i Njemačka, tako da je otoke Krk, Cres i Lošinj dobila Venecija, od Brseča do Rječine, Meraniju, car Henrik V., odnosno komu ju je on poklonio, puljski biskup ili istarsko-kranjski markgrofi iz kuće Dachau, a samo Vinodol i ostali kopneni dio ostadoše u vlasti kralja. Svakako, jer je Krajina služila za obranu granice, bila je u prvom redu i vojnički uređena. A jer je u ono doba vojna vlast bila usko povezana s vladarom, u njegovim rukama nije samo bila vojna vlast, nego i s njom povezana gospodarska; Krajina je bila u gospodarskom pogledu *territorium regale*, vladarevo patrimonijalno dobro pod izravnom upravom kraljeva čovjeka, i to do svršetka XI. st. župana, a na prijelazu u XII. st. kneza-comesa.[15]

Da su svi navedeni dijelovi Krajine bili *patrimonium* vladara, može se dokazati za svaki od spomenutih njenih dijelova, ali zasada ću se ograničiti uglavnom na Krk. Neposredno poslije poraza Sergijeva već ljeti 1116. dužd Ordelaf Faledro uzima Krk, Cres i Lošinj. Time se otočki dio odijelio od Krajine i potpao pod Veneciju, u čijoj će vlasti dugo ostati. Dužd Dominik Michiele dao je Dujmu, nepoznatog roda i podrijetla, otok Krk u feud, a to se po godinama vladanja dužda zgodilo svakako prije 1130.[16] Da otok Krk nije bio vladarsko dobro, njega dužd ne bi mogao dati Dujmu u feud. Zalud su Hrvati bili oslobodili Krk, dne 9. III. 1133. pred jačom silom mletačkom morali su ga napustiti.[17] Venecija je Dujma namjestila i dala mu Krk u feud; Dujam ga je kao vjeran vazal nesmetano držao sve do smrti, negdje oko polovine 1163. Duždevom darovnicom od 3. VIII. te godine prešao je Krk kao feud na Dujmove sinove Bartola i Vida.[18] Dužd s Krkom slobodno raspolaže, on je bio državno dobro.

marchiam) sibi restituerunt. Up. tačno i ispravno tumačenje te vijesti kod Šišića, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1925., 527-529. Međutim nekoji pisci po ovoj vijesti tvrde, da je za rata njemačkog kralja Henrika IV. protiv madžarskog kralja Bele I. tadanji istarsko-kranjski markgrof Ulrih Weimar-Orlamündski (1058-1070) oduzeo od Hrvatske Meraniju, koja da je trajno ostala u vlasti njegovoj, njegovih nasljednika grofova Dachau pa Andechsa, koji posljednji nekako od 1180. počinju da se nazivlju »meranski« — *Meraniae.* Sve su to potpuno proizvoljne tvrdnje, u opreci s navedenom viješću, koje je jezgra, da nisu Karantanci trajno bili oduzeli *marchiam Dalmacie*, nego samo *privremeno* i da je bila oslobođena i vraćena. Zato je pogrešno tvrditi, da je Meranija negdje između 1064. i 1068. odcijepljena od Hrvatske.

[15] Kosmat je knez, a Sergije comes, što je razumljivo: starohrvatski naziv župana već je kod obojice bio zamjenjen feudalnim kneza ili comesa.

[16] To izlazi iz već navedene isprave od 3. VIII. 1163., u kojoj dužd Vital Michiele kaže, da je knez Dujam držao krčki feud *tempore predecessorum nostrorum bone memorie ducum, videlicet Dominici Michaelis, Petri Polani, Dominici Mauroceni et tempore nostro ...* Dujmu je dakle podijelio Krk u feud dužd Dominik Michiele, koji vlada od 1117.-1130. Ako ga nije Dujam dobio odmah poslije 1116., što nije isključeno, dobio ga je svakako poslije rata ugarsko-bizantinskoga (1127-1129), a prije 1130., kad je umro dužd Dominik Michiele. Ktomu po ispravi od 3. XI. 1144. — *SCD* II., n. d., 42 — Dujam je već feudalni knez Krka, što je i ostao sve do smrti 1163.

[17] Farlati, *Illyricum sacrum* V., 299.

[18] *SCD* II., n. d., 94-96.

Iako je Krajina gubitkom Krka, Cresa i Lošinja, dakle čitavog svog otočkog posjeda, stvarno prestala da postoji, ipak se tradicija nekadašnje njene zajednice nije ugasila. Sinovi i unuci kneza DUJMA, dionici razjedinjene Krajine, usmjerit će svoje djelovanje, kako bi, dobivši pojedine dijelove nekadanje vladarske Krajine, feudalno njome ipak zagospodarili. Upravo težnje i nastojanja krčkih knezova u tom smjeru jasno upućuju na tradiciju nekadašnje jedinstvene Krajine.

2.

Da je postojala Krajina, govore i druge povijesne činjenice. Poznato je stalno pravilo, tamo od starokršćanskih vremena dalje, da se redovno među sobom poklapaju granice političkih i crkvenih upravnih jedinica. Po izvorima za Vinodol i njemu susjedne krajeve u XII. st. poznate su uglavnom samo crkvene činjenice, koje govore o raznim promjenama granica crkvenih jedinica u okviru Krajine u XII. st. A jer su crkvene promjene posljedica onih političko-teritorijalnih, zato crkvene govore za one političke.

TOMA arciđakon splitski († 1268.) piše: *»Krčka, Osorska i Rapska biskupija imale su svoje jedinice (parochias) na svojim otocima, ali je Krčka imala u vlasti veći dio jedinica, koje sad ima Senjska crkva, koja onda ne bijaše biskupska stolica.«*[19] Takvo je stanje bilo svakako prije 1185., jer je po aktima sabora god. 1185. konačno bilo riješeno pitanje kanonskog osnutka Senjske biskupije i određeno: *»Senjski biskup neka ima svoju stolicu u Senju i ove jedinice: Senj, Vinodol, Gacku i Bužane.«*[20] Po tome krčki biskup u to vrijeme nije imao u svojoj vlasti na susjednom kopnu nijednu crkvenu jedinicu. Sve, što je Krk imao nekoć na kopnu, izgubio je prije 1185. Kad i kako se to zgodilo?

Već god. 1116., a pogotovu god. 1133. Krk je konačno potpao pod Veneciju, pod kojom su također bili Zadar, Rab, Osor i Cres. Time je njima nadležan metropolit splitski bio u granicama druge države, pod Arpadovićima. Po sebi od tada Venecija, u čemu joj je išla na ruku i crkvena praksa, nastoji na svaki način da spomenute njoj politički podložne gradove i crkveno podčini, odijelivši ih od Splita. Ona je to konačno i postigla, kad je papa ANASTAZIJE IV. dne 17. IV. 1154. zadarskom biskupu podijelio metropolitsku čast, podredivši mu kao sufragane biskupe Raba, Osora, Cresa i Krka, izričito istaknuvši: *»da ti gradovi, koji su ostali slobodni od podložništva i gospodstva Ugara, ne budu bez metropolitanske uprave i metropolitanskog suda ...«*[21] Zato, ako nisu već prije, svakako su tada, t. j. 1154., otpale od Krčke biskupije njene kopnene jedinice, koje politički Venecija nije zauzela, nego su i dalje ostale pod Arpadovićima. S tim je u skladu isprava kralja STJEPANA III. od god. 1163.,[22] kojom on potvrđuje Splitskoj biskupiji uz drugo *»sve jedinice (parochias), koje su imali prethodnici nadbiskupa Petra (1161.-1166.), — osobito jedinicu Krbavu, Bužane, Plaško i Vinodol, Modruše i Novigrad ...«* Od tih su jedinica, one koje su bile najbliže Krku, a u prvom redu Vinodol kao najbliži, bile prije pod Krčkom biskupijom. Ali jer se ovdje radi o potvrdi izlazi, da je Vinodol bio došao izravno pod Splitsku biskupiju još prije nadbiskupa PETRA, dakle prije 1161., a najkasnije 1154., kad je bila osnovana metropolija u Zadru.

Međutim, ili jer je narod tražio ili jer je splitskom biskupu bilo preteško vršiti izravnu vlast nad udaljenim Vinodolom i njemu susjednim krajevima Senjom i drugim, na nekoj provincijalnoj sinodi između 1154. i 1168., bilo je zaključeno, da se od Senja, Vinodola, Gacke, Bužana i Like osnuje nova biskupija, a za biskupa bio je postavljen MIREJ. Da je to bilo, vidi se iz pisma pape ALEKSANDRA III. od 30. I. 1168. ili 1169.[23] Po tom pismu biskup MIREJ nije htio da se pokorava splitskom metropolitu, nego je radio kako da se od njega odcijepi, t. j. podčini nekom drugom metropolitu. Naravno da je tu dolazio u obzir samo metropolit zadarski, kao i da je po srijedi bila Venecija, dotično njeni vazali knezovi krčki, s ciljem, da preko crkvene vlasti utru put i svojoj civilnoj na susjednom hrvatskom kopnu, u nedavno razjedinjenoj Krajini. Akcija biskupa MIREJA bila je dosta jaka, jer mu papa ALEKSANDAR prijeti, da će ga egzemplarno kazniti, ako bude i dalje *»buntovnik«* svoga metropolite. MIREJ nije ni pred tim ustuknuo, tako da je bio izgubio biskupiju.

U travnju 1174. on živi izvan svoje biskupije na svom seoskom imanju *(curia)* negdje oko Tinja u Sidraškoj županiji, a Skradinskoj biskupiji.[24] Nešto poslije toga, ali prije 1178., radilo se o uspostavi biskupa MIREJA i uređenju granica njegove biskupije. Znade se, da je godine 1178. svršila borba između biskupa MIREJA i ninskog MATEJA, komu će od njih pripasti crkvene jedinice Senj, Gacka i Lika. Nagodio

[19] Izd. RAČKI, Zagreb 1894., 44: *Vegliensis, apsarensis et arbensis episcopatus habuerunt parochias in insulis suis; sed uegliensis optinebat maiorem partem parochiarum, quas nunc habet segniensis ecclesia, que non erat tunc episcopalis sedes.* Naziv *parochia* u ono doba imala je šire značenje nego današnje *parohije* i zato prevodim sa *crkvena jedinica;* o kojoj up. str. 19 sl.

[20] *SCD* II., n. d. 193: *Signiensis episcopus habeat sedem suam in Signia et habeat has parrochias: Signia, Vallem vineariam, Gezcam et Busan.* Dok je ovaj tekst autentičan, ostali koji donosi SMIČIKLAS u n. d., 192-194, netačan je, jer ga ne donosi po izvorniku, koji se čuva u arhivu trogirskog kaptola, nego po splitskim falsifikatima iz XIII. i XIV. st.

[21] *SCD*, n. d., 96-97.

[22] N. d., 96-97: *parochiam Corbavie, Buxani, Plasi et Vallis Vinearie, Modrusse et Novigradi.* Po onome, što je u ovoj ispravi *Plasi* povezano s Vinodolom, moglo bi se zaključivati, da se radi o današnjim Plasama poviše Vinodola. Ali jer u aktima sabora 1185. stoji, da krbavski biskup ima: *Corbauam, medietatem Lice, Nouigrad, Dresnic, Plas et Modrusam* po srijedi je današnje Plaško a ne Plasi. U izd. SMIČIKLASOVU nema *Plas.*

[23] *SCD*, n. d., 121-122.

[24] N. d., 135. Zapis o podmiri prodaje posjeda u Tinju, nedaleko od Vranskog jezera, učinjen je *in curia domini Miri episcopi.* Budući da među svjedocima nema Latina, ta podmira izvršena je svakako na hrvatskom tlu, negdje oko Tinja, koji su krajevi tada bili u skradinskoj biskupiji.

ih je, i to kao papin legat, splitski metropolit RAJNER, tako da je MIREJ dobio Senj i Gacku, a MATEJ Liku, što je odobrila provincijalna sinoda i na što se zakleše oba biskupa, da će se te nagodbe držati. RAJNER povrati tad MIREJU izgubljenu biskupiju sa svim prihodima i pravima dajući mu prvi put kanonoski naslov senjskog biskupa, koji će MIREJ dalje uvijek i nositi. To se pak zbilo 1178.,[25] jer svršetkom te godine nadbiskup RAJNER uz druge sufragane poziva i MIREJA »senjskoga«, da do 13. I. 1179. dođe u Split radi zajedničkog polaska na opći, Lateranski III. koncil, koji je započeo u ožujku te godine.

Što se ne spominje Vinodol u borbi između MIREJA i MATEJA, dotično senjskoga i ninskoga biskupa, za granice, razumljivo je. Borba se i prepirka vodila o određenju granica na području njima zajedničkom, zato je u pitanju moglo da bude jedino područje južno od Senja, t. j. granica u županijama Ličkoj i Gackoj i Podgorskoj, ako je tad ova bila. Vinodol pak nije uopće mogao da dođe u obzir, jer je bio sjeverno od Senja, izvan granica, koje su bile u pitanju. Zato se u toj prepirci Vinodol i ne spominje. Ali da je i Vinodol od samog početka bio uključen u sastav nove MIREJOVE biskupije, vidi se iz STJEPANOVE isprave god. 1163. i zaključka sabora 1185. Ktomu, jer se borba nije mogla voditi o krajevima, koji su imali svog nadležnog biskupa, nego o onim, koji su tad bili *nullius*, a radi se o kraju oko Senja, Vinodola, Gacke i Like, pitanje je, da li su ti krajevi prije bili pod krčkom biskupijom? Po ispravi 1163. pod splitskom biskupijom su prije 1163. bili krajevi Krbava, Bužane, Plaško i Vinodol, Modruše i Novigrad; borba između MIREJA i biskupa ninskog MATEJA vodi se zbog Senja, Gacke i Like. Senjski biskup dobio je Senj i Gacku, dok MATEJ ninski Liku; sinod pak 1185., osnutkom nove biskupije u Krbavi to je izmijenio, tako da je senjski dobio Senj, Vinodol, Gacku i Bužane, dok je preostali dio zapadne Like dobila Krbava, a istočni Nin. Iz TOMINA svjedočanstva,[26] da je veći dio nove Senjske biskupije bio nekoć posjed Krčke biskupije na kopnu, izlazi da Senj, Vinodol, Gacka i Bužani, koji su 1185. potpali pod novu Senjsku biskupiju, nisu svi prije bili u Krčkoj biskupiji. Budući da su od spomenute četiri jedinice, od kojih je sastavljena novoosnovana Senjska biskupija, Senj i Vinodol najbliže Krku, za njih se i bez drugoga može reći, da su prije pripadali Krčkoj biskupiji; za Gacku se to može sa svom vjerojatnošću ustvrditi, a jedino bi otpali Bužani kao dio Like. A jer je Meraniju dobio puljski biskup, i ona je bila pod Krkom.

Tako se i crkveno sezanje Krčke i Osorske biskupije na početku XII. st. potpuno poklapa sa onim Krajine: ona je po crkvenom uređenju svakako na početku XII. st. postojala. Politički raspad Krajine u prvoj polovini XII. st. povukao je za sobom i crkveni.

[25] Sve to izlazi iz isprava br. 161 i 162, *SCD*, n. d., 164-165, koje govore o toj borbi za granice. Po ispravi n. d. br. 160, a koja je iz svršetka 1178., sve je to već tada bilo uređeno, zato isprave br. 161 i 162 SMIČIKLAS nije ispravno datirao.

[26] Up. bilj. 19.

Za Krajinu govori i glagoljica. Poznato je, da su Osor, Cres, Krk, Vinodol i Senj od svog početka najživlji centar glagoljice, što također upućuje na nekadašnje crkveno i političko jedinstvo tih krajeva, t. j. ono Krajine.

Po svemu političke i crkvene prilike Vinodola dopunjuje se i slažu, pokazujući na nekadanje jedinstvo Krajine, podijeljene na više otočkih i kopnenih jedinica; među ovim posljednjima bio je svakako i Vinodol.

. . . .

Ulomak*

8. Ako sve ovo, o čemu se dosad govorilo, saberemo u jedno, može se reći, da je i kod spomenika, koji su posredno datirani, kao i kod onih, koji su neposredno datirani, potrebno provjeravanje podataka, koji su u njima sadržani, i to na osnovi pisma, putem paleografske analize. Kod spomenika, u kojima nema nikakovih drugih podataka, to je — uz jezik — obično jedini put, kojim se dolazi do datiranja. Princip je kod toga uglavnom taj, da se prema već datiranim spomenicima utvrđuje osnovni fond grafijskih oblika, koji je za neko vrijeme — ili za neke spomenike — karakterističan, te se onda između tih fondova kao čvrstih točaka u određenom sistemu po grafijskoj srodnosti raspoređuju i oni spomenici, koji nisu nikako datirani. Prema tome analiza datiranih spomenika daje samo osnovne elemente, prema kojima se zaključuje, je li koji nedatirani tekst po svojim grafijskim odlikama bliz ovom ili onom vremenski određenom fondu. Kada je to učinjeno, grafijski se afinitet prenosi (transponira) u vremenski, i što je koji spomenik nekom fondu grafijski bliži, uzima se, da mu je i vremenski bliži, i obrnuto: što je grafijska udaljenost između dva spomenika veća, uzima se, da je i vremenska razlika među njima veća. Praktički to znači, da prije svakog pristupanja takvoj analizi treba najprije utvrditi grafijske fondove, tj. treba znati, koja su slova — i koji oblik slova — bili karakteristični za koje vrijeme. Kako obično najstariji spomenici nisu datirani, ide se kod toga od mlađih fondova prema starijima, a kako vremenski razmak između prvih spomenika i prvih datiranih fondova kadšto znade biti vrlo velik, za svaku je književnost osobito važno, da se granica datiranja što više primakne njezinu početku. U hrvatskoj glagoljskoj književnosti ta je granica bila tako široka i, razmjerno, mlada, da je praktički od kraja XIII vijeka pa dalje sve počivalo na dedukcijama, premda se inače znalo, da je glagoljskih spomenika hrvatske recenzije i spomenika pisanih našim jezikom bilo i u X i XI vijeku. Zato se za našu književnost i za našu filologiju i danas postavlja pitanje, kako da se taj razmak smanji, tj. kako da se najstariji datirani fondovi primaknu što bliže, ako ne X, a ono barem XI stoljeću. Da se to moglo i prije učiniti, i da do toga uglavnom nije dolazilo zato, što se nije dovoljno obaziralo na unutarnju stranu nekih spomenika, može se dokazati na primjeru B a š č a n s k e p l o č e, kojoj se inače u našoj povijesti i u našoj književnosti uvijek pridavalo dosta pažnje.

Što Š t e f a n i ć, koji je posljednji o toj ploči iscrpnije pisao, nije dublje ulazio u njezin paleografski sastav, tomu se nije čuditi,

* Iz: *Datiranje glagoljskih tekstova*

jer se on na nju u svojoj dragocjenoj raspravi o Opatiji sv. Lucije u Baški osvrće u prvom redu radi crkve i samostana, a ne radi ploče same, a u Hrvatskoj enciklopediji (HE), u kojoj je također o njoj pisao, za takva raspravljanja nije bilo ni prilike ni mjesta. Više se treba čuditi J a g i ć u, što u svojoj paleografiji (Glagoličeskoe pis'mo, ESF 3, 237—238), premda je i tu trebalo računati s prostorom, nije dao iscrpniju analizu, koju je mogao dati. Da je to namislio učiniti, vidio bi zacijelo odmah slijedeće: da je natpis klesalo nekoliko ruku (jedna darovnicu, druga minacijsku formulu i zapis Dobrovitov, treća zapis o Mikuli itd.), i da se one među sobom dosta razlikuju i po obliku i po veličini slova, kojima se u klesanju služe. Prva ruka ima na jednom mjestu još zabilježeno ⰷ i osim toga ⱉ u normalnoj (glasovnoj) službi, druga i treća od onih, koje su spomenute, više nemaju ni ⰷ, ni ⱉ, već mjesto prvoga redovno imaju samo ⰸ i mjesto drugoga ⱁ. Druga ruka uz ⱁ ima i lat. *O* i u drugom dijelu, koji počinje nešto nižim slovima, uz ⱁ, *O* još i lat. *I*. Treća, napokon, uz ⱁ, *O*, *I* ima i lat. *T*, *N* i posebne znakove za poluglase, kojih inače nigdje nema ni u prvom, ni u drugom ni u trećem dijelu. Genetički ili, bolje, grafogenetički, cijeli se natpis dijeli u pet dijelova (darovnica Zvonimirova — potpisi svjedoka — minacijska formula — zapis Dobrovitov — zapis o sv. Mikuli), i oni se sadržajno i tehnički vežu za dva jezgra (za darovnicu Zvonimirovu i za zapis Dobrovitov), od kojih je drugo i vremenski mlađe od prvoga.

Kada je ploča nastala i kako je nastala?

Ako pravo razumijem Štefanićeve riječi »... u doba smo negdje poslije Zvonimirove smrti, t. j. u nesigurno vrijeme kad je opat Dobrovit vidio, da nije stalno, kojoj će državi sutra pripadati otok Krk, pa da je najbolje, da se Zvonimirova darovnica ukleše u kamen. U to je doba jamačno padalo i dovršavanje gradnje crkve sv. Lucije, što ju je gradio opat Dobrovit sa svojom braćom, pa je na ploču dao uklesati za vječna vremena i napis o gradnji crkve« (OsL 7),[18] zatim, »svakako je vrijedno konstatirati, da je opat Dobrovit smatrao potrebnim istaknuti u napisu i to, da je (sveti) Mikula u Otočcu bio u te dane zajedno sa svetom Lucijom« (ib. 8). i: »U to doba prilike su u hrvatskoj državi nesređene, pa se neki hrvatski otoci podvrgavaju mletačkoj vlasti, a i sam Krk negdje 1115 ili 1116, stoga opat Dobrovit za sigurnost kleše u kamen Zvonimirovu da-

[18] Kratica za S t e f a n i ć e v u studiju *Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku* (Croatia sacra 1936, pos. ot. 1—86).

rovnicu, o kojoj govori prvi dio natpisa« (HE 2, 276a) — on je bio mišljenja, da je cijelu ploču klesao — ili dao klesati — opat Dobrovit. Iz onoga, što je gore rečeno i što će detaljna analiza ploče pokazati, vidjet će se, da se to mišljenje, koje se osniva na mišljenjima najvećih autoriteta, koji su se dosad tim pitanjem bavili, ne će moći održati.

Štefanića je, kao i druge — čini se — zavelo ono mjesto s lediranom oznakom datiranja na početku ploče: čitajući to mjesto č. r. (1100) i imajući na umu, da je iza njega mogla stajati još koja desetica ili jedinica, oni su se prirodno osjetili potaknuti, da svoju pažnju uprave na zaštitnu funkciju natpisa i na Držihina nasljednika, koji da je natpis dao uklesati u kamen »u nesređena vremena« barem dvanaestak godina poslije Zvonimirove smrti († 1089). Tako je mislio i Šišić (»Samo se po sebi razumije, da je opat Dobrovit uklesao u natpis darovnicu Zvonimirovu baš stoga, da svojoj crkvi, odnosno manastiru, zajamči miran, siguran posjed onoga zemljišta« Priručnik 138), ističući na drugom mjestu sasvim pravilno, »da se prvi dio napisa odnosi na vrijeme između 1076. i 1089., te pada u doba vladanja kralja Dmitra Zvonimira, dok drugi pada u docnije doba (oko 1100)« (Prir. 137).

Što međutim kaže sama ploča?

Prije svega netočno je reproduciranje onoga lediranog mjesta u početku natpisa kao *č. r.* (1100), iza kojega je mogla stajati još koja jedinica ili desetica. Iza *č* očuvali su se tragovi dvaju slova, od kojih prvo, kako pokazuju tragovi dlijeta u gornjem desnom dijelu i kako pokazuje prečnica na bazi, nije bilo *r* (100) nego *n* (70). Iza njega zaista je još mjesta za jedan znak, ali taj znak nije mogao biti desetica, kada je *n* desetica, već samo jedinica, i to samo jedna od četiriju jedinica: *e* (6), *ž* (7), *ʒ* (8) ili *z* (9), jer vladanje Zvonimirovo, na koje se odnosi sadržaj prvoga dijela, počinje godine 1076. Ako se sada dobro ogleda mjesto iza *n* a ispred *v* (s kojim počinje invokacija), vidjet će se, da je od slova, koje je tamo bilo, ostala lijeva vertikalna crta, koja ide do vrha slova, i karakteristična krivina s lijeve strane, koja je mogla pripadati samo slovu *ž* (7), koje i inače svojim dimenzijama (svojom širinom) odgovara tomu mjestu. Prema tome slova (brojke) iza znaka križa u gornjem lijevom uglu treba čitati: *č. n. ž.* (1077), a ne *č. r.* (1100) ili, štoviše, č. r. i. (1120), kako je vidio Strohal.

Šišić je, kako je rečeno, pravilno ocijenio, da se prvi dio natpisa odnosi na razdoblje 1076—1089., a drugi na vrijeme oko god.

1100., samo nije bio dosljedan u pitanju pisca (klesara). Spomenuto je već, da cijelu ploču nije klesala ista ruka, i da je prema tome isključeno da je to mogao biti Dobrovit, koji je prvenstveno zaslužan za natpis o gradnji (ili obnovi) crkve sv. Lucije. Tomu se uneke protivi i sâm tekst prvoga dijela, koji ne predstavlja »kratki izvadak jedne isprave«, kako je htio Šišić (Prir. 137), jer je tu ispravu zacijelo izdao sâm Zvonimir, i to u svoje ime i s titulacijama, koje su ga pripadale *(Chroatorum et Dalmatinorum rex)*, a na ploči on se spominje bez pune titulacije, a osim toga se ne daju ni međe te 'ledine', koje su u ispravi zacijelo također bile označene. Napokon i sámô datiranje na početku natpisa direktno je vezano za prvi (po Šišiću), a ne za drugi dio, a po tome, što je ono tako općenito, može se zaključiti, da je prvi dio po svojem obliku spomen-ploča, koju je opat Držiha — da ovjekovječi darežljivost hrvatskoga kralja — dao uklesati u crkvi (vjerojatno u plutej) prilikom uvođenja u posjed one »ledine«, i da su kod toga bili prisutni oni, koji su ispod toga na ploči potpisani.

Kada se cijela stvar tako postavi, dobiva se i o ploči i o njezinim napisima druga slika. Tada je prvi dio, u kojem se spominje Zvonimirova darovnica, vrlo pomnjivo — ispod lijepog ukrasnog friza — klesao sâm opat Držiha god. 1077., kada je u prisutnosti onih, koji su ispod toga potpisani, uveden u posjed spomenute »ledine«.

Desetak ili više godina kasnije, kada su bile počele smutnje u hrvatskom kraljevstvu, nasljednik Držihin opat Dobrovit — da bi lakše očuvao darovani posjed — uklesao je minacijsku formulu. Kratko vrijeme poslije toga, kada je Dobrovit pristupio restauraciji crkve sv. Lucije, uklesao je i natpis o tome, a kako je na kraju bilo još nešto mjesta, uklesan je i posljednji zapis, u kojem se spominje Mikula (jamačno sv. Mikula, odnosno crkva ili samostan sv. Mikule, koji je tada sa sv. Lucijom bio *'vь edino')*. Vremenski bi se dakle klesanje tih dijelova dalo rasporediti ovako: 1. Zvonimirova darovnica i dio s potpisima svjedoka — 1077., 2. minacijska formula — poslije smrti Zvonimirove, negdje s kraja XI vijeka, i 3. Dobrovitov zapis o gradnji crkve i zapis o Mikuli — na prijelazu iz XI u XII vijek.

Prvi je dio — onaj, koji se odnosi na Zvonimirovu darovnicu i koji svršava u 4. retku — izveden vrlo brižljivo i prema najboljim glagoljaškim tradicijama onoga doba: jezik i pismo su uz neke koncesije živoj riječi odraz jezika i pisma, koji su se upotrebljavali u

crkvi (u misalima i drugim liturgijskim knjigama). Potpisi svjedoka, minacijska formula i tekstovi, koji iza njih slijede, već nisu morali biti tako dosljedno provedeni: potpisi, koje su dali prisutni, mogli su imati i neke grafijski mlađe elemente, a minacijska formula i zapisi poslije nje imali su i drugu svrhu: praktičku — da služe čuvanju posjeda i potkrepi darovnice, koju je, možda, netko napadao; kroničarsku — da se na preostalom (neispisanom) dijelu ploče zabilježi nešto, što se Dobrovitu i njegovoj samostanskoj braći činilo vrijedno da se zabilježi (zapis o zidanju, o obnovi crkve sv. Lucije), i ponovo praktičku: da se istakne pravna pripadnost sv. Mikule, koji se sada — u vrijeme, kada se pisao taj zapis — možda već svojatao, a možda je već i pripadao kojem drugom samostanu. Oni su stoga i u pismu (u izboru slova), i u jeziku i u stilu mogli biti slobodniji od prvoga dijela.

Pojedinačno, prije nego što dadem svoju rekonstrukciju teksta — zasada bez historijskih i drugih tumačenja, koja bi daleko premašila okvir ove radnje — treba o pojedinim dijelovima i o njihovu čitanju reći ovo:

U prvom dijelu se uvod s datacijom veže neposredno za tekst, koji je klesao Držiha i u kojem su — osim brojne vrijednosti u početku (iza križa, v. str. 24) sporna neka mjesta na kraju 3. i 4. retka.

Na kraju trećega retka treba ispraviti završetak pridjeva, koji ne svršava na *ъi* nego na *ъї* (dakle *hrъvåtъskъї* a ne *hrъvåtъskъi*)[19], kako pokazuje sačuvani kružić na lijevoj strani, koji je mogao pripadati samo slovu *ї*, a nije mogao pripadati slovu *i*.

U četvrtom retku oštećeno je mjesto teže i dulje: tamo je sporno sve što je pisalo iza (*vъ svetuju*) *Luciju*. R a č k i je to mjesto čitao *isъšedъ*, Č r n č i ć *i svedokъ*, J a g i ć *i sъvêdoci*, i Š t e f a n i ć *i svêdokъ*. Ni (prepuštajući za svoje čitanje odgovornost Črnčiću) jedno, ni drugo, ni treće ne će biti točno. Ako se dobro ogleda ploča, iza *i s* ne stoji *v* (još manje *ъ*, kako su mislili Rački i Jagić) nego *ї* s petljama, za koje su Črnčić i drugi mislili da pripadaju slovu *v*, iako se jasno i na ploči i na Standlovoj snimci vidi, da su kraci, na kojima su petlje, prekriženi a ne trapezasti, kao kod *v*. Dalje, iza *ї* stoji *e*, koje je i Črnčić vidio, zatim uspravni i donji vertikalni krak slova *r*, pa praznina s udubinama, koje su mogle pripadati slovu *m* (u starijem, granatom obliku), i na kraju dovoljno vidljivo i jasno *a*, tako da je krajnja riječ u tom retku *їerma*, (a ne *isъšedъ*, *i svedokъ* ili *i sъvêdoci*), i ona se neposredno nadovezuje na sv. Luciju, pa to mjesto valja čitati *vъ svetuju luciju i s(vetago) їer(oli)ma.*[20]

Paleografski je za taj najstariji i najvažniji dio ploče značajno: da dosljedno piše Ⱏ, da ima jedamput *ję* i jedamput *y*, ali da uz *ję* ima i mlađe *e* mj. ę (u *svetuju* sc. *Luciju*), da za glas *i* ispred vokala ima *ї*, i da za *a* uz Ⱑ ima poseban baščanski znak ⊫ (ondje, gdje je za takvo pisanje bilo razloga).

Drugi razdjel prvoga dijela sadrži imena svjedoka, koji su prisustvovali uvođenju u posjed. Taj je dio najoštećeniji, i čitanja su u njem najmanje pouzdana. Ipak, pomnjivom analizom i tu se može poći korak dalje od onoga, što je dosad učinjeno.

Već prvo ime (iza uvodnoga *mi županъ*) čitali su R a č k i, Č r n č i ć, J a g i ć i Š i š i ć *Desila*, S t r o h a l *Desida*, a Š t e f a n i ć dobro primjećuje, da čitanje *Desila* »nikako ne zadovoljava« i da je »na ploči poslije slova *i* najprije jedno istrošeno mjesto, na kojem je moglo stajati svakako jedno slovo, a za njim je jasno slovo *r*«, i da »ono ne pokazuje ni jednom crtom a ma baš nikakve veze s prednjim mjestom, te je ondje nemoguće kombinirati slovo *l* ili *d*, tim manje, što bi ono u tom slučaju bilo nerazmjerno široko« (OsL 5, bilj. 14). Doista, ako se ploča dobro ogleda, ono oštećeno mjesto nije nikako moglo biti ni *l* ni *d*, već je tamo bilo mlađe **m**, kako se jasno vidi iz kontura obiju vertikala i iz lijevog gornjeg dijela, koji je sačuvan i koji je mogao pripadati samo slovu **m**. Prema tome to je ime glasilo, kako je u kamenu isklesano, *Desimrå*, odn. *Desimirå* (s krajnjim *å*, koje dolazi i u imenu *Drъžihå*).

Poslije *krъbåvê*, koje je iza toga imena prilično jasno (tako da ne znam, zašto je Štefanić ono *b* metnuo u oble zagrade), opet je jedno oštećeno mjesto, gdje Štefanić do kraja toga (5.) retka razabire samo *ъv*, a sve drugo kao konjekture meće u zagrade. To su slova *mr* (iza spomenutoga čitljivoga dijela) i *ъ* lu- (iza *ъ v*). Rački i poslije njega Jagić, Šišić i drugi čitali su to mjesto *županъ vъ Lu(cê* itd.). Štefanić, koji također daje to čitanje (ali — kao i kod *Desile* — samo u OsL, a ne i u HE) te prepušta odgovornost za nj Račkomu, vidi na tom mjestu »najprije latinsko **m** (a ne ostatke slova *ž*, kako veli Rački), a za njim kanda glagoljsko *r*, dok su dalje vrlo slabi tragovi slova sve do jasnoga poluglasa«. On je dobro vidio, da je

---

[19] Znakom å bilježim (iz tehničkih razloga) specijalan baščanski grafem, koji se na ploči javlja u alternaciji sa *a*.

[20] Š t e f a n i ć u dobra sv. Lucije ubraja i crkve sv. Jeronima u Krajima (Stara Baška) i sv. Nikole u Bosaru kraj Baške (OsL 77).

ono *r*, i da je ispred njega m. Iza *r*, koje je dosta vidljivo i za koje je — kao i za m — značajno, da je pisano (klesano) nekako slobodnije, 'individualnije' nego u gornjem dijelu teksta, nalazi se karakteristično baščansko *å*, koje se i danas na ploči vidi bolje nego na Standlovoj snimci. Slijedeće slovo, ono, koje dolazi iza å, ne diže se do visine ostalih slova te bi moglo, sudeći po onome što je od njega ostalo na lijevoj strani, biti *t*, iza kojega se vidi jedan nešto jasniji i jedan manje jasni okomiti usjek i oval ispod njih, koji bi možda mogli pripadati slovu *i*, i na kraju još jedan znak, od kojega se naziru — po krivinama — gornji desni rub, ostatak donjega dijela s prečnicom, koja ide ulijevo, i neki ostaci u gornjem dijelu, koji su svi zajedno mogli pripadati slovu *n* ili *ć*. Ako se međutim omjere dimenzije, vidjet će se, da ispred poluglasa, koji je jasan, bolje pristaje *n* nego *ć*. To je sve, što ploča sama kaže.

Prije nego se elementi, koji su tu dodirnuti, svedu u konkretan oblik, treba biti načistu, da se — prema onomu, što će se dalje reći — ovdje radi o imenu, i to o muškom imenu, o imenu drugoga od uglednika, koji su bili prisutni kod uvođenja u posjed, koji je benediktincima dao Zvonimir, i da nam je Baščanska ploča već s Držihom dala ime, koje se inače u našim spomenicima nigdje ne susreće. Stoga treba na jednoj strani biti dvostruko oprezan s konjekturama, a na drugoj treba biti pripravan, ako to ime za nas možda bude neobično zvučalo, da ono za vrijeme, kada se ploča pisala, nije moralo biti nerealno. U našem slučaju ja još ne predlažem *ništa* (jer to, zapravo, prelazi okvir ove radnje, a Baščanskoj ploči posvetit ću drugu studiju), pošto mi nije dovoljno poznata toponomastika Krka i susjednog područja, koja bi možda mogla pružiti više građe — a možda i koju direktnu ili indirektnu potvrdu — za metatezu *CarC* $\geq$ *CraC* ili *CroC*, u kojoj bi prvi član bio *m* a četvrti *t* ili koji drugi suglasnik. Ako je naime iza onoga å, koje je vidljivo i metatetičko, stajalo *t* i iza *t i* i *n* (*i* ъ), to je ime — jer se i onako moglo raditi samo o imenu a ne o prezimenu (o pridjevku) — glasilo *mråtinъ* (*Mråtinъ*), i ono je taj oblik dobilo metatezom od Martin (lat. Martinus).

Postavlja se pitanje, je li takvo rješenje moguće? — Teoretski, jest. Kao što je rečeno, å upućuje na metatezu, a ime *Martinus* bilo je na Zapadu dosta rašireno, dok su se prije XI vijeka i trojica papa tako zvali. Osim toga i ARJ 7, 40—41 ima oblike *Mráta* »ime isto koje Martin, lat. Martinus. Govori se samo o sv. Martinu« (s potvrdama iz Srbije) i izvedenice *Mratić, Mratin* (adj.), *mratinski, mra-*

tinštak i sl., a to, što su ti oblici zabilježeni samo u unutrašnjosti, ne znači mnogo, kada se uzme u obzir, da su tamo zabilježene i paralele za *Dobrovita, Desilu* i *Desimira*, i da su narodni antroponimici prije uopće bili više zajednički, i da su se jednako susretali i na Istoku i na Zapadu (i da je Istok kod toga bio konservativniji i da je dalje sačuvao svoja imena nego Zapad).

Ja ipak zasad ostavljam ime *Mråtinъ* po strani i dajem u svojoj rekonstrukciji samo materijalne elemente toga mjesta: *m r* (po Stefaniću) å (na koje me je upozorio L. Košuta), zatim tri slova, koja su oštećena, i na kraju ъ, dakle: *m r å* . . . ъ *v*ъ *lu-* (odn. *v*ъ *Lu-cě* i t. d.).

U šestom retku najizrazitije ispisana slova — ako se apstrahira ono *posl*, koje je krnje — jesu *prbъneb(g)a*, koje svi bez razlike — počevši od Račkoga — uzimlju kao vlastito ime, bilo kao ime lučkoga župana, ili kao ime kojega drugoga uglednika (u HE 2, 275a, b, gdje se *županъ* u drugom dijelu 5. retka nalazi pod upitnikom). Međutim, to *Prbъnebga* zvuči i suviše strano, neobično i, ako ćemo pravo, nezgrapno i oporo, da bi to moglo biti ma koje slavensko ili strano evropsko ime, i zato su ga pojedinci — osjećajući taj nedostatak — pokušavali ublažavati, pa ga Šišić zove *Prvaněg* i, po njemu, Štefanić *Prvaneg* i *Pribineg*. Na taj način to je ime postalo vrlo zanimljivo i za antroponimiku, da i ne spominjem histor. fonetiku, kojoj mnoge stvari kod tih promjena nisu jasne. Prije svega, nije objašnjivo, kako bi došlo do ispadanja *b* ispred *g* i do prelaženja — u toj poziciji — glasa *b* u *v*, ili glasa ъ u *a* (i to u XI vijeku!) ili u *i* (!). Zatim, po zakonima grafije isključeno je, da bi kod nas *b* i *g* u jednoj riječi mogli stajati jedno kraj drugoga bez poluglasa između sebe. Osim toga nitko nije bolje ogledao ni ono g iza b, i svi su redom ono *a* iza *g* pribrajali prvoj riječi, koja je tako i dobila oblik *prbъnebga*, a nisu ni mislili, da bi ona mogla pripadati i riječi iza toga, riječi, koje je drugo slovo oštećeno, i koje su oni čitali kao *s*. Mi se sa svim time ne bismo danas mogli složiti, i zato mislim, da je Jagić učinio najbolje, što se tada — prije četrdeset godina — moglo učiniti: da je iza te riječi stavio upitnik.

Što je, dakle, s tim *Prbъnebgom?*

Prije svega, to nije ime nego kratica. Točnije, to su dvije kratice, i to kratice, koje označuju dostojanstvo onoga, čiji se potpis nalazi u petom retku iza potpisa župana Desimira. Nadalje, ta riječ, odn. te riječi uopće ne glase *prbъnebga*, jer krajnje *a* pripada slijedećoj riječi, a od *g* je netko, čini se naknadno, htio stvoriti ligaturu

s poluglasom, tako da mjesto *prbъnebga* zapravo piše *prbъnebg(ъ)*, odnosno *prbъ nebg(ъ)*, a to može biti kratica za lat. presbyter indignus (s hrv. *nebogъ* za indignus, miser)[21].

Ono *a* koje stoji iza *nebg-* pripada riječi *azъ*, s kojom počinje potpis trećega uglednika, koji se zajedno s prvom dvojicom na ploči spominje. Taj početak glasi *azъ* (s prilično jasnim tragovima, da je između *a* i poluglasa bilo *z* a ne *s*) *poslъ*, a onda slijedi jednim dijelom dosta oštećeno ime, od kojega Štefanić vidi *vi* (*n*?) *lê* ()*va v* s konjekturom *o* na kraju, na koje se u slijedećem retku nadovezuje *-tocê* (dakle: *v o-tocê*). Iza *vi* dobro je vidljivo (sada, pošto je ploča očišćena, a tako je i Črnčić naslućivao) *n*, a između njega i *lê* bila su još dva slova, od kojih je prvo moglo biti *u* (*vinu*, scsl. *vynǫ*, *vyinǫ*, semper, koje u glagoljskim tekstovima dolazi i u XV vijeku, a kako mu je značenje bilo priloško, moglo je biti i oznaka uz *poslъ*, i dio vlastitog imena), a drugo, možda, *s* (kako je vidio Rački, i kako su drugi od njega primili). Iza *lê* opet ima mjesta za dva slova, koja međutim ne umijem pročitati, a iza njih je *v* i iza toga *v* poluglas (a ne *a*, kako je vidio Rački, i kako su vidjeli ostali). Taj treći dio toga razdjela (t. j. dio s trećim imenom, s imenom trećega uglednika, koji je zajedno s prvom dvojicom bio kod uvođenja u posjed) mogao bi se prema tome rekonstruirati ovako: *azъ poslъ vin . . lê . . vъ v o(tocê)*.

Tako se u tom dijelu — pošto je već prije odbačena postavka o »izlaženju« kralja Zvonimira na Krk[22] — uz lučkoga župana, koji nije bio pravi župan, a zvao se, kako su neki mislili, egzotičnim imenom *Prbъnebga* (ili Prvanêg, Prvaneg, Pribineg), treba odreći i druge — jednako romantičarske — konjekture, da je taj *Prbъnebga* (odnosno Prvanêg, Prvaneg, Pribineg) poslao nekoga *Vitoslêava* (koji

---

[21] Za *prbъ* ispor. kraticu PRBR za lat. presbyter (g. 1186, OsL 20). Kod *nebgъ* krajnje je *g* nalik na *ž*, jer ima izveden i donji lijevi krak (kojega kod *g* nije bilo), koji je s nastavkom na desnom dijelu mogao pripadati ili slovu *ž*, a onda riječ postaje nejasna (jer *nebožь*, *nebožьnъ* znači nešto drugo), ili je naknadno dodan i imao je (s drugim dijelom) nadomjestiti poluglas. Ja prihvaćam to drugo rješenje (dok ev. hist. semantika ne učini vjerojatnim i prvo). — Da *Prbъnebga* nije moglo biti ime, i da to *a* nije moglo pripadati toj riječi, vidi se i po tome, što bi ono tada moralo biti å a ne *a*, kako svjedoče Drъžihå, Desim(i)rå i Mikulå.

[22] Ispor. »Nekako oko toga vremena došao je kralj na ostrvo Krk u pratnji krbavskoga župana Desile i lučkoga župana Prvanêga pa je darovao samostanu sv. Lucije kod Baške, kojemu je tada opat bio Držiha, neko zemljište« (Š i š i ć, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 582).

opet nije bio *Vitoslavъ* ni *Vitoslêavъ*) *vъ otocê* (ne ulazeći, naravno, u to, kako je ovamo — iza *vъ* — došao lokativ, i što je mogao značiti).

Grafijski je za taj drugi razdjel važno, da u njem uz ⰿ dolazi mlađe **m**, da nema znaka za *jery*, da su slova neuglednija, a neka i sitnija i nepravilnija nego u prvom dijelu, i da drugo ime, za razliku od prvoga i trećega, ne počinje s uvodnim *azъ* ili *mi*. Sve to upućuje na to, da je, ako ne sva tri, a ono svakako drugi potpis klesala druga ruka, jamačno ruka samoga potpisnika (koji se već pisao sa **m**). Zato se taj razdjel i ne može uzeti kao mjerilo za tada još suvremenu, pravu (crkvenu) pisarsku tradiciju, koja se još predstavljala tako, da se u crkvenim tekstovima pisalo ⰿ (latinsko *M* je tek pomalo prodiralo u imena i u isprave i iz njih istiskivalo starije ⰿ), da je poluglas bio samo jedan (*jor*) i da se pisao i u jakoj i u slaboj poziciji, da se ę zamjenjivalo sa *e* i da se javljalo jedno uz drugo i *ję* i *e*, i da su *v*, *d* i *jor* (u svojem desnom dijelu) i u klesanim tekstovima čuvali staru oblinu (uz modifikacije u spojnim lukovima; stilizacija *p* i *ju*, po sebi zanimljiva, ne dolazi u rukopisnim tekstovima te je za njihovo datiranje irelevantna; za *å* vidi str. 32).

U drugom dijelu — u minacijskoj formuli — sporno je samo ono mjesto pri kraju 7. retka, koje je oštećeno i napuknuto, a nalazi se između *klъni i bo(gъ) i i . g.* (4) *e(vaglisti . . .* itd.). Rački i Črnčić vide tu kraticu za *blažena bogorodica*, Jagić misli, da je tamo bila *božia sila*, Strohal je za *bogorodilju*, a Štefanić za *blaženu roditelьnicu*. Štefanić je, koliko je vidio, dobro vidio, i zato kaže, da iza *bo(gъ) i* stoji najprije *b* pa poslije njega slovo, koje mu se činilo kao *n* (ali je nesiguran, pa ga meće u zagradu), zatim *a*, pa onda jedno oštećeno mjesto i iza njega — na kraju — *la*, samo za njegovo izvođenje, kako za *n*, tako za *r* (ispred *la*) i za »*bna rla*«[23] — *blažena roditelьnica* — ne bih mogao reći da je sretno i da znači napredak prema čitanjima, koja su prije spomenuta.

I ovdje se, kao i u 4. retku, nije polazilo od toga, da su petlje, koje su vidljive ili bar jednim dijelom vidljive, mogle pripadati i slovu *ï*, što je ovdje moglo biti još važnije nego tamo, jer se moglo raditi o broju, kao što s brojem počinje i nastavak, koji iza toga slijedi (*. g. evaglisti*). Doista, ako se dobro razgledaju konture i udubine na ploči i konture na Standlovoj snimci, vidjet će se prilično jasno, da je iza *b* stajalo *ï* (samo u nešto mlađem obliku nego u 4.

---

[23] op. c. 5.

retku), a iza *a* slovo *p*, kojega se jedan krak Štefaniću činio kao ostatak slova *r*. Ako se ovo poveže, i ako se uzme u obzir, da slova .*bī*. nisu predstavljala glasove nego broj (12, *dvanadeste*), onda to mjesto treba čitati *klъni i bö i . bī.* (12) *apla i. g.* (4) *evaglisti* itd., odnosno, kada se razvežu kratice, *klъni i bo(gъ) i . bī.* [12] *ap(osto)la i . g.* [4] *eva(n)g(e)listi i s(ve)taê Luciê am(e)nъ.*

U ostala dva dijela — u zapisu o gradnji crkve i u zapisu o sv. Mikuli — nema prijepornih mjesta osim onoga *otočьca* u zadnjem retku posljednjega dijela, gdje će biti točno ono, što kaže Štefanić (OsL 6), samo — ja se ne bih mogao nikako složiti s time, da je taj posljednji dio pisala (klesala) ista ruka, koja je klesala i zapis iznad njega. Iako se broj latiničkih slova, koja se nalaze u Dobrovitovu zapisu, ovdje povećava samo za *N*, identičnost opovrgava poseban znak za poluglas, koji nije diktiran prostorom i ne nalazi se drugdje na ploči, a tu se javlja nekoliko puta.

Što se grafijskih obilježja posljednjih triju dijelova tiče, valja istaknuti, da oni prema prvom, pa i prema drugom dijelu (prema dijelu s imenima svjedoka) znače znatan nazadak te ne svjedoče dobro o Dobrovitu i o onome, tko je u kamen klesao natpis o sv. Mikuli. Isporede li se s time starija acta croatica, vidjet će se, da je *tolik* utjecaj latinice osamljen i u svjetovnim spomenicima (da se o crkvenima i ne govori), i da se ti dijelovi nikako ne mogu uzeti kao mjerilo za datiranje drugih spomenika. Obrnuto, prva dva dijela — razdio o darovnici i razdio s potpisima — s pravom se mogu uzeti kao odraz svojega vremena i prema tome kao kriterij za ocjenu starijih glagoljskih spomenika.

Od grafijskih znakova, koji se ističu na Baščanskoj ploči, osobito je zanimljivo ⊢⊣, koje dolazi u alternaciji sa ╥ te se u tom obliku ne nalazi ni u jednom drugom spomeniku. Jagić za nj (u svojoj paleografiji, ESF 3, 144) kaže, da je ostalo neobjašnjeno, te napominje, da bi moglo biti u svezi s grč. kurz. *a*, no odmah primjećuje, da se time nikako ne objašnjava njegova uglatost (a osim toga ne treba zaboraviti, da taj znak dolazi u spomeniku, koji inače ničim ne upućuje na utjecaj, koji bi dolazio s te strane; op. moja).

V. N o v a k ga je izvodio iz beneventane jednako kao i m i onaj posebni znak za poluglas na kraju posljednjeg dijela natpisa.[24] Dok bi se za drugo i treće slovo to još nekako moglo prihvatiti (ako

[24] V. N o v a k, Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane. Zagreb 1922, 62-66.

se uzme u obzir jak utjecaj latinice u donjem dijelu ploče), za *å* (kako bilježim baščanski znak za *a)* takvo se tumačenje ne može prihvatiti već i stoga, što se ono dosljedno primjenjuje upravo u tekstu, koji s beneventanom, pa tako i s beneventanskim m, nije imao ništa zajedničko.

Štefanić je mislio, da će se o tome, da li je taj znak učinjen reviziji cijeli kompleks pitanja oko podrijetla glagoljske azbuke, jer prema grčkome *a*, moći »reći sud istom onda, kad se podvrgne eto i ovi znaci i oni na Valunskoj ploči (na Cresu), koje ne umijemo pročitati, dokazuju, da je kod nas postojao jedan grafički elemenat različit od Ćirilova pisma« (OsL 6). Ja ne bih išao tako daleko i prije bih pokušao to pitanje riješiti na domaćem tlu, držeći se pri tom i objektivnih (grafijskih) i općih (lingvističkih) principa.

Kada god se u pismu nađu dva različita slova za isti glas, onda je to obično ili a) znak, da se jedno od njih za taj glas upotrebljavalo prije, a drugo da je nadošlo poslije, odnosno, da je jedno grafijski ostatak iz prošlosti a drugo njegova zamjena i njegov nadomjestak u sadašnjosti — ili b) znak, da se glas, koji se označavao sa dva različita slova, i izgovarao u dvije različite nijanse, od kojih je svaka za sebe mogla biti samostalna, tj. svaka je fonološki mogla predstavljati glas. To drugo često je slučaj i kada se slova uzimlju iz stranih azbuka, jer se ona često upravo zato i uzimlju, da se njima označe nijanse, koje se u svojem sistemu nisu mogle — ili se bar dovoljno jasno nisu mogle označiti. Tako smo i mi iz češke azbuke uzeli *č* a iz poljske *ć* i *ń* i stvorili svoje *đ* i *ļ*.

Kod Baščanske ploče ne radi se međutim o uvođenju nekog posebnog (beneventanskog) znaka za *a*, a sve kada bi se i radilo o tome, trebalo bi također kazati, zašto se takav znak uvodio, i u kakvu je odnosu — mislim, prvenstveno, u kakvom je funkcionalnom odnosu bio prema prijašnjem (i jednostavnijem) ╥. Novak se u to nije upuštao, a kako se nije mnogo osvrtao ni na grafijske momente, koji baščanski znak odvajaju od beneventanskoga *a*, može se njegova postavka uzeti samo kao pokušaj, koji nas međutim mnogo ne približava rješenju, koje bismo u takvim raspravama željeli naći.

Jedini, koji je pokušao tomu pitanju pristupiti i s lingvističke strane, bio je I v a n Č r n č i ć. On (sebi svojstvenim stilom) u Književniku 2, 16—17 rezonira ovako: »A (kakvo je slovo) dvanaesto u 2. redu? I zato ne znadu naši bukvari nijedan. Nu takovih je još deset, pak ako ti jedan muči, ne muči drugi, a to je naša sreća.

Najprije uzdigni mu desni kraj, te ga nastavi na lijevi, široki: eto ti, malo simo malo tamo, Klementovo ѫ. Možebit tu zec leži? Ustao sam ga! ali ga ja ne ću ubiti! neka ga ubijaju a i ubiju kojim vješta bolje od mene. Ja ću samo reći, da to naše slovo, ako i jest slika i prilika onomu, težko da (je) tu njegova glasa: ą, težko da je dr'žihѫ, hr'vѫtski, župѫn, zѫ, opѫt, zidѫh, kosmѫt, obladajušćѫgo, krѫinu: zašto te riječi ne imaju takova glasa, a valja da ga nisu ni imavale: te je u 2. redu čisto o p a t. Po tom ja držim, da je to slovo nekakvo *a* ili *o*, mutno kao *oa*. Na Krčkom bo govore u nekih selih: *Koate* (Kate), *Moare* (Mare), *Poave* (Pave) i sve tako. A tako sam ja čuo i druguda«. Štefanić međutim misli, da je nemoguće, »da bi onaj poseban znak za *a* odgovarao specijalnom krčkom izgovoru (= *ua*), kako se domišlja Črnčić« (OsL 6), ali ne kaže razloga za to svoje mišljenje. Mislim, da stvar ipak nije tako jednostavna, i zato ću se njome malo iscrpnije pozabaviti. Da bismo pritom mogli sustavno pristupiti k poslu, treba riješiti, i to najprije za svaki dio posebno i onda za sve dijelove zajedno, a) pitanje odnosa između *a* i *å*, b) pitanje njihove fonetske i fonološke vrijednosti i c) pitanje, je li *å* ostatak od starine ili mlađi oblik unesen sa strane, i što je moglo uvjetovati njegovu primjenu na mjestima, na kojima se nalazi u tekstu.

U prva dva dijela — u Držihinu zapisu i kod potpisa — *å* dolazi u riječima *Drъžihå, hrъvåtъskъĭ, Župån., Desim(i)rå, Krъbåvê, Mrå*... U 2., 3., 5. i 6. riječi *å* je dugo, a u prvoj i u četvrtoj ima i fonološku funkciju: dijeli *Držiha* od *Držihe* i *Desimira* od *Desimire*. Značajno je za taj dio, da *å* ne zamjenjuje sufiksalno *a* u gen. sg. kod imenica muškoga roda ***(otca, duha, ĭerma)*** ili ***a*** u aoristu ***pisahъ, da.***

U trećem dijelu — u minacijskoj formuli — *å* se nalazi samo u prijedlogu *zå* ispred ak. pl. *ńe*.

U četvrtom dijelu *å* dolazi u riječi *opåtъ* (u I dijelu *opatъ*, lat. abbas), u aor. (ili impf.) *zъdåhъ* (prema *pisahъ* u I dijelu), u sufiksu za gen. sg. ***Kъsъmъtå*** **(prema** ***-a*** **u I dijelu),** ***obladajućågo*** i u diftonškom ***-ai-*** u ***kъråinu.***

U petom dijelu znak *å* se nalazi samo u riječi *Mikulå* (s funkcijom kao u *Drъžihå, Desim(i)rå*). U tom dijelu nema nijedne druge riječi, u kojoj bi dolazilo *a*, te se prema tome ne može utvrditi, kada se eventualno (u kojim prilikama) upotrebljavao jedan, a kada drugi znak.

Zanimljiv je osobito odnos *a* : *å* u prvom i drugom i u četvrtom dijelu: dok *å* u prva dva dijela dolazi tamo, gdje je *a* bilo dugo te je podlijegalo muklijem izgovoru (*ā* ≥ *å*), u četvrtom dijelu dolazi i ondje, gdje se *a* nije mijenjalo i gdje je bilo kratko, što znači, da klesar toga dijela, koji i inače nije bio osobito vješt glagoljici (o čemu svjedoče latinska slova, koja je unosio u svoj tekst), nije pravo znao, kada je valjalo pisati *a* a kada *å*. To se pak moglo dogoditi tako, da mu a) ili nije bila jasna glasovna funkcija *å* (prema *a*), ili je to b) bio stranac ili u najmanju ruku čovjek, koji nije razlikovao *å* od *a*, i kojemu je latinica bila bliža od glagoljice.

A sada, odakle je to *å* i kakva mu je bila upotreba? — Javlja se samo na Baščanskoj ploči i dosad se nije našlo ni na kojem drugom spomeniku bilo na Krku ili na kojem drugom glagoljaškom području. Osim toga najdosljednije se primjenjuje upravo u najstarijem dijelu teksta, u dijelu, koji je najbrižljivije pisan, koji govori o kralju i o njegovoj darovnici, u kojem Ⰿ još nije zamijenjeno mlađim (beneventanskim) m. Kako je ono došlo na ploču, zašto je uvedeno i tko ga je uveo? Izreći ću svoje mišljenje, s kojim se neki možda ne će složiti, ali ja u ovom trenutku — dok se ne nađu drugi, stariji spomenici, koji će unijeti više svijetla u glagoljsku epigrafiju — za nj ne nalazim drugoga izlaza.

Ja držim, da se u tom grafemu krije velika starina, i da ga je Držiha ili onaj, tko ga je prije njega u toj funkciji upotrebljavao (ako se prije upotrebljavao), namjerno uzeo iz starijeg pisma, da njime označi jednu glasovnu nijansu, koju sa ѫ nije mogao označiti. Kakvo je to pismo i kakav je to bio znak, i kakav se glas njime označivao? — Već je rečeno, da se njime u prvom i u drugom dijelu označuje muklo *a*, odnosno onakvo *ā*, koje se na Krku, oko Dubašnice i drugdje — kako je to i Milčetić prije šezdeset godina zabilježio — izgovaralo kao *å*, ali »jako na nos« (gotovo kao nazalno *å* ili, kako Milčetić kaže, kao »osobit grleno-nosni glas«, Rad 121, 100). Mislim, da se takvo čitanje na Krku s mnogo razloga može prenijeti i u veliku starinu i da je upravo ono moglo dati poticaj, da se na jednom spomeniku, koji nije bio namijenjen crkvi i koji nije potpadao pod njezinu tradiciju, pokuša takav glas i grafijski odvojiti od čistoga *a*. U tu svrhu mogao je vrlo dobro doći znak za stražnjojezični nazal, koji je još u knjigama dolazio i mogao je ljudima, koji su se knjigama bavili, otprije biti poznat. I Črnčić je, kao što se vidjelo, upućivao na ćir. ѫ, no ja ne mislim, da je naš

3*

znak uzet iz ćirilice, već sam prije mišljenja, da u njem treba gledati modificirano i, uglavnom, na svoj osnovni oblik svedeno glagɜє.

Hrvatska glagoljica, čini se, nije poznavala є, te isto tako nije imala ni ɜє, već je za nazale, dok su se oni izgovarali, upotrebljavala ɜє i ɵє. Kod tih je grafijskom stilizacijom s vremenom nestao kružić, koji je spajao oba dijela (ispor. ɜє u Grškovićevu apostolu), pa se u klesanim, a tako i u nekim pisanim spomenicima (na pr. u Bečkim listićima) drugi dio glag. ɜє sasvim izjednači s prvim dijelom (tako da je Jagić i za ɜє u Bečkim listićima mislio, da stoji mjesto ɜɜ). Da je kod ɜє tako bilo, to se — kao što se vidi — lako dade potvrditi u spomenicima. Kod ɵє je to mnogo teže, jer se ono gubi prije ɜє, pa se može samo pretpostavljati, da se i ono grafijski razvijalo kao što se razvijalo i ɜє. Kod toga se drugi dio (є), kojemu se zatrla prava sveza s prvim dijelom (za razliku od ɜє, gdje je zbog sličnosti došlo do jednačenja), zacijelo kojekako reducirao, tako da je priljubljen uz osnovni dio i s reduciranim crticama na uspravnom kraku mogao dati grafem nalik na *ǎ* na Baščanskoj ploči. O tome se može svatko uvjeriti, ako pokuša na desnom kraku nadomjestiti crtice na oba kraja i u sredini: sličnost je očigledna.

U posljednjem dijelu (u zapisu o Mikuli) nalazi se nekoliko znakova, koje bi također trebalo spomenuti: to je poseban znak za poluglas, koji Jagić (ESF 3, 144) isporeduje sa ćir. ь; znak, koji može biti i obrnuto *o* i uspravljeno *v*, za koji Jagić misli, da bi mogao biti prije ćir. B nego uspravljeno glag. ШI, i, konačno, poseban znak za *č*. Ako se dobro ogleda taj dio na ploči, vidjet će se, da ga je klesala ruka, kojoj nije bila dobro poznata ni glagoljica, a nije joj, sva je prilika, bila poznata ni ćirilica, jer inače ne bi i *ь* i *č* pisala obrnuto (a znak iza riječi *Mikulǎ* ipak je *v*, kako je čitao Štefanić, a ne *o*, i iza njega nije *t* nego znak za poluglas, kako su vidjeli i Črnčić i Rački: dovoljno je isporediti znak *v* u *vъ* i u *(s)vetuju* (sc. *Luciju*), da se vidi, da su jedan i drugi jednaki).

Cijeli tekst Baščanske ploče — kada se unesu svi ispravci i kada se razriješe kratice — glasio bi prema tome ovako:

+ .*č. n. ž.* [1077] *Vъ ime Otca i S(i)na i S(ve)tago Duha. Azъ*
opatъ Drъžihǎ pisahъ se o ledinê juže
da Zъvъnim(i)rъ kralъ hrъvǎtъskъï vъ
dni svoję vъ svetuju Luciju i s(veta)go Ier(oli)ma.
Mi župǎnъ Desim(i)rǎ Krъbǎvê. Mrǎ . . . ъ vъ Lu-

cê pr(ez)b(itr)ъ neb(o)g(ъ). Azъ poslъ vin . . . lê . . vъ v o-
tocê; da iže to por(e)če, klъni i Bo(gъ) i bï. [12] *ap(osto)la i g.* [4] *e-*
va(n)g(e)listi i s(ve)taê Luciê am(e)nъ. Da iže sdê žive-
tь moli zǎ ne Boga. Azъ opǎtъ D(o)brovitъ zъ-
dǎhъ crêkъvъ siju s svoeju bratiju sъ dev-
etiju vъ dni kъneza K(o)sъmъtǎ oblad-
ajućǎgo vъsu kъrǎinu. I bêše vь tь dni M
ikulǎ vь otočьci sь svetuju Luciju vь edino.

9. Toliko je prostora trebalo posvetiti Baščanskoj ploči, jer je 1) u njezinu čitanju trebalo neka mjesta ispraviti i 2) jer je to naš najstariji datirani glagoljski spomenik, pa njegova grafija, osobito grafija prvoga dijela, sa svojim fondom može poslužiti kao opći kriterij za datiranje crkvenih tekstova na prijelazu iz XI u XII stoljeće. Elementi, koji su kod toga relevantni i koji se — zajedno — mogu uzeti kao karakteristični za drugu polovinu XI vijeka, jesu: za *m* samo ꙮ, za poluglas samo ₈, odnosno njegova hrvatska varijanta, za prednji nazal i za *jery* uz *e* i *i* još i ɜє, ɵᴛ; ᴛ u samostalnoj funkciji (kao glas); osim toga kao mlađa crta u posljednjoj četvrti: uz ꙮ mlađe (i jednostavnije) beneventansko m.

Već na osnovi tih kriterija moglo se pristupiti datiranju nekih starijih tekstova, koji se od njih nisu mnogo udaljivali, a datirali su se kojekako — ponajviše zato, što se nije osvrtalo na ono, što je u tim kriterijima bilo jasno i prilično jednoznačno dano. Time je bio učinjen velik propust, i upravo tomu se ima pripisati to, što je datiranje većine naših spomenika i fragmenata iz XII i XIII vijeka tako nesigurno, tako — moglo bi se reći — u zraku. Uzmimo samo najvažnije među njima, Bečke listiće i Grškovićev i Mihanovićev apostol, prema kojima, kada se oni odrede, ne će biti teško orijentirati i ostale, koji idu u to razdoblje.

. . . .

BAŠČANSKA PLOČA KAO ARHEOLOŠKI PREDMET

Branko FUČIĆ, Rijeka

Interes, koji već stotinjak godina postoji u naučnim krugovima slavista i historičara za Baščansku ploču koncentrirao se na filološko, paleografsko i historijsko značenje njenog tekstualnog sadržaja.

Jezična analiza, čitanje i rekonstrukcija oštećenih i uništenih dijelova natpisa, određivanje paleografskog stupnja razvitka i morfoloških specijaliteta njenog pisma, datacija, geneza i svrha natpisa, utvrđivanje diplomatičkih karakteristika teksta i eksploatiranje podataka što ih historiografu taj tekst pruža kao dokumenat prve ruke, bili su zadaci, koji su se kroz proteklih sto godina postavljali pred istraživače Baščanske ploče.[1]

Kraj tih zadataka, koji su redom bili usmjereni na sam tekst, nije bilo riješeno pitanje identifikacije ovog spomenika kao arheološkog objekta u njegovoj materijalnoj predmetnosti, u njegovoj izvornoj uporabnoj funkciji i u njegovom izvornom prostornom smještaju.

Zadatak je ovih redaka da na temelju zapažanja na samom spomeniku i na temelju nalaza, što su ih donijela prošlogodišnja istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru[2] rasvijetli i ovo pitanje, dajući time i s arheološke strane prilog što potpunijem studiju jednoga od naših najistaknutijih narodnih povijesnih spomenika.

Deskripcija

Baščanska ploča je pačetvorinasta ploča školjkastog vapnenca, blijedo žućkaste boje. Na slici I. donosimo njen shematski prikaz s označenim izmjerama. Visoka je 99,5 cm, široka 199 cm a debela pri dnu oko 7,5 cm a pri vrhu 9 cm.

Duž gornje stranice njene prednje plohe proteže se 22 cm široka bordura, koja je svojom plohom iskočila 2 cm. Na toj je borduri uklesan ornamenat. U polju pod bordurom, visokom 77,5 cm i širokom 196,5 cm uklesan je glagoljski natpis u 13 redaka. Duž desne bočne

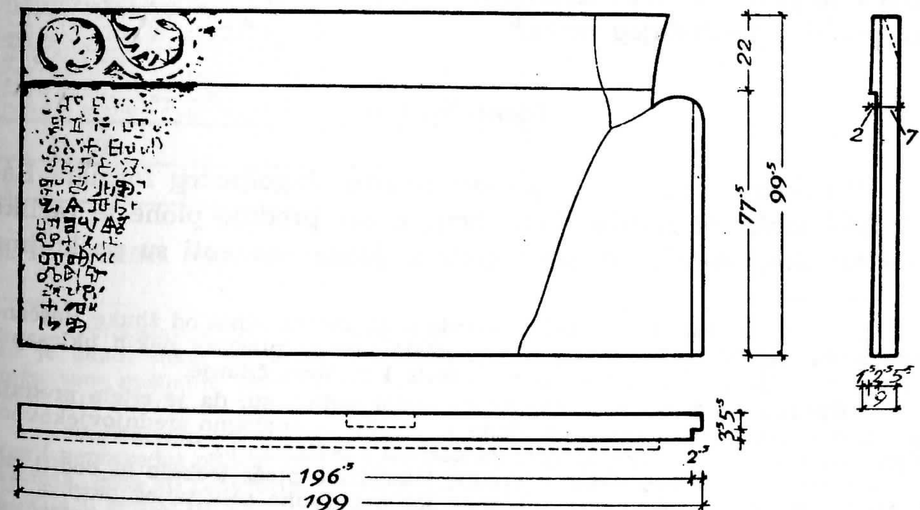
[1] Prikaze o dosadašnjim istraživanjima Baščanske ploče vidi u radovima Vjekoslava Štefanića: Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku (Croatia sacra, 1936. i separat), Baščanska ploča (Hrvatska enciklopedija II., Zagreb 1941., str. 274—276) i Baščanska ploča (Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1955., str. 384—387).

[2] Istraživanja su organizirali Staroslavenski institut u Zagrebu i Jadranski institut u Rijeci. U toku mjeseca kolovoza i rujna 1955. izvršeno je prelaganje pločnika u lađi crkve sv. Lucije u Jurandvoru i proveden je iskop pod pločnikom.

plohe (desne gledaocu, koji stoji pred Pločom)[3] profiliran je istak, širok 2,5 cm, visok 5,5 cm. Na stražnjoj plohi, otprilike u sredini, pri vrhu, koso je nizdol uklesana udubina, duga 20 cm, a na vrhu široka 3 centimetra.

Na prednjoj plohi ravna površina polja s glagoljskim natpisom obrađena je »češljem«. Uz lijevi i donji rub, gdje je Ploča najbolje sačuvana, vidi se jasno ta obradba, pa se tu razabira i smjer udaraca češljem, odozgo dolje. Dekoracija na borduri klesana je uskim, glatkim dlijetom. Stražnja ploha grubo je obrađena šiljastim dlijetom (»špica«, »puntarol«). Donja bočna ploha, koja je danas vrlo dobro sačuvana, fino je obrađena češljem. Na gornjoj bočnoj plohi ne vidi se izvorna klesarska obradba, jer je njena površina izlizana, a mjestimice je odlomljena i izjedena. Lijeva bočna ploha obrađena je »puntarolom«, tek joj je gornji brid oštro izveden dlijetom. Desna bočna ploha, odlomljena u svom gornjem dijelu, pokazuje na sačuvanim donjim dijelovima istaka preciznu obradbu površine glatkim dlijetom.

U današnjem stanju Baščanska ploča nije integralno sačuvana. Manjka joj komad kamena u gornjem desnom uglu a osim toga je i raspukla, tako da se sada sastoji od tri velika fragmenta (vidi sliku I) i četiri manje krhotine pri dnu velike pukotine.

Sl. I. Dimenzije Baščanske ploče (u centimetrima). Pogled sprijeda i s bočne strane te tlocrt.

[3] Kako no ovom mjestu, tako i kod svakog opisa predmeta u ovoj radnji, upotrebljavat ćemo prostorne oznake »lijevo« i »desno« sa stajališta gledaoca koji stoji pred predmetom.

Površina njene prednje plohe izlizana je osim prve donje trećine i osim zone duž lijevog i djelomično duž donjeg ruba. Uz to se na Ploči javljaju i znatnije rupičaste korozije, osobito na borduri (u drugoj, trećoj, četvrtoj, petoj, šestoj i desetoj vitici ornamenta lozice) te u tekstu. U tekstu je uništeno više od polovice prvog retka, te se tu tek mjestimice naziru tragovi slova; odlupljenjem velike fosilne školjke uništen je natpis pri koncu trećeg i četvrtog retka, a u trećoj četvrtini duljine petog i šestog retka tekst je toliko korodiran, da se od uklesanih slova vide tek dijelovi.

Ploča je osim toga u manjim, rasijanim kvržicama pokrivena vrlo čvrstom žbukom, kojoj je vrijeme dalo patinu iste boje kakva je prilegla i uz kamen, tako da se na prvi pogled te kvržice žbuke doimlju svojom hrapavošću kao oštećenja samog kamena.[4] Znatni tragovi žbuke nalaze se i na lijevoj bočnoj plohi, a ima ih i na gornjoj, donjoj i desnoj bočnoj plohi, osobito na već spomenutom istaku.

Na prednjoj plohi Baščanske ploče, — na borduri s ornamentom i na polju s natpisom — mjestimice je sačuvana rumena boja podloge, kojom je izvorno cijela ta ploha bila prevučena. Po kontinuitetu premaza i po intenzitetu boje to je rumenilo najuočljivije i najsačuvanije u borduri (lijevo od prve vitice) i u brazdama mnogih slova, osobito u prvom slovu od drugog do devetog retka, no tragova rumenila ima i po površini Ploče izvan samih brazda, na pr. oko slova I, K, U na početku posljednjeg retka.[5]

Identifikacija

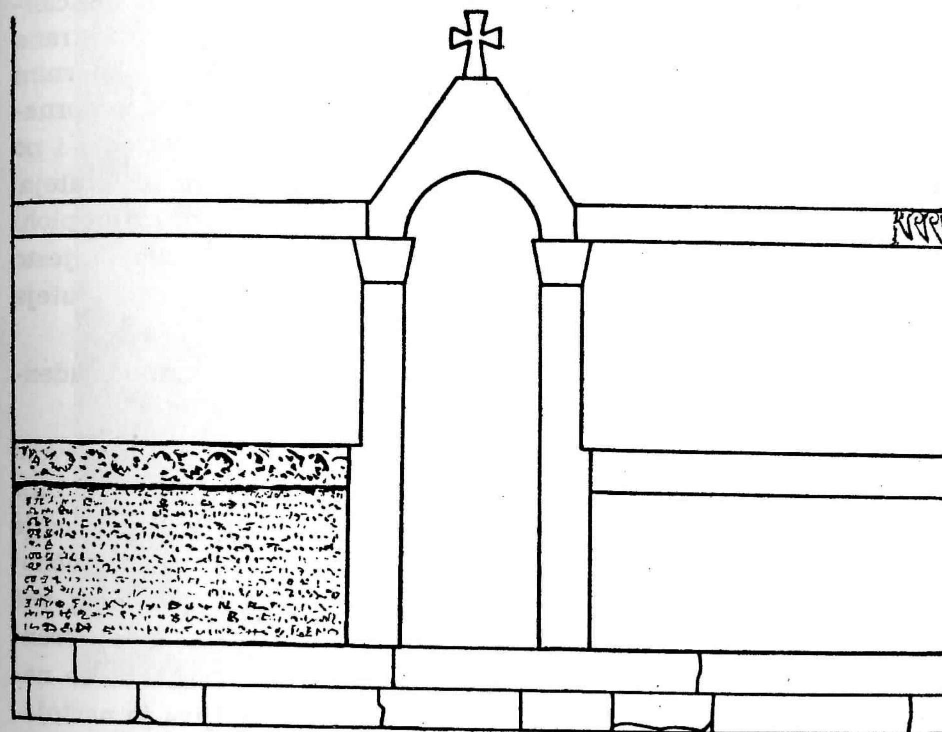
Dimenzije i proporcije pačetvorinaste, dugoljastog formata Baščanske ploče, pa likovna koncepcija njene prednje plohe te razlike u klesarskoj obradbi njenih pojedinih ploha elementi su po kojima

[4] Bilo bi uputno, da se restauratorskim zahvatom očisti od žbuke Baščanska ploča, jer bi na očišćenoj plohi postala jasnija plastika nekih uklesanih slova, a dosljedno tome, postalo bi jasnije i njihovo čitanje.

[5] Upravo ovi posljednji tragovi rumenila indicij su, da je cijela prednja ploha bila prevučena rumenilom, koje je služilo — analogno srednjovjekovnoj kamenoj skulpturi — kao podloga za pozlatu i polihromiju.

O ovom tehničkom detalju izvedbe Baščanske ploče trebalo bi voditi računa i kod tehnike decifriranja njenog još nepotpuno pročitanog natpisa. Uz pomoć lupe vjerojatno bi pažljivi istraživač na kritičnim točkama oštećena teksta naišao na sitne tragove rumenila u dnu danas korodiranih brazda glagoljskih slova, pa bi mu i ti sitni tragovi mogli poslužiti kao sigurni elementi za rekonstrukciju pojedinih slova. Na dublje korodiranom mjestu rumenila ne može biti; u oštećenim partijama ono se može pojaviti samo u udubinama, koje su izvorno nastale dlijetom.

zaključujemo, da je ona jedna od pregradnih ploča (pluteus)[6] koja je pripadala crkvenoj pregradi (septum), kakve pregrade nalazimo u našoj crkvenoj arhitekturi obalnog i otočkog područja u predromaničkom i ranoromaničkom razdoblju. Te su pregrade funkcionalno dijelile crkvenu lađu (prostor za puk) od crkvenog prezbiterija (prostora za kler) u smislu liturgijskih propisa i arhitektonske tradicije oblikovane još u starokršćansko doba.[7]

Sl. II. Grafička rekonstrukcija septuma. Baščanska ploča bila je lijevi plutej.

[6] Pretpostavku, da je Baščanska ploča plutej crkvene pregrade, saopćio mi je akad. slikar o. Vinko Fugošić u razgovoru u Pazinu godine 1951. Njegovo sam mišljenje iznio u članku »Sto godina Baščanske ploče« (Riječki list od 4. XII. 1951., str. 3).

Iskorištavam i ovu zgodu, da mu zahvalim na sugestiji, koja je bila putokaz i neposredni poticaj za istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, istraživanja, koja su potvrdila njegovu pretpostavku. To su mišljenje usvojili Leo Košuta u svojoj recenziji: Izdanja Staroslavenskog instituta u Zagrebu (Historijski zbornik 1952., str. 355. i 358.) i Vjekoslav Štefanić: Baščanska ploča (Enciklopedija Jugoslavije 1. Zagreb 1955., str. 384.)

[7] Vidi općenite prikaze o razvitku crkvenih pregrada kod *Cabrol Leclerque*, Dictionnaire d'archéologie crétienne s. v. *cancelli*, *transenna* i *iconostase*, a o našim crkvenim pregradama preromaničnog perioda u radu dr. *Lj. Karamana*, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930., str. 75—76.

Konstruktivno te se pregrade sastoje od vertikalnih stupova, između kojih se nalazi prolaz, od zabata polukružna ili trokutna oblika, koji nadlučuje prolaz i leži na kapitelima stupova, od kamenih horizontalnih greda, koje jednim krajem leže na kapitelu stupa a drugim su krajem uložene u pokrajni crkveni zid, te od pregradnih ploča (pluteus), koje dolje, lijevo i desno od prolaza, zatvaraju prostor. (Vidi sliku II). Pluteji su kamene ploče dugoljastog pačetvorinastog formata, dužinskih odnosa stranica 1 : 2 do 2 : 3. Na Baščanskoj ploči taj odnos je 1 : 2. U vremenu o kome je riječ, prednja strana pluteja, okrenuta publici, u pravilu je bogato ukrašena pleternim ornamentom, a pod kraj ovog stilskog razdoblja javlja se uz ornamenat i figuralni prikaz.[8] Baščanska se ploča po svom formatu i po toj karakterističnoj izbočenoj borduri podudara s tipom tih pluteja, a razlikuje se od njih netipičnom pojavom što joj se na prednjoj plohi ispod ukrašene bordure nalazi natpis a ne ornamenat. Tipično mjesto natpisa na našim crkvenim pregradama nije prednja ploha pluteja već prednja ploha zabata i horizontalnih greda.

Ima, međutim, i niz tehničkih detalja, po kojima možemo identificirati Baščansku ploču kao plutej.

Pluteji su jednim svojim krajem bili uloženi u pokrajni crkveni zid, dok su drugim krajem, svojim stanjenim perom ulazili u utor (vertikalni žlijeb) na bočnoj strani stupa. Na slici III, koja prikazuje ulomak stupa nekog crkvenog septuma iz Raba, vidi se na bočnoj plohi takav utor. Na desnoj bočnoj plohi Baščanske ploče onaj već opisani tanji istak jest takvo pero, kojim je ona bila na jednoj strani učvršćena u utoru stupa. Finija klesarska obradba pera, čime se nastojala postići glatkoća ploha i točnost profila, razumljiva je nastojanjem klesara da mu pero točno i glatko upada u utor. Naprotiv grublja obradba lijeve bočne plohe pokazuje, da tu klesaru nije bilo do takve preciznosti, jer je ta ploha ulazila u vertikalni prorez u zidu i tu bila vezana žbukom.

Donjom plohom pluteji redovito leže u užljebini posebne kamene substrukcije, koja im je siguran temelj. Donja je ploha, stoga, ravna i brižljivo obrađena, da bi točno prionula uz ležaj. Ta je ploha i na Baščanskoj ploči glatko klesana.

---

8 Primjere pluteja ovoga doba vidi kod Karamana o. c. slika 89. (fragmenti pluteja IX—X st. s pleternom ornamentikom iz Koljana kod Vrlike) i slike 118. i 119. (pluteji s figuralnim prikazima druge pol. XI st. iz Zadra).

Stražnjoj plohi, sakrivenoj oku vjernika, klesar ne poklanja pažnje kojom obrađuje prednju plohu, namijenjenu pogledu publike, pa je stražnja ploha uvijek grublje klesana, a tako je to i na Baščanskoj ploči.

Sl. III. Donji dio desnog kamenog stupa jednog crkvenog septuma (prijelaz XI u XII st.; Rab, lapidarij u dvorištu palače Nimira).

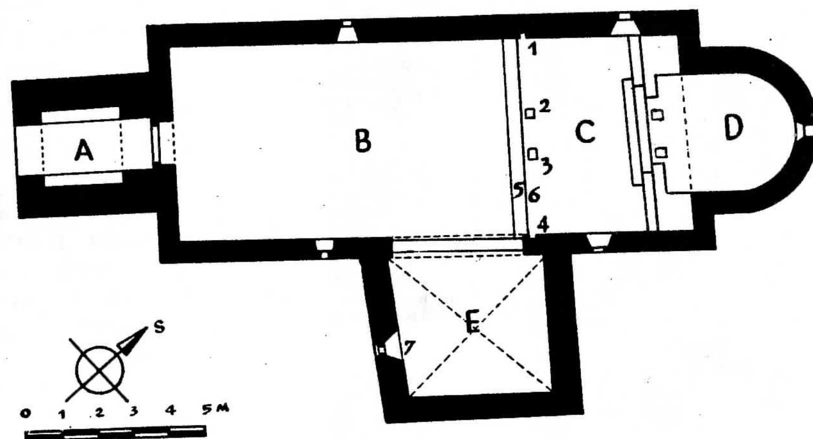
Da je prednja ploha bila proračunata na dekorativni učinak, otkrivaju nam uz plastičnu obradbu ornamenta na borduri i sačuvani tragovi rumenila na njoj. U tom rumenilu (bolus) vidimo podlogu izvorne polihromije i pozlate — prakse koja je bila česta u umjetničkoj obradbi kamena ovoga doba.[9]

---

9 Primjer polihromiranja pluteja i drugih dijelova kamenog crkvenog namještaja iz vremena blizog postanku Baščanske ploče nalazimo na fragmentima pleterne plastike u zadarskom arheološkom muzeju. Na fragmentima iz Zadra vidi se izbor polihromije u ostacima crvene, modre i zlatne boje. (Vidi: Karaman, Iz kolijevke itd. str. 73). »Kad je g. 1931. u Sv. Mojsiju u Solinu bio odkopan zabat crkvene pregrade, opažala se na skulptiranim paunovima smeđe-žuta i crvena boja, koja je na zraku doskora do malih tragova propala.« (*Karaman:* Starohrvatska umjetnost. Časopis za hrvatsku povijest 1—2., Zagreb 1943., str. 65.)

Istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru godine 1955. dala su među ostalim rezultatima i materijalnu potvrdu prije navedenim zaključcima.

U tlocrtnoj dispoziciji ove ranoromaničke crkve (slika IV) — opatijske crkve benediktinaca glagoljaša —, ističe se znatna duljina prezbiterija (C) prema duljini lađe (B).

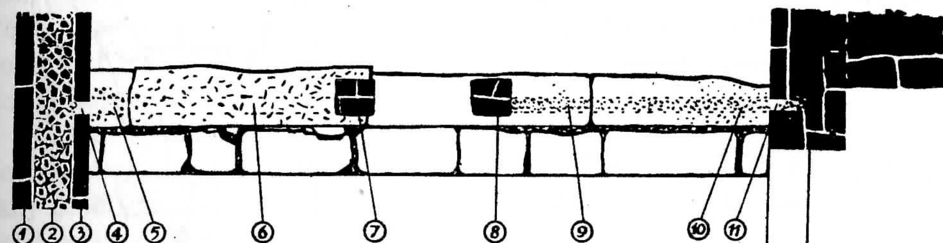
Sl. IV. Tlocrt (A zvonik, B lađa, C prezbiterij, D apsida, E kapela M. B. od Ruzarija).

Relativno veći prezbiterij u ovom je slučaju jasan, ako se ima na umu, da je Sv. Lucija bila samostanska crkva i da je veći prostor prezbiterija bio potreban zbog funkcija redovničkog kora.

Taj je prostor jasno razlučen od prostora lađe i visinskom dispozicijom — on se dvjema stepenicama izdiže nad lađom (sl. IV, 5 i 6). Te su dvije stepenice izgrađene od masivnih kamenih blokova, koji leže na čvrstoj substrukciji od nabijena kamenja. U sredini gornje stepenice, u kamenim su blokovima izdubene dvije četvorinaste rupe (sl. IV, 2 i 3), danas zatvorene opekama i žbukom.

Na sjevernom i južnom crkvenom zidu ustanovljen je pod recentnom žbukom po jedan vertikalni prorez (sl. IV, 1 i 4). Oba ova proreza nalaze se na istoj poprečnoj liniji, na kojoj tlocrtno leže i dvije rupe u stepenici. (Detaljan prikaz na sl. V, 4—7—8—11). Površina kamenih stepenica bila je izvorno obrađena češljem. Faktura češlja potpuno je sačuvana na prednjim plohama stepenica, dok se na gornjim plohama, kuda se stoljećima hodalo, izlizala. Jedino u desnom kraju gornje stepenice, gdje se uza južni crkveni zid naj-

manje hodalo i gdje se hodom najmanje brusila površina kamena, još se razabiru tragovi fakture češlja (sl. V, 10), a takvu izvornu klesarsku fakturu vidimo na toj stepenici i u jasno omeđenom pojasu, širokom oko 8 cm, koji se kontinuirano proteže površinom kamena od desne rupe do proreza u južnom (desnom) zidu (sl. V, 9). Tu se, na najsačuvanijim mjestima, još razabire, da je ta zona u izvornom stanju bila uklesana nešto niže od ostale razine kamena, dakle u obliku plitkog jarka.

Sl. V. Tlocrt septuma (1, 2, 3 — sjeverni zid, 4 — prorez za lijevi bok lijevog pluteja (Bašč. pl.), 5 — gornja stepenica s ostacima žbuke i utisnutim tragom B. pl., 6 — grubo preklesana površina gornje stepenice, 7—8. temeljne rupe stupova, 9 — izvorna visina na mjestu gdje je ležao desni plutej, 10 — dio stepenice uz južni zid sa sačuvanom izvornom klesarskom obradbom, 11 — prorez za desni bok desnog pluteja).

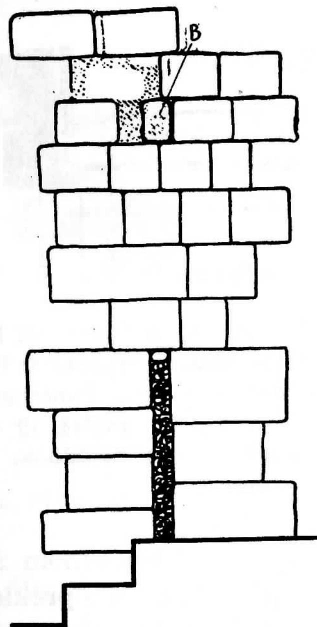
Na lijevoj strani stepenice, između proreza u sjevernom zidu i lijeve rupe, izlizana površina kamena bila je sekundarno preklesana grubim klesarskim alatom (zacijelo iz praktičkih razloga, da bi se postigla hrapava površina na kojoj se prolaznik ne može u hodu okliznuti) pa se danas na toj površini ne mogu više utvrditi tragovi izvorne fakture (sl. V, 6). Prvi lijevi kameni blok na toj stepenici (kamen što stoji tik uz sjeverni zid) leži razinom svoje gornje plohe nešto niže od razine ostalih blokova ove stepenice (sl. V, 5). Razlika u razinama izravnana je žbukom, koja se u obliku tvrde ali danas korodirane nakupine priljubila uz kamen upravo pred otvorom vertikalnog žlijeba u sjevernom zidu. Na korodiranoj površini te nakupine može se nazreti utisnuti trag u smjeru okomitom na žlijeb.

Ovi tragovi u arhitekturi dostaju nam da rekonstruiramo izvorno stanje:

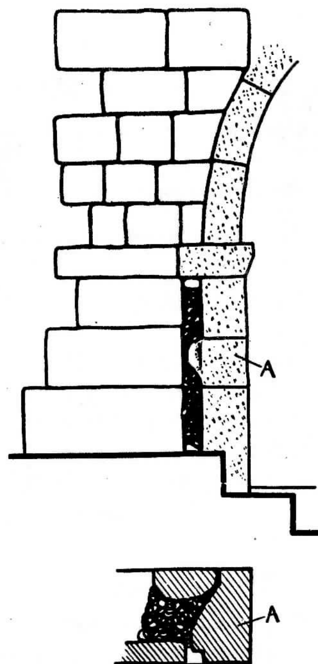
Duž gornje stepenice stajao je septum, koji je dijelio oltarni prostor s redovničkim korom od lađe. U četvorinastim rupama na toj stepenici (sl. V, 7 i 8) bila su usađena dva vertikalna stupa tog septu-

ma,[10] a u vertikalnim žlijebovima na pokrajnim crkvenim zidovima (sl. V, 4 i 11) bili su učvršćeni krajevi lijevog (dotično desnog) pluteja (vidi slike VI i VII).

Položaj, gdje je na tlu počivala donja bočna ploha desnog (južnog) pluteja, evidentan je po onom pojasu izvorne fakture kamena što teče od desne rupe u stepenici do proreza u desnom zidu (sl. V, 9). Dok se ostala površina stepenice gaženjem i čišćenjem izlizala,

Sl. VI. Tekstura sjevernog zida. Dolje prorez za plutej. (B ležaj kamene grede).

Sl. VII. Tekstura južnog zida s tlocrtom strukture. (Kamen A i istočkani kamenovi luka iz drugog kamenoloma).

u pojasu, koji je bio pokriven i zaštićen donjim bokom pluteja, izvorna se faktura mogla najbolje očuvati. I poslije, pošto je desni plutej bio odstranjen, dno plitkoga jarka bilo je manje izloženo trošenju od ostale površine stepenice.

Na lijevoj strani, na prvom kamenom bloku niže razine, lijevi je plutej prilikom fiksiranja bio podložen i pri dnu ožbukan, pa se u žbuki nazire oštećeni otisak njegove donje bočne plohe (sl. V, 5).

---

[10] Već je Neumann godine 1899. prepoznao u tim rupama trag septuma: »... in der oberen Stufen sind die Spuren der Löcher für die Cancellen erkennbar«. *W. A. Neumann:* Bericht über die im Jahre 1899 ausgeführte Reise in Dalmatien. Mittheilungen der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege in Wien, 1900., str. 195—196.

Baščanska ploča bila je jedan od dvaju pluteja na ovom septumu. Po peru, koje je uklesano na *desnom* boku Ploče zaključujemo, da je ona njime bila fiksirana u utor *lijevog* stupa, a to znači da je *Baščanska ploča bila lijevi plutej septuma.* Time je utvrđeno njeno izvorno mjesto u crkvenom prostoru.

Poredba dimenzija Ploče i dimenzija opisanih tragova septuma na gornjoj stepenici u crkvi materijalno potkrepljuje taj zaključak.

Visini Ploče (99,5 cm) odgovara visina vertikalnog žlijeba (100 cm), njenoj duljini (199 cm) — odbivši joj par centimetara, koliko je Ploča ulazila u zid (dotično u utor stupa) — odgovara razmak od zida do ruba lijeve rupe u stepenici (193 cm), a njenoj debljini (7,5—9 cm) širina žlijeba u zidu (9 cm).[11]

Oslanjajući se na logiku simetrične kompozicije, mogli bismo na desnoj strani septuma pretpostaviti plutej sličan lijevome, tj. Baščanskoj ploči, pa ne isključujemo u izvornom sastavu septuma u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru dvije »Baščanske ploče«.

Za dalju rekonstrukciju septuma koristimo se nalazom, koji je uslijedio u toku istraživanja Sv. Lucije u ljeto 1955. U gromači iza crkvene apside nađen je pravilno oblikovani komad kamena, četvorostranog prizmatičkog oblika, dugačkog 20 cm, visokog 19 cm i debelog pri vrhu 10,2 cm a pri dnu 12,2 cm (sl. VIII). Sve su mu plohe klesarski obrađene osim lijeve, koja je nastala mehaničkim lomom. Imamo, dakle, pred sobom ulomak kamene grede, koji po nizu tako zv. rakovica, uobičajenom motivu iz formalnog repertorija pleterne ornamentike, možemo identificirati kao ulomak horizontalne grede septuma, i to kao njen desni okrajak.[12]

Sigurno je, da raspolažemo s premalo elemenata, a da bismo do u detalje mogli rekonstruirati sliku septuma, osobito njegovog gornjeg dijela. Naša sl. II jest idealna shema, koja se oslanja na analogne oblike septuma iz crkava ovoga doba na našem obalnom području, a

---

[11] Na desnoj strani stepenice razmak između desne rupe i proreza u južnom zidu iznosi 206 cm; tu je razmak za 13 cm veći od odgovarajućeg razmaka na lijevoj strani.

[12] Primjere upotrebe ovog motiva na gredama septuma vidi kod *Karaman:* Iz kolijevke itd., slika 42, 43d i e, 64, 65, 68, 69, 89, 105, 106, 109. Na gredama septuma primjena je tog motiva bila najtipičnija. Rakovice su završni, obrubni motiv. Na gredama septuma one teku duž gornjega ruba, a pod njima se u pravilu proteže gladak ili profilirani pojas na kojem je najčešće uklesan posvetni natpis. Dok bi odsutnost natpisa na našem ulomku mogli protumačiti time, što je ovdje bio izlišan, jer se nalazio na pluteju, odsutnost pojasa pod rakovicama netipična je pojava u likovnoj kompoziciji ukrasa na gredi, pa izvorni oblik ovoga ulomka treba zasada uzeti s izvjesnom rezervom, dok ga eventualni novi arheološki nalazi ne potvrde.

ako ubuduće uslijede novi materijalni nalazi u arheološkom kompleksu crkve sv. Lucije, oni će tu sliku nadopuniti, a možda je u pojedinostima i izmijeniti.

No postojanje i visinu horizontalnih greda u gornjem dijelu septuma mislimo da možemo utvrditi kako na temelju pronađenog fragmenta grede, tako i po jednom tragu na sjevernom zidu, u kojem vidimo mjesto, gdje je greda bila fiksirana u zid. Među kvadrima oplate, koji su isklesani od kamena iste vrste, ima jedan manji kvadar od crvene breccie (sl. VI, B), koji se nalazi na visini od 235 cm nad podom, okomito nad prorezom u kojem je bio učvršćen plutej. Oko tog kamena reške su znatno šire od ostalih, s lijeve strane kamena oveća praznina ispunjena je žbukom, a i kvadri iznad njega čini se da su bili pomaknuti. Sve bi to bilo indicija, da je tu bila rupa za fiksiranje grede i da je ta rupa, nakon demontiranja septuma, bila zatvarana novim kamenom.

Pogled u unutrašnjost vertikalnog proreza na sjevernom zidu — koji je u toku radova g. 1955. bio očišćen od recentne žbuke, koja ga je sakrivala — omogućio je uvid u strukturu zida. Zid je bio građen od livene jezgre (krhotine kamenja, veličine oraha do veličine šake, vezane mortom od finog pijeska i neprosijana, netom ugašena vapna) (sl. V, 2) i pravilno klesanih kvadrova, kojima je obloženo vanjsko (sl. V, 1) i nutarnje lice zida (sl. V, 3). Kvadri su položeni u ispravnom zidarskom vezu, uskih rešaka. Spomenuti vertikalni prorez u zidu, u kojem je bila fiksirana Baščanska ploča — kao plutej septuma — nije izveden naknadnim klesanjem užljebine u već ugrađene kvadre, nego pretstavlja cezuru u horizontalnom nizanju kvadara, što je dokaz, da je taj prorez istovremeno s gradnjom zida namjerno izveden. U unutrašnjosti proreza vidi se jasno, da su bočne plohe svih kvadara, koje gledaju u njegovu šupljinu, na jednaki način glatko isklesane duž cijele svoje širine, a ne samo na vanjskom bridu kao kod ostalih kvadara, koji se sljubljuju. Da se tu radi o cezuri nastaloj u vrijeme gradnje, očito je i po tome, što kvadri, koji svuda teku u dosljednim horizontalnim pasovima, imaju diskontinuirane horizontale samo lijevo i desno od tog proreza (sl. VI). Mjesto za fiksiranje pluteja — Baščanske ploče — bilo je, dakle, određeno prilikom gradnje crkve; *Baščanska ploča — i cijeli septum — istovremeni su s gradnjom crkve.*

Stilski karakter ukrasa na Baščanskoj ploči odaje prijelazno doba pletera u romaniku. Pojava lozice, uklesane na borduri, već predstavlja romaničku prinovu u repertoriju formalnih motiva, ali u skulptorskoj obradbi lozice tu još traje manira pleterne plastike. Prostornost je tu svedena na svega dva plana, oblici su opisani tipičnim trostrukim brazdama, a kosim rezom u čistim plohama postignuto je ono za pleter karakteristično grafičko kontrastiranje svijetla i sjena.

Na ukrasu Ploče pojavljuje se jedan novi motiv ali u staroj obradbi, kako se on javlja na nizu spomenika u našem geografskom arealu pleterne plastike, na spomenicima, koje bilo po stilskim kriterijima, bilo po historijskim indicijima datiramo kasnim XI ili XII stoljećem.[13] Ipak je karakteristično za taj ukras na Ploči, da se on ne javlja u onako strogo dosljednoj grafičkoj stilizaciji kao u zrelom razdoblju pleterne skulpture, pa se na crtežu kontura i u obradbi rebara na listovima lozice sa Ploče već osjeća mekši rez dlijeta, kao nagovještaj drugačijeg osjećaja plastične forme. Karaman je i na ovom primjeru ukazao kako jenjava geometrijski karakter zrelog pletera.[14]

---

[13] Na pr. na portalu crkve sv. Bartula u Dubrovniku, vjerovatno prenesenom sa crkve sv. Stjepana iz XI stoljeća (Karaman o. c. sl. 57), na fragmentu s otoka Koločepa iz XI—XII stoljeća (Karaman, o. c. sl. 111, u sredini), na kamenoj dekoraciji prozora u crkvi sv. Mihajla kod Stona iz vremena 1077—1150. god. (*Karaman:* Crkvica sv. Mihajla kod Stona. Vjesnik hrv. arheol. društva, N. S. XV, str. 88—92., slika 3). U kvarnerskom području zabilježili smo ovaj motiv na fragmentima pletera XI stoljeća iz ruševina crkve sv. Vida u Sremu na otoku Cresu. (*B. Fučić:* Izvještaj o putu po otocima Cresu i Lošinju, Ljetopis Jug. akademije, knj. 55, str. 65). Sasvim u degeneriranim formama javlja se ovaj motiv oko god. 1197. na seljačkoj dekoraciji crkve sv. Marte u Biaćima, na tom kasnom izdanku pleterne plastike. (*Karaman:* Iz kolijevke itd., sl. 123).

[14] *Ljubo Karaman:* Kulturni spomenici na našem Jadranu. (Almanah Jadranska Straža 1925., str. 146.)

Baščanska ploča nije, naime, čini se, direktno datirana, što je pokazao Leo Košuta, o. c., analizom fragmenata znakova na početku prvog njenog retka, na mjestu gdje je većina istraživača pretpostavljala datum. No izvodom iz podataka što ih pruža sam tekst Ploče, određujemo vremenski raspon unutar kojega je Ploča nastala: Kada opat Držiha zapisuje, da je kralj Zvonimir darovao ledinu Sv. Luciji »v' dni svoję« — u svoje dane — tj. u neprecizirano doba svojega vladanja, ta stilizacija čini se, odaje osvrt Držihe na događaj, koji se je zbio u prošlosti. Iz sukcesije teksta zaključujemo, nadalje ,da je jedan drugi opat (Dobrovit), poslije Držihe, gradio crkvu. Gradnja crkve, a to znači i istovremeno podizanje septuma, pada poslije Zvonimirova doba (iza 1089) i poslije Držihina opatovanja, tako da se donja granica može povući negdje u posljednjem deceniju XI stoljeća. Crkvu gradi opat Dobrovit u vrijeme inače nepoznatog teritorijalnog kneza Kosmata, koji je morao vladati prije negoli pod mletačkim duždom Domenicom Michielijem (1118—1130) počinje vladanje kneza Dujma, prvog u neprekinutoj seriji krčkih knezova, poslije zvanih Frankopana. Dosljedno tome gornju granicu postanka crkve i Baščanske ploče treba postaviti prije Dujmova vladanja.

S dekoracijom Ploče u završnoj smo fazi jednoga stila, gdje se u sebi zatvoreni homogeni likovni sistem počinje mijenjati. U takvoj fazi razumljive su nam i one netipične pojave kao što su aplikacija čistoga teksta umjesto pleternoga ornamenta na prednjoj plohi pluteja i — izgleda — kompozicija rakovica bez donjeg pojasa na gredi septuma (vidi bilješku 12), te u njima vidimo simptom rastakanja jedne ustaljene stilske discipline. Nemoguće je, međutim, da se na temelju samih stilskih oznaka određuju one najuže vremenske granice postanka naših pleternih spomenika. U našem slučaju, vrijeme, u koje — s obzirom na stilske oznake — postavljamo Baščansku ploču određuje i historijska datacija, koja njen postanak stavlja pod konac XI ili u početak XII stoljeća.

Historijat

Koja je bila sudbina septuma (dosljedno i Baščanske ploče) od vremena opata Dobrovita, koji s devetoro samostanske braće zida arhitekturu Sv. Lucije, pa do sredine XIX stoljeća, kada je Baščanska ploča, nakon demoliranja septuma, registrirana na sekundarnom mjestu, kao spolio u crkvenom pločniku?

Određenije vrijeme, kada je septum bio srušen, ne znamo, no prema tragovima na adaptacijama crkvene arhitekture zaključujemo, da je septum još postojao i bio respektiran i pod sam konac XV stoljeća. Pod konac toga stoljeća dograđuje se crkvi sv. Lucije kapela Majke Božje od Ruzarija s južne strane njene lađe (sl. IV, E). To je prostor kvadratične osnove, nadsvođen križnim svodom. Svod kapele, po građevnim principima gotike, ima konstrukciju od diagonalno ukrštenih kamenih rebara, koja se u uglovima upiru o konzole a u vrhu zaključuju zaglavnim kamenom. Ulaz u kapelu predstavlja konstruktivno izgrađeni kameni luk šiljasta oblika. Svi ovi arhitektonski oblici i konstrukcije vremenski se podudaraju s datumom 1498., koji je uklesan nad prozorom prigrađene kapele (sl. IV, 7), tako da godinu 1498. (MCCCCLXXXXVIII) možemo interpretirati kao vjerojatni datum njene gradnje.

Zbog prigradnje kapele bio je probijen južni crkveni zid, a na probijenom mjestu izgrađen je ulazni luk u kapelu. Pri rekompoziciji zida oko luka i iznad luka uspostavljeno je obloženje izvornim kvadrima na nutarnjem licu zida (na licu, koje gleda u crkvenu

lađu), dok na vanjskom licu (na licu, koje danas gleda u kapelu) nije uspostavljeno staro obloženje, već je tu rekompozicija izvedena lomljencem.

Na lijevoj strani ulaznog luka stari je zid bio potpuno demoliran najmanje do onog mjesta, gdje je u zidu bio učvršćen desni (južni) plutej, tako da je tom prilikom bio razvaljen desni rub proreza, a plutej se cijelom svojom prednjom plohom našao na svijetlu. No kad su gradili okvir ulaznoga luka od novog materijala, od sivkastoga ka-

Sl. VIII. Ulomak kamene grede septuma s motivom rakovica.

mena, koji nije identičan kamenu izvornih kvadara (na sl. VII punktirano), klesar je u zidu opet uspostavio prorez u vidu cezure između vertikalnog ruba starog obloženja zida i novih kamenih blokova okvira. Na jednom, dimenzijama krupnijem, kamenom bloku okvira (sl. VII, A) čak je dlijetom isklesao i izdubio udubinu, koja odgovora širini i dubini proreza (vidi horizontalni prerez kamena A na sl. VII). Iz ovoga je evidentno, da se desni plutej u njegovoj funkciji na septumu respektirao prilikom dogradnje pokrajnje kapele.

Ne možemo sa sigurnošću odrediti vrijeme, do kada je septum ostao na svojem mjestu. U XIX stoljeću on je već rastavljen i odstranjen, pa Baščansku ploču vide Kukuljević i Črnčić pedesetih godina u crkvenom podu, u pločniku.[15] Vjerojatno je septum maknut tokom XVI—XVIII stoljeća, u vrijeme nekih opsežnijih popravaka i obnova crkve, o kojima imamo vijesti iz godine 1590, 1603, 1677. i 1759.[16]

Septum je morao biti trošan i oštećen, jer se njegov kamen, infiltriran solju, lako lomio. To je činjenica, koja nam je poznata iz konzervatorskih problema Baščanske ploče,[17] o kojoj govori i jedan ovogodišnji nalaz. Pretražujući u ljeto 1956. vertikalni prorez na južnom (desnom) zidu, našao sam uz tlo, na samom dnu proreza, otkinuti donji desni ugao kamene ploče, koji je prilikom demoliranja septuma zaostao u zidu, čvrsto prilijepljen uz žbuku. Materijalom ta krhotina odgovara kamenu Baščanske ploče, a na krhotini se može izmjeriti i originalna debljina ploče, koja iznosi 7,5 cm, pa tako ovaj ulomak i materijalno potvrđuje postojanje drugog pluteja.

Iskapanja u lađi crkve sv. Lucije godine 1955. pokazala su, da su se u zemlju pod crkvenim pločnikom ukapali laici (seljaci iz Jurandvora). Prema grobnim prilozima ti se ukopi mogu datirati od XIV do XVIII vijeka. Ukapalo se plitko, do dubine od 50—60 cm, a u pločnik poda, nad grobom, polagala se oveća nadgrobna ploča. Reške na rubovima nadgrobnih ploča zatvarale su se žbukom. U opločenju lađe, pretraženom tom prilikom, zateklo se još nekoliko takvih ploča,

---

15 »I tako doskakah do Bašćanske drage, te do crkve svete Lucije, zatvorene, nemiran dozvah njezina čuvara, da mi ju brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi ju drage volje otvori, a ja preželjno stupim unutra, i nađoh na tlih veliku ploču, dugu i široku, te svu napisanu iz vana, pak joj se naradovah ...« *I. Črnčić:* Krčke starine (Književnik II., Zagreb 1865., str. 9). »Bijaše se jur prihvatio mrak, kad dođosmo u Bašku; pohitismo odmah u sv. Luciju. U crkvi vladaše jur gusta tmina. Mi upalismo voštene svieće, što nam ih čuvar dragovoljno donese, te polegosmo oko golema kamena, učvršćena u pločniku, stavši razglabati pismo za pismom«. *I. Kukuljević:* Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije, Zagreb 1873., VII.

No godine 1861. Ploča više nije bila na podu,« već ne ležaše na tlih, nego liepo stojaše« (I. Črnčić ,o. c. str. 9), naslonjena na konzole uza zid pokrajne kapele, kamo ju je dao smjestiti biskup Šintić.

16 *Vjekoslav Štefanić* o. c., str. 62—64.

Veće građevinske zahvate treba pretpostaviti i godine 1759., kada je u crkvenoj lađi izgrađen niz zidanih i nadsvođenih grobnica. Taj je datum uklesan na njihovim pločama.

17 *Dr. Mladen Deželić:* Bašćanska ploča i njeno konzerviranje. (Ljetopis Jugoslavenske akademije, sv. 54., Zagreb 1943., str. 152—158.

a pod njima konstatirani su sukcesivni ukopi. Neke od njih, pažljivo klesarski obrađene, nose uklesane natpise, a neke su grube i bez natpisa.

S obzirom na način ukapanja u crkvi sv. Lucije, nameće se zaključak, da je i Baščanska ploča, poslije demoliranja septuma, zbog svojih prikladnih dimenzija u svojoj sekundarnoj funkciji služila kao nadgrobna ploča nekog seljačkog groba iz XVI, XVII ili XVIII stoljeća.[18]

RÉSUMÉ

Dans son article »La table de Baška en objet archéologique« l'auteur écrit que la table était étudiée au point de vue de la linguistique, de la paléographie, de l'écriture etc., par contre jamais par rapport à sa signification archéologique. On n'étudiait alors jusq'à présent rien que le texte de la table. Le but de l'article c'est à presenter l'aspect archéologique de la table de Baška. L'auteur donne tout d'abord une description de la table et essaie ensuite de donner son identification en objet archéologique. Les dimensions et les proportions de la table, sa forme et la conception picturale de la surface de devant, les différences du traitement des faces de la table démontrent clairement qu'il s'agit d'une plaque (pluteus) de la muraille de séparation de l'église (septum); les murailles de ce genre séparaient dans la periode préromane et haute romane l'espace destiné au peuple de celui destiné au clergé. La face de devant, tournée vers le peuple, était travaillée avec beaucoup plus de précision. Il y a aussi beaucoup de détails techniques d'après lesquels la table peut être identifiée en pluteus. Les décorations p. e. qui se trouvent sur la table correspondent aux décorations des plutei des époques mentionnées. Les recherches effectuées au cours de l'année 1955 ont confirmé les conclusions tirées de ces éléments. L'église de St. Lucie à Jurandvor près de Baška, où la table était trouvée, était une église bénédictine, et on y voit très bien que les deux espaces — celui pour le clergé et celui pour le peuple — se trouvaient à un niveau différent: deux escales mènent au presbytère. Au-dessus des escales on voit très bien les traces de l'ancien septum. — L'auteur essaie enfin de déterminer, à la base des éléments stylistiques, la date de la naissance de la table. La conclusion correspond à la datation faite par les historiens et par les paléographes, qui placent la table de Baška à la fin du XIme ou bien aux premières décades du XIIme siècle.

---

18 Tragovi žbuke, što ih nalazimo na svim bočnim plohama Baščanske ploče, mogu potjecati ne samo od veziva, kojima je Ploča izvorno bila fiksirana u prorezu zida, u utoru stupa i o kamenu stepenicu, nego i od maza, kojim je Ploča, u sekundarnoj upotrebi, nad seljačkim grobom, bila sa svih strana fugirana.

Branko FUČIĆ

TRAGOM STARIH SPOMENIKA

BAŠĆANSKA PLOČA

Već cijelo jedno stoljeće – tamo od romantike narodnog preporoda, koja je otkrila i uspravila s izlizanog crkvenog poda ovaj stari hrvatski kamen, četiri generacije nose ga u svijesti i drže pred istraživalačkim okom, a još su tolika pitanja nad njim otvorena, dok neka gotovo nisu ni dotaknuta. Zaokupljenima odgonetanjem i interpretacijom drevnog glagoljskog teksta, sagnutima sve do danas nad upitnicima i lakunama u mekanom vapnencu, nad kojim je prohujalo osam i po vjekova, arheološka nam je i umjetničko-historijska interpretacija Baščanske ploče ostala izvan vidnog polja onih primarnih interesa.

Što predstavlja ta ploča kao materijalni, arheološki predmet? U potrazi za anamnestičkim podacima o njoj čitamo onaj prvi izvještaj, što ga je pisao Črnčić 1865. u »Književniku« i intimno doživljujemo taj živi i svježe izrečeni pasus naše preporodne proze. Jer nitko se valjda za tih sto godina nije ljepšom strasti nagnuo nad taj kamen od Črnčićeve mladosti, koja je bila ponijeta dvostrukim nastrojenjem, – onim svoga vremena i onim svojih godina:

> »Meni jošte žaknu dođe do ušiju, da je nešto napisano na kamenu u nekoj crkvi Baščanskoj i da su to dolazili čitati učenjaci iz velike daljine, ali da nisu mogli nikako pročitati, a da je najbrže glagoljica od davna. Ja na to zasjednem konja, te odletim tamo za tri do četiri ure, jer sam bio pod Kurelcem, pak me za našim pismom potezaše želja i volja. I tako doskakah do Baščanske drage, te do crkve svete Lucije, zatvorene, nemiran dozvah njezina čuvara, da mi ju brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi ju drage volje otvori, a ja preželjno stupim unutra, i nađoh na tlih veliku ploču, dugu i široku, te svu napisanu iz vana, pak joj se naradovah. Ali čemu? Htijah to pročitati, ali zaman: nemogoh ni jedne besjede zdvignuti, a ni slova nijednoga. ni s desne ni s lieve, ni s glave ni s boka, niti sjedeć, niti klečeć.«

Čitamo sada taj plastični Črnčićev zapis kao materijalno svjedočanstvo, kao dokumenat.

Črnčić je Baščansku ploču našao unutar crkve, na podu, u pločniku. A mi smo 1955. godine, pola metra pod tim pločnikom našli

1

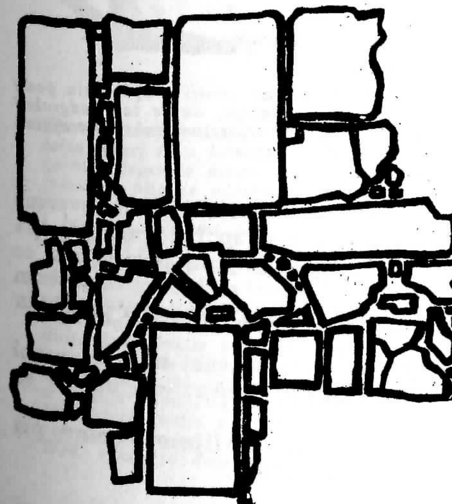
Na ovoj točki zaštićenoj od bure, na rubu plodnog aluvijalnog baščanskog polja, čovjek je obitavao od pradavnine. Povijest civilizacije počinje ovdje nožem iz kamenog doba, što je iskopan u zemlji kod crkvenim podom. Po rimskim nalazima, registriranima na površini, naslućujemo na ovom položaju antiknu vilu, na čijem se arealu u kršćansko doba gradi prvotna crkva. U nizu daljih pretpostavki — koje još traže punu arheološku verifikaciju iskapanjem — zidovi vile bili bi adaptirani u ranosrednjovjekovni samostan, a prvotna crkva, u uporabi monaha, bila bi ona »Sveta Lucija«, kojoj kralj Zvonimir u vrijeme opata Držihe daruje »ledinu«, neobrađenu zemlju negdje u plodnom baščanskom polju. Na prijelazu XI. u XII. stoljeće na mjestu stare crkve sagradio je opat Dobrovit s devetero svoje samostanske braće ovu ranoromaničku crkvu, u kojoj se nalazila Baščanska ploča kao dio njene arhitekture.

u zemlji i u razdrobljenoj žbuki, nad ostacima poda starije crkve, kosti i kosture jurandvorskih seljaka, što su se tu izređali od XIV. do XVIII. stoljeća. Između kamenih fragmenata Rima i ranog Srednjeg vijeka, što prekrivaju crkveni pod, Baščanska je ploča, izgleda, jednako kao i one druge dvije tri duguljaste ploče (koje se tamo još nalaze), pokrivala jedan od plitkih seljačkih grobova.

No to joj je bilo sekundarno mjesto.

Gdje je u svom početku stajao taj kamen? I kakav je bio njegov prostorni i funkcionalni odnos s arhitekturom benediktinske crkve, kojoj glagoljska slova na njemu bilježe gradnju i graditelje?

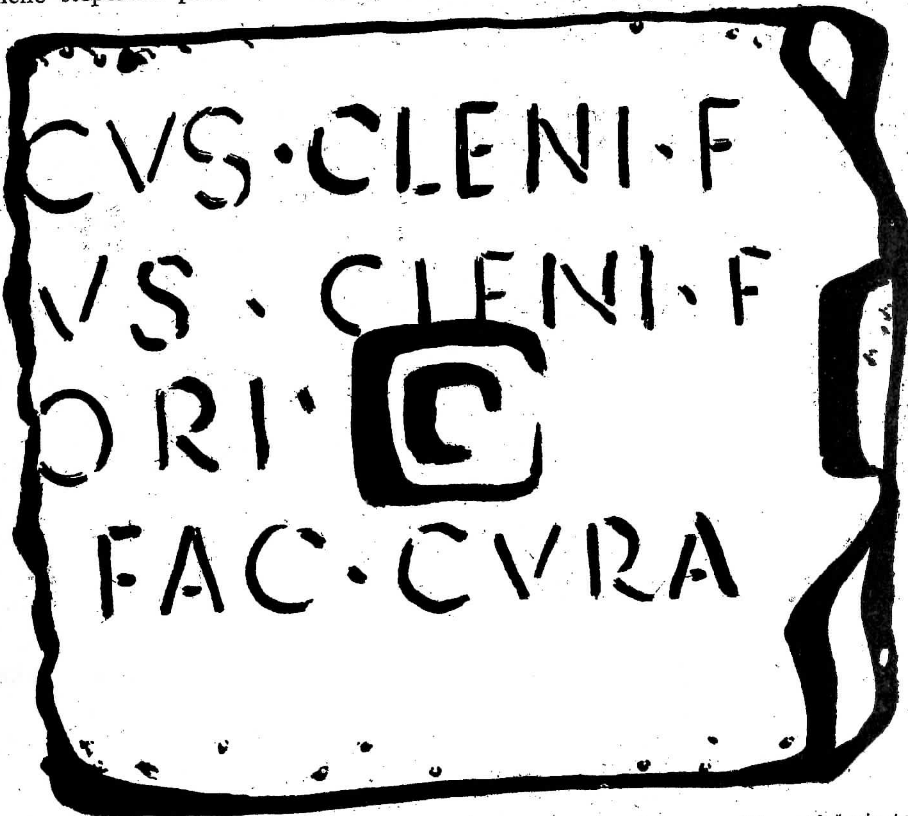
Ova pitanja razjašnjuju tragovi u crkvi, a i sama Baščanska ploča promatrana kao arheološki objekt.

Crtež prikazuje jedan dio opločenja poda u lađi crkve sv. Lucije u Jurandvoru. Veće kamene ploče, duguljastog formata, pokrivale su seljačke grobove. Prema običaju vremena pokojnici su pod njima ležali tako, da su licem bili okrenuti oltaru. Stoga su i ploče svojom duljom stranom položene u smjeru uzdužne osovine crkve. Vjerovatno u funkciji nadgrobne ploče i u takvom položaju vidjeli su Črnčić i Kukuljević i Baščansku ploču sredinom prošlog vijeka. — Među ulomcima ima mnogo spolija iz rimskog doba: nadgrobni natpis, baza antiknog stupa, kameni dijelovi utilitarnih naprava, krhotine skulpturalnog ukrasa, blokovi bijelog importiranog kamena za oblaganje zidova. — U podu su fragmenti ranog Srednjeg vijeka. Oni pripadaju kamenom namještaju starokršćanske crkve, koja je prethodila današnjoj crkvi sv. Lucije. — Tu su se nalazili i ulomci s glagoljskim natpisom, savremeni Baščanskoj ploči, glagoljski natpis XV. stoljeća i latinski natpis XVI. i XVIII. stoljeća. Tako se u crkvenom podu, među arheološki vrijednim kamenim fragmentima, sabrao kompendij neprekinutog kontinuiteta života i kulturnog stvaralaštva na istom tlu u rasponu od osamnaest stoljeća.

2

U crkvi sv. Lucije lađa se dvjema stepenicama diže u razinu svetišta, nekadašnjeg redovničkog kora, a od svetišta se opet dvjema (danas trima) stepenicama izdizao pod apside. Unatoč promjenama, koje ni nedavnih godina nisu štedjele autentični smisao starinske građevine (popravci 1941), sve tu još odiše – barem u tragovima – liturgijom ranih stoljeća, koja je prema svojim potrebama oblikovala crkveni prostor. Još u dnu duboke polukružne apside prati krivinu zida masivna zidana klupa, opatova katedra, a opekom zatvorene rupe na rubu kamene stepenice pred današnjim oltarom odaju mjesto, gdje je isprva stajao

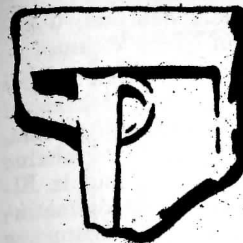

Fragmenat ploče s rimskim nadgrobnim natpisom ležao je licem okrenut zemlji u opločenju poda Sv. Lucije. Četvorinasta rupa u sredini ploče presijeca natpis i pokazuje, da je taj nadgrobni kamen, prije nego što je dospio u crkveni pod, već bio adaptiran u utilitarne svrhe, vjerojatno kao temelj drvenog stupca neke gospodarske sprave.

žrtvenik i na kome je opat, prilazeći s katedre, mogao misiti jedino versus populum. A na onome mjestu, gdje završava kor (rezerviran redovnicima), pa se stepenicama počinje spuštati u crkvenu lađu (opredijeljenu puku), ova se dva prostora – različita po funkcijama i po sadržaju – razlučuju visinskom razlikom svojih tala, dok ih je u početku vertikalno dijelila i kamena pregrada (septum).

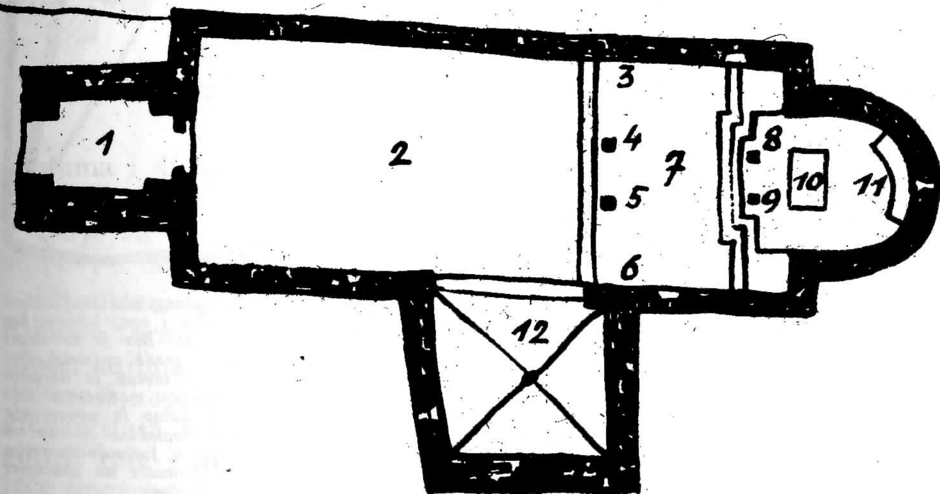
A pregrada je tu postojala, jer nam o njoj govore sačuvani tragovi, a oni su toliko određeni, da joj se po njima mogu definirati dimenzije i da joj se na njima može sumarno rekonstruirati oblik.

Ti se tragovi vide na tlu, u sredini gornje stepenice, pa lijevo i desno, pri krajevima te stepenice – u pokrajnjim crkvenim zidovima.

Nekoliko kamenih fragmenata iz pločnika crkvene lađe ima istu debljinu, profilaciju i klesarsku obradu. Oni pripadaju namještaju starokršćanske crkve, prethodnice sadašnje ranoromaničke benediktinske gradnje. Među tim framentima ističe se ovaj s uklesanim Kristovim monogramom.

U sredini stepenice izdubene su u kamenu dvije četvrtaste rupe, u kojima su bili usađeni kameni stupovi, a među tim stupovima otvarao se prolaz u svetište. Struktura i tekstura obaju pokrajnjih zidova pokazuje, da je u svakome od njih, još u vrijeme gradnje, bio ostavljen po jedan vertikalni prorez. U tim prorezima bile su jednim svojim krajem učvršćene pregradne ploče (plutei), dok su drugim krajem bile vezane, svaka za odgovarajući stup. Čak i na tlu, na gornjem licu stepenice, još stoji – vjeran poput otiska – jasan i nedvojben trag na onome mjestu, gdje je bila osovljena desna pregradna ploča. Tu je poput uskog pojasa ostala neoštećena izvorna obrada kamena (obrada klesarskim češljem), koju je ploča pokrivala i time je štitila, pa je ljudski koraci

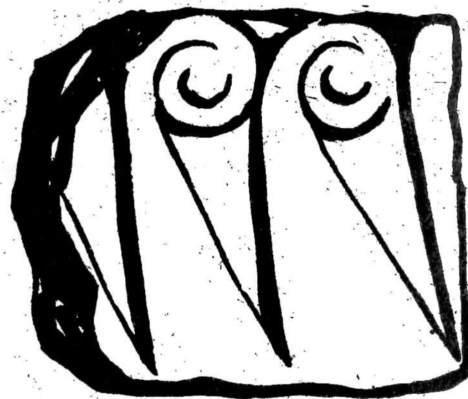

Tlocrt crkve sv. Lucije u Jurandvoru. Kroz prizemlje zvonika (1), sagrađenog na crkvenom pročelju, ulazi se u lađu (2). Iz lađe dvije stepenice vode u nekadašnji redovnički kor (7). Uzduž gornje stepenice dizala se crkvena pregrada (septum). Njena lijeva i desna pregradna ploča (pluteus) bila je učvršćena jednim krajem u prorezu bočnoga zida, a drugim krajem u utoru okomitog stupa. Brojevi 3 i 6 označuju mjesta tih proreza u lijevom dotično desnom (sjevernom i južnom) bočnome zidu, a brojevi 4 i 5 rupe u stepeniei, gdje su bili usađeni stupovi. Među stupovima otvarao se ulaz u kor. Izvorni položaj Baščanske ploče nalazi se između brojeva 3 i 4. — Oblik i raspored triju stepenica, kojima se iz kora uzlazi k apsidi, jesi nov. Nastao je adaptacijom staroga, izvornoga stanja, pri popravku crkve godine 1941. Izvorno su tu bile samo dvije visoke stepenice, koje su na dva mjesta — lijevo i desno — posredstvom nižih međustepenica olakšavale pristup u apsidalni prostor. Na rubu apsidalnog poda usječene su u kamen dvije četvorinaste rupe (8 i 9). U njih su bili usađeni stupci, koji su nosili menzu staroga, izvornog oltara. Na tako smještenom oltaru svećenik je mogao vršiti obred, samo ako je stajao iza oltara, licem okrenut puku (versus populum) u skladu sa starom liturgijskom praksom, koja je u pravilu napuštena u XII. stoljeću. Stoga su noviji oltari, pa i najnoviji (10) iz godine 1941. pomaknuti dublje u apsidu, da bi se sprijeda proširio operativni prostor, kako ga zahtijevaju recentni liturgijski propisi. Uza zid, u dnu apside je zidana klupa, opatova katedra (11). Godine 1498. crkvi je dograđena kapela Majke Božje od Ružarija (12), gotički nadsvođen— križnim rebrastim svodom.

tokom stoljeća nisu izbrisali. U širini tog pojasa čitamo ploči debljinu, u razmaku rupe do zida njenu duljinu, a na vertikalnom prorezu njenu visinu.

Ako svim ovim tragovima pribrojimo i naknadni umetak, jedan crveni kamen, što gore, točno iznad proreza lijevog zida, zabrtvljuje rupu u teksturi svijetlosivih tesanaca, u sumarnoj će rekonstrukciji, baziranoj na tim tragovima, iskrsnuti slika pregrade, koju poznajemo iz arheoloških nalaza naše obalne preromaničke i ranoromaničke crkvene arhitekture. To je tip pregrade iz Biskupije kod Knina, iz Sv. Marte u Bijaćima, iz zadarske okolice, iz dalmatinskih gradova i njihova srednjovjekovnog hrvatskoga političkog i kulturnog zaleđa. To je pregrada s pločama sa strane i sa stupovima u sredini, nad kojima se nadlučuje zabat i na koje se naslanjaju kamene grede, što su drugim krajem uložene u zid.

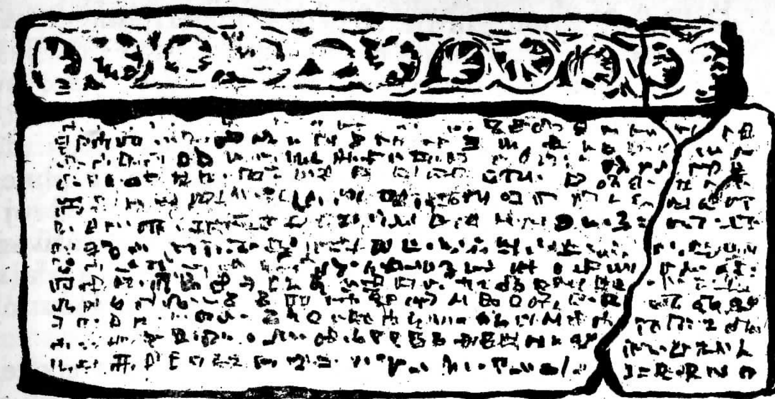
Na tim se pregradama javljaju posvetni natpisi, datumi i imena. Na iskopanim ulomcima njihovih zabata i njihovih horizontalnih greda uklesani su oni temeljni podaci, što ih je epigrafika dala političkoj i kulturnoj historiji Hrvatske u periodu narodnih vladara. Trpimirov natpis u Rižinicama, Branimirov u Muću, u Šopotu i onaj u Ninu, pa i Mutimirov u Uzdolju – sve su to ustvari fragmenti upravo ovih reprezentativnih kamenih objekata iz naših ranih srednjovjekovnih crkvenih nutrina.

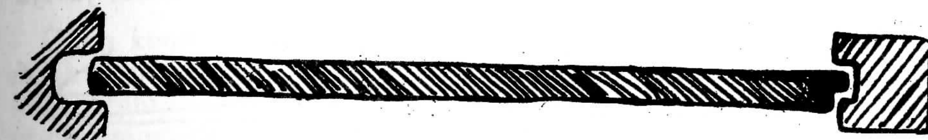

Slažući gromaču oko svog vinograda kraj crkve sv. Lucije, seljak je upotrebio i ovaj kamen, što mu se našao na dohvat ruke. Bio je to desni okrajak prelomljene kamene grede sa stare, demolirane crkvene pregrade. Ulomak je ukrašen »rakovicama«, tipičnim obrubnim motivom u pleternoj dekoraciji. — Ovaj nalaz je upozorenje i putokaz: u nastavku istraživalačkih radova na kompleksu opatije sv. Lucije u Jurandvoru treba pretražiti krpe kamenja i gromače na okolnjim seljačkim posjedima.

Na njihovim plohama, okrenutim pogledu vjernika, buja pleterna dekoracija. U brazdama tropleta i vrpca, simboličnih životinja i vegetabilnih stilizacija, kršćanskih križeva i prastarih znamenja ustalio se za nekoliko stoljeća red jedne ikonografije i gotovo kanonska topografija motivike u sklopu ovog zatvorenog likovnog sistema.

Jedan od topografski najvezanijih motiva u formalnom repertoriju pleterne ornamentike jest motiv »rakovica« i on se uvijek javlja kao završni, obrubni ukras ornamentiranih polja. A na plohama crkvenih pregrada ovoga doba tipično mu je mjesto na horizontalnim gredama i – prostorno kontinuiranom toku – na gornjim rubovima zabata. Stoga nam se čini, da jedan ulomak kamene grede s ornamentom rakovica, što je godine 1955. otkriven kraj crkve sv. Lucije, pripada horizontalnoj gredi starog svetolucijskog

Lijevim krajem Baščanska je ploča bila učvršćena u prorezu crkvenog zida, a desnim krajem njeno je pero ulazilo u utor stupa.

septuma i da je on, sudeći po mjestu mehaničkog loma, bio njen desni okrajak.

Gdje su završili ostali dijelovi toga starog septuma: njegovi stupovi s nadgrađem i njegovi pluteji?

U potrazi za plutejima, podsjećamo se, prije svega, tipičnosti njihove forme, proporcija i dekora, značajne za ovo doba. To su ploče, kojima se visina prema širini odnosi kao 1 : 2 ili 1 : 3 i koje dekoraciji opredjeljuju samo prednju stranu, jer je ta namijenjena gledaocu iz lađe. U kompoziciji prednje plohe naglašen im je gornji rub, i to istaknutom horizontalnom bordurom, uzduž koje teče linearno ritmizirani motiv.

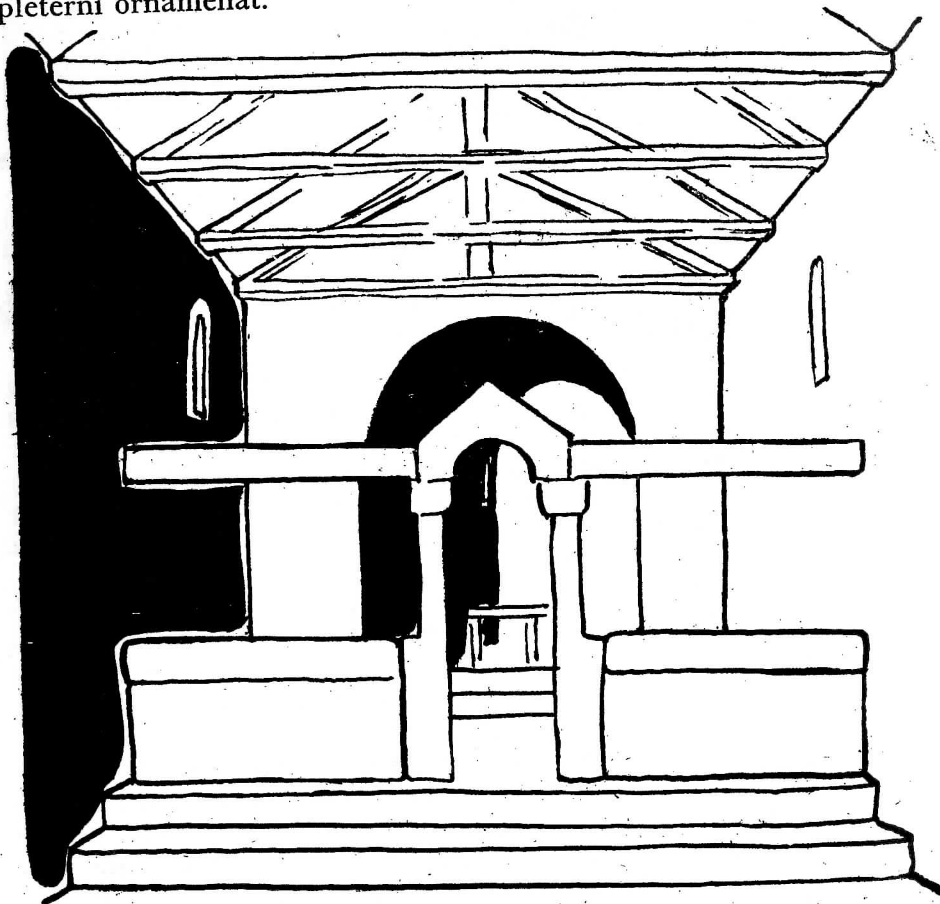
Sve te tipične elemente ima i Baščanska ploča, pa ređajući pred očima dijelove kamenog namještaja naših crkava iz toga razdoblja, nameće nam se njena identifikacija s plutejem crkvenog septuma. U toj identifikaciji potkrepljuje nas i jedan detalj klesarske obrade. Uzduž njene desne bočne plohe isklesan je uži istak, pravokutna profila, a taj je služio kao bočno pero, kojim je ploča bila utisnuta i tako fiksirana u utor, u onu vertikalnu užljebinu o boku pregradnog stupa.

Po položaju ovog tehničkog detalja (na desnom boku ploče) zaključujemo na njen relativni položaj na *lijevoj* strani pregrade (između sjevernog crkvenog zida i lijevog stupa), a potpuna podudarnost dimenzija Baščanske ploče s dimenzijama već opisanih

tragova na lijevoj strani gornje stepenice materijalno dokazuje, da je njen izvorni smještaj zaista bio na tome mjestu i da Baščanska ploča kao predmet nije drugo nego lijevi plutej na staroj svetolucijskoj crkvenoj pregradi.

Ostaje otvoreno pitanje onog drugog, desnog, iščezloga pluteja i mogućnosti njegove podudarnosti s opremom lijevog pluteja, a to ne isključuje postojanje »druge Baščanske ploče«. Ovoj pritvlačnoj misli, koja je bila neposrednim pokretačem istraživanja u crkvi sv. Lucije godine 1955., stavlja rezervu činjenica, da simetrija identičnih motiva nije u to doba bila kompoziciono mjerodavna.

Ono, što odvaja Baščansku ploču od tipičnih pluteja epohe, jest dugi glagoljski tekst, koji sâm, kao isključivi likovni motiv, ispunjava plohu pod bordurom, dok se na toj plohi, u pravilu, javlja pleterni ornamenat.

Rekonstrukcija septuma u crkvi sv. Lucije. Lijevi plutej je Baščanska ploča, a otkriveni ulomak s rakovicama je desni okrajak horizontalne grede.

7

Ova atipičnost – koja je bila odsudnom, da se u ploči nije već ranije prepoznao plutej – čini nam se, da rezultira iz stilske situacije časa, u kome je ploča nastala. To je vrijeme prijelaza stoljeća u stoljeće (XI./XII.) i stila u stil.

U lozici na njenoj borduri gledamo novu, romaničku motiviku, dok u njenoj skulpturalnoj obradi još traje pleterna manira. No ni to nije manira, »klasičnog« pletera, pa u crtežu kontura i u tretiranju lisnatih rebara lozice osjećamo mekši rez dlijeta kao nagovještaj jednog novog i drugačijeg osjećaja forme. I tako gledajući u Baščanskoj ploči spomenik iz završne faze jednoga stila, čini nam se i ona atipična topografija teksta na prednjoj plohi pluteja samo kao jedan od popratnih simptoma općeg rastakanja ustaljene stilske discipline.

*

Ovim konstatacijama uklapa se slika jednog od najznačajnijih naših nacionalnih kulturnih spomenika u svoj iskonski najuži sociološki ambijent, u logičnu i funkcionalnu vezu s arhitektonskim organizmom stare svetolucijske crkve u Jurandvoru.

Blistava od pozlate i polihromije, – kako nam to govore tragovi rumenog bolusa u viticama njene lozice i u brazdama glagoljskih slova – stajala je Baščanska ploča pred korom glagoljaških monaha, gdje se odvijao starinski obred iz slavenske knjige. Dižući se nad kamenom stepenicom, nad spolijem s uklesanim nadgrobnim natpisom Rimljanina Kapija i iznad ruševina prethrvatske, latinske bogomolje, na njenu je kamenu progovorio starinski govor hrvatski dignitetom literarnog jezika. U tom ambijentu nacionalne pismenosti, – jedne od najstarijih pismenosti Zapada, – izranja taj drevni kamen kao miljokaz naše nacionalne kulture iz vremena njene prve integracije na ovom prastarom tlu klasičnih kultura.

Branko Fučić

8

IZVJEŠTAJ O RADOVIMA U JURANDVORU KRAJ BAŠKE NA OTOKU KRKU GODINE 1955. I 1957.

Branko Fučić

Istraživanja na području opatije sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku (Tabla I.) pokrenuo je Staroslavenski institut u Zagrebu u suradnji s Jadranskim institutom na Rijeci[1] sa zadatkom, da se utvrdi i da se dokumentira historijski razvitak i sadašnje stanje svetolucijske opatije (crkve i ostataka samostana), da se inventiraju njeni epigrafski i likovni spomenici, a zatim da se na temelju prikupljenih elemenata razradi i izvede plan konzerviranja, uređenja i čuvanja ovog nacionalnog historijskog spomeničnog sklopa i njegove prostorne okoline. U tu je svrhu kompleks geodetski snimljen, arhitektonski su snimljeni tlocrt i presjeci crkve, pa pojedini spomenici i detalji, izvršeno je fotografsko snimanje, a započelo se i snimanjem gipsanih otisaka epigrafike i kamene plastike. Izvršena su sondiranja i započeti su sistematski iskopi i uz njih vezani tehnički zahvati konzerviranja arhitekture.[2]

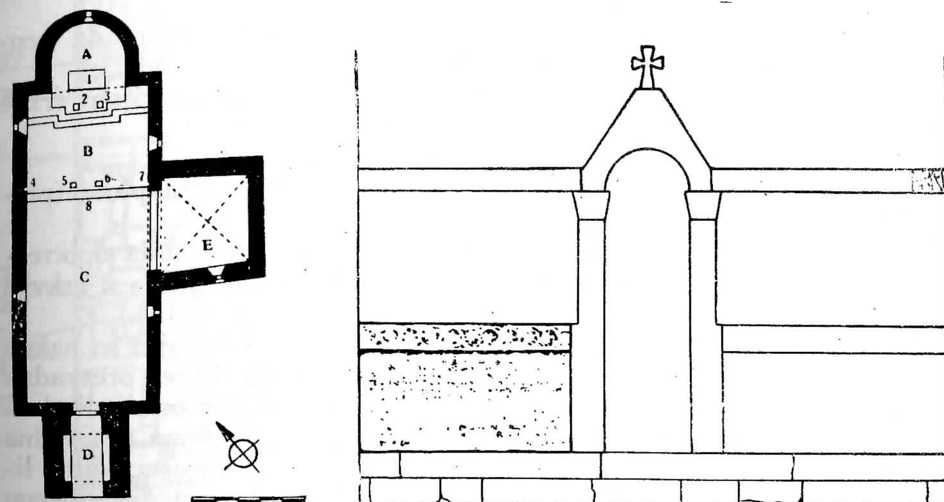
Ti su radovi započeti ljeti 1955. g. proračunskim sredstvima Staroslavenskog instituta, a nastavljeni su ljeti 1957. g., pa ljeti i zimi 1958. g. sredstvima Staroslavenskog instituta i dotacijama Jugoslavenske akademije, Prosvjetne skupštine kotara Rijeke, Savjeta za prosvjetu i kulturu kotara Rijeke i Turističkog društva u Baški.

1 Istraživalački radovi na kompleksu opatije sv. Lucije u Jurandvoru ušli su u odobrene »Planove rada Jugoslavenske akademije« za godinu 1955. (str. 14), za 1956. (str. 14), za 1957. (str. 14) i 1958. (str. 13–14). Od članova Staroslavenskog instituta sudjelovali su na radovima prof. dr. Hamm Josip, dr. Ritig Josip i prof. Štefanić Vjekoslav, a od članova Jadranskog instituta dr. Bratulić Vjekoslav, prof. Ekl Vanda, prof. Fučić Branko i dr. Klen Danilo.

2 Geodetsko snimanje izvršio je ing. Cvetko Premuž, suradnik Urbanističkog instituta u Rijeci, arhitektonsko snimanje tehn. Jelka Venturini i B. Fučić, fotografsko snimanje B. Fučić, snimanje otisaka epigrafike i plastike V. Ekl i B. Fučić, sondiranja, iskope i tehničke radove vodio je B. Fučić, a od domaćih radnika iz Jurandvora radili su Barac Marijan, Čeperić Nikola, Čubranić Mate, Derenčinović Nikola, Juranić Ivan »Ivić«, Juranić Ivan »Martin«, Manzoni Ivan, Seršić Dušan, Franjo i Roko i Vasilić Petar, pa zidari Seršić Ivan i Štefanić Jerko.

U ovom izvještaju iznijet ću probleme, tok i rezultate radova i konkretne nalaze iz godina 1955. i 1957., kada su se istraživanja vršila na crkvenom objektu, dok ću o istraživanjima u ruševinama samostana i njihovoj okolini izvijestiti u drugom elaboratu, kada opseg tamo započetih radova i količina nalaza budu omogućili pregledniju i suvisliju sliku.

Prvi i neposredni povod za ovu akciju u Jurandvoru, ishodišna njena točka, bilo je dotada neriješeno pitanje o arheološkom značenju Baščanske ploče, tog najistaknutijeg spomenika u fundusu svetolucijskih starina.

Sl. 1. *Tlocrt crkve sv. Lucije.* A – apsida, B – prezbiterij (kor), C – lađa, D – zvonik, E – kapela sv. Marije od Ruzarija (dogradnja iz godine 1498.), 1 situacija današnjeg oltara, 2 i 3 rupe za temeljenje stupaca prvotnog oltara, 4, 5, 6, 7 izvorni položaj septuma, 4 i 7 vertikalni prorezi u zidu, gdje su bili fiksirani krajevi pluteja, 5 i 6 rupe za temeljenje stupaca septuma, 4–5 izvorni položaj Baščanske ploče.

Abb. 1. *Grundriss der Luzienkirche.* A – Apsis, B – Presbyterium (Chor), C – Kirchenschiff, D – Glockenturm, E – Kapelle der Rosenkranz-Madonna, Anbau aus dem Jahre 1498. 1 Heutige Lage des Altars, 2 und 3 Vertiefungen zum Einsetzen der Pfosten des ursprünglichen Altars, 4-5-6-7 Ursprüngliche Lage des Septums, 4 und 7 Vertikale Spalten in den Mauern zur Befestigung der Chorschrankenplatten (Plutei), 5 und 6 Vertiefungen zum Einsetzen der Septumsäulen, 4–5 Ursprüngliche Lage der Platte von Baška.

Sl. 2. Idealna grafička rekonstrukcija septuma u crkvi sv. Lucije. Baščanska ploča je lijevi plutej.

Abb. 2. Ideale graphische Rekonstruktion des Septums der Luzienkirche. Die Platte von Baška ist der linke Pluteus.

Kako sam o tom problemu već dva puta pisao na drugim mjestima,[3] to ću u ovom izvještaju, preglednosti i cjelovitosti referata radi, samo podsjetiti na uvodni stav u taj problem i sažeti rezultate, koje su o tom predmetu donijela ova istraživanja, a da se ne ponavljam, izostavit ću ovdje argumentaciju tih zaključaka.

Pedesetih godina prošlog stoljeća Ploča se – kako se iz izvještaja njenih prvih istraživača može zaključiti[4] – nalazila u pločniku crkve sv. Lucije. Budući da takav smještaj Ploče u crkvenom pločniku nije mogao biti izvoran, nametnulo nam se pitanje, gdje je i u kojoj je funkciji bila Baščanska ploča prvobitno postavljena.

Na to pitanje dali su odgovor građevni elementi i tragovi zapaženi na crkvenoj arhitekturi, a i tehničke pojedinosti na samoj Baščanskoj ploči, pa su se iz njih mogli izvesti ovi zaključci:

1. da je u crkvi sv. Lucije izvorno postojala crkvena pregrada (septum), koja je prostorno dijelila redovnički kor od lađe (sl. 1 i 2);
2. da je podizanje te pregrade bilo istovremeno s gradnjom crkve negdje na prijelazu XI. u XII. stoljeće;
3. da je ta pregrada bila srušena poslije godine 1498.;
4. da je Baščanska ploča ustvari bila lijeva pregradna ploča (pluteus) na toj pregradi;
5. da je Baščanska ploča nakon demoliranja pregrade bila upotrebljena vjerojatno za nadgrobnu ploču jednog seljačkog groba u crkvi i tako se našla u njenu podu.

Kako su, međutim, na pregradi bile dvije ploče, od kojih se nakon demoliranja pregrade sačuvala samo Baščanska ploča (lijeva pregradna ploča), postavilo nam se zatim pitanje: gdje su završili ostali dijelovi porušene pregrade, a naročito gdje je završila druga, desna pregradna ploča, koja je bila pendant Baščanskoj, a na kojoj pretpostavljamo likovnu obradu sličnu oblikovanju Baščanske ploče, to jest dekorativnu borduru i uklesan glagoljski natpis.

Tom pretpostavkom, a k tome i tezom prof. Štefanića,[5] da tekst Baščanske ploče predstavlja prijepis iz samostanskog kartulara, otvorila se mogućnost postojanja »druge Baščanske ploče«, na kojoj bi tekst mogao biti nastavak poznatog teksta s »prve« Baščanske ploče.

U potrazi za izgubljenim dijelovima pregrade našu je pažnju privukao sastav kamenog opločenja crkvenog tla pod zvonikom, u lađi, u koru (prezbiteriju) i u apsidi. Sav pod, naime, u tim crkvenim prostorima (osim nekoliko većih kamenih nadgrobnih ploča) bio je opločen

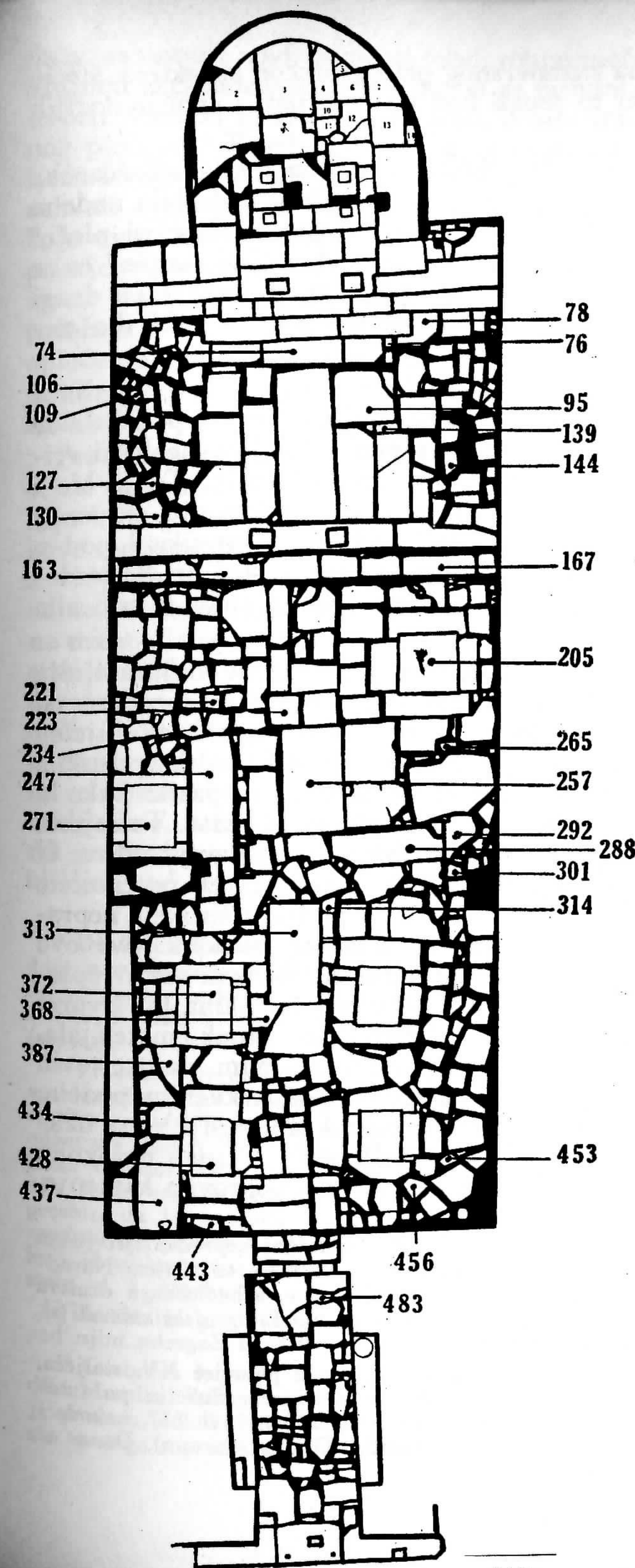
[3] Fučić Branko, Baščanska ploča kao arheološki predmet. Slovo, časopis Staroslavenskog instituta, br. 6–8 (Vajsov zbornik), Zagreb 1957, str. 247 ss.

Fučić Branko, Tragom starih spomenika – Baščanska ploča. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti J. A. Z. U., br. 1, god. V. (1957).

[4] Črnčić Ivan, Krčke starine, Književnik II, Zagreb 1865, str. 9.

Kukuljević Ivan, Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije, VII, Zagreb 1873.

[5] Štefanić Vjekoslav, Baščanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1., str. 384–387.

Sl. 3. Tlocrt crkve Sv. Lucije, s prikazom opločenja god. 1955.

Abb. 3. Grundriss der Luzienkirche mit Darstellung des steinernen Bodenbelags. Zustand im Jahre 1955.

najvećim dijelom ulomcima raznovrsnog petrografskog karaktera, što je sve ukazivalo na to, da su tu mogli biti upotrebljeni i spoliji starijih spomenika.

Kako je u tom istom podu prije stotinjak godina ležala i Baščanska ploča (u svojoj sekundarnoj funkciji) i kako su u tom podu bila nađena i dva glagoljska ulomka po svoj prilici suvremena Baščanskoj ploči,[6] a vjerojatno je iz poda izvađen i jedan mlađi glagoljski natpis,[7] to se smjelo nagađati, da su za opločenje toga poda mogli poslužiti i drugi dijelovi ili ulomci demolirane pregrade, prema tome i neki dio one druge (desne) pregradne ploče.

Da bi se to ispitalo i da bi se uopće ocijenila arheološka vrijednost tih kamenih ulomaka, bilo je uputno da se preloži crkveni pod i da se pregleda i lice i naličje svakog kamenog ulomka, jer je arheološki vrijedan materijal mogao biti u podu licem okrenut zemlji. To je bio i prvi motiv, koji nas je pokrenuo da pristupimo prelaganju crkvenog pločnika, pa smo godine 1955. pregledali pod ispod zvonika i pod u lađi, a godine 1957. pod u koru i u apsidi. Na našoj slici br. 3. predočeno je u tlocrtu stanje opločenja u crkvi sv. Lucije, kako je ono bilo zatečeno prije prelaganja godine 1955.

Kada smo pregledavali pločnik, zapazili smo, da se najpravilnija njegova tekstura nalazi u apsidi (izuzev srednjeg dijela apside pod današnjim oltarom). Tu se, naime, nalaze kamene ploče od bijelog vapnenca, redom pravokutnih oblika, što prilježu jedna uz drugu uskim i pravilnim reškama i gdje je dakle jasno, da se brižljivo pazilo, kako bi se pojedini format prilagodio i priljubio susjednom formatu. Ta mjesta evidentno govore o intervenciji klesara prilikom opločivanja crkve. U ostalim dijelovima pločnika, naročito u lađi, takav je red poremećen, pa tu pretežu nepravilni oblici ulomaka, tu se javljaju široke i nepravilne reške, a tu je i petrografski sastav ulomaka raznolik. Sve ovo upućuje na to, da se u apsidi sačuvao intaktno izvorni sastav opločenja bijelim vapnencem, a da se na ostalim partijama taj izvorni red poremetio kasnijim preinakama i dodacima novih materijala. Nalazi, koje ćemo kasnije opisati, rasvijetlili su nam uzroke ovih promjena u pločniku. To su grobovi u zemlji pod crkvenim podom. Sukcesivni ukopi kroz nekoliko stoljeća u prostoru lađe (gdje su se ukapali svjetovnjaci) i u prostoru prezbiterija (gdje su se ukapali redovnici i svećenici) bili su uzrokom, da se stalno razmicalo pokrovno kamenje,

[6] Črnčić, o. c., koji ih na priloženoj tabli donosi u crtežnoj reprodukciji. Jedan se od tih ulomaka izgubio, dok je drugi bio poklonjen god. 1883 tadašnjem Narodnom muzeju u Zagrebu, pa ga je Brunšmid u Vjesniku Hrv. arheološkoga društva N. S. XII. (1912.) str. 155 i 156 publicirao i reproducirao mu fotografski snimak (sl. 865). Taj se ulomak danas čuva u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu.

[7] To je omanji ulomak kamene ploče s natpisom iz druge polovice XV. stoljeća, pisan glagoljskom kurzivom, Publicirao ga je Brunšmid uz reprodukciju po fotografiji u citiranom svesku Vjesnika Hrv. arh. društva, str. 156–157, sl. 857, navodeći i raniju literaturu o tom spomeniku (Kukuljević, Črnčić, Geitler, Šurmin). Danas se čuva u Povijesnom muzeju u Zagrebu.

da su se unosili novi elementi (nadgrobne ploče), a pri svim tim mnogobrojnim akcijama pucao je i mrvio se mekani bijeli kamen, kljaštrili se izvorni formati i interpolirali novi, – alterirala se konfiguracija crkvenog pločnika.[8] Povrh toga ne smije se zaboraviti, da je u XVIII. stoljeću izvedeno u lađi 6 zidanih grobnica, pa su i ti krupni građevinski zahvati djelovali na promjenu pločnika u lađi. Čak i na površinama, koje nisu služile za ukop, vrijeme je izazvalo ove promjene. Tako na primjer u srednjem dijelu apside alteriranu konfiguraciju pavimenta ispod današnjeg oltara izazvala je liturgijski motivirana promjena položaja i oblika samog oltara.[9] Posljednju veliku promjenu u teksturi opločenja prezbiterija izazvala je gradnja betonirane grobnice godine 1941., kada je ovaj građevinski zahvat obuhvatio gotovo cijelu površinu prezbiterija.[10]

Pri našem pregledu pločnika važna je bila konstatacija, da spomenuti bijeli vapnenački kamen, koji je poslužio za najstarije opločenje crkve, nije krčkog porijekla, nego je import (Istra-Dalmacija). Pojedine blokove tog istog bijelog vapnenca zapazili smo i u gradnji crkvenog zida, a vidjeli smo i u zidju obližnjih jurandvorskih kuća, a krhotine im nalazili i po okolnim gromačama, pa su nas sva ta zapažanja navodila na misao, da su to spoliji arhitekture, koja je starija od crkve sv. Lucije, starija dakle od vremena prijelaza XI./XII. stoljeće. Kako je dio nalaza, do kojih je došlo prelaganjem i pregledom pločnika na izravan način, potvrdio, da porijeklo tih elemenata od bijelog vapnenca seže u rimsku Antiku i u starokršćanski rani Srednji vijek, to smo skloni da elemente bijelog kamena u crkvi pripišemo istim epohama i da zaključimo, kako je gradnja crkve sv. Lucije eksploatirala ostatke starih građevina sa baščanskog područja, koji su u doba crkvene gradnje bili još nad zemljom vidljivi.

[8] Do koje mjere je pločnik morao biti deformiran već početkom XVII. stoljeća, daje nam naslutiti odredba jedne apostolske vizitacije iz god. 1603., koja traži, da se popravi crkveni pod, jer da je sasvim neravan. Vidi: Štefanić, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku. Croatia sacra, god. 1936. (separat, str. 62–63).

[9] Prvotni, izvorni oltar u crkvi sv. Lucije nalazio se na samom prednjem rubu apside, gdje se još i sada vide u tlu, u kamenom pragu gornje stepenice, dvije četvorinaste rupe (sl. 1, oznake 2 i 3), u koje su bili usađeni stupci oltara. Takav položaj odgovara starom liturgijskom običaju, kada je misnik stajao *iza* oltara i vršio obred licem okrenut puku. Poslije XII. stoljeća, kad se liturgijski položaj misnika mijenja, te on vrši obred *pred* oltarom, novi je oltar bio pomaknut dublje u apsidalni prostor, da bi sprijeda omogućio celebrantu potrebni operativni prostor. Na tom uvučenijem mjestu u apsidi stajao je do 1941. god. oltar u obliku zidanog bloka, koji je srušen i na istom mjestu zamijenjen najnovijim oltarom u obliku kamenog stola (sl. 1, oznaka 1).

Višekratnim gradnjama i rušenjima oltara u prošlosti alteriralo se opločeno tlo pod njim.

[10] Grobnica koja je u opsegu popravaka crkve izvedena godine 1941. po narudžbi vlasnika, krčkog ordinarija, koji je ujedno i titularni opat sv. Lucije, betonska je gradnja, duboka do tri metra, duga 2,60, široka 4 m, tako da ima tri ukopna mjesta te stoga zaprema svu duljinu a gotovo i svu širinu prezbiterija.

Prijeći ćemo sada na opis i komentar pojedinačnih, arheološki relevantnih nalaza iz pločnika crkve sv. Lucije. To su epigrafski spomenici, dijelovi arhitektonskog dekora, plastike i građevinskih spolija, koji – kako će se u referatu vidjeti – pripadaju razdobljima koja su prethodila gradnji crkve sv. Lucije, a našlo se tu i spomenika, koji su nastali poslije crkvene gradnje i bili sa životom i svrhom ove crkve u funkcionalnoj vezi. No da bi slika svetolucijskih lapida bila što potpunija, to ćemo u idućim recima na jednom mjestu sabrati, kako naš novi fundus nalaza tako i fundus onih epigrafskih i plastičnih spomenika svetolucijskih, koji su i prije naših radova bili u crkvi na dohvat očiju, bilo da su u njoj već bili smješteni kao lapidarij, bilo da su se u njoj nalazili in situ i u izvornoj funkciji.

Nalazi u crkvenom pločniku godine 1955. i 1957. i drugi kameni spomenici opatije sv. Lucije

Pri opisu naših nalaza stavljat ćemo iza tekućeg broja i numeraciju (u oblim zagradama), kojom je kamenje bilo označeno u toku radova i koja je unesena u dnevnik i u arhitektonske snimke (sl. 3).

Pri čitanju epigrafskih spomenika bilježit ćemo uglatim zagradama uništena mjesta, a oblim zagradama razrešenja kratica i ligatura.

1) (223) Tabla II.

Bijeli vapnenac, kristalične strukture. Širina 51 cm, visina 45,5 cm, debljina 17 cm. Ulomak (desna polovica ploče) antiknog rimskog nadgrobnog spomenika. Na prednjoj strani uklesan je natpis kvadratnom kapitalom u četiri retka:

[.....] CVS·CLENI.F(ILIVS)
[.....] VS·CLENI.F(ILIVS)
[PRO MEM]ORI[A]
[.....] FAC(IENDVM)·CVRA(VERVNT)

Na gornjem i donjem rubu zapaža se, da je nasilno otučen izvorno profilirani okvir napisnog polja. Kamen je na lijevom boku odlomljen, a na desnom znatno oštećen. U sredini desnog ruba i usred napisnog polja naknadno su uklesane četvorinaste rupe, što je indicij, da je kamen, nakon što je bio skinut sa svog izvornog mjesta, a prije nego je dospio u crkveni pod, poslužio kao spolij i da je bio adaptiran za sekundarnu praktičnu svrhu, možda kao podnica za temeljenje stupaca neke utilitarne naprave. Nađen je u podu, licem okrenut zemlji.

2) Tabla III.

Sivi zrnati pješčenjak. Š. 136 cm, v. 34 cm, d. 31 cm. Ulomak (gornji dio) antiknog rimskog nadgrobnog spomenika. Na prednjoj strani uklesan je natpis lijepom kvadratnom kapitalom:

Q(VINTO) MAXIMO	KAPIO [.....]	KAPIAE MAXIME	KAPIAE POSTVME ET

Registriran je u CIL III. I. 3133, ali u nepotpunom prijepisu.

Na gornjoj bočnoj plohi ovog ulomka vidi se rupa za metalnu skobu. Donja bočna ploha nije izvorna. Ona je nastala u vrijeme gradnje crkve sv. Lucije, kada je ovaj spomenik (izvorno većeg formata) bio odrezan i adaptiran za prag donje stepenice, što iz crkvene lađe vodi u prezbiterij. Do godine 1941. taj je prag ležao u stepenici, i to u njenu središnjem dijelu, okrenut natpisom gore.[11] Kako je na taj način ležao upravo pred vratima nekadašnje pregrade (septuma), sredinom se natpisa najviše hodalo, pa je tu natpis gotovo bez traga izlizan. Godine 1941. spomenik je izvađen iz stepenice i pohranjen uz sjeverni zid lađe.

Od istog materijala (a možda i adaptacijom jednog te istog antiknog spomenika) izrađen je i prag u lijevom kraju gornje stepenice između lađe i prezbiterija na mjestu, nad kojim se na pregradi dizala Baščanska ploča (na sl. 1. između oznake 4 i 5).

3) (257)

Bijeli vapnenac. Ploča, š. 86 cm, v. 155 cm, d. 14,5 cm. Zatečena je in situ u pločniku lađe u svojoj funkciji nadgrobne ploče XVII. stoljeća nad grobom glagoljaškog popa Pavla Dujmovića i njegove rodbine.

U obrubljenom napisnom polju uklesan je hrvatski natpis, latinicom:

1679
NA·3·MARCA·OVOG·
ROB·POPA PAVLA
DVMOVICA·I·NIGA·POI

t. j. 3. III. 1679., ovo (je) grob popa Pavla Dujmovića (baščansko i jurandvorsko prezime) i niga (= njega, njegovih) pokojnih.

Kamen je spolij s jednog antiknog spomenika. Na lijevom boku ploče uklesan je oštećeni i u svom početku teško čitljivi natpis u lijepoj kvadratnoj kapitali:

Q.....OMIO RVFO
LEG(ATO?) IMPERATORV[M]

Vidi reprodukciju na tabli IV.

4) (109) Tabla V.

Bijeli vapnenac. Š. 20,5 cm, v. 24 cm, d. 9,5 cm. Ulomak ploče s glagoljskim natpisom, odlomljen sa svih strana. Natpis je suvremen Baščanskoj ploči i srodan dvjema ulomcima iz sv. Lucije, koje je objavio Crnčić. (Vidi o tome bilješku br. 6). Vjerojatno su sva tri ulomka pripadala istoj cjelini. Na našem ulomku sačuvana su 4 retka teksta. Visina slova 3 cm.

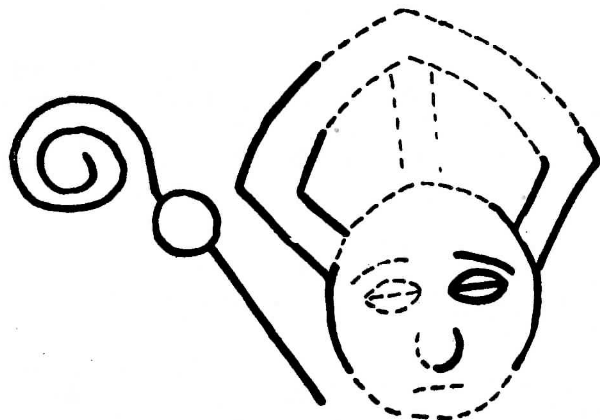
[11] Neumann W. A., Bericht über die im Jahre 1899. ausgeführte Reise in Dalmatien, Mittheilungen der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege in Wien, 1900., str. 195–196.

RAK
Ju Ī Ž?
Ъ B Ī

Ulomak je nađen u prezbiteriju, natpisom okrenut zemlji. Svjež lom na jednoj bočnoj plohi pokazuje, da je bio u rukama zidara, koji su godine 1941., nakon gradnje betonske grobnice, ponovno opločili prezbiterij i pritom priklesali i upotrebili i ovaj spomenik.

5) (106) Tabla VI.

Bijeli vapnenac. Š. 10,5 cm, v. 10 cm, d. 8,3 cm. Ulomak ploče s natpisom.

Sl. 4. Grafička rekonstrukcija ugraviranog lika svetolucijskog opata i njegovih insignija na nadgrobnoj ploči.

Abb. 4. Graphische Rekonstruktion des eingravierten Abbildes eines Abtes der St. Luzienabtei und seiner Insignien auf der Grabplatte.

6) (130, 127, 78). Tabla VII. Sl. 4.

Bijeli vapnenac. Tri ulomka nadgrobne ploče jednog opata samostana sv. Lucije. Lijevi ulomak (broj 130), š. 36 cm, v. 41 cm, d. 10,5 cm. Desni ulomak (br. 127), š. 30 cm, v. 23 cm, d. 10,5 cm. Na ploči bio je crtežno dlietom ugraviran frontalni lik opatov u ornatu i sa opatskim insignijama. Na spomenuta dva ulomka razabira se opatova glava s mitrom, pa – lijevo – gornji dio štapa. Istoj ovoj nadgrobnoj ploči pripada i treći ulomak (br. 78), š. 48 cm, v. 56 cm, d. 11 cm, koji predstavlja njen donji lijevi ugao i na kojem se razabira dio ugraviranog crteža. Po oblicima mitre i štapa datirat ćemo ovaj spomenik XIV. stoljećem. U rustičnoj izvedbi spomenik se oslanja na gotičke gravirane

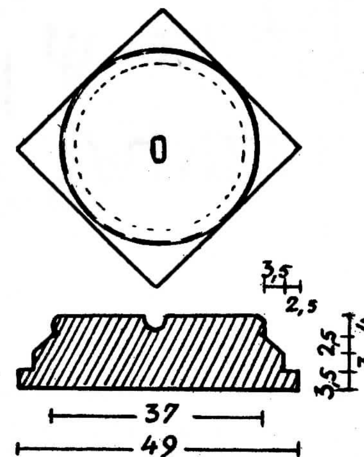
nadgrobne ploče s likom pokojnika, česte u ovo vrijeme.[12] Ulomci su nađeni u prezbiteriju, na raznim mjestima, licem okrenuti gore. Ploča je izvorno pokrivala opatski grob u prezbiteriju.[13]

7) (234) Slika 5.

Sivi vapnenac. Baza stupa. Dijametar torusa 37 cm, debljina baze 13 cm.

8) Slika 6.

Sivoružičast kamen iz baščanskog kamenoloma. Š. 70 cm, v. 89 cm, d. 10 cm. Nadgrobna ploča, koja se do godine 1941. nalazila uzidana u

Sl. 5.

kutu pokrajne kapele M. B. od Ruzarija.[14] Sada se čuva pričvršćena uz sjeverni zid crkvene lađe.

Na njoj je uklesan natpis glagoljskim kurzivom:

1748 (arapskim brojkama)
ovi grob uči
ni pop miho
čubranić je
reditad moga
oca

t. j.: »Ovaj grob učini pop Miho Čubranić. Nasljedstvo moga oca«. (Godine 1748. pop M. Č. uredio je obiteljsko ukopno mjesto).

[12] Kao geografski blizu usporedbu za ikonografiju i tehniku navest ću nadgrobnu ploču puljskog biskupa Antuna iz god. 1328. u crkvi sv. Marije od Milosrđa u Puli, reproduciranu u Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, XLIV (1932), str. 18, sl. 2.

[13] Možda se na likovni prikaz ovog svetolucijskog benediktinskog opata odnosi bilješka Ivana Feretića: »Prvašnji fratri ove mitrijate opatije bijahu Beneditini, kako se vidi iz odiće bratrov onde u kamenu zrizan h« ... Milčetić Ivan, Mani prilozi za povijest književnosti hrvatske, 7. Pop Ivan Feretić, krčki istorik (1769–1839), Građa za povijest književnosti hrvatske, VII (1912), str. 341.

[14] Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku. Separat iz Croatia sacra, god. 1936, str. 69.

Sl. 6.

9) (313) Tabla VIII.

Tamnosivi domaći kamen. Š. 74 cm, v. 148,5 cm, d. 14 cm. Nadgrobna ploča, raspukla na četiri dijela, zatečena u podu crkvene lađe. Na njenu licu bilo je u plitkom reljefu izdignuto pačetvorno natpisno polje u obliku table, obješene o petlju. Pod tablom, u reljefu, nastavlja se petlja prema jednom drugom reljefnom motivu (insignijama ili visećem ukrasu). Ti su detalji nasilno uništeni, a nasilno je uništen i veći dio natpisa na tabli, koji je bio uklesan u četiri retka glagoljskim ustavom. Slova su visoka 4 cm. Od teksta čitka su danas samo pojedina slova.

. A . . . .
. T R A . . . . I Ě . . . . . .
. A I S . . . (N) E G O V . .
. K A . . . .
. . . .

Prema sačuvanim elementima natpisa pretpostavljamo stilizaciju teksta, koji je po svoj prilici bilježio, da je ovo grob N. N. i njegovih nasljednika.

Po likovnoj obradi i karakteru pisma spomenik datiramo XV.–XVI. stoljećem.

10) (271)

Natpis na kamenom pokrovu zidane grobnice u crkvenoj lađi

1786

UC:G.MM.K.Cr

Predložili bismo čitanje: uc(ini) g(rob) M. M. k(apelan – ili kamerar) Cr(ikve)

11) (428)

Natpis na kamenom pokrovu zidane grobnice XVIII. stoljeća u crkvenoj lađi.

IHS

IVAN MORICH

POK. IVANA

U Baški je postojalo prezime Morić.

12) (372)

Natpis na kamenom pokrovu zidane grobnice u crkvenoj lađi.

1759

13) (205) Tabla IX.

Natpis na kamenom pokrovu zidane grobnice u crkvenoj lađi.

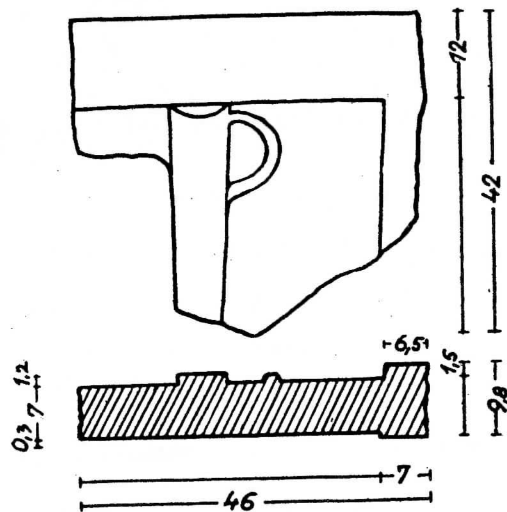
1759:30:8 be (= ottòbre)

OVO·JE KUCHIA MOJA
VIKOVEZNA ALITI GROB
KOGA VCINI ZA SE SUDAZ
IVAN IURANICH POCOJNOGA
MIHOVILA I ZA SVOJE EREDI

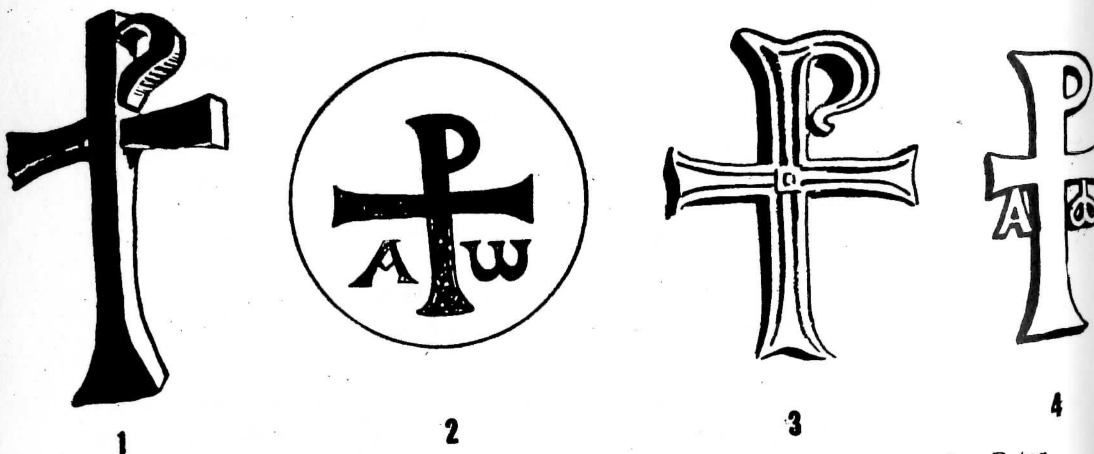
Juranići, doseljenici iz Poljica u Dalmaciji, su jedna od najstarijih obitelji u Jurandvoru (XVI. stoljeće). Iz jezgre njihova zaselka, što ga izvori zovu »Corte delli Juranich« (1604.), »Jurandvor« (1630.), prešlo je ime na cijelo današnje selo.[15]

[15] Štefanić Vjekoslav, Fragmenat glagoljske notarske knjige Ivana Mantakovića, baščanskog notara, iz godine 1526. i 1527. Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu. God. VI. (1934), Predgovor.

14) (368) Tabla X. Slika 7, 7a.
Bijeli vapnenac. Š. 46 cm, v. 42 cm, d. 9,8 cm. Ulomak ploče, vjerojatno pluteja, koji pripada kamenom namještaju neke starokršćanske crkve. U plitkom reljefu, koji operira s dva plošna, paralelna plana, izveden je okvir i u njemu gornji dio grčkog ϱ (rho). U rekonstrukciji, s obzirom na format i prostorne odnose ulomka, moramo pomišljati na monogramatski križ, na onu formulu ovog starokršćanskog ideograma, gdje je ϱ kombiniran s križem (slika 7a).

Sl. 7.

Sl. 7a. *Primjeri monogramatskog križa.* 1. Detalj s brončanog kipića IV. st. (sv. Petar s križem). Berlin, Kaiser-Friedrich-Museum. 2. Detalj s mozaika IV. stoljeća. Napulj, San Giovanni in Fonte. 3. Detalj s pluteja VI. stoljeća. Ravenna, San Apollinare Nuovo. 4. Detalj sa sarkofaga nadbiskupa Feliksa († 723). Ravenna, San Apollinare in Classe.

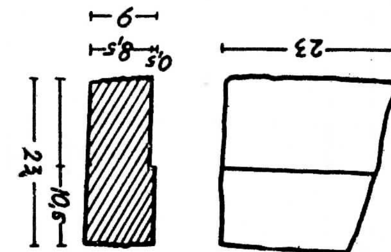
Abb. 7a. Beispiele eines monogrammatischen Kreuzes.

Potpuno plošna i plitka, avoluminozna obrada dekorativne plastike i osjećaj za mirne i velike prostorne pauze u kompoziciji, stilske su karakteristike plastike starokršćanskog doba prije pojave pleterne skulpture (Ravenna, Istra) i vremenski su vezane uz VI. i VII. stoljeće, uz vrijeme, kojim datiramo i naš ulomak. Karakteristična je za to doba i upotreba apstraktnog ideogramskog motiva kao isključivog sadržaja u jednom likovnom prikazu. Bliže ili dalje paralele kako za ideogramsku motiviku tako i za dvoplansku plošnu klesarsku obradu nalazimo i na najbližem kulturnohistorijskom tlu u Istri: na obradi pluteja VI. stoljeća u porečkoj bazilici Eufrazijani,[16] u puljskoj katedrali,[17] na obradi pluteja VI.–VII. stoljeća iz Arheološkog muzeja u Puli, koji potječu iz Gurana kod Vodnjana (inv. br. 177 i 179) i same Pule (inv. br. 18).

Po svoj prilici sličnoj obrađenoj ploči pripadao je i omanji ulomak bijelog vapnenca:

15) (314) Sl. 8.

Š. 23 cm, v. 22 cm, d. 9 cm.

Sl. 8.

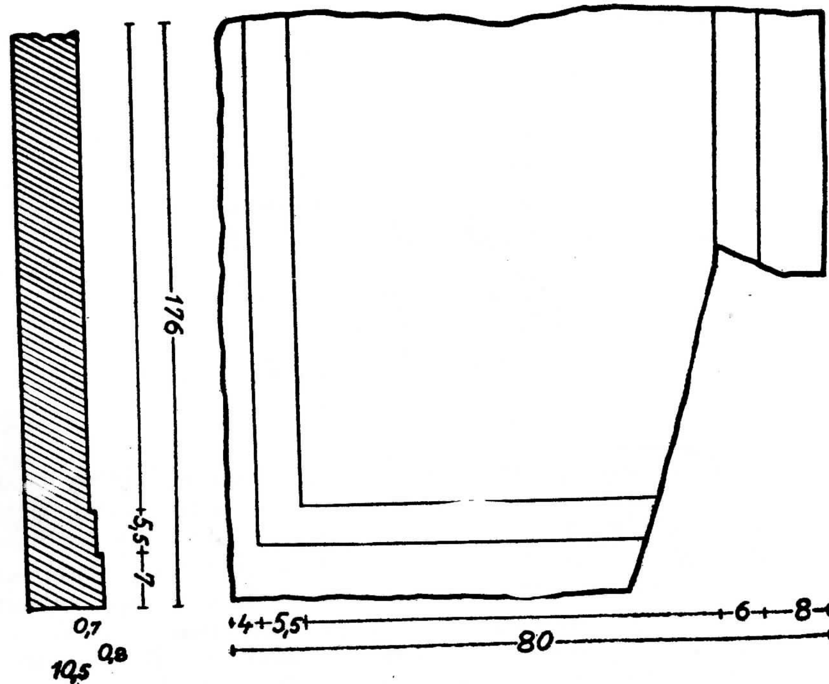
Iduća grupa ulomaka pačetvornih kamenih ploča od bijelog vapnenca (br. 16–22) ima međusobno podudarnu glatku, jednostavnu, trostepenastu profilaciju okvira poput letvica (listello) oko potpuno praznog, neukrašenog polja. Takve jednostavne, plošne, linearno i jasno ocrtane tvorbe, koje već srećemo na kasnoantiknim modanaturama, nalazimo u najtipičnijoj primjeni na ranosrednjovjekovnim spomenicima.

Relativna množina ulomaka s tim profilom na nalazištu i istovjetnost njihove kamene sirovine pokazuje, da su ove ploče pripadale nekoj većoj, po istom konceptu izgrađenoj cjelini. Tragovi kasnije otučenih pera na nekim od njihovih bočnih ploha i rupa za metalne skobe na bočnim plohama govore, da su to bile ukrasne ploče, koje su se uklađale u žlijebove (utore) konstruktivnih elemenata, pa nas sav ovaj nalaz vodi – kao najvjerojatnijoj provenijenciji – ka namještaju jedne starokršćanske crkve.

[16] Molajoli Bruno, La basilica Eufrasiana di Parenzo, Poreč 1940. Sl. 71 i 73.
[17] Pulgher Domenico, Relazione ed ilustrazione di alcuni cimelii ritrovati negli scavi del Duomo di Pola. Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, I. (1884), str. 31–34, tabla XI–XV.

U geografskom i vremenskom pogledu najbliži uporedbeni materijal za naše jurandvorske nalaze poznajemo u starokršćanskom arheološkom fundusu južne Istre, i to prije svega u potpuno podudarnoj obradi dviju kamenih ploča, što su pripadale namještaju starokršćanske crkve u okolici Peroja.[18] Daljnje uporedbe nalazimo u već spomenutim pluteiima VI.–VII. stoljeća iz puljskog Arheološkog muzeja (inv. br. 18, 177 i 179), u profilaciji oltarne menze iz Gurana (Muzej u Puli, inv. br. 151), u profilaciji pluteja VI. stoljeća u puljskoj katedrali, u profilaciji na sarkofagu VI.–VII. stoljeća iz Pule (sada u Veneciji, Museo Correr),[19] a po istom principu profilirana je i menza starokršćanske crkve, što ju je nedavno otkrio prof. Branko Marušič, kustos Arheološkog muzeja u Puli, prilikom iskapanja na arealu sv. Elizeja u Fažani.[20]

Spomenuta grupa svetolucijskih nalaza sastoji se od 8 ulomaka, i to:

Sl. 9.

16) (95) Slika 9.

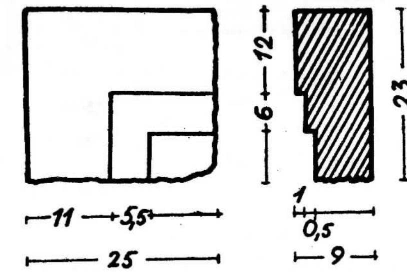
[18] Našao ih je u crkvi sv. Foške kraj Peroja u srpnju 1956. godine prof. Branko Marušič.
Vidi: Marušič Branko: Stenska slika v cerkvi sv. Foške pri Peroju. Zbornik za umjetnosno zgodovino. N. V. V–VI. 1959. (Laureae F, Stelè septuagenario oblatae), str. 135.

[19] Caprin Giuseppe, L'Istria nobilissima. I, str. 25 i slika.

[20] Marušič Branko, Kratak doprinos proučavanju kontinuiteta između kasne antike i ranog Srednjeg vijeka, pa poznavanju ravenske arhitekture i ranosrednjovjekovnih grobova u južnoj Istri. (Izvještaj o iskapanju kod Sv. Elizeja kod Fažane). Jadranski zbornik za 1958. godinu (u štampi).

Bijeli vapnenac. Š. 176 cm, v. 80 cm, d. 10,5 cm. Na lijevom kraju gornje bočne plohe uklesana je četvorinasta udubina za metalnu skobu.

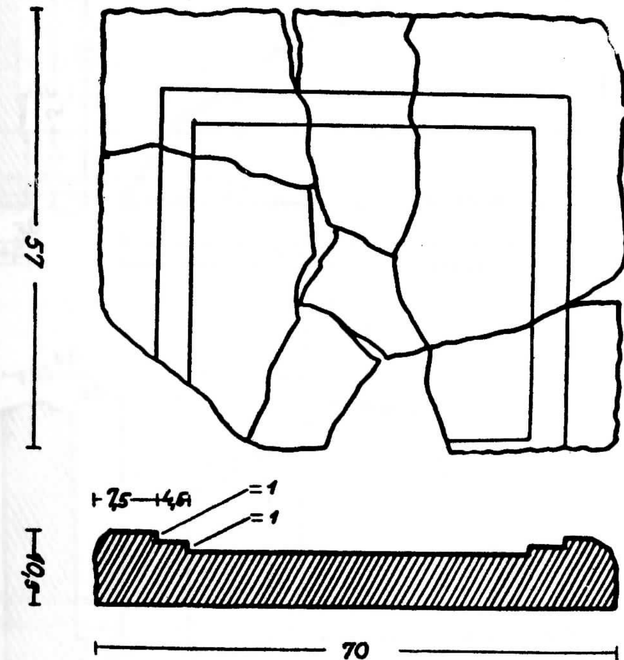
17) (221) Tabla XI. Slika 10.

Sl. 10

Bijeli vapnenac. Š. 25 cm, v. 23 cm, d. 9 cm.

18) (483) Tabla XII. Slika 11.

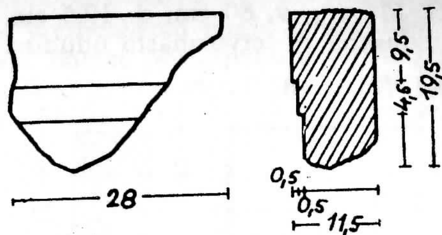

Sl. 11.

Bijeli vapnenac. Š. 70 cm, v. 57 cm, d. 10,5 cm.

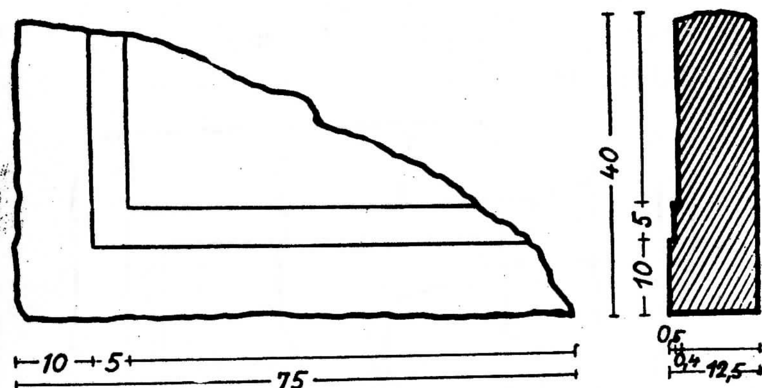
19) (456) Slika 12.

Bijeli vapnenac. Š. 28 cm, v. 19,5 cm, d. 11,5 cm.

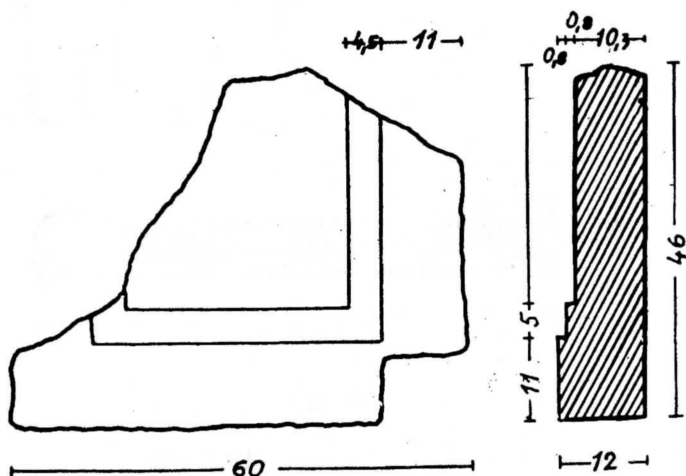

Sl. 12.

20) (387) Slika 13.
Bijeli vapnenac. Š. 40 cm, v. 75 cm, d. 12,5 cm.

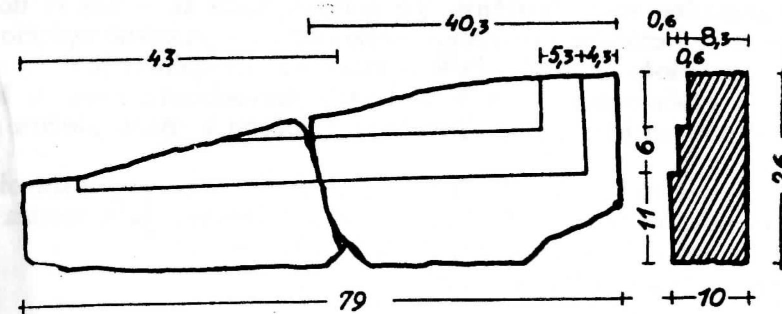

Sl. 13.

Sl. 14.

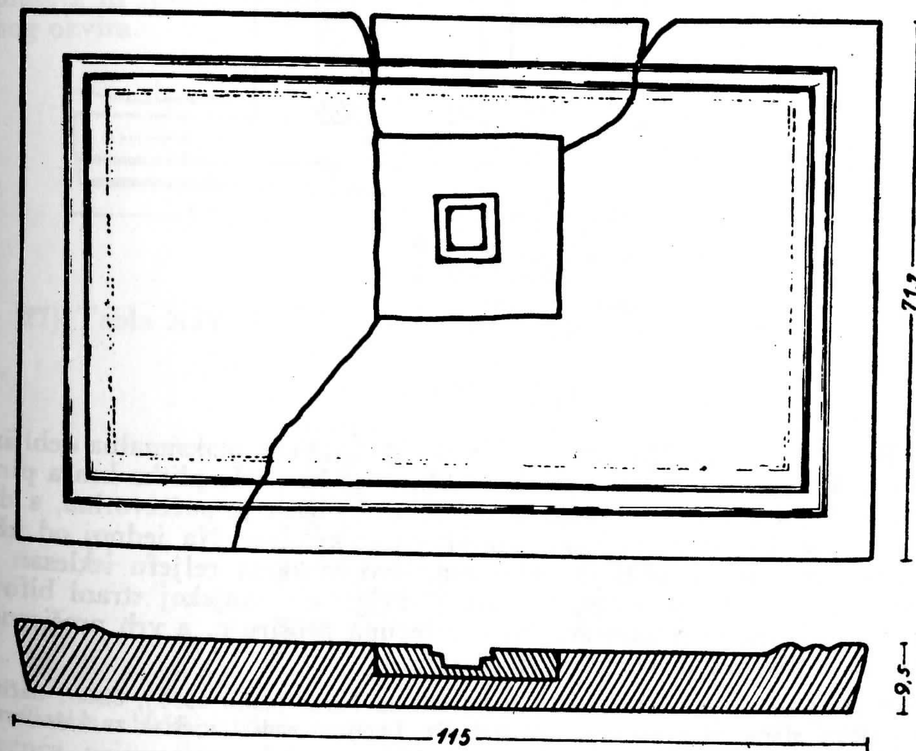
21) (292) Slika 14.
Bijeli vapnenac. Š. 60 cm, v. 46 cm, d. 12 cm.
22) (301 i 314) Slika 15.

Sl. 15.

Dva ulomka jedne te iste ploče. Bijeli vapnenac. Prvi ulomak (301) š. 19 cm, v. 43 cm, d. 10,5 cm. Drugi ulomak (314) š. 26 cm, v. 40,5 cm, d. 10,5 cm. Na lijevom kraju gornje bočne plohe prvog ulomka uklesana je pačetvorinasta rupa za metalnu skobu.

23) (74, 74a i 76) Slika 16.

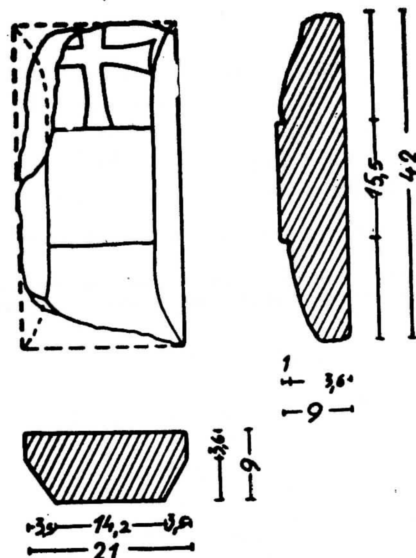
Sl. 16.

Tri ulomka, koja se sljubljuju. Bijeli mramor. Pačetvorinasta ploča, profilirana, rubnog okvira. U profilu koso su joj klesane bočne stranice. Ploča je do 1941. godine bila upotrebljena za oltarnu menzu zidanog glavnog oltara u svetolucijskoj crkvi, koji je odstranjen, a na njegovu mjestu izgrađen nov, današnji. Te godine, kada se – nakon dovršene gradnje nove betonske grobnice u prezbiteriju – ponovno opločio pod u prezbiteriju, ploča je poslužila kao materijal za opločenje.[21]

Na licu ploče sekundarno je uklesana četvorinasta rupa, u koju je prema recentnim liturgijskim propisima uložena kamena pločica s loculusom za moći.

Po oblikovanju i profilaciji, ovaj nalaz uvrštavamo među starokršćanski arheološki materijal. Možda je ploča i izvorno bila menza oltara nepoznate starokršćanske crkve u okolici Baške.

24) (443) Tabla XIII. Slika 17.

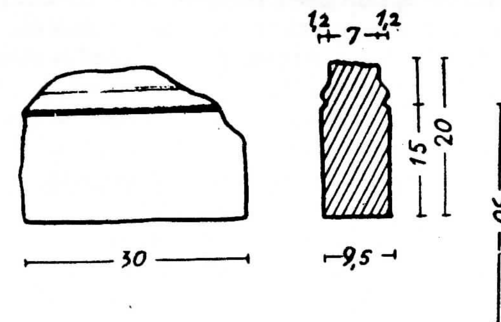
Sl. 17.

Bijeli vapnenac. Duljina 42,5 cm, širina 22,5 cm, maksimalna debljina 9 cm. Fragmentarni kameni blok, oblikovan kao vrlo plitka krnja piramida. Impost starokršćanske bifore. Gornja baza je pačetvorina, a donja – pod kojom se nalazio kapitel – jest kvadrat. Na jednoj od užih bočnih stranica u plitkom, plošnom, dvoplanskom reljefu isklesan je latinski križ. Ta je stranica morala stajati na vanjskoj strani bifore. Krakovi križa se prema svojim završecima proširuju, a vrh proširenog kraka oblikovan je konkavnom linijom.

[21] Ovaj mi je podatak rekao pokojni Nikola Barac (umro 1958.), bistar, načitan i prijazni starac, dugogodišnji sakristan Sv. Lucije i sudski vještak za katastarsku općinu Bašku.

25) (453) Slika 18.

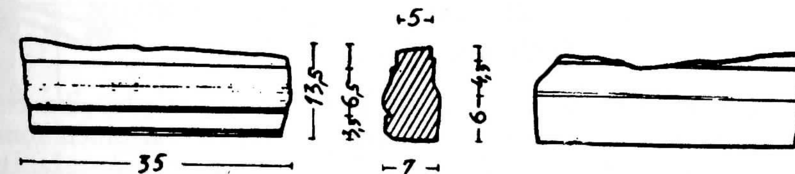
Bijeli mramor. Š. 30 cm, v. 20 cm, d. 9,5 cm. Ulomak starokršćanskog pluteja ili tranzene, na licu i naličju jednako oblikovana profiliranog ruba.

Sl. 18.

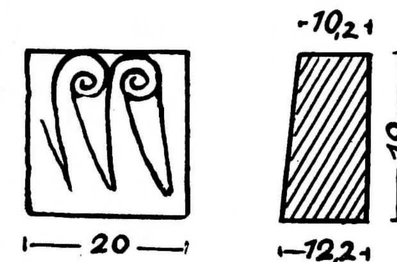
26) (139) Slika 19.

Bijeli mramor. Š. 35 cm, v. 13,5 cm, d. 7 cm. Ulomak starokršćanskog pluteja ili tranzene, različito oblikovana profila na licu i naličju rubnog okvira.

Sl. 19.

27) Tabla XIV. Slika 20.

Sl. 20.

Godine 1956. nađen je u gromači iza crkve ulomak žućkastog vapnenca, prizmatična oblika, š. 20 cm, v. 19 cm, d. 12,2 cm (pri dnu) dotično pri vrhu sužene na 10,2 cm.

Taj ulomak, koji sam već ranije publicirao i opisao,[22] ukrašen je na prednjoj strani nizom rakovica, tipičnim obrubnim motivom pleterne plastike. Identificirali smo ga okrajkom horizontalne grede septuma. (Vidi sliku 2).

Nalazi ovih kamenih spomenika dovode nas do zaključaka:

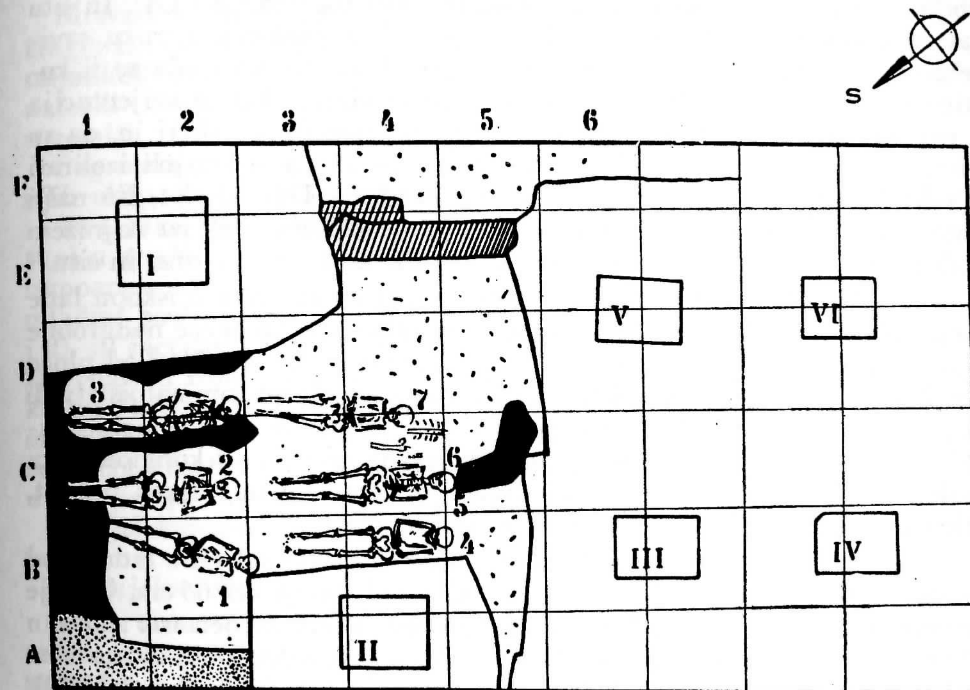
1. da su za vrijeme gradnje crkve sv. Lucije morali postojati negdje u okolici (u području Baške i njena polja) građevinski ostaci antikne rimske naseljenosti. O tome naime svjedoče u ovoj crkvi upotrebljeni antikni spoliji nadgrobnih spomenika i blokovi importiranog bijelog vapnenca, obrađenog u obliku ploča za oblaganje arhitekture.
2. da je antikni materijal bio i u kasnijim epohama eksploatiran (nalaz br. 3);
3. da je negdje na blizom baščanskom području postojala dosada nepoznata crkva iz starokršćanskog perioda, a kojoj postojanje otkrivaju spoliji njena kamenog namještaja iz VI.–VII. stoljeća, upotrebljeni kao materijal za opločenje opatijske crkve sv. Lucije;
4. da je u crkvi uz Baščansku ploču postojao veći fundus stare glagoljske epigrafike iz vremena glagoljaške pismenosti svetolucijskih benediktinaca (vidi nalaz br. 4 i bilješku 6);
5. da je tradicija glagoljske epigrafike ovdje potvrđena sredinom XVIII. stoljeća (vidi nalaz br. 8).

NALAZI U ISKOPU POD CRKVENIM PLOČNIKOM

A) Grobovi u crkvenoj lađi

Pošto je godine 1955. bilo dignuto sve kamenje iz pločnika crkvene lađe, izvršeno je u kvadratu B1 sondiranje tla pod tim pločnikom. Već od same površine pa do dubine od 50 cm sonda je pokazala ljudske kosti, a na dubini od 60 cm stariji paviment. Dok je zemlja nad otkrivenim pavimentom bila prhka, crna, humozna, pomiješana sa sitnim česticama šute, s krhotinama crepovlja (tegulae i imbrices u ulomcima, oblijepljenim žbukom), s ulomcima stakla i keramike i sa komadićima ugljevlja od izgorela drva, zemlja se pod pavimentom sastojala od sterilnog žuto-sivog laporastog aluvija, kakav se vidi svuda okolo crkve. Istu ovu sliku zapazili smo kasnije u cijelom iskopanom arealu lađe.

Na temelju orijentacionih podataka sonde proveden je zatim sistematski iskop u lađi (slika 21). Taj iskop, međutim, nije mogao obuhvatiti cijelu površinu lađe, nego se morao ograničiti samo na neizgrađene podzemne dijelove crkvenog prostora, jer je znatan dio tog prostora zauzelo 6 zidanih nadsvođenih, dubokih raka, koje su bile sagrađene u drugoj polovici XVIII. stoljeća (slika 21, oznake I.–VI.). Od tih se četiri nalaze u zapadnoj t. j. prednjoj polovici lađe, raspoređene u četiri kvadranta (III., IV., V., VI.), gdje zapremaju svu njenu širinu i gdje sve imadu zajednički, masivni razdjelni zid, koji se proteže uzdužnom osovinom lađe. Te četiri rake sagrađene su istovremeno po istom konceptu. Uklesani datum na jednoj od njih, na sjeveroistočnoj (sl. 21, III., nalaz br. 12 [202]) datira im gradnju godinom 1759. Iste te godine 1759. – prema datumu i natpisu uklesanom na pokrovnoj ploči – sagrađena je peta raka u jugoistočnom uglu lađe (sl. 21, I.; nalaz br. 13 (205)), dok je godine 1786. sagrađena posljednja, šesta raka uz sjeverni zid lađe (sl. 21, II.; nalaz br. 10 (271)).

Sl. 21. Iskop pod pločnikom u lađi crkve sv. Lucije 1955. god. 1–7 položaj kostura najmlađih ukopa XVIII. stoljeća. I.–VI. zidane grobnice XVIII. stoljeća. Crno – antikni paviment u tehnici opus signinum. Šrafirano – antikni zid. Punktirano u kvadratima A1, A2 – proširenje temelja sjevernog crkvenog zida.

Abb. 21. Ausgrabungen unter dem Bodenbelag im Schiff der Luzienkirche vom Jahre 1955. 1–7 Lage der Skelette der letzten Bestattungen. XVIII. Jh. I.–IV. Grüfte XVIII. Jahrhundert. Schwarz – Antikes Paviment in der Technik Opus signinum. Schraffiert – Antike Mauer. Punktiert in den Quadraten A1, A2 – Fundamentverbreiterung der Nordmauer.

Iskopu u lađi ostao je prema tome slobodan prostor samo u kvadratima A1, A2, B1, B2, B3, B4, C1, C2, C3, C4, C5, D1, D2, D3, D4, D5, E4, E5, F4, F5 na površini od cca 18 m².

U tome slobodnom prostoru među zidanim rakama otkrili smo iskopom grobove, raspoređene u nizove i redove, gdje su se u zemlju vršili sukcesivni ukopi kroz jedan duži period. Na tim grobnim položajima nađeni su in situ, na dubini od 45–60 cm, samo kosturi posljednjih, vre-

[22] Fučić, Baščanska ploča kao arheološki predmet. Str. 256, sl. VIII.

menski najmlađih sahrana, dok su se dismembrirane kosti, koje pripadaju starijim ukopima na tim istim položajima nalazile iznad tih kostura, više, sežući sve do površine zemlje. Sve to pokazuje, da se ovdje na stalnim grobnim položajima, prilikom svakog novog ukopa iskapao iz grobne jame stari skelet, da bi se kod zatrpavanja groba bacile njegove kosti na tek položenog mrtvaca. Samo u jednom slučaju nije se tako postupilo, nego se novi mrtvac položio na nedirnuti kostur prethodnog (kostur br. 5 nad kosturom br. 6 u kvadratima C3 i C4). In situ zatečeni kosturi ležali su paralelno uzdužnoj osovini crkve, ruku savijenih u laktovima i prekrštenih šaka u visini trbuha. Od reda su ti kosturi bili orijentirani, licem gledajući prema oltaru. Takva orijentacija – prema starom uzusu sahrane u crkvenom prostoru – indicij je, da su to redom kosturi pokopanih svjetovnjaka. In situ smo uspjeli izolirati 7 takvih kompletnih kostura. U sklopu kvadrata D4, D5, E4, E5 našli smo samo rasturene kosti i lubanje i njihove ulomke, dok na najnižem položaju na tom mjestu nismo mogli utvrditi kompletan kostur in situ.[23]

Uspoređujući tlocrt pločnika u lađi s tlocrtom grobova u iskopu lađe zapazili smo, da su se nad dva ukopna mjesta nalazile oveće nadgrobne ploče (na sl. 3 ploča br. 247 i 257 nad kosturima br. 4 i 7). Kod ploče br. 257 ta je funkcija evidentna po uklesanom nadgrobnom natpisu (vidi u popisu nalaza br. 3). Drugoj ploči – bez natpisa – koja je poluobrađeni, grubi pačetvorni komad jurandvorskog pješčanog konglomerata (takozvana »pećina«), nadgrobnu funkciju određuju duguljasti format, dimenzije i njen položaj nad kosturom.

Ovaj nalaz upotpunjuje sliku starih sahrana u tlu crkvene lađe. Nad plitko kopanim grobom, koji nigdje nije bio dublji od 65 cm, bila je postavljena u podu veća kamena nadgrobna ploča, a njen rub omazan žbukom.[24] Negdje je takva ploča bila klesarski uredno oblikovana i na njoj je bio uklesan natpis kao na spomenutoj ploči (nalaz br. 3 (257)), što ju je izradio pop Dujmović nad grobom svojim i svojih nasljednika ili na ploči (nalaz broj 9 (313)), na kojoj je uklesan glagoljski natpis XV.–XVI. stoljeća, a negdje je u tu svrhu bio upotrebljen poluobrađeni gotovo prirodni komad većeg pločastog kamena. U takve grube, polu-obrađene nadgrobne ploče svrstavamo i one ploče većeg duguljastog formata (sl. 3 br. 288 i 437), što se zbog preinake teksture pločnika u lađi ne nalaze više na svojim izvornim mjestima, nad grobovima. Imajući na umu ovakvu tehniku ukopa, nametnuo nam se zaključak, da je i Baščanska ploča, što se još sredinom XIX. stoljeća nalazila u crkvenom pločniku, bila zbog svog podesnog formata upotrebljena za nadgrobnu ploču nekog seljačkog groba u svetolucijskoj crkvi, i to poslije godine 1498., negdje tokom XVI., XVII. ili XVIII. stoljeća.

[23] Već spomenuti sakristan, pokojni Nikola Barac, upozorio nas je, da je na tom mjestu jedan student iz Jurandvora pokušao oko god. 1930. iskopom tražiti starine. Njegovim zahvatom, čini nam se, poremećena je izvorna slika groba na tom mjestu.
[24] Po rubovima gotovo svakog kamena našli smo tragove starog maza.

Formulacija namjene pojedinog groba, koju čitamo na nadgrobnoj ploči popa Dujmovića (nalaz br. 3 [257]) i ona, što je naziremo na nadgrobnoj ploči s glagoljskim natpisom XV.–XVI. stoljeća (nalaz br. 9 [313]), u kojima se izriče, da je grob namijenjen licu, koje ploču postavlja i njegovim nasljednicima ili potomcima, priklanja nas sudu, da je svako od ovih grobnih mjesta pripadalo jednoj određenoj porodici dotično rodbinski povezanom skupu.

Mrtvaci su bili pokapani u drvenim sanducima. Za to govore mali fragmenti istrunule daske, a i željezni čavli, što su nađeni u zemlji oko najmlađih kostura, dok smo rđom korodirane ulomke željeza od čavala nalazili i među prekopanim kostima starijih sahrana, a i rasijane svuda u zemlji.

Pogrebnu opremu mogli smo do neke mjere utvrditi kako kod posljednjih ukopa, gdje je ona prilikom izolacije pojedinog kostura zapažena in situ, tako i kod starijih ukopa, gdje su elementi te opreme bili rasijani u zemlji, a te smo uočili i u toku iskopa i prilikom prosijavanja iskopanog materijala kroz sito. Kod kostura in situ, koji pripadaju najmlađim posljednjim ukopima, nađena su zrna čisla (kod kostura br. 1 i 2), ili metalni križić sa čisla (kod kostura br. 4), koje je mrtvacu bilo stavljeno u ruku, pa medaljice, koje su bile pričvršćene na čislo (kod kostura 2, 3, 4, 5). Kod kostura br. 3 te su medaljice zatečene, kako leže na lumbalnim kralježnjacima, a kod kostura br. 5 nađen je križić na zdjeličnoj kosti, dakle u visini prekriženih ruku, gdje su ti predmeti bili u času ukopa.

U cjelokupnom iskopanom i izoliranom materijalu iz crkvene lađe neosporno se mogu opredijeliti inventaru ukopa ovi nalazi:

a) Dijelovi čisala.

To su zrna od bijele, modre ili crne staklene mase ili od kosti. To su, zatim, dva mjedena križića XVIII. st., od kojih prvi, što pripada kosturu br. 4, ima na aversu reljefni lik raspetog Krista, a na reversu lik sv. Marije iz Loreta. Drugi, nađen u prekopanom materijalu, nosi na aversu raspetog Krista, a na reversu Immaculatu. Čislima pripadaju i mjedene medaljice, radovi XVII. i XVIII. stoljeća uz osamljeni primjer jedne medaljice, koju bismo po zakašnjelim gotičkim elementima ukrasa mogli datirati XVI. stoljećem. Učestalost određene tematike na ovim medaljicama daje nam uvid u svetačke kultove ovih stoljeća, u hodočasničke putove, pa u pretežno talijansku provenijenciju samog materijala. Tako se na njima najčešće javlja lik sv. Marije iz Loreta (10 puta), pa Volto Santo iz Lucce (5), sv. Antun iz Padove (4), sv. Franjo Asiški (2), sv. Franjo Paulski (2), pa jednokratno sv. Ana, sv. Katarina Sijenska, sv. Bernardin Sijenski, sv. Rosa Palermitanska, sv. Ljudevit, sv. Franjo Ksaverski, Papa Pio V., bezgrešno začeće i konačno ideogrami (Kristov monogram i takozvani križ sv. Benedikta, 2 puta).

b) Metalni dijelovi nošnje.

Livene bakrene perforirane ušice i kučice od bakrene žice, što su se ušivale na odjeću i služile mjesto današnjih puceta.

c) Votivi (Tabla XV.).

»Oči sv. Lucije« apotropejska znamenja s motivom očiju, izrađena od kucanog srebrnog lima. Tankoća lima je razlog, da su nađeni većinom u fragmentima. Jedan primjerak odliven je u masivnom srebru. U vezi su s kultom sv. Lucije, zaštitnice vida,[25] kojoj je posvećena ova crkva.

d) Vjenčani prstenovi.

Legura srebra s niskim postotkom zlata.

e) Kovani željezni čavli, od mrtvačkih škrinja.

f) Srebrni i bakreni novac,[26] i to:

1. Salzburg. Pfenig Ivana II. (1429.–1441.)[27]
2. Bavarska (Bayern–Pfalz). Pfenig Alberta IV. (1467.–1508.).
3. Venedija. Gazzetta (od 2 solda). XVI. stoljeće. Kovana prema dekretu od 21. VI. 1539.
4. Venecija. Sesino (doppio quattrino). Alvise Mocenigo I. (1570.–1577.).
5. Venecija. Sesino (doppio quattrino). Nicolò Da Ponte (1578.–1585.).
6. Venecija. Soldo. Antonio Priuli (1618.–1623.).
7. Ugarska. Denar. Ferdinand II. (1626.).
8. Veneciia. Soldo. Francesco Erizzo (1631.–1646.).
9. Venecija. Soldo. Francesco Molino (1646.–1655.).
10. Veneci a. Bezzo (mezzo soldo). Giovanni Pesaro (1658.–1659.).
11. Venecija. Soldo (12 bagatina). Giovanni Corner II. (1709.–1722.).
12. Gorica. Soldo. Marija Terezija. Kovnica u Beču, god. 1753.

Numizmatički materijal identificirao je prof. Aleksandar Jeločnik, kustos Numizmatičke zbirke Narodnog muzeja u Ljubljani, kome zahvaljujem na kolegijalnoj usluzi.

Među nalaze, koji se nisu mogli neosporno pribrojiti inventaru sahrane, ubrajamo:

g) ulomke keramike.

To su krhotine antiknih tegula i imbrices, fragmenti dolija, sredovječnog posuđa i majolike.

h) Ulomke stakla. (Dna bočica, ulomci i ručke čaša, ulomci zrcala).

i) Fragmenti ugljevlja od izgorjelog drva.

j) Ulomci kremenog noža.

Konačno značenje o prisutnosti ovih nalaza u kulturnom sloju pod tlom crkvene lađe vjerojatno će objasniti usporedba s nalazima u zemlji uz crkvu, gdje još nije proveden iskop.

[25] Potanje o kultu sv. Lucije s etnografskog stajališta pisao je Leopold Kretzenbacher. Das slowenische Luzienbrot (»Lucijščak«), Slovenski etnograf VI–VII, 1953–54. str. 197 ss., gdje također obrađuje i tumači genezu običaja bacanja hljepčića sa tornja Sv. Lucije u Jurandvoru, kao i u najnovijoj svojoj radnji: Santa Lucia und die Lutzelfrau. Volksglaube und Hochreligion im Spannungsfeld Mittel- und Südosteuropas. Südosteuropäische Arbeiten, Bd. 53. München 1959., str. 24 ss., gdje je (sl. 16) reproduciran i jedan votiv iz naših nalaza u Jurandvoru.

[26] Karakterističan je neprekinuti vremenski slijed nađenog novca, koji pokazuje dugu i kontinuiranu tradiciju bacanja novca u pokojnikov grob.

[27] Koch Bernard, Das Salzburger Pfenig. (Tip br. 26).

Najstariji uže databilni sitan nalaz, koji se mora pribrojiti inventaru sahrane u crkvenoj lađi, jest srebrni salzburški pfenig Ivana II. (1429.–1441.) te on u cjelokupnom materijalu, što smo ga uspjeli uočiti i izolirati, postavlja terminus post quem najstarijim ukopima svjetovnjaka u lađi sv. Lucije, a najmlađi datirani nalaz jest soldo Marije Terezije iz godine 1753.

Prema navedenim podacima utvrđujemo vremenski raspon negdje od sredine XV. stoljeća do druge polovice XVIII. stoljeća, unutar koga su trajali ukopi laika u zemlju pod pločnikom svetolucijske crkve.

Ako ovu konstataciju dovedemo u vezu s okolnostima, koje upućuju na to, da je benediktinski samostan sv. Lucije zamro šezdesetih godina XV. stoljeća,[28] tada nam se nameće zaključak, da je crkveni prostor sv. Lucije postao pokopalištem svjetovnjaka (seljaka) u vrijeme zamiranja samostana, to jest kada je sv. Lucija izgubila funkciju redovničke crkve.

Groblje svjetovnjaka ranijih razdoblja treba tražiti na drugom mjestu.

Mi ga očekujemo u prostoru pred crkvom, gdje pučka tradicija doduše ne pamti groblje, ali ga tradira pučki toponim »Cimitar«, vezan samo za onaj opsegom maleni prostor pred crkvom.

Godine 1759. i 1786. grade se zidane rake u crkvenoj lađi te one postaju pogrebnim mjestima. S time su u skladu i grobni prilozi, koje smo uz kosture u rakama našli (zrna čisla, medaljice, mjedeni križići). Ti prilozi pripadaju XVIII. stoljeću.

Relativno maleni broj ukopanih u tim rakama pokazuje, da sahranjivanje u njima nije dugo trajalo. Zacijelo je sahranjivanje unutar crkvenog prostora obustavila zabrana, koja je na ovom tlu stupila na snagu u vrijeme francuske dominacije godine 1808.[29]

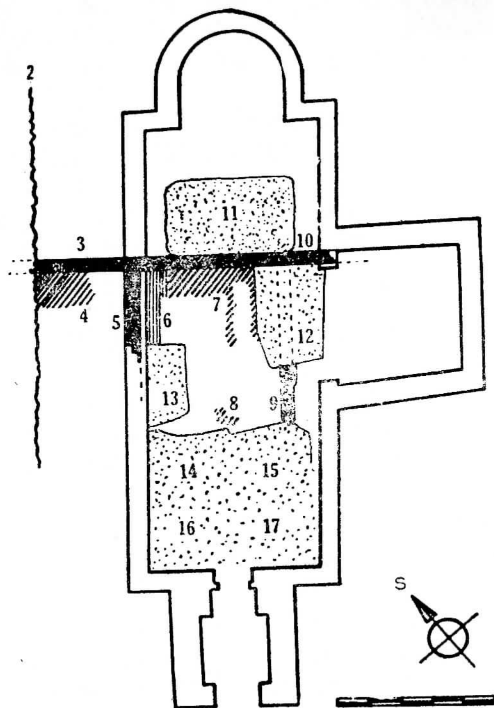
B) Grobovi u prezbiteriju

U ljeto godine 1957. izvršen je iskop u prezbiteriju, nakon što je i u tom dijelu crkve bio dignut i pregledan pločnik. Kako je tu godine 1941. bila izrađena velika i 3 m duboka, betonirana grobnica (na sl. 22., oznaka 11), koja je zapremila gotovo svu duljinu prezbiterija i najveći dio njegove širine, to je za naš iskop preostao samo 65 cm širok pojas između grobnice i sjevernog crkvenog zida i 75 cm širok pojas između grobnice i južnog zida.

[28] Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški, o. c., str. 36.

[29] Generalni providur za Dalmaciju, V. Dandolo, izdao je dne 18. siječnja 1808. dvojezični (talijansko–hrvatski) štampani proglas, koji sadržava naredbu, temeljenu na carskom dekretu od 5. IX. 1806. Njome se zabranjuje ukop mrtvaca bilo gdje izvan groblja i naređuje se, da svaka općina mora najkasnije u roku od 2 godine urediti groblje izvan naselja. Razlog je bio higijenski, profilaktički. U uvodu se obrazlaže opasnost od sahrana u crkvenim prostorima. (»Promisgliajuchi koliku skodu uzrokuje Sdravgliu kopati martva Tilessa u Carquah i mistim zatvorenim, u koih sakupglia se Xupa . . .«)

Bio je važan podatak, što nam ga je kazao jedan od radnika, koji su te godine (1941.) radili na iskopu zemlje za gradnju grobnice:[30]

Sl. 22. Situacija u iskopu pod pločnikom crkve sv. Lucije i u sondi sjeverno uz crkvu. 1 – vinograd kraj crkve s naplavljenom zemljom; 2 – gromača (podzid) vinograda prema koridoru uz crkvu; 3, 5, 9, 10 – antikni zidovi; 4, 7, 8 – dijelovi antiknog pavimenta izvedeni u tehnici opus signinum; 12, 13, 14, 15, 16, 17 zidane grobnice XVIII. stoljeća u crkvenoj lađi; 11 – betonirana grobnica, izvedena god. 1941. u prezbiteriju.

Abb. 22. Grundriss der Ausgrabungen unter dem Bodenbelag der Luzienkirche und in der Sonde nördlich neben der Kirche. 1 – Weingarten neben der Kirche mit angeschwemmter Erde. 2 – Stützmauer der Weingartenterasse gegen den Durchgang neben der Kirche. 3, 5, 9, 10 – Antike Mauer. 4, 7, 8 – Teile des antiken Paviments in der Technik Opus signinum. 12, 13, 14, 15, 16, 17 – Grüfte des XVIII. Jhrdt. im Kirchenschiff. 11 – Betonierte Gruft im Presbyterium, ausgeführt im J. 1941.

Već na dubini od pola metra pa do dubine od 1,5 m radnici su nalazili kosti i kompletne kosture, što su ležali usporedno, u nizovima, usmjereni tako, da su im glave bile na strani oltara, a noge na strani lađe. Bili su, dakle, položeni u smjeru suprotnom od smjera u kome su ležali kosturi svjetovnjaka u lađi; – bili su to grobovi redovnika. Među njihovim kostima radnici su našli metalne predmete i komade grubog tekstila zelenkaste boje. Nigdje u tri metra dubokom iskopu nisu naišli

[30] Ivan Čubranić »Peričić« iz Jurandvora kbr. 57. Zabilježena informacija u dnevniku dne 29. XI. 1955.

na zid osim uz zapadni rub jame, gdje se zid protezao u cijeloj njenoj širini, to jest ispod gornjeg praga stepenica, što iz lađe vode u prezbiterij (antikni zid).

U prezbiteriju, koji je služio kao pogrebno mjesto, nije bilo zidane grobnice, nego se ukapalo u zemlju, na isti način, kako se to vršilo i u lađi.

U našem iskopu, – pojasu sjeverno od betonirane grobnice, – naišli smo na nešto dislociranih kostiju samo u najvišem sloju, tik uz rub grobnice. One su, očigledno, tamo dospjele prilikom radova na iskopu zemlje za grobnicu.

U pojasu južno od grobnice na dubini od 77 cm pod današnjim tlom nađene su kosti prilično lediranog kostura, no njihovi relativni položaji pokazali su, da se taj kostur nalazi na mjestu ukopa. Po situaciji kostura, koji je ležao glavom na istok, a nogama na zapad, to jest koji je gledao od oltara prema lađi, zaključujemo, da se i tu radi o redovničkom dotično svećeničkom grobu.

Ukopno mjesto u prezbiteriju pred oltarom bilo je, dakle, rezervirano za redovnike i kler, i zacijelo se tu ukapalo od vremena gradnje svetolucijske crkve.[31]

U našem iskopu u prezbiteriju izlučeni su ovi sitni nalazi:

a) dijelovi čisala (zrna od bijele i crne staklene mase, 2 mjeđena križića XVII. stoljeća, 4 medaljice XVII.–XVIII. stoljeća s reljefnim prikazima sv. Petra i Pavla, sv. Franje Asiškog, Arma Christi);

b) metalni dijelovi nošnje (bakrene ušice);

c) jedan votiv, »oči sv. Lucije« (na tabli XV, 2);

d) ukras (koraljni privjesak u srebrnoj faseti);

e) kovani željezni čavli od mrtvačkih škrinja;

– novac (f) nije nađen u našem iskopu u prezbiteriju;

g) ulomci keramike (tegulae, imbrices, srednjovjekovna majolika);

h) ulomci stakla (dna bočica, tanko konkavno staklo, možda od lakrimarija?);

i) ugljevlje.

U znatnijem broju i gustoći nalaza zapaženi su ulomci tegula i imbrices neposredno ispod plitkog temelja sjevernog zida prezbiterija.

Zemlja u iskopu prezbiterija bila je aluvij (sličan aluviju oko crkve) sa mnogo manjim postotkom humozne tvari od postotka organskih raspadaka u iskopu crkvene lađe.

[31] Šteta je, što su iskopom grobnice uništeni stari redovnički grobovi i što o slici tih grobova i njihovu inventaru nemamo točnijih podataka. Nijedan se od nalaza iz god. 1941. nije, nažalost, sačuvao. Ekshumirane kosti redovnika pokopane su na seoskom groblju, iskopana zemlja razbacana po novom dijelu groblja, a sitni metalni nalazi izgubili su se u rukama znatiželjnika i turista.

C) Ostaci starije arhitekture pod crkvenim tlom

Već u početku radova, u sondi (u lađi, u kvadratu B1) pojavio se na dubini od 60 cm jedan stariji paviment. U iskopu se vidjelo, da se on u toj dubini sterao većom površinom u prostoru lađe, ali da je kopanjem grobnih jama bio razaran. Najzorniji takav način destrukcije ovog starog pavimenta otkriva položaj kostura br. 3 (u kvadratima D1–D2), gdje kostur leži unutar shodno izdubene lakune u starom pavimentu (sl. 21).

Taj je paviment tehnički izveden od supstrukcije (nabijeno kamenje) i gornjeg namaza (žbuka od vapna, finog pijeska i smrvljene opeke), a površina mu je bila uglačana te je na najsačuvanijim dijelovima pokazivala intenzivnu crvenu boju. Radi se tu o antiknoj tehnici »opus signinum«, koju na našem užem području nalazimo ne samo u podovima antiknih zgrada, nego i u pavimentima ranosrednjovjekovne crkvene arhitekture.[32] U prvi smo čas bili skloni da u njemu vidimo pod jedne ranosrednjovjekovne (starokršćanske) crkve, koja je na istom mjestu mogla prethoditi gradnji današnje opatijske crkve.[33] Međutim su iskopom pod tlom lađe utvrđeni zidovi, koji nas svojim položajem i protezanjem odvraćaju od ove pretpostavke.

Pod gornjim pragom stepenica, što iz lađe vode u prezbiterij, otkriven je zid, širok 45 cm, sačuvan do visine od poprečno 56 cm nad svojim temeljem, sagrađen od lomljenca i vezan mortom (vapno i sitni morski pijesak). Taj se zid (sl. 21, oznaka 10) proteže cijelom širinom crkvene lađe, te se nastavlja i izvan nje, – i lijevo i desno –, podvlačeći se pod temelj i sjevernog i južnog crkvenog zida.

[32] Na pr. u starokršćanskoj bazilici na Sepnu kod Omišlja na otoku Krku i u apsidi ranosrednjovjekovne crkvice, koju je god. 1956. otkrio u toku svojih radova prof Boško Končar, konzervator Konzervatorskog zavoda Rijeka u parku, istočno od katedrale u gradu Rabu.

[33] Na misao o postojanju crkve, koja bi na istom mjestu prethodila današnjoj Sv. Luciji, naveli su nas uz materijalne nalaze starokršćanskih lapida među spolijima u crkvenom pločniku i podaci koje pruža tekst Baščanske ploče.

U slijedu stavaka svog teksta Baščanska ploča spominje dva svetolucijska opata: najprije Držihu (u vremenskom slijedu starijeg opata), koji izjavljuje, da je Zvonimir u svoje dane darovao »ledinu« jednom pravnom naslovu, koji tada, u Zvonimirovo vrijeme, već postoji, t. j. Svetoj Luciji (»vъ svetuju luciju«), a zatim Dobrovita (u vremenskom slijedu mlađeg opata), koji je sagradio ovu (današnju) crkvu.

U takvoj interpretaciji teksta Baščanske ploče zaključujemo, da je i prije Dobrovitove gradnje (nastale na prijelazu XI. u XII. stoljeće) morala postojati jedna starija »Sveta Lucija«, kojoj Zvonimir daruje zemlju, to jest jedna crkva iz ranosrednjovjekovnih stoljeća, – vjerojatno iz prethrvatskog perioda, – a to znači: jedna starokršćanska crkva.

Kako smo po nalazima kamenog namještaja (spoliji u crkvenom pločniku) doista mogli utvrditi postojanje jedne starokršćanske crkve, bilo je u prvi čas prihvatljivo, da ih pripišemo toj starijoj, porušenoj Sv. Luciji, i da taj nestali starokršćanski objekt smjestimo na istom položaju, gdje se nalazi Dobrovitova gradnja.

Budući da slika nalaza starije arhitekture pod današnjom crkvom (o tome govorimo u daljim recima izvještaja) isključuje sakralni (starokršćanski) objekt, to nas ipak u toku budućih istraživalačkih radova ne će iznenaditi eventualni nalaz ostataka starokršćanske crkve na nekom drugom blizom položaju u kompleksu opatije.

U sondi, koju smo otvorili (u decembru 1958.) s vanjske strane sjevernog crkvenog zida (u koridoru između crkve i ruševina opatije do-tično vinograda nad opatijom), utvrđeno je, da se taj isti zid (sl. 22, oznaka 3) zaista nastavlja van crkvenog prostora. Našli smo, da se on proteže cijelom širinom koridora (180 cm), štoviše zapazili smo, da on teče i dalje, da se naime podvlači i pod visoku gromaču – »duplicu« (sl. 22, ozn. 2), koja u službi potpornog zida podupire na tom mjestu gotovo 3 m visoku, naplavljenu zemlju u susjednom vinogradu (sl. 22, ozn. 1), a gdje nam zasada (bez većeg iskopa) nije bilo moguće pratiti dalje njegovo protezanje.

U toj sondi (u koridoru sjeverno od crkve) vidjeli smo, da je taj zid sačuvan 109 cm nad svojim temeljem, da je širok 45 cm, ali da mu se temelj duž istočne strane proširuje za 10 cm i da je identične građe onom dijelu zida, što je nađen u crkvi pod stepenicom (sl. 22, ozn. 10). Taj je zid na svom istočnom licu relativno ravno i glatko izveden te mu to lice nije prevučeno žbukom, dok mu je zapadno lice prevučeno vrlo dobro sačuvanom žbukom. Ta se zidna žbuka (2 cm debela), uglačane crvene površine, neprekinuto, u širokom konkavnom oluku nastavlja u horizontalu pavimenta, koji je 8–10 cm debeo i koji je izveden u istom materijalu kao i zidna žbuka (opus signinum).

Kako se ovaj paviment izvan sjevernog crkvenog zida (sl. 22, ozn. 4) nalazi na razini, 60 cm višoj od razine pronađenog istovrsnog pavimenta unutar crkve (sl. 22, ozn. 7 i 8), to je očigledno, da različite razine ovih pronađenih starih podova, – koji priležu uz jedan njima zajednički zid (sl. 22, ozn. 3 i 10), što se proteže poprečno na glavnu os crkve, mora dijeliti drugi jedan njima zajednički zid, a taj mora da je u tlocrtu okomit na onaj prvi, to jest da teče usporedo s osovinom crkve. Taj se drugi suponirani razdjelni zid mora nalaziti pod današnjim sjevernim zidom crkvene lađe, a to znači, da je crkveni zid na njemu nadograđen (sl. 22, ozn. 5). U opsegu naših radova mi to dosada nismo mogli izravno provjeriti iskopom zbog opreza, da ne potkopamo i onako već razgrnute[34] temelje deformiranog, izvitoperenog sjevernog crkvenog zida.

Ima, međutim, jedan momenat, koji govori u prilog ovoj pretpostavci. Dok smo svagdje u iskopu unutar crkve utvrdili, da su temelji crkvenih zidova plitki (negdje – kao na pr. u sjevernom zidu prezbiterija, leže u razini crkvenog pločnika) i da se s nutarnje strane crkve ne proširuju u stopu, jedino uz dio sjevernog zida crkvene lađe (– na vid-

[34] Crkva sv. Lucije nalazi se pred istočnim rubom baščanskog polja na posljednjim padinama visoke brdske kose, s koje se za svake jače kiše slijevaju vode i nose znatne količine naplavina niz strminu.

Naplavine oko crkve bile su već dosegle visinu prozorčića na apsidi i digle se visoko oko bočnih crkvenih zidova, što je uzrokovalo trajnu vlagu u crkvenom prostoru. To je bio razlog, da se godine 1938. iskopom odstranila naplavina oko crkve, ali je taj zahvat bio odviše radikalan, jer su njime, – osobito duž sjevernog crkvenog zida – razgolićeni temelji. Taj je (sjeverni) zid već od prije deformiran u vertikalnom profilu, pa mu na nekim mjestima trbušasto izbočene partije prelaze i za 10 cm van vertikale.

ljivoj situaciji temelja od ugla kod stepenica, što vode u kor do zidane grobnice, označene br. 13 na sl. 22), temelj je crkvenog zida snažno, za 7o cm proširen u prostor lađe (sl. 22, ozn. 6).

Ovo širenje temelja bilo je nužno, ako se pod crkvenim zidom (60 cm širokim) nalazi uži antikni razdjelni zid. (U sondi izvan crkve i u iskopu pod stepenicom prezbiterija širina antiknog zida iznosi 45 cm). Da pak ova proširena zidna masa (sl. 22, ozn. 6) pripada temeljima benediktinske gradnje, a ne antiknoj gradnji, pokazuje i činjenica, što ta zidna masa seže u dubinu do razine antiknog pavimenta (sl. 22, ozn. 7) i što se taj paviment podvlači pod nju.

U lađi, u kvadratima E 4 i E 5, nađen je pod današnjim pločnikom još jedan ostatak zida (sl. 22, ozn. 9), iste strukture poput već opisanih antiknih zidova, koji se proteže paralelno s uzdužnom osovinom crkve, dotično, koji je okomit na antikni zid pod stepenicama prezbiterija (sl. 22, ozn. 10). Taj je zid bio razbijen i prekinut na zapadnom i istočnom svom dijelu zidovima grobnica (sl. 22, ozn. 12 i 15), što su bile izgrađene u XVIII. stoljeću.

Kada sve ove podzemne ostatke zidova povežemo u međusobni odnos, dobit ćemo pravokutnu tlocrtnu dispoziciju niza prostorija jednog objekta, koja, s obzirom na otkrivene antikne građevne elemente i logiku svog rasporeda, ukazuje na veći arhitektonski sklop, u kome je najvjerojatnije identificirati jednu antiknu, rimsku ladanjsku vilu (villa rustica).

Ta se vila, prema svim otkrivenim tragovima, proteže ispod svetolucijske crkve, pod susjednim vinogradom, a kako se i po posljednjim zahvatima (zimi 1958. godine) može zaključiti, ona se proteže i među danas vidljivim dijelovima srednjovjekovna samostana.

Benediktinski, dakle, arhitektonski sklop sagrađen je na arealu nekadanje antikne građevine.

Ovakva arheološka slika srednjovjekovnog kompleksa nad antiknim nije rijetkost u našem obalnom pojasu[35] i stoga nas ona ni na primjeru svetolucijske opatije ne iznenađuje. Postoje tipične lokacije, uvjetovane u prvom redu ekonomskim razlozima, gdje se život u nizu epoha nastavljao ili ponovno organizirao.

O konačnoj vrijednosti arheološke slike, koja se pomalja oko jurandvorske Sv. Lucije, preuranjeno je govoriti, dok se započeti istraživački radovi ne privedu kraju i dok se ne kompletiraju podaci onim

[35] Za ilustraciju navest ćemo nekoliko najpoznatijih primjera iz Dalmacije:
kompleks srednjovjekovne Sv. Marte (IX. stoljeće) u Stombratama (Bijaći) nad arealom rimske vile (Karaman, Iz kolijevske hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, str. 152, 167),
samostanska crkva sv. Petra u Rižinicama kod Solina, zadužbina kneza Trpimira iz IX. stoljeća, nad arealom rimske vile (Karaman, o. c. 15),
samostanska crkva sv. Petra od Klobuka (»Miri« u kaštelanskom polju) na arealu rimske vile (Karaman, o. c. 169)
Sv. Kuzma i Damijan u Kaštel-Gomilici, srednjovjekovni ekonomski sklop splitskih benediktinki (Zvonimirova donacija iz 1078. godine), koji nastavlja život antikne ekonomije (Karaman, o. c. 169),
crkva sv. Jurja u Ravanjskoj, sagrađena na zidovima antikne cisterne, i t. d.

materijalnim elementima, što još leže pod naplavljenom zemljom. No već ovi prvi rezultati iskopa i sondi sugeriraju nam interpretaciju najvjerojatnijeg razvitka ovog historijskog spomenika.

Čini nam se, da naš materijalni nalaz treba dovesti u vezu s jednim podatkom, što ga pruža tekst Baščanske ploče, s podatkom o donaciji kralja Zvonimira, koji je dao »ledinu« Sv. Luciji.[36] Ne upuštajući se u definiciju upotrebljenog termina »ledina«, znamo, da je tu riječ o darovanom zemljišnom dobru.

Zemlja pak kojom hrvatski vladar može raspolagati na udaljenom i relativno novo stečenom otoku Krku može biti samo fiskalno dobro, što je svojim porijeklom ili već zatečeno staro fiskalno dobro ili konfiscirani, nekada privatni posjed.

Nameće nam se, stoga, predodžba o jednoj antiknoj gospodarskoj cjelini u plodnom baščanskom polju (villa rustica i zemljišni posjed), koja je postala fiskalnim dobrom u rukama hrvatskog vladara i koja je kraljevskom donacijom prešla u vlasništvo samostana.

Tako je nekadašnja villa rustica, centar te stare suponirane antikne gospodarske cjeline, mogla postati osnovom srednjovjekovnom samostanskom sklopu, a antikni njen zemljišni posjed početnim jezgrom one velike opatijske ekonomije, što se u toku srednjovjekovnih stoljeća razvila u jedan od najbogatijih crkvenih posjeda na otoku Krku.

Zusammenfassung

BERICHT ÜBER DIE ARBEITEN IN JURANDVOR NÄCHST BAŠKA AUF DER INSEL KRK (KROATISCHES KÜSTENLAND) IN DEN JAHREN 1955. UND 1957.

Das älteste erhaltene Dokument über die genannte Abtei ist die in der slavistischen vor allem in der kroatischen historiographischen Literatur (s. n. 5) wohlbekannte *»Baščanska ploča«* (die Platte von Baška), eine um das Jahr 1100 in altkroatischer Sprache verfasste und in Stein gemeisselte glagolitische Inschrift.

Sie berichtet, dass »der kroatische König Zvonimir (1076–1089) zu seiner Zeit der hl. Luzie Land geschenkt« (s. n. 36) und »der Abt Dobrovit mit neun Klosterbrüdern die Luzienkirche errichtet habe.

Einige Fragen über die archäologische Bedeutung der Platte von Baška (s. n. 3) waren der Ausgangspunkt der Forschungen, die das Altslavische Institut (Staroslavenski institut) aus Zagreb in Zusammenarbeit mit dem Adriatischen Institut (Jadranski institut) aus Rijeka im Jahre 1955 begonnen hat.

Im Verlaufe dieser Forschungen wurde Folgendes festgestellt:
schranken (Septum), die gleichzeitig mit der Kirche am Übergange des XI. ins XII.
Die Platte von Baška diente ursprünglich als linke Platte (Pluteus) der Chor-
Jahrhundert errichtet wurden. (Abb. 1 und 2). Das Septum bestand aus 2 Plutei und es ist nicht ausgeschlossen, dass am rechtem (verlorenen) Pluteus der Text des linken fortgesetzt war. Nachdem das Septum (nach dem Jahre 1498) beseitigt worden war, diente die Platte von Baška wahrscheinlich als Grabplatte eines Bauerngrabes im Kirchenboden, wo sie Mitte des XIX. Jhs. bemerkt und seitdem wissenschaftlich untersucht wurde.

[36] ... Azъ opat (ъ) Drъžiha pisahъ se o ledin(n)ě juže da Zъvъnim(i)rъ kralъ hrъvatъskъ[ī] (vъ) dni svoję vъ svetuju Luciju ...

Da der Bodenbelag der Kirche grösstenteils aus Spolia besteht (Abb. 3), war vorauszusetzen, das sich darunter (mit der Vorderseite nach unten) Bruchteile des rechten Pluteus und die übrigen Teile des Septums befänden. Deshalb wurde der ganze Bodenbelag systematisch gehoben und untersucht, was folgende Funde einbrachte:

1. Fragmente von Denkmälern aus der Römerzeit. Funde Nr. 1 (223), T. II.; Nr. 2, T. III; Nr. 3 (357), T. IV.

2. Altchristliche stainerne Fragmente einer Kircheneinrichtung. Sie bezeugen dass im VI.–VII. Jh. in der Umgebung eine bisher unbekannte altchristliche Kirche bestanden haben muss. Funde Nr. 14 (368), T. X., Abb, 7;

Nr. 15 (314), Abb. 8; Nr. 16 (95), Abb, 9; Nr. 17 (221), T. XI., Abb. 10; Nr. 18 (483), T. XII., Abb. 11; Nr. 19 (456), Abb, 12; Nr. 20 (387), Abb. 13; Nr. 21 (292), Abb. 14; Nr. 22 (301 und 314), Abb. 15; Nr. 23 (74, 74a und 76), Abb. 16; Nr. 24 (443), T. XIII., Abb. 17; Nr. 25 (453), Abb. 18; Nr. 26 (139), Abb. 19.

3. Bruchstück eines steinernen Horizontalbalkens des Septums mit dem für die Flechtwerkdekoration charakteristischen Krabbenmotiv. Fund Nr. 27, T. XIV., Abb. 20.

4. Bruchstück einer steinernen Platte mit glagolitischer Inschrift. die paläographich gleichzeitig mit der Platte von Baška ist. Fund Nr. 4 (109), T. V.

5. Fragmente einer Grabplatte aus dem XIV. Jh. mit eingravierter Zeichnung, die einen Abt darstellt. Fund Nr. 6 (130, 127, 78), T. VII., Abb. 4.

6. Kroatische Epitaphe in glagolitischer oder lateinischer Schrift abgefasst. XV.–XVIII. Jh. Funde Nr. 8, Abb. 6; Nr. 9 (313), T. VIII; Nr. 10 (271); Nr. 11 (428); Nr. 13 (205), T. IX.

Bei Ausgrabungen unter dem heutigen Bodenbelag im Kirchenschiff wurden Laiengräber entdeckt (Abb. 21), die nach den Grabbeigaben, insbesondere Münzen zu urteilen von der 2. Hälfte des XV. Jh. bis zum XVIII. Jh. zu datieren sind.

Die Beerdigung von Laien in der Kirche beginnt demnach mit dem Eingehen des Klosters (Mitte des XV. Jh.) und endet mit einem Verbot aus der Napoleonischen Zeit (1808).

Im Presbyterium wurden Reste von Mönchs–, bzw. Priestergräbern festgestellt.

Unter Gräberfunden (Glas, Keramik, Nägel, Kohle, Rosenkranzteile, metallene Trachtenstücke, Münzen u. s. w.) sind besonders bemerkenswert die silbernen Augenvotive, die in Verbindung mit dem Kultus der hl. Luzia, der Beschützerin des Augenlichtes, stehen. (T. XV) Im Verlaufe der Ausgrabungen im Kirchenraum und seiner unmittelbaren Nähe wurden Überreste antiker Architektur entdeckt (Fussboden in der Technik Opus signinum und Mauern), die auf eine antike Villa rustica hinweisen. (Abb. 21).

Der mittelalterliche Luzien–Komplex liegt demnach über einer antiken Anlage.

Nach Vermutungen des Autors könnte es sich um eine antike ökonomische Einheit handeln (Landbesitz und Villa rustica), die zur Zeit der kroatischen Herrscher Terra regalis wurde. Nur als solche konnte sie zum Gegenstand der königlichen Schenkung werden über die Platte von Baška berichtet.

Die Forschungs- und Denkmalpflegearbeiten sind noch im Gange.

. . . .

Nastambe*

Danas se ne da ustanoviti, gdje su sve živjeli benediktinci glagoljaši. Izvan Hrvatske posjedovali su kratko vrijeme samo par samostana, a i te su bili uputili glagoljaši iz Hrvatske. Međutim ni u našoj domovini nije nam poznato baš mnogo takvih zadužbina. One pak, o kojima se sačuvao kakav pouzdaniji glas, nalazile su se odreda na području sjeverne i srednje Dalmacije. Sve su to bili muški cenobiji i svi su, osim jednoga, utrnuli već u srednjem vijeku. O kakvoj ženskoj glagoljaškoj zadruzi nigdje nismo susreli ni najmanje potvrde, premda je naravno pretpostaviti, da su monasi glagoljaši vodili i koludrice, ako su samostani jednih i drugih bili u istom mjestu.

Ovdje ćemo kušati navesti i vrlo ukratko opisati sva ona mjesta, gdje se zna da su živjeli, ili se misli da su živjeli benediktinci glagoljaši. O pojedinim nastambama donijet ćemo samo one podatke, što ih traži postavljeni naslov ove radnje. Našu ćemo statistiku, prema stupnju izvjesnosti, podijeliti u tri skupine: u sigurne, vjerojatne i dvojbene samostane.

1. — U primorskoj Hrvatskoj i Dalmaciji sigurno je utvrđeno svega pet benedktinskih opatija s upotrebom staroslavenskoga jezika. Osim jedne, sve su one bile podignute na otocima od Krka do Brača. To su: Sv. Lucija u Drazi Baščanskoj na otoku Krku, Sv. Nikola u Otočcu, Sv. Nikola u Omišlju na Krku, Sv. Kuzma i Damjan u Tkonu na Pašmanu i Sv. Ivan Krstitelj u Povljima na Braču.

a) Sv. Lucija u Drazi Baščanskoj prvi put se javlja početkom XII stoljeća na Baščanskoj ploči, kada je u njoj živio opat Dobrovit sa devetero braće. No ova je zadužbina postojala već za

* Iz: *Benediktinci glagoljaši.*

kralja Zvonimira (1076.—1087.), jer joj je on bio darovao nekakvu ledinu.

Malo što znamo o Sv. Luciji, dokle su u njoj živjeli monasi. Papin poslanik Gentilis 1308. godine preporuča vjernicima, da bi dobrovoljnim prinosima pomogli popraviti od velike starosti istrošeni (nimia vetustate consumptum) benediktinski samostan Sv. Lucije u Baški (monasterium sanctae Luciae de pertinentiis Beschae, ordinis sancti Benedicti).[29]

Prema onome, što smo kazali o podrijetlu monaha glagoljaša, držimo ispravnim mišljenje, da samostan Sv. Lucije ispočetka nije bio benediktinski, nego da je kasnije od benediktinaca bio apsorbiran ili reformiran.[30]

Ovu je opatiju zahvatio komendatarni režim sredinom XV stoljeća.[31] Ne zna se, kada je u njoj nestalo monaha, ali oni nisu mnogo nadživjeli posljednjega redovničkoga opata, koji se zadnji put spominje 1456. godine. Prema pučkoj predaji posljednji su samostanci, bojeći se Uskoka, prešli u talijanske samostane. — Godine 1817. austrijska je vlada Sv. Luciju predala krčkomu biskupu, a 1838. godine zauvijek je pripojila njegovoj menzi, pa tako krčki biskup još i danas nosi naslov abbas sanctae Luciae de Besca.[32]

Dalo bi se također braniti mišljenje, da je kod Sv. Lucije bio kneževski ili kraljevski samostan. Najprije zato, što ga je obdario kralj Zvonimir. Nadalje, jer je Sv. Lucija bila najimućniji beneficij na otoku Krku; bio je, rekli bismo, kraljevski dotiran. Napokon, još se u XVI stoljeću pričalo, kako je samostan u Drazi Baščanskoj utemeljio neki dalmatinski kralj, koji je podigao mnogo opatija po dalmatinskim otocima.[33]

Sv. Luciju je, prema predaji, uzeo u svoje ruke knez Ivan Frankopan, a otjerao iz nje crne benediktince. To je mogao učiniti jedino ako je ona bila zadužbina zemaljskoga gospodara. Kada je pak kasnije Venecija zagospodovala otokom Krkom, nastavio je mletački dužd, i on kao vladar, vršiti patronatsko pravo nad istom opatijom.

---

[29] Smičiklas, Cod. dipl. VIII, 240—241.

[30] Archivio storico per la Dalmazia vol. VII, 131.

[31] Theiner Augustinus, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I, 430 — Romae 1863.

[32] Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku (Croatia sacra XI—XII, 2, 36, 67 — Zagreb 1936); Status personalis et localis diocesis Veglensis, 24 — Veglae 1902.

[33] Visitatio insulae Veglae a Petro Bembo episcopo Veglensi a. 1565. (rukopis u arhivu Jugoslavenske akademije pod sign. II c. 43, str. 77—96).

Evo, sve bi ovo bili nekakvi razlozi, da je Sv. Lucija na Krku mogla biti zadužbina nekoga hrvatskoga vladara.

Sijelo opatije Sv. Lucije nalazilo se pokraj Jurandvora u Baščanskoj Drazi, nad ruševinama rimske građevine. Još služi kultu jednobrodna romanička crkva, u kojoj se sačuvalo nekoliko glagoljskih natpisa. Na stare monahe podsjećaju toponimi Opatija i Fratrija. Arhiv opatije su, navodno, spalili Uskoci.[34]

b) Sv. Nikola u Otočcu, prema podatku s Baščanske ploče, bio je združen sa Sv. Lucijom. Radi toga je naravno pretpostaviti, da su redovnici jednoga od ovih dvaju mjesta napučili drugi. Klaić je nagađao, da je Sv. Nikola u Otočcu stariji, i da su monasi u Dragu Baščansku došli iz Otočca.[35] Drugima se, međutim, čini vjerojatnijim, da su benediktinci, koji su k nama stizali sa zapada, radije išli od mora preko Velebita nego li od zagorja na more. Na pitanje pak, odakle su došli monasi u Sv. Luciju, ako nisu iz Ličkoga Otočca, odgovara Štefanić: s otočića (ili otočca) Suska kod Osora, a u Osor i na Susak iz Ankone. U tom ga mišljenju utvrđuje stara oltarska pala u Sv. Luciji, na kojoj je uz tri apostola prikazan i sv. Gaudencije, osnivač samostana na Susku. Osim toga je Štefaniću teško pretpostaviti, da bi ekspanzija montekasinskih redovnika u ono doba sezala preko Velebita.[36]

S ovim se nagađanjem ne slaže činjenica, da su u Osoru živjeli kamaldoljani, a ova se vrsta redovnika kod Sv. Lucije nikada ne spominje. Osim toga držimo, da su monasi u Drazi Baščanskoj podrijetlom iz Ličkoga Otočca i zato, što je u doba hrvatske narodne dinastije bilo lakše na Krk doći iz Ličkoga Otočca nego li sa Suska. Lički je, naime, Otočac bio bliže Drazi Baščanskoj te u istoj biskupiji i pod istim knezom kao i otok Krk, dok je Susak bio dalje te je i crkveno i politički pripadao drugim područnim oblastima. Nadalje smo za Lički Otočac najviše zbog toga, jer je ovdje govor o monasima glagoljašima, a glagoljica je došla na Krk sa sjevera ili istoka, nikako s morske strane i nikako preko kamaldoljana. Na koncu dodajmo, da samostani Sv. Nikole u Otočcu i Sv. Lucije u Drazi Baščanskoj, dok su bili zajedno, vrlo vjerojatno još nisu bili prešli na regulu sv. Benedikta. Sv. Gaudencije došao je na oltar Sv. Lucije poslije toga prijelaza kao dalmatinski i benediktinski svetac.

---

[34] Štefanić u n. dj., 2.

[35] Klaić Vjekoslav, Krčki knezovi Frankapani I, 80 — Zagreb 1901.

[36] Štefanić u n. dj., 8—9; Hrvatska enciplopedija II, 274—276 — Zagreb 1941.

Spomenici

Ovdje ćemo navesti spomenike staroslavenske i starohrvatske pismenosti, što su doprli do naših dana, a potekli su od benediktinaca ili se njima bilo kako pripisuju.

Početkom XII stoljeća je kod Sv. Lucije na Krku urezana Baščanska ploča kao najstariji sačuvani sastavak na hrvatskom jeziku. Njezino mnogostruko značenje je već dovoljno naglašeno u našoj povijesnoj, jezikoslovnoj i umjetničkoj literaturi, a pohranjena je kod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.[105] — U zagrebačkom arheološkom muzeju čuva se iz Sv.

[105] Črnčić dr. Ivan, Krčke Starine (Književnik II, 145 — Zagreb 1865); Rački, Documenta, 487—489; Geitler, Die albanischen und slavischen Schriften — Wien 1883; Črnčić Ivan, Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u Drazi Baščanskoj (Starine XX, 33—49 — Zagreb 1888); Jagić V., Glagoličeskoe pis'mo (Enciklop. slav. filologii III, 237—238 — Sanktpetersburg' 1911); Šišić, Priručnik I, 135—138; Isti, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, 582—583 — Zagreb 1925; Strohal L., Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške (Vjesnik hrvatskoga arheološkog društva N. S. XII, 8—11); Barbalić F., Baščan-

Lucije jedan Baščanskoj ploči po svoj prilici savremeni glagoljski fragment, na kojemu se također čita veći dio Zvonimirova imena. U gradu pak Krku nalazi se na zidu kanoničke kuće možda još stariji odlomak natpisa u obloj glagoljici. I on je samostanskoga podrijetla, jer, kako smo rekli, spominje, da je neki opat nešto zidao.[106]

ska ploča (Narodne Novine 1934., br. 243—248); Karaman Ljubo, Iz kolijevke hrvatske prošlosti (historijsko-umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima), 84 — Zagreb 1930; Bulić F. — Katić L., Stopama hrvatskih narodnih vladara; 133—135 — Zagreb (bez godine); Štefanić Vjekoslav u Croatia sacra XI i XII, 3—8, 21—23, 68, 72; Isti u Hrvatskoj enciklopediji II, 274—276; Ivšić Stjepan, Značenje »Baščanske ploče« (Hrvatski Dnevnik, Uskrs, 1940 — Zagreb); Kniewald Dr., Baščanska ploča u Zagrebu (Bogoslovska Smotra XXII, 383—389); Hamm Josip, Datiranje glagoljskih tekstova (Radovi starosl. instituta I, 24—37 — Zagreb 1952); Štefanić Vj. u Enciklopediji Jugoslavije I, 384—387.

[106] Štefanić u Croatia sacra XI i XII, 21—23, 72.

Ivan OSTOJIĆ

Baščanska ploča (oko 1100 god.) (sl. 228)[16])

Osim toga, što nam pruža vrlo stare podatke za dva samostana, ona je jedan od najdragocjenijih natpisa općenarodnoga značenja, jedan od najstarijih

[16]) Kukuljević u Arhivu za povijestn. jug. IV., 310-311; Črnčić u Književniku II, 8-20; Putne uspomene jednoga pokojnika (Hrvatski Sokol I 100-101 — Zagreb 1870); Črnčić u Starinama XX, 33-49; Rački u Starinama VII, 130-163; Rački, Doc., 487-489; Geitler, Die albanischen und slavischen Schriften — Beč 1883; Marun Fr. L., Dvie

* Iz: *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima.*

Sl. 228. Baščanska ploča (Jugoslavenska akademija, Zagreb)
Im. 228. Inscriptio glagolitica ex ecclesia S. Luciae de Valle Baška

spomenika hrvatskoga jezika napisan prelaznim tipom poluoble glagoljice. Zapravo je na ploči na trinaest redaka, u vapnencu, urezan izvadak dviju samostanskih isprava. Baščanska nam ploča još pokazuje, da su hrvatski monasi na Krku bili za Zvonimirova vladanja, da je on darivao i glagoljaše, te da je otok Krk i tada i poslije bio u granicama hrvatskoga kraljevstva. Na njoj je po prvi put zabilježeno hrvatsko ime te naslov i ime jednoga hrvatskoga kralja na hrvatskom jeziku: Z'V'NIMIR' KRAL' HR'VAT'SK'. Iz nje doznajemo također imena nekoliko visokih državnih funkcionara u vrijeme Zvonimira i početkom XII stoljeća.

(Na Baščanskoj su se ploči nadahnjivali naši pjesnici, npr. Kranjčević, Nazor i drugi).

Originalni tekst može se vidjeti na priloženoj fotografiji. Mnogi su ga kušali pročitati, ali sa svim tim još nije potpuno utvrđen, a teško će se ikada utvrditi zbog uništene prve polovice prvoga retka i dijelova nekih drugih redaka. Njegov bi sadržaj na današnjem jeziku bio, otprilike: ovaj:

† 1100. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini, koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane Svetoj Luciji (ili Svetoj Luciji i Svetom Jeronimu), i svjedok mi župan Desi. a Krbavi, ... u Luci Pribinjega. Ovaj posla Vitoslava na otok, da tko to poreče, neka ga prokune Bog i blažena Bogorodica (ili 12 apostola) i 4 evanđelista i sveta Lucija, amen. Da, tko živi, moli za njih Boga. — Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svoje devetero braće u dane kneza Kosmata, koji je vladao svom krajinom. A bijaše u te dane Mikula u Otočcu sa Svetom Lucijom zajedno.

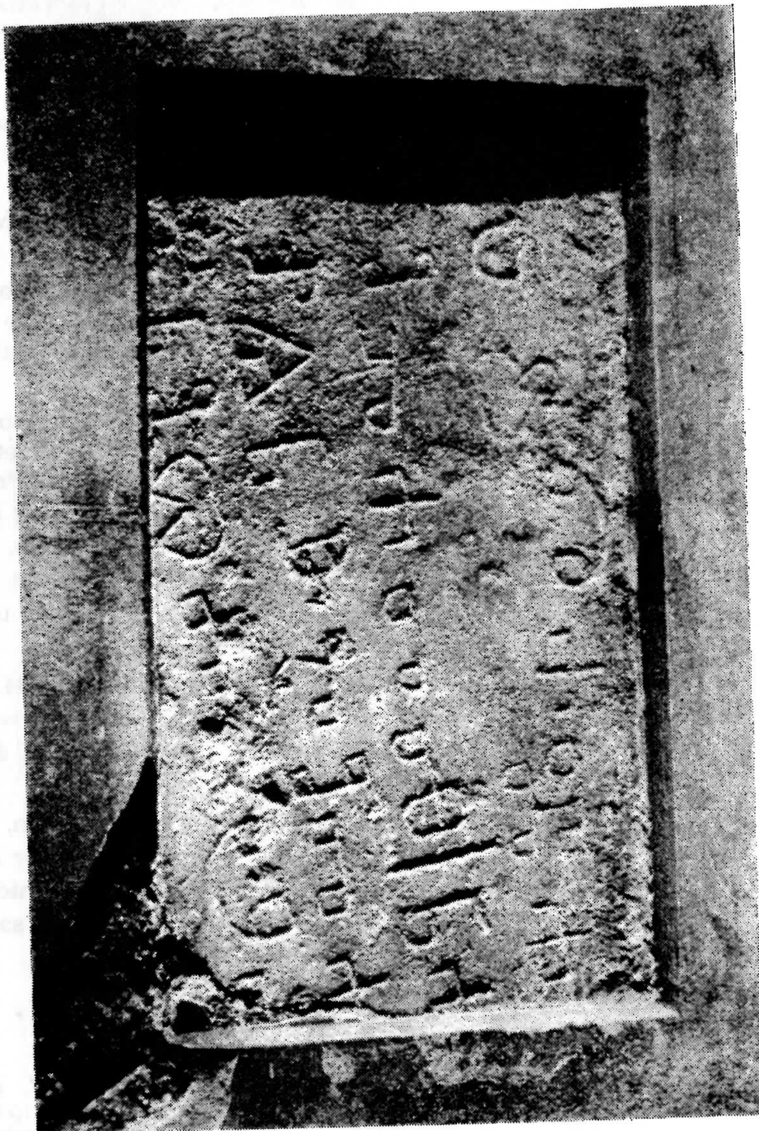
Ploča se nalazila u crkvi Sv. Lucije u Drazi Baščanskoj do 1934. godine, kada je bila prenesena u Zagreb, jer ju je krčki biskup, kao opat Sv. Lucije, predao Jugoslavenskoj akademiji na vječno čuvanje i osiguranje od daljnjega propadanja.

U zagrebačkom Arheološkom muzeju čuva se iz Sv. Lucije jedan, Baščanskoj ploči valjda savremeni glagoljski fragment, na kojemu se također čita veći dio Zvonimirova imena. U gradu pak Krku nalazi se na zidu kanoničke kuće možda još stariji fragment glagoljskoga natpisa. I on je vjerojatno samostanskoga podrijetla, jer spominje, da je neki opat nešto zidao (sl. 229).

. . . .

---

nadpisne uspomene o hrv. kralju Zvonimiru (Starohr. Prosvj. III (1897. g.), 5-8); Jagić V., Glagoličeskoe pis'mo (Enciklop. slav. filologii III, 237-238 — Sanktpetersburg 1911); Šišić, Priručn. I, 135-138; Šišić, Povij. Hrv., 582-583; Strohal L., Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške (Vjesn. hrv. arheol. društva N. S. XII, 8-11); Barbalić F.. Baščanska ploča (Narodne novine 1943., br. 243-248); Karaman, Iz kolij. hrv. prošlosti 84; Bulić-Katić, Stopama hrv. vladara; 133-135; Štefanić u Croatia sacra XI i XII 3-8, 21-23, 68, 72; Stjepan Ivšić, Značenje »Baščanske ploče« (Hrvatski Dnevnik, Uskrs, 1940 — Zagreb); Štefanić u Hrv. enciklop. II, 274-276; Kniewald Dr., Baščanska ploča u Zagrebu (Bogoslovska smotra XXII, 383-389); Hamm Josip, Datiranje glagoljskih tekstova (Radovi starosl. instituta I, 24-37 — Zagreb 1952); Štefanić u Enciklop. Jugoslavije I, 384-387 ...

Sl. 229. Krčki glagoljski natpis, na kanoničkoj kući (fototeka Jadranskoga instituta, Rijeka)
Im. 229. Inscriptio glagolitica Vegliae

Ulomak*

. . . .

Se poi i croati già fino da allora si espandessero fino alle porte di Pola, di Parenzo dove si trovano ora, è un'altra questione, per una risposta alla quale non ci sono elementi né pro né contro, fra gli scarsissimi documenti che si possono addurre per studiare la storia etnica dell'Istria avanti il secolo XV; ma fra quei pochi tutto porta a pensare che la penetrazione croata fosse particolarmente intensa nell'Istria nord-orientale e nelle isole; in queste e specialmente a Veglia, tolta la cittadina capoluogo, in buona parte anche a Cherso, tolta Cherso città, la croatizzazione dovette essere quasi totale; anche buona parte dei documenti glagolitici derivano dall'isola di Veglia; a Veglia ci riporta uno dei più antichi statuti in croato, quello di Vrbnik (Verbenico) del 1388; alla stessa isola risale il più antico monumento finora noto in croato e in carattere glagolitico, la *Baskanska ploca* (la stele di Baska) del 1100 circa; nell'isola di Cherso,

. . . .

* Iz: *Venezia Giulia. Lineamenti di una storia etnica e culturale.*

Vjekoslav ŠTEFANIĆ

ПРВОБИТНОТО СЛОВЕНСКО ПИСМО И НАЈСТАРАТА ГЛАГОЛСКА ЕПИГРАФИКА

Проблемот на генезата на глаголското писмо може да се гордее со големата ама и непрегледна и несложна литература. Во овој мал преглед немам намера ни малку подалеко да влегувам во таа целокупна проблематика, туку само да ја додирнам ставајќи го акцентот врз важноста на епиграфскиот материјал за најстарата историја на глаголското писмо.

13

. . . .

4. Башчанската плоча е најпознатиот хрватски глаголски споменик, важен историски, јазично и палеографски (сп. табл. IV, 1 и 2). Натписот е вдлабен на камена плоча што има во горниот дел орнаментиран растителен мотив и потоа тринаесет реда текст. Отпрвин служела како дел од септум (ограда) во бенедиктинската црква света Луција во селото Јурандвор кај Башка на островот Крк; од 1934 се наоѓа во зградата на Југославенската академија во Загреб. Текстот има карактер на камен картулар со три дела: нотиција на опатот Држиха со која тврди дека хрватскиот крал Звонимир ѝ поклонил земја на црквата св. Луција, за кое набројува сведоци; сведоштвото на опатот Добровит дека со деветмина браќа изградил црква во деновите

. . . .

27

на кнезот Космат кој владеел со својата „краина“, констатација дека тогаш свети Микула во Оточац бил во заедница со св. Луција (опатијата). Читањето на плочата има своја историја долга преку 100 години, но поради изабеноста на каменот и тешкотиите во интерпретацијата и денеска некои места останале нејасни. Така останало проблематично и датирањето, оти е разнишано читањето на 1100 година во почетокот што го дал Рачки. Јосип Хам се обиде првиот дел да го датира во 1077, а понатамошните делови ги сметаше за помлади, но јас се приклонив кон мислењето дека натписот не е директно датиран, но дека внатрешните елементи навистина го датираат околу 1100 година и дека е длабен наеднаш. Еве го моето читање во кирилска транслитерација:

1 а[зъ] . . . . . . [т҃]ца и сн҃[а] (и с) [т](а҃)го д҃оуха азъ

2 опат(ъ) дръжиха писахъ се о ледин(н)ѣ юже

3 да звъниим[и]ръ крал хръватъскъ

4 дни свою въ светоую [л]оуцию и с[в] . . . . . .

5 ми жоупан десн[м]ра кръ[ба]вѣ мра . . . ъ[ц](ъ)[л](оу)

6 цѣ прбънев[г]а (с)ъ посл(.) вин(о)[д]лѣ [ѣк]в[ъ] в[о]

7 тоцѣ да иже то поречѣ клъни и б҃ и в҃і а[п]ла и г҃ е

8 ваѣлисти и с҃тая лоуциѣ амнъ да иже сдѣ живе

9 тъ моли за не бога азъ опатъ дбровітъ зъ

10 дахъ црѣкъвъ сию и своею бр[а]тію съ дев

11 етию въ дни кънеза косъмъта облад

12 аюціаго въсоу къраиноу и бѣше въ тъ дні м

13 ікоула въ оточьц[і](сьс)ветоую лоуцію въ едино

Контекстот имплицира пишување на натписот по смртта на Звонимира (1089), а од сведоците познат е од 1078 крбавскиот жупан Десимир, додека кнезот Космат би можел да биде идентичен со лучкиот жупан Кузма или со оној во 1102 бил во придружбата на кралот Коломан во Белград. Секако дека владеел пред млетачката окупација на Крк (1116). На плочата првпат се спомнува хрватското народно име на народен јазик. Таа сведочи дека крчките бенедиктинци биле глаголаши. Јазикот на натписот е хрватски со елементи од црковнословенски. Во него нема назали освен еден, еднаш, во зборот свою (4 ред), нема

28

потврда за ꙑ ниту пак фонолошки се разликуваат обата полугласа. — Во палеографски поглед ваквото глаголско писмо во епиграфска стилизација (која го пази дволинскиот систем) припаѓа во преодниот стадиум помеѓу таканаречената обла (македонска) и вистинска аглеста (хрватска) глаголица. Типичен е полугласот во форма на клуч; само во 12. и во 13. ред се јавува поинаков знак за ъ кој е осамен во глаголските споменици и Гошев со право го споредува со него полугласот што се јавува во кирилскиот натпис на монахот Ананија против богомилите (сп. ја таблата од материјалот на Гошев под ьль). Заради неговата осаменост склон сум да мислам дека овој знак на хрватска страна не е конечна форма на еволуција од првобитниот глаголски полуглас од преславски тип, туку и тој спаѓа во проникнување на кирилската графиска граѓа на хрватскоглаголското подрачје, кој бил набргу потиснат, но оставил најмногу траги токму на Башчанската плоча каде како дублети на глаголските букви се јавуваат графемите: і, о, м, н, т, к. Можеби најдобро би можела да се објасни со проникнување на кирилско влијание и особената буква на плочата која се јавува повеќе пати како дублет на буквата ✝ т.е. знакот ⇥ кој би можел да има извор во кирилското а, ꙗ или дури во прејотираното ꙗ. Мислам дека неговата појава нема фонетска подлога како што мислеа некои (Чрнчиќ, Хам). Во натписот е значаен и графемот за ѣ, во кој вертикалата иде сѐ до врвот на триаголникот, како и варијантите на буквите ю (затворен и отворен предниот дел), в, д, в ,с. Епиграфската стилизација може да се види во краткоста на буквите п, ю, а можеби и на г, х па дури и на к (кое го загубило засебниот супскрипт). Помлад стадиум покажуваат формите на буквата оу (без опавче), но е карактеристично дека уште не се појавил помладиот хрватски полуглас I. Последна литература за Башчанската плоча: Vj. Štefanić *Baščanska ploča*, Enciklopedija Jugoslavije I, 1955; B. Fučić, *Baščanska ploča kao arheološki predmet*, Slovo 6—8, Zagreb 1957.

Во црквата св. Луција во Јурандвор најдени се уште три стари одломки од натпис на камен кои веројатно биле делови од една плоча која сигурно во свое време претставувала друг дел од септумот (преградата) пред светилиштето. Еве за нив неколку збора под бр. 5, 6 и 7.

5. Башчанската одломка А е неправилно парче со големина 23,5 × 27 см што ја

нашол во св. Луција Иван Чрнчиќ и го објавил читањето во Književnik II, Zagreb 1865. Потоа дал читање Л. Гајтлер и J. Бруншмид (Vjesnik Hrv. arheol. društva N. S. XII, 1912). Одломката е денеска во Историскиот музеј на Хрватска во Загреб. На него се гледаат остатоци од пет реда пишувани со типична хрватска преодна глаголица: тука има полуглас ,,клуч", грангесто М, аглесто вдлабено оү со опавче на 'рбетот и грчко-кирилското I. Изгледа дека тука е и почетокот на една нотиција на опатот во која се спомнува и кралот Звонимир. Бруншмид го комбинира читањето на Чрнчиќа и на Гајтлера како: + азъ о[пат? ...]/просіχъ.../оүзвън:м[ρ?] .../...лоүц[и]ѣ... Ова читање бара коректура имајќи на ум дека натписот треба да бил широк како и Башчанската плоча, но денеска натписот е уште помалку читлив, па само ќе споменам: дека зборот опат во првиот ред е сосема исчезнат; дека зборот просіχъ во вториот ред е прилично читлив, но дека с е вдлабено обратно како ı; дека во третиот ред во зборот звънım[ρ] има лигатура з+в, додека н не е јасно, како ни тоа што следи зад м; дека во петтиот ред има можеби л, а зад него сигурно е оү и широко и тапо ѣ. Палеографски натписот може да се датира најмалку во XII век (сп. таб. V, бр. 1).

6. Башчанска одломка В ја наречувам одломката од плочата што исто така ја нашол Чрнчиќ во св. Луција и исто така ја 'публикувал во Književnik 1865, со факсимил, но после исчезнал. Чрнчиќ мисли ,,спрема каменот и писмото" дека со онаа под А била некогаш едно парче, па тој им дава и единствено читање (стр. 20), макар што во факсимилот ги раздвоил. Во факсимилот се гледаат остатоци од пет реда. Чрнчиќ во првиот ред не чита ништо, а во вториот чита ,,а, с, ер", во третиот ,,к, р, ж, ер", во четвртиот ,,ватск", а во петтиот ,,ч што би можело да биде 100" и понатаму ,,та". Гајтлер според факсимилот на Чрнчиќа прочитал: h/a, sъ / križъ / vatsk/ p(t?)a. Јас го пренесувам факсимилот со кирилица: ... χ ... /а исъ/кріжъ ... / ватск... /ч—та. Се разбира дека палеографската морфологија на буквите на факсимилот е проблематична (сп. табела V, бр. 2) па двете букви во средината на вториот ред ги читав несигурно, а полугласот како што го нацртал Чрнчиќ е необичен во хрватската глаголица, но сепак Чрнчиќ го прикажал на ист начин и во својот факсимил на одломката А во третиот ред. Типичен е хрватскиот полуглас во третиот ред. По аналогија мораме оваа одломка да ја датираме најдоцна во XII век. Чрнчиќ го наслутувал датирањето во петтиот ред, но за тоа не може ништо сигурно да се каже.

7. Башчанска одломка С го наречувам малото и неправилно парче плоча со големина 24 × 20,5 см што го нашол Б. Фучиќ 1957 година во презвитериумот на црквата св. Луција. (сп. *Izvještaj o radovima u Jurandvoru*, Ljetopis Jugols. akad. 64, 1960). Аналогно е на предното и по материјалот и по писмото. Тука има старо ю со продолжени потези и со полуглас ,,клуч". Од малиот број букви што се гледаат во четирите реда не може да се добие смисла. Фучиќ чита: .... / ρак .../ юіж?/ъ ві ... На ова читање може да му се додаде само тоа дека в во четвртиот ред има титла, значи дека тоа е број 2, а можеби има титла и буквата ı (иже), што би значело 12. Во третиот ред зад ж остатоците од буквите веројатно упатуваат на специфичната варијанта на буквата а од Башчанската плоча. И оваа одломка мора да се датира најмалку во XII век.

• • • • • • • • • • • • • • •

29

1

2

Табела IV: 1. Башчанска плоча, околу 1100 год.; 2. реконструкција на Башчанската плоча.

1

2

3

Табела V: 1—3. Башчански фрагменти, A, B и C од XII в.;

RIJEČ-DVIJE O BAŠČANSKOJ PLOČI

(U POVODU 890. GODIŠNJICE)

Milan Moguš

Kad je godine 1851. Baščanin Petar Dorčić upozorio Ivana Kukuljevića da se u pločniku stare benediktinske crkve sv. Lucije u blizini mjesta Baške na otoku Krku nalazi ploča s nekakvim uklesanim slovima, nije ni slutio da je time nenadano otkrio najstariji hrvatski pisani spomenik. A prvi spomenik pisan jezikom nekoga naroda znači u povijesti toga naroda međašnji kamen. Tek otada možemo pratiti nesumnjive dokaze misaonog stanja toga naroda, njegovih uspona i padova, njegove kulture. U jezičnoj problematici pak pisani spomenik znači čvršće i vidljivije potkrepe za svaku našu tezu. Sve ono što se događalo u jeziku nekoga naroda prije prvog pisanog spomenika spada u njegovu prethistoriju, u razdoblje posrednih potvrda ili, gdjekad, samo pretpostavaka i slutnji. Zato povijest jezika svakoga naroda možemo podijeliti u dva razdoblja: prvo je do prvog pisanog spomenika, drugo nakon toga.

To drugo razdoblje, dakle povijest pismenosti kod Hrvata, počinje upravo Baščanskom pločom.

Ploča je (197×99 cm) sva ispunjena – izuzme li se gornji ornamentni pojas – glagoljskim pismom tzv. prijelaznog tipa, tj. glagoljicom čiji obli likovi prelaze sve više u uglate.

S obzirom na izgled i sadržaj možemo pretpostaviti da je ploča bila u početku sastavni dio ograde pred svetištem, ali je kasnije, vjerojatno pri kakvoj restauraciji, dospjela na pločnik. A to je imalo dalekosežne posljedice: zbog jakog udara u gornji desni ugao prelomljena je na tri dijela, a budući da je stavljena na pod, trošenje se od hodanja i vlage svakim danom povećavalo. Tako je već onda, kad je godine 1851. otkrivena, ploča bila u relativno slabom stanju zbog izlizanosti i ispucanosti. Premda je uskoro nakon otkrića podignuta s poda, prošlo je ipak preko 80 godina dok nije stručno konzervirana i trajno pohranjena u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Međutim, ono što je na ploči bilo već do tada uništeno, nije se više dalo popraviti.

322

Ovih nekoliko napomena o historijatu ploče bilo je potrebno istaći da bi se moglo shvatiti zašto ni našim ponajboljim stručnjacima ni do danas nije pošlo za rukom da sa sigurnošću pročitaju *potpun* tekst što je prije mnogo vijekova bio uklesan u Baščansku ploču.

Nije ovdje zgoda da nabrajamo sva ona nastojanja – od već spomenutog P. Dorčića do V. Štefanića i J. Hamma – koja su išla za tim da polako i uporno skidaju s ploče dio po dio nerazumljivosti. Draže nam je konstatirati da – zahvaljujući baš toj upornosti i sretnoj okolnosti što interes za tekst Baščanske ploče nikada nije prestajao – znamo danas najveći dio onoga (iako ne sve!) što je na ploči upisano. Da se vidi koliki je to napredak, neka posluži ovaj podatak. Ivan Kukuljević, koji se mnogo zanimao Baščanskom pločom, nije uspio odgonetati što na ploči piše. Zato je svoj prijepis ploče (zajedno s još nekima) poslao u Prag tadašnjem vodećem slavisti i dobrom poznavaocu glagoljice Pavelu Jozefu Šafařiku. Šafařik je tada u uvodnom nepaginiranom dijelu knjige o glagoljskoj pismenosti[1] upozorio naučni svijet da je pronađen do tada nepoznat pisani spomenik, ali je odmah priznao da mu nije uspjelo pročitati poslan tekst. Slova su, kaže Šafařik, slična glagoljskima, ali ima i neglagoljskih. Ne radi li se o eventualnom tajnopisu, moglo bi biti kakvo starije, njemu nepoznato pismo. Međutim, kasnije detaljnije paleografske, jezične i povijesne analize razbile su potpuno Šafařikove sumnje. Zahvaljujući novijim i najnovijim rezultatima, možemo danas tvrditi kako natpis nije nastao odjednom, kako ga je klesalo čak nekoliko ruku. Osnovni sadržaj ploče ne predstavlja više nikakvu teškoću iako, kako rekoh, nije još svako slovo pročitano, osobito neka mjesta u 3, 4, 5, 6. i 7. retku koja su teško oštećena. Taj se sadržaj, uklesan u 13 redaka svodi 1) na konstataciju opata Držihe da je hrvatski kralj Zvonimir dao zemljište (ledinu) crkvi sv. Lucije, 2) na minacijsku formulu i zapis opata Dobrovita o gradnji crkve i 3) na zapis o sv. Mikuli.

Onima koji se po prvi put susreću s tekstom Baščanske ploče neka kao osnovna ilustracija posluži barem prva rečenica što je uklesana nakon uobičajene invokacije:

Azъ opatъ Drъžiha pisahъ se o ledinê juže
da Zъvъnim(i)rъ kralъ hrъvatъskъi vъ
dni svoję vъ svetuju Luciju i s(veta)go Jer(oli)ma.

Taj je dio teksta doživljavao do sada najmanje korektura jer je klesan brižljivo i prema najboljoj glagoljaškoj tradiciji onoga doba. Ali je zato sâm početak, tj. ono što se nalazi ispred spomenute rečenice i ispred invokacije, bio oduvijek predmetom diskusije i razilaženja.

O čemu se zapravo radi?

[1] P. J. Šafařik, Památky hlaholského písemnictví, Prag, 1853.

Ispred invokacije ima na ploči mjesta za 3–4 slova,[2] ali je taj dio prilično istrt, što otežava čitanje, a upravo je to mjesto važno jer je tu – sva je prilika – označena godina kad je klesanje započeto.

Ivan Kukuljević držao je na primjer da na početku ploče piše *a.r.g.* (dakle: 1104) ili *a.r.z.* (1107), Franji Račkom činilo se da je na početku + (križ) i zatim *č.r.* (što bi značilo: + 1100), Rudolf Strohal čitao je *č.r.i.* (dakle 1120), Josip Hamm odlučio se za + (križ) i *č.n.ž.* (tj. 1077), a Vjekoslav Štefanić odbacuje sva ta čitanja i drži da se početak uopće ne odnosi na godinu, nego da prva riječ glasi azъ (= ja) koja je mogla »pogreškom doći ispred invokacije umjesto iza nje«.[3] Zbog objektivnih teškoća, trošnosti ploče, vidimo dakle da se u važnom podatku, u određivanju godine, ne slažu ni prva pera naše glagolitike. Možda se, naoko, ovaj podatak i ne mora činiti osobito važnim jer – priklonili se bilo kojem mišljenju – izlazi da Baščanska ploča spada u kraj 11. stoljeća ili u sâm početak 12. stoljeća, u vrijeme dakle kad, manje-više, i drugi slavenski narodi dobivaju svoje prve pisane spomenike. Ipak, od tačno pročitane godine zavisit će onda i nekoliko drugih činjenica. Zato je potrebno iznijeti osnovni Hammov dokaz koji revidira dosadašnja čitanja. Prvo slovo na ploči jest *č* (što znači 1000) i ono se bez sumnje sasvim jasno razabira. »Iza *č* očuvali su se tragovi dvaju slova, od kojih prvo, kako pokazuju tragovi dlijeta u gornjem desnom dijelu i kako pokazuje prečnica na bazi, nije bilo *r* (100) nego *n* (70). Iza njega zaista je još mjesta za jedan znak, ali taj znak nije mogao biti desetica, kada je *n* desetica, već samo jedinica, i to samo jedna od četiriju jedinica: *e* (6), *ž* (7), *ʒ* (8) ili *z* (9), jer vladanje Zvonimirovo, na koje se odnosi sadržaj prvoga dijela, počinje godine 1076. Ako se sada dobro ogleda mjesto iza *n*... vidjet će se, da je od slova, koje je tamo bilo, ostala lijeva vertikalna crta, koja ide do vrha slova, i karakteristična krivina s lijeve strane, koja je mogla pripadati samo slovu *ž* (7), koje i inače svojim dimenzijama (svojom širinom) odgovara tomu mjestu. Prema tome slova (brojke) iza znaka križa u gornjem lijevom uglu treba čitati: *č.n.ž.* (1077) ...«[4] Ovi su dokazi zaista uvjerljivi i mnogi se, s pravom, priklanjaju toj tezi. Ako je to tako, onda početak klesanja pada u doba vladanja kralja Zvonimira, a to znači da je ploča nastala čak 23 godine prije nego što smo do sada, smatrajući zajedno s F. Račkim godinu 1100. pouzdanom, učili iz naših udžbenika i priručnika, enciklopedija i knjiga.

Ovoj Hammovoj tezi suprotstavio se V. Štefanić svojim člankom u Enciklopediji Jugoslavije (I, 384–387). On naime smatra da se s dovoljno razloga može odbaciti godina 1077. kao godina nastanka ploče. Tu svoju tvrdnju Štefanić temelji osobito na onom početnom dijelu teksta

[2] Što nisam spomenuo da ima mjesta za 3–4 brojke nego za 3–4 slova, iako se radi o oznaci za godinu, razlog je u činjenici što su se u glagoljskim tekstovima brojevi označivali slovima, pa je svako slovo imalo svoju brojnu vrijednost.
[3] Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1955, tom I, str. 386.
[4] J. Hamm, Datiranje glagoljskih tekstova, »Slovo«, I, Zagreb, 1952, str. 24.

gdje Držiha kaže da je kralj Zvonimir dao zamljište crkvi sv. Lucije »vъ dni svoję«. To »vъ dni svoję« treba da znači »za svoje vladavine«, pa bi, po Štefanićevu mišljenju, iz toga izlazilo da je ploča klesana nakon Zvonimirove smrti 1089. godine. Ukoliko se tako protumači taj dio teksta, onda se, dakako, Hammovo datiranje s godinom 1077. ne bi moglo prihvatiti.

Ako bih sa svoje strane mogao pridonijeti što rasvjetljavanju ovoga pitanja, onda moram reći da izreka »vъ dni svoję« može osim značenja »za svoje vladavine« značiti i »u svoje vrijeme, svojevremeno, svojedobno« i, prema tome, prijeporno mjesto možemo pročitati kao »dao je Zvonimir... svojedobno«. To znači: dao je (darovao) prije izvjesnog vremena. Kada? O tome ne odlučuje *ovaj* dio teksta nego godina klesanja. Pitanje je dakle da li na početku ploče *jest* uklesana godina ili *nije*. Jedino V. Štefanić odbacuje mogućnost da jest, i to na bazi – klesarove pogreške. Da je klesar i napravio pogrešku, napisavši dvaput azъ (azъ + invokacija + azъ), mogao ju je kasnije lako otkloniti, pogotovu što njenim uklanjanjem *ne bi ni u kojem slučaju štetio razumijevanju teksta.* Prema tome, na početku *jest* godina. Ovo moje tumačenje uključuje, sasvim prirodno, mogućnost da je klesanje započeto za Zvonimirova života i podupire Hammovo datiranje. Zbog toga bi se teško moglo prihvatiti Štefanićevo odrješito mišljenje da »iz konteksta ploče *znamo* da je Držiha pisao poslije Zvonimirove smrti« (EJ. I, 387). Upravo obrnuto: iz konteksta se može zaključiti da je Držiha pisao *za* Zvonimirova života.[5]

Usvojimo li ovakvu interpretaciju, otkrivaju nam se još neki zaključci. Budući da sâm Držiha navodi kako je upisao podatak o ledini (»azъ opatъ Drъžiha pisahъ se o ledinê«), a to spada u Zvonimirovo doba, drugi je dio teksta – onaj u kom se spominje Dobrovitova gradnja crkve – bio, prema tome, klesan kasnije.

Ovakav prirodan tok stvari dobro se uklapa u rezultate paleografske analize. Ona pokazuje u prvom dijelu teksta nastojanje da se slova izvedu što bolje, da budu – koliko je moguće – vjerna kopija slovâ crkvenih knjiga. Drugi dio, ne tako brižljiv, ima već mlađe grafijske elemente.

S jezične strane ne bi se mogle konstatirati eventualne razlike između prvog i drugog dijela teksta, kao što je to slučaj s paleografskim elementima. To je i razumljivo jer vremenski razmak između dvaju klesanja bio je i suviše malen da bi se pojavile značajnije jezične diferencijacije. Zato se relativno lako složiti s dosadašnjim mišljenjima da ona jedina iznimka kod riječi »svoję«, gdje je na kraju zabilježen stariji nosni vokal ę, predstavlja u stvari samo ostatak pisarske tradicije. Pa ipak:

[5] Uostalom, da je ova darovnica klesana nakon Zvonimirove smrti, to bi se – prema tadašnjem običaju – na neki način u tekstu naznačilo. Tako npr. Stjepan II, potvrđujući g. 1089. jednu Zvonimirovu darovnicu kod Šibenika, spominje da je Zvonimir mrtav. (Zahvaljujem za ovaj podatak kolegi I. Kampušu.)

riječ »svoję« uklesana je u prvom dijelu ploče, pa bismo i po tom detalju mogli eventualno, ako ništa drugo, barem konstatirati da je u vrijeme klesanja prvog dijela pisarska tradicija bila jača negoli kod drugog dijela. Možda bi nam i to moglo značiti da je početno klesanje vremenski bilo odvojeno od drugog.

Sve ovo što je do sada rečeno mijenja u velikoj mjeri naše predodžbe o Baščanskoj ploči. Bilo bi po mom sudu pogrešno kad bi novija gledanja u vezi s prvim hrvatskim pisanim spomenikom ostala poznata samo uskom krugu specijalista.

VJESNIK

IBLIOTEKARA HRVATSKE

GODINA XV 1969.
BROJ 1—2

IZDAJE DRUŠTVO BIBLIOTEKARA HRVATSKE
ZAGREB

*Nada Klaić**

NEKOLIKO NAPOMENA O BAŠČANSKOJ PLOČI

(U povodu priloga M. Moguša, Riječ-dvije o Baščanskoj ploči, »Kolo« 4, 1967.)

Uza sve to što je stručna literatura o tom dragocjenom spomeniku hrvatskog jezika prilično opsežna, još se uvijek raspravlja o nekim najosnovnijim problemima u vezi s tekstom same ploče. Glavni je uzrok te pojave teško čitljiv tekst, pa različiti prijedlozi za njegovo čitanje uzrokuju, dakako, i različito tumačenje sadržaja. Ali, jedan su od razloga razmimoilaženja vrlo velike razlike u shvaćanju i tumačenju diplomatičkih, paleografskih i historijskih problema kod pojedinih autora, koje razlike su morale, posve prirodno, dovesti i do suprotnih mišljenja.

Pišući nedavno o BP, M. Moguš je svoj prikaz završio riječima da bi po njegovu sudu »bilo pogrešno kad bi novija gledanja u vezi s prvim hrvatskim pisanim spomenikom ostala poznata samo uskom krugu specijalista« (326). On je pri tom očito mislio na »neslaviste«, koji se doista, koliko mi je poznato, nisu osvrnuli samo na Hammovo mišljenje, što ga preuzima Moguš, nego ni na novije mišljenje V. Štefanića.

Moguš se u spomenutom članku zalaže za »novije rezultate« — dakako onako kako ih on prihvaća — i kao da nekako nastoji izmiriti potpuno suprotna gledanja koja danas postoje; ili bar pokušava uvjeriti javnost da osnovni sadržaj natpisa danas »ne predstavlja više nikakvu poteškoću«.

Pošto je »novije i najnovije rezultate« sveo u stvari na Hammovo mišljenje izrečeno 1952, on je zajedno s njim utvrdio da »natpis nije nastao odjednom« i da »ga je klesalo čak nekoliko ruku«. Poveo se za Hammom i u diobi teksta, premda je Hammova dioba izvedena na osnovi pretpostavke o različitim klesarima, a ne na osnovi sadržaja teksta. »Taj se sadržaj, uklesan u 13 redaka svodi 1) na konstataciju opata Držihe da je hrvatski kralj Zvonimir dao zemljište (ledinu) crkvi sv. Lucije, 2) na minacijsku formulu i zapis opata Dobrovita o gradnji crkve i 3) na zapis o sv. Mikuli.«

---

* Redovni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Mimoišavši potpuno problem Krajine, o kojoj se u najnovijoj historiografiji vrlo mnogo raspravljalo, Moguš se zadržao samo na datiranju BP i pokušao poduprijeti Hammovo čitanje, prema kojem je prvi dio ploče pisan 1077. godine. Moguš je pokušao Štefanićevu datiranju suprotstaviti Hammovo na doista neobičan način, tumačeći izreku »vъ dni svoje« — »u svoje vrijeme, svojevremeno, svojedobno« — te zato predlaže ovakav smisao teksta: Zvonimir je darovao ledinu »svojedobno«, odnosno »prije izvjesnog vremena«. Prema tome, Moguš izbacuje iz Držihine datacije najvažniju riječ koja pokazuje u koje vrijeme Zvonimir dariva Sv. Luciju, a to je njegov pridjev *svoj*. Upravo tom riječju označuje Držiha Zvonimirove »dane«. I to čini premda je sam izreku »vъ dni svoje« protumačio u sve tri varijante, tako da je položio težište na riječ *svoj*. Dakle, jednadžba »vъ dni svoje« = »prije izvjesnog vremena« nije ispravna i ne može se prihvatiti. Dok datacija »vъ dni svoje« znači posve jasno Zvonimirove »dane«, datacija »prije izvjesnog vremena« koju predlaže Moguš neodređena je i *protivno tekstu ploče* i *smislu Držihine tvrdnje* datira zapis Zvonimirovom vladavinom. Stoga nije slučajno da je čitava historiografija do danas smatrala da je Držihin zapis napisan nakon Zvonimirove smrti i da je i nakon Hammova prijedloga, da se Držihin zapis datira godinom 1077, ostala pri tome uvjerenju. Stoga nam se ne čini tačnom i prihvatljivom Moguševa tvrdnja da su Hammovi »dokazi zaista uvjerljivi« i da se »mnogi, s pravom, priklanjaju toj tezi«. Iz teksta ploče doista znamo da je Držiha pisao nakon Zvonimirove smrti, a ne za njegova života, kako zaključuje Moguš. Do potonjeg zaključka može doći samo onaj tko nepotrebno i netačno tumači i prevodi posve jasan smisao hrvatskoga teksta na ploči. Zato nam se čini preuranjenim zaključak da početak »klesanja pada u doba vladanja kralja Zvonimira, a to znači da je ploča nastala čak 23 godine prije nego što smo do sada, smatrajući zajedno s F. Račkim godinu 1100. pouzdanom, učili iz naših udžbenika i priručnika, enciklopedija i knjiga«. To je posve nova tvrdnja. Ni Šišić ni Hamm, koji su različito datirali Držihin i Dobrovitov zapis, nisu *postanak ploče* stavljali u g. 1077, već samo njen prvi dio!

U potvrdu svoga mišljenja Moguš se poziva na »tadašnji običaj« koji je tobože došao do izražaja u ispravi Stjepana II iz 1089. g.[1] Međutim, to je tobožnja potvrdnica za Lažane,[2] falsifikat splitske crkve, koji, posve razumljivo, ne potvrđuje »tadašnji običaj«. Tačno je, doduše, da je ta isprava potvrdnica, ali to znači da ona ima i drugačije diplomatičke oblike nego darovnica. Nije nikakvo iznenađenje ako se u potvrdnici naiđe na podatak o pokojnom darovatelju. Inače potvrda nema nikakva smisla! Zato je za potvrdu spomenutih mišljenja trebalo izabrati druge primjere. »Ovakav prirodan tok stvari — kaže Moguš — dobro se uklapa u rezultate paleografske analize«, jer prvi dio natpisa pokazuje »nastojanje da se slova izvedu što bolje, da budu — koliko je moguće — vjerna kopija slovâ crkvenih knjiga« (325); jezičnih razlika na ploči nema, »jer vremenski razmak između dvaju klesanja bio je i suviše malen da bi se pojavile značajnije jezične diferencijacije«. Moguš najzad završava svoj kratak prilog zaključkom da »sve što je do sada rečeno mijenja u velikoj mjeri naše predodžbe o BP« (326).

---

[1] F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM VII, 1878, 148—9.

[2] O njoj vidi V. Novak, Dva splitska falsifikata XII. stoljeća, Strena Buliciana, Zagreb—Split 1924, 542—69; Z. Tanodi, Isprave kralja Zvonimira i Stjepana II splitskim benediktinkama, Radovi Hrv. pov. inst. u Rimu, sv. I—II, »Mandićev zbornik«, Rim 1965, 81—98.

Moguševa »Riječ-dvije« nastavak su donekle Hammova[3] pokušaja da BP odredi mjesto među diplomatičkim spomenicima. Ali, i Hammova se analiza razlikuje od dotadašnjih, prije svega od Šišićeve kako ju je on dao još 1914. g.[4]

Naime, Šišić je tada kazao da je prvi dio ploče »*kratki izvadak jedne isprave,* koja se očito sastojala od dvije česti, to jest opat Držiha napisao je glavnu ispravu (po svoj prilici hrvatskim jezikom i glagolskim pismom), u kojoj je u prijevodu transumirao Zvonimirovu zar latinsku donaciju [...]«. Držihin je dio natpisa formalno, kako je Šišić mislio, prava isprava, jer ima dva svjedoka i »uobičajenu *formulu proklinjanja* [...] koja je opširnošću svojom poznata značajka naših isprava XI. vijeka«. Drugi je dio ploče, naprotiv, običan crkveni zapis o zidanju crkve i pisan je u doba dok je Dobrovit bio zajednički opat Sv. Nikole u Otočcu. Prema tome, zaključuje Šišić, »da se prvi dio natpisa odnosi na vrijeme između 1076. i 1089., to jest u doba vladanja kralja Dmitra Zvonimira, dok drugi dio pada u docnije doba (oko 1100)«.[5] Treba istaći da Šišića nije na takav zaključak navela toliko datacija koliko sadržaj Držihina teksta. Što se tiče datacije, Šišić je ostao pri mišljenju Račkoga te je BP datirao »oko 1100«.[6]

Polazeći s »grafogenetičke« analize, J. Hamm je podijelio natpis na pet dijelova, koje je i sadržajno nastojao zaokružiti. To su: Zvonimirova darovnica, potpisi svjedoka, minacijska formula, Dobrovitov zapis i zapis o sv. Mikuli. Tih pet dijelova čine dvije jezgre: Zvonimirovu darovnicu i Dobrovitov zapis. Natpis je, kako Hamm misli, klesalo »nekoliko ruku«, a »one se među sobom dosta razlikuju i po obliku i veličini slova, kojima se u klesanju služe«.[7] Hamm dolazi, nadalje, do drugačijega datiranja ploče prije svega na osnovi drugačijeg čitanja početka teksta. On misli da može zaključiti kako »je prvi dio po svojem obliku spomen-ploča, koju je opat Držiha — da ovjekovječi darežljivost hrvatskoga kralja — dao uklesati u crkvi [...] prilikom uvođenja u posjed one 'ledine', i da su kod toga bili prisutni oni, koji su ispod toga na ploči potpisani«. Svrha je drugoga dijela natpisa »praktična« i »kroničarska« i time, po Hammovu uvjerenju, sadržajno odskače od prvoga, »izvedena vrlo brižljivo i prema najboljim glagoljaškim tradicijama onoga doba«.[8]

V. Štefanić[9] je odbacio Hammovu interpretaciju nekih diplomatičkih oblika, dataciju i paleografsku analizu. Ploča ima »karakter kartulara pisana na kamenu«; njen je prvi dio »skraćena isprava (noticija), u kojoj opat Držiha tvrdi, da je hrvatski kralj Zvonimir (Zъvъnimirъ) dao svetoj Luciji zemljište (ledinu) i za to nabraja svjedoke«. Zato taj prvi dio »kao noticiju karakterizira osim subjektivnosti: polaganje važnosti na svjedoke, koji su zbog toga najuglednije ličnosti, i opširnost minacije. A sve su to osobine, koje karakteriziraju dalmatinsku ispravu XI.—XII. st.« Što se tiče datacije, Štefanić vrlo oprezno i, po mom uvjerenju, ispravno izvlači zaključak da je »Držiha pisao poslije Zvonimirove smrti«, ali da se ne zna »kada i komu je Zvonimir poklonio 'ledinu'«. Nadalje, on se ne želi upuštati u nagađanja o Držihinim svjedocima, jer »ni čitanje njihovih imena i njihova funkcija nisu pouzdani«. S tom

[3] J. Hamm, Datiranje glagoljskih rukopisa, Radovi Staroslavenskog instituta I, 1952, 1—68.
[4] Priručnik izvora hrvatske historije I, Zagreb 1914, 135—8.
[5] N. dj., 137.
[6] Šišić, n. dj., 138, bio je uvjeren da je Dobrovit uklesao natpis prije 115—116 g.
[7] N. dj., 19.
[8] N. dj. 21, 22.
[9] Enciklopedija Jugoslavije I, 1955, 384—387.

se konstatacijom slažem, pa ih zbog toga ne bih kao Štefanić nazvala »Držihinim svjedocima«. Za razliku od starije historiografije, koja je dosta insistirala na samom činu uvođenja u posjed pred kraljevim ljudima, Štefanić ne daje konačan sud o funkciji »posla« — pretpostavlja da je možda riječ o kraljevim legatima — te time napušta starije mišljenje o prisustvu kraljevih ljudi na otoku. Razumljiva je i njegova suzdržljivost u tumačenju drugoga dijela natpisa. Ni u pitanju krajine ni kneza Kosmata on se ne zalaže za konačno rješenje. Najzad, u pitanju datiranja postavlja donju granicu postanka spomenika između 1118. i 1130. godine, da bi konačno zaključio ovako: »Paleografski, jezični i historijski momenti se dakle stiču u sam kraj XI. i početak XII. st. Ako se prema tomu prva slova na ploči i ne pročitaju + *čr* (t.j. 1100, kako je to učinio Rački), nego *az* (kako je najbliže stvarnom stanju), tj. kao pogreška pred invokacijom, ipak se BP može mirne duše datirati oko 1100.« Prema tome, novija gledanja nisu ostala bez odjeka ni u krugu specijalista, ali je Štefanić imao dovoljno razloga da se odluči za drugačije rješenje od onoga i onih koje je predložio Hamm.

II

Čini se, prema tome, da neće biti naodmet progovoriti još nekoliko riječi o onim elementima na ploči koji ne spadaju u područje filologa ili glagoljskih paleografa, a ipak mogu pridonijeti rješavanju problematike.

No, prije nego što prijeđem na primjedbe diplomatičke prirode dala bih nekoliko primjedbi na paleografske osobine spomenika kako ih kao laik umijem razabrati. Naime, suprotna mišljenja stručnjaka ipak daju i objektivnom promatraču neku mogućnost da upozna problem.

Kad se pobliže promotri Hammova »grafogenetička« raspodjela teksta, može se zapaziti da je ona vještačka. Prije svega, veličina slova nije, po mom uvjerenju, na takvu spomeniku kriterij za različite ruke, jer se čini da je veličinu i udaljenost među slovima uvjetovao prostor. Slova su stoga u sredini zgusnuta, ali kad je u posljednjem retku klesar vidio da će imati dosta mjesta za čitav tekst, klesao je ponovo razmaknuta slova kao na početku. Paleografska analiza teksta što je daje Štefanić uvjerava nas također da Hammova podjela nije ispravna. Sva su strana slova u tekstu dublete! Osim toga, to je svega šest slova — I,O,M,N i T — koja prema Štefaniću mogu predstavljati »latinska, ali i grčko-ćirilska uncijalna slova« kao i ćirilski *в* za glas *v*. Vrlo je važna činjenica da na »M, O, T, B nailazimo i u nekim makedonskim glagoljskim tekstovima XI. st., znak I u Bečkim listićima i na Krčkom natpisu, a M od Bečkih listića dalje postaje običan znak u hrvatskoj glagoljici«.[10] Sve to vodi Štefanića i u najnovijoj analizi najstarijih epigrafskih glagoljskih spomenika do uvjerenja da se u BP odražava jak utjecaj, odnosno prodor ćirilske grafijske građe na hrvatsko glagoljsko područje i da su spomenuta slova rezultat toga utjecaja.[11] Međutim, najvažnije je to da i dublete za glas *a* i poluglas i varijante pojedinih glagoljskih znakova za neka slova

[10] N. dj., 386.
[11] Prvobitnoto slovensko pismo i najstarata glagolska epigrafika, Slovenska pismenost, 1050 godišnina na Kliment Ohridski, Ohrid 1966, 28.

(b, d, v, s, ju) nisu grupirane tako kako su autori podijelili sadržaj natpisa, već *»su rasute po cijeloj ploči«!*[12]

Rezultati dakle Štefanićeve analize, u koje se svatko može sam uvjeriti, bacaju posve drugačije svjetlo na grafičku strukturu BP, jer joj ne oduzimaju samo karakter nekog izuzetnog spomenika među najstarijim glagoljskim epigrafskim spomenicima već i samu ploču predstavljaju kao zaokruženu cjelinu koju je nemoguće razbiti ni na manje, a kamoli na toliko dijelova koliko ih predlaže Hamm.

Presjek kroz mišljenja novije i najnovije historiografije otkriva općenito uvjerenje da je BP, gledana kao *diplomatički spomenik,* darovnica, izvadak iz isprave, isprava ili slično. Većina je autora pomišljala na *vladarsku ispravu,* dok je jedini Štefanić vidio u Držihinu natpisu noticiju ili možda »kartularski izvadak«, dakle po svom tipu ne vladarsku, nego *»dalmatinsku, notarsku ispravu.* Zato je i naročito naglašavao važnost svjedoka.

Međutim, valja priznati da je na formiranje mišljenja utjecalo i utječe čitanje teksta, pa se ni danas još uvijek ne može računati s konačnom lekcijom. U toj činjenici leži osnovna slabost i, dakako, jakost postavljenih hipoteza.

Za podlogu diplomatičke analize uzimam Štefanićevo posljednje čitanje teksta.

Neprijepornim mi se čini općenito uvjerenje da se tekst BP sadržajno dijeli u dva dijela: Držihin zapis i Dobrovitovu bilješku. S obzirom na to da je B. *Fučić*[13] utvrdio da je ploča bila prvotno i odmah sastavni dio crkve sv. Lucije — ploča je, kao što je poznato, dio pluteja — može se Dobrovitov natpis o »toj crkvi« odnositi *samo na sv. Luciju.*

Međutim, Dobrovitova bilješka o gradnji nije nikakav diplomatički spomenik, već posve običan zapis, datiran, kako ispravno konstatira Štefanić, »imenom vladajućega kneza« Kosmata. Zato bilo kakva diplomatička analiza toga dijela ploče ne dolazi u obzir.

Ali, da li je Držihin zapis vladarska isprava, njen izvadak, kartularski zapis ili možda dalmatinska isprava?

Da bismo to utvrdili, treba odrediti osnovne karakteristike vladarske isprave Trpimirovića. Jer ne smijemo očekivati da će isprava Trpimirovića biti pisana po formulama po kojima se sastavlja dalmatinska notarska isprava. Ako na to naiđemo, onda bez sumnje nešto nije u redu.

Pošto sam provela analizu svih vladarskih darovnica,[14] utvrdila sam da ni jedna bilo darovnica bilo potvrdnica nije pisana u obliku vladarske isprave Zapada. I to bilo s obzirom na formu bilo s obzirom na sredstva ovjerovljenja naznačena u koroboraciji. Gotovo sve vladarske darovnice ubilježene su u samostanske kartulare, a njihovo sastavljanje počinje tek sredinom i u drugoj polovici XII st. Posebnu skupinu među vladarskim ispravama čine tobožnje Zvonimirove darovnice splitskoj crkvi. One su redom falsifikati. Stoga nije slučajno da danas ne raspolažemo ni s jednom original-

[12] Enciklopedija Jugoslavije 1, 386.

[13] Baščanska ploča kao arheološki predmet, Slovo 6—8, »Vajsov zbornik«, 1957, 247—62.

[14] Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara, I dio (HZ XVIII, 1957) i II dio (HZ XIX—XX, 1968).

5

nom vladarskom ispravom, iako ih ima gotovo trideset. Druga je kobna činjenica da su sve darovnice ili potvrdnice pisane u formama dalmatinske isprave, što posve razumljivo, nije slučajno. Dalmatinske crkvene ustanove koje su sastavljale te darovnice mogle su im dati samo takav oblik. Potonja nam činjenica ne dopušta da se borimo za *autentičnost forme,* već samo za *autentičnost sadržaja.* Drugim riječima, pred sobom imamo diplomatičke falsifikate kojima je historijska jezgra više ili manje autentična, historijski tačna. U toj činjenici leži sva težina problema, ali ujedno i ljepota spoznaje oko naše vladarske isprave. Naime, tek sada nam je omogućeno da iz lažne ljuske izvadimo dragocjenu jezgru koja je ponajviše — što se podataka o vladarima tiče — *historijski tačna.* Jer, posve je razumljivo da dalmatinskim crkvenim ustanovama nije bilo u interesu da izmisle hrvatske vladare. Radeći to, promašili bi svrhu falsificiranja. Oni su se morali pozivati na historijske, stvarne ličnosti i najpoznatije činjenice o njima. Takvi rezultati diplomatičke analize uzrokuju posve drugačiju sliku o pismenosti na hrvatskom vladarskom dvoru. Zato se ne bih usudila tvrditi, kako to čini i činila je historiografija, da je na hrvatskom dvoru postojala uređena kancelarija s pisarima kapelanima, svećenicima itd.

Kad bi Držihin zapis i imao oblik isprave, ne bih se upitala: nije li najprije sastavljen latinski tekst, a onda hrvatski ili slično. Jer — *a to je bitno* — Držihin zapis nije, po mom uvjerenju, ni izvadak iz isprave, ni skraćena darovnica, ni sličan bilo kakav *diplomatički sastav,* već *zapis o darovanju.* Pisan je očito nakon Zvonimirove smrti, na što nedvojbeno ukazuju riječi »vъ dni svoje«. Tako su te riječi shvatili gotovo svi autori i nema ni smisla ni potrebe tražiti u jasnom hrvatskom tekstu drugo značenje ili drugi smisao.

Međutim, ni u Hammovoj ni u Štefanićevoj lekciji teksta ne vidim više svjedoke, premda oba autora upravo na toj činjenici grade dosta važne zaključke : Štefanić o ulozi svjedoka u dalmatinskoj ispravi, a Hamm o potpisnicima — svjedocima. Prije svega, nemoguće je prihvatiti Hammovu tvrdnju o potpisima svjedoka na ploči. Nju isključuje, kako ćemo još vidjeti, diplomatička analiza. Upravo je nevjerojatna Hammova pretpostavka da su kraljevi župani znali pisati glagoljicom! Kako je uopće moguće da se netko *potpisuje na ploču,* dakle *na kamen?*

Ali, kad bismo doista našli svjedoke na BP u smislu testes dalmatinske isprave, onda bismo morali posumnjati u tu Zvonimirovu »darovnicu«. Naime, tačno je da su testes imali u dalmatinskoj ispravi jednu od najvažnijih uloga — oni su testes corroborantes, dakle lica koja daju fidem publicam pravnom poslu o kojemu je u ispravi riječ — ali kad bismo ih u takvoj funkciji našli i na BP, onda bismo morali posumnjati u ispravnost (diplomatičku naravno) Držihina zapisa. I ako bismo željeli krbavskom županu Desimiru i lučkom županu Martinu naći mjesto u »diplomatičkim okvirima«, tj. u nekoj vladarskoj ispravi, onda bismo ih mogli staviti samo u *dignitarij.* To je onaj dio eshatokola u kojem su popisani vladarski dostojanstvenici bez obzira na stvarnu prisutnost pri činu o kojem se govori u dispoziciji isprave. Držiha nije, po mom uvjerenju, pomišljao ni na dignitarij vladarske isprave ni na testes dalmatinske isprave kad je upisivao hrvatske župane. Vjerujem da je jednostavno kazao kako je Zvonimir dao ledinu i kako su pri tom darivanju bili prisutni župani.

6

Držihin je zapis pisan u trećem licu i isključuje upotrebu prvoga lica za hrvatske župane. Zato mislim da je početak 5. retka nastavak još uvijek nepročitane riječi na svršetku 4. retka, a ne *mi* iza kojega bi tobože slijedili potpisi župana — svjedoka.

Uz taj osnovni Držihin zapis o Zvonimirovu daru dodani su: pred zapisom *invocatio divina*, a poslije njega *sankcija* ili *minacija* i kratka *molba za molitvu*.

Gotovo su svi autori dosad na osnovu invokacije i sankcije ubrajali Držihin zapis među diplomatičke izvore. Da li je to doista tako?

Invokacija je, doduše, isto tako sastavni dio vladarske kao i privatne isprave, ali pošto smo utvrdili da Držihin zapis nije izvadak iz isprave, ne zanima nas funkcija invokacije u vladarskoj diplomi, već na kamenom spomeniku. Teško je, posve razumljivo, naći analogan materijal, jer za to razdoblje ne raspolažemo hrvatskim natpisima takva karaktera. Pa ipak, može li se nazvati slučajnom činjenica da se na timpanu crkve sv. Mihovila u Krku (iz druge polovice XII st.)[15] nalazi ista — premda latinska — invokacija?

S obzirom na početnu invokaciju na BP moguće je još jedno rješenje. Naime, neki su autori pročitali prvi znak na BP kao križ. I Štefanić je još 1937. smatrao da »prvi znak nije nikako č, nego križ koji je zapravo identičan sa slovom *a* naše ploče«.[16] Ako je to tako, *možda* je na ploči bila *dvostruka invokacija:* najprije *simbolička*, a onda *verbalna*. To ne bi bilo tako neobično, jer, na primjer, nekoliko isprava iz Krševanova fonda ima također obje invokacije.[17] Posve je razumljivo da takva pretpostavka, iako se za nju može naći analogije u diplomatičkom materijalu, ne rješava pitanje praznine između prvoga slova ili znaka i početka verbalne invokacije. Sve u svemu, u invokaciji na BP ne vidim diplomatičku formulu, već običaj redovnika koji pristupa pisanju zazivajući ime Božje. On se pri tom služi i riječima iz svoga glagoljaškoga rječnika — piše staroslavenski oblik svetago!

Minacija ili *sankcija* nije po svom obliku na BP dio vladarske isprave. Dosadašnji su se ispitivači BP pozivali obično na sankcije vladarskih darovnica XI st. u uvjerenju da su one autentične.

Preuzimajući Hammovu diobu natpisa, Moguš je zajedno sa svojim uzorom presjekao sadržaj natpisa ondje gdje bismo to najmanje očekivali. Naime, obojica pretpostavljaju da je Dobrovit, a ne Držiha, uklesao minacijsku formulu. To je formalno i sadržajno nemoguće jer Držiha upisuje tekst o ledini i *on proklinje* onoga koji bi se usudio poreći vrijednost Zvonimirova dara. Dobrovitov tekst, naprotiv, počinje s *Az,* dakle čini kao i Držihin, poseban i nov odlomak teksta. Nema invokacije, što je razumljivo jer je nastavak Držihina zapisa. Čini skladnu cjelinu. Pretpostavka da je Dobrovit pisao minacijsku formulu zbog »smutnja u hrvatskom kraljevstvu«[18] jest domišljanje koje ne potvrđuje stvarni historijski razvitak i još manje uloga prijetnja u pismenim dokumentima: formula poene ili sankcija, odnosno prijetnja vezana je uz dispoziciju, dakle uz tekst darovnice i ne upisuje se tek tada kada je tobože ugrožen darovni posjed.

---

[15] V. Štefanić, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku, sep. iz Croatia sacra 1936, Zagreb 1937, 20.

[16] N. dj., 4—5, bilj. 12.

[17] To su isprave: dvije iz 1036, 1033. i 1044. g. Vidi J. Nagy, Monumenta diplomatica I, Zagreb 1925, Table IV, V, VI, VII.

[18] J. Hamm, Datiranje, 21. Slično i Štefanić, Opatija sv. Lucije, 7

Treba također voditi računa o najvažnijoj činjenici: sankcije u ispravama Trpimirovića *ne odgovaraju* sankcijama u vladarskim ispravama. Potonje se ne sastoje od prijetnji prokletstvom, paklom ili duhovnim kaznama, već od stvarnih kazni (globa, konfiskacija imanja, nadoknada štete itd.)[19] Crkva koja nije raspolagala stvarnom moći da otimače svojih posjeda doista kazni prijetila je sredstvima koja je u srednjem vijeku imala obilno na raspolaganju. Zato i jest u falsifikate koje je sama sastavljala unosila takve odredbe i zato doista falsifikati (osobito oni koje je dala sastaviti splitska nadbiskupija ili zadarski samostan sv. Krševana) njima obiluju. U tom općem pravilu prijetnje na BP nisu izuzetak. Ali, njih *ne izriče kralj Zvonimir, nego opat Držiha!* Stoga njegova prijetnja sadržajno odskače od onih u drugim falsifikatima datiranim XI stoljećem. U njima je uobičajena prijetnja prokletstvom 318 crkvenih otaca, paklom, bolešću itd.[20] Uz Boga, evanđeliste i apostole Držiha dodaje, posve razumljivo, i sv. Luciju, kojoj je kraljevski dar namijenjen.

I na kraju dodaje Držiha svom zapisu kratku molbu svojoj braći koja »sde žive« da se pomole za dušu crkvenih darovatelja.

Dakle, Držihin zapis čini logičku cjelinu: pošto je sazvao ime Božje, zapisao je potomstvu važan događaj za samostan o Zvonimirovu daru i zaželio odmah da bude proklet onaj koji otme samostanu taj dar. U toj se logičkoj cjelini ističe najvažnija činjenica: Zvonimirov dar.

S tim u vezi pokreće se u najnovije vrijeme pitanje *datacije BP*. Mogli bismo razabrati da se nedavno pojavio prijedlog da se ploča datira godinom 1077. Iznio ga je Hamm i prihvatio Moguš. No, dok je Hamm rješavao pitanje datacije odgonetavanjem znakova na samom početku ploče, Moguš je pokušao mijenjanjem teksta dobiti dokaz za Hammovu dataciju. Ovi se prijedlozi ne mogu prihvatiti jer je iz teksta ploče jasno da je Zvonimir dao ledinu »u svoje dane« (suo tempore), za svoga života, što drugim riječima znači da je kralj u času dok Držiha piše mrtav. Zato su potpuno dovoljni oni *elementi datuma* koje Držiha unosi u svoj zapis i najlogičnije je rješenje početka teksta ono koje daje Štefanić. Opat nema razloga posebno datirati svoj zapis; godina mu Zvonimirova darovanja po svoj prilici nije ni poznata. Inače ne bi kazao »vъ dni svoje«. Ne nameće li takva stilizacija teksta zaključak da Držiha sâm nije u ime samostana sv. Lucije primao dar? No, bez obzira na to kad je Držiha pisao, sve upućuje na to da on na početku zapisa nije stavljao datum ni godinu.

Uostalom, godini se na početku zapisa protive i običaji u diplomatičkoj praksi. Formula datacije dolazi u privatnoj dalmatinskoj ispravi, doduše, u protokolu, ali *poslije invokacije*. U vladarskoj je ispravi njeno mjesto u završnom dijelu isprave, u eshatokolu. Zato da je i bila upisana datacija na BP, ona bi se mogla nalaziti samo iza invokacije, a ne ondje gdje je historiografija pronalazi. Protiv datacije na tom mjestu i u tom obliku koji se u historiografiji predlaže govori i tadašnji način datiranja. Naime, ako latinski natpisi mogu biti mjerodavni, onda oni pokazuju da se na kamene spomenike ne unosi »goli« broj.[21] Dakle, da je Držiha htio datirati svoj zapis, on bi vjerojat-

---

[19] Vidi N. Klaić, Diplomatička analiza II, 240 i d.

[20] Vidi npr. sankcije u Trpimirovoj i Muncimirovoj darovnici. Documenta, str. 4—5, 15.

[21] Npr. Branimirovi natpisi, natpis kraljice Jelene, splitskih supruga iz X st. (Priručnik izvora I, 123, 126—7, 130). Čini se da prevladavaju ipak kameni natpisi bez ikakva datuma, pa bi i ta činjenica mogla govoriti u prilog pretpostavci da BP nije imala drugih elemenata datuma.

no unio godinu poslije invokacije; kako to nije učinio, očito je da je datiranje Zvonimirovim »danima« smatrao dovoljnim.

Stoga mislim da BP nije izvadak iz listine niti listina i da nije pisana u formulama mnogobrojnih falsifikata koji se pripisuju Trpimirovićima. Tačno je, doduše, da Držihin zapis ima karakter kartulara, kako je to kazao Štefanić, ali samo u tom smislu ako kartular shvatimo kao samostansku »knjigu« u koju se unosi popis dobara ili važniji samostanski događaji. Formalno BP ne bih svrstala među kartulare.

To, dakako, ništa ne mijenja na stvarnoj vrijednosti BP kao historijskog spomenika. Štaviše, s obzirom na razvitak pismenosti na jadranskoj obali morali bismo posumnjati u tako ran postanak predloška — kartulara. Slobodan sastav Držihe ima, po mom uvjerenju, *mnogo veću vrijednost* nego kasniji dalmatinski samostanski kartulari. Vezan donekle rječnikom svojih crkvenih knjiga i crkvenom praksom (invokacija, kletva, molitva), on daje zapisu nevezan oblik pripovijedanja o važnom historijskom događaju za svoj samostan. Pri tom nema, uvjerena sam, nikakav latinski predložak; jer da ga ima, to bi se moralo odraziti u oblicima zapisa. Uostalom, da je imao u rukama Zvonimirovu darovnicu, zašto bi je prevodio? Zvonimirovo je darivanje bez sumnje, kao i tolike druge vladarske odluke u ono stvarno još nepismeno vrijeme, bilo usmeno izrečeno i nije bilo pismeno učvršćeno. Držihin tekst stoga odiše crkvenim duhom, i osim podataka o Zvonimiru i njegovim činovnicima nema u njemu »svjetovnih misli« ni dijelova vladarske ili javne isprave.

III

BP je uza svu škrtost *historijskih podataka* koje danas možemo iz nje izvući jedno od najdragocjenijih pismenih svjedočanstava o Zvonimiru. Posebno joj značenje daje činjenica da je to — izuzev Zvonimirovu zakletvu papi Grguru VII i papino svjedočanstvo o Zvonimiru — neprijeporno svjedočanstvo o Zvonimirovoj vlasti u jednom dijelu nekadašnje bizantske Dalmacije. Pošto smo morali utvrditi da je splitska crkva u nizu falsifikata načinjenih na Zvonimirovo ime pokušala opravdati neke svoje posjede na hrvatskom teritoriju, pošto smo izgubili vjeru u podatke o Zvonimiru u kartularu samostana sv. Marije, ostala nam je BP kao kamen temeljac na kojem smo pokušali izgraditi mišljenje o opsegu Zvonimirove političke vlasti. Kad su zatim najnovija istraživanja pokazala da je Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike doista postojala,[22] da su osorski benediktinci oko godine 1082. pjevali pohvale i hrvatskom kralju,[23] onda više nije bilo nikakve sumnje da je BP još jedan, i to najdragocjeniji dokaz o kraljevoj vlasti nad kvarnerskim otocima. Time je bila potvrđena vijest Bečke ilustrirane kronike da su Arpadovići pomogli oteti nasljednicima Ulrika I jedan dio Dalmatinske marke.[24] Usprkos nejasnoći podaci su o Zvonimirovim dostojanstvenicima na BP zasjali u novoj svjetlosti. Jer se uz kralja spominje upravo *krbavski župan*, a Krbava je jedna od *banskih županija*. Ništa ne mijenja na vrijednosti toga podatka

[22] N. Klaić, Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike, Zgodovinski časopis XIX—XX, 1965—66, 125—138.

[23] V. Novak, Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. st., Radovi instituta JAZU u Zadru III, 1957, 48.

[24] N. Klaić, n. dj., 125 i d.

činjenica da je krbavski župan, osim na ovom natpisu, poznat još samo u dva splitska falsifikata.[25] Sastavljači su falsifikata posizali za autentičnim podacima da bi njima uvjerili čitaoca u »vjerodostojnost« svojih sastava. U sliku Zvonimirova doba odlično se uklapaju podaci o vinodolskom i krčkom *»poslu«*. Poznato je, naime, da ni Krk ni Vinodol nisu bili starohrvatske županije, pa nije isključena Štefanićeva pretpostavka da imamo pred sobom posebne kraljevske činovnike, poslanike kojima su povjeravane i posebne zadaće. Na istom pravnom području, u Vinodolu, poznata je služba »posla« kao dvorskoga, dakle kneževa činovnika.[26] Prema tome, nije nemoguće da kralja prate župan iz »banske županije« — a Zvonimir je iz banske stolice sjeo na kraljevsko prijestolje! — a da njegove poslove u novo pripojenom dijelu države vrše činovnici iz toga kraja. Otok Krk nije imao niti je mogao imati[27] u Zvonimirovo vrijeme svoga kneza; da ga je imao, Držiha bi ga naveo kao što je nakon njega učinio Dobrovit.

Na prvi se pogled čini kao da je Dobrovitov dio natpisa za historičara mnogo teži problem. Bar je iz njega, po mom uvjerenju, potpuno nepotrebno, najnovija historiografija načinila veliku zbrku. Diskusija, koja je bila sve prije nego akademska,[28] razvila se zbog podatka o krajini, koju je većina autora identificirala s Dalmatinskom markom Bečke kronike i onda zabacila. Napadao se Barada što je izmislio tobože krajinu i potcjenjivali su se izvori na osnovi kojih je on tvrdio da je krajina bila »pogranična oblast prema Njemačkoj«, da se sastojala od Vinodola, kvarnerskih otoka i susjedne istarske obale i da se raspala, kako je Barada (i prije njega drugi), ispravno tvrdio, prije 1116. g.[29] Na Baradinoj je teoriji ipak bilo nešto usiljeno: on je htio vidjeti krajinu sastavljenu kao tipičan kraljevski teritorij (territorium regale), iako mu tu pretpostavku nije potvrđivao, niti je mogao potvrđivati, ni jedan izvor. Ali, on nije griješio kad je na osnovi drugorazrednih izvora zaključivao da je postojalo političko jedinstvo spomenutog teritorija prije mletačkog osvojenja u drugom deceniju XII st. Stoga je i Štefanić potpuno ispravno nastojao u okviru Baradine krajine naći mjesto knezu Kosmatu. On, kao i prije njega V. Klaić, pomišlja na kneza Kuzmu »koji se spominje 1102. u pratnji kralja Kolomana u Belgradu među ugarskim županima«.[30] No, on ne isključuje i nekoga kasnijeg kneza Kosmata, jer »dodatak o 'Mikuli' na kraju ploče implicira stanje prekida između otoka Krka i Otočca«.[31]

Iako je, prema tome, danas sigurno da je Dalmatinska marka postojala, još uvijek se ne usuđujem povući znak jednakosti između krajine s BP i Marke dalmatinske Bečke ilustrirane kronike. Prije svega, Barada nije znao da se Dalmatinska marka raspala oko 1070. g. (tj. nakon smrti kranjsko-istarskog grofa Ulrika I, koji je držao sve marke od Verone do Kranjske) i da je Zvonimir dobio samo jedan njen dio. Ulrikovim nasljednicima ostaje čitav istarski dio Marke. Kolomanov župan (knez = comes) mogao je imati također samo

[25] Tj. tobožnjoj darovnici za Bosiljinu i za Cetinu (Documenta, str. 115, 117).

[26] »Posal« se spominje u 72. čl. Vinodolskog zakonika kao onaj »komu se govori hervatski arsal«, ali on je dvorski, dakle kneževčinovnik. M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam po vinodolskom zakonu, Djela JAZU 44, 1952, 130.

[27] Knezovi (comites) su kasniji mletački činovnici i Hrvatska Trpimirovića kao i bizantska Dalmacija do početka XII st. ih ne poznaju.

[28] Vidi M. Kostrenčić, O radnji Prof. dr Mihe Barade, Hrvatski vlasteoski feudalizam, JAZU 1953.

[29] Hrvatski vlasteoski feudalizam, 14—15.

[30] Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankapani, 1901, 80.

[31] Enciklopedija Jugoslavije I, 387.

onaj dio koji je njegov kralj naslijedio od Zvonimira. Zato se i njegov knez Sergije bori za Rab, koji vjerojatno nije bio sastavni dio Marke. Upravo zbog toga se pitam nije li *krajina = continens*? To jest kopneni dio nekadašnje Marke? I u neretljanskoj je kneževini, koja je bila sastavljena od otočnog i kopnenog dijela, krajinom nazivan samo kopneni dio![32] A taj continens = krajina za ugarskoga je kneza bio sastavni dio nekadašnje cjeline. Nije li prema tome Dobrovit htio kazati da Kuzma nije samo knez na otoku nego da vlada i u Hrvatskom primorju? Iako je ovo samo jedan od prijedloga za rješenje pitanja krajine, čini mi se da mu čvrstoću daju stvarna politička zbivanja u posljednjim decenijima XI st.

Još nekoliko riječi o samostanu i crkvi sv. Lucije i o problemu »Mikule«. I. Ostojić je još nedavno ustvrdio da je »zadužbina Sv. Lucije postojala sigurno još za kralja Zvonimira, jer joj je on, kao gospodar Krka, bio darovao neku ledinu«. Što se tiče podataka o »Mikuli«, Ostojić pretpostavlja da je to Sv. Nikola u Otočcu, »pa je vjerojatno da su redovnici jednoga od ovih dvaju samostana napučili drugi« odnosno da »su iz Sv. Nikole došli benediktinci u Dragu Baščansku«.[33] Dva su razloga zbog kojih Ostojić brani svoju i odbacuje Štefanićevu pretpostavku prema kojoj su benediktinci došli u Sv. Luciju iz Suska, odnosno iz Ankone. Prvi je taj što se kamaldoljani, koji su bili na Osoru, nikada ne spominju u Sv. Luciji, a drugi što »je onda na Krk bilo lakše doći iz ličkoga Otočca nego sa Suska. Lički je naime Otočac — nastavlja autor — bio bliže te u istoj biskupiji i pod istim knezom kao i otok Krk, dok je Susak bio dalje te je crkveno i politički pripadao drugim područnim vlastima«. U prilog takvoj tvrdnji govori tobože i činjenica da su »sve četiri osobe, kojih se boravište može utvrditi na BP živjele na kopnu, ni jedna od njih na otoku. Napokon smo, i najviše, za lički Otočac radi toga, što je ovdje govor o monasima glagoljašima, a glagoljica je došla na Krk sa sjevera ili istoka, nikako s morske strane i nikako preko kamaldoljana«.[34] Potonja je tvrdnja o putu glagoljice pretpostavka koju bi, dakako, trebalo dokazati i na njoj se ne može graditi nikakav zaključak. Dok se to ne učini, preuranjeno je odbacivati mišljenje prema kojem su benediktinci prodirali iz mora prema unutrašnjosti, jer je takvo mišljenje zasnovano na poznatoj činjenici o prodiranju kršćanstva iz obala Jadrana prema unutrašnjosti.

Međutim, u rješavanju problematike oko (sv.) Mikule s BP neobično iznenađuje način na koji se bez provjeravanja preuzima mišljenje iz jednoga djela i rasprave u drugo. Kad je V. Klaić još g. 1880. razrješavao tu »zagonetku«, činilo mu se da se samostan sv. Nikole mogao nalaziti samo u *gatačkom Otočcu*.[35] Stoga se nije mnogo trudio, tada kao ni kasnije,[36] da svoje mišljenje o stvarnom postojanju samostana sv. Nikole u Otočcu u Gackoj u XI st. učvrsti drugim historijskim podacima. On je samo kazao — nije poznato na osnovi kojih podataka — da je opatija sv. Nikole bila 1241. g. dokinuta. Međutim, kad se Otočac prvi put pojavljuje u poznatim izvorima, onda nije grad ili varoš,

[32] M. Barada, Topografija Porfirogenetove Paganije, Starohrvatska prosvjeta, n. s. II/1—2. 1928, 46, bilj. 94. Barada upozorava i na značenje koje krajini daje Paladij Fosco. Prema njemu je krajina = littus.
[33] Benediktinci u Hrvatskoj, Sv. II, Split 1964, 168, 169.
[34] N. dj., 169.
[35] V. Klaić, Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati, I sv. Zagreb 1880, 116 kaže ovo: »Već u najstarije doba bijaše u Otočcu opatija sv. Nikole, nu već g. 1241 bje dokinuta.«
[36] Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku, Vjesnik arheološkog društva, n. s. VI, 1902, 9.

nego kastrum koji je očito dobio ime po mjestu gdje se nalazio (na otočiću što ga čini Gacka).[37] I u kasnijim izvorima iz XIV i XV st. Otočac je uvijek kastrum, premda se kasnije ispod utvrde razvio suburbium, dakle manje naselje.[38] Farlati, doduše, tvrdi da je otočka biskupija osnovana 1461. g. »in ecclesia s. Nicolai, quae olim abbatialis erat«,[39] no ne znam koja je bila podloga za njegov zaključak. Ostojić nastoji svoje mišljenje, kao što smo vidjeli, učvrstiti tvrdnjom da je »lički« Otočac bio u doba Zvonimirove darovnice isto crkveno područje. Krčka se biskupija doista, kako se po svemu čini, proširila za protureformnoga pokreta na susjedno hrvatsko kopno,[40] no zasad nema dokaza da su krčki biskupi uspjeli organizirati župe u dubokoj unutrašnjosti. Prvi poznati podaci o stvaranju čvrste crkvene organizacije potječu iz druge polovice XII st., kad je osnovana najprije Senjska, a zatim i Krbavska biskupija. Senjski biskup dobiva na crkvenom saboru 1185. g. četiri župe: senjsku, vinodolsku, gatačku i bužansku; naprotiv, ličku župu dijele novoosnovana Krbavska biskupija i ninski biskup.[41] Ova podjela nije bila slučajna: senjski je biskup dobio ono što je prije njega držao krčki biskup. On je od 1154. sufragan zadarskog nadbiskupa i zajedno s njim mletačkog, tj. gradaškog patrijarha. Formalno je dakle *ne lički, nego gatački* Otočac bio u krčkoj dijecezi, i postojala je mogućnost, teoretska dakako, da se ondje osnuje samostan. Svaka teoretska pretpostavka dobiva čvrstoću po dokazima, a tih nema. Ako, naime, izostavimo podatak s BP, onda više ni na čemu nemamo graditi mišljenje o postojanju samostana sv. Nikole u Otočcu potkraj XI i početkom XII st. Jer to što tobože »4 osobe« s BP »žive na kopnu« za problem je ubikacije sv. Mikule irelevantno, budući da su od spomenute četvorice trojica kraljevski činovnici s »kopna« koji očito ondje i »žive«. Osim toga, ako je Otočac *kao središte gatačke županije* već tada postojao, onda je bio pod svojim *županom* (Gacka je jedna od banskih županija), a ne pod knezom, kako to pretpostavlja Ostojić. Prema tome, *tobožnja opatija sv. Nikole u gatačkom Otočcu ne može biti onaj »Mikula« na kojega je mislio Dobrovit* kad je klesao ili dao klesati drugi dio natpisa.

Ne dolazi u obzir ni »sv. Mikula z Gvozda (modruškog); premda je taj samostan imao početkom XV st. stvarno vinograde u Baškoj.[42] Prvi podaci o tom samostanu potječu tek iz 1395. g.[43]

Stoga je Štefanić bio mnogo bliže rješenju problema kad je uzimajući u obzir crkvene prilike na Krku i u njegovoj okolici izrazio mišljenje da »Mikulu« treba tražiti negdje na otoku ili u njegovoj okolici.

Doista, novija su istraživanja historijske podloge hrvatskoga glagoljaštva pokazala da je protureformni pokret vezan u X i XI st. uz teritorij Bizantske Dalmacije. Glagoljaštvo se zbog izdvajanja Splita, Trogira i Zadra sužuje za protureformnog pokreta na one dijelove Donje Dalmacije koji su bili sjevernije i zapadnije od Raba. Krk i Cres postaju glavna žarišta »protureformista« = »honorijevaca« = »carevaca«. Uz »heretičkog« ili »gotskog« biskupa Cededu nalazi se i opat Potepa koji zajedno s njim ide u Rim. Da nije bio glagoljaš,

[37] T. Smičiklas, Codex diplomaticus CDS VIII, 433, g. 1316.
[38] Vidi V. Klaić, n. dj., 9—15.
[39] N. dj., 12.
[40] N. Klaić, Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X i XI st., Slovo 15—16, 1965, 270. i d.
[41] CD II, 193, 1185 g.
[42] Dj. Šurmin, Hrvatski spomenici, Sv. I (1100—1499) Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium VI, 1898, 112.
[43] N. dj., 102.

Toma arhiđakon očito mu ne bi dao tako istaknuto mjesto u pokretu. Čini se da iz Tomina opisa smijemo zaključiti i to da je Cededa bio glagoljaš. U svakom slučaju Toma ga opisuje kao čovjeka koji ne razumije latinski jezik, dakle službeni jezik Rimske crkve i Vulfo, »svećenik-došljak« mu je u Rimu tumač i vodič. Zato prema današnjem našem shvaćanju glagoljaškog pokreta nema mjesta mišljenju prema kojem bi glagoljaški pokret u XI st. s kopna prodirao prema moru.

Štefanić je dakle bio u pravu kad je još 1936. g. povezivao osnivanje samostana u Baškoj »s onom akcijom koja je u prvoj polovici XI st. dovela do osnivanja nekoliko benediktinskih samostana na Osoru«. Pokretač je te akcije sv. Gaudencije, učenik sv. Romualda, a žarište iz kojega je išla benediktinska ekspanzija na kvarnerske otoke bio je po svoj prilici samostan sv. Marije kraj Ankone. Zato je »lako doći na misao da je i samostan sv. Lucije u Baški mogao nastati u njezinu krilu, bilo to i pedesetak godina nakon osorskih samostana«.[44]

S tim se u vezi postavlja i pitanje kako je uopće došlo do upotrebe slavenskog liturgijskog jezika u nekim benediktinskim opatijama? Pišući posljednji put, o »Benediktincima i staroslavenskoj liturgiji«, I. Ostojić tvrdi da je »priličan broj samostana uz Jadransko more, i to najustrajnije na našem sjevernom primorju od najdavnijih vremena upotrebljavao staroslavenski jezik u službi božjoj«. Među »sigurne« samostane ubraja autor sv. Luciju u Baškoj. Sv. Nikolu u Otočcu, Sv. Kuzmu i Damjana na Pašmanu, Sv. Ivana Krstitelja u Povljima na Braču i Sv. Nikolu u Omišlju.[45] Najstariju potvrdu za svoju tvrdnju nalazi 925. g. (Crkveni sabor u Splitu) »gdje se — kako misli — od strogih mjera donesenih protiv slavenskoga bogoslužja izrijekom izuzimlju hrvatski monasi«.[46] Međutim, već je od Barade jasno da se prigovor o upotrebi »barbarskog jezika« u crkvi odnosi na dalmatinske dijeceze,[47] a ne na hrvatski politički teritorij, pa se svjedočanstva o glagoljici i glagoljašima sa splitskih crkvenih sabora odlično podudaraju s poznatim podacima na kamenim spomenicima. Uza sve to nema dokaza da su Sv. Nikola kod Omišlja, Sv. Lucija u Baški itd. »od najdavnijih vremena« upotrebljavali slavenski liturgijski jezik. Prema tome, pitanje se može postaviti ovako: kad je opatija sv. Lucije u Baški postala glagoljaškom? Kad se već govori o glagoljaškim benediktinskim opatijama, onda treba najprije reći da je njihov broj i na otoku Krku u odnosu na neglagoljaške samostane podjednak. Prema Štefanićevu računu bilo je na otoku Krku sve do XV st. 7 ili 8 muških benediktinskih samostana i 1 ženski.[48] Od svih tih samostana samo se za jedan pouzdano zna da je u doba protureformnoga pokreta i Zvonimira bio glagoljaški: to je Sv. Lucija. Uz njega je glagoljicu upotrebljavao i jedan od samostana u gradu Krku.[49] Pismo pape Inocencija IV dopušta pretpostavku da je opatija sv. Nikole kraj Omišlja također bila glagoljaška i da je po svoj prilici nastala u isto vrijeme kad i Sv. Lucija.[50] Kad raspravljamo o tom problemu, onda valja voditi računa i o jednoj činjenici na koju je odavno upozorio Štefanić: o osnivanju »latinaških« samostana na Krku! Štefanić se pitao: »nije li osnutak samostana sv. Martina u Dubašnici i sv.

[44] Opatija sv. Lucije, 8, 9.
[45] Benediktinci u Hrvatskoj I, Split 1963, 154, bilj. 1.
[46] N. dj., 154.
[47] Episcopus chroatensis, Croatia sacra I, 1931, 165—215.
[48] Opatija sv. Lucije, 12—13.
[49] To je mogao biti, kako misli V. Štefanić, Opatija sv. Lucije, 23, »sv. Mihovil, sv. Lovro ili koji treći«.
[50] N. dj., 28.

Ivana u Krku u vezi s akcijom da se istisnu glagoljaški monasi, a uvedu latinaši«?[51] Drugim riječima, treba računati na to da su svjedočanstva o glagoljaškim opatijama skromnija nego što su u stvari bila, a da je pokret u XI st. imao bez sumnje mnogo širu osnovu.

Stoga bismo na kraju istakli ovu misao: Premda bi se teoretski moglo pretpostaviti da su glagoljaši odmah nakon protjerivanja Metodijevih učenika našli utočište na bizantskom Krku, stvarno se općenito prihvaćanje slavenskoga liturgijskog jezika od benediktinskih redovnika može bez ustručavanja datirati tek protureformnim pokretom. Zato nije neopravdana pretpostavka da je tek protureformni pokret dao slavenskoj liturgiji nov zamah i da su benediktinci oduševljeno prihvatili i jezik i pismo za koje se borio njihov, krčki biskup. Glagoljicu prihvaćaju i samostani izvan grada Krka, dakle oni u hrvatskim općinama. Samostan sv. Lucije u Baški postoji kao glagoljaški prije nego što mu Zvonimir daruje ledinu; i, naravno, prije nego što Dobrovit stvara odluku da sa svojom braćom sagradi crkvu sv. Lucije. Nije vjerojatno da je gradnja crkve i samostana počela tek pošto je Zvonimir obdario »koludre Benkovce iz nekoga inoga samostana«.[52]

Važno je konačno istaknuti da glagoljica ne ostaje samo crkveno pismo. Valunska je ploča svjedok da se i na Cresu vodi borba između glagoljice i karoline i da najzad oba pisma postaju pismom i *dnevne upotrebe*. Njima se pišu i nadgrobni spomenici. A Krčki natpis i BP dokazom su da su krčki benediktinci pismo i jezik svojih crkvenih knjiga također upotrebljavali u dnevnom životu.

BP je prema tome ne samo dragocjen jezični i uopće kulturni spomenik već i svojevrsno svjedočanstvo za političku povijest Kvarnera na prijelazu iz XI u XII stoljeće. Ali, dakako, samo za onoga koji ima dovoljno strpljivosti da podatke o njoj provjeri drugim raspoloživim izvorima.

Zusammenfassung

EINIGE BEMERKUNGEN ÜBER DIE BAŠĆANER-TAFEL

Nada Klaić

Analisierend die BT als diplomatische Quelle kommt die Autorin zur Überzeugung dass sie nicht ein Auszug aus der Urkunde, noch die verkürzte Schenkungsurkunde oder sonst eine diplomatische Zusammensetzung ist, sondern eine Notiz über die Schenkung entstanden nach Zvonimirs Tod. Die Autorin ist der Ansicht dass die BT eine der wertvollsten Quellen für Zvonimir ist.

[51] N. dj., 22.
[52] Kako je to pretpostavljao Črnčić. Vidi Štefanić, Opatija sv. Lucije, 8.

Vjekoslav ŠTEFANIĆ i Biserka GRABAR, Anica NAZOR i Marija PANTELIĆ

Ulomci *

. . . .

U nauci niču različite hipoteze o problemu kako i kada se kod Hrvata uvriježilo glagoljanje. Mnogi se slažu u pretpostavci da je to bilo već za Metodijeva života te se hvataju svakog i najmanjeg indicija u izvorima; npr. u prvom i drugom *Naumovu žitiju* se aludira na proputovanje (i učenje) svete Braće kroz Dalmaciju. No budući da se o dodiru svete Braće s Hrvatima ništa ne govori u njihovim žitijima, možda je bliže istini hipoteza da su istom njihovi učenici na bijegu iz Moravske došli ovamo i donijeli sa sobom glagoljske knjige. Poznato je da je jedan dio učenika dospio u Veneciju gdje su bili prodavani kao robovi dok ih nisu otkupili neki Bizantinci. Vrlo je lako pretpostaviti da su neki od učenika bili prebačeni na najbliže bizantinske posjede u sjevernoj Dalmaciji, a to su bili Osor (Cres s Lošinjem) i Krk. Tu pretpostavku potkrepljuje činjenica da su na ovim otocima i oko njih potvrđeni najstariji glagoljski epigrafski spomenici u Hrvatskoj (*Valunski natpis* na Cresu, *Plominski natpis, Krčki natpis* — svi iz XI. stoljeća — i *Baščanska ploča* na prijelazu u XII. stoljeće) i da se na Kvarnerskom području i oko njega najjače ukorijenila glagoljica.

7

* Iz: *Hrvatska književnost srednjega vijeka*

Epigrafika

U stvari najstarije potvrde glagoljskog pisma i narodnog jezika u hrvatskim krajevima mogu se naći baš na polju epigrafike. U Kvarnerskom zaljevu sežu čak u XI. stoljeće. Iz tog stoljeća poznata su tri nevelika natpisa: *Plominski* na crkvi sv. Jurja u Plominu (istočna obala Istre) govori o klesanju reljefa istog sveca koji je na istom kamenu rustično isklesan; *Valunski* iz malenog sela Valuna na otoku Cresu, vjerojatno nadgrobni natpis na kojem je uporedo i sličan latinski tekst; *Krčki* u samom gradu Krku, koji se odnosi na neko zidanje jedne od benediktinskih opatija. S prijelaza u XII. st. (oko 1100) potječe znamenita *Baščanska ploča* (br. 1) koja zajedno sa tri odlomka druge takve ploče iz benediktinske crkve sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na Krku predstavlja neke vrste kameni kartular. Prvi je njezin zapis o darivanju zemljišta svetolucijskim benediktincima od strane hrvatskog kralja Zvonimira. Po kronologiji (odnosno po paleografskom kriteriju) slijedi nevelik *Grdoselski natpis* iz XII. st. koji se odnosi na posvetu oltara u Grdoselu u srednjoj Istri. Sijaset drugih kasnijih glagoljskih natpisa ne spominjemo.

. . . .

30

I. HISTORIJSKI I PRAVNI SPOMENICI

1.

BAŠČANSKA PLOČA

Baščanska ploča (danas u palači Jugosl. akademije u Zagrebu) oveća je kamena ploča ispisana glagoljskim pismom, dok uz gornji rub ima borduru s tipičnim ornamentom lozice. Ploča je bila prvotno kao plutej ugrađena u ogradu između prezbiterija i lađe benediktinske crkve sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Postoje i ostaci druge takve ispisane ploče (pluteja). Glagoljica ploče ide u prijelazni tip između oble i uglate glagoljice infiltrirane s nekoliko osebujnih i ćirilskih slova. Starohrvatski jezik teksta protkan je elementima crkvenoslavenskog jezika. Zbog oštećenosti kamena tekst je na više mjesta nečitljiv, stoga se stručnjaci ni danas posve ne slažu u čitanju, u interpretiranju kao ni u datiranju natpisa.

Sadržaj ploče nije jedinstven, tj. predstavlja svojevrsni kartular crkve odnosno opatije sv. Lucije — koji se nastavljao i na drugoj ploči. U prvom stavku sadržana je noticija kojom opat Držiha utvrđuje da je hrvatski kralj Zvonimir (Zvanimir) u svoje vrijeme darovao sv. Luciji »ledinu« (vjerojatno gospodarsko dobro), zatim navodi imena dostojanstvenika koji su možda bili prisutni kod darivanja i proklinje one koji bi to darivanje porekli. U drugom stavku opat Dobrovit izjavljuje da je sa devetero braće sagradio crkvu — dakle je postavio i ogradu s pločama (plutejima) — za vrijeme kneza Kosmata koji je vladao čitavom krajinom. Vjerojatno je Kosmat vladao, a Dobrovit sagradio crkvu i postavio ploče oko g. 1100. Na malo preostala prostora uklesan je dodatak, treći stavak koji kaže da je u to doba postojala zajednica sv. Lucije i sv. Nikole u Otočcu. — Nauka nije još sa sigurnošću utvrdila koje je područje obuhvatala Krajina kneza Kosmata ni koji je to stvarno Otočac.

Golema literatura o Baščanskoj ploči ostavila je zbog nedostatka izvora više pitanja otvorenima. Mi se uglavnom držimo čitanja prof. Štefanića u *Enciklopediji Jugoslavije* I, 384—387, koji među ostalim smatra da na početku nema datiranja.

Baščanska ploča je jedan od najstarijih spomenika hrvatsko-glagoljske pismenosti. Važan je dokumenat za povijest pisma i jezika, dokazuje da je kvarnersko područje bilo u granicama

Zvonimirove Hrvatske, u njoj nalazimo prvi put potvrđeno hrvatsko ime na hrvatskom jeziku.

[V ime Ot]ca i Sin[a] i Svetago duha.[1] Az opat Držiha pisah se o ledině juže da Zvănimir[2] kralj hrvatski[3] [v] dni svoje v svetuju Luciju i s[. . . . .]mi[4] župan Desim[i]ra[5] Krbavě, Mra[tin]jăc L[u]cě, Pr[i]binega[6] [s]ă posăl Vino[do]lě[7], Jak[o]v v otocě.[8] Da iže to poreče klni i Bog[9] i 12 apostola i 4 evanjelisti i svetaja Lucija, amen. Da iže sdě živet moli za nje Boga.[10] Az opat D[o]brovit zdah[11] crěkav siju i svojeju bratiju s devetiju[12] v dni kneza Kosmăta obladajućago vsu Krajinu.[13] I běše v ti[14] dni Mikula v Otočci[15] [să s]vetuju Luciju v jedino.

---

[1] Ova prva rečenica je kršćanski zaziv (invokacija). Pred njom se vide tri znaka, vjerojatno zabunom uklesano *azб* (umjesto iza invokacije), pa je Rački to čitao + 1100, a Hamm + 1077.

[2] U orig. *zъvъnimirъ*.

[3] U orig. *hrъvatъskъ*, ali je na kraju još jedno nečitljivo slovo, kanda *ï*, dakle hrъvatъskъï — hrvatsky — hrvatski.

[4] Zbog nečitljivosti ovog mjesta nije sigurno ni kamo spada ni što znači ovo *mi*.

[5] *Desimra* sa onim specifičnim *a* na kraju vjerojatno treba čitati tako da se iza *m* doda *i*, a specifično *a* da se uzme kao dubleta za poluglas, dakle: *Desimir*. A Desimir je doista bio krbavski župan.

[6] Orig. *prbъnebga* (sa nesigurnim *g*) bez sumnje treba ispravljati tako da se *ъ* uzme kao zamjena za *a* ili za *i*, drugi *b* bio bi suvišan, a *a* na kraju valjda zamjenjuje poluglas *ъ*; prema tome ime bi imalo glasiti *Pribaneg* ili *Pribineg* (koje je više puta potvrđeno u našim starim spomenicima).

[7] *posăl*, tj. kraljevski činovnik ili povjerenik u Vinodolu, jer Vinodol nije bila županija; ispred *Vino[do]lě* je izostavljen prijedlog *v* zato što je za njim slijedilo *v*.

[8] Jakov je — misli se — također »posal« u otoku, tj. Krku, jer ni otok Krk nije bila starohrvatska županija nego po Zvonimiru stečena kraljevska zemlja.

[9] Tko to poreče neka ga kune Bog.

[10] Tko ovdje živi neka moli za njih Boga.

[11] *zdah*, orig. *zъdahъ*, moglo bi se — s obzirom na alternaciju ъ/i — pročitati i *zidah*.

[12] sa svoje devetero braće

[13] *Krajinu*, o kojoj je ovdje riječ, još nije uspjelo identificirati; ona je svakako obuhvatala — pored otoka Krka — jedno šire područje kojemu je bio na čelu knez Kosmat (možda identičan s Kuzmom koji je g. 1102. bio u pratnji kralja Kolomana u Belgradu).

[14] Orig. *tъ* ispravili smo u *ti*.

[15] tj. samostan sv. Mikule u Otočcu.

PRVOBITNO SLAVENSKO PISMO I NAJSTARIJA GLAGOLJSKA EPIGRAFIKA

Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Zagreb

Problem geneze glagoljskog pisma može se ponositi golemom ali i nepreglednom i nesložnom literaturom. U ovom malom pregledu ne namjeravam dublje ulaziti u tu cjelokupnu problematiku nego je tek dodirnuti stavljajući akcenat na važnost epigrafskog materijala za najstariju historiju glagoljskog pisma.

. . . .

7

. . . .

4. Baščanska ploča je najznatniji hrvatski glagoljski spomenik, važan historijski, jezično i paleografski (isp. sliku XIV). Natpis je uklesan na kamenoj ploči koja ima u gornjem području ornamentalni biljni motiv i zatim 13 redaka teksta. Isprva je služila kao dio septuma (ograde) u benediktinskoj crkvi sv. Lucije u selu Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku; od 1934. nalazi se u zgradi Jugosl. akademije u Zagrebu. Tekst ima karakter kamenog kartulara sa tri stavka: Noticija opata Držihe kojom tvrdi da je hrvatski kralj Zvonimir poklonio crkvi sv. Lucije zemljište, za što nabraja svjedoke; svjedočenje opata Dobrovita da je s devetero braće sagradio crkvu u dane kneza Kosmata koji da je vladao svom »krajinom«; konstatacija da je tada bio sveti Mikula u Otočcu u zajednici sa svetom Lucijom (opatijom). Čitanje ploče ima svoju historiju dugačku preko 100 godina, ali su zbog istrošenosti kamena i teškoće u interpretaciji i danas neka mjesta ostala nejasna. Tako je ostalo problematično i datiranje, jer je poljuljano čitanje godine 1100 na početku što ga je

zasnovao Rački. Josip Hamm je pokušao prvi dio datirati 1077, a dalje dijelove je smatrao mlađima, dok sam se ja priklonio mišljenju da natpis nije direktno datiran, ali da ga unutrašnji elementi doista datiraju oko 1100. godine i da je klesan na jedan put. Evo moje čitanje glagoljicom, a na str. 35. u ćirilskoj transliteraciji:

1 [illegible]
2 [illegible]
3 [illegible]
4 [illegible]
5 [illegible]
6 [illegible]
7 [illegible]
8 [illegible]
9 [illegible]
10 [illegible]
11 [illegible]
12 [illegible]
13 [illegible]

PRIJEPIS BAŠĆANSKE PLOČE

Kontekst implicira pisanje natpisa poslije Zvonimirove smrti (1089), a od svjedoka poznat je iz 1078. krbavski župan Desimir, dok bi knez Kosmat mogao biti identičan s lučkim županom Kuzmom ili s onim koji je 1102. bio u pratnji kralja Kolomana u Belgradu. Svakako vladao je prije mletačke okupacije Krka (1116). Na ploči se prvi put spominje hrvatsko narodno ime na narodnom jeziku. Ona svjedoči da su krčki benediktinci bili glagoljaši. Jezik natpisa je hrvatski s elementima crkvenoslavenskog. U njem nema nazala osim jedan jedini put u riječi свѡѩ (4. red), nema potvrde za ъı niti se fonološki razlikuju dva poluglasa. — U paleografskom pogledu ovakvo glagoljsko pismo u epigrafskoj stilizaciji (koja čuva dvolinijski sistem) ide u prelazan stadij između tzv. oble (makedon-

1 а[зъ] . . .   [т҃]ца и ⸢н[а] (и с)[т](а҃)го доуха азъ
2 опат(ъ) дръжиха писахъ се о леди(н)ѣ юже
3 да звъвъним[и]ръ кралъ хръватъскъ(въ)
4 дни своѧ въ светоую [л]оуцию и с[в] . . . .
5 ми жоупанъдеси[м]ра кръ[ба]вѣ мра . . . ъ[ц](ъ)[л](оу)
6 цѣ пребънеб[г]а (с)ъ посл(.) вин(о)[д]лѣ [ѣк]в[ъ] в[о]
7 тоцѣ да иже то поречe клъни и бо и б҃і а[п҃]ла и г҃ е
8 ваћлисти и стаѣ лоуциѣ амнъ да иже сдѣ живе
9 тъ моли за не бога азъ опатъ дбровітъ зъ
10 дахъ црѣкъвъ сию и своею бр[а]тію съ дев
11 етию въ дни кънеза косъмъта облад
12 аюштаго въсоу къраннoу и бѣше въ ть дні м
13 ікоула вь оточьц[і] (сь с)ветоую лоуцію вь едино

ske) i prave uglate (hrvatske) glagoljice. Tipičan je poluglas u obliku ključa; samo se u 12. i 13. redu javlja drugačiji znak Ъ koji je osamljen u glagoljskim spomenicima i Gošev s pravom s njim poređuje poluglas što se javlja u ćirilskom natpisu monaha Ananija protiv bogomila (isp. tablicu iz Goševljeva materijala pod Ь 16). Zbog njegove osamljenosti sklon sam mišljenju da ovaj znak na hrvatskoj strani nije konačan oblik evolucije prvotnog glagoljskog poluglasa preslavskog tipa, nego da i on spada u prodor ćirilske grafijske građe na hrvatskoglagoljsko područje koji je bio doskora suzbijen, ali je ostavio najviše traga baš na Baščanskoj ploči gdje se kao dublete glagoljskih slova javljaju grafemi: і, о, м, н, т, в. Možda bi se prodorom ćirilskog utjecaja najbolje dalo protumačiti i ono osebujno slovo na ploči koje dolazi više puta kao dubleta slovu ⰼ tj. znak ⱑ koji bi mogao imati svoj izvor u ćirilskom ѧ, ꙗ ili čak u prejotiranom ѩ. Mislim da njegova pojava nema fonetske podloge kako su neki mislili (Črnčić, Hamm). U natpisu je značajan i grafem za ѣ, u kojem vertikala ide sve do vrha trokuta, kao i varijante slova ю (zatvoren i otvoren prednji dio), б, д, в, с. Epigrafska stilizacija može se vidjeti u kratkoći slova п, ю, a možda i г, х pa čak i к (koje je izgubilo zaseban subskript). Mlađi stadij pokazuju oblici slova оу (bez repića), ali je karakteristično da se još nije pojavio mlađi hrvatski poluglas т. Posljednja literatura o Bašč. ploči: Vj. Štefanić, Baščanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije I, 1955; B. Fučić, Baščanska ploča kao arheološki predmet, Slovo 6—8, Zagreb 1957.

U crkvi sv. Lucije u Jurandvoru našla su se još tri stara odlomka natpisa u kamenu koja su vjerojatno bili dijelovi jedne ploče koja je morala svojevremeno predstavljati drugi dio septuma (pregrade) pred svetištem. Evo o njima nekoliko riječi pod br. 5, 6 i 7.

5. Baščanski odlomak A nepravilan je komad ploče vel. 23,5 × 27 cm koji je našao u sv. Luciji Ivan Črnčić i čitanje publicirao u Književniku II, Zagreb 1865. Zatim je čitanje dao L. Geitler te J. Brunšmid (Vjesnik Hrv. arheol. društva N. S. XII, 1912). Odlomak je danas u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu. Na njem su vidljivi ostaci 5 redaka pisanih tipičnom hrvatskom prelaznom glagoljicom: tu je poluglas »ključ«, granato M, uglato klesano оу s kvačicom (repićem) na hrptu i grčko-ćirilsko і. Čini se da je tu također početak jedne opatove noticije u kojoj se spominje i kralj Zvonimir. Brunšmid je Črnčićevo i Geitlerovo čitanje kombinirao kao: + азъ о [пат? . . .] / просіхъ . . . . / оу звънім/[р?] . . . . / . . . . лоуц[и]ѣ . . . . To čitanje iziskuje korektura imajući na umu da je natpis morao biti širok kao i Baščanska ploča, ali danas je natpis još manje čitljiv pa bih samo napomenuo: da je riječ опат u prvom redu posve nestala, da je riječ просіхъ u drugom redu prilično čitljiva, ali da je с klesano obrnuto te je ispalo и, da je u trećem redu riječi звънім[р] ligatura з + в, dok н nije jasno kao ni ono što slijedi iza м, da je u petom redu možda л, a za njim je sigurno оу i široko i tupo ѣ. Paleografski se može natpis datirati najmanje u XII stoljeće. Isp. sliku XV.

6. Baščanski odlomak B nazivam odlomak što ga je bio također našao Črnčić u sv. Luciji i publicirao ga također u Književniku 1865. s faksimilom, ali je poslije nestao. Črnčić misli »po kamenu i pismu« da je negda s onim pod A bio jedan komad pa im on daje i jedinstveno čitanje (str. 20), premda ih je u faksimilu odvojio. U faksimilu se vide ostaci pet redova. Črnčić u prvom redu ne čita ništa, u drugom čita »a, s, jer«, u trećem »k, r, ž, jer«, u četvrtom »vatsk«, a u petom »č, što bi moglo biti 1000« i dalje »ta«. Geitler je po Črnčićevu faksimilu čitao *h/.a.sъ/križъ/vatsk/p(t?)a*. Ja prenosim faksimil ćirilicom: . . . х . . . / . а исъ /крижъ . . /ватск . . /ч—та. Naravno da je paleografska morfologija slova na faksimilu problematična (isp. našu sliku XVI) pa sam dva slova u sredini drugog reda čitao nesigurno, a poluglas kako ga je nacrtao Črnčić neobičan je u hrvatskoj glagoljici, ali jednako ga je Črnčić prikazao i u svom

faksimilu odlomka A u trećem redu. Tipičan je hrvatski poluglas u trećem redu. Po analogiji moramo i ovaj odlomak datirati najkasnije u XII stoljeće. Črnčić je naslućivao datiranje u petom redu, ali se o tom ne može ništa pouzdano reći.

7. Baščanski odlomak C zovem malen i nepravilan komad ploče vel. 24 × 20,5 cm što ga je u prezbiteriju crkve sv. Lucije našao B. Fučić 1957. (isp. Izvještaj o radovima u Jurandvoru, Ljetopis Jugosl. akad. 64, 1960). Analogan je prednjem i po materijalu i po pismu. Tu je stari ю s produljenim potezima i poluglas »ključ«. Od malog broja slova što se vide u 4 reda ne može se dobiti smisla. Fučić čita: ..../ рак .../ юіж ? / ъ ві ... Tom se čitanju može dodati samo to da в u četvrtom redu nosi titlu, dakle je to broj 2, a možda ima titlu i slovo і (iže), što bi značilo 12. U trećem redu iza ж ostaci slova vjerojatno upućuju na specifičnu varijantu slova s Baščanske ploče. I ovaj odlomak se mora datirati najmanje u XII stoljeće. Isporedi Sl. XVII.

• •

ZIDINE ZVANIMIROVA I BAŠČANSKA PLOČA

Nikola Bonifačić Rožin

Krčka zemlja i kamenje, legende i nazivi još nas uvijek mogu iznenaditi svojom pričom. Treba samo slušati i ući u križaljke života da se shvati riječ i otkrije zagonetka. Uhvatila me svojim nemuštim jezikom krčka visoravan oko brda Triskavca i Hlama. Puntari, Vrbančani zovu je Krase ili Krasina, ali po tom kraškom prostoru ima još stotinu drugih naziva za razne stanove, škatule, particele i dolčiće. Ima tu nejasnih naziva, koji su tragovi jezika Ilira, Grka, Gota i Romana, što su prošli preko otoka Krka. Na njihove staze došli su Hrvati, da se na svoj širini zemlje i mora preplíću sa životima drugih, kao trnje i povijuše u grmlju; i na kraju je živa riječ neobično vitalnih Šćava ostala, da s imenom stavi rodnu zemlju na srce.

Krase pod Hlamom i Triskavcem izgledaju kao velika pustoš i razvalina. Ali kad se bolje pogleda, onda se u sivilu kamenja otkrivaju mnogi oblici intenzivnog života. Pastiri i težaci ovdje govore o sebi. Na komunadi, općinskom pašnjaku, bijele se ovčja runa i vide se pastirski stanovi, uz koje su mali vrtići puni cvijeća. Oni su dokaz poezije krčkog čovjeka, naizgled tvrdog, koji se još raznježi uz djecu za koju nema dovoljno dana, da im na krčevinama iz crljenice izvuče grozdić grožđa. Na pašnjacima sjaju na suncu zrcala velikih lokava. Tuda su i duboki zdenci s hladovinom murava i golesa, visokih stabala, pod kojima su vile sjedile. Na sve strane vijugaju gromače okićene kozjaricom i bambarušom. Uz njih u proljeće hrpe fijolica izgledaju kao da se traka nebeskog plavetnila spustila na zemlju. Preko gromača u drmunima guste se šumarci i crveni se zemlja u dolcima po mekotama i vinogradima. Ovuda, visoko iznad mora, težak je neumorno tragao za zemljom i gdje je našao šaku nade za mrvu kruha, brzo je ograđuje, kopa, ore, sije po njoj žito i sadi lozu, gradi gromače i gomile kamenja, da svoj trud zaštiti od stoke, vjetra i naglih kiša. U velikoj brizi zasjala je ideja i stvorena je posebna umjetnost slaganja kamenja. Ona je već nadahnula pjesnike i slikare, a povod je i ovom članku, jer se među ovim gromačama i gomilama nalaze i zidine s pričom o kralju Zvanimiru. Kako sam sve to razumio, tako sada ovdje iznosim.

U Arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu nalazi se stari kodeks: Katastik dobara bratovštine sv. Ivana u Vrbniku.[1] On sadrži razne ugovore, najviše kupoprodajne, između Vrbančana, Puntara i Krčana. Tu se odrazuje život povezan sa zemljom, obuhvaćen podacima od XV do XVII stoljeća. Većina dokumenata pisana je latinicom, ali ima u kodeksu i glagoljskih zapisa. Notar Petar Schinella, krčki plemić, potomak grane Frankopana što je ostala na otoku Krku, prepisao je ove ugovore 1564. godine. Neke je i preveo s hrvatskog na talijanski. Takav je i kupoprodajni ugovor iz 1475. god. *»Sumptum ex autentico ex illirico in italico in membrana«*. Te godine je bratovštini sv. Ivana u Vrbniku, koja je sa svo-
svojom crkvicom *»avanti il castello in Belenice«*, prodao Mihovil Skopac
jom crkvicom *»avanti il castello in Belenice«*, prodao Mihovil Skopac *»uno doloz chiamato Persin, in contrata sotto Glam fino al terreno chiamato Oclad di ditto Michel«*. Netko je već prije ovo čitao, pa je, vjerojatno iznenađen nazivima mjesta, napisao na margini: peržin, svanimir. Notar je u glagoljskom originalu tačno pročitao Zvanimirov, ali mu je naziv bio nepoznat, pa ga u Katastik zapisuje rastavljeno: Svani mirov. U drugom kupoprodajnom ugovoru iz 1490. god. *»Sumptum ex autentico«* zapisano je da su gospodin Nikola Blažina i gospodin Jurica Mirković iz Paga, građani i stanovnici Krka, prodali bratovštini sv. Ivana nekoliko svojih posjeda, među njima i *»murai di Sminivero«* koji se nalaze *»in contrata Carsium apud terminos san Petri di Canayto, apud viam publikam per quam it ex Vegla Bescham, apud lacum Pauli di Rosi et apud vallem di Pergola«*. I ovdje je na margini zapisana bilješka u vezi s imenom Sminivero.

Zvanimirov i Sminivero i mene su zainteresirali. Sminivero je očito izmijenjeno ime Zvanimir, po kojem je lokalitet dobio ime Zvanimirov. Odmah sam ih povezao s imenom Zvanimir, koje se na Bašćanskoj ploči spominje u obliku *Z'v'nimir'*, a koje i Vj. Štefanić čita Zvanimir.[2] Budući da mi nije poznat u prošlosti otoka Krka, niti u starijoj hrvatskoj povijesti neki drugi Zvanimir, osim »Zvanimir kralj hrvatski«, zaključujem da je Zvanimir, po kojem su nazvane zidine i teren Zvanimirov, identičan s kraljem Zvanimirom.

Znači da je narod s toponimom Zvanimirov čuvao u uspomeni kralja Zvanimira još nekoliko stoljeća poslije njegove darovnice benediktinskoj opatiji sv. Lucije kod Baške. Ističući da je nešto Zvanimirovo, kao da se reklo da je tu i sam kralj bio prisutan. One zidine, koje se u XV stoljeću još toliko ističu u pejzažu da ih stavljaju u naziv lokaliteta, sigurno su bile negdašnji Zvanimirov dvor ili grad u kojem je kralj stanovao dok je bio na otoku Krku. Da nije tako, ne bi Vrbančani s toliko tačnosti izgovarali čak Zvanimirovo ime. On im je bio blizu i oni su ga dobro upamtili.

Na temelju naziva mjesta u citiranim dokumentima može se sa sigurnošću reći da je »teren Zvanimirov« bio u vrbanskoj općini (kotaru) na sadašnjoj visoravni Krase sa zapadne strane brda Hlama. Tako je Glam iz dokumenta današnji Hlam, Persin dnašnji Pržin s zapadne strane Hlama, carsium su Krase, koje se u predjelu Hlama zovu i Krasina. Po-

ložaj i prostor spomenutih »kuntrada« dozvoljavaju da se na njima nađu i »teren Zvanimirov« i »murai di Sminivero«. Zapravo na širem prostoru Zvanimirova nalaze se zidine Zvanimirova grada s okolnom zemljom.

Nije mi poznato da li se još danas pod Hlamom spominje Zvanimirov, niti sam kada čuo da narod tamo govori o nekom Zvanimirovom gradu. Ali je značajno da se na visoravni baš pod Hlamom na više mjesta još vide ostaci zidanih kuća. Jedne su zidine u Barahunskom Vrtini kod Golešina, druge su Pod Jadrom na Jelenovom stanu, treće su Za Rentušem. Tamo pod Hlamom su i razvaline crkvice sv. Kuzme i Damjana.[3] Zanimljive stvari pričaju i toponimi što ih spominje Ivan Žic, učitelj i etnograf iz Vrbnika: *»Na gerbin ima Hlam bok: Golešini, Branjušini, Leščatni, sv. Kuzam, Dvorinu, Podbrestić, Na Čečernicu, Nad Meje. Sv. Kuzam se gubi va ravnicu Mestinjak i Mul z Opatijami, pek pod Čečernicu. Mestinjak se dviže od Črišnjeva va Panosiće«.*[4] Ovuda se nekad širio i »teren Zvanimirov«. Na tom prostoru spominje se i »grad« u glagoljskoj notarskoj knjizi Ivana Stašića iz Vrbnika,[5] a spominju se i kuće. Tako 1638. godine: *»mošuna poli sela na Hlamu«*. God. 1642.: *»Darmun i kuća i mošuna nad Kuzma Domjan i mekot pod kuću i vart i guvno zvana i stožišće«*. Tamo se u drmunu Panosići spominje 1642. godine *»mekotica poli Vidove (Petranićeve) kuće«*. Ovdje u blizini je i »grad«, 1642. godine: *»mekotica ka je poli Kuzmi Domnjana, vart v gradu od juga po sinjalih«*. Mogao bi netko pomisliti, da je ovaj »grad« zapravo grad Vrbnik, a ne mjesto pod Hlamom. Međutim »sinjali«, koji se spominju u zapisu, upućuju na »sinjale« što ih je pod Hlamom »klepal« pop Petar. Evo podatak iz istog dokumenta iz 1642. godine: *»Volaka kraj od tarmuntani i jara po sinjalih va oškoruši, ka je sprida uljiki i v sten, ka je na oranji i v gromaču v kamik, ki je zaklepan od popa Petra s pol livela«*. Ova »gromača« još bolje locira »grad« izvan grada Vrbnika, u pitomi kraj gdje uspijevaju oskoruše i uljike: *»mekotica na mulji, del varta v gradu od tarmuntani po svinjalih, da ima imit put prik toga on drugi vart pod gromaču popa Petra.«* Još jedan detalj potvrđuje »grad« pod Hlamom. Pop Petar klepa »sinjale na zemljištu koje plaća »pol livela«, znači da je u najamnom odnosu. A baš pop Petar Harbić, župnik vrbanski, koji je identičan s popom Petrom iz zapisa, podigao je 1583. god. oltar sv. Petra u kapeli Majke božje od porođenja, koju je 1505. god. sagradio pop Vid Sančić.[6] Ovaj oltar nadario je pop Petar Harbić vinogradom pod Sv. Kuzmom, koji je opatiji sv. Lucije kod Baške plaćao »livel«.[7] Sad znamo zašto se pop Petar klepao »sinjale« u gromaču, koja je graničila s vrtom u gradu. Vrbančani još zovu Gradec *»mirišće Frančipanova grada«* u polju Vinderska.[8] Vjerojatno je i »grad« u okolici crkvice sv. Kuzme pod Hlamom bio takvo »mirišće«, što znači muraj i zidine, a tu je mogao biti Zvanimirov grad.

Već prije, dok sam još u pameti povezivao Zvanimira vlasnika Zvanimirova s kraljem Zvanimirom, pomišljao sam da je možda kralj poklonio opatiji sv. Lucije s ledinom i »teren Zvanimirov«. Na to ne upućuje dosadašnje čitanje Bašćanske ploče, ali na istraživanje me sili lokalitet Opatija, koji se i u dokumentima i u životu spominje pod Hlamom na prostoru Zvanimirova. Postoje podaci da je Baška, kao i opatija sv.

Lucije kod Baške, imala svoje posjede na ovoj zapadnoj strani brda
Hlama i Triskavica. U dokumentu iz 1464. god. spominje se Murai *»in
Morai, seu umbra ipsorum de Verbeniko«*, koji Vrbančani još zovu *»loco
vocato Pollice et Sagamida«*.[9] (Možda iskrivljeno Zvanimirov?). Po ovom
Muraju pasle su ovce pastira Grgura Juničića iz Baške na posjedu Ivana
Ostrogovića iz Vrbnika. Zbog ovog kretanja bašćanskog po vrbanskom
pašnjaku došlo je do svađe, koju je knez Ivan Frankopan pokušao smi-
riti. On je na lice mjesta poslao komisiju, koja je razgledala pašnjake i
postavila međaše između vrbanskog i bašćanskog dijela. Ovo je prva
pravda zbog pašnjaka na Hlamu i Triskavcu za koju doznajemo iz doku-
menata. Ona se nastavljala kroz stoljeća, a ušla je i u legende o borbi
pastira zbog pašnjaka Bojno pod Hlamom i pašnjaka Brestovica na Jun-
skom, u Puntarskom dijelu Triskavca. Meni se čini da bi ovaj »Morai«
mogao biti »murai di Sminivero«, barem da su oba na terenu Zvanimi-
rova u vrbanskom kraju. Svakako ovaj dokument govori o širenju Baš-
ćana po terenu Vrbnika. U XVI st. imamo pouzdane podatke da opatija
sv. Lucije kod Baške ima posjede daleko pod Hlamom na teritoriju grada
Vrbnika. Godine 1531. boravi u Vrbniku opat Sv. Lucije Ivan Marija
Pellizza i u društvu miser Ivana Čubranića iz Baške daje Vrbančanima
u zakup zemlje svoje opatije pod Hlamom.[10] Gržanu Žoržiću dao je
Pelizza *»na fit jednu zemlju oraću ka se zove Meje, ka zemlja je blizu
crkve s(ve)toga Kuzmi (i) Domjana«*. Za Meje već znamo da se spominju
sa zapadne (grbin) strane Hlama. Pod Hlamom se i danas jedan loka-
litet zove »Žorževi«, možda po spomenutom zakupniku. Zatim opat iznaj-
mljuje *»jednu zemlju oraću i pasišće ko je poli zemlje rečene i jed'n
dolčić. Ka zemlja se zove Esonovi, a dolčić Crkveni. Ka zemlja jest v
kotari vrb'nskom v kuntradi Krasani položena meju ove kunfini: Z bure
komunada, z juga z grbina drmun Hrčić Zubinini, z trmuntani drmun
Livonin.«* Krasina, Hrčić i Livonjin poznati su i sada na visoravni pod
Hlamom. I Katuši, ženi Lovrenca Stupića, iznajmljena je zemlja i vino-
grad *»v kotari vrb'nskom v kuntradi blizu s(ve)ti Kuz'm i Domjan«*, kao
i Matiju Vlaju *»vinograd, ki je v kotari vrb'nskom v kuntradi blizu sve-
tomu Kuzmi i Domjanu, položen meju ove kunfini: z bure i juga klan'c
ki gre na Misločajnicu, z grbina vinograd Martina Kraljevića i ča k
njemu pristoji«*. Veoma je značajan ovaj Sv. Kuzma pod Hlamom, koji
međaši sa svim spomenutim opatijskim zemljama. Ove zemlje dobro
označuje i klanac što se s visoravni pod Hlamom spušta prema lokvi
Misločajnici, koja je i danas značajno mjesto u ovom kraju na samoj
cesti što ide za Vrbnik.

Stašić u svojoj notarskoj knjizi 1638. god. spominje *»del darmuna v
Hlamu od Župan«* i u istom dokumentu *»s reda darmuna v Hlamu s
putom od kraja od Župan«* i »mekot va Opatiji s livelom«. U dokumentu
još jednom spominje *»zemlju va Opatiji«*.[11] Vrlo je zanimljiv naziv ovog
lokaliteta. Mogli su ga nazvati Opatija po tome što je nekad tamo bila
neka opatija, ili po tome što je tu posjed opatijski. Ovo posljednje uzima
i vrbanski notar J. A. Petris kao uvjerljivo tumačenje. On piše: *»A glej
onamo Golešini, pak Susan, pak Hlam i Leščatni, ono su pak pastirske
kuće verbanske, kako i u Svetoga Kuzmi i Opatija. Eno ti i mirišće, što*

10

11

je bila crikva svetoga Kuzmi. Znaš zašto se zove ona kuntrada Opatija? Zato, jer one zemlje onuda odgovarahu niki letnji davak opatu Svete Lucije od Baški.[12] Ovo je Petris pisao oko 1853. godine. Zatim priča kako su početkom istog stoljeća najamnici prestali davati »davak« opatiji, te u njegovo vrijeme nije uspjelo krčkom biskupu B. Bozaniću, kao opatu Sv. Lucije *»najti traga od dužnikov od toga davka«*. Vrbančani su se, prema tome, u doba francuske okupacije riješili kolonatstva opatiji sv. Lucije. Zanimljivo je da Žic spominje Opatiju u pluralu: *»Mul z Opatijami«*.[13] Možda je zbilja u starini najprije bila jedna opatija, koja je ukinuta, pa je njezin posjed došao pod opatiju sv. Lucije i to je onda utvrdilo naziv mjesta kao Opatije.

Izvan je sumnje da opatija sv. Lucije posjeduje imanje pod Hlamom. Znači da ga je nekad od nekoga i dobila. Vrbančani koji se pravdaju s Baškom sigurno nisu darovatelji. Morao je to biti netko tko nije osjetljiv na lokalne granice i prava. To je mogao biti samo kralj Zvanimir, koga pod Hlamom spominju teren i zidine Zvanimirova, a koji je na otok Krk došao kao na svoj novi državni dobitak, jer do tada je otok Krk bio najprije pod bizantskom vlašću, a zatim pod vlašću kranjsko-istarskog krajiškog grofa Ulrika.[14]

Kad bi na Bašćanskoj ploči bio neki podatak o opatijskoj zemlji pod Hlamom, bilo bi pitanje riješeno. Ali ploča šuti o Zvanimirovu. Istina, ona je na više mjesta oštećena i to sprečava tačno čitanje natpisa. Gledam ta glagoljska slova na ploči i mislim kako bašćanski čuvari mrtvaca nisu baš cijenili taj dragi kamen, kad su ga i oni oštećivali paleći na njemu vatru, kako se priča, za sve vrijeme svoje neugodne straže. Čitajući jasna slova na početku 5. retka zastao sam u sumnji. Tamo je uklesano »mi župan«. Svi istraživači dosad shvatili su »župan« kao naslov dostojanstvenika, kome iz slova što slijede na ploči izvlače ime Desida i Desila i Desimra. Donekle je i razumljivo da su pojedinci, frapirani kraljevim imenom na ploči, brzo pomislili da uz kralja mora biti i netko od njegove pratnje, kao svjedok na darovnici. Međutim ja sam na »župan« počeo drukčije gledati. Na to su me naveli dokumenti i toponomastika. Već je spomenuto da se u Stašićevoj notarskoj knjizi na Hlamu spominje zemljište »od Župan«. Žic oko Hlama spominje toponime: *»Nad Dni, Stupicami, Uzrinjen, Bunići, Tohorajem, Zdenci, Župnji i Bojnim, ki ga opašuju od termuntani, bure i juga, dviže se Hlam«*.[15] Zemljaci iz Vrbnika tumače mi da je pašnjak Župnja na istočnoj strani Hlama, u dolini između pašnjaka Tohoraja i Bojna. Za Bojno se priča da je dobilo ime po nekom boju, koji se u davnini održao na njemu zbog pašnjaka između Vrbančana i Bašćana.

Gledajući na »župan« kao na ime pašnjaka, pokušao sam najprije čitati slova pri kraju 4. retka, gdje je zbog velikog oštećenja ploče došlo do više kombinacija pri čitanju. Črnčić čita *»i svedok'«*, Rački *»is'šed'«*, Jagić *»i s'vedoci«*, Hamm *»i s(veta) go ier(oli)ma«*.[16] S njim se ne slaže Štefanić, kojemu su tamo»sigurna samo slova *is i* možda *v*, a baš od te izgubljene riječi zavisi, koje značenje da se dade slovima *mi* na početku 5-tog reda. Imena eventualnih svjedoka velikodostojnika u 5-tom i 6-tom

redu također su sporna.«[17] Hamm koji »župan« također shvaća kao naslov svjedoka ono *mi* pred »župan« tumači kao dio potpisa župana Desim(i)ra Krbave. Ovo N. Klaić rezolutno odbija: »Nemoguće je prihvatiti Hammovu tvrdnju o potpisima svjedoka na ploči«.[18] U 4. retku poslije »svetuju Luciju« meni su jasna slova *i s*, zatim se razabiru konture poluglasa i slovo *h*. Slijedi udubina, najveće oštećenje na ploči, ali pri njenom dnu vide se ipak crtice uglato postavljene, koje bi mogle biti dio lijeve strane slova *l*, poslije toga pretpostavljam poluglas. Kad sve to povežem s tekstom na početku 5. retka, onda sve zajedno glasi: *i s'h(l') mi Županʼ*... Dobili smo riječ »hlmi« (humovi, glavice), pobližu oznaku Župana, koja u instrumentalu plurala upućuje na to da su na ploči sa Županom uklesana još i neka druga imena darovanih zemljišta. Što je najzanimljivije, pašnjak Župan nalazi se na brdu Hlam, koje i dobiva ime od hlm.

U 5. retku poslije Župan jasno se čita *desi*, zatim je ploča oštećena na mjestu jednog slova, poslije toga čita se *rakr*, pa opet oštećenje, konture *a* i čitljivo *vê*. Dalje su još veće nejasnoće. Na oštećenom mjestu iza *desi* vidim okomitu crticu, koju po sredini siječe jedna manja vodoravna crtica. To me upućuje da na tom mjestu zamislim slovo *n*, pa prema tome sve zajedno čitam *desin*. To bi mogao biti toponim, koji govori da se negdašnji gospodar darovanog zemljišta zvao Desa. Ovo ime susreće se u starim krčkim dokumentima. Desin, lokalitet na Hlamu i Triskavcu, nije mi poznat, ali nalazim nešto slično u dokumentu. Opat Pelizza dao je 1531. god. pod Hlamom (na terenu Zvanimirov) u najam zemlju koja se zove »Esonovi«. Čudno ime! I Štefaniću je naziv izgledao iskrivljen, pa misli da bi jamačno trebalo biti »Jesenovi«. Ali kad sam našao još jedno ime na Triskavcu, zaključio sam da je Desin i na ploči i u osnovi »Esonovi«. U dokumentu iz 1751. god. spominje se »Dessigno«, međašno mjesto između vrbanskih i bašćanskih pašnjaka.[19] Prema opisu međašne granice, kao i prema nacrtu spornih pašnjaka, što ga je god. 1740. učinio Krčanin Franjo Juriceo,[19a] izlazi da je »Dessigno« bilo mjesto na ulegnutom prostoru između brda Hlama i Triskavca, preko koga danas prolazi cesta iz Krka za Bašku. S istočne strane »Dessigna« nalazi se u dolini Bojno (uz koje je Župnja) i dalje Kričav s ostalim pašnjacima. Sa zapadne strane »Dessigna« nalazila se nekad »Valle di Pergola«, koja je dobila ime po Pergoli, velikom kamenu koji se nalazi na vrhu bila uz spomenutu cestu što prolazi preko »Dessigna« za Bašku. Pergola je i na Vrbniku veliki kamen s kojega se djeca bacaju u more (Žic). Na prostoru »Valle di Pergola« nalaze se danas pašnjaci i vinogradi koje zovu Kotlići i Golešine. Dokument iz 1490. god. ovu dolinu stavlja kao granicu prostora na kojem se nalazi »murai di Sminivero« ili Zvanimirov ili Esonovi i Crkveni. Prema tome, u doba darivanja Desin je mogao obuhvatati veliki prostor sa istočne i zapadne strane Hlama i Triskavca, a graničio je sa Županom uz kojeg se i na ploči spominje.

Spomenuti veliki kamen (Pergolu) na »Dessignu« danas nazivlju Biškupova katrida. Na tom kamenu bila je prirodna udubina, koju su još i klesanjem dotjerali, pa je izgledala kao sjedalo. Pripovijeda se da je tu neki biskup sjedio, pa je po tome i dobila ime Biškupova katrida.

Predaja još kaže da su se na Triskavcu održavala narodna »spravišća«.[2] Jednom je došlo do svađe među skupljenim ljudima, pa su se triskali (ispljuskali) i po tome, kaže predaja, dobio je svoje ime Triskavac. Sjetimo se da je na Hlamu bio pašnjak »od Županʼ«, pa bi moglo biti vjerojatno da su ova brda pripadala županskoj zajednici (pašnjak komunda još svojim imenom tumači da je općinski) i da su se tamo održavala »spravišća« na kojima se slobodno biralo plemenskog župana i po običaju ustoličilo na kamenoj stolici. U Hrvatskoj ima ovakvih kamenih, kneževih stolica. Zanimljiva slučajnost da se na Desinu, tradicionalnom tlu plemenskih spravišća nalazi Biškupova katrida, navodi me na misao da bi možda Desa, gospodar Desina mogao biti Zdeda (Zdeslav, Sedeslav, Cededa, Sedeha i skraćeno Deha — Desin), »heretički« hrvatski biskup na krčkoj stolici. Na splitskom crkvenom saboru 1060. god zabranjeno je biskupima u bizantskoj Dalmaciji zaređivati glagoljaše. Prema priči Tome arhiđakona, koju Nada Klaić na novi način tumači,[21] u nezadovoljnu Hrvatsku dolazi neki svećenik, došljak Ulfo. Njega starci šalju dva puta u Rim da brani glagoljaše.. Drugi put poslali su s njim starca Cededu (nobilissimum Gothorum vir), koga su izabrali za biskupa (spravišće iz predaje!). S njima je pošao i opat Potepa. Nakon raznih peripetija (u Rimu je papa Cededi ostrigao komad brade) Cededa se vraća u Hrvatsku, gdje su ga sunarodnjaci (compatriote) veselo dočekali, i odmah otjera latinaša krčkog biskupa te sjedne na njegovu stolicu. Papa na to šalje svoga legata Ivana da uguši plamen bezbožne shizme u slavenskim krajevima. On proklinje Cededu i Potepu, a Ulfa javno žigoše i baca u tamnicu. Zdeda ostaje na krčkoj biskupskoj stolici sve dok nije umro »sramotnom arijanskom smrću« kaže Toma arciđakon.

N. Klaić iznosi da je Ulfo bio poslanik protupape Honorija II. K njemu u Rim odveo je Ulfo Cededu. Tek 1064. god. uspjelo je Aleksandru II, reformnom papi, istjerati iz Rima Honorija II, protivnika. U vrijeme ove vjerske bure, na Kvarneru dolazi još jedan udarac za latinaše. Henrik IV ratuje 1063. god. u Ugarskoj. Pridružio mu se kranjsko-istarski krajiški grof Ulrik, pristaša protupape Honorija II. U tom ratnom vremenu Ulrik proširi istarsku krajinu na račun hrvatskog posjeda na istarskoj obali, bizantskih kvarnerskih otoka s Krkom i možda jednog dijela Hrvatskog primorja. Pod njegovom vlašću glagoljaši su nesmetano obavljali svoje službe i to je za uvijek, kaže N. Klaić, utvrdilo glagoljicu u ovim krajevima. Međutim, Ulrik umire 1070, a Zvanimira 1075. god. papa Grgur VII okruni hrvatsko-dalmatinskom krunom, kao svoga saveznika. Poslije Ulrikove smrti Zvanimir vraća Hrvatskoj neke od otetih zemalja. On zavlada i na Kvarnerskim otocima. Dolazi na otok Krk, gdje je već Zdeda mrtav, i kralj se nastanjuje vjerojatno u nekoj napuštenoj »opatiji« pod Hlamom, na terenu koji je po njemu nazvan Zvanimirov. Kralj bogato nadaruje benediktince iz opatije sv. Lucije kod Baške, koji su mu pristaše, kao i osorski benediktinci, koji 1081. god. slave u crkvi pored bizantskog cara još i »našeg kralja«,[22] valjda Zvanimira. Bašćanski i osorski samostani vjerojatno su u vezi još od svoga osnutka za vrijeme sv. Gaudencija, osorskog biskupa u XI stoljeću.[23] Njihove su veze i dalje ostale, jer u XIV st. dolazi na svetolucijski oltar poliptih majstora Paola

Veneziana, na kojem se uz sv. Luciju nalaze slike sv. Kvirina, Ivana Krstitelja, apostola Andrije i sv. Gaudencija.[24]

Zdeda se održao na krčkoj biskupskoj stolici, ali bez protivnika nije bio. Otjerani biskup latinaš sigurno je imao svojih pristaša u romanskom gradiću Krku. Dokumenti o tome nisu sačuvani, ali iz narodne predaje može se nešto naslutiti. U Vrbniku se priča da je Zdeda stanovao kod crkvice sv. Duha na Bijenicama (Belenice) pred Vrbnikom, na mjestu gdje je kasnije sazidana crkvica sv. Ivana, sijelo bratovštine sv. Ivana Predaja kaže da su tamo kod Sv. Duha protivnici potezali Zdesdu za bradu.[25] U opasnosti, možda se zaklonio kod pastira pod Hlamom. Ovi pastiri imaju veze sa Sv. Duhom na Bijenicama. To odaje i sam naziv lokaliteta Belenice. On je istog podrijetla kao i Porta Bellata u Zadru (marvena vrata) uz koja je Čika, rođakinja Krešimirova u XI st. osnovala benediktinski samostan. Stoka, osobito ovce zbog runa, veoma se cijeni. O njoj vode računa svjetovnjaci i crkvena lica. Na Hlamu ima tragova stočarstva još od ilirskih vremena (toponimi Čečernica, Cingulin, Jadro, znači rijeka) i grčkih (Panosići, grčki panos kruh). Priča se da su po Krasama ovce pasli neki pustinjaci i popovi. Pastirske komarde (grč. kućica) bile su im stanovi. Možda je kod crkvice sv. Kuzme ili kod »grada« bila centralna kuća ove eremitaže. Ovakve pustinjačke nastambe poznate su i na susjednom Osoru, na brdu Osoršćici (vidi se s Hlama). Tamo je i sv. Gaudencije imao špilju, u koju je pobjegao kad se zavadio s osorskim knezom. Prema legendi, svetac je u toj špilji živio i prokleo zmije, pa otrovnica nema na Cresu i Lošinju. Možda se u simboličnom prokletstvu krije neki sukob između Romana, latinaša, i Hrvata, glagoljaša, među kojima je moglo biti tragova ilirskog kulta zmija. I u ambijentu Krasa priča se o vilama, zmijama, krsnicima, vukodlacima i morama u liku koze. Eremitaža pod Hlamom disala je narodnim duhom. Možda je tamo bio opat onaj glagoljaš Potepa koji Zdedu prati u Rim i koga zbog shizme proklinje papin legat, kao i Zdedu. Zajedno su prokleti, zajedno se brane s visine hlamske i triskavačke. Možda se ova njihova opatija pod Hlamom krije u pluralnom obliku Žičevog toponima Opatije? Možda je Zdeda živeći u pustinji dao povoda ruganju po lovoričnim »žardinima« na obali. Karakteri se nisu puno izmijenili ni danas oko puntarske »Jagorike«. Uglađeni Latini ironično su govorili za primitivnog glagoljaškog biskupa-pastira da nije za drugo nego da »stoluje« među ovcama i kozama. Tako Biškupova katrida na pašnjaku priča o dva oprečna svijeta na Krku, a Desin na ploči možda je trebao naglasiti kako je heretički posjed dospio tamo gdje će ga pravovjerna braća otkupiti od zabluda zmijsko-vukodlačkih. Kultura slova duboko je urezala svoj prekid sa agrafičnim svijetom na krčkom kamenjaru.

Na Bašćanskoj ploči u 5. retku, poslije *Desin,* može se pročitati *rakr.* Podsjeća me na današnji Arčirov, predio pašnjaka i vinograda na Krasini pod Hlamom. Metateza je samo izmijenila prvi slog. Rakr je mogao dobiti ime po vodenim rakovima, kojih je vjerojatno bilo na lokvi u Arčirovu, kao i po nekim drugim krčkim lokvama i potocima, u kojima su se uzgajali.[26] I potok Rakovnik u vrbanskom kraju dobio je ime po ovim rakovima. U Stašićevoj motarskoj knjizi Rakr dolazi u obliku *»Na Raci«.*

Ovaj kraj s mnogo kamenja u svojoj granici ima drmun *»Na Herčini«.* Negdašnji Hrčić Zubonini, koji je bio i granica Esonova i dolčića Crkveni. Zbog Arčirova, koga su većinom Puntari iskrčili i zasadili lozom, bilo je nesuglasica između Punta s jedne strane i Vrbnika s druge. To je spomenuto i u »fundacijskom pismu« iz 1856. godine, kad su se Puntari i Vrbančani na intervenciju krčkog biskupa složili da od spornog zemljišta učine fundaciju za školovanje svećeničkog podmlatka.[27]

Dalje u 5. retku ima velikih oštećenja. Ima nekoliko jasnih slova i fragmenata slova, što sve ne omogućuje da se nađe neka riječ sa smislom. Pri kraju 5. retka prihvaćam *v'lu,* koje se nastavlja u 6. retku sa čitljivim *cêprb'nebža.* I ovdje su istraživači mnogo kombinirali, ali *»v'lucê«* ja ne vidim nikakvu Luku, županiju, kao ni u *Prb'nebža,* neobično ime svjedoka, niti kraticu za *»prz(ez)b(itr) neb(o)g(')«.* Kao i Štefanić, i ja čitam *ž* u zadnjem slogu ove riječi. S njom spajam *a,* kao i svi drugi, osim Hamma, koji na mjestu *ž* čita *g* s poluglasom u ligaturi. On slovo *a* na kraju riječi kida i spaja sa slijedećim istrošenim slovom. Kao što mislim da je iza Rakr bio uklesan neki toponim, sada nečitljiv, tako mislim da je i Prb'nebža toponim, kojim se još i danas u luci (v'lucê) puntarskoj označuje Prniba nejasna. Kao što je nejasna riječ Prb'nebža, tako je i Prniba nejasna P. Skoku. Meni se čini da je Prb'nebža sastavljena od dvije riječi, jer me posljednje bža, b(e)ža, podsjeća na beka, još danas sačuvani stari naziv za ovcu u Puntu. Za Prnibu se iz starih dokumenata znade da je na njoj bilo pašnjaka i vinograda. Vjerojatno je i tuda knez Dujam otimao Krčanima stoku i po vinogradima pobirao košare grožđa, našto su se oni žalili Veneciji. Prniba je poluotok koji s južne strane zatvara puntarsku luku ili dragu i dijeli ovu od grada Krka.

Inače puntarska draga ima vrlo staru samostansku tradiciju. U sredini drage je otočić Košljun, po kojem se u starini uvala i zvala Košljunska. Na Košljunu bili su u ranom srednjem vijeku redovnici pustinjaci, možda pripadnici istočnog reda sv. Bazilija.[28] U XII stoljeću već se na Košljunu spominje benediktinska opatija. Kad se ona utrnula, Frankopani su na Košljun doveli franjevce (1447) i od onda je do danas na Košljunu njihov samostan, riznica inkunabula, umjetnina i etnografskih predmeta. Na samoj Prnibi ima više razvalina starih crkvica. Na rtu, pri ulazu u puntarsku dragu bila je crkvica sv. Vida. Spominje je 1338. god. jedan dokument iz vatikanskog arhiva.[29] Na Prnibi su još bile crkvica sv. Tome, sv. Danijela, sv. Mikule, sv. Lucije, koja još i sada postoji nad Krkom s istočne strane. U samoj uvali bilo je nekoliko »grčkih« crkvica: Sv. Dunat, Sv. Pulinar (Pulina) Sv. Duniž. U Kanajtu bio je Sv. Petar, koji se često spominje u Katastiku sv. Ivana. Nestalo je Sv. Andrije sa starim puntarskim grobljem. I ovu crkvu spominje vatik. dokument. Blizu Sv. Andrije je Božac, na kojem su imali vinograde krčki kanonici i benediktinke. Uz obalu drage, prema ulazu na jugu nalazi se Pila(grčki vrata), a na nju se nastavlja Šinokoša, na kojoj i ja još pamtim zidine. Predaja kaže da je tu bila crkva sv. Stošije, po kojoj je lokalitet dobio ime. Vatik. dokument spominje kapelu sv. Sofije i Anastazije. Do Šinokoše je Batovo, koje tumačim kao Abatovo, što znači

opatovo.[30] I tu je u dražici uz more bilo zidina sve dok nije sagrađeno današnje puntarsko kupalište. Početkom prošlog stoljeća tu je iskopana kamenica s nečitljivim natpisom.[31] Na Batovu Ivan Feretić spominje »mostir« i crkvicu sv. Klementa i neke mozaike.[32] Uz Batovo je najuži ulaz u dragu. Predaja tu spominje most koji je spajao samostan u Batovu sa Prnibom kraj Sv. Vida.[33] Za ovaj samostan u Batovu priča se da su u njemu bili neki »fratri inkvižiti« i da je propao kad su ga gusari zapalili. Južno od puntarske drage su razvaline Kandije starog kasteleta obitelji Brzac. Dalje na jug je Mala Krasa uz more s razvalinama Sv. Jurja. Tu sam pred desetak godina našao tri kamena odlomka s fragmentima pletera. Dalje uz more ide pašnjak Plaj, stari beneficij, zatim je u uvali Konobe trag zidina Sv. Justine, koju spominje vatik. dokument, kao i Sv. Mikulu u Negritu. Na istok od Plajskog boka nalazi se polje Sus. Na njegovoj južnoj strani su zidine Sv. Barbare, uz koju su povezane priče o grčkom blagu. Usred Susa, pri vrhu, nalazi se Kapitul, gdje su živjeli, prema predaji, bijeli fratri. I tu se priča o grčkom blagu, a u prošlom stoljeću tamo su iskopani grobovi sa rimskim natpisima. Vraćajući se sa Susa prema Puntu, dolazi se cestom na lokalitet »Za Rim«. Možda to znači hodočasnički put prema Rimu, svetištu. Od ovuda stari klanac vodi na Ranjke i Triskavac, na put kojim se u starini išlo u Baščansku Dragu, gdje je poznato svetište Majke božje na Gorici kao i opatijska Sv. Lucija. Od »Za Rima« putem nizbrdo uz poklonac Sv. Duha i kameni križ dođe se na Margaretu, gdje je također nađeno rimskih iskopina. Odmah do nje, već u puntarskom polju, nalaze se vinogradi »Na Lucinji«, a blizu je lokalitet »Kraj poklonca«. Možda je i ovdje bila nekad kapelica sv. Lucije, po kojoj se zove obližnje zemljište? Svakako naziv »Na Lucinji« podsjeća na opatiju sv. Lucije, koja je i ovdje mogla imati posjed na temelju darovanog Prb'nebža.

Naveo sam detaljnije sve ove razvaline crkvica i samostana, oko kojih ima grčkih tragova i u toponimima i u predaji. Možda su ovuda živjeli pustinjaci, kao i na Košljunu prije osnutka benediktinskog samostana. Pitoma puntarska uvala zelena od maslina bila je stvorena za kontemplaciju. Možda su ovdje našli zaklonište i oni Metodijevi učenici koji su kao roblje najprije dovedeni u Veneciju, a tamo ih je otkupio neki bizantinski uglednik, i odveo sa sobom u Dalmaciju. Tako priča legenda o sv. Metodiju. Pod protektoratom Bizantinaca glagoljaši su na Krku mogli marljivo raditi. Glagoljica je postala duša starog hrvatskog otoka Krka, koji baš u puntarskom kraju pokazuje neobično jaku simbiozu s grčkim, bizantinskim svijetom. U doba bune za glagoljicu možda je među ovim »grčkim« samostancima Zdeda našao podršku protiv latinaškog krčkog biskupa. Antagonizmi između Krka, romanskog grada, i Punta, hrvatskog sela, vrlo se stari. Kad je kralj Zvanimir darivao Sv. Luciju, on joj je mogao dati i posjede u puntarskoj drazi, ovčarsku Prbnebžu, kad je za dar, izgleda, naročito birao imanja prijašnjih »heretika«. Kao Vrbančani, tako su se i Puntari svađali sa baščanskim pastirima, koji su se kao na svoje s Triskavca s ovcama spuštali prema Puntu. Predaja o puntarskom junaku, imenom Junko, koji je u tučnjavi s draškim pastirom predobio pašnjak Brestovicu za svoju općinu, i ovdje

simboličnim jezikom govori o starim pravdama. Prostorno bila su darovana imanja vrlo velika, upravo kraljevska, i promjene koje su nastale s darovnicom u posjedovnom odnosu odnosu mogle su veoma utjecati na život ljudi povezanih s darovanom zemljom.

S toponimom Prnebža glagoljaš je završio nabrajati zemljišta koja je kralj Zvanimir darovao Sv. Luciji kod Baške. To sudim po djelomičnom sadržaju teksta u 6. retku. Iako je ploča i ovdje dosta oštećena, iz dijelova riječi može se izvući neki smisao. Poslije Prnebža razabirem poluglas na oštećenom mjestu, zatim je jasno *posl*, opet oštećenje, zatim *vino*, oštećenje i konture slova *l*, oštećenje, pa slovo *v*, oštećenje zatim konture *vo* (u 7. retku) *tocê* da *iže to poreče kl'ni i*. Dalji tekst nije teže oštećen, te i ja prihvaćam njegovo čitanje.

Iz slova i riječi pročitanih u 6. i 7. retku zaključio bih da se tu spominje neki poslanik (posl), koji je možda iz Vinodola (neki mu čitaju ime Êkv) došao na otok Krk (v otocê), da bude valjda svjedok kod uvođenja opatije u posjed. Zatim slijedi formula minacije, kojom opat Držiha proklinje [kl'ni i Bo(g)] one koji bi poricali darovnicu. Pozivom živih da se mole za darovatelja, opat Držiha završio je svoj dio natpisa na ploči.

Općenito se uzima da je opat Držiha klesao ploču iz praktičnih razloga, da služi čuvanju posjeda i potkrijepi darovnicu, koju je, možda, netko napadao.[34] On je ploču klesao već poslije smrti kralja Zvanimira, što ilustrira opaskom da je kralj ledinu dao »v'dni svoje« Sv. Luciji. Događaji poslije kraljeve smrti naveli su ga da kleše ploču. Pojavili su se poricatelji darovnice. Kasniji događaji pokazuju da su bili nepopustljivi protivnici. Osim toga i nesigurne prilike u Hrvatskoj, kad se javljaju razni pretendenti na krunu i zemlje hrvatske, sile ga da u kamen ukleše sve po imenu što je opatija dobila od kralja. U očekivanju političkog loma, kad se lako gaze prava potčinjenih — opat je takvih situacija doživio — Držiha kleše glagoljsku ploču, da za sva vremena i pred svakim na kamenu obznani pravo svoje opatije.

Ali ni kamen, ni kletva nisu mu pomogli. Ono čega se opat Držiha bojao, dogodilo se za vrijeme opata Dobrovita. U drugom dijelu ploče opat Dobrovit pripovijeda o gradnji crkve sv. Lucije, koju je sazidao sa svojom braćom u vrijeme kneza Kosmata, koji je vladao cijelom Krajinom. Zatim dodaje, s nekom naročitom tendencom: *»I bêše v't'dni Mikula v' Otočci (s' s)vetuju Luciju v'edino.«*

Što se iz toga razabire? Opatija sv. Lucije još nije imala crkve, kad ju je kralj Zvanimir obdario. Tek je opat Dobrovit s braćom sazidao crkvu sv. Lucije, i to za vrijeme moćnog kneza Kosmata, vladara nad svom Krajinom. Kosmat je Hrvat, o tome govori njegovo hrvatsko ime (kosma je vrsta vune, kosa, dlaka), on je i hrvatski knez, jer uvažava darovnicu hrvatskog kralja i štiti opatiju sv. Lucije, da u zajednici drži svoja dobra. Među tim posjedima je i »Mikula v Otočci«. On je, dakle, u Kosmatovoj Krajini, kao i Sv. Lucija. To je preduvjet da ih knez može zaštićivati.

Međutim, kneza Kosmata nestaje, valjda je umro, opatija ostaje bez zaštite. Nešto se dogodilo politički nepovoljno za opatiju i ona je izgubila »Mikulu«. Zbog toga je opatu Dobrovitu teško. Sa »bêše« u dodatku o

»Mikuli« on odaje da sada, kada ploču kleše, više nije stanje od prije. Upravo i kleše ploču u nadi da će vlast, na koju natpisom apelira, popraviti stanje i »Mikulu« vratiti u zajednicu sa Sv. Lucijom.

Tko je »Mikula v Otočci« i gdje se nalazi? Neki istraživači stavljaju ga u Liku. Njima je »Mikula« benediktinski samostan sv. Nikole u Otočcu, na Gacki. Štefanić se s tim ne slaže. On »Mikulu« traži oko Krka i na samo otoku Krku, i dolazi na misao »da se pod (sv.) Mikulom ne mora da razumije samostan, nego to može biti i obična crkva[35]«. Jedini je R. Strohal 1921. god. ustvrdio da je »(sv) Mikula v Otočcu« na otoku Krku, kod Vrbnika.[36] Za to ne donosi dokaze, niti potanje kaže gdje se to kod Vrbnika nalazi. Smatram da je mislio na Otočac u vrbanskom polju, koji se spominje u Stašićevoj notarskoj knjizi, što ju je on uredio. U tom polju spominje se i »polje sv. Mikule«. Međutim, na ovoj zemlji nema nikakve crkve. Ona je posjed crkve sv. Mikule u dražici pod gradom Vrbnikom, i po toj crkvi nosi ime.[37] Prema tome, Strohal nije pokazao pravo mjesto.

Mislim da nas Krajina kneza Kosmata može najbrže dovesti do »Mikule«. Opat Dobrovit tako govori o »Mikuli«, kao da svi dobro znadu za njega, kao i za ostale opatijske posjede, što ih je opat Držiha imenovao na ploči. I kako su svi ti posjedi oko Hlama i Treskavca na otoku Krku, to bi značilo da je i Krajina na otoku Krku. (Izuzimam toponim koji nisam pročitao, premda naslućujem da se i on nalazi na otoku Krku.) Znači da bi Kosmatova Krajina trebala biti otočka krajina, izvan teritorija grada Krka, od koga se upravno i etnički razlikovala. Još od vremena bizantske uprave grad Krk je bio samoupravni grad, naseljen većinom Romanima, a po ostalom dijelu otoka bila su hrvatska plemena organizirana po županima. Ova plemena su prodirala i u grad Krk sa svojim istaknutim pojedincima. Tako se god. 1248, kad je napravljen popis plemića na otoku Krku, od četiri hrvatska plemena (Donjanić, Tugomirić, Zubinić i Judinić)[38] nalaze već u gradu Krku pripadnici plemena Zubinić (Bano, Zubić, Bora) i plemena Tugomirić (Žic, Sprecia). Neke od njih potvrđuju i listine u Katastiku sv. Ivana. Obratno od toga, romansko pleme u Krku (domo de Bonzi de Dragomiri) ima svoje pripadnike u Baški (Bonifacio iz Bunculuke) i u Puntu Bonifačić-Bonaca. Svejedno je i dalje ostala stara podjela. Nju je zadržala i Venecija, kad je u XV st. poslije Frankopana zavladala otokom Krkom. Mletački upravitelj na Krku nosi naslov: Proveditore di Veglia et Isola. Odraz toga osjeća se još kod Krčana, Puntara i Bašćana, koji stanovnike iz ostalog dijela otoka obično zovu »ižulani«. U tom smislu intonirani su i narodni stihovi: »Veseli se moja primorska krajino, i ti Punte selo moja domovino«. Opatijski posjedi koji bi spadali u Krajinu su oni koji se nalaze u »kotaru vrbanskom«, ili još detaljnije, oni koji se sa zapadne strane Hlama spuštaju prema unutrašnjosti otoka, a to su Desin i Rakr, drugim riječima »teren Zvanimirov« iz XV stoljeća.

Međutim, na ovom prostoru nigdje se ne spominje ni Sv. Mikula, ni Mikula, ali se stalno spominje Sv. Kuzma i Damjan ili samo Kuzma Domnjan. Na Krku je, naime, u običaju da se napuštene i razvaljene crkvice spominju bez atributa sveti. Kad bi na ovom prostoru zbilja

postojao toponim Sv. Mikula ili samo Mikula, onda bi ga sigurno spomenuli notar Petris i etnograf Žic, koji su kao dobri poznavaoci vrbanskih krajeva i pisali o tom pitanju. Ali kod njih nema spomena toponimu koji tražim. Već je Črnčića začudilo da se na ploči »Mikula« spominje bez sveti, dok se »sveta« ne zaboravlja reći za Luciju. Klesar na ploči zna što kleše, ta ona je dokumenat o kojem ovisi egzistencija opatije! Njemu »Mikula« nije ni samostan, ni crkva, nego zemljište, neki od onih posjeda koji su imenovani u gornjem dijelu ploče. Već je rečeno da se pod Hlamom ne nalazi »Mikula«, pa sam zaključio da vjerojatno tražimo nešto što nije na ploči naznačeno. Opet sam potražio Bašćansku ploču. Tražim mjesto gdje bi trebalo biti uklesano Mikula. Na početku 13. retka jasno je *ikula,* dakle je onda početak ove riječi na kraju 12. retka. Ali, na mjestu gdje bi trebalo biti slovo *m,* ploča je opet oštećena. Znači da je i ovdje radila fantazija. Na oštećenom mjestu opažaju se potezi dlijeta, ali kakogod ih spajao, ne mogu nikako da tu vidim slovo *m.* Nema elementarnih linija ni za *m* glagoljsko (granato), niti za latinsko. Tražim literaturu, najnoviju, da vidim što su drugi pročitali. Hamm postavlja slovo *m.* To slovo pretpostavlja i Štefanić, ali ne može se do kraja odlučiti, sumnja ga muči i, oprezan, stavlja slovo *m* u zagrade. Ovo me podržava u mišljenju da se tamo ipak krije neko drugo slovo. Pitam se, kojem slovu bi odgovarali nevidljivi dijelovi nejasnog slova? Primijećujem tragove dlijeta uz rube gornje okrugle udubine na lijevoj strani slova. Slična je kružiću ili »glavici« slova *c.* Sad mi se pod kružićem otkriva i »repić« slova *c.* Osobito je jasna njegova linija na desnoj strani, koja se diže prema gore. Ostajem na slovu *c* i povezujem ga sa slovima na početku 13. retka, dobivam riječ *cikula.*

Nepoznata riječ, a ipak zvuči pohrvaćeno. Tražim slične, da joj u izmijenjenim oblicima nađem potvrdu. U Katastiku sv. Ivana nalazim u Vrbniku 1526. god. prezime »*Simon Ciculih, testimonij*«. Akademijin rječnik spominje prezime Čikulić u XI i XVI vijeku. (Mon. croat.) Poznato je i prezime Ciko. Kod Drniša je rijeka Čikola. Akademijin rječnik spominje i Čikole, selo u Bosni, u okrugu banjalučkom, a sela Čikote u Bosni, Slavoniji i Srbiji. Prije našeg vremena spominje se Cikote u Jadru (S. Novaković). Jadro ili Pod Jadrom je poznati dio ravnice pod Hlamom, tuda ima suhih jaraka po kojima teku sezonske bujice. U solinskom polju je Jadro na kom su hrvatski kraljevi imali svoje crkve i grobove. U gradu Krku postojala je obitelj Cicuta (čikuta, kukuta), u Stašićevoj notarskoj knjizi spominje se Cingulin, dolaz na Krasini, pod Hlamom. Kod Lošinja je uvala koju Talijani zovu Cigale, a Hrvati Čikat, čije značenje je nejasno P. Skoku. Sjećam se da u mojem Puntu kažu »cika, cika«. kada janje počinje sisati. Tamo je sisa ćića i ćićula, a duda je cucula (prezime Cuculić). Velebitske Vlahe, što ih je u XV stoljeću Ivan Frankopan naselio u dubašljanskom kraju (Bajčići, Čutuli), jedan dokumenat zove Ćići, a u Omišlju je Ćićarunčić nadimak jedne obitelji koja potječe od ovih Vlaha. U Istri je prezime Ciceran. U Puntu se djeca svome drugu s imenom Miko narugaju: »Miko š ćiko, materino mliko«. Ljeti djeca puštaju krv iz nosa pomoću klasaste trave, da ih glava ne boli. Jednom rukom drže travu u nosu, a drugom po njoj udaraju i ritmički govore

magijsku formulu: »Cincerova jagoda, teci, teci moja krv, bolje vince leh voda!« U kolu, kad se djeca spuste, čučnu, izgovaraju: »Cincele«. Ove riječi i imena, povezane sa stočarima, Vlasima, mlijekom i malom djecom, upućuju me na to da bi cikula mogla biti ostatak jezika jednog stočarskog ilirskog plemena na otoku Krku. Postavi li se cikula u njezin prirodni ambijent na pašnjak pod Hlamom i promotri sa smislom nabrojenih riječi, onda bi ona mogla značiti pastirski stan sa pašištem. A ovakvi stanovi na kojima tovariši, udruženi pastiri pasu ovce, a nekad su pasli i koze, upravo su karakteristika komunde pod Hlamom i Triskavcem. Glagoljaš je uklesao cikula, a čuo ju je možda od nekog pastira na Desinu, ili od težaka u dolčićima Hlapčići pod Golešinama, ili od vinogradara, koji su po Kotlićima sadili lozu od »Babuclieti« do »Bardoseli«. Ime je uvijek izviralo iz nekog dubokog sadržaja.

Poslije cikule ostaje još Otočac koji treba riješiti. Pod Hlamom nije poznat lokalitet Otočac, ali jedno narodno tumačenje hrabri me da ga tražim. Vrbančani kažu da se Otočac u njihovom polju ne zove tako, jer sliči na otok (isola), već zato što na tom mjestu sa strane ima više jaraka po kojima »odtiču« bujice za vrijeme kiše. Ovo tumačenje potvrđuju i detalji kod Stašića, koji daju sliku tla na kojem se nalazi Otočac: »*Prodaje njega dno zemlje na Otočci do jarka, kako je voda razdarla... meju ove kunfini, z grbina potok.*« I pod Hlamom i pod Triskavcem na visoravni Krasina ili Krase ima na više mjesta suhih jaraka, kojima i imena svjedoče da su tuda vode tekle: Potočina, Jadro, Ričina, Proval (kod Stašića), a u Katastiku: Riazolus, Rivum lapidis albi. Pod Hlamom, u okolici Sv. Kuzme, spominje se »*mekotica na mulji*« (Stašić). Blizu nje je »*vart v gradu pod gromaču popa Petra*«. U ovom istom kraju Žic spominje »*Mul z Opatijami*«. Ovuda je bila opatijska zemlja, negdašnji Zvanimirov. Mulj, muljina, je zemlja izmiješana s drvcima i kamenčićima, što je voda nanese. Oticanje voda u ovom prostoru bilo je toliko karakteristično da se od Stašića do Žica neprestano zove, »*na mulji ili mul*«. Ovdje je već i prije mogao biti primijećen »otok« voda i kao osobita karakteristika tla uklesan na ploču kao Otočac. Promotrimo na ploči (13. redak) mjesto gdje je uklesano »*v'otoč'ci*«, tu je klesar s dlijetom bio nešto nesiguran, kao da se borio s izrazom. Iza neobično slova *v*, uklesan je poluglas, koji svojim ravnim položajem i uglatim potezima više sliči na dio slova *p*, nego na ostala dva poluglasa u istom retku, koji su kosi i pri dnu im je kružić. Kao da je htio najprije klesati slovo *p*, u namjeri da iskleše potočci, a onda se sjetio da nema poluglasa iza slova *v*, pa je polovicu slova *p* ostavio kao poluglas, i isklesao riječ *otoč'ci*. Ali još nije bio miran. Između poluglasa i slova *o* radio je dlijetom liniju, kao da će napraviti ligaturu, zatim je površinsko klesanje ostavio, uvjeren da i otočac označuje isto što i potočac, mjesto po kojem vode otiču s brda prema dolini. Tako je napokon »cikula v Otočci« ili pastirski stan na mulju našla svoje mjesto u krajini pod Hlamom, kraj Vrbnika, na zemljištu Desin, koje je tokom stoljeća mijenjalo ime u »teren Zvanimirov« i »Mul z Opatijami«.

Ali cikula nije obični pastirski stan. Iz dokumenta znamo da se tamo uz Mulj z Opatijama nalaze zidine prijašnjeg Zvanimirovoga grada, a

prije toga vjerojatno cremitaža, pustinjačko-koludarski-pastirski zatvoreni krug, koji je ipak podržavao veze s Belenicama pred Vrbnikom. Sjetimo se zadarske koludrice Čike, čije ime također sjeća na cikulu. Opat Dobrovit ne bi spominjao neugledno pasište. Ona je nešto vrednije. Uspomena je na kralja, a osim toga to je veliki posjed, na kojem se još u XVI stj. spominju vinogradi, mekote, dolci i pašište s crkvicom sv. Kuzme. Poslije kraljevog odlaska i darovnice pod Hlamom više nije obnavljan samostanski život. Benediktinci su kulturan red, oni po Krku siju glagoljska slova i ne traže kao Bazilijanci osamljene, brdske pustinje, nego se naseljuju u gradovima i blizu njih uz morsku obalu, u dragama s plodnom zemljom. Poslije Zvanimira, u njegovom dvoru ostao je neki upravitelj, kraljev čovjek, koji kasnije možda nije htio biti opatijski kmet. Zanimljivo je da se još u XVI st. uz opatijske zemlje pod Hlamom spominje Martin Kraljević, Vrbančan, slobodnjak, vlasnik svojih zemalja.

Kad je opat Dobrovit spomenuo cikulu na ploči, ona je njemu sadržavala i taktiku prema predstavniku vlasti na otoku. Kaže krčka poslovica: Mudar gleda vavek malo dalje od svoga nosa! Opat Dobrovit više ne spominje hrvatskog kralja. On čak izbjegava da spomene ime nekog posjeda, koji je kralj darovao. Kad on kleše ploču, vrlo dobro zna da je netko u te posjede dirao, ne mareći za kraljevu darovnicu. A sa cikulom može naprijed. U stočarskom ambijentu zna se što znači ta riječ, a kad je izgovara još opat svetolucijski, onda je vrlo dobro shvaća i krčki poglavar, koji je možda indirektno i sam upleten u kidanju Zvanimirove darovnice.

Tko je taj poglavar krčki? Na vlast je došao s političkom promjenom koja više ne priznaje hrvatskog kralja. Pred njim je knez Kosmat, koji je još cijenio kraljevu darovnicu. Kosmat je, prema mišljenju historičara, bio knez na Krku prije mletačke okupacije 1116. godine. U to vrijeme Venecija otimlje hrvatske gradove po Dalmaciji i Kvarnerske otoke. Tada dolazi do promjena i na Krku. Štefanić dobro vidi kad kaže da »*dodatak o »Mikuli« na kraju ploče implicira stanje prekida*«.[39] Ali ne prekida između otoka Krka i Otočca, kao mjesta na hrvatskom kopnu, nego uopće otoka Krka i hrvatske države. Ujedno na samom otoku dolazi do prekida između opatije sv. Lucije i cikule u Otočcu pod Hlamom. God. 1118. Rab se poklonio mletačkom duždu, ali strepeći za svoje privilegije, koje je dobio još od kralja Kolomana. Dužd mletački, za umirenje prisegao je Rabljanima, uz ostalo, da će poštivati njihove običaje i stanje i slobodu njihove zemlje.[40] I Krk je u tim godinama došao pod mletačku vlast, ali nije sačuvana nikakva prisega mletačkog dužda. Možda je nije ni dao, jer osvajajući otok Krk, nije čitavoga najednom predobio. Baška, opkoljena svojim brdima, mogla je ostati još neko vrijeme pod hrvatskom vlašću. Ona je i poslije više puta uspostavljala veze s hrvatskim kopnom. U takvoj situaciji mogla je opatija bašćanska izgubiti cikulu, uopće svoje posjede na zapadnoj strani Hlama i Triskavca. Zaposjeli su ih Mlečani, gospodari Krka i otočke krajine. Time su kaznili bašćansku stranu za njezin hrvatski separatizam. Tada je počela opatijska dobra dijeliti mletačka vlast (ona je to uradila i kasnije, kad je Krk uzela Fran-

kopanima). Vrbančani i Krčani s Puntarima hvatali su svaki svoj komad. Omišalj, Dubašnica i Dobrinj u to se ne miješaju, oni su daleko od Krasa i Krasine.

Ali politička podvojenost otoka Krka nije dugo potrajala. Venecija ga već svega ima u vlasti oko god. 1118. i tada se kao njen upravitelj javlja na otoku Krku knez Dujam, praotac Frankopana.[41] Možda je on rođak Kosmatov? Svakako je vrbanski čovjek iz Gradeca u Vinderskoj. Dujam obnavlja Kosmatove dane, jer vlada gradom Krkom i otočkim županama, on je obvladao »v'su k'rainu«, kao i knez Kosmat. I evo, sada je čas kada je opat Dobrovit zaglagoljao. Sada on kleše svoj dio natpisa na ploči i diže glas da se opatiji vrati cikula u Otočcu pod Hlamom. Opat je dobro prosudio kad može nastupiti u obranu svoje opatije. Osim natpisa na ploči, on je vjerojatno poduzeo i druge korake. Moment je za akciju. Opat Dobrovit vjerojatno zna za duždevu prisegu Rabljanima i pokreće se da mletačku vlast sjeti na prava svoje opatije. Knez Dujam je čovjek s kojim sada razgovara. On vlada cijelim otokom, kao nekad i Kosmat, dakle u stanju je da zaštiti opatiju i popravi što se pogriješilo dok je otok bio raskomadan. Ovaj smisao ima dodatak o cikuli na Baščanskoj ploči.

Dalje ploča više ništa ne priča. Možda je na nekom drugom kamenu bila vijest o razvitku pravde. Benediktinci su, po svemu se vidi, bili veoma zaokupljeni ekonomskim stanjem svoje opatije. Iz mlađih dokumenata razabire se da je opatija sv. Lucije dobila natrag jedan dio svojeg posjeda pod Hlamom. Na terenu Zvanimirov pripala joj je Opatija sa Sv. Kuzmom. Drugo je ostalo u rukama privatnika. Dokumenat iz 1490. god. otkriva da se »murai di Sminivero« nalazi u rukama krčkog plemića Blažine, i on ga prodaje bratovštini sv. Ivana, nasljednici Zdedine kapele sv. Duha na Bijenicama. U kruženju događaja, zemlja je opet pripala težacima, kojima znači život.

Može se reći da je kralj Zvanimir svojom darovnicom formirao jedan veliki posjed na otoku Krku baziran na kmetstvu (toponim Hlapčići ga ilustrira), a tu je zametak upornih i dugotrajnih borbi otočana za stare sloboštine i pravice temeljene na narodnim spravišćima plemenskih župa. Otkrićem posjeda Zvanimirov na otoku Krku postavljena je Baščanska ploča sa svojim glagoljskim natpisom u njene realnije okvire, kulturne, političke i gospodarske, te je za lokalnu historiju i uopće za Hrvate postala još značajniji nacionalni spomenik.

BILJEŠKE:

[1] Catastico delli beni della confraternità della chiesa di S. Zuane di Verbenico... Zagreb, Arhiv Jug. akademije, sign. II. b. 34. Ovaj Katastik je detaljnije opisao Vj. Štefanić (Zbornik za narodni život, knj. 37.).

[2] Vjekoslav Štefanić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Zagreb 1969, str. 69. Na temelju toponima Zvanimirov i čitanja Zvanimir na Bašćploči bilo bi ispravnije da se dotičnog hrvatskog kralja zove Zvanimir.

[3] Informatori iz Punta bili su mi: Katica Šverko rođ. Bonifačić, Franjo Galjanić Barahunić, Franjo Mrakovčić Pavlić. Iz Vrbnika Mare Sindik, rođ. Vitezić-Kaliterna, Ivan Gršković-Zahija.

[4] Ivan Žic, *Vrbnik na otoku Krku*, Zbornik za narodni život IV, Zagreb 1899.

[5] Rudolf Strohal, *Glagoljska notarska knjiga vrbničkog notara Ivana Stašića*, Zagreb 1911.

[6] Ivan Gršković — Vjekoslav Štefanić: *»Nike uspomene starinske« Josipa Antuna Petrisa (1787—1868)*, Zbornik za narodni život, 37, Zagreb 1953, str. 134, 135. U Katastiku bratov. sv. Ivana, spominje se d. prezbitero Vito Sancich u Vrbniku 1502, kao i v. conte Sanco, njegov otac. Ovaj je podrijetlom mletački plemić Jakov Zane. Došao je na Krk za kancelara 1483, kad je Venecija otela Krk knezu Ivanu Frankopanu. Dobio je velike posjede i na Krasama. Primjer kako je nova vlast raspolagala krčkom zemljom. Potomci obitelji conte Zane vremenom su se pohrvatili U puntarskim maticama spominju se kao Žan, Žanić, Žanović.

[7] Vjekoslav Štefanić, *Opatija sv. Lucije u Baški*, Zagreb 1937, str. 82.

[8] Ivan Žic, *n. d.*

[9] Dinko Vitezić, *La questione sui confini fra le comuni censuarie di Verbenico e Bescavalle*, Zagreb 1888, str. 105.

[10] Vjekoslav Štefanić, n. d, str. 58, 59. Ove ugovore glagoljski je zapisao Franac Sparožić, vrbanski notar.

[11] R. Strohal, n. d,

[12] I. Gršković — Vj. Štefanić, n. d.

[13] Ivan Žic, n. d.

[14] Nada Klaić, *Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X i XI stoljeću*, Slovo 15—16, Zagreb 1965, str. 269.

[15] Ivan Žic, n. d,

[16] Josip Hamm, *Datiranje glagoljskih tekstova, Radovi Staroslavenskog instituta*, Zagreb 1952.,

[17] Vjekoslav Štefanić, *Baščanska ploča*, Enciklopedija Jugoslavije, I.

[18] Nada Klaić, *Nekoliko napomena o Baščanskoj ploči*, Vjesnik bibliotekara.

[19] D. Vitezić, n. d., str. 115.

[19a] D. Vitezić, n. d, nacrt je na kraju knjige.

[20] Ivan Žic, n. d., str. 224.

[21] N. Klaić, *Historijska*, n. d., str. 261—266.

[22] Vjekoslav Novak, *Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII do XII stoljeća*, Radovi Inst. JAZU u Zadru III, 1957. str. 48.

[23] Vj. Štefanić, Opatija sv. Lucije, str. 9.

[24] Vinko Zlamalik, *Paolo Veneziano i njegov krug*, Zagreb 1967.

[25] Kazivala Mare Sindik, književnik.

[26] Pripovijeda J. A. Petris u Zborniku, br. 37, str. 101.

[27] Lettera fondazionale, Pod. 1. u njoj piše: ... ed allontanamento delle ulteriori turbazioni dell' armonia intendono le sudette Comuni parochiali d'istituire coi fondi comunali ,che sino adora erano fra di esse in controversia una fondazione pell educazione... Dokument u mojem vlasništvu (Obnova fundacije 1901.).

[28] Teofil Velnić, *Košljun kod Punta na otoku Krku,* 1966, str. 34.

[29] Vj. Štefanić, *Opatija sv. Lucije,* str. 10.

[30] Pokojni o. Nikola dr. Španjol, kustos muzeja na Košljunu, omogućio mi je da pregledam spise iz »Legata Berzaz«, koji se nalazi u Košljunskom arhivu. Filip Brzac, puntarski sudac i vlastelin, ostavio je 1708. god. oporučno Košljunu svoje veliko imanje. Nije imao djece i bio je posljednji od svoga roda. Filipa su 1713. razbojnici opljačkali i ubili. Njegova udovica Mare, rođena Žic Šetearte, digla je parnicu protiv muževa testamenta, našto su franjevci napravili popis svega imanja nesretnog Filipa. U tom popisu se uz ostalo spominje 12 vinograda u Batovu »Braide dall Abbate«. Filipova je u punt. polju bila i Pešćivica i kaštelet Kandija. Za ilustraciju starine naselja na ovom puntarskom polju spominjem iz popisa »Braide Peschivizi za vellu gormachiu«. Do pred nekoliko godina još je ova velika gomila bila u vinogradu sadašnjeg vlasnika Frana Žica Sucapera. Tu su gomilu razvaljali da s njom zasipaju puntarsku obalu kod vile Kostarike. Tada su u sredini gomile našli grob i u njemu kostur »skljupčen«, što otkriva da je ilirski. Kosti i grobno kamenje (pećinu) spremio je o. Nikola Španjol u košljunski muzej. U popisu se spominje i »Cinque corsi di Braide na Lucini«, što ih je Brscu prodao njegov nećak Juraj Bonifacio, koji se doselio iz Baške i 1696. god. oženio Zvanom, kćerkom Jura Žana. Posjedi Dall' Abbate i Na Lucinji u vezi su s nekom opatijom, vjerojatno sv. Lucije. Budući da u puntarskom kraju ima posjede i krčka obitelj Blažina (srodnici Brzaca), koja na Krasama iznad Punta u XV st. prodaje više zemljišta, među njima i »murai di Sminivero«, pomišljam da je opatijska zemlja dolazila u ruke privatnika ili kupnjom ili nekim nasilnim putem. Ime posjeda Rapina, kao da priča o nekom otimanju. Pripadalo je Brscima, a nalazi se pri vrhu polja uz današnje Blaževo (groblje), negdašnji posjed obitelji Blažina i Brzac. Generacije su prošle, a zemlja još priča. Gomile i živi čovjek.

[31] Anton Žic Dunižarić, (Slanina), sudac, *Fragment povijesti Punta,* rkp. u mojem vlasništvu.

[32] Vladislav Brusić Jivulić, *Otok Krk,* rkp, arhiv u Košljunu.

[33] Kaže predaja da se po ovom mostu (ponte) dobio ime Punat. God. 1481. spominje se Villa di Ponte (Vinciguerra).

[34] Josip Ham, n. d., str. 26.

[35] Vj. Štefanić, n. d.

[36] Rudolf Strohal, *Čitanka,* Zagreb 1921, str. 112. Ovdje Strohal datira Baščansku ploču s godinom 1120.

[37] *Petris* u spomenutom radu, str. 102.

[38] Vj. Klaić, *Krčki knezovi Frankopani,* Zagreb 1901, str. 96.

[39] Vj. Štefanić, *Baščanska ploča,* Enc. Jugoslavije, I.

[40] Vj. Klaić, n. d., str. 81.

[41] Vj. Klaić, n. d., str. 82.

* * Na zahtjev autora treba uvažiti slijedeće:
1) Na str. 182 treba izostaviti 11 redak odozgo koji je greškom dva puta otisnut a glasi: »svojom crkvicom *'avanti il castello Belenice'* prodao Mihovil Skopac«. Nadalje, između 13. i 14. retka treba uvrstiti u tisku izostavljeni redak: *»Suani mirov, l'altro confin vero, il terren d s. Zuane, il 3" confin«.*

THE WALLS OF ZVANIMIROV AND THE BAŠKA STONE

In this article, the author quotes documents in which the plot of land, on the island of Krk, known as Zvanimirov is mentioned. *»1475, terreno chiamato Svanimirov«* and *»1490, murai di Svinimero«.* On the grounds of these same names and others which are preserved in existing documents, the author has managed to authenticate the localities of the Krk plateau of Krasa, as being situated on the west side of the hills Hlam and Triskavac. He has similarly ascertained the exact position occupied by Zvanimirov with walls, its name being believed to relate to the Croation king Zvanimir, who sojourned on the island of Krk. This tradition, which the names maintain in their denomination, now far more comprehensively elucidate the donation made by king Zvanimir to the Benedictine Abbey of St. Lucija, near to Baška.

The substantiated fact that St. Lucija's Abbey has over the centuries possessed areas of land below Hlam, in the Vrbnik district, named »Opatija« and »Sveti Kuzma«, leasing them to the settlers, and moreover that it was exactly this area which in the fifteenth century was called Zvanimirov, lead the author to the conception that perhaps king Zvanimir presented St. Lucija's Abbey with some other land in addition to the grassland. This stimulated the author into checking the glagolitic inscription on the Baška Stone, which testifies the king's donation, but which owing to its antiquity is unfortunately damaged in various places so that the text had been incompletely deciphered and unconvincingly interpreted.

In concordance with the prevailing hypotheses that after Zvanimir's death, the abbot Držiha carved his inscription on the stone, so as to protect the gift, during any uncertain situation against its renouncers, the author deciphered the names of the bestowed lands proclaimed in lines 4, 5 and 6 on the stone as being *Župan, Desin, Rakr* and *Prbnebža,* automatically correcting the hitherto interpretations which have always alluded to the titles and names of people, king's dignitaries and witnesses to the afforesaid donation.

On the other part of the stone, Abbot Dobrovit, in addition to the datum dealing with the building of St. Lucija's church, during the rule of Prince Kosmat over the entire island, yields information relating to the loss of the abbey »cikule« in Otočac. Here the author by correcting the reading of the letter at the end of the twelth line — he interprets the letter »C« forming the word *cikula* — thus expounding the abstruseness which consequented from the up-until-now erroneous interpretation of the letter »M« and the subsequent explanation of the word *Mikula* which ensued.

On examining the ground and name on the pristine Zvanimirov land-area, the author substantiates the fact that the »cikula« in Otočac was situated below Hlam and that it was most definitely this estate which at the time when the Croation rulers were prominent on the island of Krk, was in community with St. Lucija's Abbey, however, it appears that the abbey lost its claim during the war, when the foreign Venetian rulers wrenched the island from the Croation state. Abbot Dobrovit carved his section of the inscription during the period when the new »government« reigned over the entire island area, in about the year 1118, so as to ensure that the regent, Prince Dujam, ancestor of the Frankopans, could more easily protect the abbey's rights, just as Prince Kosmat had accomplished aforehand.

The Baška Stone throws no light on the further developments of the estate usurped from St. Lucija's Abbey, but more recent documents unmistakably discern that the abbey received a part of the land below Hlam, known as »Opatija« and »St. Kuzma«.

This as in no way satisfied the people from Vrbnik however, nor those from Punat-Krk and its on the basis of this pasture at Krasa that a century-old dispute between Vrbnik and Baška has predominated, thus the position is such that it has become a significant factor in national tradition.

Translated by Derek Woodgate

JEDANAEST STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

(»Hrvatska književnost srednjeg vijeka« — u Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1969; Priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić)

Josip Bratulić

U biblioteci *Pet stoljeća krvatske književnosti* 1969. god. izašla je prva knjiga ove značajne i afirmirane kolekcije pod naslovom *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (XX+548 str.). Sretna je okolnost, kao što je istaknuo i pisac predgovora cjelokupne serije, prof. Ivo Frangeš, da je knjiga izašla u godini kad je cijeli svijet proslavljao 1100-godišnjicu smrti Konstantina-Ćirila, tvorca slavenskog pisma glagoljice, a prema tome i tvorca slavenskih književnosti, između kojih je hrvatska književnost najtrajnije živjela s pismom Konstantina-Ćirila. Ova pak knjiga srednjovjekovne književnosti najuže je povezana upravo s djelom slavenskih prosvjetitelja.

Sastavljač ove hrestomatije srednjovjekovnih hrvatskih tekstova, prof. Vjekoslav Štefanić, poznat je našoj kulturnoj javnosti po mnogim značajnim studijama i monografijama s područja hrvatskoga glagolizma, pa je i ova knjiga, koju je Vj. Štefanić priredio sa svojim suradnicima iz Staroslavenskog instituta, plod ne toliko slučajnog pothvata u okviru spomenute edicije, već sinteza Štefanićeva dugogodišnjeg rada na problemima naše kulturne povijesti, od vremena moravske misije Konstantina i Metodija do 16. i 17. st., a djelomično i do 19. st.

Ova knjiga može pokrenuti mnoga pitanja koja su važna za metodološki pristup našoj starijoj kulturnoj baštini i za preispitivanje našeg odnosa prema zapisanoj riječi u najstarijem razdoblju naše duhovne povijesti. Ona pokreće i pitanje opravdanosti naziva ove kolekcije, jer tekstovi iz ove knjige mjestimično svjedoče o zrelosti književnoga izraza u najstarijem našem povijesnom razdoblju, čak tamo u vremenu Baščanske ploče. S tim u svezi treba i postanak naše *književnosti* smjestiti mnogo dublje u povijest. Tako čine i neki slavenski narodi, koji zaista imaju manje razloga za to. Mnogi ovdje objavljeni tekstovi, na koncu, pokreću brojna pitanja s kojima će se kulturni historičari pozabaviti ubuduće, pa je i to jedna od dobrih odlika ove značajne knjige.

Knjiga sadrži opći uvod u ediciju *Pred stoljećima hrvatske književnosti* koji je nadahnuto i toplo napisao prof. Ivo Frangeš (VII—XVI str.) i riječ redakcije o samoj ediciji. Nakon toga slijedi priređivačev vrlo iscrpan pregled književnih tekstova i njihova povijest u okviru naše srednjovjekovne književnosti. Prvi put su ovdje na jednom mjestu obrađeni književni tekstovi napisani na sva tri hrvatska pisma (glagoljica, ćirilica-bosančica, latinica) i dijalekta. Davna misao prof. F.

Fanceva o jedinstvu hrvatske književnosti na koncu je ovdje dokumentirana i osmišljena. Nakon uvodnog pregleda književnosti (3—62 str.) i izbora iz bibliografije o predmetu dan je izbor tekstova ove književnosti (89 jedinica). Svakoj pojedinoj jedinici prethodi kratak, informativan predgovor o povijesti i problematici teksta; tekstovi su popraćeni tumačenjem težih mjesta i manje poznatih riječi. Na koncu knjige je Rječnik koji obuhvaća više od 40 stranica.

Na pripremanju ove knjige srednjovjekovnih tekstova radilo je četvoro ljudi, ali nigdje nije označeno što je i koliko tko uradio. Treba, međutim, naglasiti da je rad ujednačen i da su sve jedinice obrađene po jedinstvenim metodološkim i tekstološkim principima. Mislim da je bez obzira na tako postignutu jedinstvenost i pogleda i pristupa tekstovima trebalo, barem nekim siglama, označiti što su i koliko su suradnici pomogli glavnom nosiocu zadatka i priređivaču hrestomatije. Tako je učinjeno i u knjizi *Hrvatskih latinista*, pa je šteta što je to u ovoj knjizi propušteno.

Ova knjiga obiluje bogatstvom pruženih informacija, njene kulturnohistorijske opservacije o tekstovima ukazuju na put kojim treba krenuti u vrednovanju i preispitivanju naše duhovne baštine. Komparativističke napomene o tekstovima, temama i sižejima upozoravaju nas da u srednjem vijeku i nismo bili tako daleko od općeg evropskog književnog stvaralaštva. Vj. Štefanić kao predstavnik filološke i tekstualnokritičke škole svoju je misao uvijek zaustavio pred nagađanjem i sumnjivim estetiziranjem. Možda je i bolje tako! Slika ovog stvaralaštva ostala je oslobođena nametljive učenosti i sumnjivog poetiziranja.

Književnost kao povijesno iskustvo

Proučavanje povijesti književnosti, jednako tako kao i proučavanje političke i društvene povijesti jednoga naroda, u osnovi je služba za samoosvješćivanjem i samospoznavanjem naroda: to je traženje njegova duhovnog ishodišta i opravdanje povijesnog trajanja. Današnje proučavanje i ispitivanje književnih tekstova, upravo zbog takvoga kuta gledanja i shvaćanja o književnosti, nije više isključivo faktografsko; ne zaustavlja se samo na povijesti ili pretpovijesti djela kao zatvorenog sustava i na istraživanju o piscu kao građanskoj osobi, nego se ispituje i vrednuje piščevo književno i duhovno iskustvo kakvo je primio, usvojio i eventualno predao dalje. Koliko je to iskustvo živjelo od pokoljenja do pokoljenja, koliko se razvijalo, raslo i učvršćivalo se, odnosno: hirilo i nestajalo treba da ispita, istraži i utvrdi povijest književnosti.

S takvim pogledima današnje je istraživanje književnosti šire, daje velike mogućnosti za sinteze, nudi dublja rješenja. Na žalost, pod takvim vidom proučavanja književnog nasljeđa može se lakše nego ranije sakrivati verbalna praznina. Tome ipak nije kriv metodološki pristup, nego teškoća sveobuhvatnog sagledavanja zaista živog i plodnog u osjetljivom tkivu književnosti kao umjetnosti izražene riječima.

U svakom istraživanju povijesti duha, pa tako i u istraživanju povijesti književnosti, moramo sami potražiti i osjetiti onu riječ duha koja je napajala i hranila iskustvo umjetnički, tj. u vremenu koliko-toliko trajno, sročene riječi. To dugotrajno, povijesno iskustvo riječi na putu književnog trajanja očitovalo se gotovo na svakom koraku, i ono

453

se lako raspoznavalo bez obzira na mode, književne pokrete, duhovna strujanja, političke i društvene uspjehe nekog naroda, ili njegove povijesne katastrofe. Riječ je uvijek bila najvjerniji pratilac političkog i sociološkog trajanja naroda u kome se rađala i živjela.

Za ambicioznog proučavaoca iskustva riječi možda nema interesantnijeg razdoblja povijesti književnosti od srednjovjekovlja. Dva su, zapravo, literarno-historijska razdoblja — iako se lome na različitom povijesnom bridu — vrlo slična u tretiranju riječi i njenog značenja: srednji vijek i barok.

U srednjem vijeku, u času kad se na narodnim jezicima, do tada bez tradicije zapisivanja, počinje fiksirati književno iskustvo, kad se obična, upotrebna riječ, uvijek pučka i priprosta (često puta i prosta!) ustaljuje kao nosilac novih sadržaja, pojmova i doživljaja, rađa se i nova povijest evropskog duha.

Priroda zapisane riječi različita je od prirode usmene, pučke umjetnosti riječi. Zapisana riječ nosi u sebi uvijek definirano, distancirano, redovito određeno iskustvo, za razliku od folklorne riječi koja se mijenja prema prilikama, prema slušaocima i prema posredniku-pripovjedaču, kazivaču i pjevaču. Srednjovjekovna je književnost kod nas, više nego kod drugih naroda, imala često puta odlike folklorne književnosti, raspolagala je s tekstovima koji nisu bili okamenjeni, utvrđeni i zauvijek »definirani«. To je proizašlo iz njezine vječite pučkosti, demokratičnosti, što je sudbina književnosti maloga naroda.

Hrvatska književnost srednjega vijeka, jednako tako kao i hrvatska književnost humanizma-renesanse ili baroka, nema svih onih osobina koje posjeduju književnosti velikih, državnih naroda toga vremena. Hrvatska se književnost razvijala u nepovoljnim uvjetima od svoga prvog početka. Ne treba uvijek kod toga spominjati ni Turke, ni Mlečane, ni Nijemce, ali jedno treba ipak pamtiti: književno iskustvo jedne sredine polako je moglo prodirati u drugu sredinu, književna riječ nije se mogla na cjelokupnom narodnom prostoru roditi kao događaj i nositi neposredno sve one sadržaje koje bi nosila da je naš narodni prostor bio politički i društveno jedinstven.

Dosadašnje proučavanje naše književnosti, koje se inače grana u dva smjera — u istraživanje o književnikovoj građanskoj osobi i u ispitivanja o umjetničkom, trajnom iskustvu riječi, još su daleko od vremena u kome se sagledava cjelina spoznatoga. Ni u jednom ni u drugom pravcu proučavanja nismo daleko stigli. Bezbrojni podaci potrebni su da se osvijetli razvojni put naše književnosti: da se upoznaju njeni stvaraoci od prvi put zapisane hrvatske riječi do našeg suvremenika koji progonjen sudbinom naroda i sadržajima naše povijesti pokušava sročiti pravu riječ za svoje suvremenike.

Ponekad kao da postoji iluzija da je nepotrebno i neplodno ispitivati povijesno iskustvo zapisane riječi kojoj mi nismo suvremenici. Kao da je plodno samo ono što se rađa iz današnje potrebe, ono čemu smo mi svjedoci i očevici. A ipak je tragična sudbina naroda našla odjeka u zapisanoj riječi u svim povijesnim trenucima. Promatrajući tekstove iz najranije povijesti naše književnosti i kulture osvjedočit ćemo se kako se književna riječ rađala teško, sporo i naporno, po neravnoj liniji napretka. Da je naši stvaraoci nisu bili dovoljno svjesni u odsudnim časovima, danas bi naša književna suvremenost bila drugačija: u svakom slučaju mnogo, mnogo siromašnija.

Sigurno nas povijesno iskustvo riječi sabrano u prvoj knjizi bogate i reprezentativne kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* može

454

uvjeriti o dubokoj i širokoj demokratičnosti koja je već u prvim počecima tako naglašeno prisutna u hrvatskoj književnosti, u njenim najplodnijim i najjačim tijekovima. A i to je vrijednost koju ne smijemo zaboraviti.

Proučavanje srednjovjekovne hrvatske književnosti

Proučavanja i istraživanja o hrvatskoj književnosti srednjega vijeka, shvaćanja o njoj i njenoj ukloplјenosti u cjelokupnost hrvatski pisane riječi interesatna su i poučna kao i sama ova književnost. Srednjovjekovna književnost proučavala se u kompleksu hrvatske književnosti kao neophodan »uvodni« dio, koji kao da i ne ulazi nužno u istinski tok vrijednosti naše književnosti. Ovu književnost kao da treba spomenuti po dužnosti, ali ne i po vrijednosti ostvarenoga. S jedne strane to je rezultat dugog i svjesnog zanemarivanja ovog dijela naše kulture (i književnosti!), a koje se naročito očituje upravo kod Hrvata, ali koje je dobrim dijelom bilo prisutno npr. i u Srbiji, gdje kritičkih izdanja vrijednih i originalnih tekstova nije bilo nakon Đure Daničića, iako je postojala duga praksa izdavanja ovih književnih ostvarenja u prijevodima na suvremeni jezik. Otac moderne srpske historiografije, Ilarion Ruvarac, običavao je ispuštati iz starih tekstova mnoge pjesničke stavke jer da »u njima nema ništa značajnoga«. Na hrvatskoj strani takvih primjera nije bilo, ali značajna je činjenica da se zapis popa Martinca do danas isključivo tretirao kao povijesni dokument o Krbavskoj katastrofi, ali ne i kao odličan književni, tj. pjesnički tekst.

Srednjovjekovna književnost u svim dosadašnjim pregledima zauzima posebno i izdvojeno mjesto. Ona je promatrana kao »pismenost«, tj. kao neki teže odredivi, uglavnom početni stadij književnog djelovanja, na granici između primjene pisma i ozbiljnijih stvaralačkih pokušaja. Već samo ovakvo označavanje književnog djelovanja (kad već ne upotrebljavamo riječ *stvaranje)* ostavlja određeno povijesno iskustvo riječi izvan tijekova književnog, tj. plodnog u jeziku. Tako se je i moglo dogoditi da je prva knjiga povijesnog presjeka hrvatske književnosti bila zamišljena pod nazivom *začinjavci,* kao da se i ne radi o *književnosti* kao o usmjerenom i svjesnom stvaralaštvu, kakvo su uostalom imali i drugi narodi, a koji se ovog literarnopovijesnog iskustva ne odriču.

U tekstovima srednjovjekovne književnosti naši su proučavaoci vidjeli, u prvom redu, religioznu lektiru, a kako su oni odreda bili liberalni i »napredni«, tu su lektiru smatrali neinteresatnom i preživjelom.

Iako je znanstveno raspravljanje o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti započelo pred stotinu i više godina radovima mladoga Vatroslava Jagića, u našoj kasnijoj povijesti književnosti i kulture uopće, ovo proučavanje nije naišlo na onakav odjek kako bi se to moglo očekivati. Dok je naša srednjovjekovna likovna umjetnost, od stećaka do fresaka i arhitekture, dobila dolično mjesto u vrednovanju naših kulturnih dostignuća i o njoj imamo vrlo iscrpnih studija i rasprava, umjetnost riječi, književnost tog istog vremena tek se u novije vrijeme više ispituje kao integralni dio duhovne povijesti našega naroda.

U evropskim okvirima a na znanstvenim temeljima započeo je istraživanje o srednjovjekovnoj hrvatskoj, i uopće južnoslavenskoj književnosti, V. Jagić značajnom svojom knjigom *Historija književnosti naroda*

hrvatskoga i srpskoga (1867, 1953²). Jagić se za ovu odličnu povijest književnosti (koja je među prvima uopće koja svjesno primjenjuje kulturnohistorijsku i komparativnu metodu istraživanja) pripremio izdajući za ono doba odličnu hrestomatiju starih tekstova: *Priměri starohèrvatskoga jezika* (I. 1864, II. 1867). Već je ta hrestomatija ukazivala na veliko bogatstvo i kulturnopovijesni značaj starih južnoslavenskih tekstova iz kojih se pokušalo sagledati duhovno bratimljenje srednjovjekovne evropske literature. Proučavaoci književnosti su kao i mladogramatičari u svakom tekstu vidjeli potvrdu dubokih zajedničkih ishodišta evropskih naroda i njihovih kultura.

Jagić je srednjovjekovnu hrvatsku književnost redovito nazivao glagoljskom, pismo je dakle bilo odlučno za njeno opredjeljivanje. Nakon Jagićeve knjige radovi I. Kukuljevića, F. Račkoga, I. Berčića a napose istraživanja i izdanja tekstova I. Milčetića i J. Vajsa dali su dobru građu o mnogim problemima koji su čekali svoju obradu. Polje proučavanja hrvatske književnosti bilo je toliko široko, problemi su se otvarali na sve strane, ali onog širokog znanja, metodološke spreme i izvanrednog osjećaja za literarno plodno nije bilo ni u jednoga proučavaoca kao u Jagića. Istina, Jagić se i kasnije javljao povremeno s komparativnohistorijskim radovima o hrvatskoj književnosti srednjega vijeka, sve do poznatog pregleda ove književnosti koji je izašao u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1913) kao »Prvo doba — Hrvatska glagolska književnost«. Glagoljaški aspekt srednjovjekovne hrvatske književnosti koji je inicirao Jagić prevladan je relativno kasno, istraživanjima F. Fanceva. Glagoljaški aspekt srednjovjekovne hrvatske književnosti posebno je došao do izražaja Jagićevom ocjenom rada popova glagoljaša: »U tom nevelikom prostoru (tj. Sjeverna Dalmacija, Hrvatsko Primorje s Likom i Krbavom sve do Kupe, otoci Krk, Cres, Lošinj, Rab i što je dalje prema Zadru, napokon sama Istra), mora se priznati, radilo se začudo mnogo tečajem XIV. i XV. stoljeća; kad bi se sve ove knjige sačuvale bile, kojih se sad veći sad manji fragmenti u hrpama nalaze danas u Zagrebu, u Ljubljani i Petrogradu, zatim u Beču, Pragu i u privatnim rukama, valjalo bi pohvaliti hrvatske glagoljaše kao uzor marljivosti u prepisivanju glagolskih knjiga; pače, kad bi jednom došlo do toga, da se u fotografskim snimcima sastave i izdadu najkrasnije pisani s ornamentima u početnim slovima ukrešeni primjeri ove književne produkcije, divio bi se i domaći i strani bespristrani svijet jednoj stranici sredovječne hrvatske kulture« (24). Pa ipak je »sve to bila vrlo slaba i mršava duhovna hrana za hrvatske glagoljaše u XV. stoljeću, kad se isporedi sa cvjetanjem humanizma u Italiji, a donekle i u dalmatinskim gradovima. Hrvatski pismeni ljudi onog vremena, koji većinom nisu znali dobro ni latinskog ni talijanskoga jezika, ostavljeni sami sebi, bez više nauke i obrazovanja, ogreznuše u uskom horizontu sredovječnog znanja. Ako nam ne imponira sadržina njihovih knjiga, imamo pravo i dužnost govoriti s poštovanjem o njihovoj marljivosti u pisanju i prepisivanju rukopisa, o velikoj cijeni, koju su vlasnici takovih knjiga polagali u tu svoju imovinu, unoseći od stoljeća u stoljeće u njih svoja imena i svakojake druge bilješke« (32). Ili: »Glagoljaštvo dobilo je (odlukom Inocencija IV) time veliku moralnu potporu i poticaj za književnu radnju, koja je zbilja u tom razdoblju proizvela veliku množinu crkvenih knjiga: među njima bijaše prekrasno pisanih egzemplara, uzora kaligrafske vještine, s bogatom ornamentacijom, koja još nije u svom stilnom razvitku dovoljno proučena, ali svakako služi na čast Dalmaciji, Hrvatskom Primorju i Istri« (22).

Iz takvog konteksta procjenjivanja glagoljaškog stvaralaštva proistekao je i nehistorijski lik popa glagoljaša. U našim je očima pop glagoljaš izrastao kao nepopravljivi bundžija, često puta borac za jezik i pismo, ali uvijek siromah koji gladuje i stradava sa svojim narodom, upravo zbog svoje nepopustljivosti. Sve ovo može biti istina, ili je čak djelomično to točno i istinito, ali pop glagoljaš je kod nas uz to i općinski notar, bilježnik, upravo državni činovnik — lice u svojoj sredini vrlo poštovano i cijenjeno, bez obzira piše li on oporuku, kodificira li statut, piše li razvod ili stvara, prepisuje odnosno priređuje književni tekst.

U općem preispitivanju stavova o književnosti i njenoj ulozi u narodnom životu dvadesetih godina našega stoljeća srednjovjekovna hrvatska književnost ostala je po strani od literarnokritičkih interesa, iako su do tada bili objavljeni mnogi vrijedni tekstovi ove književnosti. Očito je sav taj rad na najstarijim tekstovima spadao u domenu »filologije« vrlo usko shvaćene. Poznati rascjep između »lingvistike i literature« naglo je puknuo u godinama nakon prvog svjetskog rata: Vodnik, Barac, Haler, Bogner i Kombol prilično su oštro nastupili protiv neplodnog pabirčenja po nevažnim podacima, što se tada zvalo »baviti se literarnom historijom«. Interesantno je u tom suočavanju gledišta Vodnikovo mišljenje o proučavaocu srednjovjekovne književnosti (*Jugoslavenska njiva*, 1922): »Mi trebamo specijalistu za sredovječnu književnost, koji će kao literarni historik biti i dobar lingvist, paleograf, bizantolog i poznavač kulturne historije.« Barčev pomirljiv članak »*Između filologije i estetike* (Savremenik, 1929) odražava više Barčevu metodološku širinu nego popustljivost prema perifernim istraživanjima, koja je tako oštro u žaru polemike — bio napao u članku *Naša književnost i njeni historici* (1923):

»Prije svega sama alternativa: filologija ili estetika — krivo je postavljena. S jedne je strane neopravdanost ove alternative u tome što ona problem naše književne historiografije prikazuje mnogo jednostavnijim nego što on uistinu jest. Literarna je historija tako složena nauka da se s ove dvije metode ni izdaleka ne iscrpljuje sve ono što se iz književne prošlosti može izbiti. S druge je strane neopravdanost ove alternative u tome što ona postavlja neku protivštinu tamo gdje je i nema: filologija i estetika nisu dvije oprečne metode, nego su jedna i druga samo sredstva k istome cilju. Pojedina metoda bit će toliko opravdanija koliko se pomoću nje možemo više približiti konačnom cilju nauke. Kao i u svakoj drugoj nauci, tako se u literarnoj historiji metoda imade da bira prema problemima koji se imadu riješiti, a ne prema zvučnosti, modernosti ili nemodernosti metode same.« *Savremenik* 1/1929 (XXII)

O istim problemima piše tih godina i Bogner i Kombol (posebno je interesantan Kombolov polemički napis »Hrvatska i srpska književnost u Narodnoj enciklopediji SHS«, u *Književniku,* 1928) i oštro se suprotstavljaju uobičajenom do tada pisanju o književnosti, u kome se *književno* u smislu umjetnosti riječi ne pomiče naprijed, ali i ovi uglavnom opravdani prigovori odnose se na književno stvaralaštvo od Marulića do novije ili čak suvremene književnosti, pa je u takvim raspravama i povijest srednjovjekovne književnosti ostala još jače zapostavljena i zaboravljena.

Teško je danas reći što je to potaklo prof. Stjepana Ivšića da se nakon odličnih radova na području povijesti jezika, dijalektologije i akcentologije svom snagom posveti proučavanju hrvatske srednjovjekovne književnosti, posebno one koja je pisana glagoljicom. Njegova su

izdanja i danas uzor u koji se priredivači ugledaju, i šteta je što Ivšić nije pisao ni o tekstološkim problemima s kojima se u radu susretao ni o složenim i brojnim predradnjama koje je bilo potrebno izvršiti prije nego se tekst izda. Mnogo skupljenog i djelomično sređenog materijala nije, na žalost, nikad izdao. Međutim i prof. Ivšić je srednjovjekovnu hrvatsku književnost promatrao više kao *građu,* a manje kao stadij ili *razinu* ostvarene umjetnosti riječi. Ipak je on književno djelovanje našega srednjega vijeka visoko cijenio o čemu svjedoči i prikaz *Sredovječna hrvatska glagolska književnost* u *Sveslavenskom zborniku* (1930), prvi sustavni prikaz književnih tekstova naše srednjovjekovne književnosti, ili upravo: dijela te književnosti, jer je prevladao i ovdje glagoljaški aspekt naslijeđen od V. Jagića.

Tekstove naše srednjovjekovne književnosti izdavao je tih godina vrlo zdušno R. Strohal, kome su bili upućeni brojni prigovori zbog nesolidnosti posla, zbog brzopletih i neprovjerenih zaključaka i zbog loše edicione prakse. Međutim, čak i loša izdanja pomogla su u vrednovanju i uspostavljanju konkretnijeg odnosa prema srednjovjekovnoj književnosti. Treba priznati da Strohal zaista nije bio solidan proučavalac, pa nije čudno što je i naslijeđena shema »glagoljaške« književnosti kao isključive hrvatske srednjovjekovne književnosti ostala prisutna i kod njega.

Prvi je Franjo Fancev hrvatsku srednjovjekovnu književnost — bez obzira na tri pisma: glagoljicu, ćirilicu i latinicu — promatrao kao cjelinu i naglašavao njenu cjelovitost i jedinstvenost. Po njegovu mišljenju, često naglašavanom, srednjovjekovna hrvatska književnost potekla je iz istoga korijena, iz ćirilometodske književne baštine. Bogoslužje na narodnom jeziku i pismu nije se, istina, održalo na cjelokupnom narodnom hrvatskom prostoru, ali klice književnog djelovanja proklijale su upravo tamo gdje liturgijski jezik prestaje biti hrvatski, odnosno staroslavenski. Dobro je navesti nekoliko rečenica iz Fancevljeve, čini se nedovoljno poznate polemike *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima (Hrvatska revija* 1937/X), jer taj značajan rad nije spomenut npr. ni u bibliografiji uz ovu prvu knjigu iz *Pet stoljeća hrvatske književnosti.*

»Hrvatska sredovječna književnost ne sastoji se samo od književne radnje hrvatskih popova glagoljaša (...), ona nije ograničena samo na područja Istre, Kvarnerskih otoka, Hrvatskog Primorja i Sjeverne Dalmacije i ne sastoji samo od glagoljicom pisanih misala i brevijara. (...)

U dalekom srednjem vijeku, kako se odatle može razabrati, na cjelokupnom prostranstvu hrvatskoga naroda postajala je u osnovi jedinstvena crkvena književnost, jedinstvena po izvorima svojim i jedinstvena po sadržaju svome, a trojna po pismu, tj. po glagoljici, ćirilici i latinici kojima se služila: s ćirilicom kao običajnim pismom susrećemo se već u četvrtoj četvrti 12. vijeka na krajnjem hrvatskom zapadu, na otoku Braču u povaljskom natpisu i povaljskoj ispravi od god. 1184. — njen ćirilski splitski prijepis načinjen g. 1250. i s latinicom, koliko se danas zna, god. 1345, u Zadru, a od druge polovine 14. vijeka još i u Šibeniku, Korčuli i Dubrovniku. Od 15. vijeka u nekim su hrvatskim stranama, kao u Dalmaciji, Posavskoj Hrvatskoj i Bosni, u narodnoj pismenosti bila baš tako običajna pisma latinica i ćirilica kao u Sjevernoj Dalmaciji (zadarski krug), Hrvatskom Primorju. Kvarnerskim otocima i Istri glagoljica (...)

Prema tome u jednom novom udžbeniku sredovječne hrvatske književnosti, makar i u okviru »Historije jugoslovenske književnosti«, pod natpisom kao »Književni rad hrvatskih glagoljaša i njihovo značenje« trebat će kao utvrđenu činjenicu kazati upravo to, da se na književnom radu hrvatskih glagoljaša već davno prije 14. vijeka izgrađivala književnost zajednička svim hrvatskim stranama, od kojih su samo sjeverozapadne ostale vjerne

Ćirilovoj glagoljici, dok je u drugim stranama još od 12./13. vijeka preotimala pa u 14. vijeku konačno preotela mah ili ćirilica (Bosna, Zagorje srednje i južne Dalmacije) ili latinica (dalmatinski gradovi i Posavska Hrvatska) (...)

A važnost ovih proširenih područja hrvatske sredovječne književnosti za razvojnu liniju od crkvenoslovenskog odsjeka preko pučko-narodnoga u renesansni umjetnički odsjek starije hrvatske književnosti upravo je golema. Prijelaz od crkvenoslovenske pismenosti u narodnu pismenost na živom jeziku izvršen je u potpunosti baš u oblasti hrvatske latiničke i ćirilske pismenosti, kao što su na ovoj pismenosti bili izgrađeni i temelji hrvatske renesansne umjetničke književnosti 15./16. vijeka. Kod konzervativnih popova glagoljaša, baš kao i kod srpskih pravoslavnih kaluđera, baština ćirilometodske pismenosti stoljeća i stoljeća čuvala se u pismu i u jeziku bez većih promjena, naprotiv u onim hrvatskim stranama, gdje je još možda za vladanja hrvatskih narodnih vladara slovensko bogoslužje uzmicalo pred latinskim, tekstovi stare crkvenoslovenske pismenosti, bez kojih u smislu redovskih statuta ni redovnici zbog raznih pobožnosti internoga karaktera, a ni svjetovno svećenstvo zbog vjernika nisu mogli biti, počeli su se prepisivati u običajnije im latinsko pismo, pri čemu je crkvenoslovenski jezik bio zamijenjen živim govorom vjernika i redovnika nižih stepena. A kako je taj proces bio najprije vršen u oblasti crkvene pismenosti čakavske Dalmacije, u jeziku najstarije hrvatske sredovječne književnosti na bazi živih govora čakavsko je narječje dobilo i imalo prevlast nad druga dva hrvatska narječja. Tako su npr. tragovi nekadašnje čakavske prevlasti u pismenosti i štokavskoga Dubrovnika mogli biti likvidirani tek u toku 16. vijeka« (str. 590/1).

Prvu moderno koncipiranu povijest hrvatske književnosti dao je Mihovil Kombol. Iako je njegovo gledanje na književno stvaralaštvo proizašlo iz Croceove doktrine, što se vidi iz mnogih oštrijih ocjena, ipak je ovdje starija hrvatska književnost prvi put prikazana u svojoj cjelovitosti i zaokruženosti, a u sklopu evropske kulturne tradicije, koja se odražavala kod nas od najstarijih vremena do danas.

Zanimanje M. Kombola za probleme dopreporodne hrvatske književnosti pada u godine njegova povezivanja s M. Krležom i suradnje u *Književniku*. To zanimanje ide usporedno s njegovim radom na prevođenju Dantea: te dvije strasti pratile su ga do kraja života, ali prijevod *Raja* Kombol ipak nije priveo svršetku. Njegova pak *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1945, 1961²) ostvarenje je senzibilnog umjetnika i ozbiljnog znanstvenog radnika, to je pregled književno vrijednoga i plodnog u starijoj hrvatskoj književnosti. Kombol je već od prvih svojih znanstvenih radova s područja povijesti naše književnosti insistirao na njenoj prostornoj cjelovitosti, bez obzira na pismo, i na njenoj umjetničkoj zaokruženosti. U polemici u *Književniku* 1928. god. on prigovara A. Barcu, autoru članaka o književnosti u Stanojevićevoj *Enciklopediji SHS:*

»Govoreći o hrvatskoj književnosti 16—17. vijeka bez Dubrovnika (koji je napose obrađen), karakterizovao je pisac (tj. A. Barac) to doba više po pučkoj katoličkoj književnosti nego po najrazvijenijoj dubrovačko-dalmatinskoj. Brkajući »crkveno« i »religiozno« i ne vodeći računa o tom da je katolička reformacija, zadržavši renesansne forme, pojava novoga vijeka i da su »Suze sina razmetnoga« ljepše djelo od »Satira«, pisac naglašuje »crkveni karakter« i »srednjevjekovni duh« te književnosti i tvrdi: »Rimska crkva, sa svojom težnjom za univerzalnošću i nivelacijom nacionalnih osobina, nije bila sklona razvijanju narodnih literatura«. A kako to, da katolički Talijani imaju Dantea i Petrarku u doba kad su pravoslavni Rusi čitali o »drvetu krsnom« i »Od koliko je česti stvoren Adam« u onom svojem drvenom crkvenom jeziku? Kako to, da upravo zapadnoevropski katolički narodi (pa i Hrvati) pišu od srednjega vijeka u narodnim jezicima, dok pravoslavni Slovenci pišu mrtvim crkvenim jezikom, u kojem se nije mogla ni razviti nikakva poezija? Kako to, da do 19. stoljeća među južnim Slovenima samo katolički Hrvati imaju razvijenu ljubavnu poeziju, dramu itd., da hrvatski katolički pisci bilježe i

imitiraju narodnu pjesmu, da je Krsto Frankopan prvi pjevao u desetercu, da je Kačić katolički fratar? Da u Bosni npr. nisu pisali katolički fratri, ne bi se bilo pisalo uopće ništa. Humanizam se mogao razviti baš u katoličkim zemljama, gdje je crkva sačuvala znanje latinskoga jezika. (...) Sa svoga jednostranog stajališta g. Barac je prirodno došao do zaključka da je književna vrijednost cijele starije književnosti 'minimalna'.« *Hrvatska i srpska književnost u »Narodnoj enciklopediji SHS«* — Književnik 6/1928 (1).

U svojoj knjizi o povijesnom toku književnosti kod Hrvata do narodnog preporoda M. Kombol je i srednjovjekovnoj, predrenesansnoj književnosti posvetio razmjerno velik prostor — čak osam poglavlja svoje knjige — promatrajući to stvaranje u općeevropskim i domaćim okvirima. Zahvaljujući informacijama koje mu je davao prof. S. Ivšić, područje najstarije hrvatski zapisane riječi već se u toj knjizi nazire kao *književnost*. Sve ono što su pokušavali utvrditi dotadašnji proučavaoci, a posebno Ivšić i Fancev, sabrao je Kombol u ovoj genijalnoj kompilaciji koja još dugo vremena neće zastarjeti.

M. Kombol se problemima oko starije, pa i srednjovjekovne književnosti vratio u članku *Hrvatska drama do 1830.* (Hrvatsko kolo 1949, 2—3) i u sumarnom prikazu *Glagoljica i glagoljaši* (Jugoslavija, 1955, broj posvećen Hrvatskoj).

Priređivač hrestomatije koja izlazi u okviru *Pet stoljeća hrvatske književnosti* Vj. Štefanić već je prvim svojim radom s područja hrvatskih crkvenih prikazanja (*Jedno nepoznato hrvatsko prikazanje*, 1930) dao građu koja je utvrđivala F. Fanceva u uvjerenju o domaćim izvorima našeg srednjovjekovnog teatra. Nakon tog članka svoja je istraživanja usredotočio na probleme hrvatskoga glagolizma, u širokom rasponu od Baščanske ploče do zakašnjelih ostataka glagoljaške tradicije u 19. st. Ispitujući glagoljašku problematiku u mnogim monografijama i studijama Vj. Štefanić nije pomišljao na sintezu, ali ona se nužno nametnula kao *uvod* ovoj knjizi: *Hrvatska pismenost i književnost srednjeg vijeka* (3—62). Autor je ovdje sabrao sva svoja i tuđa iskustva o predmetu, dao inventar najvažnijih tekstova, zaokružio znanja o problemima s ovog područja i omogućio jedan cjelovit pogled u ovo područje hrvatske književnosti i kulture. Mislim da je jedno povijesno ispitivanje o najstarijem razdoblju naše umjetnosti i kulture riječi time bogato završeno: i uvod i hrestomatija tekstova pomoći će revaloriziranju i osmišljavanju ovog najstarijeg razdoblja naše književnosti.

Začinjavci ili srednjovjekovna književnost

Prva knjiga afirmirane i danas već neophodne kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* nosi sve odlike ove odlične serije: ona nije antologija, već hrestomatija; ona ne zaključuje istraživanja, već plodno započinje nova nastojanja; ona je otkriće jedinstvenog toka književnosti kojega smo danas svjesni — uz ostalo — zahvaljujući i ovim reprezentativnim izdanjima. Nakon ove knjige, kao i ostalih iz ove zbirke, možemo lakše sagledati i upoznati perspektivu naše kulture. Ova prva knjiga ima i jednu drugu osobinu, koje nemaju ostale knjige: ona prethodi naslovu kolekcije, ona kao i dio hrvatskih latinista, odnosno latinističke književnosti kod Hrvata, pomiče našu zapisanu riječ duboko u prošlost, u sam početak kulturnog i socijalno-političkog osvješćivanja Hrvata na današnjem našem prostoru. U tome je ova knjiga značajnija od drugih jer je svjedočanstvo o korijenima naše kulturne prošlosti koji ponajčešće nisu bili ni dovoljno poznati ni vrednovani.

Uređivački odbor edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* pripremajući plan za ovu biblioteku, opterećen naslijeđenim spoznajama o siromaštvu naše srednjovjekovne književnosti (treba priznati da su ovakvo mišljenje skrivili i ozbiljni znanstveni radnici kao B. Vodnik i A. Barac, koji nije imao nikad naročitog smisla za srednjovjekovnu književnost), predvidio je za prvu knjigu, dakle za »predknjiževnost«, »pismenost« jednu knjigu, koju evo danas imamo pred sobom. Slična po koncepciji serija *Srpska književnost u sto knjiga* predvidjela je i ostvarila dvije knjige stare srpske srednjovjekovne književnosti u redakciji D. Pavlovića, u nešto drugačijoj edicionoj praksi, tekstovi su naime prevedeni na suvremeni jezik.

Urednički odbor je prvu knjigu serije nazvao orijentaciono *Začinjavci*, a mi smo dobili potpuno zaokruženu, smislenu i bogatu građu *književnosti* jednog dugog i zapravo plodnog književnog razdoblja. Istina, i danas će netko, po starom običaju, ovu književnu djelatnost nazvati pismenošću, podrazumijevajući pod tim pojmom manje važno i manje nadahnuto stvaranje i djelovanje, ali mislim da se svatko može uvjeriti kako velik broj tekstova koji je ušao u ovu knjigu zaista predstavlja one zajedničke, općeevropske književno plodne klice, iz kojih se razvijala i naša i susjedne slavenske, kao i neslavenske književnosti Evrope. Kod toga upravo je hrvatska književnost vršila posredničku ulogu između Istoka i Zapada, što se nikad dovoljno ne ističe, a važno je za povijest evropskih književnih predanja.

Pet stoljeća hrvatske književnosti ovom knjigom tonu u duboku prošlost, dobivaju perspektivu punih jedanaest stoljeća zasvjedočenog književnog djelovanja na našem narodnom jeziku i prostoru. Možemo, zaista, tvrditi da smo imali književnost na narodnom jeziku i ranije nego mnogi kulturni i u povijesti sretniji narodi Evrope, iako to ne znači da smo je uvijek bili dovoljno svjesni, i da nas je ona mogla uvijek jednako prezentirati u kolu velikih i državnih naroda Evrope. Dok se kod drugih naroda književna riječ rađala isključivo na latinskom jeziku, za one koji su taj jezik znali, kod nas se pisana riječ rađala za puk, narod, a izvjesna crta »pučkosti«, demokratičnosti — zbog naših posebnih društvenih i političkih prilika — ostala je u našoj književnosti prisutna trajno i postojano.

Problem oko začinjavaca, *začinjavački kompleks* naše srednjovjekovne književnosti, međutim, ni ovom knjigom nije riješen. Pitanje o stihu i književnom djelovanju začinjavaca ostaje i dalje otvoreno, uglavnom kao što je i bilo. Priređivač ove knjige svjesno se okanio svakog raspravljanja o začinjavcima, jer je on promatrao ovu književnu djelatnost kao *književnost*, odnosno *pismenost*, u prvom redu *glagoljaša* pa su začinjavci u takvom kontektu raspravljanja perifernog značenja. Mislim da smo još uvijek daleko od pravog rješenja ovoga pitanja.

Knjiga srednjovjekovne književnosti bila je planirana pod nazivom *začinjavci*, a stihovi koji su, uz prozne tekstove, u njoj sabrani daleko su od onog i onakvog pojma kakav nam je naša literarna povijest nudila. Možda bi u ovoj prilici trebalo krenuti u istraživanje o povijesti hrvatskoga i uopće slavenskog stiha. Začinjavački stih, kako pokazuje ova knjiga, najmanje će biti dvanaesterac, još k tomu dvostruko rimovan. Nije li »začinjavac« i danas živ u našoj folklornoj književnosti? On pretpjeva prvi stih, koji ostali ponavljaju, upravo onako kako se u Hercegovini pjevaju »gange«, ili u sjeveroistočnim krajevima »bećarac«. Pjevač prvog stiha, ili: prvi put pjevanog stiha, predvodi, izmišlja i stvara pjesmu onako kako nalaže prilika, zbivanje, situacija. Takav način pje-

461

vanja, vjerojatno s nešto bogatijim obratima u melodiji, sigurno je postojao i u davnini, on je mogao biti jedan od načina pjevanja stihova duhovne lirike, to više što je bio ukorijenjen u folkloru, a od folklora se najlakše moglo krenuti u stvaranja novog repertoara stihova. U baroku, posebno u kajkavskim krajevima, to se dogodilo na isti način, o čemu imamo izravnih svjedočanstava.

Konstantinu-Ćirilu pripisuju se stihovi *Proglasa Evanđelja*, prvih zapisanih slavenskih stihova uopće, a ti su stihovi bili dvanaesterci. Očito je dvanaesterac ležao u osnovi staroslavenskog jezičnog izražavanja, odnosno bio je ukorijenjen u strukturi najstarije slavenske poezije. Upravo je *Proglas Evanđelju* pogodan za ispitivanje povijesti slavenskoga stiha: u doba kad je fiksiran pismom onako kako nam se danas sačuvao, slavenska jezična situacija bila je već drugačija. Pošto su poluglasi postali prošlost, a jezik se razvijao u novim oblicima, stari dvanaesterac postao je jedanaesterac, deseterac, deveterac, npr.

Se že jest dar: Matej, Marko, Luka, Joan 12
učet v's narod glagoljušte 9/10
jeliko lěpotu svoim dušam 10
vidite, ljubite i raduite se... itd. 12

što bismo zapravo najlakše preveli desetercima;

Dar je: Matej, Marko, Luka, Ivan
koji uče narod i govore:
svi koji ljepotu svojih duša
promatrate, ljubite s veseljem itd.

Od starog dvanaesterca put vodi ili k desetercu još nedefiniranog oblika ili postaje novi dvanaesterac, ali koji bi trebao poprimiti neke čvršće oblike stihovne organizacije, što se zaista desilo s hrvatskim dvanaestercem. Čini se da oba stiha mogu živjeti u simbiozi. Nije nevažno ovdje ne spomenuti da je dvanaesterac u jednoj rugalici zabilježen u Srijemskim Karlovcima, dakle u pravoslavnoj sredini, još 1799. god.:

Daleko se čuje čerevička dika
jer oni imaju svoga popa bika.

Rimovanje dvanaesteraca na kraju i na sredini bit će, prema tome, više manira učenih, književno izobraženijih pjesnika, onih koji stihove pišu, a ne recitiraju prema prilikama i situaciji, on je dakle više stih »po zakonu onih starih poet«, a manje »po običaju naših začinjavac« kako bi rekao Marulić. Kod toga se možemo sjetiti i na pentametar latinskog elegijskog distiha koji je morao imati veliku ulogu u stvaranju stiha naše pisane književnosti najstarijih razdoblja, jer on drži ritamsku osnovicu vrlo čvrsto i određeno, a u našem jeziku stih se osjećao kvalitativno. I crkveno stihotvorstvo srednjega vijeka na latinskom jeziku baziralo se na kvaliteti, u kojoj je rima bila organizator stiha. Mislim da će se u istraživanje o prvim hrvatskim zapisanim stihovima morati krenuti od ove knjige srednjovjekovne književnosti, odnosno od tekstova koji su ušli ili mogli ući u nju. I u tome je uloga ove knjige velika.

Obično početke hrvatske pismenosti i književnosti vezujemo za djelovanje braće Konstantina-Ćirila i Metodija. Tako čine uglavnom i drugi slavenski narodi, posebno Česi, Slovaci, Bugari, Makedonci, i na kraju Rusi. Književnost i pismenost kod nas, međutim, pojavljuje se i ranije, kao što tvrdi i priređivač ove knjige, prof. Vj. Štefanić. Početke ove kulturne djelatnosti možemo danas tek naslutiti, jer nam ništa iz tog

462

najranijeg razdoblja nije sačuvano. Kršćanstvo je prodiralo u hrvatski narod čim se on doselio i smirio na našem današnjem prostoru, a to znači da je određena kultura riječi i zapisivanja bila prisutna rano, barem koje stoljeće prije misije Konstantina-Ćirila i Metodija.

Kultura zapisivanja na našem narodnom prostoru bila je vrlo rano razvijena: na cjelokupnom hrvatskom prostoru postojali su spomenici rimske kulture, a među njima istaknuto su mjesto zauzimali spomenici pisma. Hrvatski knezovi i kraljevi dali su svoje ime klesati na dovratke u crkvama i zadužbinama koje su podigli. Iz najzapadnijeg dijela hrvatskog državnog prostora nalazimo najstarije glagoljskim pismom pisane kamene spomenike: Baščansku ploču, Valunsku ploču, Plominski natpis i nešto kasnije Grdoselski ulomak u središtu Istre. Da kultura zapisivanja u kamen nije postojala i ranije, kao baština rimske kulturu, ne bi ni tako složeno i komplicirano pismo kao što je poluobla glagoljica našlo puta da se saživi s kamenom.

Kultura izgovorene i pisane riječi njegovala se u srednjem vijeku i na barbarskim jezicima, a ne samo na latinskom ili grčkom jeziku, a ovi su jezici živjeli vrlo dugo u simbiozi na našoj obali, u neposrednom susjedstvu s hrvatskim jezikom. Kako su mogle izgledati prve hrvatske molitve i zaklinjanja ne znamo, nećemo vjerojatno nikada ni znati. Moralo je to biti slično kao u Brižinskim spomenicima, koji imaju već odnjegovanu kulturu izražavanja. Da je bilo moguće lako uspostaviti jezičnu kulturnu atmosferu potpomoglo je i folklorno stvaralaštvo o kome imamo odličnih svjedočanstava iz toga najranijeg povijesnog razdoblja.

Kulturna i idejna baština solunske braće došla je među Hrvate vrlo rano. Da li su oni sami djelovali među Hrvatima, teško je reći, ali njihovo je djelo rano oplodilo književna i kulturna nastojanja na našem nacionalnom terenu.

Njihova uspomena, a to je također značajno, dugo je živjela među Hrvatima, iako je u kasnijim stoljećima bila zasjenjena autoritetom sv. Jeronima. U našoj srednjovjekovnoj književnosti nailazimo na dragocjene dijelove Žitja Konstantina-Ćirila i himne sastavljene njima u čast.

Pokušavalo se već više puta umanjiti utjecaj i značenje misije solunske braće na početke hrvatske književnosti. I danas još postoje pojedinačna mišljenja o nekoj bogatijoj književnosti na našem jeziku prije moravske misije, ali u neko veće značenje te književnosti treba sumnjati, kao što je to ovdje učinio i Vj. Štefanić. Bez sumnje je, međutim, izvjesna crkvenoupravna organizacija među Hrvatima postojala i ranije, pa se zato i baština solunske braće mogla lakše i trajnije ukorijeniti među Hrvatima koji su vrlo rano bili pod jakim zapadnjačkim utjecajem.

Priređivač hrestomatije književnih tekstova srednjega vijeka, prof. Vj. Štefanić, bio je pod jakim dojmom tradirane književne riječi: najveću važnost dao je *književnim* (što pripada *knjizi*), upravo knjiškim tekstovima, općenito poznatim i u ostalim književnostima Evrope: apokrifima, legendama i slično. Sve ono što je smatrano u srednjem vijeku književnošću došlo je u ovoj knjizi do izražaja, dok je manje vidljivo ono što je — makar i siromašnije — stvarano kod nas, i što je interesantno kao svjedočanstvo u našoj borbi s izrazom.

Prof. Vj. Štefanić je hrestomatiju srednjovjekovnih hrvatskih tekstova podijelio u deset odsjeka, po »književnim vrstama«, da tako uvjetno nazovemo ovakvu podjelu. U predgovoru knjizi on je pratio *povijest* književnih tekstova bez obzira na »književne vrste«, pa je tako dao

i važan kataloški pregled književnog nasljeđa. Ograničenost prostora i popularizatorska namjena edicije diktirala je da se u hrestomatiji duži tekstovi donose samo u odlomcima, da se donose poznatiji, bolje tradirani tekstovi, pa je to sve uvjetovalo da smo dobili knjigu s izborom tekstova koji svjedoči o našoj povezanosti s evropskom kulturnom sferom, ali mnogo nam manje daje uvida u domaće stvaralaštvo (posebno u prozi), koje se očitovalo u nepretencioznim zapisima i bilješkama u kodeksima.

Svojevremeno je Đ. Sp. Radojčić izdao antologiju stare srpske književnosti (*Stara srpska književnost XI—XVIII veka*, 1960) u kojoj se nalaze samo istrgnuti fragmenti različitih tekstova, a među njima su nepretenciozni zapisi najbrojniji. Takvi zapisi, koji na nas djeluju kao neke poetične krhotine većih cjelina, mogli su ući i u ovu knjigu srednjovjekovne hrvatske književnosti. Možda bi time ova knjiga bila manje »knjiška«, a više poetična, neposredna u svom izrazu, što nas uvijek može ugodno iznenaditi. U *Korablji začinjavca* — antologiji čakavske poezije ušao je npr. zapis žakna Jurja iz Roča o prvoj hrvatskoj štampanoj knjizi, a to nije samo šturo izvještavanje nego emotivno izražen stav prema tom važnom događaju:

Vita, vita!
Štampa naša gori gre!
Tako ja oću,
da naša gori gre. (...)
To pisa Juri, žakan iz Roča.
Bog mu pomagaj
i vsem
ki mu dobro ote.

I pravni tekstovi, poimence oporuke, »teštamenti«, mogu imati sve odlike literarnih tekstova, tekstova koji dobro osjećaju važnost lijepog, skladnog izražavanja. Spomenut ću ovdje, nasumce. takav *teštament* Jelene, sestre hrvatskoga junaka Petra Kružića: pravni sadržaj bio je važan za njezine suvremenike, ali kad danas pokušamo pročitati ovu oporuku, ona na nas djeluje kao neka magična brojanica, puna boja i tajanstvenosti, *teštament* nije dakle ostao mrtvo i neinteresatno slovo. Pisar je poznavao način dobroga pričanja, on upotrebljava i *epitheton ornans* kao u narodnoj pjesmi, on, dakle, svjesno teži za tim da nas subjektivno zainteresira. Odvojit ću govorne članke (sintagme), da bolje osjetimo tenziju rečenice:

...Ošće dah popu Ivanu Bateloviću
dvi kupi s zakrovci*
i jednu sablju okovanu...
Ošće dah knezu Ivanu Vidasiću
škofiju** i konja
i veruge male zlate
i suknju belu na cvite zlate...
Ošće dah Stepanu škofiju
— kako se udrži u testamentu—
i zastavi ju u mane Kopisičić Petar
za dukatov sto;
i tu istu škofiju držim za dlg moj
ki je mani dlžan Stepan sužnja
pod dukatov sto
i za konja vranoga...
Ošće dah Bariši Kačiću sužnja

* 2 čaše s poklopcima
** skupocjenu kapu

pod trista dukatov,
i rekoh mu vzeti ot toga
dukatov sto
za glavu pokojnoga brata,
ča ju prnese na Trsat...

Prvi odjeljak hrestomatije — *Historijski i pravni spomenici* — donosi nekoliko vrlo značajnih tekstova. U prvom redu to je Baščanska ploča. Ona posjeduje svoju nesumljivu povijesnu vrijednost, ali ona je tu svoju važnost već nadživjela i već je davno vezala uz sebe simboliku hrvatske narodne dinastije. Nesumnjive literarne kvalitete posjeduje i Hrvatska kronika, slobodna hrvatska redakcija Ljetopisa popa Dukljanina.

U knjizi hrvatske srednjovjekovne književnosti Baščanska ploča čini dostojan početak: ona je po važnosti društveno-političkog trenutka i položaja zaista vrijedna svake pažnje, iako ima i ranijih spomenika pismenosti i poezije vezanih za hrvatski narodni prostor, kao što su npr. Bečki i Kijevski listići.

Obično se ističe da je Baščanska ploča »više pravni dokumenat nego književni tekst«, ali ona nesumnjivo nosi odlike književnog, tradiranog izražavanja, što obično nije do sada nikad isticano. Sigurno je kultura izražavanja, a i folklorna riječ, riječ narodne pjesme, poslovice ili zaklinjanja djelovala i na epigrafsku sadržinu zapisane riječi. Pokušajmo u sačuvanijem dijelu odrediti govorne članke (sintagme) — onako kako ih danas osjećamo — i vidjeti tendenciju ritmičkog konstituiranja rečenice:

...Az opat Dobrovit 6
zidah crekav siju 6
i svojeju bratiju 7
s devetiju 4
v dni kneza Kosmata 6
obladajućago 6
vsu Krajinu. 4

Već sam spomenuo kako su dosadašnji proučavaoci zapis popa Martinca čitali i tumačili kao odlično svjedočanstvo o Krbavskoj katastrofi (»tipičan pisarski zapis i neposredno historijsko svjedočanstvo«, str. 82), iako je taj tekst također odličan primjer naše najstarije poezije, koja se nadahnula na biblijskim tekstovima i jeziku: emocije još nisu potražile stih, one su se raspjevale u širokom govornom zamahu kakav je i u Bibliji. U antologiji čakavske poezije *Korablja začinjavca* taj je tekst objavljen kao pjesma, priređivač se nije, naime, držao krutih, formalističkih »tekstoloških« zahtjeva, nego je tekst ovog zapisa grafički oslobodio. Tako oslobođen tekst recitiran je na nekoliko javnih priredaba, shvaćen je i prihvaćen kao tekst s nesumnjivim poetskim kvalitetama.

M. Dizdar u zapaženoj knjizi *Stari bosanski tekstovi* (1969) donio je velik broj jednostavnih i impresivnih zapisa sa stećaka. Upravo su ovi zapisi sa knjiga i »kamenova« osnovni izvori ove poezije bosanske. U našu knjigu ušla su tek dva ovakva zapisa sa stećaka, malo duža i smislenija, ali ne i najtipičnija i najljepša (kod Dizdara str. 201 i 179). Svakako bi veći broj bosanskih tekstova, posebno onih ikavskih, dobro došao u jednoj opširnijoj i opsežnijoj hrestomatiji starih hrvatskih poetskih tekstova. Također bi u takvoj hrestomatiji (čak s antologijskim mjerilima) trebalo donijeti nekoliko neposrednih, često puta zaista poetskih zapisa popova glagoljaša i prepisivača tekstova. Takvi tekstovi

ponekad mogu djelovati ne samo kao svjedočanstvo o vremenu već i o sudbinama ljudi osjetljivih za lijepo i dobro. Na rubovima knjiga često se rađala poezija koja je i za naše vrijeme interesantna: evo zapisa popa Tomaša Petrinića iz Banja Dvora kod Brinja iz 1503. g.:

Az jesam kako gredući po vrti prekrasni,
zbirajući najliplji cvit,
ali krasan vinac.
I hoću da tomu momu sabraniju bude ime
cvet vsake mudrosti.
I ako niko zgrišenje u tom je
— i mnju da ni prež njega —
i prošu onih ki budu tu čtali
da narede ili naprave moje zgrišenje
njih mudrostiju.

U pregledu književnog nasljeđa srednjovjekovne naše književnosti spomenut je i Istarski razvod, ali u hrestomatiji, među različitim statutima i regulama, on nije našao svoje mjesto. Priređivač ima puno pravo na svoj vlastiti izbor, i nitko mu ne može zamjeriti što je jednom spomeniku dao veću važnost nego drugome. Međutim, među pravnim spomenicima: Vinodolskim zakonom i Poljičkim statutom i različitim regulama Istarski razvod zauzima istaknuto mjesto upravo po svojim elementima *pripovjedne* proze. Mislim da se može tvrditi da je u njemu prozni izraz na svoj poseban način vrlo živ i zanimljiv, te se ovaj spomenik naše pismenosti i književnosti (u isti mah) više doima kao putopis ili reportaža nego kao pravni tekst:

»I bivši v jutro poli maši, sedoše v cimiteri svetoga Petra jedni pod smokvu črnicu, a jedni pod brest. I tu da gospodin knez preda vsu tu gospodu listi Petru Slovenjaninu z Gračišća na njega slobošćinu, ku mu da, i svećaše gospodin knez i gospodin markez, i vsa gospoda i deželani. I tako idoše, a pred njimi starci z Gole Gorice i s Krbun naprid, i dosti drugeh dobreh ljudi z drugeh mest, ki znajahu pravdu i razvodi i termeni meju njimi... I od tu gospodin Menart naprida jezdeći, i starci kažući i pravi list v ruci noseći, čtući ga, ki biše pisan na razvodeh prveh, na let Božjih 1170... i svakoj strani liste pisaše jezikom hrvackem i latinskem, a sebi gospoda shraniše jezikom nemškem...«

Drugi odsjek hrestomatije — *Biblijski i liturgijski tekstovi* — donosi nekoliko kulturnohistorijski vrlo važnih tekstova: to je u prvom redu fragmenat Grškovićeva Apostola (kod nas običnije: Djela apostolskih), zatim parabola o mudrim i ludim djevicama (Matej 25, 1—13). Iz istog evanđelja je i Besjeda na gori iz Hvalova bosanskoga rukopisa. Za nas je od posebnog interesa odlomak Pjesme nad pjesmama gdje je biblijski tekst prilagođen našem primorskom ambijentu (»i pridi, prijateljnice moja i golubice moja, / po okancu ot kamene meju gromaču / i javi mne lice tvoje!«) a po svojoj neposrednosti i izvornosti ovaj tekst zaslužuje i danas svaku pažnju. Tekst Apokalipse uzet je iz bosanskih rukopisa, pa je i na taj način naglašena jedinstvenost najstarijih naših tekstova.

U ovom odsjeku neobično je interesantan stari tekst duhovne pjesme *Ideši že, milostivče, ka požrtiju* koji svojim jezikom i strukturom poetske rečenice ide u najdublju starinu. (Napomena 7 u tom tekstu nema opravdanja, usp. Ivan, 11, 16. Uopće su napomene pod tekstovima ponekad nedostatne, a nekad i neuvjerljive kao npr. na str. 343 gdje se za uzvik čuđenja nad tajanstvenosti »Čti nebore, ako razumeš!« kaže da je »pisarski dodatak koji ima samo taj smisao da ispuni prazninu u retku«!)

Treći odjeljak, koji tematski čini zaokruženu cjelinu, sadrži apokrife. Ta vrsta srednjovjekovnih književnih tekstova bila je u središtu znanstvenog proučavanja tokom 19. i 20. st., a ona i danas predstavlja interesantno poglavlje starijih slavenskih književnosti. Tekstovi slavenskih apokrifa, a među njima su hrvatskoglagoljski imali istaknuto mjesto, izdavani su relativno dobro i često, jer su upravo oni našim komparatistima pokazivali onu književnu bratsku zajednicu evropskih naroda srednjega vijeka. Međutim, treba ovdje posebno istaknuti da su svi ovi tekstovi za našu knjigu ponovno pregledani, a neki se ovdje i prvi put izdaju.

Svakog proučavaoca najstarijeg evropskog književnog nasljeđa zanimat će sigurno Djela Pavla i Tekle, Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera (sjetimo se Homerove *Odiseje*, i čak još više: Marinkovićeva *Kiklopa!*), ili Protoevanđelje Jakovljevo, obično zvano Evanđelje djetinjstva. U ovom odjeljku interesantno je i jezički i tematski Nikodemovo evanđelje, od kojega je jedan dio izdan prema Pazinskim fragmentima iz 14. st. I drugi tekstovi, kao: Smrt Bogorodice, O krsnom drvetu, a posebno Život Adama i Eve i Avramova smrt mogu zainteresirati ne samo uski krug onih koji se srednjovjekovnom književnošću bave, nego i svakoga koji se pisanom riječi zanima. Na koncu treba spomenuti i apokrif o Prekrasnom Josipu, koji je kao malo koja tema doživio bogatu i raznoliku sudbinu u svjetskoj i posebno u hrvatskoj književnosti. Sjetimo se samo Firdusijeva epa u muslimanskom svijetu i romana T. Manna u modernoj književnosti. U hrvatskoj književnosti tom su temom bili zaokupljeni: M. Vetranović, Lukrecija Bogašinović, A. Tomiković, G. Čevapović, P. Vuletić i drugi.

Četvrti odjeljak *Vizije* donosi šest tekstova koji će interesirati uži krug poznavalaca ove srednjovjekovne literature. Ovakvi su tekstovi djelovali dugo vremena na slušaoce i čitaoce, bili su visoko cijenjeni po svojoj tajanstvenosti, a utjecali su i na folklor: na narodne pjesme, prikazanja i vjerovanja. U našoj hrestomatiji zastupani tekstovi predstavljaju dobar izbor u kome se pokušalo dati sve značajnije iz ove viliterarne vrste: Baruhovo viđenje, Pavlova apokalipsa, Tundalovo viđenje, Čistilište sv. Patricija i dva prenja: Viđenje sv. Bernarda i Razgovor meštra Polikarpa sa smrću.

Peti odjeljak *Čudesa Marijina* obrađuje bogato srednjovjekovno nasljeđe, korišteno vjekovima u pučkim propovijedima, narodnim pjesmama i pripovjetkama, a također i u literaturi kao što je Goetheov Faust ili priče A. Francea. I u našoj starijoj literaturi ova je vrsta bila vrlo raširena, u sva tri pisma i na sva tri narječja. Postoje čak i dva štampana izdanja: glagoljicom (Senj 1507. ili 1508) i bosančicom (M. Divković, 1611).

Svetačke legende naslovljen je šesti odsjek, u kome nalazimo nekoliko kulturnohistorijskih vrlo interesantnih tekstova. Važnost ovih tekstova je naročito velika kad znamo da su se neki od ovdje priopćenih tekstova sačuvali samo u hrvatskoglagoljskoj i ruskoj književnosti. Do danas nam ta pojava nije razjašnjena: kako se desilo da su hrvatski tekstovi u mnogo slučajeva srodni s ruskima, a ne npr. sa srpskima ili bugarskima, u dubokoj starini kao i u kasnijim stoljećima. Od tekstova u ovom odjeljku od posebnog su interesa Žitje Konstantina-Ćirila. Hrvatski je tekst adaptiran prema potrebama zapadne liturgije, vjerojatno vrlo rano, na našem terenu. Ova su žitja prvi samostalan i originalan slavenski tekst uopće. Legenda o sv. Većeslavu (Václavu) sačuvana je samo na ruskom i na hrvatskom jeziku, a slično je i s legendom o sv.

467

Eustatiju iz Pazinskih fragmenata. Legenda o sv. Aleksiju dobro je poznata u evropskim literaturama, ona je prethodnik evropske komedije raspoznavanja (daleki rod npr. Držićeva *Dunda Maroja* i *Diogeneša* T. Brezovačkoga, koji je osim toga i autor drame *Sv. Aleksi*). Ovdje treba spomenuti i Legendu o sv. Mavru jer je vezana za istarski grad Poreč. Vrlo je star tekst Života sv. Katarine (prijepis iz XV st.) s dvostruko rimovanim dvanaestercima kao responzorijima. Od posebnog je interesa kao čitka, psihološki nijansirana proza Legenda o sv. Ivanu Zlatoustom, koja je i M. Kombola oduševila. U našim krajevima raširene su bile legende o sv. Jeronimu »Dalmatinu«, od kojih se ovdje donose dvije.

Sedmi odjeljak hrestomatije srednjovjekovne hrvatske književnosti *Priče i romani* donosi vrlo poznate i raširene tekstove evropske srednjovjekovne literature. Na prvom su mjestu tzv. Žića sv. otaca, poznata u staroj slavenskoj književnosti vrlo rano (Sinajski i Mihanovićev Paterik), ali naš sačuvani latinički tekst nije te redakcije. Ne treba ovdje posebno nabrajati važnost i odlike poznatih starih tekstova: Barlaam i Jozafat, Premudri Akir, Roman o Troji, Aleksandrida itd.

Poučna proza je osmi odjeljak hrestomatije (u koji su mogla ući, zapravo, Žića svetih otaca umjesto u *Priče i romane*). Ovo je tipična srednjovjekovna literatura: treba u prvom redu spomenuti Besjede triju svetitelja, odlomke Fiziologa, osobito o ptici halandri i o orlu. Zbunjenost srednjovjekovnog čovjeka, ali i njegova saživjelost s prirodom koja ga okružuje, najviše se očituje upravo u tekstovima ovakve vrste. U hrestomatiji zaslužuje posebnu pažnju Lucidar — knjiga svakovrsnog znanja. Jedan manji umetak u prevedeni hrvatski tekst, a koji se odnosi na Učku, kao i priča o slavuju (Pritač od slavića) ima i danas čar neposrednog doživljavanja pejsaža, i ušao je u *Korablju začinjavca:*

Vaspet je jedna vlast*
jaže zovet se Istrija.
I v tej zemlji je jedna gora,
jaže zovet se latinski Olinfos,
ježe je Učka.
I te gori visokost
ide daže** pod oblaki.

Deveti i deseti odjeljak hrestomatije srednjovjekovnih hrvatskih tekstova *Pjesme* i *Dramsko pjesništvo* pokreće brojna pitanja vezana za problem najstarije hrvatske poezije i začinjavaca. Upravo će ovaj izbor od tridesetak tekstova pomoći u daljnjem istraživanju o povijesti i sudbini hrvatskoga stiha — od himne Ćirilu i Metodiju, tvorcima slavenskog pisma i književnosti, preko poznatih pjesama iz Pariškog kodeksa, najstarijeg i najznačajnijeg srednjovjekovnog kanconijera (Pisan sv. Jurja; Zač mi tužiš, duše; Svit se konča) i Šibenske molitve do prvih prikazanja koja su niknula na našem prostoru upravo zahvaljujući domaćem, začinjavačkom stihu.

Priređivač — upravo sastavljač ove knjige — Vj. Štefančić i njegovi suradnici: B. Grabar, A. Nazor i M. Pantelić prema mogućnostima dosadašnjega znanja i poznavanja problematike o srednjovjekovnom književnom stvaranju na hrvatskom jeziku, odlično su ostvarili knjigu koja je mogla biti i opširnija i gradivom bogatija, ali i ovakva kakva je pred nama, ona jasno svjedoči o bogatom duhovnom iskustvu vremena

* zemlja
** sve do

468

koje obrađuje, odnosno prezentira. Ona daje naslutiti i one probleme koji su zbog ograničenosti knjige izostali. Ono što je ostalo izvan korica ove vrijedne knjige spomenuto je da postoji i da također sačinjava zgradu naše srednjovjekovne književnosti, pa se u nova otkrića može krenuti s ovom hrestomatijom.

Knjiga hrvatskih srednjovjekovnih tekstova dobro će doći u svakom novom istraživanju onog dijela naše kulturne baštine, koji se tako često zanemarivao. Razdoblje najranijeg srednjovjekovnog stvaralaštva na našem jeziku bilo je do sada slabo poznato i malo obrađivano, tekstovi su bili ili loše i nepouzdano izdani ili uopće neizdani, dakle: nepristupačni. Način na koji je ova knjiga izdana (njena ediciona praksa) potpuno može zadovoljiti proučavaoca književne riječi, a možda tek nešto manje proučavaoca jezika (ili, što je možda pravilnije, proučavaoca pravopisa i pravopisnih normi srednjega vijeka).

U općem pomanjkanju dobrih izdanja naših starih tekstova ova knjiga je za sada najbogatiji i najpouzdaniji izvor informacija o našoj srednjovjekovnoj književnosti, njenim tekstovima, problemima, i bez nje se povijest hrvatski pisane riječi, kao ni povijest jezika i povijesna slika naših dijalekata, neće moći zamisliti.

I na koncu: ovom knjigom je zapisana riječ na hrvatskom jeziku u srednjem vijeku od pojma *začinjavac* prerasla u pojam *književnost*. Riječ je dakle o *hrvatskoj književnosti srednjega vijeka*.

Nikola Bonifačić Rožin – Zagreb

DAROVNICA KRALJA ZVONIMIRA OPATIJI SV. LUCIJE KOD BAŠKE NA OTOKU KRKU

Drago mi je što u ovom jubilarnom broju Zbornika za narodni život i običaje mogu pisati o problemu posjeda kralja Zvonimira na otoku Krku i njegova darivanja opatiji sv. Lucije, jer su jubilarci prof. Marijana Gušić i akademik dr Branimir Gušić pokazali osobito zanimanje za postavljena pitanja i sa mnom obišli na otoku Krku krajeve gdje je benediktinska opatija sv. Lucije nekada imala svoje posjede. Kao Krčanin zahvalan sam jubilarcima što i oni svraćaju pozornost na kulturne sadržaje još uvijek zagonetnog otoka Krka, ujedno im zahvaljujem što se mogu pri pisanju koristiti njihovim zapažanjima uz arheološku i etnološku lokalnu građu.

Pred kratko sam vrijeme objavio članak »Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča«[1] u kojem sam pokušao utvrditi da je kralj Zvonimir na otoku Krku imao posjed pod Hlamom i Triskavcem, dakle na današnjem lokalitetu zvanom Krase, a ujedno i to, da je on taj posjed poklonio opatiji sv. Lucije kod Baške, u današnjem selu Jurandvoru.

Nakon što sam dovršio taj članak, nastavio sam s ispitiavnjem arhivske građe, a ujedno sam skupljao etnografske i toponomastičke podatke. Zato sam ponovno obišao uglavnom južni dio otoka Krka, kako bih što potpunije upoznao ambijent gdje su se zbili događaji, kojih će se znatne posljedice odražavati u političkom i kulturnom životu otoka Krka, a i cijelog hrvatskog naroda. Postavljena pitanja nisu svagdje mogla dobiti odgovor. Razumljivo je, ostaju još mnoge pretpostavke u situaciji, gdje su stoljeća razvaljivala pastirske komarde i kraljevske dvore, opatijske samostane i pustinjačke nastambe, gdje su pisani spomenici nestali, gdje su se mjesna imena izmijenila, a međaši pomakli, i gdje je narod kroz pokoljenja zaboravio ili tek u izblijedjeloj predaji sačuvao spomen o davnim događajima i o njihovim nosiocima. Trebat će još mnogo upornа rada i zagrijana entuzijazma da se pravo shvati lakoničan glagoljski

[1] Bonifačić Rožin, Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča, Krčki zbornik, I, Krk

natpis na poznatoj Baščanskoj ploči pa da se kroz prizmu ovog spomenika upozna život na otoku Krku u ono doba. Do tog međutim treba skupljati i najmanje pojedinosti na osnovu kojih bismo mogli osvijetliti naš postavljeni problem. Evo najnovijih nalaza kako sam ih pribilježio obilazeći terene oko brda Hlama.

Još jedno ime na otoku Krku koje sjeća na kralja Zvonimira

Osim Baščanske ploče iz koje doznajemo da je Zvonimir kralj hrvatski nadario zemljištem Sv. Luciju, benediktinsku opatiju kod Baške, još je na jednom kamenom ulomku iz iste crkve uz ostala glagoljska slova uklesano i »zv'nimi(r)«.[2] Ovaj je ulomak najvjerojatnije suvremen Baščanskoj ploči. Kako je to Fučić ustanovio, to je dio druge takve ploče iz iste crkve, a obje su ploče stajale u crkvenoj pregradi.[3] Ova dva kamena jedini su pismeni spomenici na kojima je sačuvano ime kralja Zvonimira u hrvatskom obliku.[4]

Antroponim Zvonimir, danas tako čest kod Hrvata, u ovakvu općenitu upotrebu ulazi tek u prošlom stoljeću, s ostalim historicizmima u doba narodnog preporoda. Ranije tog imena gotovo nema u pisanim izvorima, pa ni u starijoj književnosti. Štaviše mi ni za ime kralja Zvonimira ne znamo pouzdano kako se izgovaralo. Samo u nekim mjesnim imenima dolazi prvi dio tog imena u obliku – zvoni –, u složenicama kao npr. Zvonigrad u Lici.

Ipak, kao da su još dva toponima na otoku Krku povezana s ličnim imenom Zvonimir. Zabilježeni su u Katastiku dobara bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku na otoku Krku.[5] Tamo se god. 1475. pod brdom Hlamom navodi *»terreno chiamato Svanimirov«*, a god. 1490. na Krasama, na obroncima brda Hlama i Triskavca leži posjed *»murai di Sminivero«*.[6] U obje grafije »Svanimirov« i »Sminivero« gledam isti prvotni oblik toponima tj. Zvonimirov ili Zvanimirov (posjed, dolac, lug ili sl. svakako posvojni pridjev od imena Zvonimir, i to pridjev muškog roda). To je zemljište moglo dobiti naziv prema imenu kralja Zvonimira kao dio ili ostatak negdašnjeg kraljeva posjeda u ovom kraju. Obje se parcele kako ih nalazimo u 15. st. nalaze na onoj krčkoj visoravni Krase gdje se nekada prostirao posjed opatije sv. Lucije, dakle na onom ima-

[2] Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški, Zagreb 1937, str. 72.

[3] Fučić Branko, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku, Ljetopis br. 64/1960.

[4] Štefanić Vjekoslav, Hrvatska književnost Srednjega vijeka, Zagreb 1969, str. 70. Na Baščanskoj ploči je kraljevo ime uklesano u originalu: Z'v'nimir'. Na mjestu drugog poluglasa Štefanić umeće vokal a, pa ime čita Zvanimir. Na ovakvo čitanje upućuje i toponim Zvanimirov na krčkim Krasama.

[5] Catastico delli beni della confraternita della chiesa di S. Zuane di Verbenico. Prepisao je dokumente krčki notar Petar Schinella 1564. Nalazi se u Zagrebu, Arhiv JAZU, sign. II. b. 34.

[6] Schinellin Catastico.

nju kojeg je kraj Zvonimir dao opatiji sv. Lucije, kako to znamo upravo iz Baščanske ploče. U mojem navedenom članku[7] pokušao sam dati novo čitanje do sad nerazumljivih mjesta na Baščanskoj ploči pa u izrazima Župan', Desin, Rakr. prepoznajem nazive odnosno mjesna imena onih pojedinih zemljišnih jedinica, što ih je kralj Zvonimir u okviru opsežnog posjeda darovao opatiji sv. Lucije. Ovi se lokaliteti i sad nalaze u predjelu, zvanom širim nazivom Krase na stranama brda Hlama i Triskavca, upravo na istom prostoru gdje se u 15. st. spominje teren s nazivom Zvanimirov. Podatak da kralj darovatelj ima isto ime koje je možda znatno kasnije nosio neki od vlasnika tog zemljišta, mogao bi dozvoljavati zaključak da se u tom, i to u toponimu a i u eventualnom kasnijem antroponimu zadržala predaja o kraljevu imenu.

Vezu ovih posjeda na Krasama s imenom kralja Zvonimira, odnosno s njegovim posjedovanjem tih zemalja, osvijetljuje i to što je god. 1464. teren zvan *»morai«* ili *»loco vocato Pollice et Sagamida«* na teritoriju Vrbnika sporno zemljište između dvije općine, Vrbnika i Baške.[8] Pravda o toj zemlji u 15. st. kao i mnoga kasnija međašenja prostranih pašnjaka na pobrdu Hlama i Triskavca vjerojatno proističu iz protivljenja Vrbančana kraljevoj darovnici. Ma da o tom za sad nemamo podataka, vjerojatno je kralj u svoje darivanje uključio dijelove baštinskih zemalja domaćih plemena, pa tako i onih u Vrbniku. Kasnije kad je poslije god. 1118. mletačka vlast dozvoljavala unutrašnje promjene na otoku, mogao je biti po prvi puta opatiji sv. Lucije osporen posjed upravo na te zemlje, pa neke od njih i natrag posvojene. Tako bi se mogla razumjeti izjava opata Dobrovita da nekad *»beše«* posjed *»cikula v Otočci«* u zajednici s ostalim opatijskim dobrima. Veneciji je bilo u interesu da podržava ova posvajanja i s tim da što više podruje spomen na hrvatsku kraljevsku vlast na otoku. Tako je i zemljište »murai di Sminivero« vraćeno vrbanskom komunu, gdje ostaje u posjedu sve do kraja 15. st. kad ga pojedinci vlasnici prodaju vrbanskoj bratovštini sv. Ivana Krstitelja.

Zato je to značajnije što se na otoku Krku osim navedenog toponima »Zvonimirov« javlja, iako svega jednom u 14. st. i vlastito ime u grafiji Svynimiri. Nosilac tog imena svakako je domaći čovjek koji, kad mu ime susrećemo, živi u gradu Krku. To je: *»Nicolaus filius Svynimiri de Vegla, imperiali auctoritate notarius, ac Veglensis canonicus«* ..., kako to donosi Ivan Crnčić u tekstu iz god. 1324. i to iz prepisa Bartolijeva zbornika.[9] Međutim u spomenutom Katastiku dobara vrbanske bratovštine sv. Ivana Krstitelja u dvije isprave datirane istog dana god. 1326. nalazimo i antroponim *»Nicolaus filius Dvinimi di Vegla«* i *»Nicolaus filius Dvinini di Vegla«*.[10] Kako je prepis Katastika, pa i tih dviju ispra-

[7] Bonifačić Rožin Nikola, navedeno djelo, str. 185–193.

[8] Vitezić Dinko La questione sui confini fra le comuni censuarie di Verbenico e Bescavalle, Triest, 1888, str. 105.

[9] Bartolijev zbornik, listine prepisane u XVIII stolj., Krk, Arhiv franjevaca trećoredaca. Črnčić dr Ivan, Najstarija poviest krčkoj ..., Rim 1867, str. 156.

[10] Schinellin Catastico.

va u njem, nastao tek god. 1564., to se u obje grafije radi o jednom čovjeku, a to je izvan sumnje onaj *»Nicolaus filius Svynimiri«*, jer i u navedenim ispravama »filius Dvinimi« odnosno »Dvinini« ima istu funkciju kanonika i notara u gradu Krku. Autoru prepisa Katastika ovo ime očito je bilo nepoznato pa ga on donosi u dvije grafije i očito u iskrivljenom obliku, uvjetovanom i derutnošću originala, zbog čega je bilo otešćano čitanje teksta, što otkrivaju i praznine sa točkicama u prepisima. Zato Črnčićev, odnosno Bartolijev oblik »Svynimiri« moramo uzeti kao bliži prvotnom izgovoru ovoga ličnog imena.

Oblik Svynimiri u službi ličnog imena u gradu Krku početkom 14. st. može naći opravdanje. Ovo ime tu očito proističe iz predaje o kralju Zvonimiru, održane u latinaškom krugu na Kvarnerskim otocima. Kao što su benediktinci u Osoru u laudama ili pohvalama spominjali poslije predstavnika crkvenog foruma još *»impera*(to)*ris nostri. N., cou omni exercitu suo, et famuli tui regi(s)nostri«*, vjerojatno Zvonimira,[11] tako su i krčki latinaši mogli u dobroj uspomeni zadržati ime hrvatskoga kralja. Bogatom donacijom snabdjevena opatija sv. Lucije bez sumnje je također u pravo vrijeme morala imati ime svog donatora u svojim laudama i molitvama (na Baščanskoj ploči se direktno pozivaju monasi da mole za njega), a sigurno se tada još dobro znalo za reformnu akciju ovog našeg dalekovidnog, a nesretnog narodnog kralja. Već samo darivanje jednoj benediktinskoj opatiji imalo je za cilj da se ovaj otok kao jedan važan i bogat kraj privuče u okvir kraljeve reformne politike, a u isto vrijeme da se tu potisnu i svladaju centrifugalne sile lokalnog konzervativizma i s njima povezanih tuđih protureformnih političkih uplitanja.[12]

Ipak, i pored mogućnosti da se predaja o kralju Zvonimiru u 14. st. u gradu Krku odrazila s ličnim imenom Svynimiri, moglo se dogoditi i obratno, tj. da je ovo ime iz toponima zadobilo službu ličnog imena. Po posjedu, koji je kako smo našli nosio naziv Zvonimirov, moglo je ime preći na vlasnika ove zemlje. U tom je moglo biti aluzija na posjedovni i društveni rang tog vlasnika, kako analogiju u tom nalazimo i sad na otoku Krku u običaju da se nekom imućnom i oholom gospodaru ironično kaže »Frančipan«, sjećajući se negdašnjih knezova Frankopana. Još slučaj dobivanja nadimka po posjedu, na otoku Krku imamo iz god. 1473. U spomenutom vrbanskom Katastiku među »homini da ben« navodi se i *»Marco Gherscich Ghisaz, Colinin fiol«*,[13] što prevodim sa Marko Gerščić (Herščić) Gižac (Hižac), sin Kolinin«. U istom se Katastiku majka tog Marka Hišca *»donna Colina«* spominje god. 1490., ali tu kao majka krčkog plemića Nikole Blažine. Taj je u ime svoje porodice (majke i braće) zajedno s plemićem Juricom Mirkovićem iz Paga, krčkim građaninom, prodao vrbanskoj bratovštini sv. Ivana Krstitelja

[11] Novak Viktor, Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII do XII stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, III, 1957, str. 48.
[12] Klaić Nada, Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X i XI stoljeću, Slovo 15–16, Zagreb 1965.
[13] Schinellin Catastico.

neka porodična imanja na Krasama, a među njima i spomenuti »murai di Sminivero«.[14] Prema tome su Marko Herščić Hižac i Nikola Blažina braća, jer se oba navode kao Kolinini sinovi. Oni su i suvlasnici imanja na Krasama, kojeg su kao braća do tada zajednički uživali, što je naglašeno u kupoprodajnom ugovoru. A na tom su imaju još stajale zidine, mirine (murai), da li dvora ili ekonomije, koje su nosile ime po kralju Zvonimiru i gdje se u tom dugo mogla održati predaja o kralju i njegovu imenu. Vjerojatno je posjedovanje tog imanja bilo povezano sa znatnim ugledom pa je Marko kao čovjek »da ben« mogao dobiti nadimak Hižac, to više što su okolne zemlje uživali »hlapčići« kako o tom svjedoči jedan toponim iz 16. st. (sačuvan do danas kod Golešina) u istom području pod Hlamom i kao što je možda ranije nadimak Svynimiri pripao ocu krčkog kanonika Nikole.

Osim ovih navedenih primjera u dva toponima i jednom antroponimu, na Krku nema više podataka o upotrebi imena Zvonimir. Značajno je međutim da se ime Zvonimir javlja na otoku Krku do kraja 15. st., dakle u vrijeme kad su knezovi Frankopani držali otok. Dolaskom Mlečana ovo se ime tu gubi. Iznenađuje činjenica da se u Baški, u samoj opatiji sv. Lucije god. 1565. više nitko ne sjeća donatora kralja Zvonimira. Za vizitacije krčkog biskupa Petra Bemba, na njegovo pitanje o osnutku opatije sv. Lucije, kapelan Ivan Tartrić odgovorio je legendom o kralju Beli: *»... un re Bella, re di tutta la Dalmatia savendo fondato molte abbatie per l'isole di Dalmatia. Sa fondato ancor questa di S. Lucia.«*[15] Kako je ovamo došlo ime kralja Bele, bjegunca pred Tatarima? Možda je legenda o kralju Beli nastala iz kruga Krčkih knezova, koji su kralja Belu pomagali na bijegu i poslije s njegovom zahvalnošću utvrdili svoj položaj na Krku i dalje u Hrvatskoj. U samoj Baščanskoj Dragi, u Juran dvoru gdje stoji crkva sv. Lucije zabilježio sam predaju da se kralj Bela pred Tatarima sakrivao na brdu Triskavcu, na kršetivom položaju kojeg narod još zove *»Belove Stene«*.[16] U vrbanskom selu Paprate do polja Vinderske, gdje su razvaline frankopanskog grada, predaja o bijegu kralja Bele i o njegovu sklanjanju u burg Gradec, kontaminirala se s poznatim motivom o bijegu s okrenutim konjskim potkovama.[17]

Međutim, spomenuta kapelanova izjava upućuje na tužnu pojavu, da tada glagoljske ploče s imenom kralja Zvonimira nije više bilo na njenom prvotnom, pa ni na nekom drugom vidnom i poznatom mjestu u crkvi sv. Lucije. Ona je tad već bila zabačena pa popovi glagoljaši više nisu mogli na njoj čitati ime velikog darovatelja svoje crkve. Kome je mogla smetati ta glagoljska ploča, odnosno i ona druga, a možda još i neki drugi stari natpisi u ovoj crkvi? Ako je Venecija u 12. st. pomagala nezadovoljnike protiv kraljeve darovnice, ona je i kasnije imala razloga da bude protiv svega u čem se očitovala veza otoka Krka s hrvatskim

[14] Isto.
[15] Visitatio ecclesiarum et capellarum totius Insulae Veglae, Pietro Bembo, 1565, Zagreb, Arhiv JAZU, sign. II. c. 43.
[16] Kazivao Ivan Dujmović Kos, iz Jurandvora.
[17] Kazivala Marija Mrakovčić r. Stašić, iz Paprata-Risika.

kopnom i s tradicijama nekad samostalnog hrvatskog državnog života. Osobito je mletačka vlast kidala te veze poslije god. 1480. nakon što je preotela otok Krk iz vlasti porodice knezova Frankopana. Tako god. 1481. mletački tajnik Antonio Vinciguerra ocrnjuje zadnjeg krčkog kneza Ivana, nazivlje ga tiraninom,[18] a dužd mletački naređuje providuru Barbu da se iz krčkog samostana izagnaju hrvatski fratri glagoljaši, koje je tamo bio doveo knez Ivan Frankopan.[19] Glagoljski natpisi u crkvi sv. Lucije očito su smetali Veneciji, koja ovu bogatu opatiju daje u komendu svojim ljudima odmah nakon što je zavladala otokom Krkom.

Ledina na Hlamu

Među zemljištima koje je kralj Zvonimir dao sv. Luciji u tekstu Baščanske ploče najprije se navodi *»ledina«*. Zbog znatnih oštećenja u natpisu do sada se iz čitanja moglo zaključiti da je kralj Zvonimir opatiji dao samo »ledinu, tj. ono zemljište, čistinu, proplanak ili livadu, na kojoj je zatim podignuta crkva. Pokušao sam da na ploči pročitam i imena drugih zemljišta, koja je kralj obuhvatio u svojoj donaciji. To su zemljišta: Župan', Desin, Rakr, v luce Prbnežba. Pri dnu zemljišta navodi se i »cikula v Otočci« što jednim novim imenom označuje dio ranije imenovanih i darovanih zemljišta, koja su se nalazila pod Hlamom, a koja su kasnije izuzeta iz posjeda sv. Lucije. Tako se »ledina« Baščanske ploče najprije tražila u Baščanskoj Dragi do samog benediktinskog samostana, odnosno do njegove crkve. Črnčić misli da je kralj Zvonimir nadarivši benediktince »ledinom« zajedno s tim darivanjem tu osnovao i samostan.[20] Drugi istraživači misle da je samostan postojao i prije kraljeve donacije, a da je na slobodnom prostoru do njega, dakle na »ledini« kasnije podignuta crkva sv. Lucije, kako o tom govori opat Dobrovit u drugom dijelu natpisa na ploči.[21] Novija istraživanja Fučićeva međutim otkrivaju da je crkva sv. Lucije sa samostanom podignuta na arealu nekadašnje antičke građevine, dakle nikako ne na nekoj »ledini«. Pojam »ledina« u natpisu na Baščanskoj ploči treba drugačije protumačiti. Za to ćemo potražiti ponovno ranije nazive terena pod Hlamom. Jedan dokumenat u arhivu biskupije na Krku daje naslutiti da je »ledina« Baščanske ploče nalazi daleko od opatije sv. Lucije i to u vrbanskom kraju na brdu Hlamu. Balbijev katastik iz god. 1730. sadrži među ostalim prepis prijevoda na talijanski hrvatske glagoljske oporuke popa Petra Harbića iz Vrbnika.[22] Pop Petar god. 1583. oporučno dotira svoj oltar sv. Petra, što ga je podigao u crkvi sv. Marije od porođenja u Vrbniku, koju je sazidao njegov ujak pop Vid Zančić 1505. god. U doti

[18] Šime Ljubić, Commissiones et relatones venetae, T. I. MSHSM VIII, 1877.
[19] Com. I, str. 107.
[20] Črnčić Ivan, Starine, str. 38.
[21] Šišić eFrdo, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 582.
[22] Balbijev katastik, 1730, arhiv biskupije u Krku. Zahvaljujem kanonicima Ivanu Žicu i Mihovilu Boloniću, koji su mi omogućili, da pregledam spomenuti Katastik.

pop Petar daje oltaru svoj drmun (šumovit pašnjak) s imenom *»Ciumine«* s obradivim zemljištem u njem, Još danas postoje pašnjaci i oranice Čumine pod Hlamom, južno od crkve sv. Kuzme i Damjana. Dalje ostavlja mu teren *»Brestechi«* i teren u Kotlićima, također pod Hlamom, *»chiamato Ledina od e la casetta«*. Još oltaru od zemljišta ostavlja i vinograd *»sotto S. Cosma e Damiano, qual paga l'abate«*. U opisu granica u istom Balbinijevom katastiku navodi se za zemlju zvanu Ledina, da s istoka graniči s komunadom, tj. općinskim pašnjakom, s juga oranicom Ivana Berečića iz Baške, a sa zapada i sjevera opet s komunadom. Danas Vrbančani znaju za zemljište s tim imenom Ledina, koje leži na Hlamu i to kao onaj dio komunade, koji se pust i krševit bjelasa iznad šumovite hlamske Drage.[23] Puntari također na Hlamu pokazuju Ledinu i to na sjever komunade koju zovu Harbićev stan, kome na južnoj strani ostaju Kotlići,[24] što ih oporučitelj upravo spominje kao teren na kojem je Ledina. Možda je ova kućica ostatak negdašnje pustinjačke kolibe?

Kraj svega ovoga najznačajnije je to, da se uz Ledinu na Hlamu nalaze zemljišta kojih imena čitamo na Baščanskoj ploči i kojima iste ili blize nazive nalazimo tu na pobrđu Hlama. S istočne strane brda Hlama je danas Županja, u natpisu Župan', a može se čitati i Župan' – Županj. S južne strane Ledine, na zapadnoj strani brda Hlama, danas su Kotlići, na prostoru gdje smo u 15. st. našli teren »Zvonimirov« i »Oklad« danas zvan Okladina,[25] tuda se je prostirao i Desin na kome se nalazi Biskupova katrida, na bilu iznad Kotlića. Desin prepoznajemo u obliku 16. st. u grafiji Esonovi. Ovo se preoblikovanje prvotnog naziva moralo izvršiti pod uticajem italijaniziranog Dessigno u kojem je početni slog shvaćen kao artikl de-d' a koji je zatim u domaćem govoru otpao. Sa zapadne strane Ledine širi se prostrana Hlamska Draga u kojoj je zemlja ranije i danas zvana Meje. Tu blizu danas stoje ruševine crkvice sv. Kuzme i Damjana, a čitav taj teren oko ove crkvice dokumenti u 16. st. označuju kao opatijski posjed.[26] Pa i danas narod jednim širim nazivom Opatija ili Opatije zove prostrani areal negdašnjih opatijskih posjeda do crkve sv. Kuzme i Damjana[27]. Tako bismo mogli zaokružiti posjed s kojim je kralj Zvonimir obdario opatiju sv. Lucije na opsežnom prostoru one na daleko otvorene kraške zaravni danas nazivane Krase, koja se od brda Hlam spušta prema vrbanskim predjelima, a s brda Triskavca, na kojem tradicija spominje plemenska spravišća uz karak-

[23] Kazivao I. Brusić Jivulić, iz Vrbnika.
[24] Kazivao Bepo Mrakovčić Pavlić, iz Punta.
[25] Kazivao Miko Žic Mikulin, iz Punta.
[26] Visitatio biskupa P. Bemba donosi podatke o crkvi sv. Kuzme i Damjana: »destruta, de fundation nulla extrat memoria ... ha i suoi beni cio e vigne, terreni et dermoni tutto intorno, intorno la capella et sono tanti che se affitano dieci ducatti ...« Žic za sv. Kuzmu kaže da je »gerška crkva« (Zbornik JAZU, V/2, 222).
[27] Ivan Gršković – Vjekoslav Štefanić: »Nike uspomene starinske Josipa Antuna Petrisa (1787–1868), Zbornik JAZU, br. 37, Zagreb 1953, str. 102. Ivan Žic, Vrbnik na otoku Krku, Zbornik JAZU, IV. Zagreb 1899.

terističnu stijenu nazvanu Pergola i Biškupova Katrida, ova se rávan spušta strmo prema današnjem Puntu u čijoj se morskoj luci nalazi poluotok Prniba, vjerojatno Prbnežba sa natpisa na Baščanskoj ploči.

Kad se kasnije raspadao posjed kojeg je obuhvatala kraljeva darovnica, i Ledina pod Hlamom dolazi u posjed pojedinaca, kako o tom svjedoči spomenuta oporuka popa Petra Harbića, jer s tom zemljom on raspolaže kao sa svojom vlastitom svojinom. Ali za vinograd pred crkvom sv. Kuzme i Damjana isti oporučitelj posebno navodi da za nj plaća opatu (sv. Lucije) neki dohodak, dakle je dio zemalja uz crkvu sv. Kuzme i Damjana tad još bio u posjedu opatije baščanske.

Mestinjak – Meje

Hlamska Draga sva pod šumom izdaleka izgleda kao neka crna usta na ćelavoj zaobljenoj glavi brda Hlama. U toj Dragi ljude drži kao neka tjeskoba. Kad zableji koja ovca kao da još više produbljuje tišinu. I sad još, kad u Hlamu ugine koja živina, vlasnik je ne zakopa, nego je ostavlja da je supovi izjedu. Bjeloglavih orlova tu uvijek ima dosta oko glavice Hlama i Šupljaka pa se ubrzo skupljaju oko strvine. Sjedaju na okolne gromače sve dok ne završe gozbu. Kosti ostaju u travi pa ih kiše speru i obijele. Pastiri tad dignu jedino lubanju, nataknu je na kolac i izlože nad slamnatim krovom mošune da čuva stoku od uroka.

Na rubovima Hlamske Drage leže dvije velike lokve, koje spajaju klanac i kolnik što vijugaju među drmunima i dolcima. U gornjem dijelu klanca je lokva Čečernica, a na ulazu u klanac je lokva Mišušajnica.[28] Uz nju prolazi i velika, stara cesta što od Kuke, raskršća puteva iz Krka, Punta i Baške, u pravcu sjevera ide za Vrbnik.[29] Poljane s mekom travom svježe zelenom i za ljetnih žega, tvore ovim tamnim stajaćim vodama čaroban okvir, još tiši u posvudašnjoj tišini. Visoka stara stabla, ovdje ih zovu golesi, odrazuju se u vodama kojima ljudi prilaze u strahu. Križaju se žureći mimo lokve i šapću tradicionalnu molitvicu:

Hladna voda mi lokvica,
na kojoj mi je stražica,
kako si me prijela,
da biš me i pustila.[29]

U vjerovanju ovoga puka vile i vukodlaci tu na vodama imaju svoja skrivena mjesta. Ako ptica plaho preleti preko lokve, znak je da te netko pritajen promatra: čovječe, još se jednom prekriži da ne budeš sam i

[28] U životu i dokumentima mijenja se ime lokve Čečernice i Mišušajnice. Danas Vrbančani kažu Čečernica i Čičernica, a Puntari Čičernica. Vrbančani kažu Mišučajnica, a Puntari Mišušajnica i Mićućalnica. Glagoljski dokument 1531. kaže Misločajnica, a Stašić 1642. Mislučajnica.

[29] Kazivala mi u djetinjstvu moja majka Roža Bonifačić, rođ. Mrakovčić Pavlić, iz Punta.

udalji se žurno odavde. Ako se slučajno tu nađe koji pas, putnik se ohrabri, jer vjeruje da je to uz njega krsnik. Starovjerni starci kažu, da je krsnik čovjek, koji se rodi u košuljici. To mu daje moć, da razgoni oblake u kojima štrige nose tuču. On i ljude zaštićuje. Kad se putnik nađe u nevolji od zlih sila i oholih anđela, osobito ako se nađe na raskršću bez pojasa, krsnik se može pretvoriti u psa, da ga prati i pomogne.

O lokvi Čečernici zabilježio sam ovu predaju:

Neki stari Lete (Feretić) *je na Čečernici videl jednu lipu divojku, na suncu je spala. Njemu se je sažalila i on ju je pokril s kiticum, nagnul ju je na nju da njoj hlad udela. Kad se vila probudila, ona pita, ki je to udelal. A on govori da je on, da ne mislel zlo, samo da njoj sunce ne gre v oči. Onda je ona njemu rekla da će mu vrnut s jednin dobrin. Neka poželi če oće. A on njoj je rekel da želi čudo ovac jimit. Ona mu je rekla neka gre ravno doma, ali neka se ne obraća nazad čegod za sebe čul, sve do svete Nedije. I on je šel doma. Kakogo je hodel, čul je blejenje. I kad je prišel do lokve Mišušajnice, ni se mogel zdržat da se ne oberne. I ta čas je videl ovce ke su se on čas pretvorile va kamiki. I zato se pravja da su na Mišušajnici oni veliki kamiki kolo vode ovce, ke je bila dala vila Letu. Ali nika jena, dvi, su ta čas pasale sprid njega i su mu ostale. Do danas je od njih raca. To su vele ovce ze jako finon vunon.«*[30]

Motiv o pastiru s ovcama i vilom ponavlja se na čitavom otoku, povezan najčešće uz lokalitete s nekim historijskim značenjem ili s nalazima. Tako u Puntu na više mjesta pokazuju gdje je vila spavala,[31] a pričaju da su viline ovce izlazile iz stijene u Plaju blizu mora. Tu su nedaleko u Maloj Krasi ostaci crkve sv. Jurja s nalazom pletera i s grobovima. Tako je i uz lokalitet Mutruzan, blizu opatijskog Batova, gdje je pred sedamdesetak godina nađena kamena skulptura, glava veoma rustične izradbe, vezan motiv kako pastir po klancu odmata klupko vune uz zabranu ogledanja unazad, ako želi da od vile dobije ovaca.[32] Skamenjenu ovcu s runom, opet zbog pastirova okretanja, narod vidi i u kamenu na brdu Mali Kaslir, koje se zove i Bela Crikvina,[33] a na tom je brdu prahistorijska gradina s tri koncentrična kruga u suhozidu. Svi ti motivi: želja za obiljem stoke i to baš ovaca, skamenjeno ovčje runo, klupko vune s čarobnom niti, zabrana ogledavanja unazad, a i akteri sami pastir-ovčar i vila – žensko božanstvo šume i vode, sve to sačuvano u predaji našeg otoka zasićeno je pradavnom baštinom Sredozemlja, u koji krug pripada i otok Krk od najranijih pojava ljudskog života na njem.

[30] Kazivala Mare Sindik, rođ. Kaliterna-Vitezić iz Vrbnika.

[31] Bonifačić Rožin Nikola, Puntarska predaja i puntarske glagoljske matice, Zbornik JAZU, Zagreb 1953, knj. 37, str. 148.

[32] Kazivala Lucija Franolić, rođ. Mrakovčić Pavlić, učiteljica iz Punta.

[33] Kazivala Marica Bonifačić, rođ. Franolić Katiničina, iz Punta.

Od Punta do Vrbnika po padinama Triskavca i Hlama na više mjesta ima tragova prastarih naselja. Pod samim Hlamom, na prostoru između lokve Mišušajnice, Hlamske Drage, lokve Čečernice i lokaliteta Mestinjak na glavnoj cesti što ide za Vrbnik gotovo se mogu pratiti tri kulturna sloja: ilirski, antički i starohrvatski. U središtu tog prostora su reuševine crkve sv. Kuzme i Damjana.

Na pašnjaku blizu lokve Čečernice nalazi se velika kamena gomila, koja po analogiji s takvim gomilama na našem primorju i u dinarskom zaleđu mora da je prahistorijska, vjerojatno ilirska. Ovakve prahistorijske gomile Ivan Žic spominje na više mjesta u okolini Vrbnika, a jednu locira na Hlamu. Ujedno Žic donosi podatak da se u nekim gomilama našlo pepela.[34] Ilirskog, ili svakako prahistorijskog podrijetla mora da su i imena kako Čečernica, možda i Mišućajnica, a i toponim Jadro pod Hlamom potiče iz istog kruga.

Na lokalitetu Mestinjak stoji sad ruševna ladanjska kuća krčkog biskupa Bartola Bozanića (1838–1854), rodom iz Vrbnika. To je tipična primorska katnica od kamena s vanjskim kamenim stepenicama i baraturom na svod, *voltu*, u kojoj je cisterna-*gušterna*. Pred kućom je još od kulturnih nasada sačuvano stablo murve i stari čempres. Od zidanog ulaznog portala duž šetnice, s krčkim nazivom *štradum*, stoji stari zid koji nije bio iskorišten pri posljednjoj službi ove nastambe. Njegov uži, dobro vidljivi dio stoji na donjem mnogo širem zidu, koji je dijelom otvoren, ali najviše pokriven ledinom. U gornjem je zidu žbuka izmiješana sa smrvljenom opekom po čemu se taj zid može odrediti kao rimski.[35] Vjerojatno je tu stajala nekad antička gospodarska zgrada, a na njenim temeljima nastavilo se graditi u srednjem vijeku. Analogna pojava zapažena je na više mjesta na Krku, tako i u Sepnu kod Omišlja, u Jurandvoru na mjestu crkve i negdašnje opatije sv. Lucije u Baščanskoj Dragi,[36] a i u košljunsko-puntarskoj okolici.[37] Zna se da je biskupova kuća na Mestinjaku i ranije bila u posjedu svećenika iz Vrbnika. Tako je 1646. pop Franić Sparožić naslijedio: *»njega del darmuna Mastinjaka i mošunu i kuća, kraj z juga«.*[38] Iza biskupove kuće na Mastinjaku još se vide ostaci zidanih stupova šetnice na koju se nastavljaju već ruševne pregrade od gromača za ovce i stara mošuna. S južne strane kuće neobičan kapitel služi kao prag za drvenu zatoku (vratnicu).

Samo ime Mestinjak (Mastinjak) u svojem korjenu možda čuva uspomenu na monašku nastambu na ovom lokalitetu.[39] U okolici Mestinjaka

[34] Žic Ivan, navedeno djelo. Zbornik JAZU, sv. V/2, str. 223.
[35] Prema zapažanjima prof. M. Gušić prigodom zajedničkog obilaska ovog lokaliteta u proljeće 1970. g.
[36] Fučić Branko, navedeno djelo.
[37] Črnčić Ivan, Krčke starine, Književnik, Zagreb 1865, II. str. 5–7.
[38] Strohal Rudolf, Glagoljska notarska knjiga vrbničkog notara Ivana Stašića, Zagreb 1911, br. 'teksta 302.
[39] Mestinjak se u Stašićevoj notarskoj knjizi spominje kao Mastinjak. Mislim da se kod ovih imena izgubilo slovo n poslije prvog sloga, kao i u Puntu kod riječi *mostir*, koja potpuno glasi monasterium. A kod starijih ljudi čulo se i *monstir* i *molstir*. Slovo n izgubilo se i kod puntarskog toponima *Piz di micul*. Ovako danas Puntari zovu lokvu

ima više toponima, koji iako iskrivljeni, još danas čuvaju staru manastirsku tradiciju u ovom kraju. Zapadno od Mestinjaka nalazi se lokalitet Munjin kojeg narod više ne shvaća, pa u šali kaže da *»gre va Munjeno«*. U Stašićevoj glagoljskoj notarskoj knjizi ovaj se lokalitet 1642. spominje kao *Munin*, 1644. *drmun Munin*,[40] a to je ime kao i Mune u Ćićariji povezano sa monasima. Na istok od Mestinjaka nastavljaju se drmuni i oranice između kojih jedan stari klanac vodi do ruševina crkve sv. Kuzme i Damjana o čijoj starini govori predaja iz Punta, gdje se priča, da su Puntari dolazili na misu u sv. Kuzmu, dok još u puntarskom kraju nije bilo nikakve crkve.[41] Predaja ovu crkvu spominje i kao mjesto hodočašća. Blizu sv. Kuzme i Damjana jedan lokalitet danas zovu Mul, na sjever mu se nastavlja lijepo polje, pa ih Ivan Žic zajedno

usred polja Susa, uz koju je bio i zdenac. Međutim u *»Legatu Bezraz«* (nalazi se u košljunskom arhivu), u popisu imanja Filipa Brsca, puntarskog suca i vlastelina, koga su 1713. razbojnici ubili, Filipov posjed kod ove lokve na Susu spominje se kao *»Terreno Piz damenzul«*. Znači da je današnji »micul« nekad glasio »menzul«. Prema tome ovdje je došlo do sličnih promjena kao i kod spomenutog mostira. Ovaj stari naziv preveden na hrvatski glasi dakle: Zdenac (piz, pozzo) samostanski. Ovo odgovara činjenici, jer uz spomenutu lokvu bio je zdenac, sada zapušten, a istočno od lokve na lokalitetu Kapitul bio je, prema predaji, neki stari samostan u kojem su živjeli *»beli fratri«*. Tuda se je nailazilo na ostatke zidova. Uz Kapitul vezana je i legenda (grčkom blagu. Priča se, da su Grci nad jarmom sa zlatom ubili nekog dječaka. Od onda njegova duša pretvorena u zmiju to blago čuva. Sve bi od prokletstva mogao otkupiti onaj, koji bi očenaši (krunicu) blagoslovljenu bacio na to blago, kad se ono u nekim tajanstvenim časovima pojavi na površini zemlje.

Zanimljivo je spomenuti, da je ovaj posjed u prošlosti pripadao obitelji Brzac-Blažina. U spomenutom popisu imanja Filipa Brsca spominje se i *»terren Cattusu«*, današnja Ketuška, predio Kapitula. Tu je i lokalitet Krči, nazvan tako vjerojatno po Brščevom srodstvu sa Karčićima (Heržići, Gerčići). U oporuci je Filip Brzac svoje imanje Krči ostavio nećacima, djeci sestara udatih Bonifačić, Juranić, Žic-Mičetić (podaci iz glag. matica). U oporuci iz 1708. piše uz ostalo: *»terren braidato paga decime a S. Marco chiamato Cherchi posto nelle pertinenze di Ponte«* (arhiv košljunski). Temeljem ove oporuke Bonifačići su kroz stoljeća posjedovali dio ovog plodnog polja te je 1865. Juraj Bonifačić kopajući naišao na arheološke nalaze. Črnčić izvješćujući o tome (Književnik, II, 1865) spominje rimski novac, sarkofag sa zlatnim nakitima i opeku s natpisom: *Nero Clavd. Pansa,* te napominje da *»ona mrtvačka kamenica može biti od trećeg vijeka, a ono polje lako da je bilo koga vlastelina selo ili koga kneza knežija.«*

Ovi podaci izneseni uz lokalitet Piz di micul (Piz da menzul) na Susu kod Punta osvijetljuju kretanje etničko-političko-posjedovno na više mjesta na Krku. Antika – glagoljaški srednji vijek (menzul, mostir, mestinjak, molstir, mulč) – Venecija (dohodak sv. Marku) – povlašteni domaći posjednici. U ovaj tip posjeda ide i zemljište Podpiščac pod Hlamom, vlasništvo doseljenih mletačkih plemića Zane-Zančić, za koje oni također plaćaju sv. Marku, što znači da ih je Venecija, kao svoje patricije naseljene na Krku poslije pada Frankopana 1480. nadarila državnim zemljištem, koje je ona prisvojila od nekih drugih prijašnjih vlasnika, uglavnom od Frankopana. Postojanje posjeda sa romanskim nazivima na teritoriju Vrbnika (tu je i Riazul, Belenice) isp..avlja tvrdnju ePtra Skoka, da na Krku sjeverno od crte Punta Pelova kod Malinske – Baščanska Draga *»nema u nazivima mjesta ni traga govoru starih krčkih Romana«*. (Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950). Ovuda ima i grčkih tragova.

[40] Stašić Ivan, navedeno djelo, br. 144, 188, 288.
[41] Kazivala Josipa Žic Tolanić, rođ. Franolić Mestričina, iz Punta.

spominje kao *»Mul z Opatijami«.*[42] Petris pak ovo polje spominje u jednini, kao »Opatija«, kao i Stašić 1638. *»mekot va Opatiji s livelom«,*[43] što označuje, da je ova zemlja plaćala neki dohodak opatiji sv. Lucije, po kojoj je i dobila ime Opatija. Karakteristični Žicov oblik »Opatije« čuva vjerojatno uspomenu na dvije opatije, koje su bile u ovom kraju. Najprije bila je tu »starovjerska«, glagoljaška opatija, možda još iz vremena opata Potepe, pratioca krčkog glagoljaškog biskupa Zdede u 11. st. Kad je ova ukinuta vjerojatno reformnom akcijom kralja Zvonimira, pojavljuje se pod Hlanom na temelju kraljeve darovnice druga, svetolucijska opatija iz Baške, što je navelo narod da spominje dvije Opatije. U vezi lokaliteta Mul, kojeg i Stašić spominje *(mekotica na Mulji),* pučka etimologija, zaboravivši značenje imena, ukazuje na mulj, nasipanu zemlju, koju u ovoj Dragi nose vode tekućice. Da je ovo pogrješno otkriva mnogo stariji zapis ovog toponima. U glagoljskom Vrbanskom statutu 1443. spominje se među zaštićenim šumama *»lože Mulč«,*[44] a ovo *Mulč* istog je korjena kao i molstir, manastir. U svim ovim nazivima, dakle, održana je tradicija monaha sa zapadne strane Hlama. Ali i sa istočne strane Hlama tradicija spominje neke stare monahe. Jugoistočno od Vrbnika u zaklonjenoj uvali Ogrul nalaze se ruševine crkve sv. Nikole. Feretić i Cubich ovdje spominju tradiciju o nekom samostanu. Tu su živjeli *»monasi bianchi di S. Nicolo, detti greci calogeri«.*[45] Već je spomenuto, da i Puntari sa bijelim fratrima povezuju svoj Kapitul na Susu, blizu kojeg je stara lokva *Piz de mencul* (samostanski zdenac).

U ovom čitavom kraju još su i sad između kamenjara i gromača lijepe zemlje, plodni doci s njivama, vinogradi i pašnjaci, ali ima i dosta grmlja i slabe šume. Tlo je znatno iscrpljeno, biljni pokrivač oslabljen, kiše i vjetrovi ispiru na škrapama zemlju crljenicu i u nekad plodnim docima sve naglije izbija krš i kamenjar. I vodena je izdan spala, pa u starim tokovima, gdje su nekad bar povremeno tekli potoci, sad samo za olujnih kiša navru bujice. Samo lokve, ali i te sigurno znatno smanjene, ostale su kao stalne vodene zalihe pa se u posljednijm stoljećima oko njih sabio pastirski život.[46] Ali u zadnjih šezdeset do osamdeset godina i taj pomalo zamire. Tako je na prekrasnom položaju kraj lokve Mišušajnice napušteno pastirsko naselje. Još tu stoje stočarske kolibe, zvane na Krku komarde i oko njih nevelike mošune (torovi), i dva gumna, a sve građeno od velikih neobrađenih kvadera, daleko većih i u znatno masivnijem suhoziđu nego što se gradilo za posljednjih tri ili četiri generacija, kako se to pamti. Svaka od tih koliba ima prema putu okrenut otvor, nekad sigurno zatvaran s drvenim vratima. Taj je otvor redovno presvođen s jednim golemim kamenom nadvratnikom gotovo kiklopskih dimenzija. Od dodatne drvene građe tu nije ništa sačuvano. Ipak, ma

42 Žic Ivan, navedeno djelo.
43 Stašić Ivan ,navedeno djelo, br. 32.
44 Rački Franjo, Statuta lingua croatica, IV, I, Zagreb, 1890, str. 158.
45 Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški, Zagreb 1937, str. 10.
46 Gušić B., Čovjek i voda u krasu. Zagreb 1969. Krš Jugoslavije VI.

da takva napuštena pastirska naselja u čitavom kraju daju dojam velike starine, ne mogu se vremenski odrediti, jer se kamen kao građa čak u istim blokovima sačuvao i upotrebljavao od pamtivijeka do danas. Samo po tom što su kameni blokovi znatno veći nego što se sad, a i u nedavnoj prošlosti gradilo, vidimo da ta naselja nisu od posljednjih stotinu, a možda i nešto više godina, ali ništa ne govori o tom kad se u njima živjelo i kad su napuštena. Jedino što možemo pouzdano zaključiti jest činjenica da je stočarstvo i to prvenstveno uzgoj ovce, tu bilo u ranije doba znatno intenzivnije nego što je danas i da se naglo osipalo u zadnjih stotinu godina.

Tu je proticao život seljaka-stočara po strani od pismenosti ostaloga svijeta pa je shvatljivo da se u toj sredini, gdje se stoljećima nastavljao život drevnog mediteranskog ovčarenja, u tom krajnje konzervativnom ambijentu mogao održati takav jedan kulturni survival, kao što je to glagoljica, nacionalno-crkveno pismo u katoličkom bogoslužju. Daleku uporedbu tomu mogli bismo sagledati u nacionalnom irskom pismu, koje se također održalo u krugu nekad veoma intenzivnog crkvenog života, kasnije zaostalog na periferiji dinamičkog svjetskog zbivanja.

A ipak čitav taj južni dio otoka Krka, osobito taj otvoreni široki prostor na pobrđu i na podnožju Hlama sa svojim drmunima-pašnjacima, s lokvama, docima i vinogradima, s gromačama i komardama od kamenja gotovo kiklopskih razmjera, nedvoumno govori o tom kako je u tom kraju cvao život od samog osvita civilizacije na obalama Sredozemlja. Pa i dalje, kako je to čitavo područje bilo intenzivno naseljeno u antiki kad su se već u rimskim pokrajinama znatno uzdigle agrarne djelatnosti, još dalje, kako se tu život s već formiranim gospodarskim i društvenim ustrojstvom nastavio i u vremenu poslije seobe naroda. Tad su Hrvati otok Krk zauzeli kao svoj stalni zavičaj. Tu se i dalje zadržao mediteranski agrar u kom ovčarstvo iskorištava obilatu pašu i uporedo sa zimskim torenjem podmlađuje njive, viongrade i maslinike koji uz stoku odbacuju obilat prihod. U taj tako karakterističan životni okvir sazdan na simbolici između gotovo predhomerskog ovčarenja i obrađivanja tla u terasastim docima i kraškim uvalama, hrvatska su plemena unijela svoje poglede na život, svoja vjerovanja i predaje, ali pri tom su i sama urasla u ovaj za njih isprva strani ambijent.

Znamo da se uporedo s novim naseljenjem još dugo i uporno održavalo starinačko žiteljstvo i to ne samo po načinu života nego je tu na Krku staro romanizirano žiteljstvo sačuvalo i svoj specifičan romanski jezik. U govoru starinaca bilo je dosta grčkih riječi između kojih su neke kao npr. drmun, komarda, mostir, i dr. prešle i u pučku upotrebu. Ali jednako kao što ne možemo vremenski odrediti život starih napuštenih pastirskih naselja, tako ne znamo ni kad su te grčke pozajmice ušle u jezik hrvatskih plemena na Krku. Možda je to prastara baština još iz onog doba otkad potiču i kiklopske zidine u temeljima samoga grada Krka, ili su to pozajmice iz onih nesigurnih stoljeća kad istočnorimski carevi od Justinijana do Heraklija podizanjem utvrda nastoje očuvati sjevernu granicu carstva, ili je to možda znatno kasnija leksička prinova,

iz onog vremena kad Osmanlije otimlju Mlečanima posjede na Levantu, pa se narod odanle sklanja na zapad, dolazeći i na naše primorje i otoke. Iz svih tih perioda na Krku ima i materijalnih i kulturnih ostataka, ali našu će pažnju najviše privući povijest našeg naroda na ovom otoku. U doba formiranja narodne svijesti tu je baš na ovoj »zlatnoj ižuli« čuvanje naše starine doseglo svoj puni zamah. O tom nam međutim malo govore pisani spomenici. Jedna oskudna vijest, kako ju je zabilježio Toma arciđakon splitski, koji u 13. st. kao već formirani preteča humanizma misli i osjeća samo latinski, pa kao ponosni Roman s prezirom posmatra sve što nije rimsko tj. ortodoksno katoličko, zatim još nekoliko sasvim oskudnih zapisa koje s mukom odgonetamo, kao i sam natpis na Baščanskoj ploči, to je sve što u pisanom slovu imamo iz ranije povijesti našeg otoka.

Pokušat ćemo dakle da iz govora samoga ovoga kraja, iz njegova tla, iz ostataka stare obradbe ove zemlje, iz njezinih voda i jaraka i iz naziva, s kojima narod zove ovo svoje tlo, da doznamo o davnom zbivanju, o životu naših predaka iz onog razdoblja, kad se tu hrvatski živalj tako visoko digao, da je postao nosilac naše najstarije domaće pismenosti.

Upravo su pobrđe Hlama, njegove drage, udoline i zaravni podesni za ovakvo ispitivanje. Ponavljamo, taj je kraj i u srednjem vijeku predstavljao velike i bogate terene, tu je živio narod, koji je u pismenim spomenicima jedva zamjetan, ali kojeg je rad kroz pokoljenja odbacivao stalan i unosan prihod. Tu se morao prostirati onaj zemljišni posjed s kojim je kralj Zvonimir nastojao osigurati punu mogućnost akcije svojim pouzdanim političkim pristašama, klinijevskim benediktincima. Ali ta nastojanja jednog dalekovidnog vladara neminovno su morala izazvati otpor vodećeg društvenog sloja, što su ga tada predstavljala još uvijek gentilno složeni stari hrvatski rodovi. Ti su rodovi već duboko urasli u sredinu svog zavičaja, nošeni svojim vlastitim tradicionalnim okvirima.

Pitamo se zato, komu je pripadala ova lijepa zemlja kako smo je tu u ovom dijelu otoka Krka mogli zagledati i kako si je moramo predočiti u doba hrvatske državne samostalnosti, kome su pripadala ova imanja prije nego što ih je kralj Zvonimir dao benediktincima sv. Lucije? Jer da je to veliko lijepo imanje tu postojalo i ranije nego što je ove zemlje dobila svetolucijska opatija i da je bilo opremljeno s ljudskom radnom snagom i stokom, té tadašnjim alatljikama, našli smo kao dovoljno posuzdano. Iz ovog se prvog pitanja nastavlja i drugo: Ako je kralj Zvonimir opatiju sv. Lucije ekonomski osigurao kao jedno od uporišta svog političkog hrvatskog djelovanja – jer jedino se tako nalazi opravdanje za ovu donaciju s kojom je kralj nastavio odnosno proširio područje svoje reformske politike započete u Vrani – kako to da se benediktinci sv. Lucije nemnogo kasnije ispoljuju kao nosioci domaće pismenosti, kao domaći popovi glagoljaši ili, kako bi se reklo danas, kao »staroverski popi«, a da i pored toga ipak brane svoja prava na posjed, koji se stao osipati, brane ga upirući se na privilegije dobivene od kralja Zvonimira.

Sva ta pitanja čekaju svoj odgovor. Oslanjajući se na oskudne vijesti Tome arciđakona o »shizmi« na otoku Krku pokušat ćemo u to unijeti nešto svjetla. Nije li kralj smatrao da opatu sv. Lucije kao njegovom, kraljevom eksponatu pripada baš onaj posjed, koji je do nedavna držao opat (da li opat ili biskup nije presudno, jer su u ono doba obje funkcije mogle biti u jednim rukama). A to je mogao biti jedino neki crkveni starješina biran i posvećen voljom domaćih plemenskih predstavnika i nosilac starih domaćih tradicija, dakle glagoljaš. A taj se domaći crkveni eksponat moćno oslanjao na zaleđe one više crkvene vlasti kojoj je bilo u interesu da štiti ambicije lokalnog društva na Kvarnerskim otocima. Ranije, takav su oslonac pružali akvilejski patrijarski i sami na labilnom položaju između istoka i zapada. Kasnije, od 12. st. dalje, tu se sve jače ispoljuje težnja mletačke vlasti da jačajući svoje imperijalne pretenzije pogoduju konzervativnim strujama unutarnjeg društvenog zbivanja u sjevernom Jadranu, kako je to bilo i u bližoj pokrajini Rialta sve do tješnjeg povezivanja u jednu centralnu vlast svih nekad pojedinačnih pa i centrifugalnih središta na lagunama.[47] Da li bismo s tim u vezi u ovu opisanu regiju otoka Krka smjeli locirati djelovanje »shizmatičkih« popova glagoljaša iz Tomine vijesti? Iz njegova teksta, koji ove znatno ranije događaje donosi istrgnute iz istinitog zbivanja, a k tome još i pristrano, mi doznajemo samo za dva predstavnika domaćeg krčkog svećenstva. To su biskup Cededa-Zdeda i opat Potepa. Ali ne može se zamisliti da bi se »heretički« biskup Zdeda mogao održati na otoku u tolikoj vlasti i s toliko moći da ga je reformna crkva i do tri puta zbacivala, a da uz to on nije imao neko moćno zaleđe, i to društveno u domaćem plemstvu, ekonomsko u dobrom imanju, a i političko u tadašnjoj situaciji u ovom dijelu svijeta pod Alpama i na sjevernom Jadranu.[48] Upravo činjenica da u tim događajima važnu ulogu ima i jedan opat, s pravom nas dovodi do pomisli da je na tom posjedu pod Hlamom, a udaljeno od urbanih naselja zbijenih u njihovim zidinama, i ranije prije nego što je taj posjed zaposjela opatija sv. Lucije, da je upravo tu moglo biti sjedište »opata«, dakle starješine jednog benediktinskog samostana iz predklinijevskih vremena. Taj opat i njegova monaška braća mogli su biti samo glagoljaši. Tu je dakle moglo biti težište protureformnih akcija, onih koje se oslanjaju na protupapu Honorija,[49] i koji su predstavnici naroda na ovom otoku u sukobu između univerzalnog cezaro-papizma i onih snaga koje su stajale na obrani svojih starih prava i svojih gentilnih društvenih norma.

Uz lokalitet nazvan Bijenice (u talijanskom prijevodu Belenice), koji se nalazio pred negdašnjim gradskim vratima Vrbnika, na mjestu gdje je prema predaji najprije bila crkvica sv. Duha okrenuta sjever–jug, a kasnije je podignuta crkva sv. Ivana Krstitelja, patrona bratovštine i pastira, postoji tradicija, da su nekog biskupa tamo potezali za bradu.[50]

[47] Kretschmayer H., Geschichte von Venedig I. Gotha 1905, str. 59 i d.
[48] Klaić Nada, navedeno djelo.
[49] Isto.
[50] Kazivali Mare Sindik i Ivan Gršković Zahija.

Da li to nije jedna od varijanata onog motiva koji Toma pripisuje glagoljaškom biskupu Zdedi? Rani benediktinski samostani s malim brojem monaha i tako su imali više značaj eremitaža negoli kasnijih velikih ekonomija. Takvi su osamljeni samostani ležali podalje od urbanih naselja, ali uvijek svagda na obrađivanom zemljištu i to prvenstveno s dobrim vinogradima,[51] obično na mjestu gdje je nekad bila rimska villa rustica. Kako baš na Mestinjaku možemo slijediti kontinuitet ekonomije od antike gotovo sasvim do naših dana i to u crkvenom, odnosno u svećeničkom posjedu, to bi moglo biti opravdanim mišljenje, da je tu bila jedna od takvih jezgara ranog samostanskog života.[52]

Drugo takvo mjesto na istom posjedu moglo je stajati nedaleko od Mestinjaka na lokalitetu Meje, iznad opatijske i zavjetne crkve svetih vrača, svetog Kuzme i Damjana. Tu je blizu crkve, kraj gromače popa Petra Harbida na opatijskom vinogradu još i lokalitet Grad, već razvaljen u 17. st. kad se u njemu spominje vrt,[53] ali gdje je mogla biti u srednjem vijeku neka curtis, dvor-grad. Namjera kralja Zvonimira da i otok Krk uklopi u svoju državnu politiku uporedo s ostalim hrvatskim krajevima, tragičnim je događajima skršena. No opatija sv. Lucije uzdržala se i ako s jednim kompromisnim izlazom. Taj se našao u tom da su i u samostanu sv. Lucije »staroverski« monasi zadobili većinu. Najbrže tako što ih je znatan broj iz hlamske glagoljaške opatije, koja je ukinuta, prešao u svetolucijsku zajedno s kraljevom darovnicom. U času napada na darovana opatijska dobra pod Hlamom ovi pridošlice ustaju u obranu prava sv. Lucije upravo kao negdašnji vlasnici napadnutog imanja. Ove domaće monahe među latinašima otkrivaju jasno narodna imena svetolucijskih opata Držiha i Dobrovita, koji kao glagoljaši brane stečeno pravo svoje opatije sv. Lucije i pozivlju se na ime donatora kralja Zvonimira i zaštitnika kneza Kosmata, koji je vladao nad Krajinom. Životni se pravac opatije sv. Lucije ponovno priklonio konzervativnom ambijentu, a ovom je, kako rekosmo, pogodovala mletačka vlast. To je ujedno ona prekretnica, kad negdašnji posjednici, potomci starih vrbanskih rodova natrag traže i uzimlju svoje stare plemenske zemlje. Uzalud se opat Dobrovit pozivlje na veze sv. Lucije sa posjedima, koji su već izgubljeni u njegovo doba (cikula u Otočcu) sv. Luciji uspjelo je da zadrži samo dio darovanih zemalja, one koje se kao njezine spominju u kasnijim vjekovima oko crkve sv. Kuzme i Damjana pod Hlamom. Ali spor o zemljišnim odnosima na Krasama, o pravu paše i o granicama između Baške i Vrbnika traje otada sve do naših dana.

Tim što je sv. Lucija stekla zemljište oko Hlama, a u skladu s klinijevskom normom da benediktinci napuste pustinjački život i da njihovi samostani postanu moćna središta novih životnih težnja u materijalnom i duhovnom smislu, pod utjecajem tih novih zahtjeva napuštene su ne-

[51] Gušić M., Etnička grupa Bezjaci. Zagreb 1967. P. O. Zbornik za narodni život i običaje JAZU, str. 92 s odnosnom literaturom.

[52] Ove misli o tragovima na Krku iznesli su u razgovorima supruzi Gušić, dok smo zajedno po otoku obilazili ove starinske lokalitete.

[53] Stašić Ivan, navedeno djelo, br. 92.

kadašnje važne točke na podbrđu Hlama i tu zaostaju samo gospodarska staništa, nastambe pastira i hlapčića-poljodjelaca, vezane uz lokve i njihove zdence, a usred svojih dolaca, vinograda i pašišta-drmuna, kako to sad još vidimo u tom kraju. Samo danas je već ovaj čitav kraj iscrpen, degradirano je tlo i vegetacija. Na nekim mjestima, tako npr. na Mejama, debela masna zemlja crljenica, obrubljena moćnim gromačama svjedoči o postojanom obrađivanju ovih nevelikih, ali dobrih njiva i o kontinuitetu života na ovom tlu.

Tako se eremitaža pod Hlamom ugasila, ali nastavlja se duh glagoljaško-stočarski. S jedne strane živ je u liku vrbanskih popova glagoljaša, koji žive jednako kao i težaci i pastiri oko njih,[54] i zajedno sa svojim suplemenicima i rođacima bore se da natrag zadobiju pašnjake koji su kraljevom darovnicom pripali sv. Lrciji, a s druge strane glagolizam prodire i u opatiju sv. Lucije i time odnosi pobjedu nad onim benediktincima, koji su kao kraljevi pristaše bili klinijevski reformno pa dosljedno tome i latinaški orijentirani.

Cikula u Otočcu

U tekstu Baščanske ploče opat Dobrovit izjavljuje *»I beše v ti dni Mikula (cikula) o Otočci (sa s)vetuju Luciju v edino.«*[55] Ta zajednica svetolucijskih dobara bila je za vladanja kneza Kosmata nad svom Krajinom. To znači da u vrijeme kad opat Dobrovit kleše svoj dio natpisa na ploči, cikula u Otočcu više nije u zajednici dobara sv. Lucije, nije više bilo njezinog zaštitnika kneza Kosmata, koji je poštivao kraljevu darovnicu. Protivnici kraljeve vlasti na otoku su osilili i u to vrijeme napali na opatijska dobra. To se moglo dogoditi oko 1118, kad je Venecija otrgnula otok Krk od hrvatske države.

Opatijsku »cikulu« u vrbanskom kraju pod Hlamom otkriva posjed *Opatija* ili *Opatije*. To su one opisane zemlje, koje baščanska opatija stoljećima posjeduje oko crkve sv. Kuzme i Damjana, koje se kako vidjesmo i kasnije zovu Opatija, sve do danas. Riječ »cikula« pripada jezičnom krugu neslavenskih starosjedilaca na Krku. Na rumunjskom jeziku riječ »cicųare« označuje vrstu trave.[56] Ova riječ odnoseći se na travnjake ušla je u govor doseljenih Hrvata, te prema njoj još u 16. st. jedan ugledan Vrbančanin ima prezime ili nadimak. God. 1526. u Vrbniku se spominje *»Simon Ciculich«*.[57] Iz srodnih riječi (rijeka Čikola u

[54] Priča se u Vrbniku, da je kod groblja sv. Ivana Krstitelja pred gradom Vrbnikom bilo gumno. Popovi glagoljaši imali su običaj, da u jutro rano najprije učine misu u crkvi, a zatim su išli za poslom u polje, kao i drugi Vrbančani. Ali kod gumna pred gradom, popovi su sa sebe skinuli svećeničko odijelo, položili ga na gumno i tek onda, obučeni kao i drugi težaci, išli na posao. Kad su se iz polja vraćali kući, uzimali su sa gumna svoje odloženo odijelo, i oblačili se u to, da bi se kao svećenici vratili u grad Vrbnik. Kazivali Mare Sindik i Ivan Gršković Zahija.

[55] Štefanić Vjekoslav, Hrvatska književnost srednjega vijeka, Zagreb 1969, str. 70.

[56] Na ovom podatku zahvaljujem prof. dr Valentinu Chelaru, iz Bukurešta.

[57] Schinellin Catastico.

Dalm. Zagori, cikat–sisati mlijeko i dr.) pokušavamo izvući značenje »cikule«. Moderno rečeno cikula je neke vrste stočarsko, mljekarsko područje ili ekonomija.

Cikulu u Otočcu pod Hlamom potvrđuje i lokalitet Meje sa starim, dubokim zdencem u hlamskoj Dragi. Godine 1531. zemljište Meje blizu crkve sv. Kuzme i Damjana spominje se kao opatijsko, te najamnik plaća sv. Luciji od njeg neki danak.[58] Predaja kaže da je u Mejama bilo staro selo iz kojeg su žitelji išli po vodu na zdenac *»dubok sto skalin«*, koji se nalazio iznad sela. Taj zdenac, djelomično zasipan, još uvijek postoji u jednom drmunu nad Mejama.[59] I u Mejama se nalaze ostaci pastirskih naselja s komardama i mošunama od suhozida i s velikim kamenim pragovima nad ulazom. To je takvo napušteno naselje kako smo ga opisali i blizu lokve Mišušajnice. Razlika je u tom, što tu između Meja i crkve sv. Kuzme i Damjana postoji i jedna zidana kuća katnica. I ona se kao svećeničko vlasništvo spominje 1642. u Stašićevoj notarskoj knjizi. Kuća danas služi kao spremište slame i sijena. Ova kuća ima izbočen starinski dimnjak i vanjske kamene stepenice s baraturom nad svodom. Jednu stranu ovog svoda čini stijena u živcu kamenu. U kući su dva ognjišta. Jedno je u prizemnoj konobi, a drugo u prostoriji na katu. Oko kuće još stoje pastirske pregrade, tu je i stara mošuna, kojoj su pobočni pragovi dva velika kamena, a gornji svodni prag je u luku savijeno deblo. Takvih drvenih nadvratnika ima na otoku još na mnogim starim kućama i komardama. To su debla iz onih starih šuma, koje su u vrbanskom kraju ranije bile zakonom zaštićene od neuredne sječe. Tako u glagoljskom Vrbanskom statutu ima i *»kapitul za loža i za sini«*, kojim se zabranjuje 1443. sjeći drveće u određenim vrbanskim šumama i gajevima. Uz ostale lokalitete tu se oko Hlama spominju Mulč i Čumine, a i *»dražica pod Ričiečuli«*,[60] a to je onaj *»Riazul in contrata Clama«*,[61] što ga god. 1565. spominje vizitacija biskupa Petra Bemba. Danas ga zovu Varjačule.

Za lokaciju cikule u Otočcu u prostoru pod Hlanom govori upravo ovaj podatak *»Riazul in Contrata Clama«* uporedo s postojanjem zdenca u hlamskoj Dragi. Ovi lokaliteti naime ukazuju na onaj oblik tla po kome je izveden toponim Otočac na Baščanskoj ploči. Hlamska Draga je doista snažan odvir, »odtočje«, kojim za jakih oborina otiče velika voda. Nekad je tu bila znatno jača vegetacija s mnogo više vode, pa su danas tu korita suhih potoka (to je takav Riazul-potočina), a tu je i živ zdenac, oko kojeg navre »otok« vode u kišnim razdobljima. U Vizitaciji biskupa P. Bemba 1565. spominju se zemlje koje posjeduje crkva sv. Marije od porođenja u Vrbniku, prema oporuci njenog utemeljitelja popa Vida Zančića,[62] te se uz ostalo spominje zemljište Draga i Podpišćac, što za ovaj toponim očito iskazuje, da se dotično zemljište nalazi pod mjestom gdje voda *»pišći«*, izvire. Navodeći izvore u kraškom vrbanskom kraju, Patris spominje i izvor u Hlamu.[63] Ovi potoci i »otoci«, izvori pod Hlamom, a tu je lociran i toponim Jadro,[64] očito su dali povoda da se imenom Otočac (tj. mjesto gdje otiču vode) imenuje ono zemljište unutar opatijskih posjeda, koje je opatija sv. Lucije izgubila. To se moralo dogoditi najvjerojatnije za borbe za otok Krk, kad je god. 1118. Veneciji uspjelo da ovaj otok otrgne od hrvatske države.[65]

58 Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški, str. 58.

59 Kazivao I. Brusić Jivulić iz Vrbnika.

60 Rački, Vrbanski statut, IV, I.

61 Visitatio biskupa P. Bemba.

62 Balbijev Katastik, arhiv biskupije u Krku.

Mora da su u isto vrijeme pristaše protureformnog pokreta, koje je kralj Zvonimir izvlastio u korist sv. Lucije, iskoristili bezvlašće na otoku, te su zaposjeli svoje negdašnje zemlje pod Hlamom i Triskavcem. Ali je opat sv. Lucije u pogodnom momentu tražio natrag te posjede pozivajući se pri tom na kraljevsku darovnicu. Bit će da je i lokalitet Meje nazvan po tom što je to zemljište ostalo na *meji*, međi, na spornoj granici negdašnjih posjeda. Opatiji sv. Lucije ostao je samo dio tog veleposjeda, zapadni dio hlamske Drage s međašnim Mejama i terenom oko crkve sv. Kuzme i Damjana, dok su istočni dio hlamske Drage i zemljište Ledina na brdu Hlamu pripali stanovnicima Vrbnika. S Mejama pripalo je opatiji sv. Lucije i mejsko selo. Posjed kojeg je kralj Zvonimir ustanovio kao benediktinski, potvrđuje kasnije u feudalnom smislu i Venecija ostavljajući mejske težake i pastire u kmetskom odnosu prema opatiji.

Poznato je kako se kasnije kod benediktinaca gubi kršćanska jednostavnost i skromnost.[66] Umjesto da monasi kao nekad u starini griju sirutku prastarim načinom pomoću užarena kamena, kako to još i sad rade ponekad pastiri na Triskavcu, i da počivaju u komardama na snopu *magriža*, smilja, i slame, udobnije im je prebivalište u baščanskom samostanu. Otud odlaze u brda samo kad im treba ubrati od hlapčića *»davak«* od sira i vune. Ali takav povlašteni gospodski položaj opatije »blagašice« uzrokom je propadanju samostana. U takvim su odnosima seljaci nerado služili opatiji. Preživljuje se negdašnje ekstenzivno gospodarenje, sela se osipavaju i postepeno propadaju, pa opati komendatori daju opatijske zemlje u najam žiteljima Vrbnika. Napokon, Napoleonova vlast god. 1810. ukida sve zemljišne privilegije i agrarno podložništvo. To je narod jedva dočekao i uskratio svaki »davak« opatiji sv. Lucije.[67]

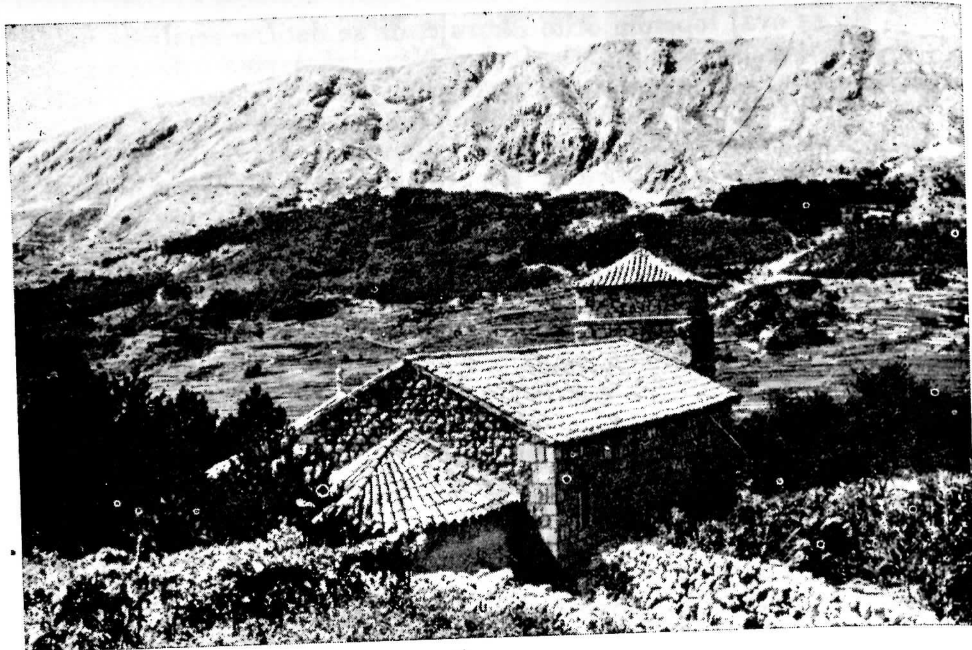
63 Petris J. Antun u Zborniku JAZU, br. 37, str. 100.

64 Visitatio biskupa P. Bemba.

65 Klaić Vjekoslav, Krčki knezovi Frankapani, Zagreb 1901, str. 82.

66 Štefanić Vjekoslav, Opatija sv. Lucije u Baški, str. 85.

67 Petris, u Zborniku JAZU, br. 37, str. 97, 102.

Sv. Lucija u Baščanskoj dragi. Foto B. Gušić

Pogled od sv. Lucije u Baščanskoj dragi. Foto B. Gušić

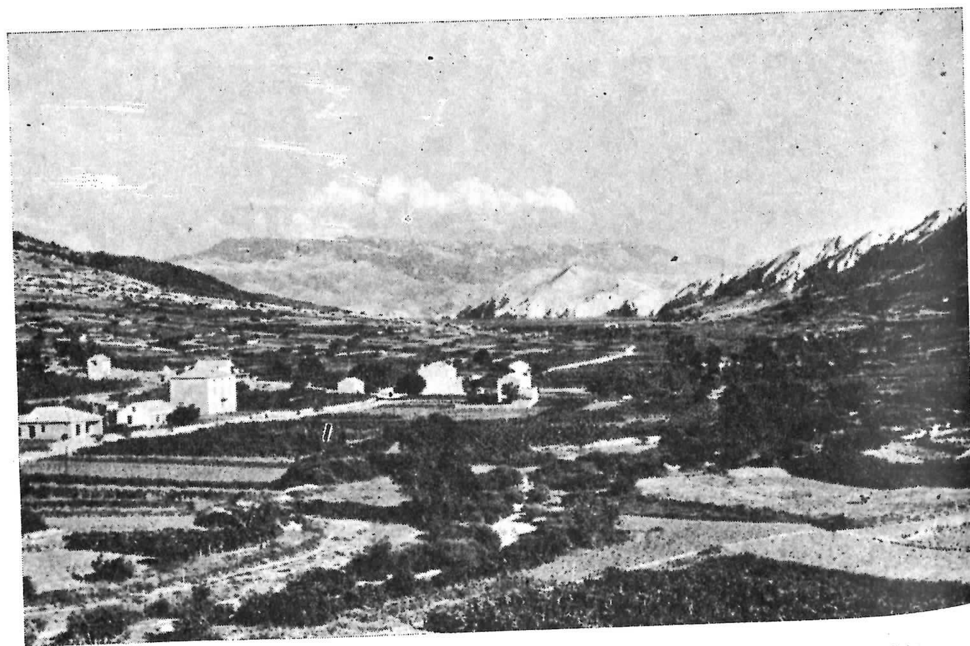
Baščanska draga. Foto B. Gušić

Sv. Juraj u Baščanskoj dragi. Foto B. Gušić

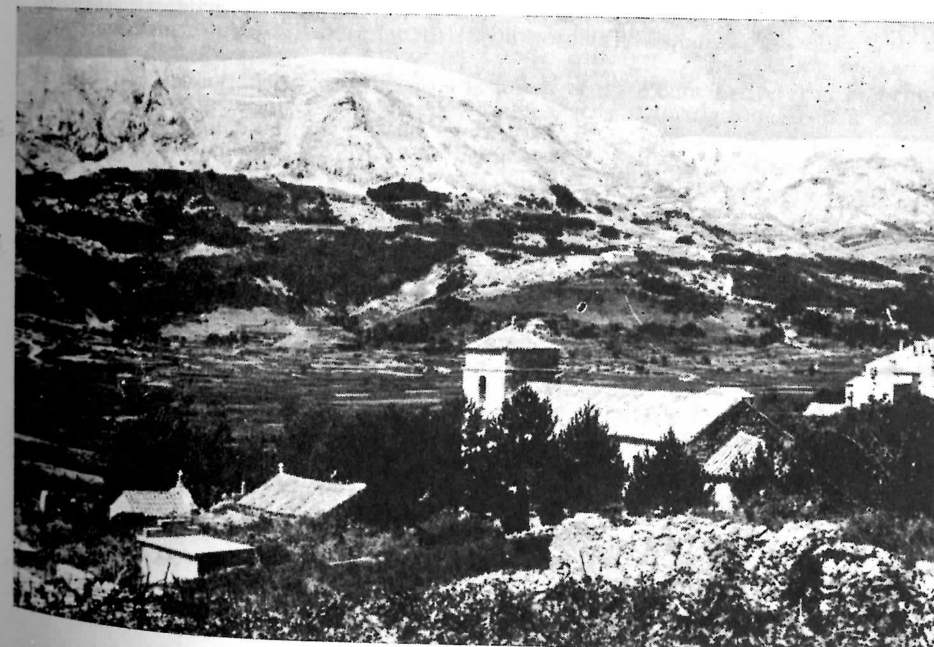
Lokva Mišušalnica sa Hlamom u pozadini. Foto B. Gušić

Izlaz Baščanske drage prema Novoj Baški. U pozadini otok Prvić i Velebit.
Foto B. Gušić

Ruševine crkve sv. Kuzme na Mejama ispod Hlama. Foto B. Gušić

Baščanska draga od sv. Lucije. Pogled na zapad. Foto B. Gušić

Vinko DORČIĆ

Svjedočanstvo Baščanske ploče

Niz isprava i kamenih spomenika iz daleke prošlosti dokazuje nam postojanje i djelovanje hrvatskih knezova i kraljeva. Sve su te isprave i spomenici pisani latinskim jezikom. Tu je u prvom redu najvažnija latinski pisana darovnica hrvatskog kneža Trpimira iz god. 852, koja nam svojim citatom »*Trepimirus juvatus munere divino dux Croatorum*« daje prvi spomen hrvatskog imena. I tako se nižu ti latinski pisani dokumenti sve do glasovite Baščanske ploče iz god 1100, koja je najstariji spomenik pisan hrvatskim jezikom.

Jedan kilometar udaljena od poznatog turističkog mjesta Baške na Krku, nalazi se pod obronkom s desne strane ceste koja vodi iz Baške prema gradiću Krku stara historijska crkvica sv. Lucije sagrađena prije g. 1100. u starohrvatskom stilu.[1] Uz crkvicu nalazio se tu nekada i samostan benediktinaca glagoljaša osnovan god. 1015, kome sada nema traga. U toj je crkvici domaći klerik Petar Dorčić, kasnije baščanski župnik, našao god. 1851. glasovitu Baščansku ploču. Ona se nalazila u crkvenom podu kao nadgrobna ploča nekog pokojnika, i po njoj su gazile noge vjernika. Petar Dorčić je opazio glagoljski natpis na toj ploči i na nalaz upozorio hrvatskog historika Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga, a ovaj je o tome izvijestio poznatog učenjaka Pavla J. Šafarika. Šafarik je na temelju tri prijepisa naslutio da bi to možda bio »tajnopis« (kriptografija) ili neko starije pismo, možda izgubljena osnova glagoljice.[2]

Prvi je natpis Baščanske ploče djelomice pročitao krčki kanonik Ivan Crnčić god. 1865. s dosta nesigurnosti i praznih mjesta. Konačno ju je potpuno pročitao prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu dr Franjo Rački i o tome izvijestio Akademiju u referatu »Starohrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku« u sjednici Filološko-historijskog razreda 10. srpnja 1875.[3] Kasnije su se tekstom Baščanske ploče bavili Lavoslav Geitler i Vatroslav Jagić, ali se i oni kao i dr Ferdo Šišić uglavnom drže čitanja dra Franje Račkoga.

Baščanska ploča je kamena ploča duga 197 cm, visoka 99 cm, debela 8 cm, na desnoj strani puknuta, oštećena i izlizana, gore imade vitičasti ornament širok 21,5 cm, a ispisana je sa 13 redaka glagoljice. Ploča je dugo vremena stajala na zidu u pokrajnjoj kapeli crkvice sv. Lucije kod Baške, a god. 1934. predana je na stalno čuvanje Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu gdje se i sada nalazi izložena pod staklom u atriju Akademijine zgrade na Zrinjevcu 11. Tu je napravljen i brončani odljev ploče, dok se u crkvici sv. Lucije nalazi njezina sadrena kopija.

Rački je u svom referatu, idući od riječi do riječi, od slova do slova, pomno čitao teški i oštećeni tekst Baščanske ploče, analizirao imena, lokalitete, kronološko datiranje ploče te naveo pročitani tekst glagoljicom, latinicom, starom ćirilicom i

1. Vj. Štefanić: Opatija sv. Lucije u Baški, Zagreb 1937. str. 68.
2. P. J. Šafarik: Pamatky hlaholskeho pisemnictvi, Praha 1853. str. 20.
3. Starine VII, Zagreb 1875, str. 130—163.

latinskim jezikom. Rezultat njegova čitanja jest ovaj tekst Baščanske ploče na današnjem hrvatskom jeziku:

† 1100. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane svetoj Luciji. I svjedok mi župan Desila u Krbavi i župan u Luci Pribineg. Ovaj posla Vitoslava na otok da tko to poreče, neka ga prokune Bog i blažena Bogorodica i 4 evanđelista i sveta Lucija, amen. A tko ovdje živi, neka moli za njih Boga. Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom devetoricom u doba kneza Kuzme koji je vladao svom krajinom. A bijaše u to vrijeme Mikula u Otočcu sa svetom Lucijom zajedno.

Čitanje Baščanske ploče dra Franje Račkoga ipak nije bilo konačno. U novije vrijeme bavili su se tim tekstovima prof. Vjekoslav Štefanić i prof. dr Josip Hamm. Rezultati su toga rada donekle različiti, ali je ponovo proučavanje teksta dalo neke izmjene u pogledu imena župana i formule minacije (prijetnje), pa bi prema najnovijem čitanju profesora Vj. Štefanića tekst Baščanske ploče glasio ovako:

† 1100. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane svetoj Luciji. I svjedok mi župan Desimir Krbave, Mratinac u Luci, Pribina poslanik u Vinodolu i Jakov na otoku. I tko to poreče, neka ga prokune Bog i 12 apostola i 4 evanđelista i sveta Lucija, amen. A tko ovdje živi, neka moli za njih Boga. Ja opat Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svojom braćom devetoricom u doba kneza Kuzme koji je vladao svom krajinom. A bijaše to u vrijeme Mikula u Otočcu sa svetom Lucijom zajedno.

Novo se dakle čitanje tiče imena župana i teksta minacije. Što se tiče datiranja Baščanske ploče, Rački je uzeo da se na početku nalazi uklesana godina 1100. Prof. Hamm i prof. Štefanić imaju drukčije mišljenje. »Bilo kako bilo« — zaključuje prof. Štefanić u Enciklopediji Jugoslavije pod naslovom »Baščanska ploča« — »prema svim osobinama historijskim, jezičnim i paleografskim Baščanska se ploča može mirne duše datirati oko godine 1100.« Prema tome je datiranje Franje Račkoga ipak najispravnije.

Baščanska je ploča isprva pisana na kamenu. U njoj razlikujemo tri dijela: 1. Citira se tekst latinski pisane isprave kralja Zvonimira iz god. 1078, kojom je kralj Zvonimir darovao zemljište crkvi sv. Lucije kod Baške. 2. Opat Dobrovit gradi crkvicu sv. Lucije s devetoricom braće redovnika u doba kneza Kuzme koji je za burnih vremena poslije smrti kralja Zvonimira držao upravu cijele krajine, tj. Vinodola, župe Luke i otoka Krka. Ovaj je dio možda zapis iz ljetopisa samostana o gradnji crkve pod opatom Dobrovitom. 3. Treći dio jest dodatak koji nam veli da je u to doba bio samostan sv. Lucije kod Baške pod zajedničkom upravom sa samostanom sv. Nikole u Otočcu. Ubikacija ovog posljednjeg samostana još je uvijek sporna.

Značenje je Baščanskę ploče veliko.

1. Baščanska ploča je najstariji spomenik pisan hrvatskim jezikom. Svi su stariji spomenici pisani latinski.

2. Na Baščanskoj se ploči prvi put spominje hrvatsko ime na hrvatskom jeziku (*»Zvonimir, kralj hrvatski . . .«*).

3. Baščanska je ploča dokaz da je otok Krk u to doba pripadao hrvatskom kraljevstvu, jer je hrvatski vladar mogao samo na svojem teritoriju darovati zemljište nekoj trećoj osobi.

4. Baščanska ploča dokazuje upotrebu glagoljice u javnom životu.

5. Baščanska nam je ploča dokaz da je kralj Zvonimir darivao ne samo svećenike latinaše, nego i benediktince glagoljaše.

Baščanska je ploča nastala iz dijelova isprave kralja Zvonimira o darivanju crkve sv. Lucije i vjerojatnog zapisa u ljetopisu samostana o gradnji crkve sv. Lucije pod opatom Dobrovitom. Ova su dva dijela, pravni i historijski, uklesani

na kamenu ploču, jer im se pridijevala osobita važnost u ono burno doba kad bi netko mogao osporiti učinjenu donaciju. Zato je datiranje godinom 1100. potpuno vjerojatno.

Naveli smo naprijed da nam Baščanska ploča dokazuje da je otok Krk u to doba pripadao hrvatskoj državi. Doduše, već je kralj Tomislav imao Temat Dalmacije u svojoj upravi, a Petar Krešimir IV u svojoj vlasti, ali Nada Klaić u svojoj raspravi o hrvatskom glagoljaštvu izričito ističe da je Zvonimir prvi hrvatski kralj za kojega možemo dokumentarno ustvrditi da je vladao na bizantinskom Krku, o čemu svjedoči Baščanska ploča.[4] Prema tome je Baščanska ploča dokument koji nam dokazuje hrvatski posjed otoka Krka u doba kralja Zvonimira, a ti dokumenti nedostaju za doba prijašnjih hrvatskih kraljeva.

Baščanska ploča je uvijek bila istraživana sa stanovišta filologije, paleologije i historijskog značenja njezina tekstualnog sadržaja. Prof. Branko Fučić, koji je god. 1956. vršio iskapanja i istraživanja u području crkvice sv. Lucije kod Baške, opisao je Baščansku ploču kao arheološki objekt.[5] Identifikacijom ploče s obzirom na obradu njezinih ploha i rubova zaključuje pisac da je Baščanska ploča bila jedna od pregradnih ploča (pluteus) koja je pripadala crkvenom septumu, kakve nalazimo u našoj crkvenoj arhitekturi obalnog i otočkog područja u preromaničkom i ranoromaničkom razdoblju. Te su pregrade funkcionalno dijelile crkvenu lađu od prezbiterija u smislu liturgijskih propisa i arhitektonske tradicije oblikovane još u starokršćansko doba. Prema obradi rubova bila bi ova Baščanska ploča lijevi plutej, a onda bi prema zakonu simetrije morao postojati i desni plutej koji do danas, uza sva istraživanja na tom području, još uvijek nije pronađen.

U najnovije se vrijeme smatra da je natpis iz Valuna na otoku Cresu možda nešto stariji od Baščanske ploče. No to ne mijenja bitno na stvari u pogledu značenja Baščanske ploče. Valunski je natpis čisto privatnog karaktera i ne znači toliko za naše vladare, za hrvatsko ime, teritorij i prošlost kao Baščanska ploča. Ona ima i po svojem sadržaju kao i po značenju toliku važnost za hrvatsku povijest da će uza svu eventualnu starinu valunskog natpisa ipak Baščanska ploča zadržati svoju prednost i uvijek se smatrati najstarijim spomenikom pisanim hrvatskim jezikom.

4. Klaić N.: Historijska podloga hrvatskog glagoljaštva u X i XI stoljeću. »Slovo« Zagreb 1965. str. 274.
5. Fučić B.: Baščanska ploča kao arheološki predmet. »Slovo« Zagreb 1957. str. 247—262.

57

Pogled iz Jurandvora na crkvu sv. Lucije, baščansko polje, otok Prvić i Velebit u pozadini

JURANDVORSKI ULOMCI

Branko Fučić

U staroj opatijskoj crkvi sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku nađena su u prošlom i u našem stoljeću 4 ulomka glagoljskih natpisa, koja vremenski i paleografski-razvojno stoje uz bok Baščanskoj ploči, znamenitome hrvatskom glagoljskom spomeniku što je pripadao toj istoj crkvi.

Okrstit ćemo ih imenom JURANDVORSKI ULOMCI I, II, III, IV. Sva su četiri nađena na istome mjestu: u opločenju poda na lijevoj (sjevernoj) strani svetišta.

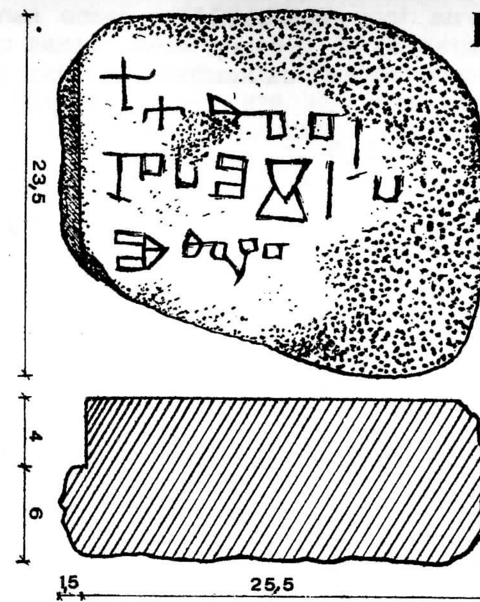
Ulomke I i II našao je godine 1864. Ivan Črnčić. Ulomke III i IV otkrio sam godine 1957. u toku istraživačkih radova na tlu svetolucijske opatije. Bila su licem (natpisom) okrenuta k zemlji.

ULOMAK I

Objavio ga je Ivan Črnčić[1] a zatim su o njemu pisali Leopold Geitler[2], Josip Brunšmid[3], Vjekoslav Štefanić[4], Branko Fučić[5]. Ovaj ulomak i danas postoji u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, kamo je prešao iz depozita zagrebačkog Arheološkog muzeja, a u nj je bio ušao godine 1883. kao dar baščanskog studenta filozofije J. Bonifačića.[6]

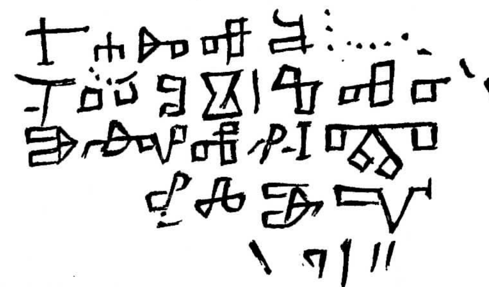
Ulomak je dio ispisane ploče. S gornje, s desne i s donje strane odlomljen je i nagrižen. Duž lijeve strane jasno se vidi izvorni, klesarskim alatom profiliran rub ploče i nagriženi ostatak stanjenog bočnog »pera«. To pero prikazano je u profilu na našoj slici 1.

Danas je ovaj ulomak manji, okrnjeniji, oštećeniji i nečitljiviji nego u Črnčićevo vrijeme. Dimenzije su mu: visina 23 cm, duljina 27 cm, debljina 10 cm. Materijal: bijeli vapnenac. Stariju dokumentaciju o

Slika 1
Jurandvorski ulomak I. Današnje stanje. Na lijevom boku vidi se pero (istak), kojim je ploča bila utorena u žlijeb (utor) stupca.

tom ulomku predstavljaju Črnčićev i Geitlerov precrt (sl. 2) i fotografija Arheološkog muzeja u Zagrebu, snimljena prije prvog svjetskog rata (tabla 1).

Slika 2
Jurandvorski ulomak I. Stanje godine 1864. Precrt Ivana Črnčića (Književnik II, Zagreb 1864).

Dok danas na tom ulomku vidim jasno samo nekoliko slova što sam ih precrtao na sl. 1, ostala slova, danas u tragovima, čitam uz pomoć Črnčićeva crteža i uz kontrolu muzejske fotografije:

+ A Z Ъ
1 2 3 4 5

P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12

U Z V Ъ N I M
13 14 15 16 17 18 19

L U C
20 21 22

Stariji su čitači vidjeli i uz dopune čitali ovako:

Črnčić:[7]

A Z Ъ O (P A T Ъ)
1 2 3 4 5

O S I — H Ъ
8 9 10 11 12

U Z V Ъ N I M (I R)
13 14 15 16 17 18 19

L U C (I Ě)
20 21 22

Geitler:[8]

A Z Ъ
1 2 3 4

P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12

U Z V Ъ N I M...
13 14 15 16 17 18 19

L U C
20 21 22

Brunšmid:[9]

A Z Ъ O (P A T ?...)
2 3 4 5

P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12

U Z V Ъ N I M...
13 14 15 16 17 18 19

L U C
20 21 22

Štefanić:[10]

čita posljednje slovo u četvrtom retku (22) kao Ě

U pogledu datiranja Črnčić je smatrao da je ulomak I stariji od XIII stoljeća[11], Geitler misli da je iz XII stoljeća ali da je mlađi od Baščanske ploče[12], Brunšmid ga stavlja u XII stoljeće[13], Štefanić ga ocjenjuje kao spomenik »iz XII stoljeća«, »iz doba koje je vrlo blizu onome velikome natpisu«[14], a na drugom mjestu da je »najmanje iz XII stoljeća«[15].

ULOMAK II

I njega je (prije 1864) našao Črnčić i objavio ga istovremeno s ulomkom I.[16] L. Geitler, godine 1879. nije više našao taj ulomak u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, odakle je netragom nestao, pa se Geitler u dva navrata morao osloniti na jedinu dokumentaciju o ulomku II, na terensku skicu, precrt Črnčićev. Kasnije se tim ulomkom bavio dva puta i prof. Štefanić.[18]

Natpis bih na temelju Črnčićeva precrta čitao ovako:

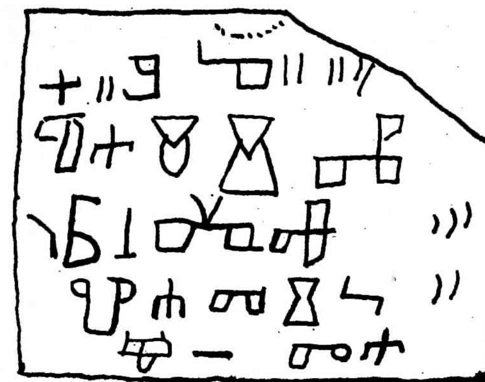
? H
1 2

V A I S Ъ
3 4 5 6 7

K R I Ž Ъ
8 9 10 11 12

V A T S K
13 14 15 16 17

Č . T A
18 19 20 21

Slika 3

Jurandvorski ulomak II. Stanje godine 1864. Precrt Ivana Črnčića (Književnik II, Zagreb 1864).

Tabla 1
Jurandvorski ulomak I. Fotografija snimljena prije prvog svjetskog rata

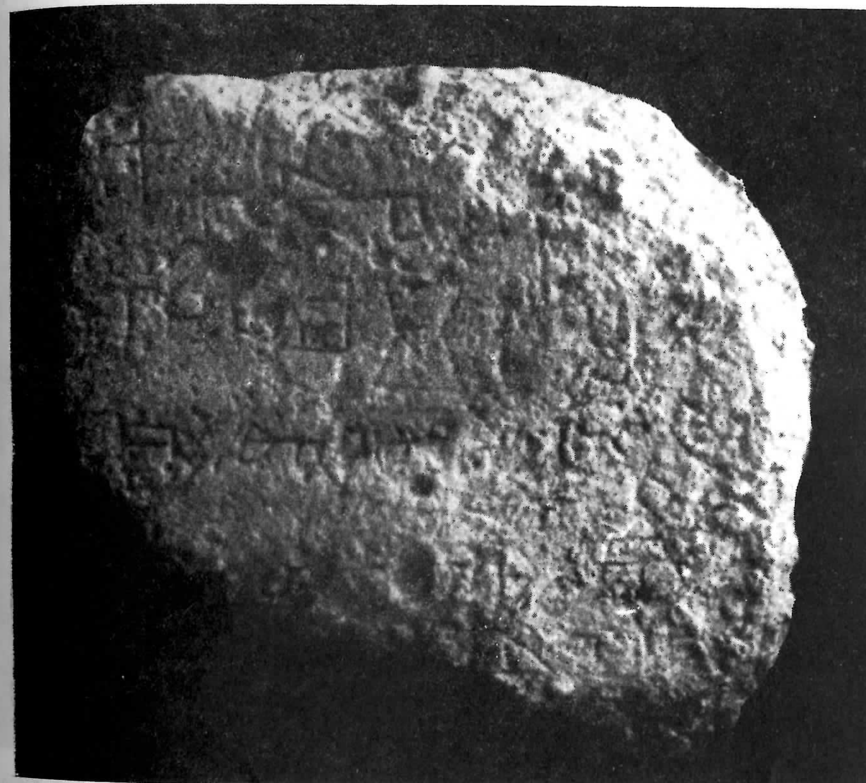

Tabla 2
Jurandvorski ulomak I. Današnje stanje.
Arheološki muzej, Zagreb).

Tabla 3
Jurandvorski ulomak III.

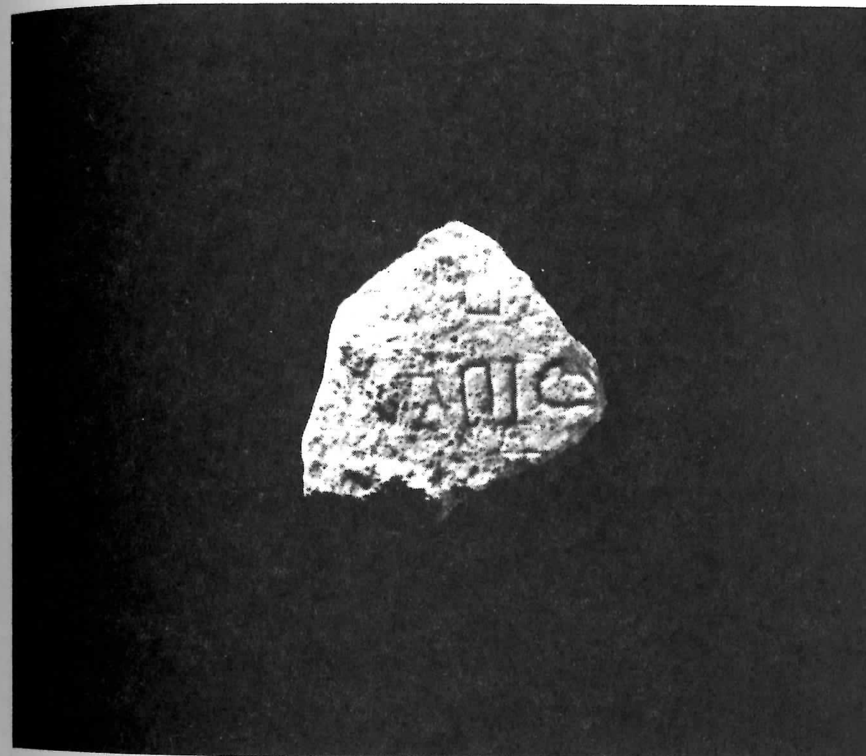

Tabla 4
Jurandvorski ulomak IV.

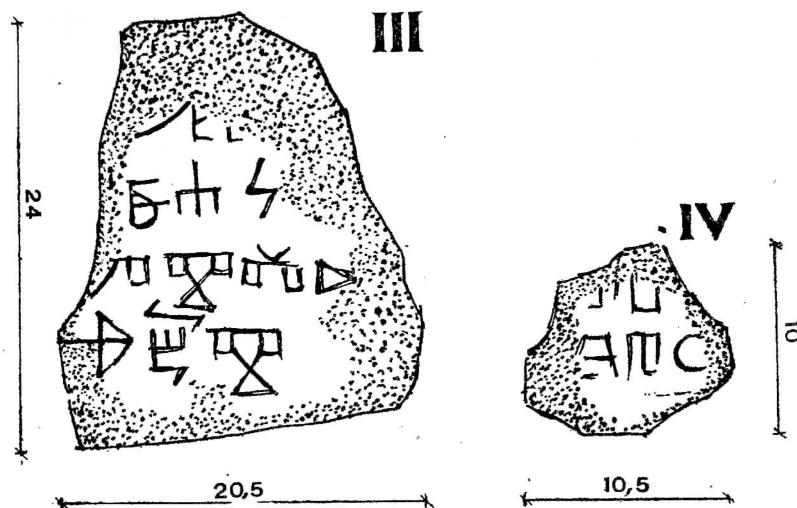
Stariji istraživači dali su ova čitanja:

Crnčić:[19]	Geitler:[20]	Štefanić:
. . . .	. . H .	vraća se na Crnčićevo čitanje[21]
. A S . ъ	2	
4 5 7	? A ? S ъ	
K R I Ž ъ	3 4 5 6 7	
8 9 10 11 12	K R I Ž ъ	
V A T S K ъ	8 9 10 11 12	
13 14 15 16 17	V A T S K	
Č . T A	13 14 15 16 17	
18 19 20 21	P (T?) A	
	18 20 21	

U datiranju ulomka II, ovi autori misle isto što su rekli o ulomku I, jer su oba ulomka tretirali zajedno.

ULOMAK III

Otkrivši ga 1957, o njemu sam izvijestio 1960. u Akademijinom Ljetopisu[22], 1962. u Staroslavenskom institutu [23] i godine 1969. na Simpoziju o glagoljici[24]. O ulomku III pisao je i Štefanić 1966—69. i u

Slika 4
Jurandvorski ulomak III (lijevo) i Jurandvorski ulomak IV (desno).

zaključku iznio da se i ovaj ulomak mora datirati »najmanje u XII stoljeće«[25].

Ulomak je ploče od bijela vapnenca, širok 20,5, visok 24, a debeo 9,5 cm. Odlomljen je na svim bočnim plohama[26]. Na njemu su 4 retka natpisa. Ostatke slova u prvom retku teško je identificirati.

. . . .
R A K
1 2 3
JU Ï Ž ?
4 5 6 7
ъ B Ï ?
8 9 10 11

Slova, visoka 25—30 mm (A, B) klesana su primitivnom tehnikom 2 mm duboko.

ULOMAK IV

Našao sam ga godine 1957. uz ulomak III i o njemu godine 1962. referirao Staroslavenskom institutu.[27]

Širok je 10,5 visok 10, a debeo 8,3 cm. Od istog je materijala kao i ulomak III, slova su na njemu klesana na isti način i otprilike su iste visine. Zbog grubog načina klesanja i zbog oštećenosti ne možemo ih sa sigurnošću čitati:

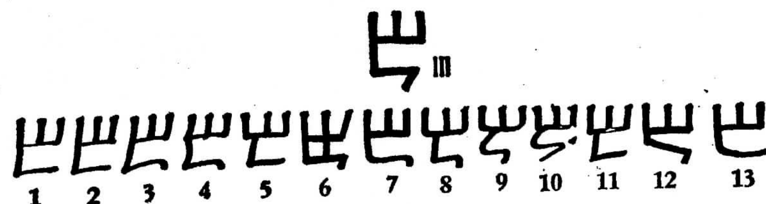
? ?
1 2
Ě P(?) ?
3 4 5

Usporedimo li natpis na ulomcima I i II s natpisom na ulomcima III i IV lako ćemo utvrditi njihovu morfološku istovetnost. Materijalni podaci što ih još možemo provjeriti na sačuvanim originalima (I, III, IV) kazuju da su slova klesana identičnom tehnikom, čini se od iste ruke, na istome materijalu i da su ta slova u prosjeku iste veličine. Svi ovi ulomci (I, III, IV) pripadaju istoj grafičkoj cjelini, a najvjerojatnije i istoj materijalnoj, predmetnoj cjelini.[28]

S time je u skladu i petrografska analiza tih triju ulomaka, što ju je godine 1961. proveo u Zagrebu akademik prof. dr Miroslav Tajder u suradnji s prof. dr Vandom Kochansky-Devidè, kojima i ovdje izričemo srdačnu zahvalnost na trudu i susretljivosti.[29]

Gledajući u Jurandvorskim ulomcima dijelove iste cjeline, razmatrat ćemo ih i u paleografskoj analizi neodvojeno, kao cjelinu.

Pogledajmo na ulomcima ona slova što su u paleografskom razvojnom smislu najkarakterističnija.

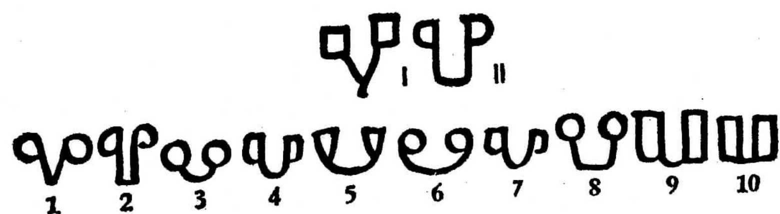

Slika 5 — B (buki)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Praški ulomak I, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Kločev glagoljaš, 6. Krčki natpis, 7. Bašćanska ploča, 8. Bečki listići, 9. Grškovićev apostol, 10. Mihanovićev apostolar, 11. Premudini ostrišci, 12. Grdoselski ulomak, 13. Ulomak legende o sv. Tekli

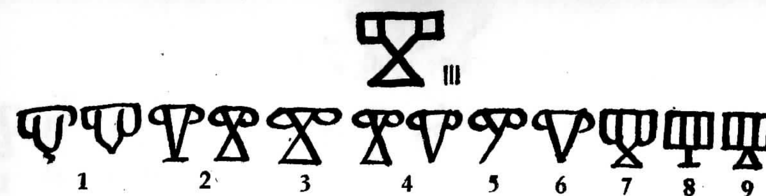
Oblik slova B (Ulomak III), zavrnute donje crte, odaje znak starosti — jer taj završni potez u XIII stoljeću nestaje — a ujedno time odaje i znak srodstva s kvarnersko-istarskom grupom spomenika: s Krčkim natpisom, s Bašćanskom pločom i s Grdoselskim ulomkom.

Slovo V dolazi na Jurandvorskom ulomku I u ligaturi ZV s dubokom šiljastom spojnicom i na ulomku II s dubokom lučnom spojnicom, dakle u staroj morfologiji XI i XII stoljeća.

Slika 6 — V (vedi)

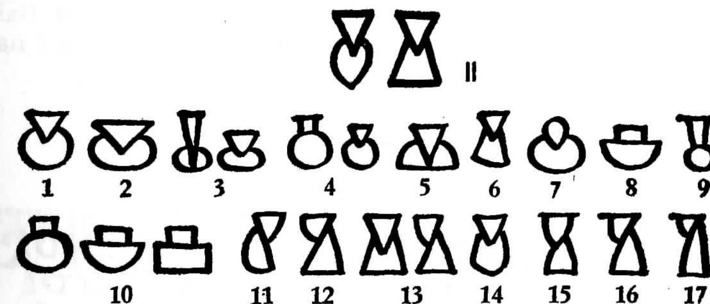
1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Kločev glagoljaš, 5. Valunska ploča, 6. Krčki natpis, 7. Bečki listići, 8. Bašćanska ploča, 9. Ulomak legende o sv. Tekli, 10. Humski grafit

Slika 7 — Ï (iže)

1. Preslavski grafit, 2. Kijevski listići, 3. Praški ulomci, 4. Kločev glagoljaš, 5. Asemanovo evanđelje, 6. Ohridski evangelijar, 7. Premudini ostrišci, 8. Ljubljanski homilijar, 9. Ulomak legende o sv. Tekli

Oblik glagoljskog Ï (iže) s unakrštenim crtama trupa, koje tvore dva trokuta (ulomak III), vodi nas u najveću glagoljsku paleografsku starinu; tog oblika nema poslije XII stoljeća.

Slika 8 — I (i)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Kločev glagoljaš, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Ohridski evangelijar, 6. Plominski natpis, 7. Krčki natpis, 8. Bašćanska ploča, 9. Mihanovićev apostolar, 10. Senjska ploča, 11. Grškovićev apostol, 12. Premudini ostrišci, 13. Bečki listići, 14. Humski grafit, 15. Ulomak legende o sv. Tekli, 16. Misal kneza Novaka, 17. Fraščićev psaltir

Glagoljski znak za I (ulomak II, slovo br. 4) dolazi ovdje u najstarijem obliku: — trokut koji odozgo probada kružnica. Taj oblik već u XII stoljeću biva zamijenjen novijim, mlađim oblikom.[30]

No uz ovaj izvorni glagoljski znak, nalazimo na ulomku I (slovo br. 10 i 18) te na ulomku II (slovo br. 9) recepciju znaka za I iz latiničke (ili ćirilske) ortografije, onako kako ovo preuzimanje znaka za I poznajemo i na drugim našim najstarijim kvarnerskim glagoljskim spomenicima: na Krčkom natpisu i na Bašćanskoj ploči.

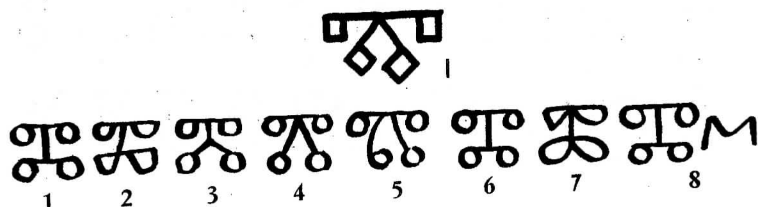
alfabeta,

Slika 9 K (kako)

1. Kijevski listići, 2. Praški listići, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Sinajski euhologij, 5. Kločev glagoljaš, 6. Valunska ploča, 7. Mihanovićev apostolar, 8. Grškovićev apostol, 9. Bečki listići, 10. Premudini ostrišci, 11. Humski grafit, 12. Ljubljanski homilijar, 13. Ulomak legende o sv. Tekli

K u glagoljskom ~~ortografiji~~ alfabetu isprva se javlja s karakterističnom crticom pod slovom; ona se u XII stoljeću na našim spomenicima reducira u točku ili konačno u tome stoljeću otpada. Već se na Bašćanskoj ploči piše slovo K bez te crtice kako ga bez crtice čitamo i na Jurandvorskim ulomcima II (slovo br. 7) i III (slovo br. 3).

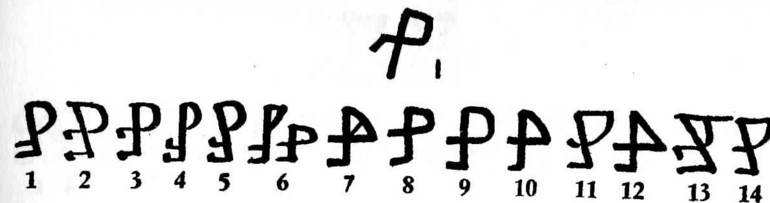
Slika 10 M (mislite)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Kločev glagoljaš, 5. Sinajski euhologij, 6. Krčki natpis, 7. Grškovićev apostol, 8. Bašćanska ploča

Znak starine je i granati oblik slova M na ulomku I (slovo br. 19). Već na Bašćanskoj ploči — uz pojavu granatog M zapažamo recepciju latiničnog (ili ćirilskog) M, a ta će recepcija od XII stoljeća nadalje ostati pravilom u hrvatskim glagoljskim spomenicima.

Morfologija granatog M s Jurandvorskog ulomka I razlikuje se od one, najstarije, što je znamo s Bašćanske ploče i s Krčkog natpisa. Na našem ulomku donji par »oka« nosi petlje što se račvaju visoko, od same vodoravne crte, kao u Kločevu glagoljašu.

Slovo O, četvorinasto stiliziranih oka, priključuje se morfologiji Bečkih listića, Bašćanske ploče i Grdoselskog ulomka.

Slika 11 N (naš)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Praški ulomak I, 4. Marijinsko četveroevanđelje, 5. Asemanovo evanđelje, 6. Kločev glagoljaš, 7. Valunska ploča, 8. Krčki natpis, 9. Bašćanska ploča, 10. Senjska ploča, 11. Premudini ostrišci, 12. Grdoselski ulomak, 13. Humski grafit, 14. Ulomak legende o sv. Tekli

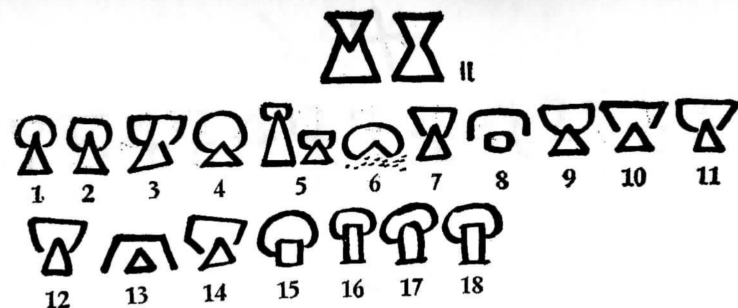
I glagoljsko N s naglašenom bočnom crtom (ulomak I, slovo br. 17) znak je starine, jer se ta crta poslije XII stoljeća gubi.

Slika 12 P (pokoj)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Kločev glagoljaš, 5. Plominski natpis, 6. Krčki natpis, 7. Bašćanska ploča, 8. Grdoselski ulomak, 9. Bečki listići, 10. Ljubljanski homilijar, 11. Ulomak legende o sv. Tekli, 12. Misal kneza Novaka

Slovo P gotovo na svim glagoljskim spomenicima do XIII stoljeća ima vodoravnu crtu što se lijevo, bočno oslanja na okomitu hastu. U XIII stoljeću ta crta iščezava. Na istarskim i kvarnerskim spomenicima XI i XII stoljeća (Krčki natpis, Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak) a tako i na Jurandvorskom ulomku I (slovo br. 6) ta se crta piše pri samom dnu okomite haste. U toj grupi spomenika karakteristično je — kao i na Jurandvorskom ulomku I — da se gornji vodoravni potez produljuje izvan okomice, u lijevo.

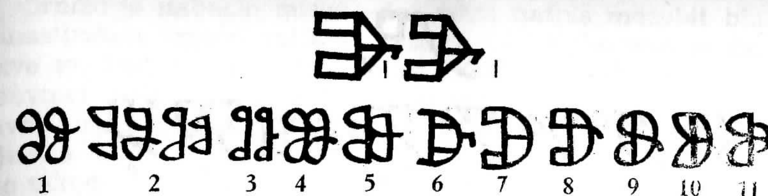

Slika 13 S (slovo)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak I, 3. Praški ulomak II 4. Asemanovo evanđelje, 5. Kločev glagoljaš, 6. Krčki natpis, 7. Plominski natpis, 8. Valunska ploča, 9. Bašćanska ploča, 10. Senjska ploča, 11. Bečki listići, 12. Premudini ostrišci, 13. Grdoselski ulomak, 14. Humski grafit, 15. Ljubljanski homilijar, 16. Ulomak legende o sv. Tekli, 17. Misal kneza Novaka, 18. Brevijar Vida Omišljanina

Na ulomku I evidentno je — po smislu čitanja — da je na mjestu slova br. 9 moralo biti S i da je tu klesarskom zabunom uklesano glagoljsko I. Glagoljsko S i glagoljsko I morfološki su slična slova: to su, isprva, recipročni oblici sastavljeni od prodora trokuta u kružnicu. Dok je u slova I trokut gornji elemenat slova, kod slova S trokut je donji elemenat toga slova.

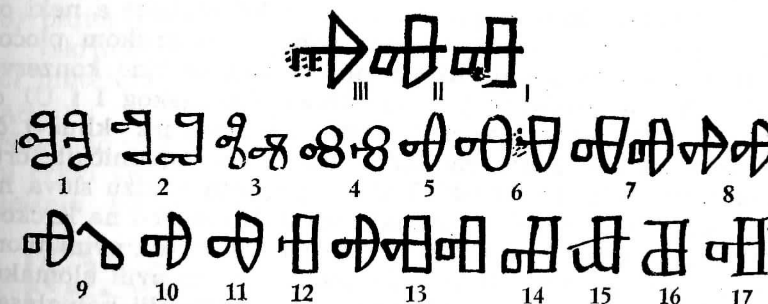
U starim hrvatskim rukopisnim spomenicima, počevši već od minuskula u Kločevu glagoljašu, i na većini najstarijih epigrafskih spomenika, hrvatski pisari splošnjuju slovu S tjeme kružnice a često tu kružnicu zamjenjuju likom trokuta, tako da — kao npr. kod Plominskog natpisa — nastaje oblik dvaju trokuta, od kojih donji prodire u gornji. Zabunom klesara lako je na Jurandvorskom ulomku I (slovo br. 9) a isto tako i na Jurandvorskom ulomku II (slovo br. 6) došlo do obrnutih odnosa tih dvaju trokuta.

Slika 14 U (uk)

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Kločev glagoljaš, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Ohridski evangelijar, 6. Krčki natpis, 7. Bašćanska ploča, 8. Bečki listići, 9. Mihanovićev apostolar, 10. Ljubljanski homilijar, 11. Ulomak legende o sv. Tekli

Izvorno glagoljsko U sastavljeno je od dva elementa (o — o ili o — ižica) koji se već rano stapaju u jedan oblik. Gotovo u pravilu na najstarijim spomenicima izviruje iz desnog boka slova vodoravni potez — kakav nalazimo na ulomku I (slova br. 13 i 21) — i koji u XIII stoljeću nestaje.

Slika 15 Znak za poluglas

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Kločev glagoljaš, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Praksapostolar, 6. Krčki natpis, 7. Plominski natpis, 8. Valunska ploča, 9. Bašćanska ploča, 10. Bečki listići, 11. Grškovićev apostol, 12. Mihanovićev apostolar, 13. Grdoselski ulomak, 14. Humski grafit, 15. Ulomak legende o sv. Tekli, 16. Ljubljanski homilijar, 17. Vrbnički brevijar I

Znak za poluglas u obliku »ključa« specifičnog je oblika starih hrvatskih spomenika XI—XIII stoljeća a dolazi i na kvarnerskim i istarskim spomenicima toga razdoblja (Plominski natpis, Valunska ploča, Krčki natpis, Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak, Humski grafit). U uglastoj stilizaciji karakterističan je za naše spomenike iz XII i XIII stoljeća.

Slika 16 JU
1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Kločev glagoljaš, 5. Valunska ploča, 6. Baščanska ploča, 7. Premudini ostrišci, 8. Ljubljanski homilijar

Konačno se po paleografskim ~~spomenicima~~ podacima ističe i znak za JU, kome je lijevi elemenat odvojen i razmaknut od desnog; to je karakteristično za najstarije glagoljske spomenike uopće, a posebno za spomenike u Kvarneru — za Valunsku i Bašćansku ploču.

* * *

Iz paleografske analize proizlazi da se većina databilnih podataka na Jurandvorskim ulomcima stječe u XII stoljeće a neki od njih zahvaćaju još u XI stoljeće. U usporedbi s Bašćanskom pločom, na ovim ulomcima ima paleografskih oblika koji se čine konzervativnijima od onih na Bašćanskoj ploči (oblici glagoljskog I i U) dok se uglatija stilizacija istog tipa poluglasa (poluglasa na »ključ«) čini na ulomcima relativno nešto mlađom. Jedna od zajedničkih crta jest recepcija latiničkih (ili ćirilskih) slova, poznata u nizu slova na Bašćanskoj ploči (M, N, O, T, I), poznata još u XI stoljeću na Krčkom natpisu (I) a potvrđena latiničkim (ili ćirilskim) I i na ovim ulomcima.

Morfološke razlike pisma Bašćanske ploče i pisma ovih ulomaka (razlike kod glagoljskih slova I, M, Z, P, U i u stilizaciji poluglasa) pa i neujednačena slika što je pruža već sama Bašćanska ploča, otkrivaju da se u skriptorskoj aktivnosti svetolucijskih glagoljaša ne može računati s jednom jasnom i jedinstvenom razvojnom linijom glagoljskoga pisma.

Kraj svega toga, ako se u datiranju oslonimo na opći paleografski karakter Jurandvorskih ulomaka, razvitak uglatog hrvatskog glagoljskog pisma na njima na stupnju je razvitka Bašćanske ploče pa se oba spomenika mogu datirati i istim vremenom.

Negdje smo otprilike na početku XII stoljeća.

REKONSTRUKCIJA

Na kraju postavlja se pitanje koju je funkciju mogla imati suponirana cjelina kojoj su ulomci I—IV pripadali i u kojem je odnosu bila ta cjelina s drugim glagoljaškim spomenikom svetolucijske opatije, s Bašćanskom pločom.

Črnčić je nabacio misao »da je taj natpis možebit bio na grobu manastirskom izpred velikoga oltara...«[31] Kako znamo da u svetištu crkve sv. Lucije nije u starini bilo zidanih grobnica, nego da su se redovnici ukapali u zemlju[32], to se tamo zaista mogla nalaziti jednostavna, ispisana nadgrobna ploča, položena nad grobom, na zemlju. Dijelove jedne nadgrobne ploče s likom opata iz XIV stoljeća našli smo također u opločenju svetišta.[33]

No ima jedan tehnički podatak što određenije govori o toj izvornoj cjelini ili — u najmanju ruku — o Jurandvorskom ulomku I.

Na lijevom boku ulomka I nalazi se oštećeno, no posve jasno izraženo, profilirano pero (sl. 1). Odnos između ispisane strane ulomka i položaja pera isključuje mogućnost da bi taj kamen bio vodoravna pokrovna ploča, što se uklada u profilirani okvir. Ulomak I — sudeći po tom profiliranom peru — fragment je s lijevog ruba neke ploče koja se ukladala u okomiti žlijeb (utor) na nekom konstruktivnom elementu, drugim riječima ta je ploča bila **plutej**.

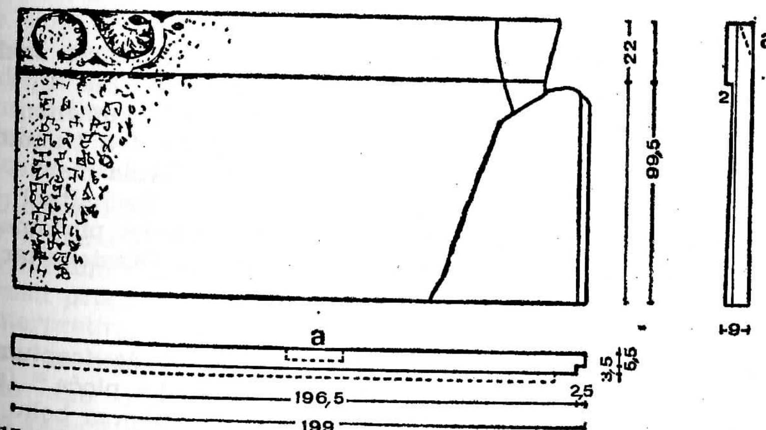
Zamislimo li sastavne dijelove arhitekture i kamenog namještaja koji su u XII stoljeću mogli postojati u crkvi sv. Lucije, naći ćemo teoretski samo tri mogućnosti, gdje je mogla biti primijenjena kamena ploča s bočnim perom u **okomitom** položaju.

Ona je mogla biti:

a) plutej na ambonu
b) plutej na stipesu oltara, — u pretpostavci da je oltar bio tipa »škrinje« (Kastenaltar).
c) plutej na crkvenoj pregradi (na septumu).

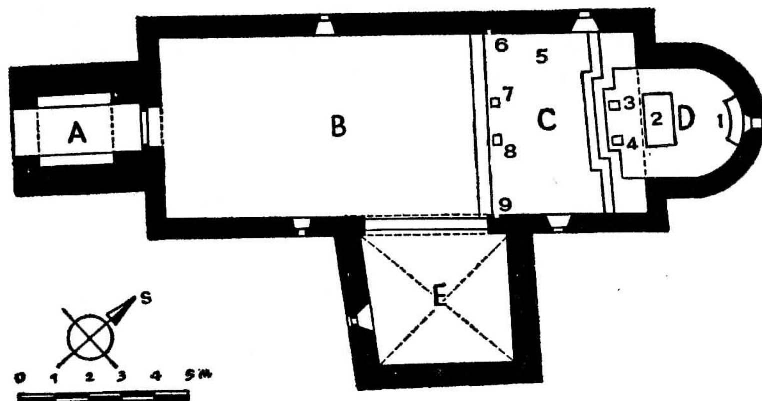
Ad a)

Nemamo materijalnih elemenata, koji bi govorili da je u relativno maloj crkvi sv. Lucije postojao ambon kao poseban dio liturgijskog namještaja. Imamo, međutim, indicij u kosoj užljebini na stražnjoj

Slika 17
Bašćanska ploča. Pogled, tlocrt, profil. Na desnom boku vidi se pero, kojim se je ploča ukladala u žlijeb (utor) stupca. Na poleđini Bašćanske ploče uklesana je kosa udubina (označena slovom a), gdje predmnijevamo da je stajao legile za liturgijska čitanja.

strani Baščanske ploče (sl. 17, oznaka a) da je umjesto ambona služio legile, učvršćen na pregradnoj ploči.

Slika 18

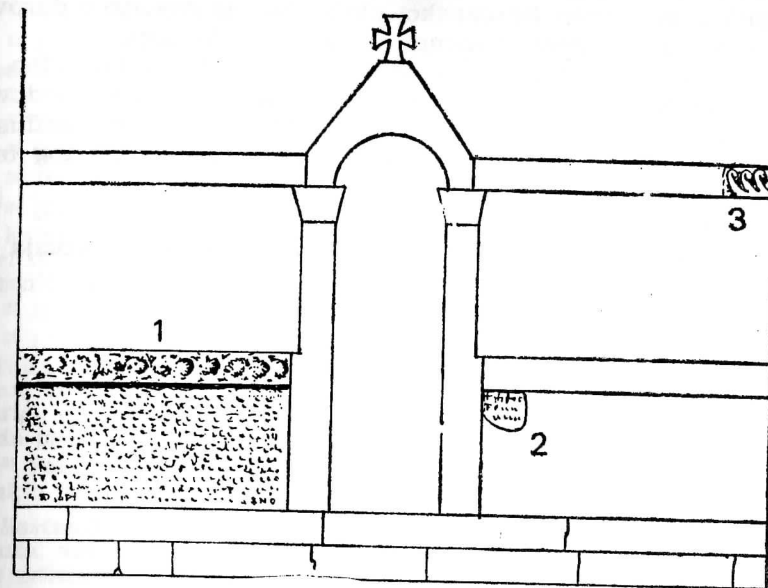
Tlocrt crkve sv. Lucije u Jurandvoru kod Baške na otoku Krku. A — zvonik, B — lađa, C — prezbiterij (kor), D — apsida, E — kapela Majke Božje od Ruzarija. 1. zidano opatovo liturgijsko sjedište, 2. položaj današnjeg oltara, 3—4 rupe u kamenom podu za temeljenje stupaca prvotnoga oltara na kome je opat misio licem okrenut puku, 5. mjesto gdje su u opločenju poda u prezbiteriju otkrivena sva četiri Jurandvorska ulomka, 6—7—8—9 izvorni položaj crkvene pregrade (septuma), 6 i 9 okomiti prorezi (utori) u zidu, gdje su bili učvršćeni krajevi dvaju pluteja, 7. i 8. rupe u kamenoj stepenici na početku prezbiterija za temeljenje stupaca crkvene pregrade (septuma), 6—7 izvorni položaj Baščanske ploče u funkciji lijevog pluteja na crkvenoj pregradi, 8—9 položaj desnog pluteja, tj. razbijene »druge« Baščanske ploče. Jurandvorski ulomci, predmnijevamo da su njeni ostaci.

Ad b)

Po tragovima, koji u sv. Luciji još postoje, ne možemo zaključiti da li je izvorni oltar bio tipa škrinje (Kastenaltar) ili tipa stola (Tischaltar). Uz prednji rub apside uklesane su u kamenom podu dvije četvorinaste udubine, u koje su bila usađena dva okomita kamena stupca, prednje noge oltara, na kojima je počivala menza. (Vidi sl. 18). Stupci su mogli stajati poput nogu stola (Tischaltar), ili su stranice među stupcima mogle biti zatvorene kamenim pločama, koje bi perima bile učvršćene u užljebine na stupcima (Kastenaltar).

Ad c)

Pozitivno znamo da je u crkvi postojala pregrada (septum), da je imala dva pluteja, od kojih je lijevi bio Baščanska ploča.[35] (sl. 19) Pogledamo li Baščansku ploču, zapazit ćemo i na njenom boku takvo pero, kojim se ukladala u žlijeb (utor) na stupcu pregrade. Dok Baščanska ploča — budući da se nalazila kao pregradna ploča (pluteй) na lijevoj strani pregrade — ima pero na svom **desnom** boku, ulomak I ima pero na svom **lijevom** boku, tj. suprotno poziciji Baščan-

Slika 19

Idealna grafička rekonstrukcija crkvene pregrade (septuma) u crkvi sv. Lucije. 1. Baščanska ploča je lijevi plutej, 2. Jurandvorski ulomak I je gornji lijevi ugao, tj. početak natpisnog polja »druge« Baščanske ploče (desnog pluteja), 3. Ulomak s motivom »rakovica«, otkriven prilikom istraživalačkih radova na tlu opatije sv. Lucija u Jurandvoru, je desni okrajak vodoravne kamene grede (trabs) na septumu.

ske ploče. Stoga nam se nameće predodžba njihove simetrične postave, tako da Baščansku ploču vidimo lijevo a ovaj ulomak desno na crkvenoj pregradi, drugim riječima da ovaj ulomak vidimo kao dio one druge izgubljene Baščanske ploče i to kao lijevi rub njenog natpisnog polja. Kako debljina ulomka i dimenzije njegova pera malo variraju od tih istih elemenata na Baščanskoj ploči, to ovi tehnički podaci ne opovrgavaju tu mogućnost.

Ulomak I jest — kako smo rekli — fragment lijevog ruba ispisane ploče, a nama se čini da je on gornji lijevi ugao njena natpisna polja, da se na tom ulomku sačuvao početak one »druge« Baščanske ploče. Toj misli priklanja nas znak križa u gornjem lijevom uglu, znak što ga interpretiramo simboličkom invokacijom. Poslije invokacije i danas su na oštećenom natpisu jasna slova »azъ ..« dok se je ranije vidjelo »azъ o(patъ)«. Tekst je bio stiliziran u naraciji prvog lica, onako kako započinju i oba pasusa na Baščanskoj ploči »azъ opatъ Drъžiha pisahъ . . .« i »azъ opatъDbrovitъ zъ dahъ . . .«

U toj predodžbi čini nam se da se na toj drugoj ploči nastavljao stereotipnom dikcijom prepisani tekst iz samostanskog kartulara, koji

je započinjao na »prvoj« Bašćanskoj ploči i koji je govorio o darovima, o pravima i o utemeljenjima samostanskih posjedovanja.

Suvisle riječi što ih na Jurandvorskim ulomcima neposredno (ili s najvjerojatnijim dopunama) čitamo, ma da ih ne možemo nadovezati jednu na drugu, jer fragmente razbijene ploče ne znamo međusobno konstelirati — ipak nam daju naslutiti nešto od sadržaja tog teksta. A to su riječi:

Na ulomku I: azъ opatъ ... prosihъ ... u Zvъnimir ... Lucija
Na ulomku II: križъ ... hrvatski ...
Na ulomku III: vjerojatno broj 12 (BĪ)

BILJEŠKE:

[1] Ivan Črnčić, *Krčke starine*. Književnik II, Zagreb 1864, Str. 20 s faksimilom na priloženoj tabli pod a).

[2] L. Geitler, *Glagoljski nadpisi*. Vjesnik hrvatskog arheološkog društva I, Zagreb 1879, str. 44 s faksimilom na tabli I; isti, *Die albanesischen und slavischen Schriften*. Beč 1883, str. 187 i tabla s faksimilom.

[3] J. Brunšmid, *Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu*. Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, N. S. XII, Zagreb 1912, str. 155—156 i slika 356.

[4] Vj. Štefanić, *Opatija sv. Lucije i drugi benediktinski samostani na Krku*. Croatia sacra IV, Zagreb 1936, p. o., str. 72; isti, *Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika*. Slovo 18—19, Zagreb 1969, str. 36—37.

[5] B. Fučić, *Nalazi u svetolucijskog opatiji*. Rukopis u Arhivu Staroslavenskog instituta u Zagrebu (29. I 1962); isti, *Najstariji hrvatski glagoljski natpisi*. Referat održan 1969. u Rijeci na Simpoziju o glagoljici.

[6] J. Brunšmid, *Kameni*, o, c.

[7] I. Črnčić, *Krčke*, o. c.

[8] L. Geitler, *Glagolski*, o. c.; isti, *Die albanesischen* itd., o. c. Geitler je godine 1879. izradio u Jurandvoru na originalu precrt ovog natpisa u naravnoj veličini, taj precrt publicirao i njime se služio.

[9] J. Brunšmid, *Kameni*, o. c.

[10] Vj. Štefanić, *Prvobitno*, o. c.

[11] I. Črnčić, *Krčke*, o. c.

[12] L. Geitler, *Glagolski*, o. c.

[13] J. Brunšmid, *Kameni*, o. c.

[14] Vj. Štefanić, *Opatija sv. Lucije*, o. c.

[15] Vj. Štefanić, *Prvobitno*, o c.

[16] I. Črnčić, *Krčke*, o. c.

[17] L. Geitler, *Glagolski*, o. c.; isti, *Die albanesischen* itd., o. c.

[18] Vj. Štefanić, *Opatija*, o. c.; isti, *Prvobitno*, o. c.

[19] I. Črnčić, *Krčke*, o. c.

[20] L. Geitler, *Glagolski*, o. c.; isti, *Die albanesischen*, o. c.

[21] Vj. Štefanić, *Opatija*, o. c.

[22] B. Fučić, *Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.* Ljetopis Jugoslavenske akademije 64, Zagreb 1960, str. 175—176.

[23] B. Fučić, *Nalazi*, o. c.

[24] B. Fučić, *Najstariji*, o. c.

[25] Vj. Štefanić, *Prvobitno*, o. c.

[26] Na jednoj strani ovog ulomka lom je svjež. Vjerojatno su na tom mjestu kamen prelomili zidari godine 1941, kada su nakon gradnje grobnice u crkvi sv. Lucije, u svetištu pred oltarom (grobnicu je dao sazidati pok. biskup Srebrnič), ponovo oploćili svetište.

[27] B. Fučić, *Nalazi*, o. c.

[28] I. Črnčić, koji je ulomak I i ulomak II imao pred očima i u rukama misli da su mogla pripadati istom spomeniku: »Sva je prilika, po kamenu i pismu, da su nekada bile jedan komad«. (*Krčke*, o c.). I Vj. Štefanić, *Opatija*, o. c. piše: »Oba su dijela (tj. ulomak I i ulomak II) po svoj prilici negda pripadala jednoj ploči«.

[29] **Petrografska analiza** uzoraka Bašćanske ploče i triju ulomaka glagoljskih natpisa iz crkve sv. Lucije (Jurandvorski ulomci I. III i IV).

Bašćanska ploča: Uzorak je vapnenac, izgrađen od kalcita. Struktura je zrnasta, većim dijelom prekristalizirana u krupnozrnasti agregat. Tako postoje prijelazi iz kriptokristalastog agregata s veličinom zrnaca oko 0,001 mm do krupnih zrnaca od kojih 0,4 mm.

Karakteristični su veliki trakasti agregati krupnozrnastog kalcita.

Fosila nema.

Ulomak I: Vapnenac izgrađen od kalcita. Struktura kriptokristalasta zrnasta. Prekristaliziranih krupnijih zrnaca kalcita ima malo, a obično su vezani za fosilne ostatke. Vrlo su rijetki oveći kristaloidi do 0,2 mm.

Dolazi mnoštvo fosilnih ostataka. Ustanovljeni su ovi fosili: Cuneolina, Thaumatoporella, Textularia, Coscinoconus.

Ulomak III: Struktura ovog vapnenca je isto zrnasta kriptokristalina s rjeđima manjim partijama prekristaliziranih krupnijih zrnaca kalcita. Vrlo su rijetki oveći kristalni individui. Dolazi mnogo fosilnih ostataka. Određeni su ovi fosili: Miliolidae, Thaumatoporella.

Ulomak IV: Struktura slična kao i prednašnja dva kamena, kriptokristalina s malo partija u kojima su zrnca nešto veća. Oveći kristal kalcita vrlo je rijedak.

U stijeni ima također mnogo fosilnih ostataka. Određeni su ovi fosili: Coscinoconus, Bryozoa.

Zaključak:

Sve četiri stijene su vapnenci.

Bašćanska ploča je od većim dijelom prekristaliziranog vapnenca bez fosila, po čemu se bitno razlikuje od ostalih uzoraka.

Ulomci I, III, IV su vapnenci sa istom strukturom i fosilima koji odgovaraju vjerojatno donjoj kredi, kakvi su vapnenci rasprostranjeni na Krku. Prema tome je vrlo vjerojatno da su sva tri uzorka sa istog nalazišta i dapače istog komada.

Vapnenac Bašćanske ploče nije sličan vapnencima triju ulomaka, pa je teže pretpostaviti da su sa istog mjesta.

Analizu je izvršio 18. veljače 1961. akad. dr Miroslav Tajder, redoviti profesor Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstojnik Mineraloško-petrografskog zavoda. Fosile u uzorcima odredila je dr

Vanda Kochansky-Devidè, izvanredni profesor Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

[30] Mlađi oblik nastaje redukcijom duktusa. Usp. B. Fučić, *Grdoselski ulomak*. Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 7, Zagreb 1959, str. 194—195.

[31] I. Črnčić, o. c. str. 21.

[32] B. Fučić, *Radovi*, o. c., str. 193—195.

[33] Ibid., str. 176—177.

[34] O tipologiji oltara vidi djelo: J. Braun, *Der christliche Altar*. München 1924. Posebno o oltaru tipa škrinje u poglavlju: Der Kastenaltar, sv. I, str. 191—220.

[35] B. Fučić, *Baščanska ploča kao arheološki predmet*. Slovo 6—8. (Vajsov zbornik), Zagreb 1957, str. 247—262; isti, *Tragom starih spomenika (Baščanska ploča)*. Bulletin instituta za likovne umjetnosti JAZU, god. V, br. 1, Zagreb 1957, str. 1—8.

---

* * Tiskarske greške ispravljene su u P. O. naknadno!

Riassunto

I FRAMMENTI GLAGOLITICI DI JURANDVOR

Nella chiesa dell'antica abbazia di S. Lucia a Jurandvor presso Baška sull'isola di Veglia verso la metà del secolo scorso è stata ritrovata la celebre Tavola di Baška, una vasta iscrizione glagolitica che risale al principio del secolo XII.

In un saggio precedente (La Tavola di Baška come l'oggeto archeologico, Slovo 6—8 »Vajsov zbornik«, Zagreb 1957), l'autore dimostrò che la Tavola di Baška faceva parte dell'archittetura della chiesa; essa in origine fungeva da pluteo sinistro dell'antica iconostasi (cancelli, septum) la quale divideva la nave dal presbiterio cioè dal coro monacale.

In presente saggio l'autore tratta di quattro fragmenti d'una iscrizione glagolitica, — parti d'una tavola di pietra frantumata, — i quali vennero scoperti nella chiesa stessa di S. Lucia. Mentre la scoperta dei frammenti I e II risale al secolo scorso, i frammenti III e IV vennero scoperti dall'autore nel 1956. nel corso delle sue indagini archeologiche sul luogo.

Secondo l'analisi petrografica i frammenti di Jurandvor risultano verosimilmente le parti d'una stessa tavola di pietra e secondo l'analisi paleografica sono databili all'epoca della Tavola di Baška cioè al principio del secolo XII.

Esponendo osservazioni tecniche e quelle epigrafiche, l'autore conclude che i frammenti sopraddetti sono parti del pluteo destro. Frammento I è identificabile come l'angolo superiore sinistro cioè come l'inizio del campo dell'iscrizione. (Vedi fig. 19.)

NAJSTARIJI HRVATSKI GLAGOLJSKI NATPISI

Branko FUČIĆ, Rijeka

Kodeksi i uopće tekstovi ispisani perom na pergameni ili papiru uvijek su bili privlačnija i zahvalnija građa filolozima i paleografima od epigrafskih spomenika. Stari natpisi uklesani u kamen u pravilu su kratki: lapidarni. Oni su, stoga, od pisanih spomenika siromašniji materijom koju traže filolog i paleograf. Siromašni riječima, oni su siromašni i slovima: na mnogome natpisu ponajčešće se ne mogu nabrojiti sva slova abecede. Oni ne pružaju mogućnost pune kontrole i sigurnih usporedbi pojedinih jezičnih i grafičkih oblika onako kako ih daje obilje i učestalost tih istih oblika u dugim tekstovima kodeksa.

Dok na podatnoj pergameni elastično pero kao seizmograf ostavlja jasan trag najfinijih pokreta pisareve ruke, omogućuje da duktus ostane očevidnim — a duktus je anatomija slova! — otporni kamen i tvrdo željezo klesareva bata i dlijeta mijenjaju na natpisu karakter slova, čine duktus manje očitim.

U kodeksima je autor ili prepisivač teksta lice koje tekst u jezičnom pogledu konačno oblikuje, a to lice je istodobno i autor konkretnog tipa pisma; u epigrafici skoro u pravilu pismen čovjek daje predložak teksta, a nepismen ili polupismen klesar ga u kamen kleše. Klesar ga pri tome kopira; on tretira tekst kao sliku, kao likovnu tvorbu: — u tome i leži uzrok onih brojnih pogrešaka i odstupanja koje zapažamo na natpisima od antike do danas.[1]

---

[1] Da bi se bolje uočilo kako klesarske greške nisu malobrojne ni na našim najstarijim glagoljskim natpisima i kako se o njima u epigrafici uvijek mora voditi briga, nabrojit ćemo ih ovdje redom:

Valunska ploča: T(1) s otvorenim crtama u prvom oku. I(6) s udvostručenim vodoravnim crtama. N(7), isprva zabunom uklesano ъ, zatim ispravljeno u N.

Baščanska ploča: »AZЪ« na početku teksta, zabunom uklesan prije invokacije.

Jurandvorski ulomak I.: I umjesto S u trećem retku (»proiihъ« umjesto »prosihъ«).

Senjska ploča: glagoljsko C s okom na desnoj strani.

Grdoselski ulomak: glagoljsko A ispravljeno u glagoljsko N(23).

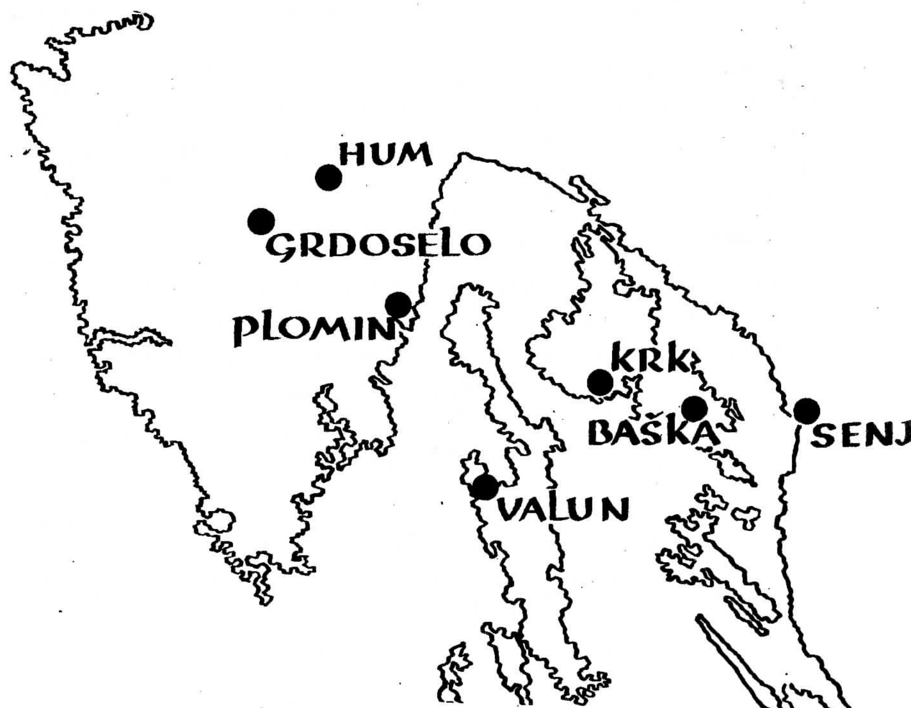
Napisani tekst ima mnoge prednosti pred uklesanim.

Unatoč tome uklesani natpis ima svoje nezamjenjive vrijednosti i odlike. Dok su kodeksi i uopće pisani tekstovi pokretni, dok oni sele — »habent sua fata libelli« — kamen je težak, postojan, nepomičan na mjestu klesanja; on se ne seli.

Na mjestu gdje je natpis na kamenu zapažen, tamo je u pravilu i nastao. Natpisi, prema tome, omogućuju preciznu spomeničku topografiju, a fiksirani u vremenu i prostoru oni postaju čvrste uporišne točke kulturne geografije. Oni su miljokazi i međašni kamenovi neke kulture.

Pod tim vidom vrednujemo i naše glagoljske epigrafske spomenike, posebno one najstarije.

Njihova važnost je tim veća što su oni učestali u kvarnerskom zaljevu i u Istri, na zapadnoj slavenskoj etničkoj periferiji. Tu, na rubu slavenskog svijeta glagoljica je kao nacionalno pismo doživjela u vremenu svoj najdulji, u primjeni najširi i u proizvodnji svoj najbujniji cvat. Tu je korijenje našeg glagolizma bilo duboko i — kako pokazuju spomenici — bilo je već zarana zasađeno: Plominski

Topografija najstarijih hrvatskih glagoljskih natpisa iz XI i XII stoljeća u Istri, na Kvarnerskim otocima i u Hrvatskom Primorju

natpis, Valunska ploča, Krčki natpis, Baščanska ploča, Jurandvorski ulomci, Senjska ploča, Grdoselski ulomak i Humski grafit spomenici su redom iz XI i XII stoljeća.

Pogledamo li njihov topografski raspored, uočavamo da oni u tom ranom razdoblju pokrivaju prostor obala i otoka Kvarnera te istočnu i srednju Istru. Ta se slika poklapa sa slikom prostora naše najstarije doseobe u ove krajeve, sa slikom naših najstarijih dijalekata, sa slikom granica srednjovjekovne hrvatske države, s topografijom najstarije hrvatske toponomastike i s topografijom starih slavenskih naziva za nosioce lokalnih uprava.[2]

. . . .

[2] Navod Konstantina Porfirogeneta o protezanju Hrvatske na zapad spominje pojas uz more sve do grada Labina, pa je tu uključena i istočna istarska obala i grad Plomin, — nalazište najstarijeg glagoljskog spomenika na Istarskom poluotoku. No po tom istom Konstantinovom navodu Hrvatska zadire i u brdoviti predjel istarske pokrajine, dakle u smjeru područja gdje su nastali i Grdoselski ulomak i Humski grafit. *ἀπὸ δὲ τῆς Ζεντινας τοῦ ποταμοῦ ἄρχεται ἡ χῶρα τῆς Χροβατίας, καὶ παρεκτείνεται πρὸς μὲν τὴν παραθαλασσίαν μέχρι τῶν συνόρων Ἰστρίας ἤγουν τοῦ κάστρου Ἀλβούνου πρὸς δὲ τὰ ὀρεινά καὶ ὑπέρκειται μέχρι τινὸς τῷ θέματι Ἰστρίας*... Constant. porphyr. de adm. imp. c. 30. p. 145—146. ed. Bonn.

Slavenski nazivi naselja, koja leže u tom brdovitom predjelu, kao što su GOLOGORICA i HUM pa CRNIGRAD i BELIGRAD (dva već u XV stoljeću izumrla naselja na vrhuncima blizu Roča) i KOŽLJAK, spominju se u dvjema ispravama godine 1102. u obliku GOLGORIZA, CHOLM, CERNIGRADUS, BELLEGRADUS, JOSILACH (Codice diplomatico istriano, isprava od 3. X. 1102, Cividale i od 16. XI. 1102, Akvileja), a LUPOGLAV u obliku: LUPOGLAU dolazi u jednoj ispravi iz godine 1112. (Vidi: B. Benussi, L'Istria nei due milleni di storia, str. 126).

Instituciju ŽUPANA bilježe dokumenti u PLOMINU i GRAČIŠĆU godine 1199. (»Zupanus Andreas filius Dentasio de Flaona, zupanus Drasicha de Galegnana«, vidi: Kandler, Notizie storiche di Pola, str. 279), u LABINU godine 1215. (»Temporibus Petri iupani«, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. III, str. 131, br. 112) i godine 1237. (»Jupanus Johanes«, ibid. sv. IV), a u oba ta dokumenta javlja se u LABINU i SATNIK. ŽUPANE u KOŽLJAKU, u BRDU i u MOŠĆENICAMA bilježi Mošćeničko-kožljački razvod iz godine 1395. (Šurmin, Hrvatski spomenici, str. 101), a ŽUPAN i POŽUP (»Zuppa et Potzup«) dolaze u jednom dokumentu iz godine 1377. u BUZETU (Codice diplomatico istriano, isprava od 20. X. 1377, Buzet).

. . . .

BAŠĆANSKA PLOČA[10]

S Bašćanskom pločom počinju prva saznanja svakog slaviste o hrvatskoj glagoljskoj epigrafici. Njezin relativno dug natpis (gotovo 100 riječi u 13 redaka) već je više od stotinu godina predmet istraživanja jezičnih, paleografskih i historijskih.

---

[10] Literatura: P. Šafařik, Památky hlaholského písemnictví. Prag 1853; I. Črnčić, Krčke starine, Književnik II, Zagreb 1865, str. 9; I. Kukuljević, Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije, VII. Zagreb 1873, str. 6; I. Črnčić, Još oble glagolice na krčkom otoku. Starine VII Zagreb 1875, str. 10; F. Rački, Starohrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku, Starine VII, Zagreb 1875, str. 130—136; F. Rački, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium. Zagreb 1877. Documenta historiae croaticae periodum antiquum illustrantia; L. Geitler, Die albanesischen und slavischen Schriften, Beč 1883; I. Črnčić, Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u Drazi bašćanskoj, Starine XX, Zagreb 1888. str. 33—49; F. Rački, Pripomenak. Ibid., str. 49. V. Jagić, Енциклопедия славянской филологии , sv. 3. St. Petersburg 1911, str. 143—144 i 237—238. R. Strohal, Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku, Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. 12, Zagreb 1912, str. 8—11; F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, Zagreb 1914. F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925; Vj. Štefanić, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku, Croatia sacra VI. Zagreb 1936; Vj. Štefanić, Baščanska ploča. Hrvatska enciklopedija II. Zagreb 1941, str. 274—276. M. Deželić, Bašćanska ploča i njeno konzerviranje. Ljetopis Jugoslavenske akademije, knj. 54, Zagreb 1943; B. Fučić, Sto godina Bašćanske ploče, Riječki list 4. XII. 1951. str. 3; J. Hamm, Datiranje glagoljskih tekstova. Radovi Staroslavenskog instituta, I. Zagreb 1952, str. 22—28; L. Košuta, Izdanja Staroslavenskog instituta u Zagrebu, Historijski zbornik, Zagreb 1952. str. 354—360; M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam, Djela Jugoslavenske akademije 44, Zagreb 1952, str. 13—19; M. Kostrenčić, O radnji prof. dr. Mihe Barade Hrvatski vlasteoski feudalizam, Predavanja Jugoslavenske akademije, Zagreb 1953; Vj. Štefanić, Baščanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, str. 384—387; B. Fučić, Tragom starih spomenika — Bašćanska ploča. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije, god. V, br. 1, Zagreb 1957; Isti, Baščanska ploča kao arheološki predmet, Slovo 6—8 (Vajsov zbornik), Zagreb 1957, str. 247—262; B. Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957, Ljetopis Jugoslavenske akademije, knj. 64. Zagreb 1960, str. 169—172. Bj. Штефаник, Првобитното словенско писмо и најстарата глаголска епиграфика, Народен музеј, Охрид 1966, str. 27—28. M. Moguš, Riječ — dvije o Baščanskoj ploči (u povodu 890. godišnjice), Kolo 4, Matica Hrvatska, travanj 1967, str. 322—326; N. Klaić, Nekoliko napomena o Baščanskoj ploči, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. XV, 1969, broj 1—2 Zagreb, str. 1—14; Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika, Slovo 18—19, Zagreb 1969, str. 33—35.

Dok je ona Šafariku (1853) još bila zagonetno pismo, stara generacija hrvatskih povjesničara i slavista vrednuje je kao spomenik drevne glagoljice i počinje odgonetavati njezin tekst, svladavajući pri tome i probleme paleografije i teškoće čitanja oštećenih mjesta (Kukuljević, Črnčić, Rački, Jagić). Najveći doprinos daju Črnčić i Rački. Njihovim naporom dobiveno je čitanje koje na početku prvog retka Bašćanske ploče vidi uklesan datum 1100, zatim invokaciju pa pasus u kome opat Držiha bilježi donaciju kralja Zvonimira samostanu sv. Lucije i u kome nabraja svjedoke tog darivanja a zatim pasus u kome opat Dobrovit bilježi gradnju crkve sv. Lucije, koja pada u vrijeme kada je knez Kosmat vladao svom Krajinom i kada je (Sv.) Mikula u Otočcu bio pod zajedničkom upravom sa Sv. Lucijom. Time je do I svjetskog rata bio uspostavljen suvisli sadržaj i tok teksta Bašćanske ploče, koji do naših dana, poslije II svjetskog rata, nije u bitnim crtama bio poljuljan.

Nove prijedloge u čitanju i intrepretiranju dali su Štefanić, Hamm i Košuta i u posljednje doba N. Bonifačić-Rožin. Ako se ne osvrnemo na manja razmimoilaženja u čitanju pojedinih istraživača na mjestima gdje se bitno ne mijenja smisao i podatak teksta, odlučne razlike u čitanju usredotočuju se na dva mjesta i to: na početku natpisa, u oštećenom prvom retku na presumptivnom datumu i u oštećenom kraju 4. retka te u 5. i 6. retku gdje se nabrajaju imena i titule svjedoka darivanja.

Črnčić je isprva na početku teksta čitao ARЪ, Kukuljević 1104 ili 1107, Rački godinu 1100, Strohal 1120, a u naše doba Hamm je u svom čitanju predložio datum 1077 koji bi se — po njemu — odnosio samo na prvi dio natpisa dok bi formula minacije, drugi pasus teksta (bilješka o Dobrovitovoj gradnji) i završna bilješka (o zajedničkoj upravi Sv. Mikule i Sv. Lucije) bili mlađi, kasnije u Ploču uklesani dijelovi.[11]

Konačno je Košuta uvidom u tragove slova na početku prvog retka Bašćanske ploče i uvidom u precrt Bolmarčićev, tj. uvidom u neposredne vizuelne dojmove jednog od starijih promatrača, koji još nije stajao pod prisilnom predodžbom datuma, pokazao da se prva slova teksta ne mogu uzeti kao znakovi za datum, to jest da izravnog datuma na Bašćanskoj ploči nema.[12]

---

[11] J. Hamm, Datiranje o. c., str. 24—26. i sl.
[12] L. Košuta, Izdanja o. c.

Na tom gledištu stoji u svojim posljednjim radovima i Štefanić. On sada Ploču datira oko godine 1100 indirektno, analizom podataka koji se nalaze u samome tekstu.[13]

Razlike u čitanju 4, 5. i 6. retka svode se na ove pojedinosti. Kraj 4. retka čitao je Rački »i vъ svetuju Luciju isъš(edъ)« dok su Črnčić čitajući »i sve(dokъ)« a Jagić »i sve(doci)« započinjali na tom mjestu novu rečenicu i pokušavali postići logičan kontinuitet s tekstom 5. retka. Hamm, međutim, na tome mjestu čita »isierma« i vidi proširenog destinatara darovnice: «....vъ svetuju Luciju i s(vetago) Ier(oli)ma,«[14] misleći na crkvu sv. Jerolima u Staroj Baški, koja je — kako znamo iz mnogo mlađih dokumenata, pripadala opatiji sv. Lucije.

U imenima svjedoka — u ostacima oštećenih slova — svi su istraživači pokušali izvući što logičniji i prihvatljiviji tekst, nastojali su izboriti što jednostavnije, što poznatije i zvukom moguće oblike ličnih imena i historijskih titula i epiteta. Tako je npr. u naše doba Hamm u skupini slova 6. retka PRBЪNEBGA koju su čitači prije njega nategli na lično ime »Prvaneg« ili »Pribineg« pokušao razriješiti abrevijaturom PRBЪ NEBG »prezbiterъ nebogъ« (presbyter indignus)[15] a Štefanić u drugoj polovici tog istog retka u skupini slova: -ЪPOSL-VIN-LĚ--V-V-, koju su stariji čitači shvatili kao rečenicu »SЪ POSLA VITOSLĚVA VЪ O/TOCĚ« (tj. ovaj posla Vitoslava na otok«)[16], vidio dva lična imena s nazivom njihovih funkcija ovako: »SЪ POSL(.) VIN(O)[D]LĚ [ĚK]V[Ъ] V[O]TOCĚ, tj. »ovaj posl (lat. missus) u Vinodolu, Jakov na otoku«.[17] U posljednjem radu koji je objavljen o Baščanskoj ploči, Nikola Bonifačić-Rožin, književnik, pokušao je tekst 5. i 6. retka intepretirati ne osobnim imenima i titulama nego toponimima, nazivima zemljišnih posjeda koje je Sv. Lucija povrh »ledine« primila u dar od kralja Zvonimira. Tako Bonifačić u riječi »županъ« vidi naziv krčkog lokaliteta »Županje« a u nesuvisloj skupini slova »prbъnebga« naziv lokaliteta Prniba kod Punta.[18]

---

[13] Vj. Štefanić, Baščanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije, o. c.

[14] J. Hamm, Datiranje, o. c., str. 26—27.

[15] J. Hamm, Datiranje, o. c., str. 29—30.

[16] V. Jagić, Энциклопедия o. c., str. 237—238.

[17] Vj. Štefanić, Baščanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije, o. c. Isti, Prvobitno slavensko pismo, o. c., str. 34—35.

[18] N. Bonifačić-Rožin, Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča, Krčki zbornik 1, Krk 1970, str. 181—200.

Ono što se danas na oštećenoj Baščanskoj ploči od uklesanih slova jasno vidi ili se po tragovima može nedvojbeno identificirati i što se u čitanju smije razriješiti i nadopuniti, glasilo bi:

azъ vъ ime otca i sina i svetago duha azъ
opatъ drъžiha pisahъ se o ledině juže
da zъvъnimirъ kralъ hrъvatъskъı vъ
dni svoję vъ svetuju luciju i sv...
mi županъ desimra krъbavě mra..ъ vъ lu-
cě prbъnebga .ъ posl. vin.lě..vъ..v o-
tocě da iže to poreče klъni i bog i bï (= 12) apostola i g (= 4) e-
vanjelisti i svetaě lucię amenъ da iže sdě žive
tъ moli za ne boga azъ opatъ dbrovitъ zъ-
dahъ crěkъvъ siju i svoeju bratiju s dev-
etiju vъ dni kъneza kosъmъta oblad-
ajućago vъsu kъrainu i běše vъ tъ dni m-
ikula vъ otočъci sъ svetuju luciju vъ edino

Tako i nakon više od »100 godina Baščanske ploče« pitanje čitanja i interpretacije njezina teksta ostaje u pojedinostima otvoreno.

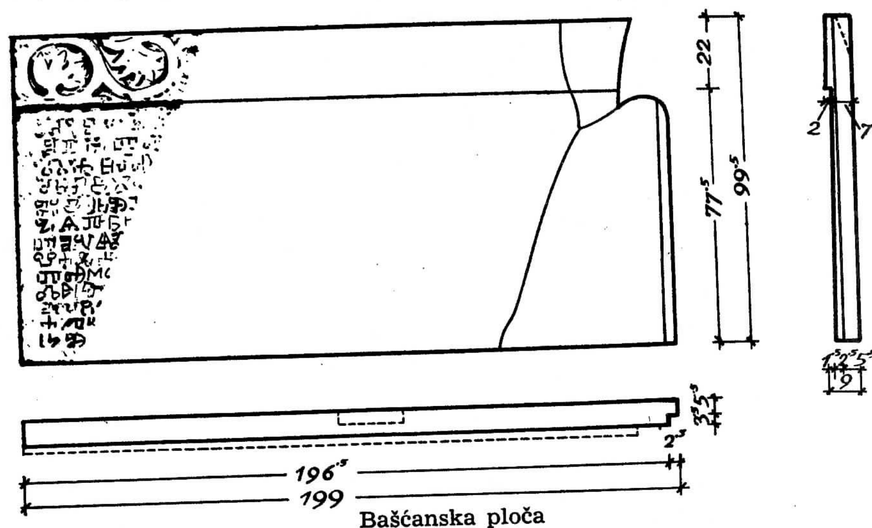
Kraj svega toga po onome što je do sada s punom sigurnošću pročitano, njezino značenje izvora za nacionalnu političku i kulturnu povijest, za povijest hrvatskoga jezika i za razvitak hrvatske glagoljice ostaje od prvorazredne vrijednosti. Ona pokazuje suverenitet hrvatskoga kralja kao donatora zemljišnog posjeda na otoku, na njoj se od svih sačuvanih spomenika bilježi prvi put na hrvatskom jeziku nacionalno hrvatsko ime u kraljevoj tituli, ona donosi niz imena i titula hrvatskih dostojanstvenika i samostanskih opata. Na njoj se zrcali glagoljaška pismenost i liturgija u našim monaškim zajednicama, ona pripovijeda i o njihovoj arhitektonskoj djelatnosti. Ploča dokumentira živi hrvatski jezik s natruhama knjiškog crkvenoslavenskog jezika a u paleografskom smislu predstavlja prelazni stupanj iz starije, oble glagoljice u hrvatsku, uglatu. To pismo karakteriziraju usporedne pojave starijih i mlađih oblika slova (granato M i latiničko ili ćirilsko M) i dublete (A, Ъ, I, O, M, T) od kojih, po Štefaniću, znatan dio predstavljaju recepcije iz ćirilskog pisma.[19] U okviru naše teme posebno ćemo potcrtati neke paleografske specijalitete na Baščanskoj ploči, koji se pojavljuju i na drugim istarskim i kvarnerskim spomenicima (Ě, P, I).

Kao upotrebni predmet, gledana arheološkim interesom, Baščanska ploča izvorno je bila lijevi plutej (pregradna ploča, paravan) na

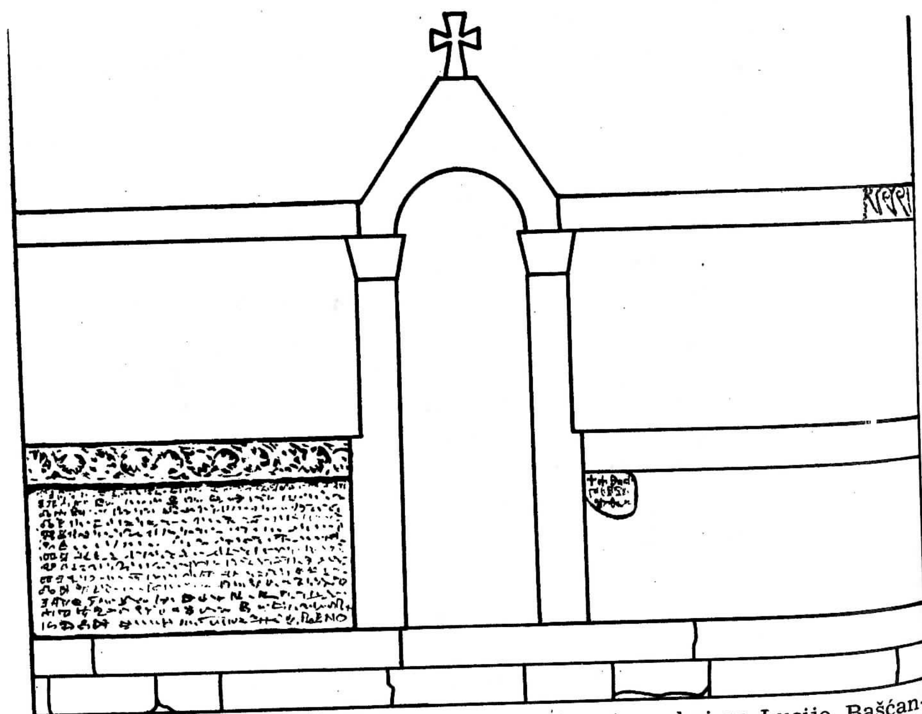
---

[19] Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo, o. c., str. 24, 35.

crkvenom septumu (pregrada, cancelli, ikonostas) koja je prostorno dijelila redovnički kor od lađe za puk (Fučić). Ploča je kao dio septuma bila projektirana i postavljena istodobno s gradnjom današnje,

Bašćanska ploča

Grafička rekonstrukcija crkvene pregrade (septuma) u crkvi sv. Lucije. Bašćanska ploča je lijeva pregradna ploča (plutej) a Jurandvorski ulomak I je početak natpisnog polja desnog pluteja

Dobrovitove, crkve.[20] Iz kompozicijskih razloga nemoguće je zamisliti da bi njezin tekst bio klesan u više navrata. Po svom obliku taj tekst je prijepis iz samostanskog rukopisnog kartulara pa se je taj tekst nastavljao na »drugoj« Bašćanskoj ploči, to jest na desnom pluteju svetolucijskog septuma.

Datuma na početku teksta, mislim, da nema. Bilo bi neuobičajeno da datum stoji ispred invokacije. Uvjeren sam da je zabunom klesara bila uklesana (i naknadno klesarskim kitom korigirana) riječ »AZЪ«. Kako je do zabune moglo doći razjasnit će se u nekoj mjeri uvidom u Jurandvorske ulomke, u spomenik, istodoban Bašćanskoj ploči i nađen na istom mjestu: — u pločniku crkve sv. Lucije u Jurandvoru kod Baške.

Zašto se u Bašćanskoj ploči, u tome najpoznatijem i najistraživanijem glagoljskom epigrafskom spomeniku nije već i prije prepoznao plutej sa crkvene pregrade? Mislim da razlog leži prvenstveno u tome što je oblikovanje Bašćanske ploče a t i p i č n o za oblikovanje crkvenih pluteja toga doba. Atipično je, naime, da natpis ispunja polje pod bordurom, gdje, u pravilu, dolazi ornamentirana ploha. Na crkvenim pregradama natpisima rezervirano je mjesto na vodoravnoj kamenoj gredi što spaja zabat nad vratima s lijevim i desnim crkvenim zidom.

Najnoviji, poslijeratni nalaz jednog pluteja iz blizog vremena i prostora, iz Senja — takozvana »Senjska ploča« — o kojoj će biti govora malo poslije — otkriva da je ovakvo oblikovanje pluteja bilo za Krk i Hrvatsko Primorje u to doba r e g i o n a l n o t i p i č n o.

JURANDVORSKI ULOMCI[21]

Riječ je o četiri ulomka ploče koji su bili otkriveni u pločniku crkve cv. Lucije u Jurandvoru kod Baške na otoku Krku, u crkvi kojoj je pripadala i Bašćanska ploča.

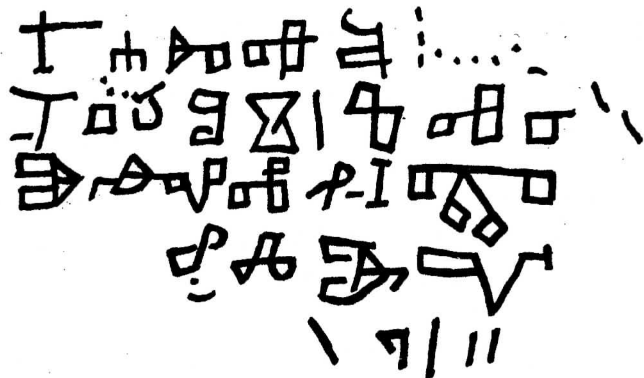
[20] B. F u č i ć, Tragom starih spomenika, o. c., I s t i, Baščanska ploča kao arheološki predmet, o. c.

[21] Literatura: I. Č r n č i ć, Krčke starine, Književnik II, Zagreb 1864, str. 20; L. G e i t l e r, Glagolski nadpisi, Vjesnik hrv. arheol. društva I, Zagreb 1879, str. 44. Tabla I; L. G e i t l e r, Die albanesischen und slavischen Schriften, Beč 1883, str. 187. i Tabla; J. B r u n š m i d, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, Vjesnik hrv. arheol. društva, N. S. XII. Zagreb 1912, str. 155—156; Vj. Š t e f a n i ć, Opatija sv. Lucije i drugi benediktinski samostani na Krku, Croatia sacra VI, Zagreb 1936, poseban otisak str. 72; B. F u č i ć, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957, Ljetopis Jugoslavenske akademije, knj. 64. Zagreb 1960, str. 175—176; Vj. Š t e f a n i ć, Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika, Slovo 18—19, Zagreb 1969, str. 36—37; B. F u č i ć, Jurandvorski ulomci. Krčki zbornik, sv. 3. Krk 1971.

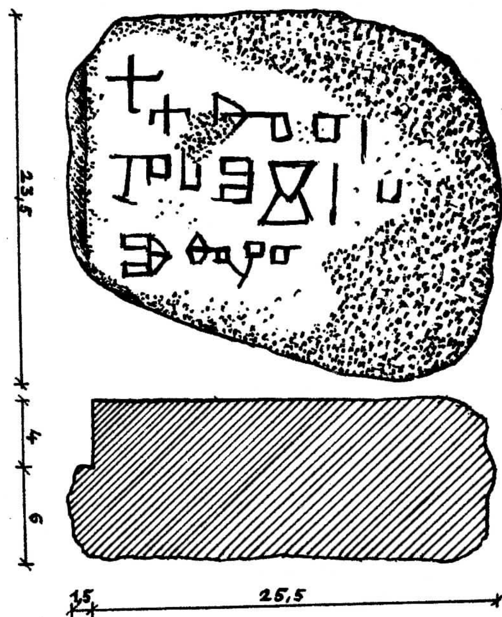
Dva ulomka našla su se još u prošlom stoljeću. Objavili su ih Geitler i Črnčić.

Ulomak br. I i danas postoji u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, dok je ulomak br. II još u prošlom stoljeću (prije godine 1879.) netragom nestao iz crkve sv. Lucije te ga poznajemo samo po ne sasvim pouzdanom litografiranom precrtu slova. Ulomci br. III i br. IV su moji poslijeratni nalazi (iz godine 1957).

ULOMAK I

Jurandvorski ulomak I (stanje u XIX stoljeću)

Jurandvorski ulomak I (stanje danas)

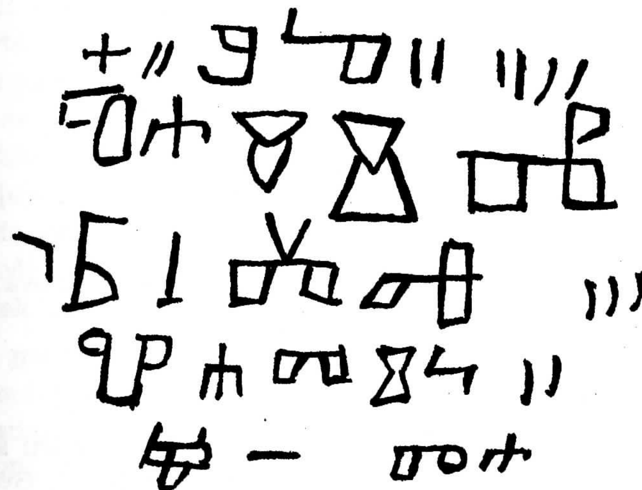
Danas je manji, okrnjeniji, oštećeniji i nečitljiviji nego u Črnčićevo doba. Danas se na tom ulomku razaznaju slova:

— AZ(Ъ)
PROSIH(Ъ)
U ZVЪNIM
UC

dok je Črnčić u prvom retku još vidio »azъ o(patъ)« i u četvrtom »luc(iě)«.[22]

ULOMAK II

Na njemu, danas izgubljenom, Črnčić je pročitao:[23]

Jurandvorski ulomak II

. . .
ASЪ
KRIŽЪ
VATSKЪ (hrvatski?)
Č.TA

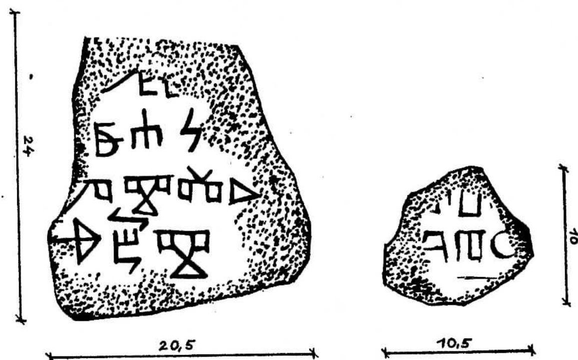
dok je Geitler vidio ovo:[24]

H
?A?SЪ
KRIŽЪ
VATSK
P (T?) A

[22] I. Črnčić, Krčke starine, o. c., str. 20.
[23] Ibid.
[24] L. Geitler, Die albanesischen itd. o. c., str. 187.

ULOMAK III

Na njemu su 4 retka natpisa. Ostatke slova u prvom retku teško je identificirati.

Jurandvorski ulomci III (lijevo) i IV (desno)

R A K

J U Ĭ Ž ?

Ъ B̃ Ĭ

ULOMAK IV

Zbog grubog načina klesanja i zbog oštećenosti, slova na ovom ulomku ne mogu se čitati sa sigurnošću.

?

Ě P(?) O(?)

Petrografska analiza ulomka I, III i IV pokazuje isti sastav kamena i fosila,[25] slova su im slična i iste su veličine. Sva ova tri

[25] Petrografsku analizu uzoraka kamena Baščanske ploče i Jurandvorskih ulomaka I, III i IV izvršio je godine 1961. akademik prof. dr Miroslav Tajder u suradnji s paleontologom dr Vandom Kochansky-Devidè i geologom dr Ivom Grimanijem, na čemu im i ovdje zahvaljujemo. Rezultat analize glasi:

B a š č a n s k a p l o č a: Uzorak je vapnenac, izgrađen od kalcita. Struktura je zrnasta, većim dijelom prekristalizirana u krupnozrnasti agregat. Tako postoje prijelazi iz kriptokristalastog agregata s veličinom zrnaca oko 0,001 mm do krupnih zrnaca od kojih 0,4 mm.

Karakteristični su veliki trakasti agregati krupnozrnastog kalcita.

Fosila nema.

U l o m a k I: Vapnenac izgrađen od kalcita. Struktura kriptokristalasta zrnasta. Prekristaliziranih krupnijih zrnaca kalcita ima malo, a obično su vezani za fosilne ostatke. Vrlo su rijetki oveći kristaloidi do 0,2 mm.

Dolazi mnoštvo fosilnih ostataka. Ustanovljeni su ovi fosili: Cuneolina, Thaumatoporella, Textularia, Coscinoconus.

U l o m a k III: Struktura ovog vapnenca je isto zrnasta kriptokristalasta s rjeđim manjim partijama prekristaliziranih krupnijih zrnaca kalcita. Vrlo su rijetki oveći kristalni individui. Dolazi mnogo fosilnih ostataka. Određeni su ovi fosili: Miliolidae, Thaumatoporella.

ulomka — a vjerojatno i onaj izgubljeni (ulomak br. II) — dijelovi su jedne razbijene ploče. Suvisle riječi koje se mogu dokučiti iz tih ulomaka jesu: »azъ opatъ«, »prosihъ«, »Zvъnimirъ«, »Luciě«, »križъ«, »hrvatskы«.

Najvažnije podatke pruža nam ulomak I.

Tekst na tom ulomku počinje križem kao simboličkom invokacijom. To govori da je tamo početak cijelog natpisa i da ovaj ulomak predstavlja gornji lijevi ugao natpisnog polja. Prva rečenica počinje riječima »azъ opatъ«, to jest istom onom stilizacijom u prvom licu jednine kako počinju i pasusi na Baščanskoj ploči. Kako se o *lijevom* boku ovog ulomka i danas još vidi ostatak stanjenog pera, jasno je da je ploča na svom izvornom položaju bila utorena, drugim riječima da je izvorno bila plutej. A kako Baščanska ploča ima pero na *desnom* boku, a ovaj ima pero na *lijevom* boku, nameće nam se predodžba njihove *simetrične* postave, tako da Baščansku ploču vidimo lijevo a ovaj ulomak desno na crkvenoj pregradi, drugim riječima da ovaj ulomak vidimo kao dio one druge, izgubljene Baščanske ploče i to kao gornji lijevi ugao njezina natpisnog polja, tj. kao početak teksta one druge, izgubljene Baščanske ploče.

U toj predodžbi čini nam se da se tekst iz opatijskog kartulara s bilješkama o pravima i posjedima što ih je stekla Sv. Lucija, prenesen u kamen Baščanske ploče, nastavlja na ovoj drugoj ploči: — na tom drugom, desnom, pluteju istog crkvenog septuma. U toj pre-

U l o m a k IV: Struktura slična kao i predašnja dva kamena, kriptokristalina s malo partija u kojima su zrnca nešto veća. Oveći kristal kalcita vrlo je rijedak. U stijeni ima također mnogo fosilnih ostataka. Određeni su ovi fosili: Coscinoconus, Bryozoa.

Z a k l j u č a k:

Sve četiri stijene su vapnenci.

Baščanska ploča većim je dijelom od prekristaliziranog vapnenca bez fosila, po čemu se bitno razlikuje od ostalih uzoraka.

Ulomci I, III, IV su vapnenci sa istom strukturom i fosilima koji odgovaraju vjerojatno donjoj kredi, kakvi su vapnenci rasprostranjeni na Krku. Prema tome vrlo je vjerojatno da su sva tri uzorka sa istog nalazišta i dapače istog komada. Vapnenac Baščanske ploče nije sličan vapnencima triju ulomaka, pa je teže pretpostaviti da su sa istoga mjesta.

Analizu je izvršio 18. veljače 1961. akad. dr Miroslav Tajder, redoviti profesor Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstojnik Mineraloško-petrografskog zavoda. Fosile u uzorcima odredila je dr Vanda Kochansky-Devidè, izvanredni profesor Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

dodžbi postaje shvatljivije kako je moglo doći do klesarske greške na početku prvog retka »prve« Bašćanske ploče, kada svi pasusi počinju stereotipno istim riječima »ja opat...«

U paleografskom pogledu jurandvorski ulomci mogu se datirati vremenom Bašćanske ploče.

Među uklesanim slovima na njima susrećemo B sa završnim potezom, V (ligatura ZV) s dubokom spojnicom, granato M, U s bočnom crtom, poluglas u obliku ključa, Ju s izduljenim lijevim okom, recepciju latiničkog (ili ćirilskog) I. Momenat koji umanjuje uvjerljivost povezivanja ovih ulomaka s Bašćanskom pločom u istu kompozicijsku cjelinu crkvenog septuma jest razlika u veličini njihovih slova prema veličini slova na Bašćanskoj ploči. Na Bašćanskoj ploči slova su znatno veća. Uz to i morfologija nekih slova odudara od morfologije tih slova na Bašćanskoj ploči, mada se nalazimo na istom formativnom stupnju paleografskog razvitka hrvatske glagoljice.

No na kraju ovog osvrta možemo se zapitati: — da je Bašćanska ploča bila slučajno razbijena u ovakve ulomke kao što su ovi Jurandvorski ulomci, i da su se od svih njezinih ulomaka sačuvali samo dvorski ulomci, i da su se od svih njezinih ulomaka sačuvali samo onaj s početnim i onaj sa završnim dijelom njezina teksta, tko bi ih, oslanjajući se samo na paleografske, morfološke argumente, mogao povezati u istu cjelinu?

. . . .

. . . .

Otokar KERŠOVANI

Ulomak*

V

Stara hrvatska država bila je u osnovi zemlja poljoprivrede sa slabo razvijenim građanstvom (za razliku od dalmatinskih gradova). Tome je odgovaralo i *kulturno stanje*. Skoro isključivi nosilac kulture, osim dalmatinskih gradova, bila je crkva, a naročito samostani. Nije slučaj što su hrvatski kraljevi najviše podupirali benediktince, taj najprosvjećeniji crkveni red svoga vremena. Dokumenti koji su nam ostali iz toga vremena su gotovo isključivo latinski (razne povelje) i crkvenog izvora. Ipak, iz toga nam je vremena (oko 1102. godine) sačuvan i prvi *hrvatski* glagoljicom urezani spomenik (tzv. Baščanska ploča u Baški na otoku Krku), a vjerojatno je i jedan stari glagoljski rukopis (tzv. Glagolita Clozianus) iz XI vijeka. Razni obrti (graditeljstvo, zlatarstvo) imali su svoje središte uglavnom u dalmatinskim gradovima i samostanima.

* Iz: *Povijest Hrvata.*

VIII. Procvat kulture

1. Glagoljica, slavenski liturgijski i hrvatski književni jezik*

Povremeni valovi kulture koji su odasvud, a najviše sa susjednog italskog kopna zaljuskivali istočnu jadransku obalu dokaz su da kultura ne poznaje političkih granica. Tačno je doduše da utjecaji koji dolaze izvana ne nailaze uvijek na jednaka ostvarenja, ali teško bismo u pet stoljeća hrvatske i dalmatinske povijesti kulture mogli pronaći takve osobitosti koje bi bile svojina isključivo jedne ili druge političke jedinice. Na tu činjenicu mislim da je potrebno upozoriti zbog toga što historiografija vrlo često naginje pogrešnom shvaćanju da se istočna obala Jadrana oštro dijelila na tobože latinsko-dalmatinski i glagoljaško-hrvatski tabor.

Prikaz političkih zbivanja sredinom XI st. jasno je pokazao da slavenski liturgijski jezik, odnosno glagoljica, prvi put dobiva historijsko opravdanje na području na kojem će se još stoljećima održati. Tek za to doba, što se tiče otkrivanja, i širenja glagoljice, napuštamo pretpostavke i krećemo se u krugu historijskih dokaza. Sve ono što je prethodilo ovom razdoblju manje-više predmet je hipoteza.

Naime, u rješavanju ovih zamašnih pitanja neprestano se susreću nastojanja da se glagoljica i glagolizam proglase specifičnom hrvatskom odlikom. Zato gledajući na nju kao na hrvatski pokret ili hrvatsko pismo od samoga početka, historiografija je ostavila neriješeno pitanje koje je moralo biti osnovno: kada je glagoljica prodrla u Hrvatsku? Stoga se javlja nekoliko pokušaja rješenja problema, a svima je zajedničko da su nesigurni i s obzirom na poznate historijske činjenice ne baš odviše uvjerljivi. Naime, nije baš lako protumačiti postojanje glagoljice i slavenskog bogoslužja u Hrvatskoj druge polovice IX st. ako se zna za papinsku politiku prema hrvatskim vladarima i slavenskom liturgijskom jeziku. Nije riješeno ni pitanje zašto nigdje u Hrvatskoj nema nikakva traga bilo kakvoj tradiciji o boravku solunske braće ili samoga Metoda u Hrvatskoj. Bilo je pokušaja da se pretpostavkama opravda njihov boravak u Hrvatskoj. U prilog tome tobože je govorila činjenica da su u Veneciju gdje se vodila rasprava s »trojezičnicima« — naime onima svojim protivnicima koji su upotrebljavali latinski, grčki i hebrejski liturgijski jezik — braća doputovala iz Hrvatske. A u Hrvatskoj je i tako vladao Domagoj koji je bio najveći neprijatelj Mlečana. Slavensko bogoslužje počelo bi prema tome da se širi kod Hrvata za kneza Domagoja, a nastavilo bi se proširivati za Branimira ili tačnije za pape Ivana VIII, koji je moravskom knezu Sva-

* Iz: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.*

topluku također dopustio upotrebu slavenskoga liturgijskoga jezika. Teodozije ninski i kasnije salonitanski biskup bi prema tim pretpostavkama sâm pošao u Rim da od pape isposluje dopuštenje za slavenski jezik. Površnom se promatraču zbivanja u Hrvatskoj IX st. moglo činiti da se upravo u doba knezova Domagoja i Branimira javlja »prva antiteza«, naime, »glagoljica i slavensko bogoslužje« kao nešto »naše«, za razliku od »latinskog i talijanskog jezika« koji »nisu naši«. Zato se glagoljica brani kao nešto »svoje prema onome što je dolazilo izvana«.[1]

Međutim, historijski dokazi koje pruža prilično opsežna prepiska između Rima, Teodozija i Branimira odlučno se protive bilo kakvoj hipotezi o službenom dopuštenju slavenske liturgije u zemlji Hrvata. U ništa manje nego sedam pisama pape Ivana VIII — to je najopsežnija neposredna dokumentacija koja se sačuvala s Rimom za razdoblje narodne dinastije — nema ni riječi koja bi mogla upućivati na to da su Branimir ili ninski biskup Teodozije branili ili, štoviše, zahtijevali od pape slavensku liturgiju za svoje područje. Pitamo se čemu bi je i zahtijevali. Branimiru nije potrebno bogoslužje da bi s pomoću njega prikrio političke namjere. Njegovu državu priznaje, kao što je poznato, papa bez ikakvih uvjeta jer je i tako jedva dočekao da na Balkanu koji mu izmiče, proširi svoj utjecaj. S druge strane, hrvatski je knez samo oslanjanjem na papinstvo mogao izbjeći pritisak Istoka i Zapada. Zato je i njegovo povezivanje s Rimom bezuvjetno. Najvjerojatnije papa i ne bi oklijevao da je ninski biskup Teodozije od njega uz biskupsko posvećenje zahtijevao i dopuštenje za slavensku liturgiju. Tâ mogao se bojati da će Teodozije unatoč njegovim opomenama poći na posvećenje u Akvileju.

Ali, Ivan VIII nastupa mnogo oštrije, rekli bismo gotovo neprijateljski prema dalmatinskom svećenstvu. U jeku borbi za prevlast nad Bugarskom koju mu otima »greca falsitas« on nimalo ne bira riječi kad upozorava dalmatinsko svećenstvo na posljedice neposlušnosti. Dakle, ti dalmatinski biskupi nešto su otporno i neposlušno jer su grčki sufragani koje rimski biskup u tom času otima grčkom suparniku.

Jesu li se u tom pogledu promijenile prilike u doba kad su Metodovi učenici nakon 885. god. progonjeni raznosili baštinu svojih učitelja? Danas nitko ne može ispuniti prazninu koju ostavlja nedostatak izvornog materijala u posljednjem desetljeću IX i prvom X stoljeća. Ipak je to doba kad bismo morali očekivati početke glagoljice, a tim i slavenskoga liturgijskog jezika u našim krajevima.

Preduvjeti za primanje slavenskoga jezika u Hrvatskoj bili su nepovoljni kao i prije. Hrvatska i njezino svećenstvo od Muncimira do Tomislava ne mijenja, koliko je danas poznato, stav prema Rimu. Može li se prema tome bez ustručavanja zaključiti da su Metodovi učenici tada potražili utočište u Hrvatskoj?[2] Od koga su ondje mogli očekivati zaštitu ako je na hrvatskom prijestolju sjedio vladar kojega politička nužda tjera u papin zagrljaj? Papi naprotiv prkosi dalmatinski episkopat koji priznaje grčkoga cara, a taj nije odbacio, nego prihvatio i odobrio nauku svojih ljudi. Štoviše, poslanik cara Bazilija I otkupljuje Metodove učenike na mletačkom sajmištu robova iz židovskoga ropstva.[3] Ako itko dakle može

[1] J. *Hamm*, Glagolizam, str. 314. i d.
[2] Historija naroda Jugoslavije, I, str. 194.
[3] V. *Štefanić*, Tisuću i sto godina, str. 18.

na slavenskom jugu pružiti zaštitu progonjenicima, onda to može dalmatinsko svećenstvo. Ne samo zbog toga što priznaje istoga cara koji zaštićuje Metodove učenike. Etnička je struktura tadašnje bizantske Dalmacije takva da poneki dalmatinski biskupi, npr. krčki ili osorski, na svom crkvenom području imaju više vjernika Hrvata nego Latina.

Sve dakle govori za to da su se Metodovi učenici kad su bježali iz Moravske sklonili u bizantsku Dalmaciju kao na najsigurnije područje.[4]

Ako dakle prvi historijski zajamčen dokument o »Metodovoj doktrini« — to je pismo pape Ivana X iz 925. god.[5] — pretpostavlja slavensko bogoslužje na teritoriju dalmatinskih biskupija, onda nam nije dopušteno papine riječi tumačiti drugačije nego što su izrečene. Jer dalmatinski su biskupi krivci što se na njihovu području širi ta nauka.[6] Govoreći o glagoljici papa ni riječju ne spominje ninskoga biskupa Grgura i njegove Hrvate. Time dakako ne mislimo reći da je slavenski liturgijski jezik ostao vezan isključivo za područje dalmatinskih biskupija. Ali, o nekom »hrvatskom pokretu« ili »glagolizmu« u onom smislu kako ga prikazuje historiografija neće biti govora. U prilog pretpostavci da su dalmatinski biskupi, a ne hrvatski biskup prigrlili vjerojatno rijetke Metodove učenike, svjedoči vrlo uvjerljivo činjenica da se na političkom teritoriju hrvatske države od Branimira do Zvonimira nije sačuvao ni jedan glagoljski spomenik, iako je glagoljsko pismo nakon odobrenja pismo dnevne upotrebe.

Prihvatimo li ovu hipotezu razrješava se zagonetka glagoljice i slavenskog liturgijskog jezika. Nismo više primorani uzalud tragati za počecima glagoljice na teritoriju Rimu vjerne Hrvatske u doba kad vladari ni svećenstvo u njoj nisu zbog političkih razloga bili oduševljeni Metodovim »heretičkim« učenjem. Uostalom, o zagonetnoj glagoljici može govoriti samo onaj tko dopusti da ga zavede netačna slika o tobožnjem latinskom karakteru dalmatinske crkve. Iako se Istok i Zapad još nisu crkveno podijelili u dva tabora, dalmatinski biskupi nisu skloni slušati rimskoga biskupa koji ih nastoji upravo u to vrijeme oteti jurisdikciji njihova, carigradskoga patrijarha. Osim toga, oni su očito smatrali slavenski liturgijski jezik svojim problemom, a ne papinim. Stoga su na papino navaljivanje ograničili upotrebu slavenskoga jezika u crkvi, ali nisu htjeli dopustiti, kako smo vidjeli, da njihova crkva trpi zbog nestašice svećenika. Zato su i na papu prebacili odgovornost.

Međutim, za više od jednog stoljeća zamrijet će neposredna i živa veza između papinstva i dalmatinskoga svećenstva. Dalmacija se pod vrhovništvom bizantskih careva bori za autonomiju, a u toj borbi i crkva ima svoje mjesto. Budući da su visoki crkveni dostojanstvenici članovi gradskoga patricijata, to i oni podupiru, a i vode katkada borbu za političku autonomiju. Ako i jest nasljednicima Ivana X polazilo za rukom da i dalje šalju palij splitskom nadbiskupu, onda je to bio jedini ostatak papinskog

[4] N. dj., str. 32—33.

[5] Documenta, str. 188—189; Priručnik izvora I, str. 215—216; Hist. Sal. maior, str. 95.

[6] Papa kori nadbiskupa Ivana i njegove sufragane što se na njihovu području (per confinia vestre parochie) širi neka druga nauka (aliam doctrinam pullulare) koju on ne nalazi u svetim knjigama, a oni šute i slažu se s njom (vobis tacentibus et consentientibus). Documenta, str. 188; Priručnik izvora I, str. 215; Hist. Sal. maior, str. 95.

uspjeha u X st. »Reformatio in capite et in membris« u XI st. nedvojbeno pokazuje da među dalmatinskim svećenstvom prevladavaju »grčki« običaji. U takvim je prilikama teško vjerovati da se u pogledu glagoljice nešto promijenilo nakon 925. god. Zato se i reformirano svećenstvo u XI st. ponovo spotiče o isti kamen. Ali, što je značajno, i sada je papinstvo nemoćno da stvarno iščupa »zao korijen«. Slavenska liturgija dobiva nove snage i pomognuta protureformističkim papama zahvaća teritorij koji do toga vremena nije bio sastavni dio bizantske Dalmacije. Uzalud se splitski crkveni sabor, pritisnut poslanicima reformističkih papa, trudi da makar uvjetno — ako glagoljaši ne nauče latinski[7] — zabrani glagoljašima njihov jezik. Nikakva ekskomunikacija nije bila djelotvorna kad je glagoljaš u svome dijelu Dalmacije i na susjednom istarskom i hrvatskom kopnu slavio potpunu pobjedu. Tă, on je, kako se vidjelo, dobio i svoga biskupa.

Tako bijes reformiranoga papinstva zapravo pogađa u prazno. Zato i nema nikakva nesklada između rada reformnoga koncila u Splitu i činjenice da se slavenski liturgijski jezik ipak održao i, što je još važnije, nakon sabora proširio na veći teritorij. Dosadašnja kriva pretpostavka da se uvjetno ukidanje glagoljanja odnosilo prvenstveno na hrvatski teritorij, morala je navesti u krajnjoj liniji na misao da je Toma Arhiđakon mnogo pretjerao. Kako bismo inače protumačili — ako i opet mislimo na hrvatski teritorij — procvat glagoljaštva u doba kad mu papa izriče ne baš nedužnu osudu? »Poznata činjenica da se glagoljica najbolje održala i razvila na sjevernom Jadranu, u Hrvatskom primorju, na Kvarnerskim otocima i u Istri«[8] stječe svoj pravi historijski smisao tek tada ako se poveže s radom protureformističkih papa i njihovih pristaša.

Jezgra glagoljaškog pokreta u XI st. postaje i ostaje bizantski Krk. Zato je i mnogo kasnije »upotreba glagoljice u krčkim seoskim župama tako općenita i isključiva da krčki biskupi Talijani svoju biskupiju zovu glagoljskom (»Diocesi Illirica«), a vanjske svećenike (izvan grada) glagoljašima (presbyter Illyricus, prete Illirico)«.[9] Glagoljica se radijalno širi i dalje i neobično brzo osvaja područje koje je tada — dakle u doba kad je slavenski liturgijski jezik priznat od protureformističkih papa — politički povezano s jednim dijelom bizantske Dalmacije. Čim je jednom postala kulturna baština u takvoj političkoj cjelini, nisu joj smetale brze političke promjene u političkom životu na tom području. Slavenski je liturgijski jezik osvojio hrvatsko selo na dalmatinskom i istarskom području i to mu je upravo i dalo najjaču snagu da se dalje održi. Glagoljaški ili, kako Toma kaže, »gotski« biskup je umro i čini se da se tada grad na teritoriju dalmatinske marke vraća latinskom jeziku napuštajući glagoljanje. Ipak glagoljica i u njemu ostaje kao jedna od mogućnosti pismenog izražavanja.

Imamo li na umu sve što je prije rečeno, nećemo smatrati slučajnom činjenicu da dodatak spisu »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« upravo u tim krajevima traži začetnika glagoljice. Jer iz »Hystrie et Dalmatie partibus« došao je »neki Slaven Metodije koji je pronašao slavensko pismo i koji je na slavenskom jeziku vršio božansku službu . . .«[10]

[7] Priručnik izvora I, str. 237; CD I, str. 96.

[8] P. *Skok*, Uslovi života glagoljice, str. 50.

[9] M. *Polonijo*, Prvi uzmak glagoljice u krčkoj biskupiji, str. 193.

[10] V. *Štefanić*, Tisuću i sto godina, str. 32.

Dok smo tako bar nekako upućeni u put i način na koji je glagoljica osvajala područje na jadranskoj obali, o samom porijeklu pisma još i danas ima toliko teorija i hipoteza da nam se vrlo teško odlučiti za jednu od njih. Još pred tridesetak godina bilo je oko četrdeset različitih mišljenja koja su pokušavala naći odgovor na pitanje iz kojega se alfabeta razvila glagoljica i tko su bili njezini autori.[11] Dugo je vremena prevladavalo mišljenje da je pismo sastavio Konstantin Ćiril iz grčke minuskule.[12] Ta je teorija u osnovi ostala i danas iako je doživjela mnogo preinaka. U najnovije je vrijeme učinjen pokušaj da se postanak glagoljskoga pisma protumači zapadnim uzorima. Prema tom mišljenju, glagoljica je nastala na istarsko-mletačkom području, dakle na raskršću istočnih i zapadnih kulturnih strujanja, a oslanjajući se na pretkarolinšku kurzivu. Sastavio ju je salzburški biskup Virgil sredinom VIII st., a nastala je iz težnje da se pronađe novo, lakše i brže pismo od latinice.[13] Prema jednom drugom mišljenju porijeklo glagoljice valja tražiti u pismu arijanskih Gota.

Ni jedna od spomenutih teorija nije danas u nauci prihvaćena.[14] Zato se uza sve napore koji su uloženi da se riješi problem početaka glagoljice može reći sigurno samo jedno: zbog premalo izvornih podataka iz prethistorije toga slavenskog pisma njegov će početak i dalje ostati zastrt tamom nesigurnosti i neznanja. Nakon mnogih lutanja ipak »je danas općenito prihvaćeno uvjerenje da je upravo glagoljica Ćirilovo pismo, da ono nije nastalo spontanom evolucijom iz nekog starijeg sistematskog pisma, nego pretežno njegovim stvaralaštvom u kojem se mogu samo naslućivati neki tragovi Hrabrovih črta i reza ili nekih orijentalnih stilizacija«. Tu teoriju čini uvjerljivijom upotreba glagoljskoga pisma u Moravskoj, Češkoj i Hrvatskoj i napose u Makedoniji.[15]

Za nas je osobito značajna tradicija o postanku glagoljice koja je živjela u našim krajevima. Utvrđeno je, naime, da su »se kod nas miješale dvije tradicije o postojanju glagoljskog pisma i književnosti koje su živjele jedna pored druge«.[16] Jednu bilježi arhiđakom Toma u svom djelu, a drugom se služi svećenstvo senjske biskupije 1248. god. da bi uvjerilo papu Inocenta IV kako je slavensko pismo »pravovjerno«. Tomi koji živi i radi u Splitu, gradu u kojem su odsjedali papinski poslanici, nije bilo nimalo teško napisati da je Metod heretik. Osim toga, njemu u XIII st. nije nikako moglo biti jasno da su dalmatinski biskupi, a ne Hrvati pružali otpor Rimu. A senjski su se glagoljaši pomogli i »našli izlaz u svetom mužu — Jeronimu jednomu od najviše cijenjenih crkvenih učitelja na Zapadu koji je na latinski jezik preveo Sveto pismo (Vulgata) i koji je — po rimskoj terminologiji — bio Dalmatinac iz Stridona«.[17]

---

11 W. *Lettenbauer*, Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets, str. 35.

12 To je Jagić-Taylorova teorija. Vidi Th. *Eckhardt*, Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice, str. 59.

13 Vidi bilj. 11. Na Akvileju kao na područje odakle su dolazili misionari među Slavene upozorava i F. *Zagiba*, Die Missionierung der Slaven aus 'Welschland' (Patriarchat Aquileja) im 8. und 9. Jahrhundert, str. 274. i d.

14 V. *Štefanić*, Tisuću i sto godina, str. 19, 36.

15 N. dj., str. 19, 20.

16 N. dj., str. 37.

17 N. dj., str. 34.

Rješavanju problema postanka glagoljice pridonijela je u novije vrijeme i analiza njezine grafičke strukture. Ona je pokazala da »je ovaj alfabet stvorio mnogo oblika, iako je u poređenju s drugima danas običnim pismima, bio u upotrebi samo na ograničenom prostoru i samo relativno kratko vrijeme«. Prijelaz iz oblih oblika u uglate nije, čini se, nastao vanjskim utjecajem nekoga trećeg pisma, nego »je promjena oblika dolazila sama iz sebe, postepeno i unutar većih vremenskih razmaka«; to je »prijelaz iz dvolinijskog u četverolinijski sistem, rastvaranje kompaktne mase prema većoj pokretnosti, slobodi i preglednosti. Ni ova tendencija nije posuđena iz stranih predložaka, ona je osobina glagoljice«. Promatrana u okviru evropskog kulturnog razvitka glagoljica »ima u svakom pogledu udio u zapadno-evropskom razvoju pisma ... i ona se pokazuje kao neobično živ kulturni faktor. Ona je obrazovala u uskim granicama, koje su joj bile dane, bogatstvo smisaonih oblika za sakralnu i profanu upotrebu, koje se (uzevši u obzir historijske činjenice) može mjeriti sa svakim drugim evropskim pismom«.[18]

Baština slavenske braće koju njihovi učenici nose među Slavene nije samo glagoljica. Njihovom zaslugom Slaveni dobivaju i prvi zajednički slavenski književni jezik. »Ćiril je na čast književnoga jezika podigao govor svoga rodnog kraja ... gotovo savršeno fonetski fiksiravši njegov glasovni sistem u azbuku«. Jezik kojim su govorili makedonski Slaveni valjalo je preudesiti u književne svrhe i »premijesiti za izražavanje tanahnih vjerskih i misaonih distinkcija«.[19] Posve je razumljivo da se u jezik postepeno uvlače, pa još i u vrijeme prevođenja slavenskih apostola tuđice, jezični elementi onih sredina u kojima se on upotrebljavao. Tako su se razvijali posebni tipovi crkveno-slavenskog jezika kod različitih slavenskih naroda koji su preuzimali ćirilo-metodijevsku baštinu. Hrvatska je u pogledu jezika bila jedina među slavenskim zemljama u kojoj se održao staroslavenski jezik, pa je ta činjenica, uz druge, na svoj način djelovala i na formiranje književnog jezika. Kako, naime, glagoljica nije pismo samo crkvene nego i svjetovne upotrebe, to se crkvenoslavenski jezik u hrvatskoj redakciji odvaja ponešto od staroslavenskoga svjetovnih spomenika. Ipak neke zajedničke karakteristike omogućuju datiranje rijetkih ali dragocjenih izvora toga jezika.[20]

Osim jezičnoga kriterija, redoslijed najstarijih glagoljskih spomenika s hrvatskoga područja do XII st. utvrđuje se i s pomoću razvitka pisma.

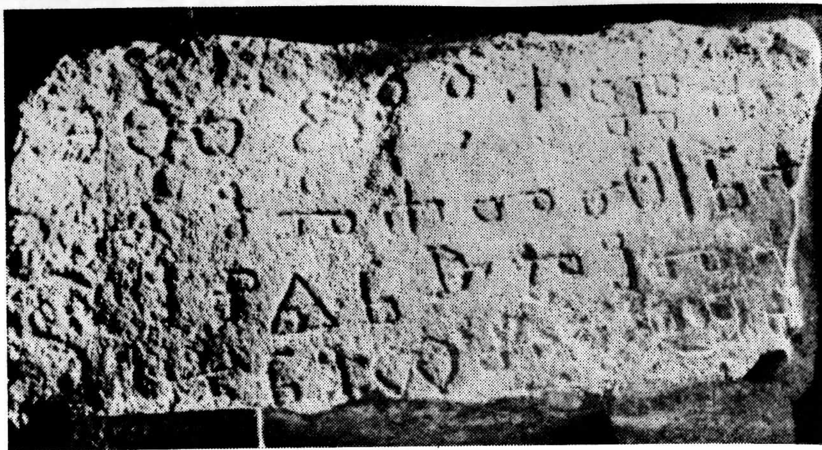
Prije svega, Baščanska ploča i ostali stariji glagoljski spomenici pripadaju razdoblju »prelaznog stadija između oble (makedonske) i uglate (hrvatske) glagoljice«. U to se vrijeme, dakle do kraja XI st., postepeno gube znaci za nazale *e* i *o*, za *y*, kao i za stari znak ⰿ za *m* u korist latinskoga *M*. Osobitu raznolikost pruža u paleografskom pogledu Baščan-

---

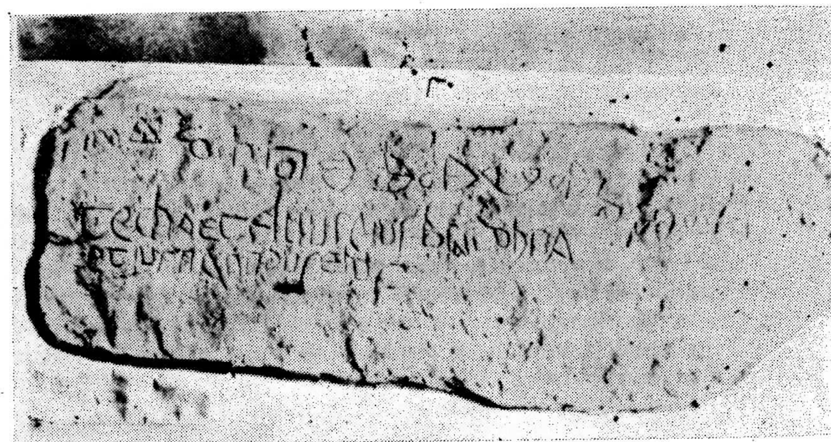
18 Th. *Eckhardt*, n. dj., str. 88, 89.

19 V. *Štefanić*, n. dj., str. 20.

20 Prema J. *Hammu*, Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, str. 52. »Osnovna obilježja hrvatske redakcije u najstarijim tekstovima jesu: da je stražnji nazal već u X vijeku prešao u *u*, da je i prednji nazal najkasnije u XI vijeku na čakavskom tlu prešao u *e*, ili *'a* (drugdje uglavnom u *e*) i da su se istodobno, uslijed općejužnoslavenske depalatalizacije, oba poluglasa počela izgovarati i pisati jednako (kao tvrdi znak u glagoljici, meki u ćirilici)«.

KRČKI NATPIS (XI ST.)

VALUNSKA PLOČA

ska ploča koja, osim što ima neke svoje posebne znakove za »jat« i »ju« ima i šest stranih slova još nerazjašnjene geneze upotrijebljene kao dublete.[21]

Nekako iz istoga vremena, ali svakako prije Baščanske ploče potječu prvi dosad poznati glagoljski natpisi. To su: Valunska ploča na otoku Cresu, plominski i grdoselski natpis u Istri i natpis na Krku. Zajednička im je na, žalost, karakteristika da su nedatirani i fragmentarni pa im se samo po paleografskim karakteristikama određuje mjesto prije Baščanske ploče.

[21] V. *Štefanić,* Baščanska ploča, EJ I, str. 386.

PLOMINSKI NATPIS

Valunska ploča zauzima posebno mjesto i zbog toga što je dvojezična (latinska i hrvatska) i pisana dvovrsnim pismom (glagoljicom i karolinom). Osobito je teško bilo pročitati njezin prvi, glagoljski redak zbog toga što su slova pisana neobično primitivno. Tek je nedavno u njima otkrit hrvatski ekvivalent latinskoga teksta koji glasi:

TECHA ET FILIUS EIUS BRAITOHNA ET IUNNA NEPUS EIUS. Dakle, možda: TEHA SIN' V'(NU)K' JUNA.[22]

U reljef sv. Jurja Starog na istoimenoj crkvi u Plominu ubilježen je fragmentarni natpis, tipom oble glagoljice, vjerojatno u drugoj polovici XI st., i to samo nekoliko slova. Čini se da ona otkrivaju tek dio teksta — SE E PI' L' 'S V(?) — u kojem je klesar zapisao svoje ime.[23]

Tzv. Grdoselski ulomak doduše je mlađi, vjerojatno iz druge polovice XII st., ali on je »materijalnim dokazom o prisutnosti glagoljice u centralnoj Istri«. S opisanim spomenicima čini genetsku vezu, pa se tako »širi slika jedinstvenog kvarnersko-istarskog glagoljskog područja, gdje je to pismo raslo iz jednog te istog razvojnog debla«.[24]

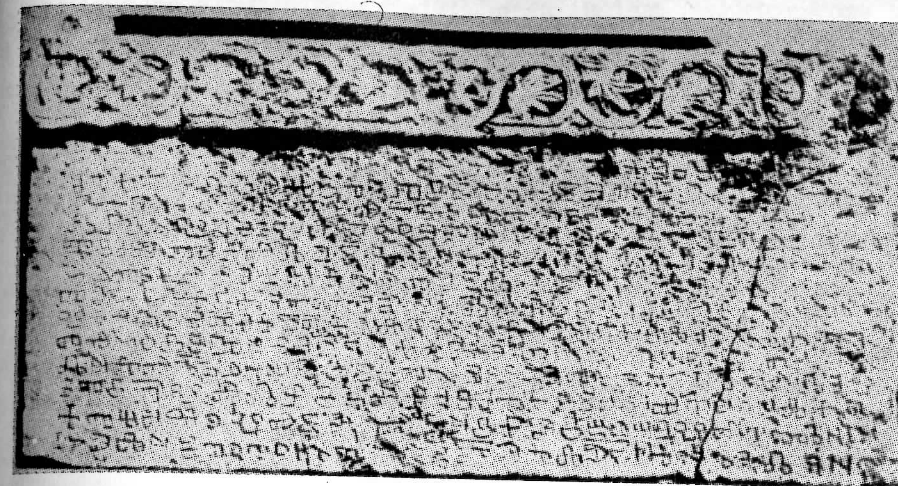
[22] B. *Fučić,* Izvještaj o putu po otocima Cresu i Lošinju, str. 56, 60.
[23] B. *Fučić,* Izvještaj o putu po Istri 1949. godine, str. 83.
[24] B. *Fučić,* Grdoselski ulomak, str. 199—200.

GRDOSELSKI NATPIS

CRKVA SV. LUCIJE U JURANDVORU (BAŠKA NA OTOKU KRKU) IZ KOJE POTJEČE BAŠČANSKA PLOČA

BAŠČANSKA PLOČA

A/ZЪ/ (VЪ IME O)/T/CA I SN/A/ (I S)/T/(A)GO DUHA AZЪ
OPAT (Ъ) DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JUŽE
DA ZЪVЪNIM/I/RЪ KRALЪ HRЪVATЪSK Ъ/Ī/ (VЪ)
DNI SVOJE VЪ SVETUJU LUCIJU I S/V/...
MI ŽUPANЪ DESIMRA KRЪ/BA/VĚ MRA/(TIN)ЪC(Ъ) /L/(U)
CĚ PRBЪNEB/Ž/A (S)Ъ POSL(Ъ) VIN(O)/D/LĚ /ĚK/V/Ъ/V/O/
TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO I B/Ī/(= 12) A/P/LA I G(= 4)E
VAJLISTI I STAĚ LUCIĚ AMNЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPA/T/Ъ DBROVITЪ/ZЪ
DAHЪ CREKЪVЪ SIJU I SVOEJU BR/A/TIJU SЪ DEV
ETIJU VЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD
AJUCAGO VЪSU KЪRAINU. I BĚŠE VЪ/TЪ DNI /M/
IKULA VЪ OTOČЪC/I/ (SЪ SVETUJU LUCIJU VЪ JEDINO.[25]

[25] J. *Hamm* je predlagao sasvim drugačije čitanje i datiranje Baščanske ploče. On smatra da je »ploča naš najstariji glagoljski spomenik, pa njegova grafija ... sa svojim fondom može poslužiti kao opći kriterij za datiranje crkvenih tekstova na prijelazu iz XI u XII stoljeće« (Datiranje glagoljskih rukopisa, str. 21. i d.).

Hamm smatra da je prvi dio natpisa »klesao sam opat Držiha god. 1077., a desetak ili više godina kasnije nasljednik Držihin opat Dobrovit — da bi lakše očuvao darovani posjed — uklesao je minacijsku formulu«. Najzad, »kratko vrijeme poslije toga, kada je Dobrovit pristupio restauraciji crkve sv. Lucije, uklesao je i natpis o tome«. Međutim, Dobrovitu ostaje na ploči »još nešta mjesta«, pa on upisuje »i posljednji zapis, u kojem se spominje Mikula ...«. Taj posljednji dio upisan je »na prijelazu iz XI u XII vijek«. Međutim, kronološku povezanost sastavnih dijelova ploče koju predlaže Hamm isključuje sam sadržaj. Prije svega, datum temporale u dalmatinskoj ispravi nije pred invokacijom, pa je prihvatljivije Štefanićevo čitanje. Osim toga, tvrdnja da je Zvonimir dao ledinu sv. Luciji »v dni svoje« isključuje kao datum upisivanja bilo koju godinu za vrijeme njegova, tj. Zvonimirova života. Nadalje, Hamm se s pravom zalaže za Šišićevo mišljenje prema kojem je prvi

REKONSTRUKCIJA TEKSTA BAŠČANSKE PLOČE (V. ŠTEFANIĆ)

Priručnik izvora I, str. 137), ali
dio natpisa »kratak izvadak iz jedne isprave« (Priručnik izvora I, str. 137), ali
ipak i on sam označuje prvi dio natpisa kao darovnicu. Štoviše, on je uvjeren
da su u njoj bili dodani i potpisi svjedoka. Stvarno ima Držihin zapis karakter
kartulara — što pretpostavlja i V. Štefanić — tj. zapisa koji unosi u svoju
knjigu primalac darovnice. Stoga Držiha kaže da piše zapis o ledini koju je
darovao Zvonimir. Neće biti tačna Hammova pretpostavka da je prijetnja
unesena tek poslije Zvonimirove smrti, jer ako je postojala i darovnica, onda
je sankcija bila jedan od njezinih završnih dijelova. Međutim, moguće je i to
da je Držiha sam dodao ovu prijetnju. Vjerojatno bi sankcija u kraljevskoj
darovnici sadržavala i neke stvarne kazne za prekršitelje, a ne samo prijetnje
duhovnim kaznama. Posve je razumljivo da o nekim potpisima svjedoka nema
govora. Pri tumačenju imena i funkcija kraljevskih činovnika valja biti na
oprezu zbog toga što je doduše osnovna karakteristika dalmatinske isprave
koroboracija svjedoka, ali u vladarskim darovnicama ne mogu testes imati
istu zadaću kao u vladarskoj ispravi. Zato je mnogo vjerojatnije — ako se
Držiha služi autentičnim predloškom — da je na kraju isprave, u eshatokolu
bio dodan dignitarij. To je popis dostojanstvenika koje pisar unosi u ispravu
bez obzira na to da li su oni prisutni pri darivanju ili nisu. Tekst nam nat-
pisa ne daje podlogu za zaključak da su oni ovdje bili prisutni kao svjedoci
(testes).

Prijevod bi natpisa mogao glasiti ovako: Ja (?). U ime oca i sina i sve-
toga duha. Ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju je dao Zvonimir kralj
hrvatski u svoje dane sv. Luciji i sv. . . . mi(?) župan Desimir Krbave, Mar-
tinac, Luke (župan) Pribineg s poslanikom Vinodola Jakovom na otoku. Ako
tko to poreče neka ga prokune Bog i dvanaest apostola i četiri evanđelista
i sv. Lucija. Amen. Tko ovdje sada živi neka moli za njih Boga. Ja opat
Dobrovit sazidah ovu crkvu sa svoje devetero braće u dane kneza Kosmata
koji je vladao čitavom krajinom. I bijaše u te dane Mikula u Otočcu sa
sv. Lucijom zajedno.

Gledana s historijskog gledišta među starijim je spomenicima bez sumnje najvažnija Baščanska ploča. Među različitim prijedlozima za odgonetavanje njezina vrlo oštećena teksta danas je opće prihvaćeno ono koje daje V. Štefanić.

Iako je najzad gotovo posve sigurno da je čitav tekst pisala ista ruka, ostalo je još dosta nerazjašnjenih pitanja oko historijskoga sadržaja teksta. Nema sumnje da Držiha upisuje tekst o Zvonimirovoj darovnici nakon njegove smrti — kralj je dao zemlju »v dni svoje« — ali nejasan početak primorava nas da ploču datiramo početkom XII st. Imena kraljevih župana, krbavskog Desimira i vjerojatno lučkoga Martinca uzeta su po svoj prilici iz dignitarija Zvonimirove darovnice. U svakom slučaju za historičara je najdragocjeniji »podatak o kralju Zvonimiru, jer njime dobivamo najstariju potvrdu i njegova imena i hrvatskog narodnog imena na hrvatskom jeziku«.[26] Drugi dio natpisa, Dobrovitov zapis o gradnji crkvice sv. Lucije mnogo je jasniji, ali kronološki također neodređen. Osobito je podatak o knezu Kosmatu koji je vladao čitavom »krajinom« izazvao mnogo rasprava.[27] Kako je manje vjerojatno da je Kozma bio mletački knez, treba možda pomišljati na istoimenog Kolomanova župana.[28] Najzad, ni pitanje »Mikule v Otočci« nije do danas riješeno na način koji bi mogao zadovoljiti.[29]

U prvo doba hrvatske glagoljske književnosti nije se njegovala samo crkvena knjiga vezana isključivo za crkvene potrebe. Široj je upotrebi bio namijenjen zbornik homilija različitih svetih otaca od kojega se sačuvalo samo četrnaest pergamentnih listova. Zbornik je njegov izdavač slavist S. Kopitar nazvao po vlasniku grofu Clotzu »Glagolita Clozianus« (Kločev glagoljaš). Kločev glagoljaš »ima posebno značenje baš za hrvatsku najstariju književnu povijest, jer je to jedini kodeks (tačnije ostatak kodeksa), pisan starim crkvenoslavenskim jezikom i starom oblom glagoljicom, za koji se može sa sigurnošću tvrditi da je pisan u hrvatskom kraju i to možda na samom početku XI stoljeća (naravno, prepisan iz makedonskog predloška) i koji je bio u upotrebi u hrvatskom kraju sve do potkraj XV stoljeća«.[30]

Činjenica da je slavenski liturgijski jezik bio dopušten na području dalmatinske marke djelovala je, kao što se vidjelo, vrlo povoljno na procvat kulture toga kraja. Čitav javni život oslobađa se latinskoga jezika i čitav taj kraj prvi među svima hrvatskim zemljama upotrebljava hrvatski jezik u dnevnom životu.

---

[26] EJ 1, str. 387.

[27] Vidi B. *Grafenauer,* Vprašanje hrvatske krajine, str. 254. i d.

[28] V. *Štefanić,* n. dj., str. 387; CD II, str. 10, god. 1102.

[29] Većina je historičara smatrala da se ovaj podatak na ploči odnosi na samostan sv. Nikole u Otočcu u Lici, ali je teško prihvatiti takvo mišljenje zbog toga što su vijesti o tom samostanu vrlo kasne. Zato je mnogo vjerojatnije da je riječ o kojem drugom samostanu, npr. onome na otočiću Susku kraj Lošinja. Vidi EJ 1, str. 387.

[30] V. *Štefanić,* Kločev glagoljaš i Luka Rinaldis, str. 129—130.

Međutim, danas se sve više postavlja pitanje koliko je crkvenoslavenski jezik, koji je kao baština slavenske braće došao k nama, kao i hrvatski jezik upravo toga političkog područja, utjecao na redovništvo. Drugim riječima, možemo li doista pretpostavljati »da je barem jedan dio od protjeranih Metodovih učenika koji su k nama pribjegli, pripadao redovničkom staležu«?[31] I možemo li zaista staviti i »početak prijelaza monaha glagoljaša u benediktince«[32] u to razdoblje? Ili možda ide proces obrnutim redom: benediktinci preuzimaju crkvenoslavenski jezik na onom području i u ono vrijeme na kojem je i u koje je doba iz »ilegalnosti« prešao u »legalnost«? Bez obzira na druge momente o kojima će još kasnije biti riječ, a koji opovrgavaju mišljenje o prijelazu Metodovih nasljednika u benediktince, za takav bi prijelaz trebalo najprije dokazati postojanje glagoljaških samostana prije sredine XI st. Jer saborski zaključak iz 925. god. ne svjedoči da je tada »bilo u Hrvatskoj dosta monaha glagoljaša«,[33] nego samo toliko da redovnici mogu biti glagoljaši. Svi tragovi tobože glagoljaških samostana na Krku isprekidani su i površni, a povrh svega vode unatrag jedva do sredine XI st. Hrvatski glagoljski tekstovi iz Biblije sačuvani u liturgijskim spomenicima puni su ostataka »prvotnog Ćirilova prijevoda s grčkoga (Septuaginte)«, zatim moravizama i panonizama, a Bečki su lističi doneseni iz Češke. Ako, nadalje, »naša glagoljska književnost pokazuje svoje moravsko-češko podrijetlo po samom glagoljskom pismu kao i po tekstovima koji dokazuju kontakte održavane i poslije razlaza iz Moravske sve do XI stoljeća«,[34] onda tom stvaralaštvu koje se nastavlja na prihvaćenu tradiciju daje poseban pečat upravo oslobađanje uskih crkvenih okvira. Zato je još V. Jagić vrlo dobro istakao da je taj »razvitak narodnog jezika s glagolskim pismom za sve književne i društvene potrebe, što je javnom životu davalo slovensko obilježje odvajajući ga u nekoliko od kosmopolitskog gospodstva latinštine« jedna od glavnih odlika hrvatskoga »glagolizma u najširem značenju ove riječi«.[35]

No, treba istaći činjenicu koja je bitno utjecala na razvitak glagoljaštva već u prvoj fazi njegovoj, tj. do sredine XIII st. Jedva što su prihvatili hrvatski jezik i slavensku liturgiju, glagoljaški samostani su i na dozvoljenom području morali izdržati suparništvo novonadošlih benediktinaca kojima je bila posve strana i sama pomisao na slavensku liturgiju. To su bili talijanski benediktinci koji dolaze na otok Krk pod pokroviteljstvom Frankapana i krčkih biskupa. Zato su glagoljaški samostani na Krku sve rjeđi: uz Sv. Luciju i Sv. Nikolu u Omišlju samo su još neki u gradu Krku. Slična je situacija i na osorskim otocima, iako na tim otocima nema zasad svjedočanstava o glagoljaškim samostanima.

Ipak je sjeme koje su zasijali Metodovi učenici na tlu bizantske Dalmacije urodilo bogatim plodom: glagoljica ostaje, unatoč postepenom

[31] I. *Ostojić*, Benediktinci glagoljaši, str. 15.

[32] N. dj., str. 19.

[33] N. dj., str. 16.

[34] V. *Štefanić*, Tisuću i sto godina, str. 33.

[35] V. *Jagić*, Povijest hrvatske književnosti, str. 9.

odumiranju u glagoljaškim samostanima, pismo puka i vlastele na čitavom političkom području na kojem su se krčki knezovi postepeno uspinjali do samostalne dinastičke vlasti.

. . . .

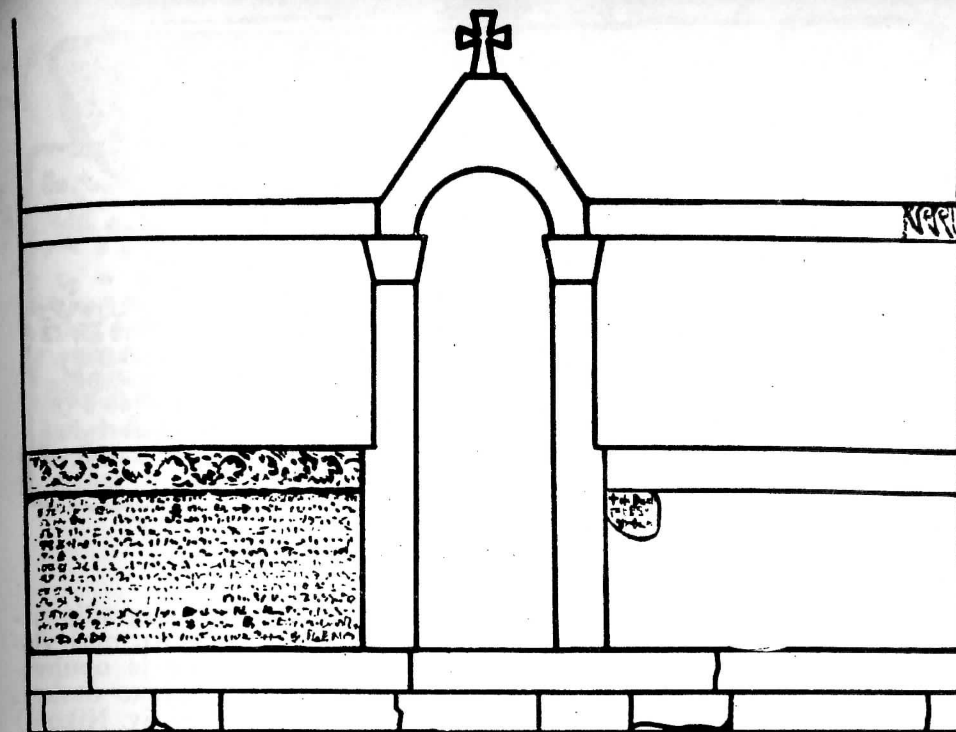
. . . .

Branko FUČIĆ

NAJSTARIJI GLAGOLJSKI NATPISI

BAŠĆANSKA PLOČA. Jedan je od najznamenitijih povijesnih spomenika hrvatskog naroda. Nazvana je po mjestu Baški na otoku Krku, jer je bila nađena u Sv. Luciji, staroj benediktinskoj opatijskoj crkvi kraj sela Jurandvor u okolici Baške. To je ploča od kamena vapnenca, debela 9 cm, duga 2 m, visoka 1 m. Na njenoj prednjoj strani uklesan je u 13 redaka dug natpis glagoljskim slovima na starom hrvatskom jeziku. Nad natpisom, gornjim rubom ploče proteže se ranoromanički ornament lozice. Sudeći po svim podacima koji se čitaju u natpisu i koji se vide u načinu kako je Bašćanska ploča izrađena i opremljena, ona je nastala oko godine 1 100. Glagoljsko pismo na Bašćanskoj ploči predstavlja prijelazne oblike razvitka iz starije, oble glagoljice u mlađu, hrvatsku uglatu glagoljicu. To pismo nije strogo ustaljeno, pa se na Bašćanskoj ploči pojavljuju i neka slova koja su preuzeta iz ćirilskog alfabeta i neka koja su sasvim osebujna te ih ne nalazimo ni na jednom drugom glagoljskom spomeniku. Jezik Bašćanske ploče jest naš stari, narodni, govoreni hrvatski jezik kojim se provlače oblici crkvenoslavenskog bogoslužnog jezika.

Bašćanska ploča bila je u početku dio kamene crkvene pregrade (septum) koja je u crkvi Sv. Lucije dijelila prostor za redovnike od prostora za puk. Ta je pregrada bila građena istodobno s crkvom. Bašćanska je ploča na njoj bila lijeva pregradna ploča (pluteus), dok je na desnoj strani pregrade postojala njoj slična, druga ploča. Četiri

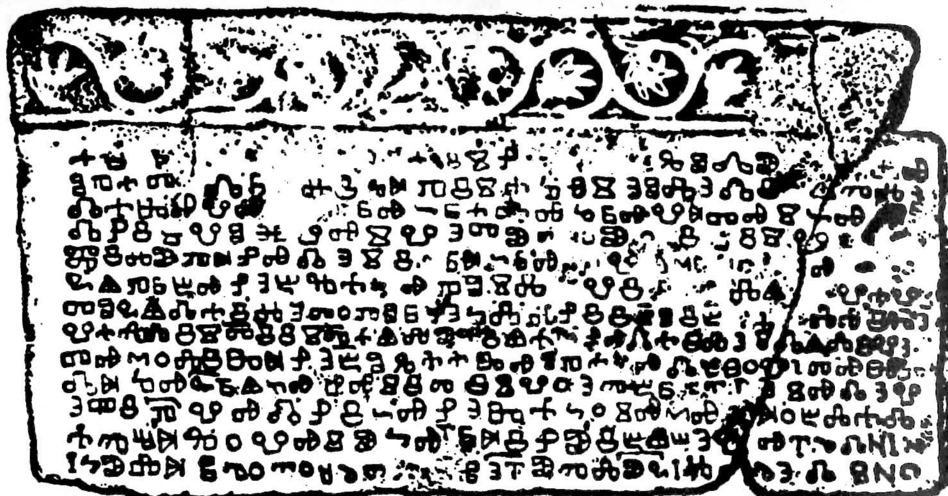
BAŠĆANSKA PLOČA – LIJEVA PLOČA NA CRKVENOJ PREGRADI.

krhotine kamene ploče s glagoljskim natpisom, nađene također u crkvi Sv. Lucije — takozvani Jurandvorski ulomci — vjerojatno su dijelovi te razbijene »druge Bašćanske ploče«.

Nakon utrnuća benediktinskog samostana Sv. Lucije (sredinom XV. stoljeća) stara je pregrada u crkvi bila srušena (i to poslije 1498. godine), a Bašćanska ploča dospjela je u crkveni pod, gdje su je upotrijebili kao nadgrobnu ploču nad nekim seljačkim grobom. Tu je sredinom XIX. stoljeća prvi put bila zapažena za znanost i odtada počinje njeno proučavanje. Neki znanstveni problemi Bašćanske ploče nisu još ni danas riješeni. Ploča je prilično oštećena: prelomljena je, a i vrijeme je nagrizlo njeno lice, pa je na nekim mjestima zbog nečitkosti slova i dan-danas sporno čitanje nekih riječi i tumačenje njihova smisla.

Sadržaj natpisa Bašćanske ploče preuzet je iz samostanskog kartulara, to jest iz knjige gdje su ukratko bila zabilježena sva darivanja i sva prava koja je tokom vremena samostan dobivao. Što na ploči piše?

Nakon zaziva Sv. Trojstva jedan opat po imenu Držiha bilježi da je hrvatski kralj Zvonimir darovao Sv. Luciji »ledinu« (neobrađeno zemljište) te nabraja svjedoke tog darivanja, a to su redom hrvatski velikodostojnici: Desimir, župan u Krbavi; Mratinac, župan u Luci; Pribineg koji je bio »posal«, to jest kraljev izaslanik, u Vinodolu i Jakov koji je to isto bio na otoku Krku. Zazivlje se zatim prokletstvo na svakoga tko bi zanijekao kraljevo darovanje, a od svakoga tko bude živio u samostanu traži se da moli za darovatelja. Drugi jedan opat, po ime-

BAŠĆANSKA PLOČA

nu Dobrovit, bilježi da je s devetero samostanske braće sagradio sadašnju crkvu Sv. Lucije u vrijeme kada je knez Kosmat (Kuzma) vladao nad svom Krajinom (vjerojatno je to područje koje je obuhvaćalo liburnijsku obalu Istre, Hrvatsko primorje i kvarnerske otoke). U to vrijeme bio je »Mikula« (crkva ili samostan ili posjed Sv. Nikole) u »Otočcu« (vjerojatno neki predio na samom otoku Krku, možda u Vrbanskom polju) pod zajedničkom upravom s opatijom Sv. Lucije.

Evo što se danas na oštećenoj Bašćanskoj ploči od uklesanih slova jasno vidi ili se po tragovima može nedvojbeno odrediti i što se u čitanju smije nadopuniti:

V' IME OTCA I SINA I SVETAGO DUHA . AZ'
OPAT'DR'ŽIHA PISAH'SE O LEDINÊ JUŽE
DA Z'V'NIMIR' KRAL' HR'VAT'SK'I V'
DNI SVOJE V' SVETUJU LUCIJU I SV...
MI ŽUPAN' DESIMRA KR'BAVÊ MRA...'V' LU-
CÊ PRB'NEBGA. 'POSL' VIN.LÊ... V'... V O-
TOCÊ DA IŽE TO POREČE KL'NI I BOG I BÏ (=12) APOSTOLA G
i(=4) E-
VANJELISTI I SVETAÊ LUCIÊ AMEN, DA IŽE SDE ŽIVE
T' MOLI ZA NE BOGA AZ' OPAT' DBROVIT' Z'-
DAH, CRÊK'V SIJU I SVOEJU B RATIJU S DEV-
ETIJU V' DNI K'NEZA KOS'M'TA OBLAD-
AJUĆAGO V' SU K'RAINU I BÊŠE V' T' DNI M-
IKULA V' OTOČ'CI S' SVETUJU LUCIJU V' EDINO

A kako bi otprilike taj natpis čitali naši glagoljaši, koji su ga sastavljali? Bez sumnje s naglascima čakavštine. Evo, ovako (znakovima označeni slogovi određuju samo mjesta naglaska, a ne i njegovu kakvoću):

V ime Ocà i Sina i Svetàgo Duha. Az opàt Držìha pisàh se o ledìne jùže da Zvanimìr, kralj hrvàtskij v dnì svojè v Svetùju Lucìju i... mi

Najstariji glagoljski natpisi nalaze se na našem tlu u Istri, u Hrvatskom Primorju i na otocima Krku i Cresu.

župàn Desimìra Krbàve, Mratìnac Lucè, Pribinèg, sa pòsal Vinodòle, Jàkov v Otòce. Da iže to porečè, klnì j Bog i dvanàjst apostolà i četìri evanjelìsti i svetàja Lucìja, amen. Da iže sde živè, ta moli za nje Boga. Az opàt Dobrovìt zdàh crèkav siju i svojèju bràtiju s devetìju v dni kneza Kosmàta obladajùćago vsu Krajinù. I beše v ti dni Mikùla v Otòčci s svetùju Lucìju v jèdino.

Važnost Bašćanske ploče za našu povijest velika je i višestruka. Ona je važan izvor za poznavanje razvitka glagoljskog pisma i hrvatskoga književnog jezika, za poznavanje naše nacionalne kulture u prošlosti i naše nacionalne političke povijesti.

Na Bašćanskoj ploči, uz ostalo zabilježena su narodna imena vladara, velikaša i monaha, na njoj je i najstariji sačuvani spomen hrvatskoga nacionalnog imena na hrvatskome jeziku (kralj hrvatskij), u njoj imamo potvrdu da se je vlast kralja Zvonimira protezala i na otok Krk, to jest na Kvarnerski zaljev.

Dr Branko FUČIĆ

Ulomci *

Od Zvonimirovih darovnica posebno je važna ona koja se odnosi na glagoljaški *samostan sv. Lucije u Baški* na otoku Krku. Tamošnji benediktinci dali su isklesati u kamenu hrvatskim jezikom i glagoljskim slovima sadržaj kraljeve darovnice. Na toj tzv. *Baščanskoj ploči* spominje se hrvatskim jezikom ime Zvonimir, kralj hrvatski, što je svakako velika rijetkost. Ploča je uoči drugoga svjetskog rata potajno skinuta i sakrivena u morskom plićaku, a zatim prevezena u Zagreb gdje se danas čuva kod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Kako je *umro* kralj Zvonimir, da li naravnom ili nasilnom smrti, o tome se ne zna ništa sigurno. O nasilnoj smrti pripovijeda se tek kasnijih stoljeća, poslije Zvonimirova vladanja, pa se kritička povijest ne može u to pouzdati. Svakako je značajno da dokumenti Zvonimirova vremena, i dokumenti koji su vremenski bliži tom razdoblju, ništa ne govore o njegovoj smrti koja bi bila nasilna.

. . . .

51

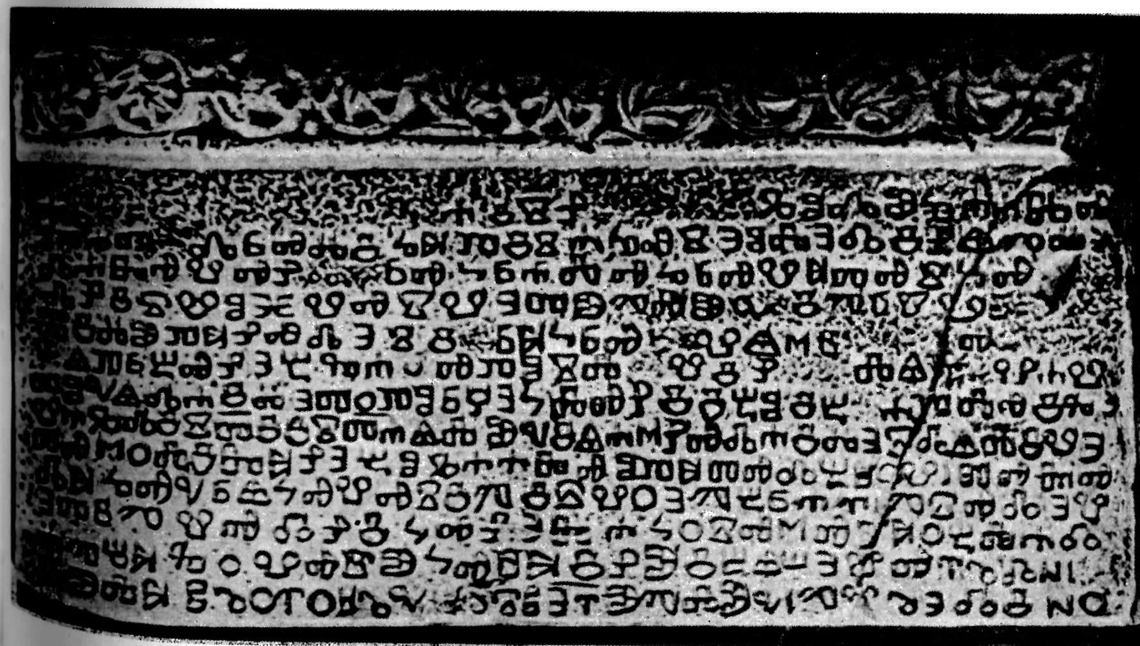
* Iz: *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*

. . . .

Najstarija naša književnost sastojala se od liturgijskih tekstova. Sveta braća Ćiril i Metod prevodili su istočnu liturgiju na slavenski jezik, a u našim krajevima bila je u upotrebi zapadna liturgija. Zato su u našu liturgiju i književnost ušli samo oni liturgijski tekstovi koji su bili zajednički istočnoj i zapadnoj liturgiji, a to su svetopisamski odlomci i psalmi. Ostale liturgijske tekstove naši su glagoljaši s vremenom sami prevodili i prilagođavali zapadnoj liturgiji. Osim bogoslužnih tekstova prevodila su se tumačenja Sv. pisma i ostali spisi svetih otaca, a u kasnije vrijeme prevedeno je i nekoliko romana i pripovijesti iz grčkog jezika, npr. »O premudrom Akiru«, »Varlaam i Joasaf«. Od povijesnih spomenika pisanih glagoljicom najpoznatija je Baščanska ploča, koja svjedoči da je kralj Zvonimir darovao samostanu sv. Lucije jedno zemljište.

. . . .

58

16. Baščanska ploča, jedan od najstarijih glagoljskih spomenika. Natpis govori da je hrvatski kralj Zvonimir darovao samostanu sv. Lucije na Krku jedno zemljište

BRANKO FUČIĆ

S E N J S K A   P L O Č A

Kada se godine 1964. u gradu Senju pristupilo radovima na konzerviranju i prezentiranju tvrđave Nehaj, odstranilo se i stepenište pred njenim ulazom, glomaznu dogradnju iz XIX stoljeća. Rušeći ga, radnici su grušinu pod stepeništem krcali na kamion koji je otpad s Nehaja vozio na tenisko igralište, gdje su kamene krhotine završile u nasipu. U posljednji trenutak, direktor senjskog muzeja, prof. Ante Glavičić, zapazio je glagoljska slova na ulomcima od bijela vapnenca, prekinuo rad, sakupio sve što se je sakupiti dalo, prenio ulomke u gradski muzej i tako spasio dio najstarijeg do sada otkrivenog senjskog glagoljskog natpisa. U tiskanom izvještaju o tome nalazu Glavičić je ulomke okrstio imenom »Senjska ploča«, datirao ih XII stoljećem, postavio alternativu »da li su to ostaci nadvratnika ili oltarne pregrade« te utvrdio njihovu sličnost s Bašćanskom pločom.[1]

Radi se o dvadeset i pet što manjih što većih ulomaka, od kojih je dvadeset u arheološkom pogledu važnih, jer su na njima sačuvani dijelovi klesarski obrađene površine s ornamentom i s glagoljskim pismom.

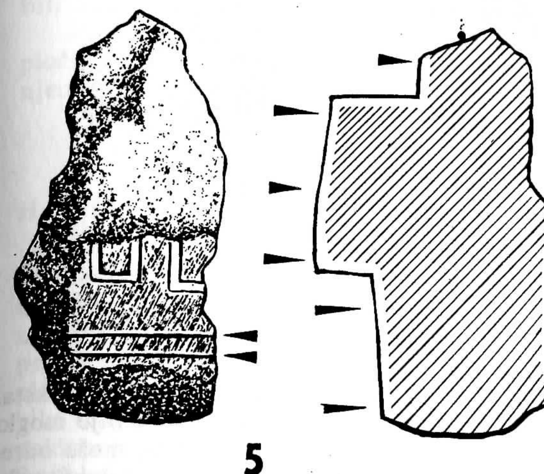
Među njima ulomci br. 6—7—8, ulomci br. 9—10—11—12—13 i ulomci br. 14—15—16 međusobno se potpuno sljubljuju.

Već na prvi pogled moglo se u tim ulomcima prepoznati pregradnu ploču (pluteus) s neke porušene crkvene pregrade (septum), oblikom nalik Bašćanskoj ploči, što znači da je uz gornji rub tog pluteja tekla bordura s uklesanim motivom lozice a u polju pod bordurom bio uklesan odulji glagoljski natpis.

REKONSTRUKCIJA

Predodžba pluteja, sličnog Bašćanskoj ploči, ponukala me da sam u travnju 1971. godine pokušao izvršiti parcijalnu rekonstrukciju Senjske ploče. Pokušao sam konstelirati sačuvane ulomke u njihove međusobne prostorne odnose kakovi su bili u izvornoj cjelini ploče.

Uporišna točka u tome poslu bila mi je stroga ritmička mjera u ornamentu lozice. Njeno vijuganje, naime, teče kompozicijskom shemom, koju tvori niz međusobno jednakih krugova. Na sačuvanim ulomcima trebalo je, stoga, najprije utvrditi promjer jednoga kruga, a zatim uspostaviti niz takovih jednakih krugova i u tome nizu ucrtati motiv troprute lozice pa na nacrtu naravne veličine umetati ulomke na korispondentna i — in concreto — na jedino moguća mjesta.

Ulomci br. 5, 18 i 19—20. U crtežu je dijagonalnim tragovima dlijeta prikazana površinska obradba Senjske ploče. Strelice na ulomcima 5 i 18 pokazuju vodoravne crte, »špalte«, kojima su na Senjskoj ploči bili omeđeni retci. Na bočnom presjeku ulomka br. strelice označuju klesarski obrađenu poleđinu Ploče.

Na konstelirane fragmente s elementima lozice vezivali su se i ostali fragmenti na kojima su bili uklesani elementi pisma. Ti su se fragmenti međusobno vezivali na plohama loma i tu su se potpuno sljubljivali.

Kada je na taj način bio uspostavljen njihov relativni raspored pojavili su se ostaci teksta u tri retka. S lakoćom se je tada moglo rekonstruirati prvi redak, dok se od sačuvanih elemenata drugog i trećeg retka, nažalost, nije mogla polučiti ni jedna smisaono opravdana riječ.

U mojoj rekonstrukciji konstelirala su se glagoljska slova ovako:

1. redak:

. . . . . C A I S . N A I S — T . . A D — H . . .
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

2. redak:

. . . . . ? ? . . . . H O N . . . . I S . . . .
19 20 21 22 23 24 25

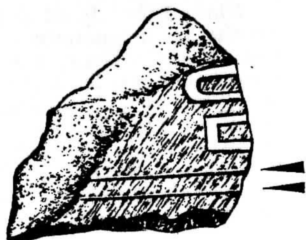
3. redak:

. . . . I V I . . . . I T O I . . . .
26 27 28 29 30 31 32

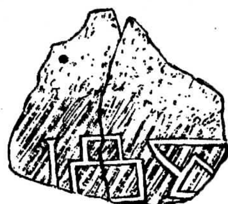
Dopunjujući lakune i razrješujući dvije abreviature, što su na položajima 10 i 16 označene titlama, čitam prvi redak ovako:

[VЪ IME OTЪ]CA I S[I]NA I S(VE)T[OG]A D(U)H[A . . . . . .]
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

U prvome retku je, dakle, kršćanska invokacija Sv. Trojstva — kao i na Bašćanskoj ploči.

18

19 20

Preostaje još nekoliko relevantnih ulomaka s ostacima glagoljskog teksta. To su ulomci br. 5, br. 18 i br. 19—20. Njima se u rekonstrukciji nije moglo točnije odrediti mjesto na Ploči. Sa sigurnošću im se, međutim, može odrediti barem prostorna orijentacija, to jest što im je gornji a što donji rub. To je važno utoliko da bi se na njima, na krnjetcima pisma, utvrdilo o kojim se glagoljskim slovima radi. Putokaz za to pružila je sama klesarska obrada površine, sam klesarev postupak u radu. Klesar je, naime, ploču izravnao češljem i dlijetom, klešući uvijek u istom, dijagonalnom, smjeru. Zatim je dvostrukom vodoravnom crtom tanko uparao na ploči »špalte«, to jest granice pojedinih redaka. Tragovi usmjerenog klesanja i te crte prikazani su na crtežu ulomka (br. 5 i br. 18). Ta dva elementa: — smjer klesanja i »špalte« dostaju da bi se svaki od tih ulomaka mogao pravilno orijentirati. Sada se na ulomku br. 18 može odrediti glagoljsko slovo O (ili U) a na sljubljenim ulomcima 19—20 tri znaka: prvi ne može biti drugo nego desni krak glagoljskog Š, drugi je I, a treći je S. Na isti način određena je orijentacija i ulomku br. 5, dok se po detaljima na stražnjoj plohi tog ulomka dade odrediti da krnjetci glagoljskog slova (ili dvaju glagoljskih slova) na njemu pripadaju drugom retku teksta. Mjesta za taj ulomak, obzirom na njegovu veličinu, ima samo negdje u lijevoj polovici ploče gdje sam mu, na grafičkoj rekonstrukciji, i odredio približan položaj.

DIMENZIJE

Na temelju ove ma i parcijalne rekonstrukcije Senjske ploče može se zaključiti da je ona, kao plutej, bila duga *najmanje* 165 cm. Toliku sam duljinu očitao u prvome retku teksta mjereći *samo duljinu teksta invokacije*. No prvi je redak mogao biti i dulji, jer se je u njemu nakon invokacije mogao nastavljati početak teksta naracije. I u prvome retku Bašćanske ploče na tekst invokacije nastavlja se tekst naracije. Bordura s ornamentom lozice na Bašćanskoj ploči duga je 200 cm i ima ukupno 11 vijuga. Bordura na Senjskoj ploči iste je širine i istog promjera vijuga. Na Senjskoj ploči *iznad teksta invokacije* ima svega 9 vijuga. Pretpostavimo li da je i ona u svom izvornom stanju imala 11 vijuga, lako je izračunati da je u tom slučaju i

njena originalna duljina bila otprilike jednaka duljini Bašćanske. Senjska je ploča, stoga, mogla imati dimenzije slične Bašćanskoj ploči: mogla je biti duga oko 2 m i, proporcionalno tome, mogla je biti visoka oko 1 m.

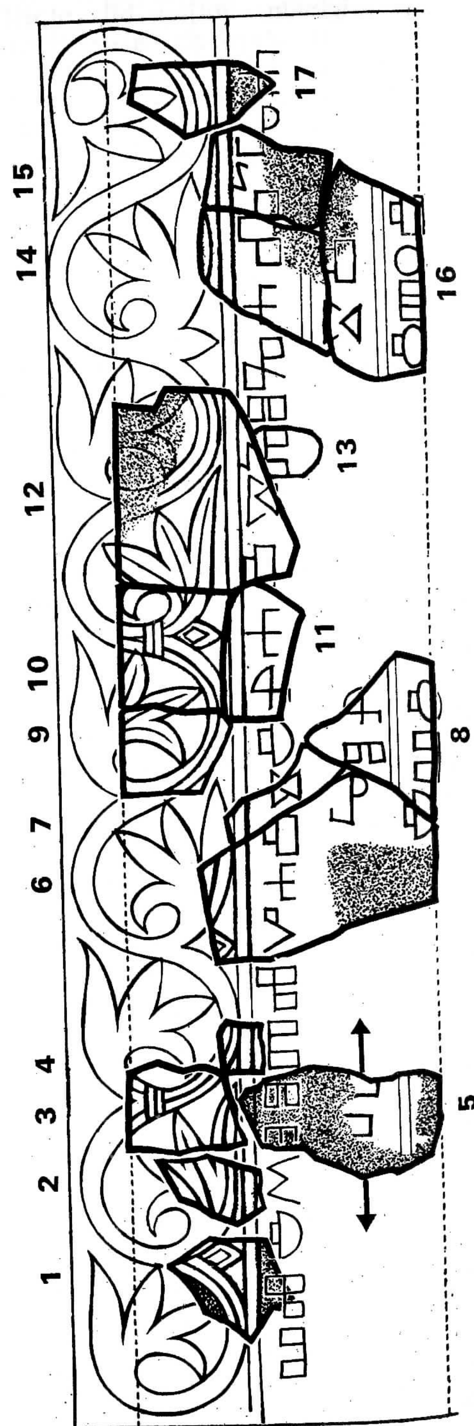
Pri visini od 1 m Bašćanska ploča ima 13 redaka teksta. Na Senjskoj ploči mnogo su veći razmaci među retcima tako da je pri presumptivnoj njenoj visini od 1 m mogla imati samo 9—10 redaka teksta.

HISTORIJAT

Spomenuo sam detalje na stražnjoj plohi ulomka br. 5. Dok je većina ulomaka udarcima bata pretvorena u krhotine koje ne obuhvaćaju cijelu izvornu debljinu ploče, ulomak br. 5 i ulomci br. 6—7—8 sačuvali su svu prvobitnu debljinu pa je prema tome na tim ulomcima još vidljiva i stražnja ploha nekadašnje ploče. Na tim se ulomcima vidi da je na poleđini ploče bila uklesana pravilna, plitka udubina, nalik na plitko korito ili na neki poklopac. Iako ne znam pravu namjenu tako profilirane obradbe na poleđini Senjske ploče, ovaj me momenat priklanja zaključku, da je kamen Senjske ploče isprva služio nekoj drugoj svrsi, to jest, da je plutejem postao kasnije. Ploča je, sudeći po njenoj obrađenoj stražnjoj plohi, bila u svom početku, vjerojatno još u razdoblju antike, utilitarni predmet, dio nekog gospodarskog ustroja. Zatim je bila degradirana na spolij pa u srednjem vijeku privedena novoj svrsi: bila je preoblikovana u plutej crkvene pregrade. Tada je bilo preklesano njeno slobodno ravno naličje, a njeno prvobitno obrađeno lice (s udubinom) postalo je poleđinom pluteja. Tragovi ljudskog rada na ulomcima otkrivaju daljnji tok sudbine ovog spomenika. Plutej s glagoljskim natpisom postao je jednog dana nepotreban i stoga je bio izbačen iz crkve. Opet, po drugi puta je taj kamen postao spolijem pa je sada bio po duljini razrezan i to, čini se, na tri dijela, te su ti dijelovi bili upotrebljeni kao stepenice na tko zna kojoj senjskoj kući. Pri tome je površina s ornamentom i natpisom bila okrenuta prema tlu i žbukom vezana uz ležaj. Na poleđini ulomka sada se jasno vidi izlizana površina, tragovi hodanja po stepenicama. Prema tome je samo trećina ploče i to njena gornja trećina (to jest ona što je obuhvaćala borduru i prva tri retka teksta) dospjela u XIX stoljeću u Nehaj da bi tu bila opet uložena u stepenište, koje se je tada dogradilo pred ulazom u tvrđavu. Tako je ta trećina nekadašnje ploče postala u Nehaju i po treći puta spolijem. Prilikom demoliranja stubišta godine 1964. bila je razbijena tako da je od nje svega nekoliko ulomaka uočeno i spašeno u posljednji trenutak.

PALEOGRAFSKA ANALIZA

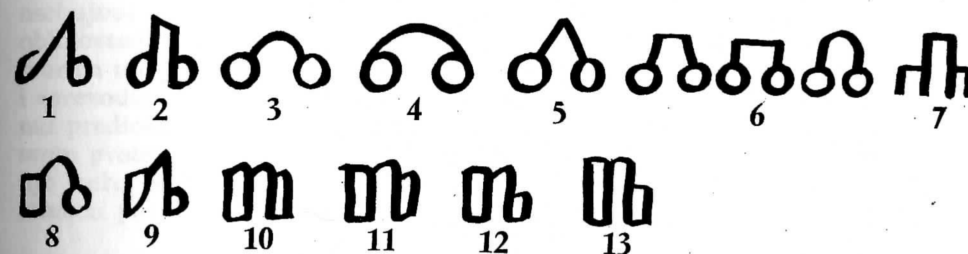
Paleografska materija Senjske ploče obasiže svega 33 znaka. Zastupana su slova: A, V, D, I, N, O, S, T, H, C, Š. Nigdje se nije sačuvao znak za poluglas.

Senjska ploča. Grafička rekonstrukcija. Istočkana su mjesta gdje je razorena izvorna površina ploče.

Identifikacija svih glagoljskih slova na Senjskoj ploči je nedvojbena. Ona je nedvojbena i tamo gdje se je od slova sačuvao samo fragment. U pitanju su samo ostaci uklesanog pisma na ulomku br. 5 koji mogu pripadati dvoma slovima.

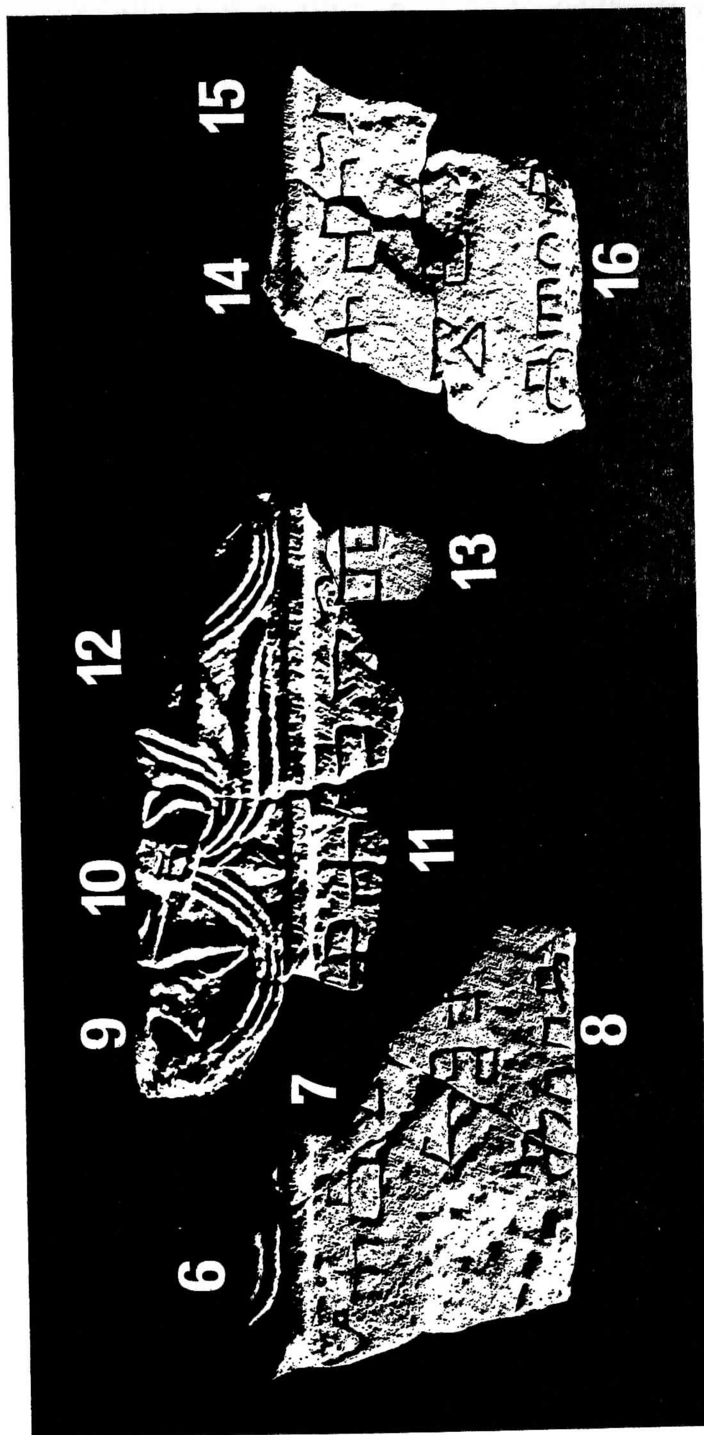
Slovo V sačuvalo se samo na jednom mjestu, na ulomku br. 8, ali nažalost, okrnjeno. Uništen mu je donji rub pa ne znamo kako je bila oblikovana spojna crta između dva »oka«, i prema tome ne znamo da li ovaj znak pripada starijoj morfologiji, kada se ta crta u luku spušta pod razinu »oka« ili on pripada mlađoj morfologiji hrvatskog glagoljskog ustava, kada je ta crta vodoravna. Time smo, naravno, izgubili i jedno od uporišta za datiranje Senjske ploče.

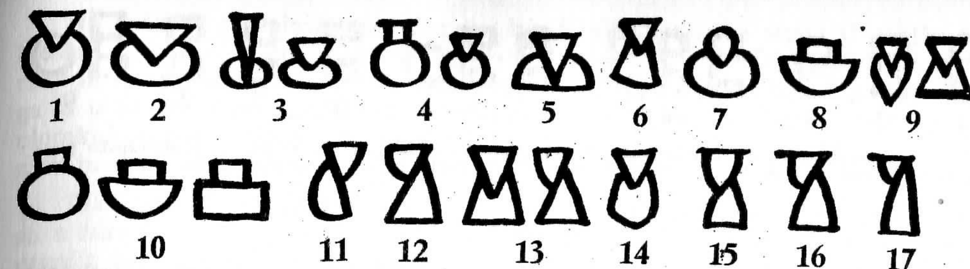
1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Krčki natpis, 5. Bečki listići, 6. Baščanska ploča, 7. Senjska ploča, 8. Grškovićev apostol. 9. Mihanovićev apostolar, 10. Ljubljanski homilijar, 11. Ulomak legende o sv. Tekli, 12. Misal kneza Novaka, 13. Vrbnički brevijar II.

Morfološka osnova glagoljskog D sastoji se isprva od dva »oka« koja su odozgo spojena lukom. U razvoju hrvatske glagoljice lijevo se oko izdiže da bi u formiranom hrvatskom ustavu zapremilo svu visinu retka dok desno oko ostaje i nadalje malo.

Oblik slova D na Senjskoj ploči pripada starom, iskonskom tipu toga glagoljskog znaka a to kronološki znači da nije mlađe od XII stoljeća. Ono se od primjera tog slova na hrvatskim epigrafskim spomenicima XI i XII stoljeća razlikuje samo oštrom geometrijskom uglatom stilizacijom. No stupanj uglatosti može biti plod estetskog osjećaja klesareva koji svojim dlijetom oštrije reže u kamenu i oblikovno određenije »prevodi« duktuse što ih je pisar mnogo slobodnije i mekše izveo perom na pisanom predlošku.

Senjska ploča. Rekonstrukcija prostornih odnosa ulomaka br. 6—16.

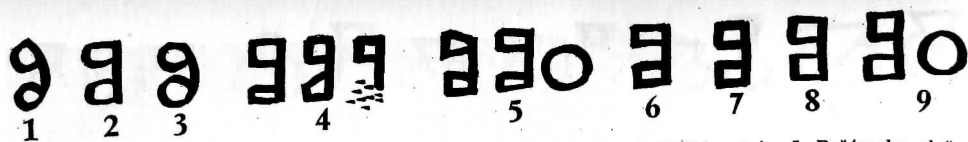
1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Kločev glagoljaš, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Ohridski evangelijar, 6. Plominski natpis, 7. Krčki natpis, 8. Bašćanska ploča, 9. Jurandvorski ulomak II, 10. Senjska ploča, 11. Grškovićev apostol, 12. Premudini ostrišci, 13. Bečki listići, 14. Humski grafit, 15. Ulomak legende o sv. Tekli, 16. Misal kneza Novaka, 17. Fraščićev psaltir.

Oblik slova I u najstarijim glagoljskim spomenicima složen je od trokuta i kružnice i to tako da trokut odozgo probada kružnicu, no već u XII stoljeću, uslijed redukcije duktusa, nastupa mlađa morfologija toga znaka. Znak za I na Senjskoj ploči pripada skupini starijeg oblika i to u onoj osebujnoj morfologiji, koja dolazi na Bašćanskoj ploči. Male varijante u oblikovanju tog slova na senjskom primjeru (polovica kružnice, oval ili četvorina u donjem elementu ovog slova) samo pokazuju kako je klesar pratio i »prevodio« individualno i slučajno razgibane duktuse pisareva pera s danog mu predloška u definirane i jasno ocrtane geometrijske forme što ih je na svom precrtu izvodio oštricom dlijeta na kamenoj ploči. Obzirom na datiranje treba podvući da oblik slova I na Senjskoj ploči postavlja vremensku granicu postanka ovog spomenika u XII stoljeće.

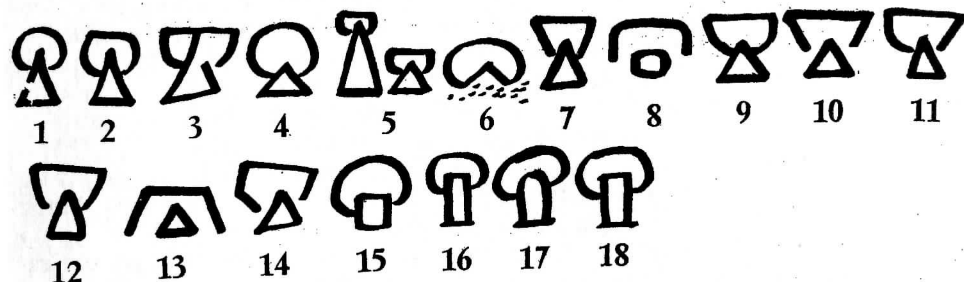
1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak II, 3. Praški ulomak I, 4. Marijinsko četveroevanđelje, 5. Asemanovo evanđelje, 6. Kločev glagoljaš, 7. Valunska ploča, 8. Krčki natpis, 9. Bašćanska ploča, 10. Senjska ploča, 11. Premudini ostrišci, 12. Grdoselski ulomak, 13. Humski grafit, 14. Ulomak legende o sv. Tekli.

Oblik slova N s bočnim crtama na lijevoj strani (jedna u produljenju »oka«, druga pri dnu slova) tipičan je za staru hrvatsku glagoljicu do XIII stoljeća.

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Krčki natpis, 5. Bašćanska ploča, 6. Jurandvorski ulomak II, 7. Grdoselski ulomak, 8. Bečki listići, 9. Senjska ploča.

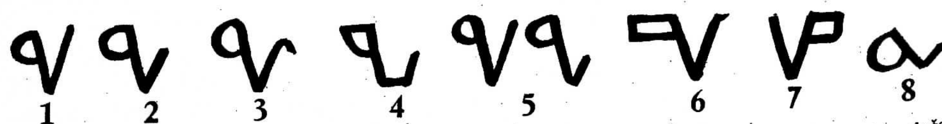
Uz vlastiti glagoljski znak za O zapažamo na Senjskoj ploči i latinički (ili ćirilski) znak za to slovo. Ova recepcija znakova iz drugog alfabetskog sistema karakterizira najstarije glagoljske epigrafske spomenike u Kvarneru (Krčki natpis, Bašćanska ploča, Jurandvorski ulomci).

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomak I, 3. Praški ulomak II, 4. Asemanovo evanđelje, 5. Kločev glagoljaš, 6. Krčki natpis, 7. Plominski natpis, 8. Valunska ploča, 9. Bašćanska ploča, 10. Senjska ploča, 11. Bečki listići, 12. Premudini ostrišci, 13. Grdoselski ulomak, 14. Humski grafit, 15. Ljubljanski homilijar, 16. Ulomak legende o sv. Tekli, 17. Misal kneza Novaka, 18. Brevijar Vida Omišljanina.

Isprva je glagoljsko slovo S — kao i glagoljsko slovo I — oblikovano prodorom trokuta u kružnicu, samo što kod slova S trokut predstavlja donji elemenat slova.

U većini starih hrvatskih spomenika, od Kločeva glagoljaša do spomenika XIII stoljeća, slovo S ima sasvim splošteno tjeme gornjeg elementa tako da i taj gornji elemenat često poprima oblik trokuta. Na taj način je oblikovano i S na Senjskoj ploči te je ono i tim oblikom oslonac u datiranju ovog spomenika s razdobljem prije XIII stoljeća.

1. Kijevski listići, 2. Praški ulomci, 3. Asemanovo evanđelje, 4. Bečki listići, 5. Bašćanska ploča, 6. Jurandvorski ulomak I, 7. Senjska ploča, 8. Grdoselski ulomak.

Na jednom je mjestu, na ulomku br. 6, glagoljskome slovu C greškom klesara uklesano »oko« s desne umjesto s lijeve strane! Iz morfoloških je razloga isključeno da bi se taj znak uzeo za glagoljsko slovo H. Dostaje da ga se usporedi s glagoljskim H, koje ovdje (u drugome retku na tom istom ulomku) dolazi u tipičnom obliku stare hrvatske glagoljske grafije: s vodoravnim desnim krakom.

Zaključujući paleografsku analizu onog niza slova sa Senjske ploče koja su u razvoju glagoljskog pisma morfološki i kronološki najkarakterističnija, utvrdit ćemo prije svega da opći dojam pisma odaje prijelaz od starije, oble glagoljice, u mlađu, hrvatsku uglatu glagoljicu. Pismo Senjske ploče otprilike je na stepenu razvitka na kome se nalazi i pismo Bašćanske ploče a i morfološki ono je najsrodnije pismu Bašćanske ploče. Na jednoj i na drugoj Ploči zapažamo iste grafijske specijalitete i istu pojavu preuzimanja znakova iz latiničkog (ili ćirilskog) alfabeta, iste oznake koje udružuju najstarije glagoljske spomenike u Kvarneru. Samo po dosljednijoj uglatoj stilizaciji »oka« u glagoljskim slovima Senjske ploče moglo bi se zaključiti da je ona možda nešto mlađa od Bašćanske ploče, no te razlike dadu se u epigrafici svesti i na klesarevu dionicu oblikovnog rada.

POVIJESNO-UMJETNIČKA ANALIZA

Ustanovili smo da je Senjska ploča plutej jednog crkvenog septuma. Ona je frapantno nalik Bašćanskoj ploči. Motiv lozice s naizmjence zavrnutim listovima na njoj gotovo je istovjetan motivu lozice na Bašćanskoj ploči. Zapažamo razliku samo u tome što taj ornamenat na Senjskoj ploči teče u suprotnom smjeru od tog istog ornamenta na Bašćanskoj i što se u pazušcima listova na Senjskoj ploči nalazi cvjetni pupoljak a u pazušćica na Bašćanskoj ploči ukršavaju se dva mala lista.

U stilskom pogledu taj motiv lozice predstavlja prijelaz iz razdoblja pleterne ornamentike u razdoblje rane romanike te je kao motiv poznat na nizu spomenika u Dalmaciji, što se datiraju kasnim XI ili XII stoljećem.[2]

Da je Senjska ploča bila pronađena u Baški, ne bismo imali razloga da odbijemo misao kako je ona pendant Bašćanskoj ploči, to jest, da je ona »druga Bašćanska ploča«.

Vrlo je vjerojatno da su obje ploče — Bašćanska i Senjska — potekle iz iste radionice ako ne i iz iste ruke.

ZAKLJUČAK

Paleografski i umjetničko-povijesni momenti ukazuju da je Senjska ploča nastala u vrijeme koje je blizo nastanku Bašćanske ploče, negdje početkom XII stoljeća.

Svojim paleografskim osobinama (morfologijom slova, specijalitetima grafije, recepcijom latiničkih ili ćirilskih znakova u glagoljski alfabetski sistem) Senjska se ploča organski uklapa u porodicu naših najstarijih kvarnersko-istarskih glagoljskih spomenika XI i XII stoljeća (Plominski natpis,

Valunska ploča, Krčki natpis, Baščanska ploča i Jurandvorski ulomci, Grdoselski ulomak, Humski grafit).

Srodnost, podudarnost u oblikovanju i kompoziciji Senjske ploče sa Baščanskom pločom otkriva da su se pluteji na crkvenim pregradama u istoj kulturno-povijesnoj hrvatskoj regiji, u kvarnerskom bazenu, oblikovali prema istome modelu. Umjesto tipičnog ukrasa koji je u razdoblju pleterne skulpture u pravilu ispunjao polje pluteja ispod vodoravne bordure, to je polje na Baščanskoj ploči i na Senjskoj ploči ispunjeno dugim natpisom dedikativnog ili diplomatičkog porijekla.

Time takovo oblikovanje koje smo na Baščanskoj ploči smatrali atipičnim, ukazuje nam se otkrićem Senjske ploče kao regionalno tipično.

BILJEŠKE

1 A. Glavičić, Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske. God. XIV. br. 1. Zagreb, veljača 1965. Str. 8. i 10. A. Glavičić, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. godine. Senjski zbornik I. Senj 1965. Str. 315—323.

2 Plastična arhitektonska dekoracija s motivom lozice iz crkve Sv. Mihajla kod Stona, koje Lj. Karaman karakterizira kao »primjer interesantnih miješanih forama pleterne plastike u zadnjem stadiju prelaza k romanici« i datira ih u »drugu polovicu XI vijeka ili u XII vijek«. Lj. Karaman, Crkvica sv. Mihajla kod Stona. Vijesnik hrvatskog arheološkog društva. N. S. XV. Zagreb, 1928, str. 88—92.

LA TAVOLA DI SENJ

Una ventina di frammenti d'una lastra di pietra bianca calcare portante un'iscrizione glagolitica nonchè un fregio a viticci dalle caratteristiche stilistiche di transito tra la decorazione »all'intreccio« dell'alto Medio Evo ed il primo Romanico, scoperti durante i lavori di sistemazione del castello Nehaj a Senj nell'anno 1964, furono denominati del loro scopritore, il professor Ante Glavičić, direttore del Museo civico, »La Tavola di Senj«.

La grande somiglianza sia di forma che di motivi ornamentali sia di carattere paleografico tra la Tavola di Senj e la Tavola di Senj e la Tavola di Baška, — nota iscrizione glagolitica quest'ultima, databile intorno al 1100 ed appartenente alla chiesa benedittina di Santa Lucia a Baška sulla vicina isola di Krk (Veglia), destò l'attenzione dell'autore del presente saggio, che nel 1971 eseguì la ricostruzione parziale della Tavola di Senj (fig. 1, 2). Ne risultò che tutti i frammenti scoperti facevano parte del terzo superiore della Tavola, mentre gli altri due terzi di essa sono del tutto scomparsi. Dalla ricostruzione si ottenne la lettura della prima riga: [v' ime ot']ca i s[i]na i s(ve)t(og)a d(u)h[a.......], (»Nel nome del Padre e del Figlio e dello Spirito Santo....«), cioè la formula dell'invocazione, simile a quella della prima riga nell'iscrizione della Tavola di Baška.

Secondo le deduzioni dell'autore la Tavola di Senj è quasi contemporanea a quella di Baška ed è detabile con l'inizio del secolo XII. Quanto alle sue caratteristiche paleografiche (quali, morfologia dei caratteri, specialità della grafia, recezioni dei caratteri latini o cirillici nel sistema alfabetico glagolitico), la Tavola di Senj s'innesta organicamente nella famiglia delle più antiche iscrizioni glagolitiche quarnero-istriane dei secoli XI e XII (Iscrizione di Plomin—Fianona, Tavola di Valun, Iscrizione di Krk—Veglia, Tavola di Baška e Frammenti di Jurandvor, Frammento di Grdoselo, Graffito di Hum—Colmo).

Così come la Tavola di Baška pure la Tavola di Senj è un pluteo del cancello (iconostasis), che a suo tempo in una delle chiese medioevali di Senj divideva il presbiterio dalla navata. Di dimensioni simili a quelle della Tavola di Baška e di quasi identica decorazione ornamentale, pare molto probabile che le due Tavole uscissero dalla stessa botega se non dalla stessa mano.

L'impostazione della lunga iscrizione di carattere dedicativo e diplomatico che nelle Tavole di Baška e di Senj occupa tutta la campata sotto il fregio ornamentale e che prima (nella Tavola di Baška) fu reputata come un momento del tutto inconsueto e atipico nel modo di comporre i plutei preromanici (dove quella campata era di regola occupata dall'ornamento), ora, con la scoperta della Tavola di Senj, si afferma quasi un'impronta tipica regionale.

JEZIK

1
1974/75

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LISTOPAD 1974. GODIŠTE XXII.

O TEMI: TOPONIMI, ETNICI I KTETICI U KNJIŽEVNOM JEZIKU

Razmatrajući neke probleme uređivanja Jezika, uredništvo je došlo do zaključka da bi korisno bilo povremeno izdavati tematske brojeve. Kao prvu temu odabralo je toponime, etnike i ktetike jer su članci A. Šojata, S. Težaka i M. Lončarića u prošlom godištu izazvali živo zanimanje čitatelja za taj problem.[1] *To je i razumljivo jer svakoga zanima književni lik imena njegova mjesta, pridjev od njega i naziv njegovih stanovnika, pogotovu što odnos dijalekt – književni jezik nije na tom području potpuno jasan. Budući da je problem spomenutim člancima tek načet, uredništvo je odlučilo da ga u jednom broju stavi u središte pozornosti kako bismo ga mogli razmotriti što iscrpnije i što cjelovitije i tako naći i najtrajnija rješenja.*

Neposredan povod za to bio je članak V. Dorčića: Basčanski ili basćanski? Gotovo je sigurno da bismo dobivali i druge takve članke, dakle članke o pojedinačnim pitanjima i zato je bilo potrebno naći način da problem razmotrimo šire. Uočivši da je odgovor na Dorčićevo pitanje iz načelnih razloga važan, jer su razlozi jaki i za jedan i za drugi lik, uredništvo je umnožilo Dorčićev članak i s nekim razlozima za jedan i drugi lik poslalo ga osamnaestorim lingvistima da problem razmotre i da nam pošalju svoje obrazloženo mišljenje. Pristigli i obećani članci o najavljenoj temi premašuju opseg jednoga broja tako da će ova tema obuhvatiti nekoliko brojeva. Na kraju ćemo donijeti i zaključke nastojeći da ne budu samo zaključci uredništva, nego po mogućnosti i širega kruga hrvatskih lingvista.

I na kraju, da bi bilo potpuno jasno što je to toponim, etnik i ktetik, dajemo njihove označnice (definicije):

toponim *(rjeđe toponimik) – ime (vlastita imenica) zemljopisnoga mjesta, kraja, pokrajine, zemlje, države i kontinenta;*

etnik *(rjeđe etnomin) – naziv za stanovnika ili stanovnicu nekoga naseljenog toponima;*[2]

ktetik *– pridjev koji se odnosi na toponim i etnik.*

Uredništvo

[1] Očitovala se pitanjima postavljenim uredništvu i suradnicima, poslanim i najavljenim člancima, a o tome svjedoči i članak M. B-a (Miroslava Bertoša?) u 3. broju »Istre«, Kako pisati etnike i ktetike, u kojemu se autor osvrće na pisanje istarskih toponima, etnika i ktetika, a napisan je povodom Težakova i Lončarićeva članka. U ovu problematiku ide i članak Miroslava Bertoša, Rasprava o sufiksu -ština, objavljen u istom broju »Istre«.

BAŠČANSKI ILI BAŠĆANSKI?

Vinko Dorčić

Navedeni pridjevi odnose se na ime mjesta Baška na otoku Krku. Za samo ime Baška postoje tri mišljenja u pogledu etimologije. Prvo je mišljenje da naziv Baška dolazi od riječi »baška« u značenju »zasebno«, »izolirano«. Kako je riječ »baška« turska riječ, slabo je vjerojatno da bi je stanovnici jednog primorskog mjesta upotrebili za njegov naziv. To dakle mišljenje treba zabaciti. Drugo mišljenje je imao pok. profesor Petar Skok koji je ime Baška izvodio od »bačva«. Njega je tu svakako zavela analogija izraza Bačka > Bačvanin, pa je onda od »bačva« izvodio ime Baška. Ni ta teorija nije vjerojatna. Najvjerojatnija je treća teorija da samo ime Baška dolazi od imena obližnjeg brda Bag na zapadu od mjesta Baške. Prema tome, ako se to brdo zove Bag, onda je obližnja dolina »baška dolina«, obližnja draga je »baška draga« (etimološki pisano »bažka draga«) od čega onda dolazi imenica BAŠKA kao ime naselja na jugu otoka Krka.

Od tog imena mjesta svakako bi došao pridjev »basčanski« jer nam glas »k« daje »č«, pa se tako i prema pravopisu poznati najstariji spomenik pisan

[2] Naziv etnonim shvaća se i uže: ime koje označuje narodnosnu ili etničku skupinu i po tome bi se etnik i etnonim mogli razlikovati.

2

hrvatskim jezikom zove »Baščanska ploča«. Taj oblik upotrebljava Pravopis iz 1960. i Enciklopedija Leksikografskog zavoda pod natuknicom »Baščanska ploča«.

Međutim, imade naših književnih stručnjaka koji stoje na stanovištu da treba pisati »Bašćanska ploča«, pa je i sam prof. Vj. Štefanić prije tako mislio, ali je (kako mi je sam rekao) u toj stvari bio »nadglasan« i morao se prikloniti obliku »baščanski«. Stručnjaci oko »Krčkog zbornika«, koji izlazi u Rijeci, uporno i dosljedno upotrebljavaju oblik »bašćanski« i poznati spomenik zovu »Bašćanska ploča«, pa čak s nekom ironijom spominju kako neki »Baščansku ploču« nazivaju »Baščanskom pločom«.[1] Isto tako u rukopisima za tisak određenima za KRČKI ZBORNIK urednik uvijek ispravlja oblike »baščanski« u »bašćanski«. Tu se, dakle, nalazimo u nekoj dilemi, barem što se tiče oblika i upotrebe toga pridjeva.

Kako smo već rekli, ako stanemo na pravopisno stanovište, onda moramo upotrebljavati oblik »baščanski«, dakle onda »Baščanska ploča«. Ali ako znamo da šest kilometara od Baške postoji selo Baščanska Draga, onda moramo uzeti u obzir da je to ime mjesta, zemljopisni naziv, a kod imena mjesta mora se upotrebljavati onaj oblik kako ga narod izgovara (dakle Čakovec, a ne Čakovac, Desinec, a ne Desinac), pa kako mekana čakavština upotrebljava pridjev »bašćanski« s glasom »ć«, to bi se to mjesto moralo zvati »Bašćanska Draga«. I zbilja, na cesti Krk–Baška prije dolaska u spomenuto mjesto od strane Baške nalazi se ploča s natpisom »BAŠĆANSKA DRAGA«.

To je dakle s gledišta upotrebe imena mjesta potpuno korektno, jer je Bašćanska Draga ime mjesta, i tu moramo upotrebljavati i onaj oblik kako ga upotrebljava narod onoga kraja. A da li ćemo sada iz toga izvesti i daljnju konsekvenciju pa pisati »BAŠĆANSKA PLOČA« ili ćemo stati na stanovište da to nije ime mjesta pa da tu vrijedi drugo pravilo – to je sada posebno pitanje. Je li moguće da taj pridjev izveden od imena Baške može imati dva oblika: baščanski i bašćanski, prema tome da li upotrebljavamo taj pridjev za ime mjesta ili za ime kulturnog spomenika? To bi bio »unicum« u našem pravopisu, koji moramo dati na diskusiju.

Međutim, ipak u ovoj zanimljivoj stvari moramo stati na neko jedinstveno stanovište i stvoriti jedan jedinstveni zaključak. Bilo to ime mjesta ili ne, potrebno je pisati onako kako zahtijeva službeni pravopis kome se mora pokoriti i izgovor naroda onoga kraja gdje se nalazi to mjesto. Prema tome, treba jednako pisati »BAŠČANSKA PLOČA« kao i »BAŠČANSKA DRAGA« ili npr. »baščanska župna crkva«, pa neće biti dvojstva i razrožnosti u upotrebi pridjeva izvedenog od imena BAŠKA.

---

[1] Petar Strčić: »Uvodna riječ«, KRČKI ZBORNIK, I, Krk, 1970, str. 1.

RAZLOZI ZA BAŠČANSKI I BAŠĆANSKI

Stjepan Babić

Razlozi za bašćanski:*

1. Stanovnici Baške i Krka govore bašćanski, a načelo je da toponimi, etnici i ktetici ulaze u književni jezik u onom obliku u kojem ga upotrebljavaju sami stanovnici, jasno bez izrazitih dijalektalnih obilježja.
2. Bašćanin je zakonito i u književnom jeziku, v. S. Ivšić, Poredbena slavenska gramatika, str. 144. i drugdje, a prema tome i bašćanski.

Razlozi za baščanski:

1. Bašćanski: Baška narušava gramatički sustav. Utuvljujemo u svijest odnos k/č, t/ć, a sada sami povećavamo broj iznimaka.
2. U književni jezik uzimamo osnovnu riječ, a ktetik i etnik izvodimo od nje, a to znači: Baška > Baščanin, baščanski. Drugo je kad osnovna riječ nije motivirana. Zato Pešč/ćenica, Medvešč/ćak, Lašč/ćina nema za književni jezik takve važnosti kao Bašč/ćanin.
3. Odluka za bašćanski otvara pukotinu za poplavu drugih nesustavnih dijalektalnih oblika mogućih u književnom jeziku. Tako se npr. neki uporno bore za puljski, iako se ne bore za Pulj, nego se zadovoljavaju sa Pula. Nakon odluke za bašćanski takvih lokalista javit će se veliko mnoštvo i kako da im ne damo za pravo. A što će onda biti od naše gramatike i norme?
4. Ako tako nastavimo, onda nam u književnom jeziku neće vrijediti njegova pravila, nego će intelektualac uvijek biti zavisan od izgovora babe Mare i da bi znao kako je pravilno, morat će stalno zapitkivati razne babe Mare (razlog P. Šimunovića).
5. U čakavskom često mjesto šč dolazi šć pa i oni čakavci koji razlikuju č–ć imaju npr. u glagolima koji počinju sa č- s prefiksom s- skupinu šć-, a ne šč-. Baščani se i onako moraju odricati mnogih svojih dijalektalnih osobina kad se služe književnim jezikom i za njih je promjena Bašćanin u Baščanin samo jedna riječ više u promjenama šć u šč koje moraju usvojiti, a Bašćanin je za književni jezik jedna iznimka više, i to za milijune ljudi i za stotine godina. Baščani i onako ne mogu u književnom jeziku upotrebljavati svoje Bašćanin.
6. Tradicija i učestalost pridjeva baščanski upravo zbog Baščanske ploče govori za baščanski. Boranić od 3. izd. 1926. (možda i od 1. izd.) ima Baška, Baščanin, baščanski. Gdje su Baščani bili dosad?

---

* Da bismo suradnike upozorili na teškoću ovog problema, ukratko smo naveli razloge koji govore za jedan i za drugi lik.

O POŠTOKAVLJIVANJU MJESNIH IMENA I PREZIMENA

Stjepko Težak

Nakon članka »Etnici i ktetici u privopisnom rječniku«[1] neki su me čitatelji Jezika upozorili da se slično kao s *Ozaljčaninom* dogodilo i s *Vukovarčaninom*. Unošenjem likova *Vukovarac* u pravopis potisnut je *Vukovarčanin*, koji je bio uvriježen u samom Vukovaru. Ivan Perić pak piše: »Posve se s Vama slažem da etnik treba pisati kako narod uistinu govori. U savezu s tim molim Vas da opišete i objavite ispravan etnik za stanovnike grada Pule. U novinama često se čita *Puljanin – Puljanka*, mada se sami stanovnici grada nazivaju *Puležan – Puležanka*. Naziv *Puljani* mnogo sliči na tuljani.«

Ti i drugi primjeri nagovješćuju da problem etnika i ktetika nije tako jednostavan i da ga moramo rješavati ne samo na osnovi lingvističkih kriterija nego jednako vodeći računa o povijesnim, kulturnim, psihološkim, sociološkim, političkim i drugim relevantnim činjenicama. Kako se u međuvremenu pojavio i članak Vinka Dorčića s dilemom *»baščanski* ili *bašćanski?«*, a potom i opširnije razmatranje Danijela Alerića »O potrebi djelomičnoga prilagođivanja dijalekatskih mjesnih imena i prezimena«, smatram da je potrebno reći još koju o spornom pitanju.

U traženju odgovora na postavljeno pitanje najlakše se odlučiti za jednu od krajnosti: ili sve dosljedno poštokaviti ili u svemu poštovati izvorno stanje, tj. dijalekatske likove. Ali život je češće na strani neke zlatne sredine, koju nije uvijek lako odrediti. Čini mi se da prijedlozi I. Perića s jedne, a D. Alerića s druge strane ne idu za tom zlatnom sredinom, nego naginju k isključivosti. Priznavanje etnika *Puležanin* značilo bi usvajanje sufiksa ne samo dijalektološkoga nego i nehrvatskoga podrijetla. Alerićev pak prijedlog da se poštokave imena s nepostojanim *e (Tuhelj > Tuhalj, Gubec > Gubac, Zajec > Zajc*[2]*)*, da se stari nastavak za množinu muškog roda *-e* zamijeni novim *-i (Pakoštane > Pakoštani)* te da se u imenima sa završnim velarom provodi sibilarizacija *(Gornjaki > Gornjaci, Bregi > Brezi, Čehi > Česi)* veoma je isključiv jer u svojoj kategoriji ne dopušta nikakvih izuzetaka iako zadire u sfere koje su bliže psihologiji nego lingvistici.

• •

[1] Jezik, XXI, str. 52–55.

[2] Nije jasno kako to *Zajc* ide u jezični sustav u kojem nema riječi s takvim završnim suglasničkim skupom. Otvara li to i druge mogućnosti: *Tkalec>Tkalc, Jelenec>Jelenc?*

JEDNO JE BAŠČANSKI, A DRUGO BAŠĆANSKI

S osobitim sam zanimanjem pročitao dva člančića koja su o pitanju pravilnog pisanja ktetika baščanski ili bašćanski u 1. broju ovogodišnjega Jezika objavili Vinko Dorčić i Stjepan Babić.

Upozorio bih čitatelje Jezika da u hrvatskom jeziku postoji i drugi ktetik-homonim »bašćanski«, koji nema veze s Baškom na Krku, jer dolazi od toponima Bast, sela u Makarskom primorju. Ali, ktetik iz Makarskog primorja prema zavičaju glasovite »Baščanske ploče« javnosti je manje poznat.

Od vlastite imenice Bast narod je stvorio dva pridjeva: baški i bašćanski. Prvi je postao vlastito ime u složenicama Baška Voda i Baško Polje. Dapače se katkad umjesto naziva Baška Voda upotrebljava i samo prva riječ: »Idem na Bašku.«

V. Dorčić se zalaže da se stvori jedinstven zaključak, pa da se krčki ktetik piše baščanski, a ne bašćanski.

Budući da stanovnici Basta i Makarskog primorja govore samo bašćanski, jer njegovo ć konačno dolazi od t, a ne od k kao na Krku, *predlažem da se konačno za ktetik na Krku usvoji oblik baščanski, a za naš u Makarskom primorju bašćanski.* Tako bi naš čovjek mogao lakše razlikovati ta dva ktetika kao što razlikuje toponime: Sućuraj na Hvaru od Sućurac u Kaštelima, Supetar na Braču od Sumpetra u Poljicima i sl.

Inače sam na navedenu razliku »baščanski« i »bašćanski« već upozorio u svojoj radnji »Nazivi naselja Makarskog primorja«, koja je izišla u »Makarskom zborniku«, Makarska-Omiš, 1970, 86-88.*

Karlo Jurišić

* Objavljujemo ovaj članak jer je zanimljiv zbog podataka koje iznosi. Prvo, da postoji još jedan pridjev bašćanski koji nema druge mogućnosti. Za taj je podatak korisno znati pri rješavanju pitanja baščanski ili bašćanski < Baška, ali odmah valja napomenuti da on ne mora biti odlučan jer takvi homonimni ktetici postoje i od drugih mjesta i teško da bi se svi mogli razjednačiti, npr. lȉpovačkī < Lȉpovac i Lȉpovača, òtočkī < Òtok i Otòčac, kùbānskī < Kúba i Kùbān, da i ne ističemo da na pr. Lipovaca ima petnaestak, a Lipovače tri.

Drugo što je zanimljivo jest pojava da je prvotni pridjev baški < Bast zamijenjen pridjevom bašćanski < Bašćanin jer je baški čest u sastavu drugih toponima pa, kao što čitamo, počinje se i osamostaljivati, poimeničivati.

S. B.

STOLJETNE VEZE KRČKIH I SENJSKIH GLAGOLJAŠA

Svrha je ove radnje, na temelju arhivskih i pisanih izvora, prikazati tijesne i prisne veze krčkih i senjskih glagoljaša kroz vjekove, tj. od najstarijih vremena do danas. Kako su ti susjedski odnosi bili uvijek dobri i plodonosni, osobito za stvar glagoljice, vidjet ćemo iz daljnjeg razlaganja.

Međutim, prije nego prijeđem na samu stvar, potrebno je ovdje objasniti nekoliko pojmova radi lakšeg shvaćanja postavljenog zadatka.

Govoreći o stoljetnim vezama krčkih i senjskih glagoljaša, odnosno glagoljaša krčke i senjske (zapravo senjsko-modruške) biskupije, želim ovdje prije svega reći što mislim pod tim terminima. Pod krčkom biskupijom ovdje prvenstveno mislim na granice stare krčke biskupije, tj. na one do god. 1828., kad je ona obuhvaćala samo otok Krk sa susjednim pastirskim otočićima Prvićem, Plavnikom i Omišem (Sv. Marko kod Kraljevice) te samostanskim otočićem Košljunom. Jedno vrijeme (do druge polovice XII. stoljeća) imala je krčka biskupija svoje župe i na susjednom hrvatskom kopnu, o čemu opširnije kasnije.[1] Govoreći pak o senjskim glagoljašima, mislim na one brojne glagoljaše koji su živjeli i djelovali na prostranom teritoriju krbavsko-modruške i senjske biskupije, a jedno vrijeme i otočke, koji se prostirao od Rijeke (od god. 1787. — prije je bila pod Pulom) do Karlobaga, pa od Prezida i Čabra preko Like i Krbave, i koji je obuhvaćao stare župe (županije): Gacku, Senj, Vinodol, Modruš i Novigrad, Plase, Podgorje, Liku, Bužu i Bočaće.[2]

. . . .

[1] *Ivan Crnčić,* Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj, i krbavskoj biskupiji, Rim 1867, 34 i d.; Šematizam krčke biskupije (Status localis et personalis Dioecesis Veglensis) KRK, 1935, 5.

[2] *Manojlo Sladović,* Poviesti biskupijah senjske i modruške, Trst 1856, str. 15—53; I. CRNČIĆ, n. dj. 37—40; MIHOVIL BOLONIĆ, Crkveni patronat na području senjsko-modruške biskupije, Senjski zbornik V, str. 224—228.

. . . .

. . . Vrlo je vjerojatno da je staroslavensko bogoslužje na Krku bilo uvedeno već u drugoj polovici IX. stoljeća, tj. kad su neki Metodijevi učenici iz Venecije bili prebačeni na najbliže bizantinske posjede u sjevernoj Dalmaciji, među kojima i na otok Krk. Neki su mišljenja da su ti izbjegli Metodijevi učenici bili zapravo monasi koji su kasnije prihvatili benediktinsku regulu i koji su barem u nekim opatijama (Krk, Baška, Košljun, Omišalj) imali staroslavensko bogoslužje.[34] Ovu pretpostavku potvrđuje i činjenica da se među najstarijim glagoljskim kamenim natpisima nalaze i *Krčki natpis* (XI. st.) i *Bašćanska ploča* (na prijelazu u XII. st.) te da se baš na Krku posebno ukorjenila glagoljica. U prilog tome govori i činjenica da je najstarija glagoljska isprava, tj. darovnica »slavnoga Dragoslava« od 1. siječnja 1100., pisana u Dobrinju na Krku.[35]

U to doba pada i ona interesantna priča splitskog arhiđakona Tome o »šizmi« u Hrvatskoj koja je povezana s Krkom. Prema njoj, neki došljak Ulfo nagovori Hrvate da pošalju s njime u Rim starca Cededu da ga papa posveti za biskupa te da im dopusti vršenje bogoslužja na njihovom narodnom jeziku. Starca Cededu pratio je na putu u Rim opat Potepa (vjerojatno benediktinac iz Krka). Kad je Cededa došao u Rim, papa ga ukori što nosi bradu i iščupa mu iz nje par dlaka, ali mu nije odobrio slavensko bogoslužje. Međutim, lukavi Ulfo uvjeri Cededu da ga je papa tim činom posvetio za biskupa. Došavši u domovinu, Cededa koji je bio oduševljeno dočekan, potjera krčkog biskupa i poče sam vršiti sve biskupske funkcije. Saznavši papa za to, posla u Hrvatsku svoga legata Ivana da uguši šizmu. I ovaj, došavši u Krk, prokune Cededu i njegova pratioca opata Potepu, a Ulfa odvede u Split u zatvor. No Cededa je ipak i dalje vršio biskupsku službu dok nije, kako veli Toma, umro sramotnom »arijanskom« smrću.[36] Nada Klaić uspjela je u Tominoj priči pronaći jezgro historijske istine i time objasniti kako je hrvatsko glagoljaštvo uspjelo odoljeti tolikim raznim zabranama. Prema Nadi Klaić u Hrvatskoj je postojao otpor reformnom pokretu pape Aleksandra II. koji ga je nastojao provesti u Hrvatskoj preko splitske sinode (god. 1060). A Ulfo, vjerojatno podrijetlom iz akvilejske patrijaršije, bio je poslanik protupape Honorija II. koji je doista do god. 1064. stolovao u Rimu i održao se u sjevernoj Italiji sve do svoje smrti (1071). Protivnici reformnog pokreta protjerali su krčkog biskupa Grgura ili Jurja[37] i postavili za biskupa u Krku Cededu, koji je učvrstio glagoljanje u crkvi — direktnim ili indirektnim odobrenjem protupape Honorija II.[38]

O značenju ove šizme piše Vj. Klaić: **»Vladanje mletačko trajaše na Krku nekako do kralja Petra Krešimira (god. 1059). Čim je postao hrvatskim kraljem, vratio se je Krk pod Hrvatsku, te je postao za kratko vrijeme og-**

. . . .

[34] ISTI, Hrvatska . . . , str. 8—9; IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj, I, Split 1963, str. 154 i dalje.

[35] Prvi ju je publicirao I. CRNČIĆ u Katoličkom listu, Zagreb 1860, broj 29, a po njemu I. KUKULJEVIĆ, Acta croatica 315 i Đ. ŠURMIN, n. dj. 429 i napokon VJ. ŠTEFANIĆ u Krčkom kalendaru, Zagreb 1939, str. 39—46; uspor. VJ. KLAIĆ, n. dj. str. 80.

[36] N. KLAIĆ, Historijska . . . , str. 258—266; I. CRNČIĆ, n. dj. 53—56; I. MILČETIĆ, Glagoljaši . . . , str. 147—148; VJ. ŠTEFANIĆ, Hrvatska . . . , str. 9.

[37] ŠEMATIZAM (KRK) . . . , str. 9 u Series Episcoporum Veglensium — Krk: »Georgius vel Gregorius, a. 1059., 1069«.

[38] N. KLAIĆ, Historijska . . . 258—266.

njištem i središtem slavenskoga bogoslužja i hrvatskih glagolaša, koji su zapodjeli žestoku borbu protiv latinskoga svećenstva. Nekako oko god. 1063. podigao se je poglavica hrvatskih glagolaša, pop Cededa, potjerao s biskupske stolice biskupa Jurja, te sam zasio biskupiju u gradu Krku. Premda je Cededu po kazivanju latinskih spisatelja poslije stigla kazna, ostao je ipak krčki otok sijelom slavenskoga bogoslužja i hrvatske glagolice...«[39]

Vrijedno je ovdje zabilježiti i ono što je u tom smislu zapisao Krčanin I. Crnčić: »... *da je onda Krčka biskupija imala tvrdih Slovinac, tvrđih nego nijedna druga u toj kraljevini; da su svoj jezik hoteli u crkvi svakako, i prieko biskupove volje, i prieko nadbiskupove, i prieko saborske, i prieko papine*«.[40] U zaključku možemo reći da je plod ove borbe bio da se glagoljanje učvrstilo ne samo na otoku Krku već također i u sjevernoj Dalmaciji i kvarnerskim otocima, odakle se ono proširilo u susjedne hrvatske krajeve — na hrvatsko kopno — i proširilo se sve do Save, osobito na posjedima knezova Frankopana.[41]

Još nešto važno za našu stvar moram ovdje naglasiti. Riječ je o ustanovi *seoskih kaptola* na Krku u kojima je bio organiziran kler pojedinih župa, odnosno kaštela (općina) kojih su se granice uglavnom poklapale, sa župnikom (plovanom) na čelu. Seoski kaptoli koji se nazivaju i »kapitul« ili »kler« imali su dužnost da na svojem području vrše kolektivno pastorizaciju i oficijaturu (koralnu službu, tj. konventualnu misu i oficij). U tu svrhu kapituli su uživali i desetine, fundacije, zajedničke beneficije i drugo. Oni su vrlo stari. Možda potječu još iz vremena kad je na otoku Krku postojala politička granica između bizantskog grada Krka i hrvatskog dijela otoka. Svakako najstariji spomen o njima nalazimo u već spomenutoj listini »slavnoga Dragoslava« od god. 1100., u kojoj se spominju kašteli Dobrinj i Vrbnik te da su oni već tada imali svoje općine (komun) i općinske službenike (sudac i pisac) te »kapitul« s plovanom na čelu.[42]

Budući da su ti kaptoli redovito bili veoma brojni[43] i budući da su se oni u bogoslužju kao i u javno-privatnom životu služili isključivo hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom, oni su bili i središte hrvatskog glagolizma i hrvatske glagoljske književnosti na Krku. Stoga su ovi brojni kapitulski kolektivi predstavljali pozitivnu pojavu za hrvatski glagolizam. Iz njihove je sredine, po njihovoj funkcionalnosti, proizašao najveći broj glagoljskih rukopisa, ne samo liturgijskih nego i drugih, među kojima zauzimaju posebno mjesto i glagoljske notarske knjige. U tom smislu piše I. Milčetić: **»Otok Krk je pravi rasadnik glagolske hrvatske književnosti; krčki rukopisi kite knjižnice u Zagrebu, Rimu i u Beču... S te strane nema premca Krku, jer tu se sačuvaše gotovo najstariji pisani spomenici hrvatskog jezika...«**[44] Premda su mnogi od tih rukopisa u tijeku stoljeća propali, Vj. Štefanić u svojoj knjizi »*Glagoljski rukopisi otoka Krka*« opisao je 255 glagoljskih rukopisa koji se još uvijek nalaze na otoku Krku.[45] A k tomu ih ima mnoštvo rasipanih širom svijeta, onih koji su nastali na Krku ili imaju bilo kakvu vezu s otokom Krkom, od kojih ih najviše ima u arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U arhivu JAZU u Zagrebu od 443 glagoljska rukopisa — 140 rukopisa potječu s Krka. K ovima treba pribrojiti još 74 glagoljska rukopisa s otoka Krka koji se nalaze izvan Krka u raznim knjižnicama u domovini i u inozemstvu. To jest, u svemu 469 sačuvanih glagoljskih rukopisa s otoka Krka.[46]

O značenju seoskih kaptola na Krku zapisao je Vj. Klaić: »*Uz biskupa i njegov kaptol u gradu Krku bilo je više zbornih* (seoskih, op. M. B.) *kaptola (kapitula) u većim mjestima, kao u Omišlju, Dobrinju, Vrbniku i Baški (novoj), kojih su se članovi uz duhovnu pastvu bavili i knjigom, naročito hrvatskom, pišući i prepisujući glagolske knjige i ine spise. Tako je Krk postao po neki način razsadnikom hrvatske glagolske književnosti i njezinim najjačim bedemom...*«[47] Posebnu ulogu među njima odigrao je svakako onaj u Vrbniku koji je redovito imao najveći broj glagoljaša i gdje je sačuvano najviše glagoljskih rukopisa. Stoga nije čudno da od ukupno 469 krčkih glagoljskih rukopisa otpada na Vrbnik skoro jedna četvrtina, tj. 105, od kojih više misala i brevijara u Vrbniku (4 brevijara i 2 misala) i izvan Vrbnika.[48] Kao takav imao je Vrbnik posebno značenje i za glagoljsku stvar na susjednom hrvatskom kopnu, u senjsko-modruškoj biskupiji. Po svom geografskom smještaju i kao središte glagoljaštva — Vrbnik je poslužio kao most koji je spajao glagoljaški otok Krk s glagoljaškim hrvatskim primorjem, odnosno s biskupijama senjskom i modruškom. Evo što o tome piše Cvjetko Richtman: »... **Vrbnik, čini se, bio (je) stvarni centar glagoljaštva. Bio je to u prvom redu po svome smještaju — preko puta Novog Vinodolskog, tj. po najboljoj i najkraćoj vezi sa župama na kopnu, koje su, do osnutka senjske biskupije, pripadale krčkoj... U toj funkciji, Vrbniku se nametnula obaveza da crkve snabdijeva obrednim knjigama (u rukopisu), pa se u njemu nužno okupio veći broj glagoljaša, prepisivača — kaligrafa, što s jedne strane objašnjava mnoštvo rukopisa koji su odande potekli, činjenicu da su tamo nastali najljepši rukopisi...**[49]

Uz svjetovni kler na otoku Krku treba ovdje navesti i *brojne redovnike* koji su također imali udjela u glagoljaškoj stvari pa, prema tome, i u odnosima glagoljaških veza otoka Krka i susjednog hrvatskog kopna. Prije svega treba ovdje spomenuti benediktince, koji se vrlo rano spominju na otoku Krku, premda im se ne može pouzdano utvrditi početke. Među benediktinskim opatijama na Krku spominju se: sv. Lucije u Jurandvoru (Baška), sv. Nikole u Omišlju, sv. Mihovila, sv. Lovra i sv. Ivana u Krku te

---

39 VJ. KLAIĆ, n. dj. str. 79.
40 I. CRNČIĆ, n. dj. str. 56.
41 Uspor. VJ. ŠTEFANIĆ, Hrvatska ..., 10; I. MILČETIĆ, Glagoljaši ..., 148.
42 Opširnije o krčkim seoskim kaptolima vidi M. BOLONIĆ, Seoski kaptoli u krčkoj biskupiji, Bogoslovska smotra, Zagreb 1966, br. 1, str. 122—145; uspor. VJ. ŠTEFANIĆ, Glagoljski ... Krka, str. 10; VJ. KLAIĆ, n. dj. str. 80.
43 Uspor. M. BOLONIĆ, Krčki glagoljaši i njihova služba izvan Krka, BS, 1965, br. 2., str. 342—356 i kasnije u II. dijelu ovog rada.
44 I. MILČETIĆ, Arheologičko-istorične crtice s hrvatskih otoka, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, god. VI (Zagreb 1884), br. 1, str. 19 — citirano prema: Izvještaj o radu Staroslavenske akademije u Krku za god. 1904, str. 10.

45 VJ. ŠTEFANIĆ, Glagoljski rukopisi otoka Krka, Zagreb 1960. (JAZU).
46 I. MILČETIĆ, Hrvatska glagoljska bibliografija — STARINE XXXIII, Zagreb 1911; VJ. ŠTEFANIĆ, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I, JAZU Zagreb 1969.; ISTI, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije II, JAZU Zagreb 1970.; I. MILČETIĆ, Otok Krk i glagoljska književnost, Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku 1913, str. 19.
47 VJ. KLAIĆ, n. dj., str. 41.
48 Vidi bilj. 46.
49 Vidi bilj. 6. O vezama Senja i Vrbnika pjeva i *Silvije Strahimir Kranjčević* u »Uskočkim elegijama« — »11. Na obali uskočkoga grada«:

I začas se čuje: »Gospa!« — il — »Parona«,
Sad su uprav došli iz Vrbnika ljudi!
Donijeli su grožđa, smokvi il melona,
Što šećerom zore na istarskoj grudi ...

(Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 60, Zagreb 1964, str. 173). Te veze dolaze do izražaja i u romanu Augusta ŠENOE, Čuvaj se senjske ruke.

vrlo stara opatija na otočiću Košljunu. Za našu stvar od posebne je važnosti da su benediktinci (ako i ne svi) bili glagoljaši. Za to nam svjedoče: glagoljski natpisi u gradu Krku iz XI. stoljeća u kojem je riječ o zidanju neke crkve ili samostana po nekom opatu (*»zida«... opat...)*;[50] »Bašćanska ploča« koju su klesali svetolucijski benediktinci oko god. 1100.;[51] pismo Inocencija IV. krčkom biskupu Fruktuozu god. 1252. kojim se omišaljskim benediktincima dopušta upotreba staroslavenskog bogoslužja.[51a] Kasnije su na Krku djelovali franjevci, trećereci-glagoljaši i napokon pavlini koji su se također služili glagoljicom. I oni su sigurno na svoj način odigrali svoju ulogu u odnosima krčkih i senjskih glagoljaša.[52]

II. GLAGOLJSKA TRADICIJA U SENJSKO-MODRUŠKOJ BISKUPIJI

Svjesno sam se zadržao nešto opširnije na prikazu hrvatskog glagolizma i glagoljaške tradicije na otoku Krku — baš u doba kad je krčka biskupija imala svoje župe na susjednom hrvatskom kopnu, kako bismo mogli bolje pojmiti one duboke brazde koje je to razdoblje zaoralo u glagoljsku tradiciju kasnije senjske, odnosno senjsko-modruške, biskupije. Činjenice govore kako je baš senjsko-modruška biskupija sa svojim glagoljaškim središtima (Senj, Novi Vinodolski Bribir, Grižane i još posebno u Lici i Krbavi) bila uz krčku biskupiju jedna od najjačih i najčvršćih kula glagoljice i hrvatske glagoljske književnosti.

1. — Prvi jači trag glagoljice na susjednom hrvatskom kopnu, a ujedno i dokaz povezanosti otoka Krka s Hrvatskim primorjem, jesu svakako ulomci glagoljske ploče *»koja je pronađena god. 1964. kod radova na konzerviranju tvrđave Nehaj i koje je prof. Ante Glavičić okrstio imenom "Senjska ploča«*. Glavičić je ploču datirao u XII. stoljeću i postavio alternativu *»da li su to ostaci nadvratnika ili oltarna pregrada«* te pokazao na njezinu sličnost s Bašćanskom pločom.[53]

Dvadeset i pet što manjih što većih ulomaka, od kojih je dvadeset u arheološkom pogledu važnih jer su na njima sačuvani dijelovi klesarski obrađene površine s ornamentikom i s glagoljskim pismom, podvrgao je stručnoj analizi dr Branko Fučić, o čemu je izvjestio u *Senjskom zborniku V.* Nakon provedene rekonstrukcije Senjske ploče Fučić dolazi do zaključka da se radi o pluteju jednog crkvenog septuma koji je *»frapantno nalik Bašćanskoj ploči«*. Tu sličnost Fučić nalazi u slijedećim osobinama: *prvo*, kršćanska invokacija Presv. Trojstva ista je kao i na Bašćanskoj ploči [V Ъ IME OT Ъ]CA I S[I]NA I S(VE)T(OG)A D(U)H[A....,]; *drugo*, po dimenzijama Senjska je ploča mogla imati dimenzije slične Bašćanskoj ploči (2 x 1 m); *treće*, motiv lozicu s naizmjence zavrnutim listovima na njoj gotovo je istovjetan motivu lozice na Bašćanskoj ploči; *četvrto*, pismo Senjske ploče otprilike je na stupnju razvitka na kome se nalazi i pismo Bašćanske ploče a i

[50] VJ. ŠTEFANIĆ, Opatija sv. Lucije u Baški, Zagreb 1937, str. 23.
[51] O poredbi ove ploče s tzv. »Senjskom pločom« — vidi dalje.
[51a] O tome vidi kasnije — bilj. 61.
[52] Uspor. I. OSTOJIĆ, Benediktinci..., II, Split 1964, str. 168—193; VJ. ŠTEFANIĆ, Opatija...; ISTI, Glagoljski... Krka, str. 15—16; M. BOLONIĆ, Krčki knezovi... (rukopis kod Krčkog zbornika); VJ. KLAIĆ, n. dj...
[53] Uspor. ANTE GLAVIČIĆ, Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XV, br. 1, Zagreb, veljača 1965. str. 8 i 10 F; ISTI, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. godine, Senjski zbornik I. Senj 1965, str. 315—323.; BRANKO FUČIĆ, Senjska ploča, SZ V, Senj 1973. str. 121—131.

morfološki ono je najsrodnije pismu Bašćanske ploče (radi se o prijelazu od starije oble glagoljice, u mlađu hrvatsku uglatu glagoljicu). Nakon svega toga Fučić zaključuje da je Senjska ploča nastala u vrijeme koje je blizu nastanku Bašćanske ploče, negdje na početku XII. stoljeća te da se organski uklapa u porodicu najstarijih kvarnersko-istarskih spomenika XI. i XII. stoljeća.[54]

Ovdje posebno želim istaknuti njegove riječi, jer smatram da su za našu stvar od posebne važnosti: »Da je Senjska ploča bila pronađena u Baški, ne bismo imali razloga da odbijemo misao kako je ona pendant Bašćanskoj ploči, to jest, da je ona »druga Bašćanska ploča«. Vrlo je vjerojatno da su obje ploče — Bašćanska i Senjska — potekle iz iste radionice ako ne i iz iste ruke«.

S obzirom na naš predmet a u vezi sa »Senjskom pločom«, želim ovdje istaknuti nekoliko činjenica koje nam posebno govore o glagoljaškim vezama krčke i kasnije senjsko-modruške biskupije. *Prvo*, Senjska ploča izrađena je u početku XII. stoljeća, tj. u ono doba kad je *»grad Senj sa svim svojim kotarom«* (Crnčić) spadao pod upravu krčke biskupije, gdje je glagoljica uhvatila već duboke korijene kako smo sprijeda vidjeli. *Drugo*, Senjska ploča po svemu je slična Bašćanskoj ploči (koja je izrađena na prijelazu u XII. stoljeće) tako da se o njoj može govoriti kao o drugoj »Bašćanskoj ploči« i stoga je posve vjerojatno da su obje potekle iz iste *radionice* i vjerojatno iz iste ruke. Prema Vj. Štefaniću Bašćansku ploču *»klesali su svetolucijski redovnici negdje oko god. 1100«*,[55] tj. benediktinci opatije sv. Lucije u Jurandvoru (Baška). Ako su benediktinci imali na Krku svoje skriptorije za pisanje i prepisivanje glagoljskih rukopisa, nije isključeno da su oni mogli imati i klesarsku radionicu u Jurandvoru, o čemu nam govore Bašćanska ploča, koju su prema Štefaniću klesali benediktinci u Jurandvoru, kao i Jurandvorski ulomci.[56] Stoga bi se moglo pomisliti da je i Senjska ploča nastala u opatiji sv. Lucije u Jurandvoru (Baška) na otoku Krku, i to baš u ono doba kad su Krk i Senj bili i crkveno povezani — u jednoj, krčkoj, biskupiji.

Nije isključeno da je Senjska ploča rađena za koju benediktinsku crkvu u Senju, ali za to nemamo nikakve potvrde.

. . . .

[54] BRANKO FUČIĆ, n. dj. O Bašćanskoj ploči vidi opširnije VJ. ŠTEFANIĆ, Opatija...; ISTI, Hrvatska..., 69—70; ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE I, 384—387 i ondje cit. literaturu; *Nikola Bonifačić Rožin*, Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča, Krčki zbornik I, Krk 1970, str. 181—200; ISTI, Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 45, Zagreb 1971, str. 137—155.
[55] VJ. ŠTEFANIĆ, Glagoljski... Krka, str. 15.
[56] BRANKO FUČIĆ, Jurandvorski ulomci, Krčki zbornik III, Krk 1971, str. 157—175.

I gdo knjige počtue – da je knjigami počtovan*

1100 V ime Otca i Sina i Svetago duha Az opat Držiha pisah se o ledine juže da Zvănimir kralj hrvatski v dni svoję v svetuju Luciju...

(iz Baščanske ploče)

. . . .

* Iz: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2. *Srednjovjekovna književnost.*

. . . . *Baščanska ploča,* ta jedina sačuvana kraljevska darovnica glagoljašima iz vremena narodnih vladara, pokazuje ipak da je i Zvonimir održanje slavenskog bogoslužja i njegovih institucija smatrao oportunim za stabilizaciju svoje vlasti nad sjevernim otočkim dijelom bizantske Dalmacije (Krk, Osor, Rab...), koji je došao u sastav njegova kraljevstva i gdje su upravo protureformni pokret i glagoljaštvo bili najčvršće ukorijenjeni. U vezi s originalnom hipotezom N. Klaić o podudarnosti područja hrvatskog glagoljaštva s područjem »još uvijek sporne dalmatinske marke« — ili »hrvatsko-dalmatinske vojvodine« kranjsko-istarskog grofa Ulrika Weimar-Orlamünde (koja je prema autorici zauzimala dio bizantske Dalmacije i hrvatske države od Labina do Rječine, a moguće i dio Hrvatskog primorja) — teže se odlučiti na prihvaćanje njena zaključka da je opstanak i razvoj glagoljaštva na tom području, gdje ono traje jedanaest stoljeća, osiguran postojanjem te političko-teritorijalne formacije za koju i sama N. Klaić kaže da je bila »razbijena već par godina pošto je stvorena« pa budući da se »prebrzo raspala, i nije mogla imati utjecaja na razvitak političkih prilika u Hrvatskoj«.[13]

— *epigrafika**

Današnjem se primaocu *Baščanska ploča* (kraj 11. st.), taj epigrafski monument koji stoji na početku povijesnog trajanja naše pisane riječi, i pored svoje prvotne praktične namjene otkriva kao književna poruka, estetički ostvaraj. Ono što frazu tog kamenog kartulara, s njegovim trodijelno segmentiranim sadržajem privlači u vidokrug i književnokritičkog (a ne više samo lingvističkog, kulturno i nacionalno-povijesnog ili paleografskog) interesa jest ritmičko pulsiranje, tempo, fluidnost njegove tekstovne strukture. Karakteristične su sintaktički paralelne konstrukcije kao oznake početka prvih dvaju sadržajnih segmenata (unutar kojih se onda ritmički organizira iskaz): *Az opat Držiha pisah/ Az opat Dobrovit z'dah* (zamjenica / imenica / vlastito ime / imperfekt). Artikulira li se kontekst na logičko-smisaone članke, a ovi na govorno-akcenatske cjeline kao ritmičke elemente — jedinice, otkriva se ta proza kao osebujna ritmička struktura zasnovana na različitoj dispoziciji članaka: susljednosti — i alterniranju — specifičnih prozodijskih konstrukcija, sekvenci, komponiranih od članaka s istim ili različitim brojem jedinica.

Sekvence članaka istovjetnih po dužini ponekad su markirane retoričkim figurama koje izviru iz smisaone strukture samog teksta. Aktiviran na građi Baščanske ploče čitav taj raščlambeni postupak, od utvrđivanja graničnih, sintaktički paralelnih, točaka sadržajne razdiobe do primjene izokoličkog principa[24] u traganju za ritmičkim sklopovima, daje slijedeći rezultat:

5 V ime | Otca | i Sina | i Svetago | duha
5 Az | opat | Držiha | pisah | se
3 o ledine | juže | da
3 Zvănimir | kralj | hrvatski
2 v dni | svoje
2 v svetuju | Luciju
3 Mi župan | Desimra | Krbavě
2 Mrătinac | Lucě
3 Pribinega | să posăl | Vinodolě
2 Jakov | v otocě
3 Da iže | to | poreče
2 klni i | Bog
2 i 12 | apostola
2 i 4 | evanjelisti
3 i svetaja | Lucija | Amen
3 Da iže | sdě | živet
3 Moli | za nje | Boga
6 Az | opat | Dobrovit | z'dah' | crekav | siju
3 i svojeju | bratiju | s devetiju

3 v dni | kneza | Kosmăta
3 obladajućago | vsu | Krajinu
3 I beše | v ti | dni
2 Mikula | v Otočci
3 Sa svetuju | Luciju | jedino

(tekst prema čitanju i transkripciji Vj. Štefanića u antologiji *Hrvatska književnost srednjega vijeka*)

A n a f o r i č k o   p o n a v l j a n j e je ovdje sredstvo obilježavanja smisaonih cjelina i ritmičkih članaka u sekvenci:

v dni svoje *v* svetuju Luciju
i 12 apostola i 4 evanjelisti i svetaja Lucija
kao i a s o n a n c a : Krbavě — Lucě — Vinodolě — otocě.

I h o m o j o t e l e u t o m se gradi ritmički niz: ... crekav si*ju* ... s devet*iju*. Po svojoj izuzetnoj funkcionalnosti zanimljiva je (pored već spomenutog paralelizma Az opat || Az opat) stilski simetrična konstrukcija minacije gdje se izokoličkim (3 — 3), sintaktički paralelnim, člancima *Da iže to poreče // Da iže sdě živet* okružuje ritmički niz (s anaforom).

Ovako pročitan tekst svojom svečanom ritmikom — koja je izvanredno adekvatna pratnja sadržaju — potvrđuje utjecaj što ga je zajednička staroslavenska književnost: liturgičko-biblijska lektira i ona oslonjena na bizantsku crkvenu retoriku izvršila na glagoljaša, sastavljača baščanskog kartulara.[25]

Baščanska ploča (s *Jurandvorskim ulomcima* koji su, sudeći po paleografskim značajkama iz istog razdoblja — 11/12. st.) nije i najstariji hrvatskoglagoljski epigrafički spomenik. Prethode joj — u 11. st. — *Plominski natpis* s crkve sv. Jurja u Plominu (Istra), *Krčki natpis* koji govori o zidanju nekog benediktinskog samostana i *Valunski natpis* (nadgrobni kamen, iz Valuna na Cresu). Mlađi su — iz 12. st. — *Grdoselski natpis* (Istra) u kojem se spominje posvećenje oltara i *Senjska ploča* koja je — kao i Baščanska — bila plutej crkvenog septuma. Karakteristična je koncentracija najstarije glagoljaške epigrafike na istarsko-kvarnerskom području.

. . . .

[24] Izokoliji koja je kao figura u grčkoj retorici zastupljena u Gorgije, Demostena i dr., pa onda u klasičnom latinskom govorništvu i srednjovjekovnoj crkvenooratorskoj prozi, R. Picchio međutim, pridaje specifičnu boju i funkciju u (uspješnoj) primjeni na građu ruskostaroslavenske (stare ruske) književnosti (isp. *On the Prosodic Structure of the Igor Tale,* Slavic and East European Journal, vol. 16/2, 1972, str. 147—162). Ustvrdivši da je taj princip tekstovne organizacije zasnovan na jednakosti »the number of stress units belonging to a series« Picchio zaključuje: »These units, which are accentual units unaffected by a varying number of sylables, I call COLA, and series with equal, numbers of cola ISOCOLA. I call the principle the isocolic principle.« (Op. cit., str. 149), uz napomenu »From classical rhetorics I am borrowing nothing but the term; the substance of the fenomenon must be seen directly in the Slavic material whose intrinsic prosodic structure...« (ibid., str. 159, bilj. 8). Primjer Baščanske ploče (i ne samo nje) pokazuje nužnost ispitivanja relevantne građe hrvatskoglagoljskih tekstova i na toj osnovici.

[25] Ritmičnost dijela teksta Baščanske ploče, vrijednost njena teksta kao književnog iskaza osjetio je i interpretirao na jednom drugom — silabičkom — principu i J. Bratulić (isp. »Kritika« 13, Zagreb 1970, str. 465), a na poetičnu ritmičnost proze Martinčeva zapisa o krbavskoj bitki 1493. iz *Novljanskog II brevijara* upozorio sam u jednom od svojih novijih radova.

NIKOLA BONIFAČIĆ-ROŽIN (ZAGREB)

OBLICI TRADICIONALNE STOČARSKE KULTURE NA OTOKU KRKU

Stočarstvo na Krku, najvećem jadranskom otoku, zbog svoje veličine šaljivo nazvanom »šesti kontinent, koga ni Bog ne bi preskočil«, ima brojne potvrde u kamenu i pisanim spomenicima, a etnografija i folklor čuvaju svjedočanstvo o njegovom doprinosu materijalnoj i duhovnoj kulturi otoka Krka.

Po brdovitom južnom dijelu otoka Krka danas se naročito ističe goli krš, a nekad je tuda bujao život težaka i stočara, kako to svjedoče u »vrbničkom krasu«, u podnožju brda uz more, u predjelu Vinca, ostaci rimskih tegula i razlupanih žara, kao i u predjelu Bosara kod Baške ostaci obrambenih zidova i kula, tragovi ograda oko negdašnjih vinograda »na trseh«, a u polju tragovi zidina i krhotina ranosrednjovjekovne keramike. I po ovom krčkom krasu razvijalo se stočarstvo, karakteristično za Mediteran, kroz sve mijene etničkog sastava pučanstva u toku milenija[1].

Značajno je da se i na otoku Krku pojavljuju kamene građevine nasuho, slične onima uz istočni Jadran (kamena vladarska stolica, počivališta, gumna), kojima se pripisuju izrazito megalitski elementi[2].

O stočarstvu, specijalno Hrvata na otoku Krku, svjedoči već glagoljski natpis na Baščanskoj ploči, klesanoj oko 1100. godine. Ova ploča je ne samo čvrsti spomenik hrvatske državnosti i pismenosti nego i gospodarskog života na otoku Krku, jer se na njoj spominje da je »Zvonimir, kralj hrvatski«, poklonio Svetoj Luciji (benediktin-

[1] Branimir Gušić, *Čovjek i voda u Krasu.* Poseban otisak iz »Krš Jugoslavije, knj. 6, str. 5—17. Zagreb, 1969.

[2] Milovan Gavazzi, *Oko megalitskih tragova uz istočni Jadran* (separat). Adriatica, Zagreb, 1970, str. 453—458.

skom samostanu na otoku Krku) ogroman posjed na krčkim brdima, na kojem se poimenično spominju zemljišta: Županj, Desin, Otočac i drugi[3].

. . . .

[3] Nikola Bonifačić-Rožin, *Zidini Zvanimirova i Bašćanska ploča*, Krčki zbornik, sv. 1, Krk, 1970; Isti, *Darovnica kralja Zvonimira opatiji svete Lucije kod Baške na otoku Krku*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 45, Zagreb, 1971.

Toponim »de Subi« (danas Zubovo) odnosi se na krčku uglednu obitelj Zubić, koja pripada hrvatskom rodu Zubinić, spomenutom 1248. u mletačkom popisu plemića na otoku Krku[12]. Ova obitelj ima u svojem grbu zube sa tri torijena, raspoređene u tri kose trake (Grb na grobu u krčkoj katedrali, 16. st. i na portalu jedne kuće). Na Krasama se već 1409. spominje zemljište »Subine« (Zubinje), koje satnik Krasonja, sin Marka Krasonjića iz Vrbnika, dariva bratovštini sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku[13]. U novijim dokumentima spominje se na Krasama, u predjelu zvanom Krasina, drmun Hrčić Zubinjin (drmun, zašumljeni pašnjak, grčka riječ). Prezime Hrčić (u dokumentima Gerščić, Karčić, Heržić, Grčić) u srodstvu je sa krčkom obitelju Blažina i njenom puntarskom granom Brzac (de Bersazzo, 1491 u Krku ser Antonio Bersacio), koje također imaju na Krasama zajedničke plemenske zemlje[14]. Prema tome zaključujem da su pripadnici

. . . .

[12] Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1901. U Schinellinom Katastiku u talijanskom dokumentu piše se Subich, a u hrvatskom sa glagoljskim slovima Zubić. U novijoj literaturi pisalo se Šubić, što je činilo zabunu, jer je prisjećalo na Šubiće, kasnije Zrinske, koji sa kčrkim Zubićima ne pripadaju istom plemenu.

[13] Petar Schinella, navedeni *Katastik*.

[14] U Schinellinom *Katastiku* je dokument kojim 1473. Krčanin Nicolo Siz prodaje svoje zemljište »chiamato Redosa ed atorno de pascolo in contrata de Cassion« vrbanskoj bratovštini sv. Ivana, pred više svjedoka »homini da ben«. Među njima naveden je i Marco Ghercics Ghisaz, Colinin sin (fiol). Ova Colina je bogata Krčanka, koja na Krasama 1473. prodaje bratovštini zemljište »Fraibel«. Ona se 1490. u dokumentu, kojim se »Muraj de Sminivero« s drugim zemljištima prodaje bratovštini sv. Ivana, spominje i kao majka prodavača Nikole Blažine, koji plemenske posjede na Krasama prodaje u svoje ime, u ime svoje majke »donne Cloine« i svoje braće, znači da su Geršići i Blažina braća, a od njih potječu daljni rodovi. Ove posjede prodaju Colina, Blažina i Mirković vjerojatno zbog duga koji je učinjen da se udovolji ucjenama kneza Ivana. On je prema pisanju tendencioznog providura A. Vinciguerre proganjao »un massaro de Vegla chiamato Biasina litigando cum un suo parente per certa faculta materna et paterna, el conte Zuane intendendo la facultade litigata esser grande, fece imprigionar ambi dui, et tolsegli ducati mille et ducento de contadi . . . »(Relazione di A. Monumenta 1876, vol. 6).

plemena Zubinić posjedovali u srednjem vijeku najveći dio Krasa, što navodi na pomisao da je starohrvatsko pleme Zubinić moglo biti protivnik Zvonimirove darovnice. Na Bašćanskoj ploči opat Držiha prijeti protivnicima prokletstvom: »da iže to poreče klni i Bog . . .«. U drugom dijelu toga natpisa opat Dobrovit napomije da je u vrijeme kneza Kosmata »obladajućago vsu krainu i beše v t dni Cikula v Otočci s svetuju Luciju v edino«. Znači da je knez Kosmat poštovao Zvonimirovu darovnicu i kao hrvatski knez u otočkoj krajini štitio zajednicu opatijskih, darovnih dobara. Međutim, poslije nestanka kneza Kosmata (valjda je umro, kao i kralj Zvonimir) netko je opatiji oteo posjed Cikulu u Otočcu. Taj se posjed nalazio u sjevernom dijelu Krasa sa zapadne strane brda Hlama (o tome govore moji spomenuti radovi) u predjelu s više jaruga, kojima i samo ime svjedoči (Ričina, Dunaćakletsko dun, voda-Jadro) da su tuda nekad oticale vode (pasculo dicto Richina, 1520 Schinella). Jadro i Pod Jadron je ulegnuti teren s oranicama, pod brdom, kuda su nekad vode tekle (ilirska riječ jadro i u Kaštelanskom zaljevu označuje rječicu). Hrvatskog je podrijetla i toponim »de Sminivero«. On je izmijenjeni oblik Zvanimirov, koji se također spominje na Krasama, iznad Frajbeli, u dokumentu iz g. 1475. U oba ova toponima sačuvana je uspomena na kralja Zvonimira, vlasnika ovih brdskih strana, koje je darovao opatiji Svete Lucije.

Na mjestu »muraj de Sminivero« danas se spominje više lokaliteta. Tu je Potočina sa vinogradima i komunadom, tu je i Mrcinova (Marcinova) sa obrađenim mjestima oko lokve i sa komunadom, da kojoj je stari pastirski stan.

Činjenica da se već u 15. stoljeću na Krasama spominju obradive zemlje (doline i dolci) i pašnjaci sa raznim kamenim građevinama — gromače (pregradni zidovi) i kamena muzišta, kao i stan ovčji, potiče nas da pobliže razmotrimo sve vrste ovih kamenih građevina građenih »nasuho«, bez žbuke, a koje su se na spomenutim lokalitetima djelomično i održale.

Blažine su imali u podnožju Krasa svoj dvorac, pa je kuntrada oko njega nazvana Kolušin, prema vlasnici Koluši (Colini). Na baraturi od dvorca, na zaglavnom kamenu ogradnog zida je natpis, koji sadrži: Kristov monogram (IHS), 1535, i ispod toga tri glagoljska slova, p(op) š(imun) Ju(ranić). Godina 1535. je najstariji poznati »miležim« u Puntu, pop Šimun Juranić rođen je 1711, nadimak mu je Pavlić. On je naknadno uklesao svoja tri glagoljska slova, jer je po ženskoj lozi naslijedio dio dvorca obitelji Blažina — Brzac. Godine 1630. Zvane Marinić iz Punta prodao je Antunu Baršcu, sucu, »un pezo di dermon posto in Ponte chiamato progod«. Međaš mu je sa zapada »casa dell compratore«. Ovu kuću naslijedile su kćerke Antunove: Lucija, udata Žic Mičetić, Katarina, udata za Pavla Juranića, baka popa Šimuna, i kćerka Matija, udata za Bašćanina Antona Bonifacio. Njihovi sinovi doselili su se na starinu majčinu, na posjed Kandiju (kućina Barići). Sa Jurjevim dijelom upravlja ujak Filip Brzac dok se nije 1696. oženio Zvanom Žanić (conte Zanco), te potomci dobivaju po Žanima pohrvaćeni nadimak Janko. Jedan Janko (Ivan Bonifačić Bonach, 1817) postao je legendaran u Puntu, jer je u tučnjavi sa draškim pastirom ovoga pobijedio i za Punat pridobio pašnjak Brestovicu na Krasima. (Prema dokumentima u »Legatu Berzaz« na Košljunu i prema predaji iz Punta.)

. . . . Na ove županske pašnjake sjeća drmun na Hlamu, koji se još u 17. stoljeću nazivlje županski (od župan), sačuvan do danas u nazivu Župnja, Županja.

Budući da je na Bašćanskoj ploči uklesano »župan«, koje shvaćam kao toponim, a ne naslov kraljevog svjedoka, zaljučujem da je kraljevom darovnicom prestalo plemensko spravišće na Treskavcu i ustoličavanje župana, koji je izgubio županski pašnjak. Novi gospodar na Krasama (Zvanimirovu) i brdima postao je opat benediktinski. Njega kralj kao vazala »ustoličuje« na Treskavcu, na kamenoj stolici, koja još 1490. nosi ime Pergola, što u govoru krčkih čakavaca označuje i propovjedaonicu. Zaista je morao biti glasan kraljev povjerenik na Krku bašćanski opat mitronosac, koji zamjenjuje plemenskog župana, a sa svojom mitrom utvrđuje naziv kamenoj stolici Biškupova katrida. Pred njim je možda na Treskavcu predsjedao plemenskom spravišću glagoljaš, narodni biskup Zdeda, koji je sjedinio crkvenu i svjetovnu vlast, oslanjajući se zbog slobodnog glagoljanja na šizmatički Biznat, što je smetalo Zvonimirovoj nacionalnoj politici. Nesigurna glagoljaška plemena iz Vrbnika, sijela bijeničkog bradatog biskupa, potisnuta su na račun opata »blagarice« Svete Lucije, a s njime su privilegirani i svetolucijski pastiri. U tome je zametak svađa, koje će najprije uroditi komadanjem benediktinskog posjeda, a poslije nastaju stoljetne osvete i pravde zbog pašnjaka između vrbanske i bašćanske općine.

Na Bašćanskoj ploči, poslije Županj, slijedi tekst Desin (slovo »n« je istrošeno), u kojem nalazim ime drugog zemljišta, što ga je kralj darovao benediktincima. Ovaj toponim dobiva ime po monolitnoj kamenoj stolici na Treskavcu. U starom dubrovačkom jeziku deščić znači stolica a to isto znači deš u komediji »Sumnjivo lice« od B. Nušića, dok se za »dhes« u rječniku indogermanskih jezika napominje da je vezano sa religioznim pojmom[20]. Kult kamena na gromovničkom Treskavcu istaknuo je Biškupovu katridu i privukao je k njoj plemenska »spravišća«, kao i savremenog prolaznika. Kao počasno mjesto i odmaralište Biškupova katrida ušla je i u krčku šaljivu priču o tri pijanca, koji se na tom znamenitom kamenu odmaraju i fantaziraju što bi jeli i pili, da su biskupi.

Istog kultnog karaktera je i veliki živi klak na raskršću stare ulice Galije u Puntu. Raskrišće je dobilo ime Klačić upravo po tom kamenu, klaku (calx, latinska riječ, znači kamen, tvrđi od krede). Ovaj kamen bio je na vrhu sedlasto uduben, pa su ga zvali »konj«. Na njega su dizali malu djecu, da »jašu konja«, a veći dječaci sami bi ga zajašili, pa bi se držali »ponosno« kao jahači. Tko je znao, govorio bi pjesmicu, koja se obično izgovara, kad se na kakvoj stijeni ili grani imitira jašenje konja:

Ijo, cu, na konja,
pal je Marko pod konja,
na šenicu bilicu,

[20] W a l d e, A., P o k o r n y, J., *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.* Berlin, Leipzig, 1930, I, str. 867. Zahvaljujem prof. Šimi Juricu na suradnji.

. . . .

. . . . Male zaselke u unutrašnjosti otoka Krka također zovu prnjačići, a pojedine uvale i drage među brežuljcima zovu Prnjače (pod Kaslirom) ili Oprna, morska dražica kod Stare Baške. U Puntu je na raskršću Klačića bila stara kuća sa posvođenim ulazom, koji su zvali oprna. Ovaj ulaz je kod pregradnje kuće potpuno srušen, ali je ženskim osobama iz te kuće ostao nadimak »Z oprne«[40]. Mislim da korijen »prn« označuje udubinu, dragu, rupu, te ga sadrži i »Prnežba« na Bašćanskoj ploči (piše Prbnebža), od kojega se razvio naziv Prniba, koji nosi poluotok što sa juga zatvara puntarsku uvalu. I sjeverni udubeni dio uvale jezera Ponikve u sredini otoka Krka zove se Prniba. Prnjak i Prniba nejasnog su podrijetla, možda liburnijskog?

. . . .

. . . .

[40] Kazivala Lucija Franolić, r. Mrakovčić Pavlić, iz Punta, 93 g. učiteljica u m.

. . . .

OD BAŠĆANSKE PLOČE DO KAČIĆA I RELJKOVIĆA

I. NA IZVORIMA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA*

1. *Od Baščanske ploče do 15. stoljeća*

Jezik kao osnova narodne kulture tako je važna, značajna i zanimljiva pojava da ga treba neprestano istraživati i proučavati s raznih stajališta.[1]

Naš jezik sa skupom organskih dijalekata sa strukturalno-genetskog stajališta ide u zajednički hrvatskosrpski ili srpskohrvatski jezik Hrvata, Srba, Crnogoraca i Muslimana.[2] Ali kada govorimo o povijesti književnog jezika kao izrazu hrvatske kulture, tada s punim pravom i preciznije upotrebljavamo naziv hrvatski književni jezik, jer »ako postoji hrvatski narod, hrvatska kultura i hrvatska književnost, onda nužno i bez obzira na ikakve lingvističke činjenice postoji, s tog gledišta, i hrvatski jezik kao njihov izraz«.[3]

Hrvatskosrpski jezik dio je različitih kulturnih cjelina pripadajući različitim nacionalnim kulturama. No, »uzimajući... povijest hrvatskoga jezika kao poseban s kulturološkog gledišta predmet lingvističkoga studija ne uvode se i ne

* Ovaj sumarni jezični vremenski luk, razapet od »dragoga kamena hrvatske književnosti« pa sve do pred početak 19. stoljeća, koncipiran je pretežno prema novijim istraživanjima naših stručnjaka, ali bez težnje za iscrpnošću i potpunošću. Svrha je ovoga rada rekapitulacija osnovne jezično-književne i pravopisne problematike da bi autor dobio potreban okvir, dubinu, osvjetljenje kao i perspektivu za svoja osnovna istraživanja povijesti hrvatskoga književnog jezika 19. stoljeća, kako se odražavaju u tzv. filološkim ili lingvističkim školama. — *Z. V*

1 Jezik možemo promatrati više s kulturološkog gledišta ili s lingvističkog.

2 Radoslav Katičić, Opseg povijesti hrvatskog jezika, Hrvatski znanstveni zbornik, Zagreb, 1971, str. 42: »Nema, mislim, razloga da u lingvistici ne rabimo taj skup organskih dijalekata i naziv srpskohrvatski, koji se međunarodno ustalio. Govoreći i pišući o jeziku u hrvatskoga naroda, upotrebljavamo naziv hrvatski jezik. U službenim pak prigodama kad treba istaći dvoje: i to da taj skup organskih dijalekata ne pripada samo jednom narodu i to da su oba u oblikovanju njegova standarda ravnopravni, mogu se još upotrijebiti nazivi hrvatskosrpski i hrvatski ili srpski.«

3 R. Katičić, n. d., str. 31.

postuliraju nikakve razlike kojih inače ne bi bilo, pa ni u odnosu na ostale kulturnohistorijske jezike hrvatskosrpskoga kruga. Ne poriče se time jedinstvo hrvatskosrpskoga jezika s gledišta priopćavanja i sporazumijevanja, a i s kulturološkoga i vrijednosnoga omogućuje se da se svaka povijesno izrasla cjelina promatra u sebi i da se nalaze unutrašnje zakonitosti njezina razvoja bez obzira na to kolike će se pri tome razlike pokazati prema drugim takvim cjelinama...«[4]

Kada je riječ o jezičnom izrazu kulture, poznato je da se u njezinoj povijesti pojavilo više jezičnih putova, više književnih jezika oblikovanih na osnovi različitih narječja. Ipak svi su oni »standardizirani dijalekti istoga jezika«, pa se mogu promatrati kao cjelina i uzimati kao jedna jezična povijest.[5]

Hrvatski književni jezik prolazio je u svojoj povijesti kroz mnoge mijene kao i svaki jezik, ali je — zbog povijesnih, socioloških i drugih razloga — imao i svoje specifične složene procese. Taj je jezik od Baščanske ploče[6] do 15. stoljeća doživio značajne glasovne, morfološke, sintaktičke i leksičke promjene i javio se u tom najstarijem razdoblju kao jezik pismenosti i početaka književnosti.

Već je hrvatska srednjovjekovna književnost karakteristična po vrlo ranom prodoru živoga narodnog jezika u pisani tekst te se taj narodni jezik na glagoljaškom području upotrebljava i u diplomatici, dopisivanju i pravnim spisima. Odista, »ranije nego drugdje *lingua vernacula* tu je izborila svoja prava, a ako hrvatsku književnost srednjega vijeka cijenimo kao demokratičnu i pučku, horizontalno orijentiranu, onda je to prije svega zbog njena jezika... Već od Baščanske ploče kojom naša književna tradicija krajem 11. stoljeća dostojno izranja iz anonimnosti svoje nedokumentirane pretpovijesti, narodni jezik postaje sredstvom pismenog izraza (u dokumentima praktična značenja i isključivim).«[7]

• •

4 R. Katičić, n. d., str. 32.

5 R. Katičić, n. d., str. 35.

6 Baščanska ploča nije najstariji hrvatskoglagoljski epigrafički spomenik. »Prethode joj — u 11. st. — *Plominski natpis* s crkve sv. Jurja u Plominu (Istra), *Krčki glagoljski natpis* koji govori o zidanju nekog benediktinskog samostana i *Valunski natpis* (nadgrobni kamen, iz Valuna na Cresu). Mlađi je — iz 11. st. — *Grdoselski natpis* (Istra) u kojem se spominje posvećenje oltara. Karakteristična je koncentracija najstarije glagoljaške epigrafike u istarskokvarnerskom području.« Usp. E. Hercigonja, Hrvatska književnost srednjega vijeka (do kraja 14. stoljeća), Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. I, knj. 1, Zagreb, 1973, str. 55.

7 Eduard Hercigonja, Hrvatska književnost srednjega vijeka (do kraja 14. stoljeća), Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. I, knj. 1, Zagreb, 1973, str. 39.

I. NAŠA GLAGOLJSKA BAŠTINA*

O glagoljaškoj tradiciji otoka Krka ovdje ne želimo posebno govoriti, jer je o tome bilo govora na drugom mjestu. Ovdje se mislimo zadržati na glagoljskim spomenicima (kameni i rukopisni) koji nam bjelodano govore o glagoljsko-hrvatskoj kulturi i baštini otoka Krka, o kojoj govori J. Horvat kako smo prije vidjeli. S time u vezi piše I. Milčetić: »Neizmjerno je velik broj glagoljskih rukopisnih knjiga, notarskih akata i povelja, što potječu s otoka Krka ili su u bilo kakvoj vezi s njime«. Ovdje ćemo pokušati ukratko iznijeti barem glavne kulturne spomenike otoka Krka kojih ima vrlo mnogo jer »glagoljska književnost nije tako siromašna, kako mnogi misle«.

1. — Započet ćemo s kamenim glagoljskim natpisima koji sežu čak u XI. stoljeće i koji su u stvari najstarije potvrde glagoljskog pisma i narodnog-hrvatskog jezika u našim krajevima. I nije slučaj da su se našla na Krku upravo dva takva spomenika stare hrvatske riječi, i to tzv. **Krčki natpis** i **Baščanska ploča,** koji uz Valunsku ploču i Plominski natpis spadaju među najstarije glagoljske spomenike (epigrafe). Prvi od njih iz XI. stoljeća nađen je u samom gradu Krku, a odnosi se na neko zidanje jedne od benediktinskih opatija u gradu Krku (čuva se u kaptolskoj kući — Franolićeva ul. 11). Drugi je poznata Baščanska ploča s prijelaza u XII. stoljeće (između 1080—1100) koja je zajedno s tri odlomka druge takve ploče bila kao plutej ugrađena u zgradu između svetišta i lađe benediktinske crkve sv. Lucije u Jurandvoru kod Baške. Sadržaj ploče nije jedinstven, tj. predstavlja svojevrsni kartular crkve, odnosno opatije sv. Lucije, koji se nastavlja i na drugoj ploči. U prvom dijelu iste opat Držiha svjedoči da je hrvatski kralj Zvonimir (Zvanimir) darovao sv. Luciji »ledinu«, dok u drugom stavku opat Dobrovit izjavljuje da je s devetero braće sagradio crkvu za vrijeme kneza Kosmata. Ploča je nešto oštećena i zato je tekst na nekim mjestima nečitljiv. Stoga postoje i razna čitanja i datiranja ploče. Ivan Milčetić govoreći o Baščanskoj ploči piše: »To je doista čast i dika otoka Krka«. U Jurandvoru je nađen još jedan kameni ulomak, koji je vjerojatno suvremen Baščanskoj ploči, na kojem je također sačuvano ime kralja Zvonimira u hrvatskom obliku (Jurandvorski ulomci).

Krčki će glagoljaši i kasnije — sve tamo do XVII. stoljeća — svaki važniji događaj ovjekovječiti kamenim glagoljskim natpisima od kojih su još i danas neki sačuvani. Među starije takve epigrafe spada glagoljska ploča iz god. 1347. koja govori o gradnji crkve sv. Petra i Pavla u Vrbniku. Sličan natpis od god. 1405. svjedoči kako je »meštar« SNGA (Sinoga) za Martina Glušca dovršio okrugli prozor (rozeton) na pročelju župske crkve u Omišlju. Također u Omišlju drugi glagoljski natpis od god. 1442. govori o gradnji crkvice sv. Ivana Krstitelja uz župsku crkvu u Omišlju; i treći o gradnji omišaljskog zvonika od 1533. do

* Iz: *Otok Krk kroz vijekove*

1536. Uz druge takve glagoljske natpise u Omišlju spomenimo također i onaj od god. 1576. o gradnji Frankopanskog kaštela u Omišlju. Navedimo ovdje još neke glagoljske kamene natpise. Tako u Vrbniku od god. 1505. o gradnji kapele sv. Marije od Porođenja (sagradio je pop Vid Sančić), od god. 1527. o gradnji zvonika, od god. 1553. o gradnji Baćine kapele, o preuređenju župske crkve — god. 1585., o produženju crkve sv. Ivana Krstitelja na groblju god. 1611., itd. Isto tako u Dobrinju od god. 1510. o obnovljanju župske crkve i od god. 1576. o gradnji crkve sv. Marije. Slična dva glagoljska natpisa (na crkvi i na glavnom oltaru u Dubašnici) od god. 1514. govore o gradnji Majke Božje Karmelske u Bogovićima, a onaj od god. 1614. o gradnji oltara u kapeli sv. Andrije u selu Kremenići, itd.

. . . .

A sada, evo, nešto o pojedinim crkvama. Počet ćemo s kaštelom Baška.

. . . .

Ispod grada, tj. pri moru (alla Marina) i u baščanskoj draži bilo je također više crkava i kapela. Prije nego prijeđemo na druge crkve u primorju i u baščanskoj drazi, moramo ovdje nešto više reći o opatijskoj crkvi **sv. Lucije.** Ranoromanička crkva sv. Lucije nalazi se u današnjem selu Jurandvor, inače se u starijim izvorima kaže za nju da se nalazi u Baški ili češće u baščanskoj drazi. Postanak same crkve, kao ni benediktinskog samostana koji se već rano uz nju spominje, nije nam poznat. **Međutim,** iz raznih okolnosti i samog teksta poznate »baščanske ploče« koja je nađena u toj crkvi drži se da je crkva postojala već u XI. stoljeću. Prema toj ploči može se zaključiti kako je hrvatski kralj Zvonimir (1076—1089) darovao opatu Držihi »ledinu« — zemljište na kojem je opat Dobrovit sa svojom redovničkom braćom sagradio crkvu sv. Lucije i samostan. Iza toga prvu sigurnu vijest o opatiji sv. Lucije imamo iz god. 1308. Prema toj vijesti — samostan je tada uslijed velike starine već bio ruševan (»nimia vetustate consumptum«) pa ga treba temeljito popraviti. Akciju za popravak samostana vodi baščanski župnik, iz čega bi se dalo zaključiti, da tada nije bilo u samostanu sv. Lucije monaha, odnosno opata. Međutim, god. 1390. spominje se svetolucijski opat Stjepan. Zadnji regularni opat bio je fra Matej koji se, čini se, god. 1456. zbog starosti odrekao opatske časti. Redovnici-benediktinci ostali su u samostanu sv. Lucije do god. 1465. kad su — prema jednoj vijesti iz Venecije — otišli u neki talijanski samostan. Samostan je opstojao još god. 1590., ali su opatijske zgrade bile ruševne (»Ingressus domus Abbatiae, ipsas quasi ruinam minantes vidit«).

Sredinom god. 1075. umre Petar Krešimir IV., a vlast uzme njegov suvladar Dmitar Zvonimir (1075—1089). Njemu pođe za rukom već god. 1075. s pomoću pape Grgura VII. odstraniti Mlečane i opet dobiti dalmatinske gradove. Zvonimir bi okrunjen za **kralja** od papina izaslanika Gebisona. Uvaženi povjesničari smatraju da je Krk već bio u narodnoj hrvatskoj državi bar za vrijeme Tomislava, Držislava i Petra Krešimira, ali o tome do dans na otoku nemamo nikakavih dokaza. O pripadnosti **otoka Krka** hrvatskom **kraljevstvu za vrijeme kralja Zvonimira** imamo dokaz zapisan na Bašćanskoj ploči hrvatskim jezikom i glagoljskim slovima. Taj natpis počinje **ovako**: »Č. r. (1100) U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja opat Držiha **pisah** ovo o ledini, koju darova Zvonimir kralj hrvatski u svoje dane **Svetoj** Luciji ...« U jednom starom dokumentu naziva se »Zvinimirovo« **predjel** koji se nalazi između Vrbnika i ceste za Bašku. Drži se da je ondje **bila** spomenuta ledina.

ARHIVSKI PODATAK O BAŠĆANSKOJ PLOČI

Branko Fučić

U Ljetopisu Jugoslavenske akademije započeo sam izvještajem o istraživanjima sklopa nekadašnje glagoljaške opatije sv. Lucije kraj Baške na otoku Krku.[1] Nastavljajući ga, ograničit ću se ovom zgodom samo na jedan podatak što su ga iznijela na svjetlo arhivska istraživanja o prošlosti svetolucijske opatije, jer on rasvjetljuje i upotpunjuje dosadašnje arheološke nalaze i zaključke.

U mjesecima ožujku i travnju 1973. godine radio sam u Državnom arhivu u Mlecima, gdje sam, upozoren od msgr. Ivana Žica, povjesničara krčkih starina, pregledao oveći, u bijeli karton uvezani i odlično sačuvani svezak (2 + 355 + 3 lista) dugo traženog katastika opatije sv. Lucije.[2]

Svezak ima izvorni naslov na prednjim koricama: »No 12 Abbazia di Sta Lucia«, a sastavio ga je godine 1752. Benedetto Balbi, »avvocato fiscal« po nalogu dužda kao nosioca juspatronata nad krčkim crkvama.[3] Na jednom mjestu Balbi izričito govori da je to već treći po redu sastavljeni katastik opatije sv. Lucije (»Nel presentarsi questo Terzo voluminoso Catastico dell'Abbatia di S. Lucia di Besca ...«)

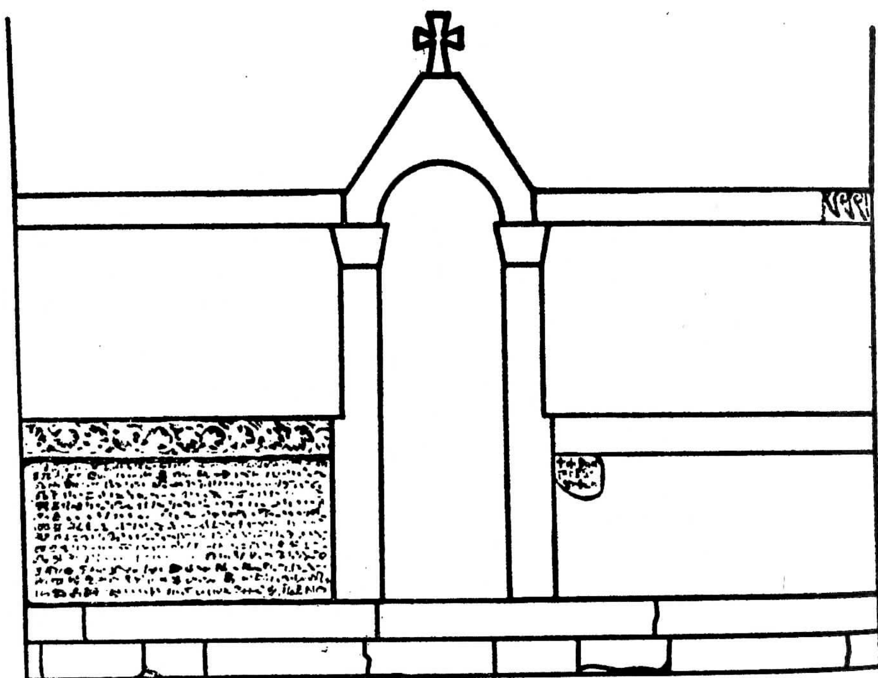
U uvodu Balbi najprije opisuje baščanski krajolik, smještaj crkve sv. Lucije i njezine arhitektonske značajke. U ovome času nama je važan

[1] B. Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku, Ljetopis JAZU, knjiga 64, Zagreb 1960, str. 168. i sl.

[2] Archivio di Stato, Venezia. (Doge. Cancelleria inferior. Giurisdizione personale. Veglia 228.)

[3] Nakon preuzimanja otoka Krka u punu i neposrednu vlast god. 1480, Venecija je preuzela sve uzurpirane feudalne prerogative krčkih Frankopana nad imovinom krčkih crkava, tako da je osoba vladajućih duždeva postala nosiocem juspatronata nad njima. Stoga se duždevi u aktima koji se odnose na krčku crkvu uvijek nazivlju »jedinim Gospodinom i Gospodarom krčke crkve«. Tako i u naredbi za izradbu katastika opatije sv. Lucije dužd se titulira »Noi Francesco Loredan per la Dio Gratia Doge di Venetia etc. Solo Signore e Padrone della Chiesa di Veglia«. (Katastik, list 1r.)

Balbijev opis crkve. Crkva je — piše Balbi — jednostavna i nevelika; ima samo jednu lađu. Od obrađena kamena sagrađeni su joj pročelje i bočni zidovi, a pred njom je zvonik, u kojemu, na ulazu u crkvu, postoji predvorje (atrio). Crkva ima i prostrano groblje, koje je dijelom ograđeno, a u okolici crkve (nel circundario) protežu se ruševne zidine. One pokazuju da je ondje u prošlosti bio uređen samostan, koji bi — prema tradiciji — pripadao monasima benediktincima. Oni su ga koncem XV. stoljeća od svoje volje napustili zbog uskočkih prepada na otok — tako bilježi Balbi — i prešli u zajednice drugih svojih opatija po Italiji.

Grafička rekonstrukcija septuma s Baščanskom pločom u crkvi sv. Lucije kraj Baške na otoku Krku

Zatim Balbi opisuje unutrašnjost crkve gdje na zidovima vidi na razbijenim pločama malobrojne natpise, istrošene vremenom. Iz tih natpisa ne može se doznati ni vrijeme osnutka niti imena utemeljitelja, a to se ne da doznati ni iz starih dokumenata, jer su arhivi u vrijeme spomenutih prepada nekoliko puta bili izgorjeli. U predvorju (nell'Atrio) i na groblju ove crkve mnogi su grobovi, a oni su privatno vlasništvo (sepolcri de privati). Ti grobovi su uzrokom da je oblik poda nepravilan te da je i opločenost crkve vrlo neuredna (che formano un irregolare

pavimento e scompostissimo salizzo della Chiesa medesima). U tlu svetišta su pred glavnim oltarom, dvije rake na raspolaganju opatije (due sepolcri liberi della Badia).

Opisujući oltare, Balbi navodi da su na glavnom oltaru oštećena slika, izvedena na dasci, i drveni kip sv. Lucije. U crkvenoj lađi na desnoj je strani oltar blažene Djevice, pripojen bratovštini bl. Djevice na Gorici, a nasuprot njemu je nadsvođena kapela sv. Ružarija s oltarom. Ta je duždevom dozvolom bila sagrađena pod opatom Contarinijem. Uz nju je vezana bratovština. Ta kapela i oltar samostalno se uzdržavaju bez ikakva doprinosa opatije itd.

Sve što sam do sada prepričao iz Balbijeva opisa crkve sv. Lucije manje ili više je već poznato i iz drugih vrela (iz zapisnika kanonskih vizitacija).[4] No u Balbijevom opisu crkve ima jedan podatak koji je za nas nov i koji je za našu temu dragocjen. Balbi, naime, na listu 2r., opisujući glavni oltar, govori ovako: »Nell'interno della Chiesa vi esiste in ellevato Coro con scallinate, e chiuso con collonati l'Altare con Palla in tavola dipinto, ma sconcia con la Statua di legno della Santa Titolare«. U prijevodu: U unutrašnjosti crkve, *u koru — što je stepenicama uzdignut i zatvoren stupovljem* — postoji oltar s palom, oslikanom na dasci, no oštećenom, i s drvenim kipom svetice kojoj je crkva posvećena. Kor, to jest prostor u svetištu opredijeljen za molitvu redovnika, visinskom je razlikom odvojen od lađe (od prostora namijenjena vjernicima), a Balbi je godine 1752. vidio da je taj prostor bio povrh toga »chiuso con collonati«, zatvoren stupovljem. U tom Balbijevom izrazu nalazim potvrdu idealne rekonstrukcije septuma u crkvi sv. Lucije, koju sam bio objavio u već citiranom izvještaju[5] i u drugim radovima.[6]

Taj je podatak važan jer potkrepljuje sliku nadgradnje septuma, to jest njegov gornji dio sa stupovima i — u konsekvenciji — sa zabatom i vodoravnom kamenom gredom.

Septum u Sv. Luciji još je, dakle, postojao na svom mjestu godine 1752. Baščanska ploča kao lijevi plutej septuma još je bila te godine in situ. Iz Črnčićeva izvještaja, međutim, saznajemo da ju je još kao đak, dakle negdje oko godine 1850, već vidio na tlu u crkvi sv. Lucije.[7]

Septum s Baščanskom pločom bio je, prema tome, srušen u vremenskom razmaku od stotinjak godina: negdje poslije godine 1752. a prije otprilike godine 1850.

[4] Vidi podatke u studiji Vj. Štefanić, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku, Croatia sacra 1936.

[5] B. Fučić, o. c., str. 169, sl. 2.

[6] B. Fučić, Tragom starih spomenika (Baščanska ploča). Bulletin za likovne umjetnosti JAZU, god. V, br. 1, Zagreb 1957, str. 1—8. Isti, Baščanska ploča kao arheološki predmet, Slovo br. 6—8, Zagreb 1957, str. 247—262, sl. I—VIII. Isti, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, Slovo br. 21, Zagreb 1971, str. 237—247.

[7] I. Črnčić, Krčke starine, Književnik br. II, Zagreb 1865, str. 9. i sl. Iz Črnčićeva opisa vidi se da je on kao Kurelčev đak iz riječke gimnazije vidio Baščansku ploču na tlu crkve sv. Lucije: »Meni jošte žaknu dođe do ušiju« ... »jer sam bio pod Kurelcem.« ... »Ja na to zasjednem konja te odletih ta-

mo« ... »do crkve svete Lucije« ... »ja preželjno stupim unutra, i nađoh na tlih veliku ploču« itd. Fran Kurelac bio je nastavnik hrvatskog jezika u Rijeci od 1849. do 1853, kada je zbog političkih motiva bio otpušten iz službe. Ivan Črnčić (1830—1897) započeo je gimnazijsko školovanje u Rijeci, zbog obiteljskih razloga, tek godine 1845, kada je već imao 14 godina života. Riječku gimnaziju je polazio do zaključno 6. razreda, tj. do godine 1850. Sedmi i osmi razred gimnazije polazio je u Senju, gdje je godine 1852. maturirao. Za svećenika je zaređen 12. X 1856. u Krku. Prema tome njegov prvi, mladenački posjet crkvi sv. Lucije pada u njegovo đačko doba, i to najranije godine 1849, kada na Rijeku dolazi Fran Kurelac, a najkasnije godine 1856, kada Črnčić prestaje biti »žakan« i postaje svećenik.

josip bratulić

O ČITANJU BAŠČANSKE PLOČE

Povijest čitanja i odgonetavanja teksta s Baščanske ploče uzbudljiva je i poučna kao i sam tekst, koji se dobrohotnom i radoznalom čitaocu otvara kao uznosito otkriće.

Da uzmognemo spoznati kako je otkrivanje svake pojedine riječi, ili čak slova bilo pravo ushićenje, i kako se napeto očekivalo odgonetavanje svakog novog dijela ploče, potrebno je prenijeti se u razdoblje hrvatskoga romantizma i historicizma. Tada je svijest o dubokim i zapretanim korijenima našega povijesnog pamćenja bila važan činilac i u dnevnoj politici, kao odgovor tuđinu i tadašnjem apsolutizmu koji je pritiskivao svijesti naših intelektualaca. Imena naših knezova i kraljeva počela su prodirati u knjige, časopise, udžbenike, na sveučilišna predavanja, te su tako naši vladaoci iz dubokog srednjovjekovlja postali saveznicima našim intelektualcima 19. st. u njihovoj borbi i otporu. No ta su imena bila i dokaz o veličini našega etničkoga prostora, o njegovoj uređenosti, kad su Hrvati imali vladare, vlastite biskupe, uređenu narodnu državu, i zajednicu kulturnih dobara, te je tada naš narod bio

jednako politički i društveno istaknut kao i ostali narodi tadašnje Evrope. Ali tada još cjelokupna naša srednjovjekovna povijest teško se tkala iz nevelikog broja sačuvanih dokumenata, te se uspostavljanje reda i poretka u tako dubokoj prošlosti stvaralo teško i mučno. Zato je tekst s Baščanske ploče, čim je bio pročitan u glavnim crtama, ispunio naše historičare i kulturne radnike velikim ponosom: na ploči se već kod prvoga objavljenoga čitanja pomolilo ime jednoga od najvećih i najznačajnijih kraljeva — Zvonimira, i to na hrvatskom jeziku, hrvatskim pismom, s njegovom hrvatskom titulom: Zxvxnimirx kralx hrxvatxsky.*

Prvi koji je u Bašku došao da pročita tekst s kamene ploče bio je Ivan Kukuljević Sakcinski. Bilo je to 1851. godine. Kukuljević je svoj prijepis, mršav i nepouzdan, poslao 1853. J. P. Šafariku, u tri različita ali ipak nepotpuna prijepisa, te ga je ovaj objavio iste godine u Pragu.[1] Tekst tada uopće nije bio pročitan, nije se čak ni znalo predstavlja li natpis glagoljsko pismo, ili je to neki tajnopis. Kukuljević se i slijedećih godina navraćao u Bašku, 1854. i 1856. ali ploča se nije dala pročitati.

Kad je F. Rački postao profesor u Senju, posjetio je Bašku i zadržao se »nekoliko ura« u proučavanju natpisa. Ploča je ležala još na podu »gdje su ju noge vjernika gazile i štetile«. O tome je Rački 1858. napisao jedan osvrt u riječkom »Nevenu«.[2]

Onaj koji je najviše bio vezan uz ovaj spomenik i zapis na njemu bio je Ivan Crnčić. On je u Bašku dolazio još kao »žakan«, upravo bogoslov, jer je kao đak Frana Kurelca upio želju i interes za proučavanjem starina. Kad je dočuo da u Bašku dolaze učenjaci iz velike daljine da pročitaju »nešto napisano na kamenu«, on sjedne na konja, i prema vlastitom osebujnom svjedočanstvu »doskakah do Baščanske drage, te do crkve sv. Lucije. (...) Htijah to pročitati, ali zaman ne mogoh ni jedne besjede zdvignuti, a ni slova ni jednoga, ni s desne ni s lijeve, ni s glave ni s boka, niti stojeć niti sjedeć, niti klečeć. Pak mučan i tužan domislih se to vodom oprati, da mi bude to čistije te očitije. Ali ni tako, nesreće! ništa ne raspoznah, ništa ne dvignuh; ni tako ne mogah tomu pismu

najti ni konca ni kraja, ter ni poznati pravo je li to glagoljica.«[3]

Ali on nije posustao. Kad se 1861. vratio iz Beča sa svojih studija, oboružan znanjem, vratio se ponovno u Bašku. Tada je već krčki biskup Ivan Vitezić ploču dao iz poda dignuti i smjestiti je na zid. I tako »gledajuć ju krijesećim se očima i željnim srcem i drage volje, ter poznah jedno za drugim malo ne sva slova, hrvatska.«[4] Crnčić je pročitao i oko 20-etak riječi, i svoj prijepis poslao Kukuljeviću, a ovaj da ga ohrabri da i dalje nastavi, posla mu i druge prijepise: svoj, Račkoga, Sabljara. Međutim, kada je tuda krenuo i M. Mesić, također u želji da odgonetne enigmu Baščanske ploče, Crnčić mu je predao sve prijepise da ih može na licu mjesta uspoređivati s originalom. Sam se dao na proučavanje povijesti samostana, sluteći da je to put prema pravom razumijevanju zagonetke.

Opskrbljen povijesnim znanjem vratio se natpisu s još dva svoja druga: evo kako je sad doživio spomenik i njegovo pismo: »Pak mudri pristupismo k onomu napisu, za koj bijasmo i došli. Neko slovo mu je brez glavice, neko brez nožice, neko brez ručice; ovomu nije vrha, onomu dna; nekomu nije međe, nekomu nije plota; ovo se raskračilo, ono skrčilo...« I tako, ne mogući na taj način slova raspoznati, oni su šestarom prenosili slova, upravo dijelove svakoga slova, mjerili i premjeravali, i rekonstruirali natpis »dobar dijel, i to besjed zlata vrijednih«.[5]

Osim invokacije, oni su pročitali: Az' opatx Drxžiha pisahx se... da Zxvxnimirx kralx hrxvatxsky v' dni svoje vx svetuju Luciju i sv... mi županx Desi...« Peti i šesti redak zadavao je neprilika, ali od sedmoga retka do kraja Crnčić je gotovo sve pročitao bez većih neprilika, i to ovako: »toce. Da iže to poreče, klxni ji Bog i blažena děva i 4. evangelisti i svetaja Lucija. Amenx. Da iže e děla tx, moli za nje Boga. Azx opatx Dirovitx zxzdahx crěkvx siju i svoeju bratiju sx deveti vx dni kxneza Kosxmata obladajušćago vxsu Kxrainu. I beše vx te dni Mikula z Otočxca svetuju Luciju vxden...«

Crnčić opisuje veselje koje je doživio pročitavši ipak jedanput ovaj natpis toliko da je natpis sada govorio suvislo i smisleno: »Pak, Hrvate moj, kako se mi tomu radovasmo i ve-

seljasmo! te uskliknusmo: Zvonimir kralj Hrvatski! napis jedanaestoga vijeka! Da je za nj znao tvrdi Dobrovsky! da ga je pročitao željni Šafarik! da ga je vidio neki hrvatski neprijatelj i njegovi poslušnici!« Tekst kako ga je tada Crnčić pročitao ušao je u njegov članak u **Književniku** 1865. godine.[6]

Kad se Rački vratio iz Rima, gdje je njegova sklonost prema povijesnim istraživanjima dobila i svoju duboku i stručnu podlogu, i nakon podrobnih paleografskih slavenskih studija (posebice glagoljskog pisma) u kojima je sam sebi bio najbolji učenik i učitelj, on se ponovno vratio spomeniku koji ga je sada još više interesirao, jer se posvetio najstarijoj našoj povijesti, i jer je iz spomenika iskrsnulo ime jednoga od najvažnijih i najznačajnijih kraljeva: Zvonimira.

Rački je 1873. poslao u Bašku i poznatoga zagrebačkoga fotografa Standla. Prva fotografija bila je loša, i Standl se vratio ponovno, i ta njegova fotografija ostala je najbolja do danas. Rački je organizirao i skidanje natpisa pomoću gipsa. Poslao je mladoga kipara Ivana Rendića u Bašku, kad se ovaj vraćao na studij u Italiju. Kako Rendić nije ponio sa sobom dovoljno gipsa, on je tada napravio samo negativ. Služeći se kao polazištem Crnčićevim čitanjem, Standlovom fotografijom i Rendićevim odljevom, Rački je pokušao ući u tekst Baščanske ploče, želeći potpuno odgonetnuti tekst, kako bi natpis dobio puni suvisli smisao. Njemu je to zaista i uspjelo, i on je 1875. pročitao glavninu Baščanske ploče: Vx ime Otca i Sina i Svetago Duha. Azx opatx Drxžiha pisahx se o ledině juže da Zxvxnimirx kralx krxvatxsky vx dni svoee vx svetuju Luciju isxšedx. Mi županx Desila Krxbavě, županx vx Lucě Prbxnebga. Sx posla Vitoslěva v' otocě: da iže to poreče, klxni j Bogx i blažena Bogorodica i 4. evangelisti i svetaja Lucija. Amenx. Da iže sdě živetx, moli za ne Boga. Azx opatx Dobrevitx zxdahx crěkxvx siju i svoeju bratiju sx devetiju vx dni kxneza Kosxmxta, obladajušćago vxsu Kxrajunu. I beše vx ti dni Mikula...[7]

Ovakav tekst Rački je uvrstio i u svoja **Documenta,** koja su izašla godine 1877. kao najvažnija zbirka izvora za najstariju hrvatsku povijest.[8]

Potaknut uspjehom F. Račkoga, i nastojeći nadopuniti i ispraviti njegovo čitanje, sluteći da sve ipak nije otkriveno i

razjašnjeno, Ivan Crnčić se ponovno vratio Ploči. On je ispravio čitanje Račkoga: **isšed,** i predložio čitanje **svedomy, a usvojio svedok** prije nabrajanja župana.[9] On je i dalje ostao na granici između filologa i paleografa, pa je pojedina karakteristična slova s Baščanske ploče dovodio u vezu s govorom otoka Krka. On je na koncu predložio i čitanje posljednjega retka: Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino. Rački je na kraju Crnčićeva članka napisao napomenu i ostao je uglavnom na svome čitanju od ranije. Na Crnčićevo nagađanje čitanje **svědok mi,** ostao je skeptičan, a možda je žalio što Crnčić nije usvojio svoj raniji prijedlog: **svedomi** — svjedoci; ovaj to nije učinio jer su bila do tada pročitana samo dva svjedoka, odnosno župana, a Črnčić je očekivao dualni oblik: **svedoka** ili **svedoma.**

Čitanja koja su kasnije pokušavala riješiti zagonetku, Geitlerovo, Jagićevo ili Strohalovo nisu bitnije utjecala na puninu i sigurnost čitanja natpisa.

Tek tridesetih godina našega stoljeća dolazi do novoga interesa za Baščansku ploču i njeno čitanje. Povezano je to s procvatom moderne povijesne znanosti, političke, društvene, crkvene. Tako se u okviru takvoga nastojanja pozabavio čitanjem Baščanske ploče i Vj. Štefanić iako je njegov tadašnji cilj bio proučavanje benediktinske opatije sv. Lucije na Krku. On je proučavajući sam spomenik, ali ostajući ipak vezan za tradiciju dotadašnjih čitanja spomenika, predložio svoje čitanje koje se tada još ne razlikuje bitno od čitanja Račkoga i Crnčića. On je zapravo kombinirao oba čitanja, ali je tekst ploče dobro komentirao, posebice s paleografskoga stajališta, i to je mogla biti dobra podloga za neko buduće čitanje.[10]

Kad je kasnije Baščanska ploča došla u Zagreb, i bila konzervirana i predana Jugoslavenskoj akademiji na čuvanje, njezine su se zagonetke prihvatili i V. Štefanić i J. Hamm. Štefanićevi rezultati novoga čitanja našli su odjeka u Hrvatskoj enciklopediji, gdje je članak o Baščanskoj ploči povjeren upravo njemu. Tu je prof. V. Štefanić odlučnije istakao dotadašnja sumnjiva čitanja i samosvjesnije je predložio neke svoje konjekture, osobito u 5. i 6. retku.[11] Rezultati proučavanja i promatranja Ploče koje je u isto vrijeme kad i Štefanić izvršio J.

Hamm došli su na vidjelo tek 1952, u 1. knjizi Radova Staroslavenskog instituta.

Prof. J. Hamm je hrabro, čak bezobzirno, ušao u problematiku teksta, ne uvažavajući ničiji autoritet, nego čitajući prema svome mišljenju, odnosno intuiciji, kombinirajući paleografske i gramatičke pojedinosti spomenika, obazirući se više na Crnčićeva filološka razmišljanja nego na Račkijevo čitanje. U tom njegovu čitanju dolaze posebice do izražaja neke interpretacije paleografskih posebnosti s Baščanske ploče, a kojima prof. Hamm nastoji dati i fonološko obilježje. On je, zatim, tekst Ploče porazdijelio na 5 dijelova, i vremenski ih porazmjestio od god. 1077. do prijelaza iz XI u XII vijek, dajući autorima, rukama i sistemima različite uloge. U čitanju on je uveo u tekst jednu konjekturu iza sv. Lucije; tamo gdje su drugi vidjeli svjedoke, on je pokušao smjestiti sv. Jeronima, iako su mu svjedoci bili vrlo važni u interpretaciji teksta. Isto tako je ono čudno ime Pribinebga razriješio kao **prezbiter nebog**, što je očito bilo vrlo inventivno, ali u izvorima nepotvrđeno. Dok su Rački i Crnčić tek pretpostavljali godinu 1100 (.č.r.), a Štefanić mislio da je to klesarova pogreška, tj. slova az, koja su naknadno brisana, J. Hamm je vidio na početku ploče godinu 1077, tj. slova .č.n.ž. Njegovo čitanje glasi ovako: + 1077. Vx ime Otca i Sina i Svetago Duha. Azx opatx Drxžiha pisahx se o ledinĕ juže da Zxvxnimir kralx hrxvatxsky vx dni svoje vx svetuju Luciju i svetago Ierolima. Mi županx Desimira Krxbavĕ. Mra . . . x vx Lucĕ prezbitrx nebogx. Azx poslx vin . . lĕ vx otocĕ; da iže to poreče, klxni i Bog i 12. apostola i 4. evangelisti i svetaĕ Luciĕ, Amenx. Da iže sdĕ živetx moli za ne Boga. Azx opatx Dobrovitx zxdax crĕkxvx siju s svoeju bratiju sx devetiju vx dni kxneza Kosxmxta obladajućago vxsu Kxrainu. I bĕše vx tx dni Mikula v Otočxci sx svetuju Luciju vx edino.[12]

Ipak je upravo ovo čitanje potaklo kritičnijega V. Štefanića da konačno uđe hrabrije u probleme čitanja, i on je na koncu — u Enciklopediji Jugoslavije[13] — obazrevši se na historijat čitanja i na sama čitanja, kao i znakove koji se na ploči vide, predložio čitanje koje je kasnije ušlo i u hrestomatiju **Hrvatska književnost srednjega vijeka,** u seriji Pet stoljeća hrvatske književnosti uz neke nebitne razlike. To posljed-

nje čitanje može i danas biti temelj za naše istraživanje unutarnje strukture teksta, odnosno njegove poruke.

»V ime Otca i Sina i Svetago Duha. Az opat Držiha pisah se o ledine juže da Zvanimir kralj hrvatski v dni svoje v svetuju Luciju i s(. .) mi župan Desimira Krbave, Mratinac Luce, Pribinega sa posal Vinodole, Jakov v otoce. Da iže to poreče klni j Bog i 12 apostola i 4. evanjelisti i svetaja Lucija. Amen. Da iže sde živet, moli za nje Boga. Az Opat Dobrovit zdah crekav siju i svojeju bratiju s devetiju v dni kneza Kosmata, obladajućago vsu Krajinu. I beže v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino«.

Put do toga čitanja bio je mukotrpan, podgrizan sumnjama u pravilnost i točnost, ali svako novo otkriće bio je dar koji je svaki pojedini istraživač poklonio sebi i drugima, a posao oko odgonetavanja bio je neprestano uzbudljiv bilo da je to pitanje rješavao pun strasti Ivan Crnčić, racionalni i tihi Franjo Rački, metodični i osjećajni Jagić, strpljiv i obazriv prof. Vjekoslav Štefanić, ili intuitivni i duhoviti prof. Josip Hamm.

U posljednje vrijeme problem čitanja teksta Baščanske ploče, ali sa drugih pozicija, pokušao je riješiti N. Bonifačić. On je na bazi krčke toponimije predložio rješenje zagonetnog 5. i 6. retka, gdje je vidio neke toponime umjesto svjedoka, odnosno župana. Jednako je tako i u posljednjem retku pročitao Cikula gdje su drugi vidjeli Mikulu, a nisu znali što bi s njim.[14] Uza sve to, teško da će Bonifačićevo čitanje Baščanske ploče — bar u dogledno vrijeme — naći pristalice, bar među filolozima i historičarima koji se i inače teško odlučuju na neke nove, možda i revolucionarne pothvate.

Toliko o čitanju teksta s Ploče. A izvan našega raspravljanja ostala je interpretacija teksta. Ona je do sada bila u području interesa filologa i historičara, političkih i društvenopolitičkih.

Tek je u naše vrijeme, čini mi se od pokušaja reinterpretacije Baščanske ploče prigodom otvaranja Izložbe glagoljice u Rijeci, kad je tekst Ploče zalepršao s usta mladih i poletnih studenata recitatora, spoznato da to nije samo zapis o darovanju, nego živa, zanimljiva, uzbudljiva poruka. U onoj maloj

dvorani, prigodom otvorenja izložbe, svi koji su čuli riječi Držihina i Dobrovitova zapisa bili su uvjereni u to. Zapis je govorio kao poezija, zakljinjanje, kao čaranje.

Svojevremeno sam i ja pokušao tekst Ploče, posebno drugi dio koji je konzistentniji, interpretirati kao tekst s određenim zakonima lijepoga govorenja, rastavivši tekst na ritmičke jedinice od 6 i 4 sloga.[15] Prof. E. Hercigonja je cjelokupni tekst podijelio na izokoličke cjeline, i dobio u tekstu evidentne zakonitosti po kojima je tekst Baščanske ploče organiziran kao umjetnina riječi. Njegovo je mišljenje da »ono što frazu tog kamenog kartulara, s njegovim trodijelno segmentiranim sadržajem privlači u vidokrug i književnokritičkog (a ne više samo lingvističkog, kulturno i nacionalno-povijesnog ili paleografskog) interesa jest ritmičko pulsiranje, tempo, fluidnost njegove tekstovne strukture...«[16]

I još jedna napomena: možda bi se ipak trebalo vratiti Crnčićevu nagađanju da se prijelaz iz 4. u 5. redak pročita kao **svedomi, tj.** svjedoci kraljeva dara, a zatim Ledinu potražiti možda i izvan krčkoga teritorija, možda u današnjim Ledenicama, u Vinodolu. Zato se i spominju dva »posla«, jedan za otok, tj. Krk, drugi za Vinodol.

Danas znamo, a to nije bilo poznato prije istraživanja Branka Fučića, da je Baščanska ploča bila postavljena kao plutej ugrađen u ogradu koja je dijelila prezbiterij od lađe;[17] prema tome postojala je i druga Baščanska ploča jadnaka ovoj koju je sudbina poštedila od razaranja i nestanka. S te »druge« Baščanske ploče Crnčić je pročitao još jedanput ime hrvatskoga kralja Zvonimira.[18] Danas je to već nemoguće. Vrijeme nam je donosilo nove spoznaje, ali je razaralo i takve materijale kakav je kamen.

Naša je dužnost da vrijeme ne radi razarajuće na ono što je do nas došlo, nego da za sebe i za one koji će iza nas doći spasimo što je moguće više kulturnih dobara, koji nas vezuju za ovu zemlju, za njenu prošlost i budućnost, za ljude koji su živjeli i koji su pridonosili — iz stoljeća u stoljeće — da nama bude ljepše — kao i za one koji će živjeti — da žive samosvjesni i ponosni, slobodni i kulturni graditelji boljega svijeta.

bilješke

* U ovom napisu, namijenjenom širem krugu čitalaca, staroslavenski »poluglasovi« reproduciraju se znakom *x* koji — naravno — nema glasovitu vrijednost *ks*, nego je samo grafička zamjena za glagoljsko *jor*, odnosno *jer*.

1 Šafarik, J. P., *Památky hlagolského pisemnictví*, Prag 1853, Dostavky k str. 20.
2 Rački, F., *Starohrvatski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku*, Starine 7, 1875, str. 130.
3 Crnčić, I., *Krčke starine*, II. *Hrvatski napisi*, Književnik II, 1865, str. 9.
4 Crnčić, isto.
5 Crnčić, isto, str. 15.
6 Crnčić, isto, str. 8—20.
7 Rački, isto, str. 147.
8 Rački, F., *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM 7, 1877.
9 Crnčić, I., *Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u Drazi Baščanskoj*, Starine 20, str. 33—49, posebice str. 40.
10 Štefanić, V., *Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku*, Croatia Sacra 11—12, 1936, str. 1—86, i posebno.
11 *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2 1941 str. 274—6.
12 Hamm, J., *Datiranje glagoljskih tekstova*, Radovi Staroslavenskog instituta 1, 1952, str. 18—33.
13 *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1, 1955, str. 384—7.
14 Bonifačić—Rožin, N., *Zidine Zvonimirova i Baščanska ploča*, Krčki zbornik 1, 1970, str. 181—200.
15 Bratulić, J., *Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti*, Kritika 13, 1970, str. 465.
16 Hercigonja. E., *Srednjovjekovna književnost, Povijest hrvatske književnosti*, 2, str. 115.
17 Fučić, B., *Baščanska ploča kao arheološki predmet*, Slovo 6—8, Vajsov zbornik, 1957, str. 247—262.
18 Crnčić, I., *Književnik* II, 1865, str. 20.

Mirjana STRČIĆ

NOVIJI PRILOZI O BAŠĆANSKOJ PLOČI

Od god. 1853. (P. J. Šafarik, **Památhy hlaholského písemnictví**, Prag 1853), kada se Bašćanska ploča prvi put pojavila u literaturi, do danas, o tome je našem najznačajnijem glagoljskom spomeniku napisano mnogo; opsežan je već i broj bibliografskih jedinica — radova koji su isključivo vezani za Bašćansku ploču, da se i ne govori o literaturi u kojoj je problematika Bašćanske ploče tretirana manje ili više uzgred, opširnije ili kraće. Napraviti bibliografiju svih tih radova bio bi, stoga, zamašan poduhvat, u svakom slučaju vrlo koristan. U ovom svom radu ograničila sam se na pregled literature o Bašćanskoj ploči u zadnjih deset godina; broj radova na koji sam naišla nije malen, pokazuje da je interes za ovaj spomenik naše kulture i povijesti općenito jednako živ, da o ploči i nakon stotinu i više godina još uvijek ima što da se kaže, pa i da se — kao kuriozitet — uoči kako u ponekom izdanju nema riječi o Bašćanskoj ploči — tamo gdje bi joj trebalo biti mjesto. Neki od radova koje navodim bazirani su na ranije već objavljenim rezultatima istraživanja pojedinih autora, neki su potpuno nova saznanja, a na više se mjesta osvrćem na vijesti o ploči u izdanjima gdje te vijesti i očekujemo, ali nas interesira opseg osvrta ili ugao iz kojeg se Bašćanska ploča posmatra.

—o—

Kada bi se krenulo kronološki, u zadnjih deset godina prvi je nastao rad Vjekoslava Štefanića: **Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika** (Slovo, časopis Staroslavenskog instituta, poseban otisak iz br. 18—19, Zagreb 1969). No, tome bi radu i inače valjalo dati prvenstvo, s obzirom na golem Štefanićev udio u proučavanju Bašćanske ploče i na činjenicu da je Štefanićevo čitanje teksta podloga od koje najčešće kreću suvremeni znanstvenici različitih usmjerenja u svome pristupu problematici vezanoj uz nju.

Iako je ovaj rad prvi put štampan 1966. godine (**Prvobitnoto slovensko pismo i najstarija glagolska epigrafika,** »Slovenska pismenost. 1050 godišnina na Kliment Ohridski«. Naroden muzej, Ohrid — Skopje), na našem jezičnom području puni je odjek mogao naći tek nakon objavljivanja u »Slovu« 1969. godine. Bašćanska ploča našla je mjesto u ovom Štefanićevu radu i kao jedan od naših najstarijih epigrafskih spomenika, i kao jedan od izvora za autorovu paleografsku studiju o glagoljici. Štefanićevo viđenje cjelokupne problematike oko Bašćanske ploče poznato je iz njegova priloga u »Enciklopediji Jugoslavije« (izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb 1955, sv. I, str. 384—387), a rad o kojem je ovdje riječ obuhvaća samo neke aspekte problema u vezi s Bašćanskom pločom. Opisujući naše najstarije epigrafske spomenike, Štefanić stavlja Bašćansku ploču nakon Plominskog natpisa, Valunske ploče i Krčkog natpisa, ističući važnost historijskih, jezičnih i paleografskih elemenata na tome našem najznačajnijem glagoljskom spomeniku. Štefanić ponavlja svoje mišljenje o ploči kao kamenom kartularu, još jednom potvrdivši i stajalište da ploča nije direktno datirana niti je mogla biti klesana u više navrata, suprotstavljajući se Hammovu datiranju sa 1077. godinom i njegovoj postavci da ploča nije nastala odjednom (J. Hamm, **Datiranje glagoljskih tekstova,** Radovi Staroslavenskog instituta, br. 1, Zagreb 1952, str. 5—72). Štefanić potvrđuje svoje datiranje ploče oko 1100, ne prihvaćajući pri tome mišljenje da je godina bila uklesana na ploči, nego dolazeći do datuma indirektno, na osnovu povijesnih, fonetskih i paleografskih elemenata. Paleografska analiza također ne odudara od one provedene u »Enciklopediji Jugoslavije«, jedino je nešto više istaknut prodor ćirilske grafije u glagoljsko pismo na hrvatskom području, pa onda i na Bašćanskoj ploči, što se u prvom dijelu članka tumači općenitije prodorom grčko-ćirilskih znakova u glagoljicu, te utjecajem Bizantskog Carstva na Balkan (na hrvatskom području bizantske Dalmacije). Uz rad je priložen i glagoljski tekst ploče u čitanju Vjekoslava Štefanića, te ćirilska transliteracija teksta.

—o—

Iste, 1969. god. izašla je i prva knjiga edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti« u izdanju Matice hrvatske i »Zore« u Zagrebu — »Hrvatska književnost srednjeg vijeka« sa Štefanićevim predgovorom: **Hrvatska pismenost i književnost srednjega vijeka** (str. 3—62). U poglavlju s podnaslovom »Historijski pregled« Štefanić uzima Bašćansku ploču kao argumenat za postavku da su se neki od učenika Ćirila i Metodija vjerojatno prebacili na bizantske posjede u sjevernoj Dalmaciji (Cres, Lošinj, Krk), s obzirom na to da se upravo na kvarnerskom području najjače ukorijenila glagoljica (str. 7). U poglavlju s podnaslovom »Epigrafika« autor samo kraće dotiče Bašćansku ploču, datirajući je — prema ranijim svojim radovima — oko 1100. godine, te ponavlja raniju postavku da je Bašćanska ploča »neke vrste kameni kartular«, povezujući je ovdje s Jurandvorskim ulomcima.

U daljem sadržaju knjige uvršten je tekst Bašćanske ploče u latiničkoj transliteraciji prema čitanju Vjekoslava Štefanića u »Enciklopediji Jugoslavije«, a u uvodnom tekstu pred samom pločom i u bilješkama čitaocu su pružene najvažnije napomene o ploči, opet prema Štefanićevu prilogu u Enciklopediji.

—o—

Prilozi historičarke Nade Klaić o Bašćanskoj ploči dokazuju kako je najnovija historiografija još uvijek zainteresirana za Bašćansku ploču iz nekih drugih aspekata, da o njoj još uvijek nije rečeno sve, te da podaci s ploče — jezičaru i paleografu manje zanimljivi — za povjesničara mogu biti polazište za rješavanje još uvijek tamnih ili problematičnih mjesta iz starije hrvatske povijesti.

Osnova za pristup N. Klaić Bašćanskoj ploči njezin je rad **Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči. (U povodu priloga M. Moguša, Riječ-dvije o Bašćanskoj ploči, Kolo, 4, 1967)** objavljen u »Vjesniku« bibliotekara Hrvatske, god. XV, br. 1—2, Zagreb 1969, str. 1—14. Iako se po naslovu vidi da je rad nastao o povodu Moguševa priloga, autorica zapravo polemizira s Josipom Hammom, na čije se postavke Milan Moguš uglavnom oslonio. Sporni je momenat za autoricu Hammovo datiranje početnog teksta ploče sa 1077. godinom i njegova postavka da je tekst klesan po dijelovima, u više navrata, te — na osnovu Hammova čitanja — Moguševi argumenti po kojima ploča nastaje za Zvonimirova života. Isto tako i Mogušev pokušaj da točnije odredi mjesto Bašćanske ploče među diplomatičkim spomenicima autorica smatra promašenim, i u odnosu na Šišićevo (Priručnik izvora hrvatske historije I, Zagreb 1914) i na Štefanićevo (Enciklopedija Jugoslavije) tumačenje. Iako se najveći dio ovog rada odnosi na primjedbe diplomatičke prirode, N. Klaić upustila se i u kraću paleografsku analizu dokazujući cjelovitost teksta ploče, suprotno Hammovu mišljenju. Oslanjajući se na Štefanićevo čitanje u »Enciklopediji Jugoslavije«, pristupa diplomatičkoj analizi samo Držihina dijela teksta, smatrajući da Dobrovitov dio nema nikakve osnove za to da bi ga se moglo smatrati diplomatičkim spomenikom. U daljoj, iscrpnoj analizi, N. Klaić dokazuje da ni Držihin zapis nije nikakav diplomatički sastav — ni vladarska isprava, ni kartularski zapis, ni dalmatinska isprava, nego jednostavan zapis o darovanju (po tome otpada i Štefanićeva mogućnost navođenja svjedoka na Bašćanskoj ploči kao dalmatinskoj ispravi, i — još više — Hammova postavka o svjedocima — potpisnicima). Svoju postavku da Bašćanska ploča nije diplomatički izvor autorica potkrepljuje detaljnom analizom invokacije i minacije (sankcije) za koje su raniji istraživači smatrali da su ih našli na ploči. Po N. Klaić, invokacija na Bašćanskoj ploči nije nikakva diplomatička formula, već naprosto običaj redovnika da zazove u pomoć Boga, a uporednom analizom sankcija u našim ispravama autorica zaključuje da na Bašćanskoj ploči nema ni sankcije klasičnog smisla — Držihina prijetnja (to nije prijetnja Zvonimira, vladara!) naprosto nema tu funkciju. Daljom diplomatičkom analizom N. Klaić dokazuje da Bašćanska ploča nije mogla biti datirana na početku teksta, potvrđujući tako Štefanićevo mišljenje, ali suprotno Štefaniću veli da ploča formalno ne spada ni u kartulare. Isto tako, po mišljenju Nade Klaić za ploču nije mogao postojati nikakav latinski predložak.

Prilazeći, konačno, ovom spomeniku iz Jurandvora s općeg historijskog stajališta, autorica ploču posmatra kao izvanredan povijesni dokumenat o Zvonimiru i političkoj povijesti Kvarnera na prijelazu iz XI u XII stoljeće uopće. Osobito joj je značajno da Bašćanska ploča potvrđuje Zvonimirovu vlast u jednom dijelu nekadašnje bizantske Dalmacije, što će podvući i u kasnije objavljenim radovima. Za historičare je interesantan i prilog N. Klaić diskusiji oko »krajine« spomenute na ploči, koja je inače u novijoj historiografiji uzvitlala dosta prašine (Miho Barada, Marko Kostrenčić, Bogo Grafenauer) i problem sv. Mikule i Otočca s ploče, također sporan u historiografiji (V. Štefanić, Vjekoslav Klaić, Ivan Ostojić). Zanimljiva je i diskusija Nade Klaić o putu glagoljaštva otoci—kopno, te problem točnijeg određivanja vremena u kojem benediktinci prihvaćaju slavensku liturgiju.

—o—

U **Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku** (Zagreb 1971), kao sintetičkom i obimnom radu, Bašćanskoj je ploči Nada Klaić posvetila odgovarajući prostor i mjesto. U osmom poglavlju (»Procvat kulture«), s podnaslovom »Glagoljica, slavenski liturgijski i hrvatski književni jezik« (str. 395—408) autorica se, uz ostale starije glagoljske spo-

menike (Valunska ploča, Plominski, Grdoselski i Krčki natpis), najviše zadržava na Bašćanskoj ploči. Uz fotografiju originala jurandvorskog spomenika, u knjigu je uvrštena glagoljska rekonstrukcija ploče prema Vjekoslavu Štefaniću, te njezina latinička transliteracija (str. 404 i 405). U bilješci ispod teksta i fotografije autorica je — u kraćoj verziji — sažela svoju polemiku s Hammovim čitanjem ploče iznesenu u spomenutoj studiji »Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči«, te ponovila najvažnije zaključke iz toga rada. U samom tekstu o ploči, N. Klaić ističe njezino značenje za historiografiju, makar da historijski sadržaj teksta nosi još uvijek niz nerazjašnjenih mjesta. I ovdje je vidljivo da kao historičara N. Klaić osobito interesiraju rasprave oko ličnosti kneza Kosmata i »krajine« kojom je vladao, a naznačeno i je nerješeno pitanje »Mikule v Otočci«, koje je — poput ostalih — detaljnije zahvatila u prethodnoj studiji. I ovdje, kad je riječ o političkoj povijesti, Nada Klaić ističe da je »Zvonimir zaista jedini hrvatski kralj čija je vlast zajamčena na dotad bizantskim otocima Krku i Osoru« (str. 378), za što je Bašćanska ploča jedan od najrječitijih dokaza.

—o—

I u **Izvorima za hrvatsku povijest do 1526. godine,** Zagreb 1972, ista je autorica na str. 86 priložila tekst Bašćanske ploče, te i na ovom mjestu — uz opće podatke o ploči — istakla važnost ploče kao dokaza »da je Zvonimir zaista vladao Markom Dalmatinskom, odnosno jednim dijelom Donje Dalmacije«.

—o—

U novijoj literaturi o Bašćanskoj ploči sasvim se izdvajaju radovi Nikole Bonifačića Rožina, koji donose potpuno novu koncepciju u čitanju samoga teksta ploče. God. 1952. Josip Hamm je donio dosta originalnih rješenja u čitanju, no ni njegova se gledišta ne izdvajaju u tolikoj mjeri od ranijih koliko je to slučaj s Bonifačićem Rožinom. Prvi Bonifačićev rad izašao je 1970. god. u prvom svesku »Krčkog zbornika« Povijesnog društva otoka Krka pod naslovom: **Zidine Zvonimirova i Bašćanska ploča** (str. 181—198). Njegove vrlo smione postavke odnose se na čitanje petog i šestog retka ploče, te na dio završnog reda — »Mikula v Otočcu«, po kojima on cijeli tekst vezuje isključivo za teritorij otoka Krka. Suprotstavlja se tako svim autoritetima u čitanju ploče, a njegovo čitanje čini izlišnim cijeli niz diskusija u hrvatskoj historiografiji. Naime, u petom i šestom retku ploče do sada su čitana imena župana, odnosno svjedoka Zvonimirova darivanja, a »Mikula v Otočci«, shvaćen kao samostan, izazivao je dosta sporova u historiografiji, kao i »krajina« koja se spominje u tekstu. Bonifačić kreće — kao rođeni Krčanin, iz Punta, koji dobro poznaje svoj rodni otok i stručnjak je za narodni život i običaje — potpuno novim putem; sva eventualna sporna mjesta na ploči u njegovoj se verziji čitanja rješavaju na osnovu krčke toponomije. Na mjestu imena župana, Bonifačić čita toponime, sporna »krajina« po njemu je sâm otok Krk, a eventualni samostan Sv. Mikula (Nikola) u njega postaje samo lokalitet na Krku.

Naime, sporni peti i šesti redak, po Bonifačiću, sadrže redom nazive lokaliteta koje je opatija sv. Lucije u Jurandvoru dobila uz poznatu »ledinu«, a sintagmu »Mikula v Otočci« Bonifačić čita kao »cikula v otočci« — pastirski stan s pasištem na zemljištu s kojeg otiče (otače se) voda; dakle, opet lokalitet. Svoje postavke Bonifačić vrlo rječito dokazuje usmenom predajom na otoku i povijesnim potvrdama, pokazavši vanrednu inventivnost. Autor povezuje Bašku, Sv. Luciju, s terenom današnje vrbanske općine preko lokaliteta Zvonimirov (očita identičnost s imenom Zvonimir!) i »mirišća« na tom području, za koje postoje i povijesne potvrde. Opatija sv. Lucije u Jurandvoru mogla je od Zvanimira (Zvonimira) dobiti zemljište na području Vrbnika (potvrda: lokalitet imenom Opatija), jer su Vrbničani sve do početka XIX st. davali »davak« opatiji. Upravo na zemljištu koje sasvim određeno definira Bonifačić pronalazi potvrde za nazive lokaliteta što ih čita na mjestu imena župana-svjedoka, a lokalitet »cikula v otočci« također bi bio na terenu Zvonimirova. Iz Bonifačićeva pristupa Bašćanskoj ploči valjalo bi ukazati i na njegovo mišljenje da ploča nije klesana odjednom; po njemu, Dobrovitov dio teksta mogao je nastati oko 1118. godine, u vrijeme Dujma prvog Krčkog kneza, kada se Krk već nalazio pod vlašću Venecije.

—o—

Drugi je rad Nikole Bonifačića Rožina **Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku** (poseban otisak iz »Zbornika za narodni život i običaje« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 45, Zagreb 1971, str. 137—155). Ovaj je članak nastao nakon priloga u »Krčkom zborniku«; plod je daljeg autorova ispitivanja arhivske građe te skupljanja novih etnografskih i toponomastičkih podataka koji se odnose na vijesti što ih je dao u svome spomenutom prvom radu o Bašćanskoj ploči. U tekstu je Bonifačić točno locirao posjed koji je Zvonimir darovao Sv. Luciji, potvrdivši svoje postavke iz prvog članka vrlo opširnom analizom toponima i paralelnom analizom sačuvane arhivske građe. Iako vrlo opširan, ovaj Bonifačićev članak ne mijenja osnovne koncepcije njegova čitanja Bašćanske ploče iz prvog teksta; novi primjeri i proširena saznanja samo potvrđuju i obogaćuju njegove ranije postavke.

—o—

Među radovima Branka Fučića nastalim u proteklih deset godina samo se jedan odnosi na Bašćansku ploču direktno, no više je njegovih priloga u kojima se na nju poziva. Podnaslov »Bašćanska ploča« može se naći u njegovu radu: **Najstariji hrvatski glagoljski natpisi** (Slovo, časopis Staroslavenskog instituta, poseban otisak iz br. 21, Zagreb 1971, str. 237—242); prilog je sinteza Fučićevih radova na ploči, a ujedno ima i karakter osnovnog izlaganja o saznanjima o ploči općenito. Uz latiničku transliteraciju teksta ploče, autor je priložio i grafičku rekonstrukciju crkvene pregrade Sv. Lucije, čiji je dio Bašćanska ploča, te popis najnužnije literature o ploči od 1853. do 1969. godine (29 jedinica). U općim napomenama o ploči autor ukazuje na teškoće na koje su u čitanju nailazili znanstvenici od Šafarika do Bonifačića Rožina, locirajući sporna mjesta u tekstu, te se — u najznačajnijim detaljima — zadržava na razlikama u čitanju u pojedinih autora. U daljem tekstu ističe prvorazrednu vrijednost ploče kao izvora za nacionalnu političku i kulturnu povijest, za povijest hrvatskog jezika i razvitak glagoljice, podvlačeći elemente koji su u literaturi o Bašćanskoj ploči istaknuti. U zaključnom dijelu članka Fučić potvrđuje svoju postavku da je Bašćanska ploča bila lijevi plutej na crkvenom septumu u jurandvorskoj Sv. Luciji, te ističe da je tekst morao biti uklesan u jednom navratu, suprotno Hammovoj postavci. Slaže se s tezom da tekst ploče nije bio datiran, te potvrđuje regionalnu tipičnost oblikovanja pluteja za Krk i Hrvatsko primorje, za koju nalazi potvrdu na Bašćanskoj i Senjskoj ploči.

—o—

Pod naslovom **Najstariji glagoljski natpis** (»Istarska Danica« 1972, Zagreb — Pazin 1971, str. 117—127; tiskano i kao poseban otisak u vidu brošurice) B. Fučić je, kraće i bez znanstvenog aparata, donio osnovne i najvažnije podatke o najstarijim hrvatskim glagoljskim natpisima na području Istre i Hrvatskog primorja. Bašćanskoj ploči je i ovdje posvećeno najviše mjesta, na str. 117—120, dok su ostali natpisi zabilježeni sasvim kratko. Ovaj Fučićev tekst — s obzirom na namjenu — pisan je popularno, te ne donosi ništa novo u odnosu na prethodno navedeni njegov rad o Bašćanskoj ploči; možda bi se moglo samo uočiti da je sporni »Mikula« s ploče ovdje obilježen kao »crkva ili samostan ili posjed Sv. Nikole«, a za »Otočac« se veli da je »vjerojatno neki predio na samom otoku Krku, možda u Vrbanskom polju« (str. 119).

—o—

Više podataka o Bašćanskoj ploči iz novijeg razdoblja nalazimo u još dva Fučićeva rada: **Jurandvorski ulomci** (Krčki zbornik, br. 3, Krk 1971, str. 157—175) te u radu **Senjska ploča** («Senjski zbornik«, br. 5, str. 121—131). I o Jurandvorskim ulomcima, i o Senjskoj ploči sažetiji prikaz nalazimo u netom navedena dva Fučićeva rada. U prilogu o Jurandvorskim ulomcima u »Krčkom zborniku«, u kojem dolazi do zaključka da su ti ulomci dio ploče koja je morala biti desni plutej septuma u Sv. Luciji, Fučić se morao osloniti i na svoja ranija proučavanja Bašćanske ploče — osobito na rad **Bašćanska ploča kao arheološki predmet** (»Slovo«, 6—8, Zagreb 1957, str. 247—262). Po njemu, ova druga ploča produžavala je tekst iz samostanskog kartulara započet na Bašćanskoj ploči, a nastavljen u istoj, stereotipnoj maniri, što proizlazi iz ulomka s brojem I, koji je početak toga natpisa. Detaljnom paleografskom analizom B. Fučić i Bašćansku ploču i Jurandvorske ulomke datira istim razdobljem — početkom XII stoljeća. Ipak, u odlomku rada **Najstariji hrvatski glagoljski natpisi** koji se odnosi na Jurandvorske ulomke nazire se tračak sumnje u čvrstoću postavki iz 1971. godine — Fučić ondje postavlja mogućnost umanjene uvjerljivosti da su obje ploče ista kompozicijska cjelina crkvenog septuma — zbog nešto većih slova na Bašćanskoj ploči, a i zbog različitosti morfologije nekih slova koja se ponavljaju na obje ploče.

—o—

U prilogu **Senjska ploča** Branko Fučić analizira senjski nalaz i s paleografskog i s umjetničko-povijesnog aspekta, pronalazeći frapantne sličnosti na Senjskoj i Bašćanskoj ploči: obje su bile pluteji na septumu, obje su na istom stupnju razvoja glagoljskog pisma, na obje je uklesan gotovo istovjetan ukrasni motiv ložice pa je — po Fučiću — vrlo vjerojatno »da su obje ploče — Bašćanska i Senjska — potekle iz iste radionice ako ne i iz iste ruke« (str. 130). Postavljena je mo-

gućnost da je Senjska ploča eventualno nešto mlađa zbog dosljednije uglate stilizacije slova, ali autor ostavlja otvorenom mogućnost da je to posljedica klesareva udjela. U spomenutom radu **Najstariji hrvatski glagoljski natpisi** Fučić je nešto sigurnije ustvrdio da je Senjska ploča od Baščanske ploče mlađa, smještajući je u XII stoljeće.

—o—

Ivan Ostojić u prilogu **Benediktinska kulturna baština na otoku Krku** (»Krčki zbornik«, br. 1, str. 235—254), zainteresiran za prisustvo benedikanaca na Krku i za njihovo kulturno značenje općenito, također nije mogao mimoići Baščansku ploču. Uz poznate, opće napomene koje iznosi o ploči, Ostojić osobito podvlači neke povijesne podatke koje ona potvrđuje ili opovrgava. Odbijajući mogućnost da su se benediktinci u našem primorju pojavili još u prvoj polovini IX stoljeća, i to kao neki import s romanskog zapada, Ostojić u njima gleda monahe glagoljaše — učenike ili nasljednike učenika Metodija naseljene na Krku — koji su tek na urgiranje papa i crkvenih sabora prihvatili benediktinsku regulu, najkasnije do druge polovine XII stoljeća, a Baščanska ploča dokumentira njihov preobražaj u drugoj polovini XI stoljeća. Za Ostojića, dalje, nema dvojbe da je »Mikula v Otočci« samostan sv. Nikole u ličkom Otočcu, a podatak s ploče da je Sv. Nikola sa Sv. Lucijom činio cjelinu, za njega i jeste »putokaz da su prvi svetolucijski monasi došli na Krk preko Like sa slavenskog sjevera, a ne s romanskog zapada« (str. 238). S čisto povijesnog aspekta, i za ovog autora — kao i za ostale — bitno je da Baščanska ploča dokazuje da je Krk ulazio u okvire hrvatskog kraljevstva; dalje, ona opovrgava tezu nekih historičara da su hrvatski kraljevi bili neprijatelji glagoljice i narodne liturgije. U svakom slučaju, Baščanska ploča je najočitiji dokaz da je glagoljica »najznačajniji nacionalnokulturni spomenik što su ga krčki benediktinci ostavili na čitavom Krku« (str. 238).

—o—

Najnoviji rad posvećen problematici našeg najpoznatijeg srednjovjekovnog spomenika članak je Josipa Bratulića **O čitanju Baščanske ploče**, objavljen u puljskom časopisu za kulturu, književnost i književna pitanja »Istra«, XVI, 1—2, 1978, str. 28—36. Već se iz naslova vidi kojoj je problematici u vezi s Baščanskom pločom posvećen Bratulićev članak, te u njemu nalazimo, vremenskim redoslijedom, prikazane pokušaje pojedinih znanstvenika da odgonetnu tekst ploče. Tako Bratulić rekapitulira, zapravo, znanstveni interes za ploču od Kukuljevićeva prijepisa koji je poslan Šafariku 1853. godine, preko prvih interesa Franje Račkoga za ploču, do prvih Črnčićevih neuspjelih pokušaja čitanja natpisa i njegova čitanja objavljena u »Književniku« 1865. godine. J. Bratulić citira dio teksta što ga je pročitao Črnčić, a zatim prelazi na ponovni interes F. Račkoga za ploču i donosi prijepis teksta onako kako ga je Rački pročitao 1875. godine. Kraće se osvrnuvši na ponovno Črnčićevo vraćanje tekstu nakon čitanja F. Račkoga, autor članka samo ovlaš spominje Geitlera, Jagića, Strohala, s obzirom na to da njihovo bavljenje problematikom Baščanske ploče nije bitnije utjecalo na samo čitanje teksta. U okviru oživljenoga zanimanja za historiografiju 30-ih godina XX st. Josip Bratulić izdvaja rad Vjekoslava Štefanića na jurandvorskom dokumentu iz tih godina, te njegov članak u »Hrvatskoj enciklopediji« o ploči, podvukavši da Štefanić zapravo u čitanju kombinira Račkoga i Črnčića, iako odlučnije ističe sumnjivije pročitana mjesta i predlaže neka svoja rješenja. Dalje, J. Bratulić ističe hrabrost J. Hamma koji u pristupu ploči nije opterećen mišljenjima dotadašnjih autoriteta. Uz detaljniji osvrt na Hammove inovacije, autor članka prilaže i cijeli tekst ploče u Hammovu čitanju. Konačni Štefanićev tekst ploče uvršten u »Enciklopediju Jugoslavije« i u ediciju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« Josip Bratulić smatra temeljem za istraživanje poruke teksta. Na kraju članka, autor se osvrće i na novije pokušaje čitanja ploče što ih je u nekim spornim mjestima s pozicije krčke toponimije predložio Krčanin N. Bonifačić Rožin, te napominje da bi se spominjanu ledinu moglo potražiti i izvan krčkog teritorija. Uz to, autor ukazuje i na svoje pokušaje i nastojanje Eduarda Hercigonje da se tekstu ploče priđe i kao književnoj umjetnini, a ne samo s aspekta širih povijesnih i općenito kulturnih interesa.

—o—

Nadovezujući se na zadnje obavijesti iz priloga Josipa Bratulića, ovdje osobito i ističem taj noviji pristup Baščanskoj ploči, koji — uz uobičajeni lingvistički, kulturno i nacionalno-povijesni ili paleografski — otkriva potpuno novo značenje ovoga spomenika naše kulturne baštine.

Josip Bratulić u članku: **Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti** (Kritika, br. 13, Zagreb 1970, str. 465) i Eduard Hercigonja u knjizi **Srednjovjekovna književnost** (»Povijest hrvatske književnosti«, sv. 2, Sveučilišna naklada Liber i »Mladost«, Zagreb 1975, str. 484) prilaze Baščanskoj ploči i s književnokritičkog aspekta, pronalazeći u tekstu ploče vrijednosti po kojima ona ulazi i u krug umjetničkih interesa. Bratulić je tekst ploče, osobito drugi dio, rastavio na ritmičke jedinice od četiri ili šest slogova, naglasivši na taj način ritam kao jedan od zakona lijepa govorenja, dok je E. Hercigonja u svojem povijesnom pregledu tekst Baščanske ploče u više navrata naznačio kao »samousmjeren, estetički nesumnjivo funkcionalan, iskaz« (str. 37), uočavajući u njemu karakteristike »retoričkog, molitvoslovnog stiha« (str. 144), «ritmičko pulsiranje, tempo fluidnost njegove tekstovne strukture«, pa se, po svemu, Baščanska ploča »otkriva kao književna poruka, estetički ostvaraj« (str. 115). Ritmičku uvjetovanost teksta Baščanske ploče Josip Bratulić je naglasio i u članku **Najstarija hrvatska poezija i začinjavci** (Dometi, III, 9, Rijeka 1970, str. 93).

—o—

God. 1976. pokrenut je u Baški »Bilten baščanskog područja« (prestao je izlaziti 1978. godine), pa se moglo očekivati da će se u njemu pojaviti i koji napis o Baščanskoj ploči. Zaista, u br. 4, god. II, 1977, u rubrici »Iz našeg kraja« (str. 23) Vinko Dorčić je pod naslovom **Baščanski natpisi. (Inscriptiones Bescanae)** u pregledu natpisa na historijskim spomenicima, crkvama i ostalim zgradama u Baški na prvo mjesto stavio Baščansku ploču. Dorčić je o ploči donio standardne, poznate podatke, a uvrstio je u članak i tekst ploče i njezin prijevod. Autor veli da je Baščanska ploča najstariji glagoljski spomenik hrvatskog jezika, a tekst ploče dijeli u četiri dijela: 1. zapis opata Držihe u kartulari samostana sv. Lucije, kojim je zaprimljena isprava kralja Zvonimira iz god. 1078, 2. izvadak iz latinske isprave kralja Zvonimira iz god. 1078, 3. zapis Dobrovitov u ljetopisu samostana sv. Lucije, 5. dodatak o samostanu sv. Nikole i sv. Lucije.

Isti autor još se jednom osvrnuo na Baščansku ploču u članku Baščanska ploča i Valunski natpis (»Bilten baščanskog područja«, god. III, br. 5, Baška 1978, str. 19), uspoređujući ova dva naša glagoljska spomenika, ali ističući primarnu važnost Baščanske ploče na nizu područja.

—o—

Autor Mihovil Bolonić u dva navrata dotakao se u zadnje vrijeme i problema Baščanske ploče, u okviru širih tema koje je obrađivao. U radu **Stoljetne veze krčkih i senjskih glagoljaša** (»Senjski zbornik«, br. 6, Senj 1975, str. 81—139) dokazujući da je — uz krčku biskupiju — i senjsko-modruška biskupija bila među najvažnijim žarištima glagoljice (Senj, Novi, Bribir, te središte u Lici i Krbavi), autor je potražio izvorište veza između ova dva centra. Pri tome je na prvom mjestu morao istaći Senjsku ploču, pa se tom prilikom osvrnuo na radove Ante Glavičića i Branka Fučića (osobito ovog posljednjeg) o Senjskoj ploči; s obzirom na to da su oba autora, pri tome Fučić mnogo iscrpnije, povlačila paralelu s Baščanskom pločom, M. Bolonić ukazuje na njihove zaključke, osobito na mogućnost, koju je prema nizu sličnosti postavio Fučić, da su obje ploče klesane u istoj klesarskoj radionici. S obzirom na to da se Krk i Senj tada nalaze u istoj, krčkoj biskupiji, postaje jasnije na koji su se način učvršćivale veze između glagoljaša na otoku i kopnu (str. 90—91).

Drugi Bolonićev rad — **Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša** (»Bogoslovska smotra«, XLV, br. 1, Zagreb 1975, str. 97—116) — također dotiče Baščansku ploču u okviru šire problematike. Naime, s ciljem da čitaoca upozna s materijalnim stanjem glagoljaša i glagoljaške crkve na Krku, autor navodi darovnice i isprave koje su izdane u njihovu korist od najstarijih vremena. Pri tome, jasno, polazi od Baščanske ploče kao najstarije takve darovnice, pa Bolonić prihvaća ploču kao »neke vrsti kameni kartular« (str. 98), a u cijelom tekstu koji se odnosi na Baščansku ploču (str. 98— —99) najinteresantnije je zamijetiti da je Bolonić — prvi u literaturi koju sam pregledala — prihvatio Bonifačićevo čitanje teksta Baščanske ploče, proširivši tako darovanje Sv. Lucije ne samo na poznatu »ledinu« nego i na ostale lokalitete koje navodi N. Bonifačić Rožin.

—o—

Po tematici Bolonićevu je radu slična studija Eduarda Hercigonje **Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljaštva od 12. do polovine 16. stoljeća** (»Croatica«, god. II, sv. 2, Zagreb 1971, str. 7—100). No, autor se Baščanske ploče dotiče samo ovlaš (str. 17).

—o—

Među povijesnim pregledima tiskanim zadnjih godina u svakom se slučaju moglo očekivati i osvrti na Baščansku ploču. Tako o njoj — uz Kločev glagoljaš — nalazimo kraću noticu i u **Povijesti Hrvata Otokara Keršovanija**, koja je nastala prije drugog svjetskog rata, ali je štampana u Rijeci 1971. godine. Notica je data u okviru naznačene »Prve teme (do 1102. godine)« u Keršovanijevu nacrtu za pregled kulturnog stanja (str. 16).

U **Ilustriranoj povijesti Hrvata** (u izdanju »Stvarnosti«, Zagreb 1971, str. 15) priložena je fotografija Bašćanske ploče, a na str. 56 sasvim kratak tekst o Zvonimirovu darivanju, te podatak da je Baščanska ploča jedan od najstarijih hrvatskih glagoljskih spomenika, s imenom i titulom kralja Zvonimira prvi put napisanim hrvatskim jezikom.

Autori M i h o v i l B o l o n i ć i I v a n Ž i c R o k o v u svome povijesnom pregledu **Otok Krk kroz vijekove,** Zagreb 1977, u poglavlju »Naša glagoljska baština« daju osnovne podatke o Bašćanskoj ploči, stavljajući njen nastanak u prijelaz XI—XII st. i povezujući je s Jurandvorskim ulomcima, a obilježivši je kao svojevrsni kartular. U poglavlju posvećenom Baški, razmatrajući crkveno ustrojstvo na cijelom bašćanskom području, autori su se u još jednom navratu pozvali na Bašćansku ploču, iznoseći podatke o opatijskoj crkvi sv. Lucije u Jurandvoru (str. 388—389).

God. 1975. preštampan je u »Otočkom ljetopisu Cres—Lošinj«, sv. 2, tekst L e a K o š u t e **Glagoljaši i glagoljica na Cresu i Lošinju,** koji je objavljen još 1952. godine u »Riječkoj reviji« br. 1, i u kojem je registrirana i Baščanska ploča.

Dalje, na primjer. S t e p h e n G a z i, **A History of Croatia,** Philosophical Library, New York 1973, na str. 332 dotiče se Bašćanske ploče, dajući u jednoj rečenici najosnovnije podatke (pogrešno, ipak, locirajući crkvu u selo Baška na otoku Krku), što svjedoči da ima podataka o jurandvorskom spomeniku i u novijoj literaturi stranog porijekla.

Kada se registrira i ovaj podatak, začuđuje činjenica da u **Istoriji Jugoslavije,** »Prosveta«, Beograd 1972, autora I v a n a B o ž i ć a, S i m e Ć i r k o v i ć a, M i l o r a d a E k m e č i ć a i V l a d i m i r a D e d i j e r a, Bašćanska ploča nije spomenuta.

Bašćani nisu mogli propustiti da ne spomenu svoj veliki spomenik u prikazu budućeg, uglavnom, ekonomskog razvoja svoga užeg rodnog kraja. U sv. 8 »Krčkog zbornika« Povijesnog društva otoka Krka, Krk 1976, Bašćanska ploča je također registrirana, i to na dva mjesta — u »Kratkom pregledu povijesti« bašćanskog područja (str. 55) te u poglavlju s podnaslovom »Glagoljica« (str. 71). Isti tekst je objavljen i u posebnom izdanju Povijesnog društva otoka Krka, sv. 2, **Baščansko područje. Smjernice razvoja,** Krk 1976.

—o—

Z l a t k o V i n c e u radu **Od Baščanske ploče do Kačića i Reljkovića** (Forum, god. XV, knj. XXXII, br. 10—11, Zagreb 1976, str. 781—838) ne bavi se posebno problematikom Bašćanske ploče, kako bi se to po naslovu moglo pomisliti. Rad je, zapravo, rekapitulacija osnovne jezično-književne i pravopisne problematike iz povijesti hrvatskog književnog jezika; Bašćanska ploča samo je početna granica autorova razmatranja.

Pri kraju ove godine, 1978, kojom zaključujem ovaj pregled literature o Bašćanskoj ploči, tiskana je knjiga Z v a n a Č r n j e **Kulturna povijest Hrvatske. Eseji i panorame,** I, II i III, Rijeka 1978. U širokoj građi koju autor obuhvaća, Bašćanskoj ploči nije moglo biti dano više mjesta. Na str. 122 nalazimo fotografiju ploče, a u poglavlju »Demokratska poruka glagoljaštva« (str. 121—162) Črnja je, uz najosnovnije podatke, istakao da Bašćansku ploču »možemo smatrati obrascem tadašnjega hrvatskog književnog jezika« (str. 152).

I, na kraju, mogu ovdje navesti i neke od leksikona koji su izašli u promatranom razdoblju. Tako »Enciklopedijski leksikon mozaik znanja«, Interpress, Beograd 1972, tom 1, **Srpskohrvatski jezik,** na str. 39 posvećuje Bašćanskoj ploči više od polovine stupca; sažeto su prikazani svi važniji momenti u vezi s pločom — povijesno-kulturno značenje, opis ploče, jezična, glasovna i grafijska analiza — ukratko, za jedan leksikon vrlo iscrpno. Međutim, u petom tomu istog izdanja — **Istorija** (Beograd 1970), Bašćanskoj ploči posvećen je samo tekst koji ovdje prenosimo u cjelini: »Baščanska ploča, najstariji glagoljski spomenik; pisan oko 1100. godine. Naziv je dobio po mjestu Baški na ostrvu Krku. Tekst ni do danas nije sasvim rastumačen, a ono što je prevedeno, dosta je nesigurno i neprovereno.« (str. 66).

T v r t k o Č u b e l i ć u **Književnom leksikonu. Osnovni teorijsko-književno pojmovi i bio-bibliografske bilješke o piscima.** III nadopunjeno i prošireno izdanje, Zagreb 1972, na str. 48, korektno upoznaje čitaoca s najosnovnijim podacima o ploči.

—o—

Bašćanska ploča registrirana je i u drugim popularnijim izdanjima; tako, na primjer, o njoj pišu ili je spominju i razna turistička ili slična izdanja: I v a n K a t u š i ć **Das Kroatische Küstenland. Reisefürer,** Naprijed, Zagreb 1971; L e t i c i j a Š u l j i ć, **Insel Krk, Inselführer Krk.** Ferien-Biblioteke, Band 12, Rijeka 1977, P e t a r S t r č i ć, **Krk,** Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1978.

—o—

Na kraju ovog osvrta na priloge o Bašćanskoj ploči u našoj najnovijoj literaturi valjalo bi ukazati i na članke u kojima se problematizira pravopisno pitanje pisanja naziva ploče kao Bašćanska ili Baščanska. Diskusija se povela nakon 1970. godine, nakon izlaženja prvog broja »Krčkog zbornika« Povijesnog društva otoka Krka; **U uvodnoj riječi** tada je glavni urednik P e t a r S t r č i ć gotovo indignirano uzviknuo: »Spomenik takvog značenja kakva je Bašćanska ploča nazivaju nam 'Baščanskom'!« »Krčki zbornik, br. 1, Krk 1970, str. 1), potičući od tada praksu pisanja oblika bašćanski. Nakon toga objavljeno je više članaka — bilo onih koji se odnose direktno na Bašćansku ploču, bilo onih koji u principu rješavaju problem pisanja toponima, etnika i ktetika u nas, s obzirom na to da u našem pravopisu nije dokraja raščišćena situacija u tome pogledu, te da i među jezičarima — stručnjacima ima dosta proturječnih mišljenja.

U »Jeziku«, časopisu za kulturu hrvatskog književnog jezika, takvih je priloga dosta; tako je cijeli broj 1 »Jezika«, god. XXII, Zagreb 1974—1975, posvećen temi toponima, etnika i ktetika u književnom jeziku. Dva se članka u tome broju direktno odnose na Bašćansku ploču V i n k o D o r č i ć, **Baščanski ili bašćanski?** (str. 2—3) i S t j e p a n B a b i ć, **Razlozi za baščanski i bašćanski** (str. 4). U istom godištu »Jezika«, u broju 3, nalazi se članak K a r l a J u r i š i ć a **Jedno je baščanski, a drugo bašćanski** (str. 90); isti je autor dotakao problem odnosa baščanski—bašćanski i u radu **Nazivi naselja Makarskog primorja (Prvi spomen i značenje), Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju 28—30. rujna 1969,** Makarski zbornik I, Makarska 1970, str. 83—119 (na str. 88 razlikovanje Baške Vode od Baške na Krku).

Časopis »Jezik« u dva se još navrata vraćao istom problemu; tako L j u d e v i t J o n k e u članku **Standardizacija imena mjesta** (god. XXIII, br. 2, str. 33—36) na str. 36 ukazuje na svoje viđenje problema odnosa toponima Bašćanska Draga i ktetika Bašćanska ploča, a S t j e p a n B a b i ć u prilogu **Prezimena, toponimi, etnici i ktetici u književnom jeziku** (god. XXIII, br. 5, str. 139—144) ne dotiče direktno problem baščanski — bašćanski, ali pokušava doći do jedinstvenog principa u tretiranoj problematici.

Kad je riječ o nazivu glagoljskog spomenika iz Sv. Lucije u Jurandvoru, do nedoumice dovodi proturječnost u našem pravopisu i praksi: u književnom, dakle štokavskom glasovnom sustavu od glasa k glasovnim promjenama može nastati samo Č, pa, prema tome, od Baška — baščanski; s druge strane stoji pravilo da se toponimi, etnici i ktetici u književni jezik unose u onom obliku kojim se služi stanovništvo određenog područja, pa bi — prema čakavskom, krčkom izgovoru — morao opstati oblik bašćanski. Situaciju otežava dugo prisustvo štokavskog oblika Baščanska ploča u literaturi, a s druge strane nastojanje samih Krčana, Bodula, u novije doba da se ime spomenika nastalog na njihovu tlu piše u svome izvornom obliku, pogotovo kada za slične slučajeve i pravopis određuje izvorni, narodni oblik. Pri svemu je simptomatično dvoje: nikoga, čini se, ne smeta ime Bašćanska Draga; drugo, komocija rođenog štokavca koji smatra da ne mora učiti književni jezik i navika stečena iskustvom iz starije literature da našu ploču vidi kao Baščansku ploču uzroci su opredjeljivanja za taj oblik. Zaboravlja se pri tome da je oblik Baščanska ploča ušao u literaturu u vrijeme procesa formiranja i učvršćivanja hrvatskog književnog jezika na bazi štokavskoga dijalekta, kada se principijelno odbacivalo sve ono što bi moglo ugroziti jedinstvo tek stečene književne norme, pogotovo ono što dolazi iz odbačenih dijalekata, čakavskog i kajkavskog.

—o—

U ovome pregledu propuštena su neka izdanja iz proteklih deset godina u kojima je bilo osvrta na Bašćansku ploču; međutim, iz priloženoga je pregleda dovoljno očito da interes za nju u današnjoj literaturi — popularnoj, stručnoj i znanstvenoj — ne jenjava. S druge strane, ovaj pregled ukazuje i na potrebu da se na jednom mjestu sakupi kompletna literatura o Bašćanskoj ploči, a bilo bi korisno pomišljati i na mogućnost da se u jednoj knjizi pretiskaju najvažniji radovi o tome najpoznatijem glagoljskom spomeniku naše kulturne baštine.

Mirjana STRČIĆ

Ulomci*

Slijedeći primjer kraljevske darovnice kralja Zvonimira, koji je bogato obdario svojim posjedima benediktinsku opatiju Sv. Lucija u Baški,[889] imućniji otočani, a kasnije i knezovi Frankopani, darivali su krčke crkve i glagoljaše. Prvi od njih, „slavni Dragoslav", darovnicom od god. 1100. daje crkvi Sv. Vid „ku sazida od svoih vlastitih dobar i va svoih zemlah..." – „vse svoe zemle toliko oratne koliko pasišća...vse svoe kuće i drugo blago toliko stabilo koliko mobilo..." Na kraju navedene isprave Dragoslav ostavlja po svojoj smrti crkvu Sv. Vid sa svim posjedima svojim sinovima Stjepanu, Vidu i Mavru i njihovim baštinicima te kćeri Projeti. Ako bi pak oni ostali bez potomaka onda „...da gre rečena crikva kapitulu i crikvi s(vetoga) Stipana od Dobrina, ka e sada i ka bude naprida".[890] O vrijednosti i veličini darovane zemlje piše I. Jelenović, da je „...teško reći bi li je mogao obići ni u jednom danu".[891] Ta „dota" crkve Sv. Vid bila je kasnije povećana i drugim dobrima. Tako je crkvi – uz navedeno – pripadalo i jedno zemljište „u Solinskoj"[892] i zemljište zvano „Berda".[893] Prema jednoj kasnijoj ispravi krčkog biskupa Donata a Turre od 16. studenoga 1501., knez Ivan Frankopan dao je crkvu Sv. Vid s njezinom dobrima ladanjskom kaptolu u Dobrinju, i to pred nekih pedeset godina.[894] Crkva Sv. Vid i kasnije je doista uvijek pripadala seoskom kaptolu u Dobrinju.[895]

. . . .

[889] BAŠĆANSKA PLOČA je jedan od najstarijih spomenika hrvatsko–glagoljske pismenosti, u kojem se prvi put spominje ime hrvatskog kralja na krvatskom jeziku. O Bašćanskoj ploči vidi više ŠTEFANIĆ, HKSV, 69–70. A. o njenom čitanju, kao literaturu vidi: BRATULIĆ, J., O čitanju Bašćanske ploče, Istra, 1–2, 1978, 28–36.

[890] KUKULJEVIĆ, str. 315; ŠURMIN, str. 428; usp. ŠTEFANIĆ, Povijest crkve sv. Vida kraj Dobrinja, KK 1939, 39; ISTI, GROK, 70.

[891] JELENOVIĆ, Ivan, „Dota" crkve sv. Vida, KK 1939, 46–50.

[892] BAK, Catastico, 288.

[893] Usp. ŠTEFANIĆ, GROK, 42.

[894] Isto, 72.

[895] Usp. HERCIGONJA, n. dj., 17–18.

. . . .

* Iz: *Otok Krk kolijevka glagoljice*

. . . .

A) Kameni spomenici

Otok Krk obiluje kao malo koje drugo hrvatsko područje ne samo glagoljskim rukopisima već i kamenim spomenicima (epigrafima) od kojih neki potječu čak iz 11. stoljeća i predstavljaju najstarije potvrde glagoljskog pisma i narodnog jezika u hrvatskim krajevima. Zato nije slučaj da su se upravo na Krku sačuvala dva takva spomenika stare hrvatske riječi i pisma, i to Krčki natpis i Bašćanska ploča, koji uz Valunsku ploču i Plominski natpis spadaju među najstarije sačuvane glagoljske spomenike.

Prvi od njih, *Krčki natpis*, nađen je u samom gradu Krku a odnosi se na zidanje jedne od benediktinskih opatija u gradu. Na sačuvanom fragmentu ploče, široke 52 cm i visoke 29 cm, razabiru se 34 slova od kojih su dva sasvim oštećena i nečitljiva. Ostala su slova prilično čitljiva. Ipak se iz tih slova ne da sa sigurnošću pročitati ništa suvislo, osim *„zida... opat'"*. Slova su obla i odgovaraju slovima Bečkih listova (12. st.), Grškovićeva apostola (12. st.), a neka odgovaraju čak tipovima Kijevskih listića (10. st.). Sve to svjedoči o starini ploče i govori da je starija od Bašćanske ploče, pa stručnjaci (Deitler i drugi) prebacuju njezin postanak u 11. stoljeće, što odgovara i činjenici da je baš u tom stoljeću osnovan jedan od tri benediktinska samostana u gradu Krku.[1491 a]

Drugi takav spomenik je opće poznata *Bašćanska ploča* (194 x 73 cm), nastala na prijelazu u 12. stoljeće (180–1100). Zajedno s tri odlomka druge takve ploče iz benediktinske crkve Sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške ona predstavlja svojevrsni kartular crkve odnosno opatije Sv. Lucije, koji se nastavljao i na drugoj ploči. U prvom dijelu Bašćanske ploče opat Držiha svjedoči da je kralj Zvonimir (Zvanimir) darovao Sv. Luciji „ledinu", dok u drugom stavku opet Dobrovit izjavljuje da je s devetero svoje braće sagradio crkvu za vrijeme kneza Kosmata. Budući da je ploča nešto oštećena, tekst je na više mjesta nečitljiv pa zato postoje i razna tumačenja kao i datiranja.[1492] Prema V. Štefaniću „Bašćanska ploča je jedan od najstarijih spomenika hrvatsko-glagoljske pismenosti. Važan je dokumenat za povijest pisma i jezika, dokazuje da je Kvarnersko područje bilo u granicama Zvonimirove Hrvatske, u njoj nalazimo prvi put potvrđeno hrvatsko ime na hrvatskom jeziku".[1493] A i I. Milčetić, govoreći o Bašćanskoj ploči, zaključuje: „To je doista čast i dika otoka Krka".[1494]

[1491 a] ŠTEFANIĆ, Opatija 22–23; ISTI, HKSV 7. Natpis se čuva u kaptolskoj kući u Krku – P. Franolića 11.

[1492] Usp. BRATULIĆ, n. dj. Pokušali su je pročitati I. Kukuljević, F. Rački, I. Crnčić, V. Jagić, V. Štefanić, J. Hamm i drugi, a u najnovije vrijeme Bonifačić Nikola Rožin u KZ I (1970), 181–200.

[1493] ŠTEFANIĆ, HKSV 69–70.

[1494] MILČETIĆ, Otok 26.

U Jurandvoru nađena su još četiri kamena ulomka, tzv. *Jurandvorski* ulomci I., II., III. i IV., od kojih su I. i II. nađeni god. 1864. (I. Crnčić), a III. i IV. – 1957. god. (B. Fučić). Prvi ulomak, na kojem je također sačuvano ime kralja Zvonimira u hrvatskom obliku (Zv'nimir), V. Štefanić ocjenjuje kao spomenik „iz XII stoljeća",[1495] a na drugom mjestu kaže da je „najmanje iz XII stoljeća".[1496] Isto vrijedi i za ulomak II. Budući da su slova III. i IV. ulomka klesana identičnom tehnikom, a vjerojatno čak i od iste ruke, datiraju se kao i I. i II. Svi ovi ulomci dijelovi su iste grafičke cjeline, a najvjerojatnije i iste materijalne cjeline.[1497]

. . . .

1495 ŠTEFANIĆ, Opatija, 72.

1496 Isto.

1497 Opširnije o Jurandvorskim listićima vidi FUČIĆ, Jurandvorski ulomci, KZ III, 157–175 i tamo navedenu literaturu.

. . . .

MJESTO GDJE JE NAĐENA »BAŠĆANSKA PLOČA«

»Baščanska ploča« nađena je u Baški na Krku. Baška se nalazi na južnom dijelu otoka Krka u prostranom zaljevu. Nekada se pod Baškom razumijevao kaštel na brežuljku Sv. Ivana nad današnjom Baškom. Najstariji stanovnici ovoga kraja bili su Iliri i to pleme Japodi. Ilire su svladali Rimljani, i tako je otok Krk bio u vlasti Rimskog carstva. Prigodom seobe naroda dolaze amo Hrvati, ali je na temelju mira u Aachenu god. 812. otok Krk dio temata Dalmatiae u vlasti Bizantskog carstva. Poslije Baška pripada hrvatskoj državi, tu vladaju krčki knezovi Frankopani, a god. 1480. pada otok Krk pod Veneciju. Mletačka vlast traje do mira u Campo Formiju god. 1797. Poslije Napoleonove Ilirije dolazi vlast Austrije, a poslije I. svjetskog rata dolazi Baška u vlast Jugoslavije.

Ime Baška spominje se u povijesti prvi put god. 1248. u latinskim izvorima kao Besca, a u hrvatskim dokumentima kao Baška prvi put god. 1375. Kaštel Baška bio je spaljen za rata između Venecije i ugar.-hrv. kralja Ludovika I. god. 1380. Tada su stanovnici stali silaziti niz brežuljak i tako su došli do mora, gdje je prva kuća na moru sagrađena god. 1529. Ona nosi na pragu rimski broj I. i latinski natpis: PAX HUIC DOMUI ET OMNIBUS HABITANTIBUS IN EA (Mir kući ovoj i svima nastanjenima u njoj). Ime Baška dolazi od imena obližnjeg brda Bag (od lat. pagus), jer je po tome obližnja draga Bagska draga, Bažka draga ili Baška draga, od čega dolazi supstantiv Baška.

Baška ima više historijskih znamenitosti. U Zaroku nalaze se ruševine pavlinskog samostana sv. Kuzme i Damjana utemeljene darovnicom kneza Ivana Frankopana god. 1455. Crkvica sv. Mihovila na brežuljku usred polja sagrađena je god. 1500. Crkvica sv. Marka sagrađena je nad prekrasnim rimskim mozaikom god. 1514. Župna crkva sv. Trojice podignuta god. 1723, čuva u sebi renesansnu sliku »Zadnje večere« od Jakova Palme Mlađeg. (1544—1628), sliku fiorentinske škole »Bogorodica sa svecima i anđelima« od Marka Marziala (1431—1507), sliku krčkog majstora Frana Juričića iz god. 1724, koja prikazuje krunjenje Bogorodice, i dragocjen drveni triptih iz crkvice sv. Mihovila, koji je izrađen god. 1562. Na Puljani u Crkvici sv. Antuna nalazi se slika sv. Antuna od hrvatskog slikara Celestina Medovića (1859—1920). Isti je slikar izradio i dvije slike za crkvu Majke Božje Goričke, ka

kojoj se ide preko 237 stepenica. Te slike prikazuju sv. Anu i sv. Obitelj.

Nedaleko Baške kraj sela Jurandvora nalazi se historijska crkvica sv. Lucije, koja nam je sačuvala dvije dragocjenosti, i to glavni oltar i Baščansku ploču. Crkvica sv. Lucije sagrađena je prije 1100. Njezin glavni oltar je najveća dragocjenost otoka Krka, to je drveni poliptih, djelo majstora Luke i Ivana, sinova Paola Veneziana iz 14. stoljeća. Oltar sliči bizantinskom ikonostasu u originalnom gotskom okviru, a čuva se sada u biskupskom dvoru u Krku.

Baščansku ploču našao je mjesni klerik Petar Dorčić, kasniji baščanski župnik, god. 1851. Ploču je prvi pročitao kanonik Ivan Crnčić, a potpuno čitanje dao je dr Franjo Rački god. 1875, dok je najnovije izmjene dao domaći sin prof. Vjekoslav Štefanić god. 1965. Ploča je duga 197 cm, visoka 99 cm, a ispisana je s 13 redaka glagoljice. Njezin tekst na današnjem hrvatskom jeziku glasi:

> —1100. U IME OCA I SINA I SVETOGA DUHA. JA OPAT DRŽIHA PISAH OVO O LEDINI KOJU DADE ZVONIMIR, KRALJ HRVATSKI, U SVOJE DANE SVETOJ LUCIJI. I SVJEDOK MI ŽUPAN DESIMIR KRBAVE, MRATINAC U LUCI, PRIBINA POSLANIK U VINODOLU I JAKOV NA OTOKU. I TKO TO POREČE, NEKA GA PROKUNE BOG I 12 APOSTOLA I 4 EVANĐELISTA I SVETA LUCIJA, AMEN. A TKO OVDJE ŽIVI, NEKA MOLI ZA NJIH BOGA. JA OPAT DOBROVIT SAZIDAH OVU CRKVU SA SVOJOM BRAĆOM DEVETORICOM U DOBA KNEZA KUZME KOJI JE VLADAO SVOM KRAJINOM. A BIJAŠE U TO VRIJEME MIKULA U OTOČCU SA SVETOM LUCIJOM ZAJEDNO.

Bašćanska ploča je isprava pisana na kamenu, u kojoj razlikujemo 4 dijela: 1) Citat opata Držihe iz kartulara samostana sv. Lucije, 2) Izvadak iz latinski pisane isprave kralja Zvonimira iz god. 1078, 3) Citat opata Dobrovita iz ljetopisa samostana sv. Lucije, 4) Dodatak o zajedničkoj upravi samostana sv. Nikole u Otočcu i samostana sv. Lucije kod Baške.

Značenje Baščanske ploče je veliko:

1) To je naš nastariji spomenik pisan hrvatskim jezikom,
2) Tu se spominje prvi put hrvatsko ime na hrvatskom jeziku,

3) Ona je dokaz da je otok Krk bio dio hrvatske države,
4) Dokazuje upotrebu glagoljice u javnom životu,
5) Dokazuje da je kralj Zvonimir darivao i benediktince glagoljaše,
6) Dokazuje suvremeno uređenje i organizaciju hrv. države.

Baščanska ploča stajala je u crkvi sv. Lucije do god. 1934, a onda je predana na stalno čuvanje Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu.

Baška na Krku razvijala se do god. 1909. kao ribarsko, pomorsko-trgovačko i poljoprivredno mjesto koje je imalo znatan broj trgovina i obrtnika. Kako mjesto posjeduje prekrasnu 1600 m dugu plažu, to je Emil Geistlich, direktor »Narodne politike« u Pragu, zapazio sve prednosti Baške za mogućnost turističkog razvoja u mjestu. On je proveo u Pragu veliku reklamu, propagandu i publicitet za Bašku, i tako od 1909. počinje turistički razvoj Baške. God. 1970. posjetilo je Bašku 19.350 turista i to 12.444 strana i 7.006 domaćih kupališnih gostiju.

Baška imade sve preduvjete za povoljan turistički razvoj i napredak. To joj omogućuje njezina prekrasna plaža i njezina odlična izvor-voda. Već je uređena asfaltirana cesta po čitavom otoku Krku, stalni trajekt vezuje otok s kopnom, već radi aerodrom Rijeka na otoku, a sa mostom koji je pri završetku gradnje imat će Baška u budućnosti još veće mogućnosti za svoj najpovoljniji turistički razvoj.

Dr Vinko Dorčić

Alojz CRNIĆ

GORSKI KOTAR U KNJIŽEVNOSTI*

Koliko god današnji Gorski kotar nema dugu ni bogatu povijesnu, pa ni kulturnopovijesnu ni književnu prošlost — ipak ga stjecajem okolnosti njegova položaja u bliskom, neposrednom susjedstvu sjevernoga Hrvatskog primorja i feudalnog posjedovanja Frankopana i Zrinskih možemo za početak jedino smjestiti i u najstariji kulturnopovijesni okvir toga hrvatskog sjeverozapada, kojemu on pripada i najstarijim slojem stanovništva,

Makar je taj dio slike goranske kulturnopovijesne prošlosti taman, makar se ne razaznaju pojedinosti — nesumljivo je istovrsnoga sastava kao i njezini bliski, raspoznatljivi dijelovi u sjevernom Hrvatskom primorju: Vinodol, Grobnik, pa vjerovatno i Kastavština.

NAJSTARIJA SLAVENSKA PISMENOST. Najstarija hrvatska narodna i kulturnopovijesna spona je i najpouzdanija — trajući do naših dana. To su najstarije slavensko i hrvatsko pismo i pismenost: glagoljica i staroslavenski, pa hrvatski crkvenoslavenski jezik, na kojem se upravo u Gorskom kotaru kao dijelu područja Modruško-senjske biskupije, najduže vršila služba bojža u crkvi.

Glagoljicu su sastavili slavenski apostoli, misionari Konstantin — Ćiril i Metod, rodom iz Soluna, sredinom devetoga vijeka, i na jedno slavensko — makedonsko narječje iz okolice Soluna preveli crkvene knjige istočnog obreda. Po nalogu svog, bizantskog cara Mihajla i na poziv moravskoga kneza Rastislava krenuli su među Slavene da ih pokrštavaju i poučavaju u kršćanskoj vjeri na njihovu jeziku. Glagoljica i svim slavenskim narodima razumljiv jezik na kojem se čitala služba božja širila se iz Moravske dalje u Panoniju i među Južne Slavene — sve do sjevernog Hrvatskog primorja, na njegove otoke i u Istru.

Glagoljica i služba božja na staroslavenskom jeziku plod je povijesno-prostorno-političkih odnosa između isočne i zapadne državno-crkvene vlasti, očitujući se u težnji za prevlašću istočne, carigradske, i zapadne, rimske crkve, u prvo vrijeme političkih nastojanja bizantskih vladara i vrhovnih crkvenih poglavara da ovladaju Slavenima duhovno i politički što dalje i dublje na sjevero- i jugozapad. Raskolom istočne, carigradske, i zapadne, rimske crkve mijenjala su se i značenja tih nastojanja i njihova snaga, pa su i prvobitne zamisli o slavenskom pismu i bogoslužju u Južnih Slavena dobivale nova, u prvom redu nacionalna obilježja.

Još za života Metodova rimska crkva, germanski i latinski biskupi sa zapada, sjevera i juga osporavali su, pobijali, zabranjivali i glagoljicu i bogoslužje među Slavenima na narodu razumljivom jeziku — pretpostavljajući mu kao jedini pravi liturgijski jezik — latinski i obredne knjige na tom jeziku. Ali to im nije potpuno uspjelo, makar se glagoljaštvo povuklo tek na neka, pretežno primorska područja Hrvatske: u sjevernu Dalmaciju, sjeverno Hrvatsko primorje s Likom i Krbavom — sve do

• • • • • • • • • • • • • • • • •

* Iz: *Gorski kotar*

Baščanska ploča, iz 11. stoljeća, jedan od najstarijih spomenika glagoljice i starohrvatsko-crkvenoslavenskog jezika

Kupe, obuhvaćajući dakle i cijelo područje današnjega Gorskog kotara, na otoke Krk, Cres, Lošinj, Rab, Pag i dalje prema Zadru, te u samu Istru.

Vatroslav Jagić o tome piše:

»Mnogo bi glagoljaštvo i u crkvi i u državi bilo unaprijeđeno, da su hrvatski kraljevi i knezovi, župani i vlastela, onako prigrlili slavensku knjigu kao što su to učinili bugarski i srpski vladari, jedan Simeon ili Stefan Nemanja. No u njih ne bijaše te snage da bi bili mogli odoljeti uticaju Rima i starih kulturnih tradicija rimske Dalmacije. Na svu sreću sačuvalo se nešto narodnog života u autonomnim općinama, više seoskim negoli gradskim, te se našlo nekoliko aristokratskih porodica (Frankopani, Zrinski i dr.), koje su poštivale glagoljsko pismo i glagoljsku knjigu. Ovako ćemo uz crkvu s njenim književnim potrebama naći još nešto glagoljice u općinskim pismima, sudskim ispravama, pravnim poveljama i zakonskim ustanovama. To je i sva sadržina hrvatskog glagolizma.«

Na jadranskoj obali i otocima u prvom redu — hrvatsko narodno svećenstvo — popovi, pa i biskupi glagoljaši, i sâm narod — stoljećima su žilavo i uporno branili ovu svoju tekovinu — makar im se zarana osporavala na crkvenim saborima, pa su u toj borbi izmislili i svetojeronimsku legendu, da je tobože sv. Jeronim, rodom Hrvat, autor glagoljice i prijevodâ njihovih liturgijskih knjiga na staroslavenski. Oni su se tako tu, na jadranskom graničnom pojasu, najbolje branili i obranili od romaniziranja i potalijančivanja. Koliko je glagoljica u tom pogledu značila u Istri i Julijskoj krajini — vidi se i po tome što su poslije prvoga svjetskog rata i nakon rapalskog ugovora, po kojem su ti krajevi pripali Italiji, talijanski fašisti palili glagoljske knjige i uništavali glagoljske kamene spomenike — napise po crkvama, htijući iskorjeniti to prastaro hrvatsko kulturno nasljedstvo i tako poravnati put potalijančivanju Istre.

Tisuću i više godina Hrvati su se na ovom našem području borili za upotrebu glagoljice i staroslavenskog jezika u crkvi: od Grgura Ninskoga do Josipa Jurja Strossmayera i Franje Račkoga. A onda je, u naše dane, tiho, bez otpora, gotovo zaboravom nestala starohrvatsko-crkvenoslavenska liturgija — iz onoga istoga glavnog razloga zbog kojega je i stvarana, potrebe da liturgija bude narodu razumljiva.

Na području bivše senjsko-modruške, današnje riječko-senjske biskupije glagoljica se u liturgiji ugasila temeljem zaključaka II vatikanskog koncila, održanog godine 1965, da se liturgija drži na suvremenim narodnim jezicima.

S obzirom na kulturno-povijesno, slavensko i hrvatsko prastaro narodno obilježje i vrijednosti — neprestano nam se nameće pitanje da li su morale i smjele ovako postupiti s glagoljicom u Gorskom kotaru crkvene vlasti, i nije li štogod za nju mogla učiniti i naša društvena zajednica?

PRVI PISANI SPOMENICI. Nesumnjivo je otok Krk bio jedna od kolijevki upotrebe narodnog jezika i glagoljice u crkvi i javnom životu. O tome svjedoči i splitski arhiđakon Toma sredinom trinaestog stoljeća u svom djelu *Historia Salonitana* — povijesti solinske tj. splitske crkve — porugljivo govoreći o glagoljašima s otoka Krka, njihovu poslanstvu papi u Rim da im dozvoli staroslavensko bogoslužje.

Na Krku je nađen jedan od naših najljepših, najstarijih i najvrednijih glagoljskih spomenika — *Baščanska ploča* — u crkvici sv. Lucije kraj sela Jurandvora blizu Baške. Po ovoj darovnici hrvatskog kralja Zvonimira, uklesanoj na ploču od vapnenca, saznajemo da su tada sjeverojadranski otoci bili hrvatski, te da se na njima, kao i na obalama sjevernog Hrvatskog primorja, a svakako i u njihovu zaleđu, pisalo glagoljicom, koja imade već hrvatske, uglate odlike.

NADA KLAIĆ

JOŠ JEDNOM O BAŠČANSKOJ PLOČI KAO IZVORU ZA VLADANJE KRALJA ZVONIMIRA

Neosporna je činjenica da je Baščanska ploča (BP) najdragocjeniji izvor za izučavanje vladanja kralja Zvonimira i to za razdoblje prije krunidbe u Solinu. Do te je spoznaje došla tek najnovija historiografija i to tek tada kad joj je pošlo za rukom protumačiti najvažnije podatke s BP. Ipak ćemo u ovom prilogu pokušati ispravljanjem jednoga mjesta na ploči pokazati kako je BP zaista vrijedan izvor za političku povijest Hrvata u XI stoljeću.

Najprije da se podsjetimo:

Za Zvonimirovu vladavinu prije dolaska na hrvatsko-dalmatinsko prijestolje 1075. g. bilo je nekoliko izvornih podataka kojima se do nedavno nije u historiografiji poklanjala osobita pažnja. Najviše smutnje izazvao je tekst **Bečke ilustrirane kronike** (BK), prema kojem je kralj Dalmacije Zvonimir poslao poslanike svome šurjaku Gejzi i kralju Salamonu, moleći ih da mu pomognu protiv Karantanaca koji su zauzeli Dalmatinsku marku. Izvor tvrdi dalje da su kralj i vojvoda doista skupili vojsku, pošli u Dalmaciju i čitavu je vratili Zvonimiru. Zvonimir je nato, u znak zahvalnosti, bogato obdario svoje rođake.[1]

Ovaj je podatak bio historiografiji posljednjih godina tako zagonetan, da u njegovu tumačenju nije bilo nikakve sloge. Štoviše, niti dosljednosti kod istih pisaca. Mislimo, u prvom redu, na M. **Baradu**[2] koji je najprije 1932. g. pobijao F. **Šišića** teorijom o tzv. slavonskom dukatu ili vojvodini, odnosno banatu. To je područje koje je, kako je Barada tada mislio, zauzeo Zvonimir s pomoći svojih rođaka. Taj se dukat nalazio »između Drave i Gvozda«.[3]

[1] I. **Szentpétery**, Scriptores rerum hungaricarum I, Budapest 1937, str. 363—364. »Misit itaque rex Zolomerus Dalmacie, qui sororius Geyse erat, nuncios ad regem Salamonem et ducem Geysam et rogavit eos, ut propria persona eorum contra adversarios suos, scilicet Carantanos ipsum adiuvarent, qui tunc marchiam Dalmacie occupaverat (!). Rex igitur et dux collecto exercitu iverunt in Dalmaciam et ablatam sibi restituerunt integre. Regi ducique dona regalia ac pretiosa pallacia, aurum et argentum multum donavit«.

[2] Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća, VHAD L, Split 1932.

[3] M. **Barada**, n. dj., str. 170.

Međutim, kad se M. Barada 1952. g. vraća na tumačenje istih podataka, onda bez ustručavanja poistovjećuje Dalmatinsku marku s »hrvatskom krajinom« odnosno s — Hrvatskom! Prema tome, šutke prelazi preko svoje teorije o slavonskoj vojvodini iz 1932. g. koju tom prilikom niti ne spominje.[4]

Stvarajući svoju teoriju o slavonskom dukatu M. **Barada** se donekle oslanjao na F. **Šišića** koji također nije bio dosljedan, ali je jednom ipak ustvrdio da je Zvonimir bio ban »u zemlji na sjeveru od Gvozda do kranjsko-karantanske međe i Drave«, a drugi puta je po njemu Dalmacija BK »hrvatska država uopće«![5]

Na drugom sam već mjestu pokazala da je M. **Barada** mimoilazio mišljenje Lj. **Hauptmanna** iz 1929. g., iako su sumnje koje su mučile Hauptmanna pri tumačenju Historijskog atlasa mogle i za njega biti vrlo poučne.[6]

Kad se u najnovijoj historiografiji razvila rasprava o BP, ponovno su zabačeni kao bezvrijedni podaci u Dalmatinskoj Marci (Grafenauer), pa sam bila primorana u posebnom prilogu ustati u obranu podataka BK. Mislim da mi je pošlo za rukom dokazati da je Dalmatinska marka zaista postojala. Čitav niz fragmentarnih podataka dao se složiti u skladnu cjelinu koja je dala »obrise nove političke jedinice u sedmom deceniju XI st.«.[7] Historiografija je, dakle, prerano odbacila podatke BK. No, takvo rješenje problema stvorilo je i mogućnost da se odgovori na pitanje odakle i kako dolazi Zvonimir na hrvatsko prijestolje. Sada se tek moglo tvrditi da su Arpadovići pomogli svome rođaku osvojiti jedan dio Bizantske Dalmacije i hrvatske države. Zato sam takvo mišljenje i zastupala u svojoj »Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku«.[8]

Kako sam, međutim, u ranijim radovima riješila pitanje Krajine i Dalmatinske marke, nisam se više vraćala niti na problem Baradina slavonskog dukata ili banata. No, drugim riječima, znači da nisam posebno postavljala pitanje kakav je bio opseg Zvonimirove vlasti prije nego što je 1075. g. okrunjen u Solinu za hrvatsko-dalmatinskog kralja. Tada, tj. 1971. g., činila mi se opravdanom pretpostavka da je Zvonimir u trenutku, kad mu Arpadovići pomažu do Dalmatinske marke, već bio — **ban**. »Ovu pretpostavku čini vjerojatnom druga činjenica, koja ne može biti slučajna: upravo 1070. god. Zvonimir se prvi put spominje kao ban u dvije zadarske isprave«.[9] Postavila sam zatim pitanje: »nisu li možda Arpadovići pomogli svome rođaku ne samo da proširi svoju vlast na jedan dio prekogvozdanske Hrvatske i Bizantske Dalmacije nego i da se domogne banske časti u Hrvatskoj. Nije li Zvonimir bio nametnut Krešimiru IV«?[10]

Gornji citati iz moje »Povijesti Hrvata« nedvojbeno su svjedočanstvo da sam pitanje Zvonimirovog vladanja prije 1075. g., unatoč novina koje sam u njega unijela, ostavila stvarno — otvorenim! Nastojat ću zato u ovom pri-

[4] Vidi o tome N. **Klaić**, Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike, Zgod. časopis XIX—XX, 1965—1966, str. 125 i d.

[5] F. **Šišić**, Povijest Hrvata u doba narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 527—528.

[6] N. **Klaić**, n. dj., str. 126—127.

[7] N. dj., str. 138.

[8] N. dj., str. 379—380.

[9] N. dj., str. 379.

[10] N. dj., str. 379—380.

logu osvijetliti neke probleme i, bude li mi to moguće, izići iz kruga dosadašnjih nedoumica.

Na tom putu valja najprije riješiti:

I. Problem Baradina Slavonskog dukata ili banata.

Najslabija strana Baradine teorije o stvaranju slavonske vojvodine tridesetih godina XI st. jesu dva izvora kojima se služio, a koji su dosta nepouzdani. Prvi je tzv. **Fragment kronike** (FK)[11] koji se pripisuje Ivanu Goričkom i koji hrvatska historiografija uglavnom zabacuje.[12] U tom je izvoru opisan način na koji je 1031. g. došao u ruke hrvatskog vladara zapadni dio Slavonije. Kroničar priča da je to bilo u doba kad su car Konrad I i kralj Stjepan I Arpadović sklapali mir, završivši rat u kojem je kralj Krešimir pomogao kralju Stjepanu. Krešimir je stoga za nagradu dobio zapadnu Slavoniju. Zatim izvor nastavlja: »Kao plod mira postavlja **Krešimir Godimira za bana«.** Da ove političke promjene ne bi izazvale sukobe u porodici Arpadovića, »filia Cresimiri futura uxor sive sponsa **Emerici ducis Sclavonie** declaratur«. No, Emerik iduće godine umire i ženidba propada, a **Petar** koji je postao **slavonskim vojvodom** zahtijeva Slavoniju kao miraz obećan Emeriku. Ipak, Sveti kralj (tj. Stjepan I), koji je volio mir, nije na to pristao jer je smatrao nepoštenim lišiti zaručnicu njezina prava. I Petar ga je poslušao. A kad je 1035. g. došlo do promjene na hrvatskom prijestolju i na njega je sjeo »Stjepan, koga naši zovu Žvan«, htjeli su ponovno Ugri da im se vrati Slavonija, ali kralj Stjepan I nije na to pristao. Za građanskog rata nakon Stjepanove smrti, u doba kad je car Henrik vraćao Petra na ugarsko prijestolje, **»Stephanus Croatiae rex,** Voiosclavus appellatus, montes Trivallos et Servios ad Drinum usque vastavit et **banum Prasca constituit«.** Pošto je novi vladar Andrija počeo skupljati kraljevska prava, postavio je **za slavonskog vojvodu** svoga brata **Adalberta** (Adalbertum fratrem ducem fecit Sclavonie), dok je za palatina postavio Rada. Obojica, dakle Adalbert (Bela) i palatin Rado »regem Croatiae coarctarunt, ei Sclavoniam ad veteres limites Zettine fluenti reduxerunt«. Kroničar dalje priča o smrti kralja Andrije, o ratu između Bele i Salamona i uspostavi Salamona na prijestolju. Kad su se Belini sinovi Gejza i Ladislav vratili iz Poljske, kamo su pobjegli pred njemačkom vojskom, sklopili su mir pod uvjetom da podijele vlast (ut due partes Salamoni, tertia ductum esset). Nato je 1064. g. Salamon u Pečuhu okrunjen. Neposredno nakon te vijesti čitamo i ovaj kroničarev tekst: »Eadem occasione **bano** Svinimir ducum sororem uxorem datam volunt et cum ea cessam Sclavonie partem, uti olim a Stephano rege data fuerat filie Cresimiri, sponse ducis Emerici. Reliquum Ladislaus habuit cum parte Hungarie usque ad Tisciam et Arabonam, ut essent in comitatu Crisiensi, multe memorie Ladislai. Affinitate hac Svinimir potens factus ad regnum Croatie pervenit, Ladislaus et Geysa ad coronam Hungarorum«.[13]

---

[11] Tekst FK vidi F. **Rački**, Documenta, str. 471—473.

[12] Vidi N. **Klaić**, n. dj., str. 29—31.

[13] »Dum sanctum Pannoniae totius regem cum exercitu petiisset Counradus imperator, Croatiae rex Cresimirus sanctum Stephanum adiuvit et XVI kal. Septembris victoriam habuerunt. In rei huius remunerationem, dum anno MXXXI Counradus cum Stephano per ambasiatores, Emerico adiuvante, paciscerentur, pars haec Sclavoniae, que regni erat Hungariae, nam pars a decennio Diogeni duci

Uzevši u obzir samo prvi dio FK i izdvojivši iz njega tek »točne pojedinosti«, M. **Barada** je ustvrdio da je »glavna misao (izvora) fakt, da Sv. Stjepan daje Slavoniju 'regi Croatiae' negdje tridesetih godina XI stoljeća«.[14] Zato je, — kako dalje tvrdi, tada »ustanovljen banat ili dukat slavonski«, te »od tridesetih godina XI stoljeća dalje postoji samostalna hrvatska oblast između Drave i Gvozda«, o kojoj ima još i drugih podataka. Za potvrdu svoga mišljenja Barada se poziva i na: 1. pismo nekoga svećenika wormskom biskupu Azeku iz 1035. g. i 2. na sprijeda spomenuti tekst BK. Unatoč tome Baradin konačan zaključak nije tako čvrst kako bismo očekivali, jer on brani »vjerojatnu pretpostavku« o samostalnoj hrvatskoj oblasti novim pretpostavkama, prije svega, onoj o Svetoslavovićima. Zvonimir je, također prema Baradi, Trpimirović koji iz Slavonije dolazi na hrvatsko prijestolje odmah nakon smrti Krešimira IV.[15]

Vrijednost, prema tome, Baradine teorije ovisi prije svega o pitanju:

II. Postoji li dukat ili banat slavonski u drugoj polovici XI st.?

Ne ulazimo na ovom mjestu u problem slavonskog dukata u cijelosti, kao niti u ocjenu FK, ponavljam, da je najslabija strana Baradine hipoteze upravo u poistovjećivanju banata s vojvodinom Slavonijom. Jer i izvor FK, kolikogod je i prema Baradi smušen i nepouzdan, ne tvrdi da su dukat i banat slavonski isti politički pojmovi. Iz teksta FK koji smo sprijeda naveli proizlazi jasno nastojanje autora FK da prikaže kako su Arpadovići bili — **duces Sclavonie!** Najprije je to Emerik, zatim Petar, dok napokon kralj Andrija ne postavlja u Slavoniji svoga brata Adalberta za vojvodu. I Ladislav je slavonski vojvoda i to u onom dijelu vojvodine koji je preostao kad je Zvonimir dobio svoj dio.

M. Barada nije zapazio da FK uvijek posebno govori **o banovima.** Njima daje pisac FK i posebno mjesto i posebnu ulogu. Prema podacima FK postavio je najprije ,u doba Stjepana I, hrvatski kralj Krešimir **bana Godemira** u onom dijelu Slavonije koji je njemu bio obećan. Ali, ostalo je samo na

---

Syrmensi parebat, a Culpe in Savum influentia per fluvium Trebes et campum luteum sive Czernitz ad Dravum usque regi Croatiae cessit. Tum episcopi croatensis iurisdictio ad Dravum extensa est; et Godimir, quasi fructus pacis, banus a Cresimiro declaratur. Haec amicitia cessioque ne civiles faciat sancto Stephano motus, filia Cresimiri futura uxor sive sponsa Emerici ducis Sclavoniae declaratur. Mors Emerici, sequente anno secuta, evertit connubium. Petrus pro Emerico titulum Sclavoniae ducis obtinuit, qui recuperare volebat Sclavoniam, dotis titulo datam, ut dicebatur, sponsae Emerici. Verum sanctus rex, quietis pacisque amans, iniquum censuit sponsam iure suo privare. Quare Petrus, ut magis pio regi complaceat, cathedralem sancti Petri Quinque Ecclesiis absolvit. Anno MXXXV altero, quem nostri Zeanum vocant, in regno Croatiae succedente et Stephani regis terras molestante, volebant Hungari, ut cessas partes Sclavoniae recipiat. Rex non convenire, respondit, praecipue dum bellum apertum non inferrent...

Postquam autem Henricus Petrum adniteretur reponere, Stephanus Croatiae rex, Voiosclavus appellatus, montes Trivallos et Servios ad Drinum usque vastavit et banum Prasca constituit...

Andreas rex, stabilito sibi regno, de recuperandis regni iuribus solicitus, Adalbertum fratrem ducem fecit Sclavoniae, Radus autem palatinum regni. Isti regem Croatiae coarctarunt, ei Sclavoniam ad veteres limites Zettinae fluenti reduxerunt...

[14] M. **Barada**, n. dj., str. 168.

[15] N. dj., str. 170—174.

dogovoru jer Emerik umire, a »Petar dobiva mjesto Emerika naslov slavonskog vojvode«. Novi hrvatski kralj Stjepan Vojislav vodi vojsku sve do »trivalskih i srpskih brda« i Drine i postavlja **za bana Prasku«.** Kad je, naprotiv, Adalbert postao slavonskim vojvodom, protjerani su iz Slavonije i hrvatski vladar i, očito, njegov ban. Nova situacija nastaje tek 1064. g., kad se, kako smo vidjeli, Salamon kruni u Pečuhu. Tada **ban Zvonimir** dobiva sa ženom i zapadni dio Slavonije.

Prema tome, **hrvatski su vladari**, po tekstu FK, uvijek kad im je to bilo moguće, **postavljali u slavonskoj vojvodini banove** te su na taj način nastojali zadržati za sebe zemlju između Drave i Save, odnosno Gvozda.

Međutim, netko bi mogao ustvrditi da je autor FK izmislio hrvatske vladare i njihove banove sa željom da pokaže kako su Trpimirovići u XI st. vladali i u Slavoniji. No, takvu se tvrdnju može i pobiti. Naime, u skriptoriju samostana sv. Krševana u Zadru nastalo je nekoliko **falsifikata** u kojima se također **spominju banovi o kojima govori i FK!** Naročitu vrijednost ima za pitanje o kojem ovdje raspravljamo tobožnja darovnica (nedatirana) Krešimira IV za posjed u Diklu,[16] a u njoj se spominju **petorica banova!** Naime, za Krešimira Starijeg i njegova sina Držislava bili su **Pribina** i **Godemir,** a za Držislavovih sinova i kralja Stjepana II trojica: **Gvarda, Božetek** i **Stjepan Praska.**[17]

Naročitu vrijednost ovim podacima o banovima daje činjenica da je kartular samostana sv. Krševana izvor koji je, koliko danas znamo, posve nezavisan od Fragmenta kronike, pa se ni u kojem slučaju ne mogu dovesti u vezu njihovi zajednički podaci. Ipak, i po tobožnjoj darovnici za Diklo kao i po FK Stjepan Praska je banovao u vrijeme kralja Stjepana.

To drugim riječima znači da su se i pisac FK kao i sastavljači u skriptoriju samostana sv. Krševana služili nekim, danas izgubljenim, popisom hrvatskih vladara i njihovih banova. Zadarski su benediktinci bili bez sumnje bolje opskrbljeni takvim izvornim materijalom što pokazuju i brojni falsifikati nastali u njihovoj pisarni.

Vrijednost podatka o **banu Godemiru** u FK povećava također falsificirana darovnica izdana tobože od Jelenice, sestre bana Godemira u korist istog zadarskog samostana.[18]

Budući da banovi u navedenim izvorima nemaju nikakve pobliže oznake zemlje u kojoj banuju, postavlja se za njih kao i za posljednjega među njima, naime **Zvonimira,** pitanje:

III. je li bio hrvatski ili slavonski ban?

Zahvaljujući bogatom izvornom materijalu s kojim su, kako smo gore izložili, raspolagali benediktinci u Zadru u XII st., sačuvani su također u

[16] F. **Rački,** Documenta, str. 62; M. **Kostrenčić,** Codex diplomaticus I, str. 105—106.

[17] »Comperimus namque in gestis proaui nostri Cresimiri maioris quod pro remedio anime sue tradidisse monasterio sancti Chrisogoni territorium aliquod in loco qui dicitur Hyculus... perpetuo possidendum, quod tutum possessoribus suis mansit tempore ipsius et filii eius Dirzislai et eorum potentibus banis, uideli cet Pribyne et Godemiri; et temporibus Suataslao et eius fratrum, silicet Cresimiri et Goyslaui, et filii eius regi (!) Stephani, patris mei, fauentibus nobilibus banis eorum qui fuere temporibus: Varda, Bosetrenhc et Stephanus Prasca«.

[18] Documenta, str. 38; CD I, str. 66—67.

Krševanovom kartularu podaci **o banu Zvonimiru.** Ponovno je riječ o dvije **falsificirane isprave** koje su datirane 1070. godinom, ali u kojima se Zvonimirovo ime nalazi u — dataciji isprave! To znači da se po njemu također datiraju privatne isprave.[19] Karakteristično je da u jednom od dva spomenuta falsifikata Krešimir IV nosi naslov hrvatskoga kralja (Chrobacie rege Cresimiro), dakle izostavljena je u intitulaciji Dalmacija. A poznato je da u većini preostalih falsifikata načinjenih na ime Krešimira IV, bilo da su zadarskog ili splitskog podrijetla, Krešimir se naziva i dalmatinskim vladarom. Sličan je slučaj s dva podatka iz kartulara samostana sv. Marije. Prvi, tobožnja Vekenegova darovnica datirana 1073. godinom, »regnante Cresimiro Chroacie, bano Suinimiro«;[20] drugi podatak je nedatirani kartularski zapis o kupovini predstojnice Ciche u Petrčanima. Ona kupuje zemlju »sub Cresimiro rege et Suinimiro bano«.[21]

Prema tome, nejednaka Krešimirova titula u falsifikatima dalmatinskih crkvenih ustanova navodi nas na misao da je Krešimir postao i dalmatinskim vladarom upravo u onim ispravama u kojima je naručiteljima falsifikata trebalo dokazati pravo na neki posjed na dalmatinskom političkom području. Stoga su sastavljači i pisari isprava bili iskreniji tada kad su napisali da je Krešimir bio samo hrvatski kralj.

Međutim, ne može nikako mimoići činjenica, odavno poznata historiografiji, naime, da se podaci o Zvonimiru nalaze isključivo u dataciji isprava, a ne, kao u ostalim dalmatinskim falsifikatima, u dignitariju. Ta nam činjenica daje pravo da Zvonimira smatramo Krešimirovim suvladarom, pa je doista takvo rješenje problema predložio još 1932. g. M. Barada.[22] Baradin prijedlog nema razloga, bar zasad, odbaciti. No, kako je Zvonimir suvladar hrvatskog kralja, samo se po sebi razumije da je **on hrvatski, a ne slavonski ban!**

Ostaje tako još jedino riješiti pitanje:

IV. Što je banat u XI stoljeću?

S obzirom na Baradino mišljenje o slavonskom dukatu **ili** banatu, nije na odmet još jednom provjeriti sve podatke o banu i njegovoj vlasti u Hrvatskoj do XI stoljeća. Da li je potrebno mijenjati odavno poznatu činjenicu da je banat od doseljenja Hrvata obuhvaćao prije svega **Liku, Gacku i Krbavu?** Jer to su županije kojima prema podacima iz djela De administrando imperio upravlja ban. Budući da smo analizom podataka iz BK i FK došli do spoznaje da je identifikacija slavonske vojvodine sa slavonskim banatom pogrešna, ostaje kao **jedini zaključak** da je **Zvonimir bio ban u istom području u kojem su tu vlast vršili i njegovi prethodnici!** To je »klasično« hr-

[19] Documenta, str. 80; CD I, str. 115. To je jedna od dviju redakcija tobožnje Radovanove darovnice u korist sv. Krševana. Datacija glasi: Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo LXX, indictione VIII. Regnante imperatore Romano tertio, rege Chrobatie Dalmatieque Petro. Siuinnimir bano«. Druga je isprava tobožnja darovnica braće Horvatina i Ljutostraha za posjed u Sekiranima. I u njoj je ime Zvonimira navedeno u dataciji (bano Suinnimir).

[20] Documenta, str. 95; CD I, str. 133.

[21] Documenta, str. 96; CD I, str. 129. U ovoj bilješci o kupnji nije uopće točno zapisano Zvonimirovo ime (et Suimiro bano).

[22] M. **Barada,** n. dj., str. 171—174 stavlja naslov poglavlju o Zvonimiru: »Zvonimir suvladar i prestolonasljednik«.

vatsko tlo, kolijevka hrvatske države. Međutim, nije isključena mogućnost — o tome i govori FK — da je hrvatski kralj u XI st. povremeno postavljao bana na vlast i izvan njegove banovine. No, to ne znači da se u tom trenutku slavonski dukat pretvorio u banovinu!

V. Baščanska ploča kao svjedočanstvo Zvonimirove banske vlasti u Hrvatskoj.

Ovaj ponešto dugi uvod koji bi se na prvi pogled mogao činiti nepotrebnim, napisali smo zato da bismo čitaoca uvjerili kako je BP dragocjen izvor informacija i za vladanje Zvonimira kao i za političku povijest Hrvata posebno.

Vraćamo se stoga na čitanje i tumačenje **4 — 6 reda na BP**, točnije, na onaj dio natpisa koji je i dosad bio najviše sporan među znanstvenicima.

Pošto je citirao prijedloge za čitanje završetka teksta u 4. redu, V. **Štefanić** je zaključio: »U stvari sigurna su samo slova **is** i možda **v** na početku 5-og reda«.[23] Zato se Štefanić u konačnom čitanju toga mjesta ne usudi preuzeti Črnčićevo čitanje koje glasi: **isve(dokъ)**, iako, govoreći o »historijskim momentima« kaže i ovo: »Ne manje važan bio bi nam podatak **o Držihiním svjedocima**, ali nam čitanje njihovih imena i njihove funkcije nisu pouzdani«.[24] Ipak je 1937. g. sam Štefanić na tom mjestu vidio više teksta. »Na ovom se mjestu — piše tada Štefanić — Črnčić i Rački bitno razilaze u čitanju. Rački naime čita **'isъšedъ'**, a Črnčić **'i svedokъ'**. Jagić se priklanja Črnčiću, pravi konjekturu **'i sъvedoci'**. Stvarno se vidi onako kako je prikazano gore u originalnom prijepisu tj. iza **'sve'** vidi se dolje jasno vodoravna crta s malim uglom na lijevoj strani; dakle ondje ne bi moglo da bude ni Črnčićevo **d**, jer je ono u našem napisu uvijek okruglo. Stoga za ovo čitanje prepuštamo odgovornost Črnčiću«.[25]

God. 1955. V. **Štefanić** daje ovakvo čitanje 4—6 reda BP:

4. red: DNI SVOJE Vъ SVETUJU LUCIJU I S/V/ ....
5. red: MI ŽUPANъ DESIMRA KRъ/BA/VĚ MRA(TIN)ъC(ъ) /L/(U)
6. red: CĚ PRBъNEB/Ž/A (S)ъ POSL(ъ) VIN(O)/D/LĚ /ĒK/V/ъ/V/O/
7. red: TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLъNI I B̄O I B̄/Ī/ A/P̄/LA I ḠE...

Treba, dakle, utvrditi tko su svjedoci čija se imena spominju u ovom dijelu ploče.

»Najpouzdanije je prvo ime, tj. ime **krbavskog župana Desimira**, a to i zbog toga, što se jedino ono potvrđuje u jednom historijskom dokumentu, i to baš kao ime krbavskog župana 1078«.[26] Štefanić, prema tome, i sam priznaje da prihvaća krbavskog župana Desimira zato što o njemu nalazi potvrdu i u jednoj Zvonimirovoj ispravi. Zaključak s kojim se možemo složiti uz dodatak da se spomenuti podatak o Desimiru nalazi u jednom od najpoznatijih falsifikata splitske crkve. To je tobožnja Zvonimirova potvrdnica iz 1078. g. za gotovo sve posjede splitskog nadbiskupa na hrvatskom pod-

[23] Enciklopedija Jugoslavije I, str. 386.
[24] N. dj., str. 387 (potcrtala N. K.).
[25] Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku, Zagreb 1937, str. 5, bilj. 13.
[26] EJ 1, str. 387.

ručju. »Darovnica« je zaista »grubi falsifikat«. U njezinu dignitariju, dakle među svjedocima, nalazi se, uz ninskog i bribirskog župana, i krbavski Desimir (Dessimiri corbauistici).[27]

Međutim, Štefaniću je promaklo da se ime župana Desimira nalazi u još jednom falsifikatu splitske crkve. To je tobožnja potvrdnica izdana u korist nadbiskupa Lovre za župu Cetinu.[28] Formula actum, u kojoj se spominju tobože prisutni svjedoci, ovdje je nešto proširena, tako da se Desimir našao još u društvu cetinskog župana Pribine i tepčice Dominika.

Prema tome, u obje se falsificirane isprave splitske crkve spominju ovi hrvatski župani: **cetinski, ninski, bribirski i krbavski.**

Kad raspravljamo o županima koji se nalaze uz Zvonimira i prije i nakon krunidbe u Solinu, onda treba u prvom redu da vodimo računa o tome da nije sačuvana ni jedna jedina originalna isprava iz doba njegove vladavine. Kritička ocjena cjelokupnog diplomatičkog materijala iz razdoblja Trpimirovića nedvojbeno je pokazala da se vjerodostojni podaci o Zvonimiru nalaze samo u njegovoj krunidbenoj zavjernici i u kartularu samostana sv. Petra u Selu odnosno na kamenu, na BP. U rečenom kartularu sv. Petra uz Zvonimira je samo jedan župan. To je **Vučina — zagorski župan.**[29] To što se on našao još jednom u tobožnjoj potvrdnici Stjepana II iz 1088. g.[30] samo je dokaz više da su se sastavljači falsifikata služili autentičnim podacima. Spomenutu potvrdnicu naručile su splitske benediktinke. Falsifikator stavlja u svoj sastav **šestoricu župana**, od kojih su neki očito izmišljeni. »Actum est hoc... ante noticam horum testimoniorum... Stresigna **breberistici**, Viseni **zatinstici**,[31] Dragoslaui **sagorstici**, Uratina **polstici**, Osrina **dridiscici**...... **s**(astobrinscici), Tolemir (t)**epkica** ac ceterorum nostrorum nobilium«.

Dok su bribirski i cetinski župan poznati i iz djela De administrando imperio, a zagorski, kako spomenusmo, iz kartulata sv. Petra, nema sumnje da su poljski, dridski i zastobrečki župani izmišljeni.

Stoga je i ova analiza potvrdila ono što smo već i ranije znali, naime, da u svakom falsifikatu ima vjerodostojnih i izmišljenih podataka. Budući da su **krbavska županija** i njezin činovnik krbavski župan zaista postojali, dobiva podatak s BP o Desimiru još veću vrijednost. Čini se tako da se Zvonimir okružuje u prvom redu s onim ljudima koji su bili uz njega i ranije, tj. prije nego što je okrunjen za kralja.

Uz Zvonimira nalazi se, prema podacima BP, još jedan župan o čijem se imenu i dosad dosta raspravljalo. »Drugo ime, koje s rezervom moramo čitati Martinъcъ (= Martinac), jamačno je također ime župana, i to u Luci«.[32] V. **Štefanić** je još 1937. g. naslućivao neko slično ime i ustao je već tada

[27] Documenta, str. 114—115; to je darovnica kojom Zvonimir tobože potvrđuje sve posjede splitske crkve i usto i pašnjake u Bosiljini. Već je F. **Rački**, n. nj., nazvao ovu listinu »charta spuria«, a F. **Šišić**, Priručnik izvora I, str. 185 svrstao ju je bez ustručavanja među falsifikate.
[28] Documenta, str. 116—117; CD I, str. 162.
[29] **V. Novak** — **P. Skok**, Supetarski kartular, str. 224.
[30] Documenta, str. 148—149; CD I, str. 188—189.
[31] Dok Rački na ovom mjestu čita »zatinstici«, J. Stipišić ispravlja u »zetinstici«, pa se prema njegovu čitanju očito radi o cetinskom, a ne zatinjskom županu.
[32] **EJ 1, str. 387.**

protiv **Račkoga** koji je na tom mjestu vidio riječ — **župan.**[33] No, »pošto je Hamm postavio konjekturu **mra**(tin)**ъvъ,** bit će još bolje s Črnčićem mjesto v uzeti **c** i pročitati mrat(in)ъcъ«.[34]

Dok se u potpunosti slažem s dosadašnjim čitanjem imena ovoga Zvonimirova svjedoka, predlažem **novo čitanje posljednjeg slova u petom redu BP.** Dosad su se od Račkoga i Črnčića posljednja dva slova 5. i prva 2 slova 6. reda čitala: **L(u)ce,** pa se u skladu s tim tvrdilo da je u Zvonimirovoj pratnji na Krku bio, uz ostale, i **lučki župan Martinac.**

Kad je F. **Rački** 1875, odnosno 1877. g. predlagao gornje čitanje koje su svi za njim preuzeli, bio je pod snažnim dojmom tobožnjih isprava Trpimirovića i mislio je da ima posla sa samim »maticama«, tj. originalima. Bio je toliko oduševljen s tim »narodnim blagom«, da ne samo tada, nego niti do kraja života nije spoznao da ima pred sobom — falsifikate. Od njegovih nekritičkih pogleda trpi hrvatska historiografija još i danas. Dakle, kad je Rački razmišljao kako bi ispunio **nejasno slovo** ili točnije **prazno mjesto na kraju petoga reda BP,** onda se vjerojatno vrlo brzo odlučio staviti slovo — **u,** jer je u nekoliko isprava datiranih XI stoljećem našao **lučkog župana.** Štoviše, u tobožnjoj fundacijskoj ispravi za biogradski samostan sv. Ivana (u širој i užoj redakciji) našao je **Prvanega** koji je **»iupanus de Luca«.**[35] To se odlično slagalo s njegovim čitanjem, jer je po Račkome, Desila bio župan Krbave, a »Prbnebg« — »župan v Luce«.

Budući da nikome već više od sto godina ne pada na pamet postaviti pitanje **je li lučka županija u XI stoljeću doista postojala,** ostalo u vrijednosti čitanje Račkoga do danas, s jedinom razlikom da je prema novijem čitanju lučki župan Martinac.

Pođimo, dakle, tragovima podataka **o lučkim županima** i **lučkoj županiji** do početka XII st.

U prvom redu treba svratiti pažnju na činjenicu o kojoj je već ranije bila riječ, naime, da autor 30. pogl. u djelu De administrando imperio ne zna za lučku županiju. Gotovo je nemoguće pomisliti da bi područje oko Vranskoga jezera ostalo anonimu nepoznato kad je znao nabrojiti i one županije u unutrašnjosti Hrvatske. Možemo se stoga složiti sa F. **Šišićem** koji je anonimovu županiju Nin stavljao »između Knina, Nina, Sidrage i Bribira«.[36] On je također pretpostavljao da se u tom nazivu krije »srednjovjekovni Tinj, jedno od vrlo važnih utvrđenja u lučkoj županiji«.[37] Budući da riječ **luka** u staroslavenskom jeziku znači nizinu i obrađeno tlo uz vodu, po svoj prilici se tako nazivala i ravnica oko Vranskog jezera koja za Trpimirovića još nije imala posebnu političko-administrativnu organizaciju. Drugim riječima, **Luka je u razdoblju koje nas ovdje zanima, geografski,** a ne **politički pojam!**

Govore li izvori do početka XII st. protiv takve pretpostavke? **Sedam podataka** o **»županu iz Luke«** potječu iz svega dva skriptorija: onoga samo-

---

[33] **V. Štefanić,** n. dj., str. 5, bilj. 15. »Za čitanje riječi **'župan'** moramo također da prepustimo odgovornost Račkomu. Ja vidim kako je gore na orig. prijepisu, tj. najprije latinsko M (a ne ostatke slova **ž,** kako veli Rački); a za njim kanda glagoljsko **r,** dok su dalje vrlo slabi tragovi slova sve do jasnoga poluglasa, pa se mogu praviti različite konjekture. Svakako riječ bi imala 5—6 slova«.

[34] EJ 1, str. 386.

[35] Documenta, str. 52, 54. »Piruanego, iuppano de Luca«.

[36] Vidi F. **Šišić,** n. dj., str. 449.

[37] N. **Klaić,** Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, **str. 287.**

stana sv. Krševana i biogradskog samostana sv. Ivana. Točnije iz a. dviju redakcija tobožnje fundacijske isprave za samostan sv. Ivana[38] i b. iz tri falsifikata nastalih u Krševanovoj »pisarni«.[39] Upada u oči da se uglavnom govori o **županu iz Luke** (koji je samo u široj redakciji tzv. Radovanove darovnice pretvoren u **iupanus luciscicus).** Karakteristična je još jedna činjenica: lučki se župan pojavljuje u takvim dokumentima jednoga i drugog samostana s pomoću kojih je trebalo dokazati samostanski posjed na hrvatskom području, točnije na području — **Luke.** Zato se nameće zaključak da je lučki župan unesen u falsifikate datirane XI stoljećem s prozirnom svrhom da sud na kojem se odlučivalo o spornim posjedima uvjeri kako su u dalekoj prošlosti lučki župani bili uz kralja kad se odlučivalo o zemljama u njihovoj županiji.

Nema zaista nikakva smisla slijediti sastavljače samostanskih krivotvorina i zajedno s njima tvrditi da je za Trpimirovića u Luci bila također organizirana županija.

Do sličnoga će nas zaključka dovesti i izvorni materijal iz kasnijih stoljeća. Čini se da bismo smjeli ustvrditi da su u drugoj polovici XII st. bribirski knezovi proširili vlast nad Lukom i zadržali za sebe čitavu »parohiju«. Kad je 1185. g. splitski koncil pod predsjedanjem nadbiskupa Petra dijelio područje između hrvatskih i dalmatinskih biskupa, onda je na saboru prevladalo mišljenje da ninski biskup treba preuzeti crkvenu vlast nad »čitavom Lukom«.[40] No, kao mnoga druga, tako ni to pitanje crkveni sabor nije bio u stanju riješiti. Ninska crkva još 1266. g. sastavlja falsifikat sa željom da dokaže kako je još Bela IV dao pravo ninskome biskupu Samsonu da ubire desetinu u lučkoj županiji.[41] Nema sumnje da je ninskog biskupa oštećivao njegov stoljetni suparnik — skradinski biskup, kojega štite Bribirci. Borba između članova porodice Bribiraca u XIII st. također je svjedočanstvo o njihovoj vlasti nad Lukom.[42] Stoga nas ne iznenađuje da prvoga zasad poznatog lučkog župana postavlja tek — ban Mladin II![43]

Vratimo se, dakle, tekstu BP i predloženoj izmjeni. Ako na spomenuto mjesto u 5. redu stavimo slovo **i** mjesto **u** kako se to čitalo do sada, dobivamo **izvanredan podatak o ličkom,** a **ne o lučkom županu!** To drugim riječima znači da su sa Zvonimirom na Krku **dvojica »banskih« župana,** što je ponovni dokaz da je prvotna politička jedinica u kojoj je Zvonimir počeo vladati bila — **Banska Hrvatska.** Ona je, uz Liku, Gacku i Krbavu obuhvaćala Novigrad, Drežnik i Modrušu, i, po svoj prilici, Bužane.

Međutim, tekst u 6. i na početku 7. reda BP nije historičaru manje zanimljiv. Ostavljajući po strani ime Prbinega (koje s pravom Štefanić smatra čudnim), zaustavimo se na službi koji ima prema podacima BP. V.

---

[38] Documenta, str. 52, 54; CD I, str. 88, 91.

[39] Documenta, str. 62, 73, 81, 82 i 85; CD I, str. 88, 91, 106, 116, 118 i 121. U jednoj od redakcija tobožnje Radovanove darovnice Vekemir se naziva »Luce iupanus«, a u ostalima, nalazi se među svjedocima »Cosma Luscico«. Taj isti Kuzma je u tobožnjoj Hrvatinovoj darovnici »Cusma, iupano Luce, teste«.

[40] CD II, str. 193.

[41] CD V, str. 390.

[42] **F. Rački,** Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, str. 99. Toma priča kako su Splićani bacili s kneževske stolice Domalda i postavili za kneza »quendam nobilem uirum de Luca, nomine Buisenum«.

[43] CD VIII, str. 499.

Štefaniću se činila funkcija **posla** u Vinodolu nejasnom, iako »se čini da istu funkciju ima Jakov na otoku Krku«. Zato se isti autor pita nije li »posl« istovjetan s nekadašnjim franačkim činovnikom (missus regis), premda je, kako kaže, svijestan da ta funkcija nije u »našim izvorima potvrđena«.[44]

Prije svega, Štefanić je bio na dobrom putu kad nije, za razliku od Barade, tražio u Vinodolu starohrvatske župane. Ipak ne bismo u »poslima« naslućivali neke franačke ustanove, jer nismo sigurni da su Franci vladali i u tom dijelu hrvatske države. Kad bi uopće bilo potrebno riječ **posl** tumačiti nekom ranije uvedenom službom, onda bismo je jedino mogli dovoditi u vezu s bizantskom puravom. Ipak je lako moguće da su Krčani i Vinodolci poslali pred Zvonimira jednostavno **svoje poslanike,** pa su oni bili uz kralja kad je samostanu sv. Lucije darivao ledinu.

Tako se svi podaci o Zvonimirovoj pratnji na BP odlično slažu sa slikom o Zvonimiru i o području na kojem je vladao prije krunidbe u Solinu. On je najprije ban u Banskoj Hrvatskoj, a zatim mu rođaci pomažu da dođe do jednoga dijela Dalmatinske marke.

Možda smo još jedino ostali dužni dati siguran odgovor na pitanje zašto BP i tzv. osorski Exultet nazivaju Zvonimira **kralj** (rex), a ne **ban**? Čini se da je to zato što su oba izvora nastala nakon krunidbe u Solinu 1075. g., nakon koje je Zvonimir doista nosio naslov kralja i znakove kraljevske vlasti.

Prema tome, jedna ispravka teksta na BP pridonijela je da na taj kamen gledamo kao na najdragocjeniji spomenik za političku povijest Hrvata u doba Trpimirovića.

Riassunto

ANCORA SULLA LASTRA DI BAŠKA QUALE FONTE DI DOCUMENTAZIONE PER IL REGNO DI ZVONIMIR

Ritornando sul testo della Lastra di Baška, l'autrice propone di mettere alla fine della quarta riga, dove esso è poco leggibile, L(I)CE al posto di L(U)CE ed allora Martinac, che si trova al seguito di Zvonimir, sarebbe zupano di Lika e non di Luka. Tale rettifica, secondo l'autrice, è giustificata in primo luogo dalla sua critica alla tesi di Barada sul ducato o banato di Slavonia, tesi che respinge mettendo l'accento sulle fonti esistenti che distinguono il banato croato dal banato o ducato di Slavonia. Per questa ragione ritiene che, prima di salire sul trono, Zvonimir fosse un bano croato, in altre parole, governasse la Lika, la Gacka e la Krbava cioè il Banato di Croazia — culla dei Croati. In questa carica lo pone pure Držiha autore della prima parte della Lastra di Baška il quale afferma che sono testimoni del re non soltanto il »posl« del Vinodol, ma pure i zupani di Krbava e Lika. Prendendo in considerazione il fatto che tutti i presunti atti di donazione dei Trpimirovići sono falsificazioni posteriori fatte compilare dalle istituzioni religiose dalmate, l'autrice mette in rilievo ancora una volta la grande importanza della Lastra di Baška come il documento più prezioso per la storia politica dei Croati fino ai primi anni del XII secolo. La rettifica senza dubbio accentuerebbe ancor più il valore della Lastra di Baška.

[44] EJ 1, str. 387.

Sl. 72. Baška, pogled na opatijsku crkvu sv. Lucije u baščanskom polju. U pozadini otok Prvić i masiv Velebita.

Branko FUČIĆ

BAŠKA*

17
D/6

Baščanska ploča.
Izvorni smještaj: Opatijska crkva sv. Lucije.
Sadašnji smještaj: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.
Oko 1100. god.
Natpis na pregradnoj ploči (pluteus) pregrade (septum, cancelli) što je dijelila redovnički kor od lađe u opatijskoj crkvi sv. Lucije (Fučić 1957).
Bijeli vapnenac.
199×99,5×9 cm.

A[ZЪ] [VЪ IME O]TCA I S(I)NA [I S]V(E)TAGO DUHA AZЪ
OPAT[Ъ] DRЪŽIHA PISAH SE O LEDI[N]Ě JuŽE
DA ZЪVЪNIMIRЪ KRALЪ HRЪVATЪSKЪÏ [VЪ]
DNI SVOĘ VЪ SVETUJu LUCIJu I SV⟨E⟩[DO]*
MI ŽUPANЪ DESIMRA KRЪ[BA]VĚ MRA[TIN]Ъ VЪ L(I)
CĚ PRBЪNEBŽA [S]Ъ POSL[Ъ] VIN[(O)DO]LĚ [ÊK(O)]VЪ V O
TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO(G) I BÏ AP(OSTO)LA I G E
VAN(JE)LISTI I S(VE)TAÊ LUCIÊ AM(E)NЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPATЪ DBROVITЪ ZЪ
DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu I SVOEJu BRATIJu S DEV
ETIJu VЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD
AJuĆAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI M
IKULA VЪ OTOČЪCI [SЪ S]VETUJu LUCIJu VЪ EDINO

● *V ime Oca i Sina i Svetago Duha. Az opat Držiha pisah se o ledině juže da Zvanimir, kralj hrvatskij v dni svoje v Svetuju Luciju i svedomi: župan Desimira Krbavě, Mratin v Licě, Pribineža posl Vinodolě, Jakov v otocě. Da iže to poreče, klni j Bog i 12 apostola i 4 evanjelisti i svetaja Lucija, amen. Da iže sdě živet, moli za nje Boga. Az opat Dobrovit zdah crěkav siju i svojeju bratiju s devetiju v dni kneza Kosmata obladajućago vsu Krajinu. I běše v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino.*

* U riječi »svědomi« ostatak trećeg slova je vjerojatnije E nego Ě.

Tekst B. ploče sadrži:

1) invokaciju,
2) zapis opata Držihe, pisan u prvom licu, koji bilježi da je hrvatski kralj Zvonimir »u svoje dane« darovao Sv. Luciji zemlju (»ledinu«) i koji nabraja svjedoke darovanja,
3) formulu minacije protiv onih koji bi zanijekali darovanje,
4) obvezu da monasi Sv. Lucije mole za darovatelja,
5) zapis opata Dobrovita, također pisan u prvom licu, koji bilježi da je taj opat sa devetoro svoje samostanske braće (monaha) sa-

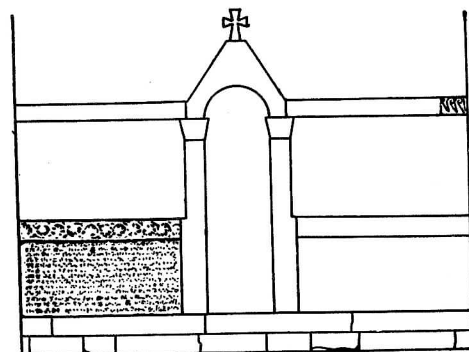
gradio »ovu« crkvu, pa tu gradnju personalno datira vremenom kneza Kosmata koji je vladao cijelom Krajinom i

6) zapis u kome se navodi da je u to vrijeme bio ili bila »Mikula v Otočcu« u zajedništvu sa sv. Lucijom.

Sadržaj cijelog teksta B. ploče, prema tome, nije nastao u isto vrijeme nego u vremenskom rasponu upravljanja bar dvaju opata (Držihe i Dobrovita). Kako iz kompozicijskih razloga nije zamislivo postepeno klesanje pojedinih pasusa teksta u dovršeni, postavljeni i polihromirani plutej septuma, gdje je k tome tekst kontinuirano pisan (scriptura continua), to se ovo nizanje različitih i vremenski susljednih zapisa moralo ostvariti na predlošku iz koga je sastavljač B. ploče crpio podatke, a to sve upućuje da je sadržajni predložak B. ploči bio samostanski kartular.

OPIS

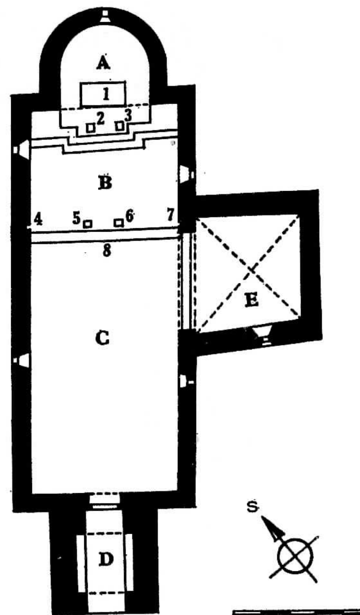
B. ploča, promatrana kao arheološki predmet, bila je izvorno lijevi plutej (pregradna ploča) na kamenoj crkvenoj pregradi (septum, cancelli), a ta je pregrada prostorno dijelila kor pred oltarom, opredijeljen za redovnike, od crkvene lađe, opredijeljene za vjernike (Fučić 1957, 1960). B. ploča svojim lijevim krajem bila je učvršćena u okomitoj užljebini sjevernog crkvenog zida, dok je svojim desnim krajem, i to stanjenim »perom« bila učvršćena u bočnom utoru lijevog stupa na septumu (vidi grafičku rekonstrukciju). Pregrada je na svom mjestu postojala još godine 1752. Srušena je poslije te godine a prije godine 1856. kada je Crnčić vidio B. ploču na tlu u Sv. Luciji (Fučić 1978).

Sl. 73. Idealna grafička rekonstrukcija septuma u crkvi sv. Lucije. Baščanska ploča je lijevi plutej.

B. ploča svojim oblikom i svojim proporcijama odgovara plutejima predromaničkog i romaničkog razdoblja na našem obalnom pojasu (Istra, otoci, Dalmacija). Izvorno je bila polihromirana pa u užljebinama ornamenta na njezinoj borduri i u užljebinama nekih slova još su sačuvani tragovi crvene boje. Ornamentalni motiv lozice što teče duž istaknute bordure gornjim rubom B. ploče, javlja se u istoj stilizaciji na ukrašenim dijelovima crkvene arhitekture na našoj obali u kasnom XI i u XII stoljeću.

Nakon rušenja pregrade nestao je desni plutej (»druga Baščanska ploča«). U pretpostavci da se na njemu nastavljao tekst B. ploče Fučić smatra (1971) da su Jurandvorski ulomci vjerojatno njegovi ostaci.

Sl. 74. Tlocrt crkve sv. Lucije. A — apsida. B — prezbiterij (nekada redovnički kor). C — lađa. D — zvonik. E — kapela sv. Marije od Ruzarija (dogradnja iz god. 1498).

1 — današnji oltar. 2 i 3 — rupe u tlu za temeljenje stupaca prvotnog oltara. 4-5-6-7 — izvorni položaj crkvenog septuma koji je odvajao redovnički kor od lađe. 4 i 7 — okomiti prorezi u zidu gdje su bili učvršćeni krajevi lijevog i desnog pluteja. 5 i 6 — rupe u tlu za temeljenje stupaca septuma; među stupcima bila su vrata (prolaz između kora i lađe). 4-5 izvorni položaj Baščanske ploče koja je bila lijevi plutej crkvenog septuma. 8 — mjesto u pločniku crkvene lađe gdje je nađena Baščanska ploča.

Primjena dugog teksta umjesto ornamenta je atipična za oblikovanje crkvenih pluteja, ali otkriće Senjske ploče, pluteja koji je oblikovanjem podudaran B. ploči, pokazuje da je u Kvarneru ta pojava bila regionalno tipična.

DATIRANJE

Istraživanja su pokazala (Fučić 1960) da je pregrada bila podignuta istodobno s gradnjom crkve u vrijeme opata Dobrovita, koji je — prema podatku što ga čitamo na samoj B. ploči — sazidao crkvu sv. Lucije s devetero redovnika. Taj je momenat važan zbog istodobnog i uzajamnog datiranja crkve i B. ploče.

Sama crkva sv. Lucije s masivnim zvonikom u sredini pročelja i s ulazom u crkvu kroz prizemlje zvonika, tipološki pripada razdoblju naše rane romanike pa i na samom otoku Krku ima tipološki srodnih primjera XI/XII stoljeća i to u trobrodnoj bazilici benediktinske opatije sv. Mihovila u gradu Krku i u jednobrodnim crkvama sv. Ivana u Baški (stara baščanska župna crkva) i sv. Vida u istoimenom selu kod Dobrinja. Crkva sv. Vida izravno je datirana darovnom listinom dne 1. I 1100. Sva ta umjetničko-povijesna saznanja indiciraju datiranje kako crkve sv. Lucije tako i njoj istodobne B. ploče u prelazno razdoblje XI u XII stoljeće, okruglo oko godine 1100.

Iz podataka teksta B. ploče zaključujemo da je ona bila klesana poslije smrti kralja Zvonimira (god. 1089) i da je od te godine proteklo i vrijeme uprave opata Držihe (koji u Zvonimirovoj donaciji izvještava kao o događaju koji se zbio u prošlosti, »vъ dni svoję«). Ona je klesana pod upravom drugog opata, Dobrovita, fundatora crkve sv. Lucije, u vrijeme kneza Kosmata, kada je on vladao svom Krajinom, a to pak upućuje na vrijeme prije mletačke dominacije nad Krkom godine 1116. ili prije serije poznatih krčkih knezova, mletačkih vazala (kasnije zvanih Frankopana), od kojih prvi od njih, Dujam, počinje vladati negdje između godina 1118. i 1130. Tako i politička konstelacija indicira vrijeme postanka B. ploče pod sam kraj XI stoljeća ili na početak XII, okruglo oko godine 1100.

PISMO I JEZIK

Pismo B. ploče pripada prelaznom stupnju iz starije, oble glagoljice u hrvatsku, uglatu. Ono već u visokoj mjeri provodi dvolinijski sistem. »Oka« su u nekim slovima već uglata (Ž, Z, L, P, T, Ju) uz izrazito obla oka u slovima V, D. Slova V i D su starijeg tipa pa su im mala oka podjednake veličine a međusobno su vezana jako izbočenom spojnicom, oštrog ili dvokutnog oblika. U tom pismu se uz stari oblik granatog Ⰿ javlja i mlađi, hrvatski oblik M, preuzet iz ćirilskog ili latiničkog pisma. Starijoj grafiji pripadaju i slova N i P sa svojim bočnim crtama, Ě trokutne konture, poluglas u obliku ključa, Ju s još nesljubljenim lijevim i desnim elementom, dok se slovo K, koje više nema supskripta, i slovo U, već stopljenih elemenata i bez bočne crte, pojavljuju u paleografski mlađim oblicima. Svega na jednom mjestu dolazi znak za prednji nazal Ę (u 4. retku, »svoję«). U pismu B. ploče dolaze i dublete i to za slovo A u obliku Ⰰ (što bi po V. Novaku mogla biti recepcija latiničkog A iz beneventanskog pisma) i za poluglas, gdje se uz oblik ključa nalazi i znak Ⱏ, koji u tom obliku ne susrećemo ni na jednom drugom glagoljskom spomeniku. Štefanić je (1955) iznio da je to »jamačno pojednostavljeni meki poluglas«, a nama se čini da je to klesarski stilizirana »kvačica«, tj. znak za poluglas, koji se i na drugim hrv. spomenicima XII stoljeća pojavljuje kao dubleta uz znak ključa.

Uz pojavu dubleta za glagoljska slova A i poluglas, bilježimo na B. ploči pojavu recepcija nekih latiničkih i ćirilskih slova (I, M, N, O, T, V) usporedo s upotrebom izvornih glagoljskih znakova. Slične recepcije zapažene su i na drugim spomenicima hrvatske glagoljice XI—XII st. (Krčki natpis, Senjska ploča, natpis iz Plastova i Knina) te na hrvatskim i makedonskim rukopisima.

Napokon u pismu B. ploče treba upozoriti na morfološke osobitosti: B (Ⰱ), I (Ⰺ), P (Ⱂ), koje nalazimo i na drugim najstarijim kvarnerskim i istarskim spomenicima XI—XII stoljeća (Krčki natpis, Jurandvorski ulomci, Senjska ploča, Grdoselski ulomak) i na (nelokaliziranim) hrvatskim rukopisima XII st., što uza sve neujednačenosti pisma upućuje na njihove međusobne uže geografske veze.

Jezik teksta B. ploče je živi, stari hrvatski jezik na svom razvojnom stupnju XI—XII stoljeća, prožet elementima knjiškog, liturgijskog crkvenoslavenskog jezika. U njemu su stari nazali već prešli u vokale E odnosno U i samo na jednom mjestu nalazimo još znak za prednji nazal (u 4. retku u riječi »svoję«), više kao relikt pisarske tradicije nego kao odraz fonološke situacije. Ni Ě (jat) nije još prešao u E ili u I, niti poluglas u puni vokal, ali je u nekim riječima poluglas ispao.

HISTORIJAT ISTRAŽIVANJA

Relativno dug natpis B. ploče (gotovo 100 riječi u 13 redaka teksta) već je više od sto godina predmet istraživanja jezičnih, paleografskih i historijskih. O njoj, stoga, od svih glagoljskih natpisa postoji i najopsežnija literatura.

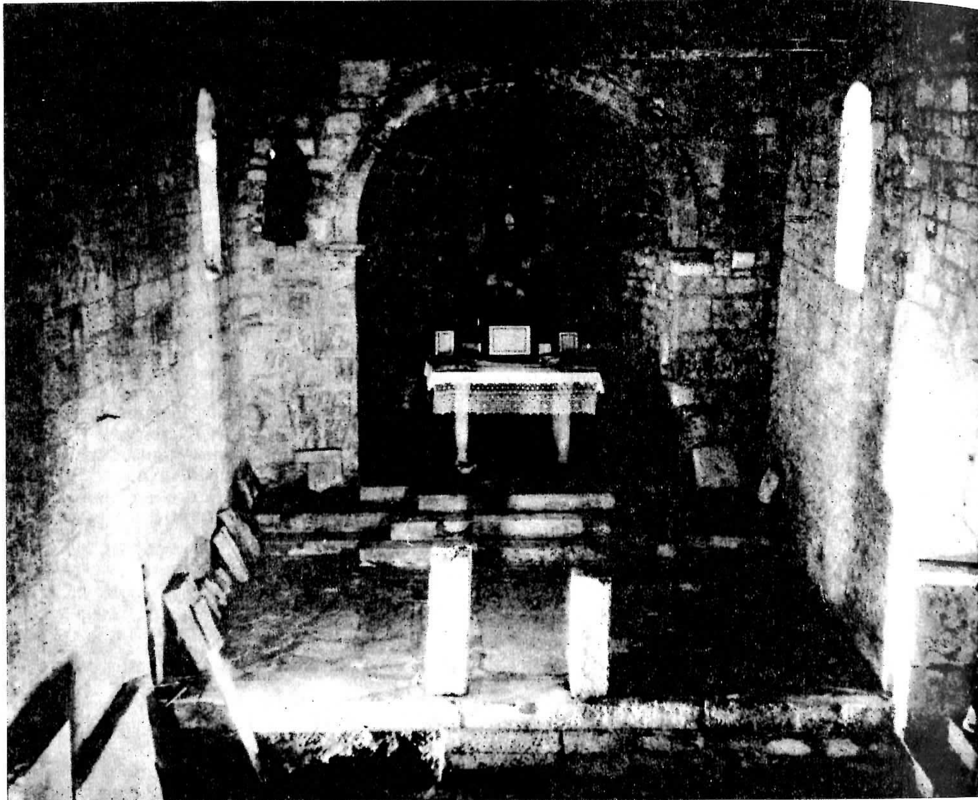
God. 1851. prvi je na nju upozorio (I. Kukuljevića) Petar Dorčić iz Baške, tada još bogoslov, kasnije župnik u Baški. Zatim Ploču dolaze pregledati i precrtati I. Kukuljević i M. Sabljar. Kukuljević se 12. I. 1853. s Dorčićevim, svojim i Sabljarovim precrtom B. ploče obratio u Prag P. J. Šafařiku, ali je ni on ne zna pročitati te se pita nije li to cryptographia ili nekakvo starije pismo, — onaj temelj glagoljice koji se je izgubio (Šafařik 1853).

U svibnju god. 1855. ili 1856. na Kukuljevićev nagovor dolazi je čitati, prepisati i otisnuti u bugačici (Abklatsch) F. Rački, tada profesor u Senju.

God. 1856. za ljetnih školskih praznika prvi put je bezuspješno pokušava čitati I. Crnčić, u to vrijeme još bogoslov.

16. IX. 1856. Kukuljević je opet u Baški, prepisuje natpis sa B. ploče i ne uspijeva ga pročitati, ali spoznaje da mu je »jezik slavenski i to hrvatski« i da je »pismo veoma staro« u kome su slova »bugarsko i hrvatsko-glagoljska pomiešana« (u pismu F. Račkome 20. IV. 1857, v. Rački 1858), a u svom prvom izvještaju o njoj piše: »bit će taj napis iz XII ili XIII stoletja« (Kukuljević 1857, str. 6).

F. Rački prvi put o B. ploči piše u »Nevenu« VII (1858) i zaključuje da je natpis pisan hrvatskim jezikom a bugarskom glagoljicom, ali da se neka slova (na pr. K, T i Ě) približuju uglastoj tj. hrvatskoj glagoljici, da u njemu nema nazala jer ih nema u hrvatskom jeziku, da na Ploči ima znakova (slova) kojih nema na dru-

Sl. 75. Baška, crkva sv. Lucije. Pogled na apsidu i prezbiterij (kor). Osovljeni stupci označuju mjesto gdje su bila vrata na crkvenoj pregradi (septumu). Baščanska ploča bila je plutej koji je zatvarao prostor između lijevog zida i lijevog stupca.

gim glagoljskim spomenicima i da B. ploča pripada najstarijim hrvatskim spomenicima iz XI—XII stoljeća.

Na pobudu Račkoga krčki biskup I. Vitezić daje oko god. 1860. dignuti B. ploču s tla i postaviti je uza zid kapele M.B. od Ružarija radi boljeg čuvanja i lakšeg proučavanja.

Vrativši se s bečkih studija, I. Črnčić na nagovor I. Kukuljevića pokušava u zimi potkraj 1861. god. po drugi put čitati B. ploču i tada mu uspijeva pročitati samo pojedine riječi: »opat' — dni svoję — svetaja Lucija — župan' — da iže — deveti — v' dni k'neza Kosm'.... — i biše v' t' dn' Mikula.« Svoj precrt i čitanje Črnčić šalje Kukuljeviću, koji ga bodri da nastavi s radom te mu vraća njegov precrt i prilaže mu svoj i Sabljarov precrt B. ploče.

U proljeće 1862. došao je pregledati Ploču prof. Mesić, kome Črnčić stavlja na raspolaganje svoj, Kukuljevićev i Sabljarov precrt.

U međuvremenu I. Črnčić istražuje arhivsku građu o povijesti opatije sv. Lucije a god. 1863. u društvu s dobrinjskim svećenikom A. Kirinčićem i baščanskim župnikom P. Dorčićem po treći put čita B. ploču i tada konačno uspijeva postići suvisli sadržaj većeg dijela natpisa a svoje rezultate objavljuje u Književniku II (1865):

1. A . . . . (?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az'
2. opatъ Drъžiha pisahъ se . . . .
3. da Zъvъnimirъ kralъ Hrъvatъsky (v')
4. dni svoje vъ svetuju Luciju i sv . . . .
5. mi županъ desi . . . . (?)
6. . . . . posl . . . . v o-
7. tocě, da iže to poreče(?), klъni ji bog(?) i b(lažen)a (děv)a i IV. e-
8. vanlisti i staja Lucija amnъ, da iže e(?) děla . . . . . .
9. tъ, moli za nje boga. Azъ opatъ Dъrovitъ zъz-
10. dahъ crěk(v)ъ siju i svoeju bratiju(?) sъ dev-
11. eti p vъ dni kъneza Kosъmata oblad-
12. ajušćago vъsu kъrainu, i běše vъ te dni M-
13. ikula z Otočъca(?) — (sv)etuju Luciju(?) vъden-

Sl. 76. Baščanska ploča.

Črnčić uočava na B. ploči specijalitete glagoljskih slova H i Ju, recepciju latiničkih slova N, I, T, dublete znaka za poluglas i dubletu za slovo A koja mu oblikom ⋈ nalikuje na polegnuto glagoljsko Q. U dubleti za A naslućuje poseban znak za krčki izgovor glasa A (»valjda to slovo nekakovo a ili o, mutno kao oa«...) Črnčiću se postavlja pitanje kako da se ispravno pročita sam početak natpisa pa mu je prvi znak u prvom retku »ili križić + (simbolička invokacija) ili A, pa bi tekst započinjao sa: ARЪ ili AZЪ. Iako nije pročitao riječ »ledině« kao predmet Zvonimirova darovanja, Črnčić iz cijele konstelacije tada pročitana teksta zaključuje da bi se Krajina morala nalaziti »blizu Krka« i da bi se knez Kosъmatъ s Bašćanske ploče mogao poistovjetiti s historijski utvrđenim Kuzmom, ličkim županom 1067—1070, ili s Kuzmom (Cosmas comes), svjedokom na Kolomanovoj ispravi iz 1102. Datiranje po vladanju kneza Kosъmata i odsutnost imena krčkog kneza ili mletačkoga dužda dovodi ga do zaključka da je B. ploča nastala u XI stoljeću prije godine 1100. Črnčić je, naime, isprva pro-

čitao godinu 1100. na latinskome natpisu što je uklesan u luneti nad vratima kule u gradu Krku i koji bilježi knezove B(artola) i V(ida), pa je stoga godinu 1100. uzeo kao terminus ante quem vladanju kneza Kosmata, a prema tome i postanku B. ploče.
Črnčićev doprinos u proučavanju B. ploče značio je temelj na kome su gradili Kukuljević, Rački i svi kasniji istraživači. Na inicijativu F. Račkoga zagrebački fotograf Standl u dva navrata (godine 1865. i 1869) dolazi fotografirati B. ploču, a kipar I. Rendić god. 1873. izrađuje njezin otisak u gipsu. Ta tehnička dokumentacija služit će u daljnjem kabinetskom proučavanju B. ploče I. Kukuljeviću, F. Račkome i R. Strohalu.
Kukuljević je 1870. (1870, 1872, 1873) uspoređujući Črnčićevo čitanje sa svojim otiskom B. ploče u papiru (Abklatsch) i sa Standlovom fotografijom predložio ovo čitanje:

1. a.r.g. (možebiti 1104. ili ako je z. 1107) v imje otca i sina i svetago duha Az otac
2. opat držih(na) pisah se (privi) (?) ledije t'da k'

3. da Z'v'nim'r kral, hr'vat'sk'i
4. dni svoe i svetu luciu isvrši...
5. Mi župan desimir[2) ....djevjem
6. g. jetrb' nee blag'slovi v'ni
7. togje dni že' to poreče klni i bo. i b. a. i g(4) e-
8. vanjelisti i svetaja lucija.Mamn. Da iže, djel
9. t' moli za nje boga, a az opat držih... vl
10. djeh' grjeh ...i sit svoe ... d ... dev
11. eti n v' dni kneza kosma.... oblad-
12. ajušćega v su krainu i bješe v te dni m-
13. ikula od otočca(?) v svetu luciu voveden.

Kukuljevićev pokušaj čitanja B. ploče dao je manji rezultat od Črnčićeva, ali je Kukuljević u svom čitanju unio ime župana Desimira, a za njega Kukuljević zna da je u Zvonimirovo vrijeme bio krbavski župan. Sada Kukuljević stavlja B. ploču u XI ili XII stoljeće i smatra je najstarijim hrvatskim natpisom.
Korak dalje značila je studija F. Račkoga (Rački 1875), koji se u istraživanju B. ploče oslanja na Črnčićevo čitanje, na Standlovu fotografiju i na Rendićev sadreni odljev.
Rački se na nekim mjestima odvaja od Črnčićeva čitanja ali ga znatno dopunjuje na mjestima koja Črnčić do tada još nije uspio pročitati, pa sa svojim dopunama postiže sadržajno smislen i kontinuirani tekst koji će postati temelj istraživanjima B. ploče za narednih pedeset godina.
Rački se isprva (1875) susteže od čitanja 13. retka (izuzev riječi »Mikula«), gdje je Črnčić već našao ključne riječi, da bi ga zatim (1877. u Monumenta), uz Geitlerovu pomoć, pročitao. Definitivno čitanje Račkoga (1877) glasi:

1. + [·Č·R·] (VЪ IME O) [T]C(A) I SN(A I STA)GO DU(H)A AZЪ
2. OPAT(Ъ) DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JuŽE
3. DA Z[Ъ]V[Ъ]NIM[I]RЪ KRA[L]Ъ HRЪVATЪSKЪ (VЪ)
4. DNI SVOEE VЪ SVETUJu [L]UCIJu ISЪŠ(EDЪ)
5. MI ŽUPANЪ DESI[L]A KRЪ(B)[A]VĚ [ŽU](PAN)Ъ [V](Ъ) [LU]
6. CĚ PRBЪNEBGA (S)Ъ POSL(A) VI(TOS)[L](ĚA)VA V O
7. TOCĚ DA IŽE TO PORE[Č]E KLNI I BO I B(N)A (B)GA I G E
8. VAGLISTI I STAĚ LUCIĚ A[M]NЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
9. TЪ MOLI ZA NE BO[G]A AZЪ OPA[T]Ъ DBREVITЪ ZЪ
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu [I] SVOEJu BR[A]TIJu SЪ DEV
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA K[O]SЪMЪTA OBLAD
12. AJuŠĆAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI (M)
13. IKULA VЪ OTO[Č]Ъ[C](I VЪ S)VETUJu LUCIJu VЪ EDIN[O]

Rački na početku prvog retka vidi znak križa (simboličku invokaciju) i izravno uklesani datum Č·R (= 1100) a zatim verbalnu invokaciju.

U drugom retku čita riječ »ledině« koja označuje predmet Zvonimirove donacije Sv. Luciji. Na kraju 4. retka vidi slova IS pa rekonstruira riječ »isъšedъ«, zamišljajući kraljev dolazak u Bašku, k Sv. Luciji, prilikom darivanja ledine. Rački, nadalje, predlaže tri osobna imena i funkcije osoba koje su bile svjedoci ili akteri donacije. To bi po Račkome bili Desila, Pribiněg ili Prvaneg i Vitoslav. Desila mu je župan Krbave. Prvaneg (PRBNEBGA), tj. »Pribiněg« je lice koje Rački poistovjećuje s »Pirvanego iuppano de Luca« s isprave od 1059. godine.

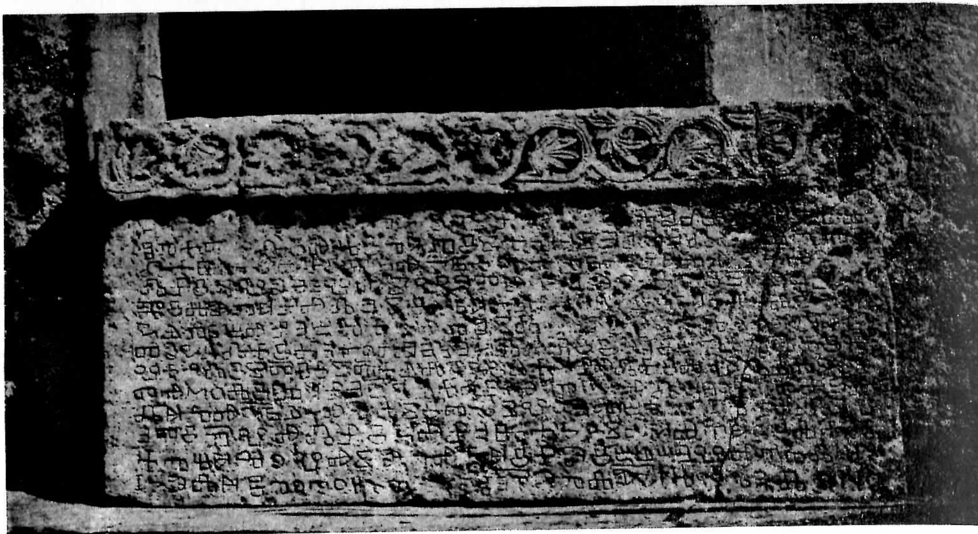
Oslanjajući se na taj podatak, Rački dosljedno čita skupinu slova na kraju 5. i na početku 6. retka »županъ vъ Lucě«.

Čitku skupinu slova u 6. retku POSL nadopunjuje s A pa dobiva glagol (3. sing. prez. od poslati), a glagol mu usmjerava rekonstrukciju i smisao cijele rečenice; — ona bi po Račkome glasila: »sъ posla Vitoslěava v otocě«, tj. da lučki župan Pribineg posla »Vitoslava« na otok (Krk) kao poslanika koji ima uvesti samostan sv. Lucije u posjed ledine. Rački je ime Vitoslav (Vitoslěavъ) rekonstruirao na mjestu gdje je Črnčić vidio VIN(Ě).(L)Ě.. VA.

Rački u 9. retku ispravlja Črnčićevo čitanje opatova imena Dirovit u Dobrevitъ.

Rački uočava da se natpis na B. ploči sastoji od dva dijela. Prvi dio mu je izvod iz »samostanskog zbornika«, tj. zapis opata Držihe o donaciji kralja Zvonimira, sastavljen nedugo poslije Zvonimirove smrti (1088) a prije mletačke dominacije na Krku (1118), ali — misli Rački — ako bi krbavski župan »Desila« s B. ploče bio identičan s Desimirom krbavskim županom, svjedokom na Zvonimirovoj ispravi iz 1078. god. (»Dessimir corbavisticus«), »onda bi se prvi dio natpisa odnosio na ispravu izdanu oko god. 1078, i onda pada i dolazak kralja Svinimira na Krk u ovo doba«.

Drugi dio je zapis opata Dobrovita o gradnji crkve. Kako je opat Dobrovit upravljao Sv. Lucijom poslije opata Držihe, a sav natpis je uklesan pod Dobrovitom, to je Ploča nastala još kasnije i to god. 1100. Bilo je to u vrijeme vladanja kneza Kosmata; Rački nagađa da bi to mogao biti lučki župan Kuzma (kasnije monah u zadarskom Sv. Krševanu) koji bi »obladao vъsu Krainu« prije mletačke vlasti nad Krkom (1118), u interegnumu 1092—1102, poslije smrti

Sl. 77. Bašćanska ploča. Fotografija zagrebačkog fotografa Ivana Standia iz godine 1869.

kralja Stjepana II a prije krunidbe Kolomana za dalmatinsko-hrvatskoga kralja.

Osvrćući se na paleografiju, Rački sada jasno spoznaje da »nisu svi spomenici oble glagoljice bugarski« i na B. ploči vidi prelazno pismo od oble u uglatu hrvatsku glagoljicu. Uspoređujući pismo B. ploče s pismom Mihanovićeva odlomka, ocjenjuje B. ploču kao stariji spomenik od njega, štoviše kao najstariji hrvatski glagoljski spomenik uopće. Rački potcrtava vrijednost B. ploče kao povijesnog izvora koji »potvrđuje da se je vlast kralja 'Zvnimira' protezala i na Krk, pa uopće na kvarnerske otoke«. Poslije Račkoga objavljuje svoje čitanje L. Geitler (1883):

1. Č·(R?) [VЪ IME O]TCA I S(I)N[A I STA]GO DU[H]A AZЪ
2. OPAT[Ъ] DRŽIHA PISAHЪ SE O LEDI[N]Ě JuŽE
3. DA ZЪVЪNIMIRЪ KRALЪ HRЪVATЪSKЪI VЪ
4. DNI SVOĘ VЪ SVETUJu LU[C]IJu IS[ЪŠEDЪ]
5. MI ŽUPANЪ DESI·RA KRЪ[BA]VĚ [ŽUPAN]Ъ [VЪ LU]
6. CĚ PRBЪNEBGA [S]Ъ POSL[A] VI.... LĚ·V(?)
7. TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO I B·A [B]GA I G E
8. VANGLITI I STA LUCIĚ AMNЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPA[T]Ъ DBREVITЪ Z[Ъ]
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu I SVOEJu BR[A]TIJu SЪ DEV-
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA K[O]SЪMЪTA OBLAD
12. AJuŠćAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI [M]
13. IKULA VЪ OTOČЪC[I VЪ S]VETUJu LUCIJu VЪ EDINO

Geitler u osnovi usvaja čitanje Račkoga i samo se u pojedinostima od njega razlikuje. Tako Geitler u 5. retku čita ime krbavskog župana »DESI·RA« a u 6. retku, na mjestu gdje je Rački konstruirao ime »VITOSLĚAVA«, Geitler suzdržano bilježi VI... LĚ.

God. 1888. Črnčić po drugi put piše o B. ploči i predlaže svoje definitivno čitanje:

1. + · [·Č·R·] (VЪ IME O) [T]C(A) I SN(A I ST)GO DU(H)A AZЪ
2. OPATЪ DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JuŽE
3. DA Z[Ъ]V[Ъ]NIM[I]RЪ KRA[L]Ъ HRЪVATЪSK (VЪ)
4. DNI SVOĘ VЪ SVETUJu [L]UCIJu I SV(E)DOKЪ)
5. MI ŽUPANЪ DESI[L]A KRЪ(B)[A]VĚ [ŽU](PAN)Ъ [V](Ъ) [LU]
6. CĚ PRBЪNEBGA (S)Ъ POSL(A) VI(TOS)[L](ĚA)VA V O
7. TOCĚ DA IŽE OPOIČE KЪLNI I BO I B(N)A (B)GA I G E
8. VAGLISTI I STAĚ LUCIĚ AMNЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE

9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPA[T]Ъ DBIVITЪ ZЪ
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu [I] SVOEJu BR[A]TIJu SЪ DEV
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD
12. AJuČAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI M
13. IKULA VЪ OTO[Č]ЪC(I SЪ S)VETUJu LUCIJu VЪ EDIN[O]

Črnčić polemički odgovara Račkome pa se stilističkim i logičkim argumentima obara na njegovo čitanje riječi ISЪŠEDЪ na kraju četvrtog retka. Jasno se vide, piše Črnčić, samo dva prva slova IS, od kojih prvo slovo može biti i posebna riječ, veznik »i«. Odbacujući čitanje ISЪŠEDЪ, Črnčić precizira smisao rečenice koja samo izriče da je Zvonimir dao ledinu Sv. Luciji (»vъ Svetuju Luciju«). Zvonimir uopće nije mogao doći u Sv. Luciju, jer — tako misli Črnčić — crkva sv. Lucije još nije postojala u Zvonimirovo doba, nego ju je poslije Zvonimira sagradio opat Dobrovit.

Črnčić na kraju 4. retka vidi jasno slovo IS, a za njima nazire slova V E i povezuje ih sa slovima M I na početku 5. retka. Ne slaže se s Račkim da bi MI bilo 1. pl. lične zamjenice (mi=lat. nos), nego na tome mjestu vidi svjedoke Zvonimirova darivanja pa predlaže ove alternative kontinuiranog čitanja: »i svedokъ mi« ili »i svedoka mi« ili »i svedomi« ili — što mu je manje vjerojatno — »i s vodami« (tj. da bi Zvonimir darovao ledinu s vodama, s potokom). Kako su u tekstu B. ploče bila tada pročitana imena samo dvojice »svjedoka«, tj. ime župana u Krbavi i ime župana u Luci, Črnčića u njegovim alternativnim čitanjima muči pitanje dualnog i pluralnog oblika riječi svedokъ (svědokъ — svědoki — svědoka) ili svedomъ (svědomъ — svědomi — svědoma).

I Črnčića podjednako kao i prije njega Račkoga zbunjuje u drugom dijelu natpisa (u Dobrovitovom zapisu) pojava neglagoljskih slova (»ono nekoliko pismena na latinsku ili na Klementovu iliti na grčku«) pa i on s Račkim pomišlja da je tu »imala posla *kasnija* a popravljajuća ruka«.

Posljednji redak koji je Rački (1877. u Monumenta) čitao i interpretirao ovako:

I BĚŠE VЪ TЪ DNI MIKULA VЪ OTOČЪCI I VЪ SVETUJu LUCIJu VЪ EDINO

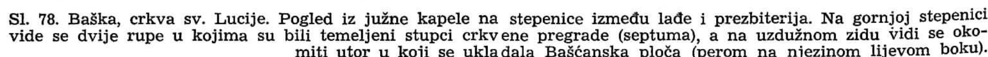
— Et erat his diebus Mikula in Otočъc et in sancta Lucia insimul, po Črnčiću glasi:

I BĚŠE VЪ TЪ DNI (SVETI) MIKULA VЪ OTOČЪCI SЪ SVETUJu LUCIJu VЪ EDINO — Et erat his diebus (sanctus) Nicolaus de Otočъc cum sancta Lucia in commune, tj. »sdružen, sjedinjen«, pod istom upravom. Črnčiću je neprihvatljivo svetačko ime bez atributa »sveti« kako ga čita Rački, pa pretpostavlja da je klesar omaškom ispustio abrevijaturu STЪI ili STI ispred riječi »Mikula«. Črnčić je, stoga, zaključio da se tu radi o »svetom« Mikuli »vъ Otočъci« pa ga je identificirao s opatijom sv. Nikole u Otočcu u Gackoj. Glede datiranja B. ploče sada se Črnčić slaže s Račkim da je na početku teksta B. ploče uklesana godina, samo što misli da tamo ima prostora za još jednu znamenku (na pr. 1101, 1102...) i sada ispravlja svoje ranije stajalište da bi godina 1100. bila terminus ante quem B. ploči, jer je u čitanju onog latinskog natpisa iz grada Krka prihvatio Ljubićev ispravak datuma tog natpisa od godine 1100. na godinu 1190.

Črnčić se osvrće na paleografske momente B. ploče pa sedmo slovo u 4. retku drži latiničkim E ili možda glagoljskim Ę, no u svakom slučaju čita ga kao E. Upozorava na grafijske, morfološke osobitosti slova Ju i P na B. ploči. Rački (1888) u »Pripomenku« odgovara Črnčiću da nema dokaza za tvrdnju kako Sv. Lucije nije bilo u Zvonimirovo doba, jer je ledina bila darovana — Sv. Luciji. Glede rekonstrukcije spornog mjesta u 4—5 retku (»isъšedъ« ili »i svedoka« ili »i svedomi«), Rački sada dopušta da »ono dakle nečitljivo mjesto daje priliku nagađanju više ili manje opravdanu«.

God. 1911. daje V. Jagić svoje čitanje koje temelji — uz neke ispravke — na čitanju Črnčića, Račkoga i Geitlera:

1. +Č(R·VЪ IME OTЪ)CA I SN(A I STA)GO DU(H)A AZЪ
2. OPAT(Ъ) DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JuŽE
3. DA ZЪVЪNIM(I)RЪ KRALЪ HRЪVATЪSKЪ(I VЪ)
4. DNI SVOJĘ VЪ SVETU(Ju L)U(C)I(Ju) I S(ЪVĚDOCI)
5. MI ŽUPANЪ DESI(L)A KRЪ(BA)VĚ (ŽUPAN)Ъ (VЪ LU)
6. CĚ PRBЪNEBGA (S)Ъ POSL(A) VI(TO)SLĚ(VA VЪ O)
7. TOCĚ DA IŽE T(O) POR(E)ČE KLЪNI I (BO) i B·Ž... LA I G E
8. VAGLISTI I STAĚ LUCIĚ AMNЪ DA IŽE (S)DĚ ŽIVE
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPATЪ DBROVITЪ SЪZ
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu (S) SVOEJu BRATI(Ju) SЪ DEV
11. ETI(Ju) VЪ DNI KЪNEZA K(O)SЪMЪTA OBLAD
12. AJuŠćAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI (M)
13. IKULA OT OTO(ČЪCA V STUJu) LUCIJu VЪ EDINO

Sl. 78. Baška, crkva sv. Lucije. Pogled iz južne kapele na stepenice između lađe i prezbiterija. Na gornjoj stepenici vide se dvije rupe u kojima su bili temeljeni stupci crkvene pregrade (septuma), a na uzdužnom zidu vidi se okomiti utor u koji se uklađala Baščanska ploča (perom na njezinom lijevom boku).

Po Jagiću (1911. i 1913) B. ploča vjerojatno nije bila uklesana god. 1100. kako to hoće Rački nego, jer ima mjesta za još jedno slovo u datumu — nekoliko godina ili nekoliko desetljeća poslije godine 1100.

Jagić se ne slaže s Račkim i Geitlerom u čitanju »isъšedъ« na kraju 4. retka, nego prihvaća Črnčićevo čitanje »svědokъ« ili još bolje »svědoci«. U 13. retku Jagić čita šesto slovo O (po njemu je ono okrenuto glagoljsko O), a sedmo slovo čita T. Čini mu se da to slovo nije istovjetno s dubletom znaka za poluglas ъ, koja mu je oblikovana prema glagoljskom jeru. U slovima M, N, I, T, O vidi utjecaj latinskog pisma. Predmnijeva da je dubleta za slovo A oblikovana prema grčkom alfa.

God. 1912. čita R. Strohal B. ploču po Standlovim fotografijama i po Rendićevu sadrenom odljevu:

1. č·t·i·(1120) (Vъ ime o)tc(a) i s(i)n(a i sveta)go du(h)a · Azъ
2. opatъ Drъžiha pisahъ se o ledině, juže
3. da Zъvъnim(i)r, kralъ hrъvatъskъ (vъ)
4. dni svojeje vъ svetuju Luciju, i sv(edokъ)
5. mi županъ Desida (vъ) Krъ(ba)vě, (župan)ъ v Lu-
6. cě Prbъnebga; — sъ poslъ Vi(tos)l(ěa)va v o-

7. toсě; da iže to poreče, klъni i bo(gъ) i bogo(rodi)lja i 4 e-
8. va(n)glisti i s(ve)taja Lucija, am(e)nъ, da iže sdě žive-
9. tъ, moli za ne boga. Azъ opatъ Dbivitъ zъ-
10. dahъ crěkъvъ siju (s)ъ svojeju bratiju sъ dev-
11. etiju vъ dni kъneza Kosъmъta oblad-
12. ajućago vъsu kъrainu. I běše vъ tъ dni M-
13. ikula ot Otočъc(a sъ sv)etuju Luciju vъ edino.

Strohal podvlači da se njegovo čitanje razlikuje od Črnčića i Račkoga na ovim mjestima: u 1. retku datumom 1120, u 5. retku imenom župana »Desida« umjesto »Desila«, u 6. retku oblikom »sъ poslъ« umjesto »sъ posla«, u 7. retku »to poreče« umjesto Črnčićeva »opoišće« i »bogorodilja« umjesto »blažena bogorodica« kako je to mjesto čitao Rački, u 10. retku »sъ svojeju bratiju sъ devetiju« umjesto »i svojeju bratiju s devetiju« (prema Račkome i Črnčiću) te u 13. retku »ot Otočъca« umjesto Črnčićeva »ot Otočъc«. U 6. retku koleba između čitanja »Prbъnebga« i »Prbъnebza«. Čitajući u 6. retku »sъ poslъ« (umjesto »sъ posla«), Strohal bitno mijenja smisao rečenice te bi sada lučki župan Pribineg bio poslanik Vitoslavov.

Strohal vidi u tekstu B. ploče četiri dijela: 1. invokaciju, 2. Držihin zapis o darovnici kralja Zvonimira s imenima svjedoka, minacijom i obvezom molitve [illegible] one koji su bili nazočni darovnici (1076—[illegible]), 3. zapis o gradnji crkve pod opatom Dobrovitom koji je B. ploču postavio na crkvu sv. Lucije god. 1120, 4. pripomenu o zajedničkoj upravi Sv. Lucije i samostana sv. Mikule u Otočcu.

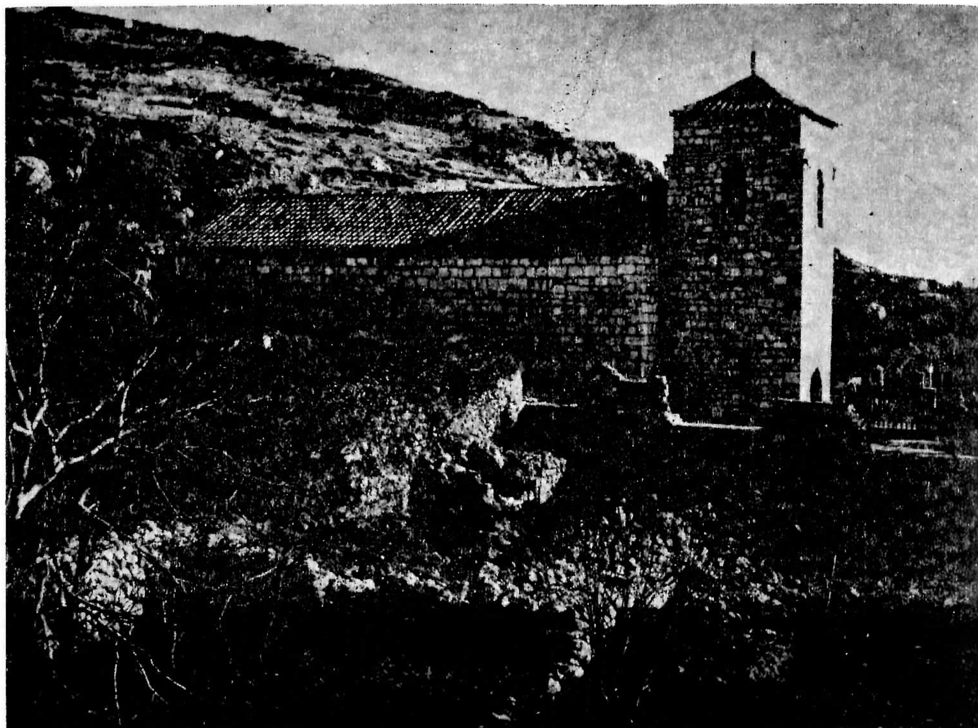
God. 1914. F. Šišić publicira tekst B. ploče po Jagiću. On drži da prvi dio natpisa sadrži kratki izvadak isprave u kojoj je opat Držiha u prijevodu sažeo Zvonimirovu zar latinsku donaciju i dodao kako je Vitoslav (zacijelo kao pristav) po nalogu lučkog župana Prvanega uveo opata Držihu odnosno crkvu sv. Lucije, u posjed darovanog zemljišta. Drugi dio natpisa je zapis o gradnji crkve pod opatom Dobrovitom koji bi bio zajednički opat i Sv. Luciji i Sv. Nikoli u Otočcu u vrijeme »kada je neki knez Kuzma(?) zavladao bar otokom krčkim, a izgleda prema čitavom kontekstu, možda i sa susjednom obalom i Otočcem u gatanskoj župi«. Šišić datira B. ploču »oko 1100« i smatra »da je opat Dobrovit uklesao u natpis darovnicu Zvonimirovu baš stoga, da svojoj crkvi, odnosno manastiru, zajamči miran i siguran posjed onog zemljišta, što nas ipak velikom vjerojatnošću upućuje na predmletačko doba, dakle u vrijeme prije godine 1115—1116.« Vrednujući B. ploču kao povijesni izvor, Šišić podvlači da »iz ovog spomenika saznajemo s punom sigurnošću, da je kralj Zvonimir bio potpuni i pravi gospodar otoku Krku, koji se inače brojio u 'byzantinski tema' Dalmaciju, pa kako je Krk upravo najsjeverniji dio te Dalmacije, sasvim je prirodno, da se kraljeva vlast proteza-la i na otoke i gradove bliže središtu njegove države kod Splita«.

U čitanju 12—13 retka Šišić gleda s rezervom »što uz ime 'Mikula' ne stoji potrebno 'sveti'«. U godinama poslije I svjetskog rata B. ploču proučava po originalu u crkvi sv. Lucije Vj. Štefanić, Krčanin, rodom iz Baščanske Drage i profesor na krčkoj gimnaziji.

Konzervatorski razlozi (spašavanje nagrižene B. ploče iz vlažne crkve natopljene solju) i politički razlozi (blizina granice, bojazan od rata, okupacije i nasilnog uništenja a isto tako i bojazan da B. ploča ne bude odnesena u Beograd) dovela je 1934. godine do sporazuma između krčkog biskupa Srebrniča i Jugoslavenske akademije po kome je B. ploča prenijeta u Zagreb i povjerena Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti na čuvanje. Odluka je izazvala otpor među seljacima (podjario ga je jedan vlasnik hotela iz turističkih motiva) pa je Ploča u noći pred odlazak bila sakrivena i tek intervencijom žandarmerije pronađena i pod stražom otpremljena u Zagreb. Sve je to izazvalo mnogostruke reakcije u tisku ali i povećalo opći interes za B. ploču.

Jagićev autoritet je tolik da Štefanić isprva (1937) donosi uz male ispravke Jagićevo čitanje ali u svojim bilješkama pod tekstom iznosi svoja nova zapažanja, temeljena na izravnom promatranju originala B. ploče, po kojima se dovodi u pitanje ispravnost čitanja Jagića a dijelom i Račkoga. Štefaniću je u 1. retku prvi znak »križ koji je zapravo identičan sa slovom A naše ploče«; na kraju 4. retka dolje iza slova SVE Štefanić vidi vodoravnu crtu s malim uglom na lijevoj strani te odbacuje Črnčićevo D »jer je ono u našem napisu uvijek okruglo«; u 5. retku odbacuje ime DESILA jer na tom mjestu vidi DESI-RA i u istom retku umjesto riječi »ŽUPANЪ«, kako je to nagađao Rački, nazire riječ od 5—6 slova koja počinje sa MR; u 6. retku napušta konjekturu Račkoga »VITOSLĚAVA« i tu vidi dijelom posve jasno a dijelom nagađa ovaj redoslijed slova: VI⟨N⟩ . . LE .⟨G ili H ili K?⟩ VA; u 7. retku vidi B·A⟨R⟩LA te rekonstrukcijom dobiva »blažena roditelъnica«; u 9. retku ispravlja D(O)BREVITЪ u D(O)BROVITЪ a na kraju 9. retka i na početku 10. retka odbacuje Jagićevo »sъzdahъ« i čita »zъdahъ«; u 13. retku napušta Jagićevo »ot otočъca« i čita »vъ otočъci«. U paleografskom pogledu B. ploča pokazuje prijelazno pismo koje najviše sliči Bečkim listićima. Kako latinska slova i posebni znakovi dolaze pretežno u drugom dijelu B. ploče, oni i Štefaniću (nakon Račkoga i Črnčića) »unose malu sumnju nije li drugi dio napisa druga osoba, možda i nešto kasnije pisala«. Razmatrajući odnos Sv. Lucije sa samostanom sv. Nikole u Otočcu (o čijem postojanju postoje potvrde tek u XV stoljeću), Štefanić postavlja hipotezu da bi »Mikula v Otočci« mogao biti benediktinski samostan sv. Mihovila ili sv. Nikole na otoku Susku ili samostan sv. Nikole kraj Omišlja, ili pak jedna od starih crkava posvećena sv. Nikoli na otoku Krku (u Bosaru, Ogrulu ili u Negritu).

God. 1941. Štefanić napušta Jagićevo čitanje, priklanja se dijelom Črnčiću i nešto Račkome,

Sl. 79. Baška. Pogled na iskopine glagoljaške opatije i na crkvu sv. Lucije.

oslanja se na svoja zapažanja i svoje bilješke i objavljuje svoje prvo čitanje:

1. +[Č·R·] (VЪ IME O)[T]CA I SN(A I STA)GO DU(H)A AZЪ
2. OPAT(Ъ) DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JuŽE
3. DA ZЪVЪNIM[I]RЪ KRA[L]Ъ HRЪATЪSKЪ(I VЪ)
4. DNI SVOJĘ VЪ SVETU[Ju L]UCIJu I S[VE] ( )
5. MI ŽUPANЪ DESI( )RA KRЪ(B)[A]VĚ [MR] ( )Ъ V(Ъ) [LU]
6. CĚ PRBЪNEBGA (S)Ъ POSL(A) VI( )LĚ( )VA V[O]
7. TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO I B(N)A [ ]LA i G E
8. VAGLISTI I STAÊ LUCIÊ AMNЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPA[T]Ъ DBROVITЪ ZЪ
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu [I] SVOEJu BR[A]TIJu SЪ DEV
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA K[O]SЪMЪTA OBLAD
12. AJuČAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI [M]
13. IKULA VЪ OTOČЪC[I] (SЪ S)VETUJu LUCIJU VЪ EDIN[O]

U međuvremenu B. ploča je u Zagrebu, gdje se nakon višegodišnjih konzultacija konačno našlo jednostavno rješenje za njezinu sanaciju tako da se namakanjem u destiliranoj vodi oslobodi od topivih, razornih soli (Deželić 1943).
God. 1951. B. Fučić iznosi zapažanja o. Vinka Fugošića OFM, akad. slikara, da je B. ploča plutej crkvenog septuma, a to je momenat koji će narednih godina podstaći arheološka istraživanja crkve i ruševina opatije sv. Lucije.
God. 1952. obrađuje B. ploču J. Hamm i daje nove prijedloge njezina čitanja:

1. + ·Č·N·Ž·[1077] VЪ IME OTCA I S(I)NA I S(VE)TAGO DUHA. AZЪ
2. OPATЪ DRЪŽIHÂ PISAHЪ SE O LEDINĚ JuŽE

3. DA ZЪVЪNIM(I)RЪ KRALЪ HRЪVÂTЪSKЪÏ VЪ
4. DNI SVOJĘ VЪ SVETUJu LUCIJu I S(VETA)GO ÏER(OLI)MA.
5. MI ŽUPÂNЪ DESIM(I)RÂ KRЪBAVĚ. MRÂ ... Ъ VЪ LU-
6. CĚ PR(EZ)B(ITR)Ъ NEB(O)G(Ъ). AZЪ POSLЪ VIN ... LĚ ... VЪ V O-
7. TOCĚ; DA IŽE TO POR(E)ČE, KLЪNI I BO(GЪ) i BÏ [12] AP(OSTO)LA I G[4] E-
8. VA(N)G(E)LISTI I S(VE)TAÊ LUCIÊ AM(E)NЪ. DA·IŽE SDĚ ŽIVE-
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA. AZЪ OPÂTЪ D(O)BROVITЪ ZЪ-
10. DÂHЪ CRĚKЪVЪ SIJu S SVOEJu BRATIJu SЪ DEV-
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA K(O)SЪMЪTÂ OBLAD-
12. AJuČÂGO VЪSU KЪRÂINU. I BĚŠE VЪ TЪ DNI M-
13. IKULÂ VЪ OTOČЪCI SЪ SVETUJu LUCIJu VЪ EDINO.

Hamm proučava B. ploču po originalu pa po tragovima slova koja zapaža na oštećenim mjestima predlaže ove korekture i dopune: U 1. retku vidi datum + ·Č·N·Ž·(1077), poslije ispravljeno u 1079;
u 3. retku čita HRVÂTЪSKЪÏ;
na kraju 4. retka čita slova ISÏERMA pa ih razrješuje: I S(VETA)GO ÏER(OLI)MA i time proširuje destinatara Zvonimirove darovnice i na crkvu sv. Jerolima u Staroj Baški (Kraje) koju je posjedovala opatija sv. Lucije;
u 5. retku ime krbavskog župana čita: DESIM(I)RÂ;
u 5. i 6. retku umjesto lučkog župana Pribinega (kako su to mjesto čitali i rekonstruirali stariji istraživači), Hamm čita ime svećenika Mratina (metateza od Martin) i razrješuje skupinu slova PRBNEBGA: MRA(TIN)Ъ VЪ LUCĚ PR(E)ZB(ITR)Ъ NEB(O)G(Ъ)«, a pri tome bi izraz »prezbitrъ nebogъ« odgovarao latinskoj formuli poniznosti »presbyter indignus«;
u nastavku 6. retka otkriva ime trećeg uglednika pa to mjesto čita: »AZЪ POSLЪ VIN ... LĚ ... V OTOCĚ«;
u 7. retku, u formuli minacije, ne nalazi spomen Bogorcdice (kako su sudili stariji istraživači) već tu vidi 12 apostola: »I BÏ (12) AP(OSTO)LA.«

Hamm smatra da cijeli natpis na B. ploči nije klesala ista ruka, nego da je tekst klesan sukcesivno u tri navrata:

1) Prvi dio kleše sam opat Držiha god. 1077. ili 1079, kada je u prisutnosti onih, koji su ispod toga potpisani, uveden u posjed spomenute »ledine«.

2) Desetak ili više godina kasnije, kada su počele smutnje u hrvatskom kraljevstvu, uklesana je minacijska formula.

3) Kratko vrijeme poslije toga, kada je opat Dobrovit pristupio restauraciji crkve sv. Lucije, uklesao je i natpis o tome, a kako je na kraju Ploče bilo još nešto mjesta, uklesan je i posljednji zapis, u kojem se spominje Mikula.

»Vremenski bi se dakle klesanje tih dijelova dalo rasporediti ovako: 1. Zvonimirova darovnica i dio s potpisima svjedoka — 1077, 2. minacijska formula — poslije smrti Zvonimira, negdje s kraja XI vijeka, i 3. Dobrovitov zapis o gradnji crkve i zapis o Mikuli — na prijelazu iz XI u XII vijek«.

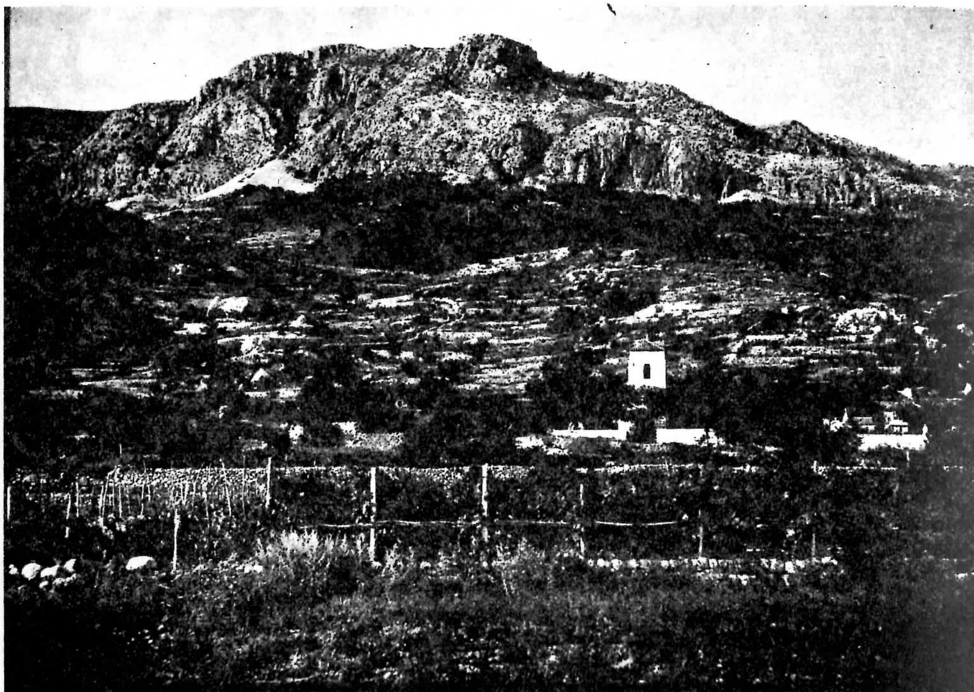
Po Hammu se ova tri osnovna dijela teksta grafijski razlikuju. Za prvi, najstariji dio teksta je paleografski značajno da dosljedno piše [illegible], da ima jedanput ję i jedanput y, ali da uz ję ima i mlađe e mj. ę (u svetuju sc. Luciju), da za glas ispred vokala ima ï, i da ža a uz [illegible] ima poseban bašćanski znak [illegible] (ondje, gdje je za takvo pisanje na čakavskoj osnovi moglo imati fonetskih razloga). U drugom dijelu natpisa uz [illegible] dolazi mlađe M, nema znaka za jery, slova su neuglednija a neka i sitnija i nepravilnija nego u prvom dijelu, uz glagoljsko O dolazi i latiničko O. U trećem dijelu učestaju latinička slova T, N, O, I a u posljednjem pasusu o Mikuli, dolazi i različit znak za poluglas.

God. 1952. M. Barada zastupa mišljenje da je »Krajina« B. ploče pogranična, vojnička jedinica (marca), istovjetna s Liburnijom franačkih anala IX st., da je obuhvatala kvarnerski bazen s otocima Krkom, Cresom, Lošinjem i Rabom i obalnim pojasom od Brseča do Senja i da je bila »territorium regale, vladarevo patrimonijalno dobro, pod izravnom upravom kraljeva čovjeka i to do svršetka XI st. župana a na prijelazu u XII st. kneza-comesa«. Kosmat s B. ploče bio bi takav knez.

Iste god. 1952. L. Košuta (u prikazu Hammove radnje) uvidom u original i u Standlovu fotografiju odbija mogućnost da bi na početku prvog retka B. ploče stajao datum (svoja zapažanja ilustrira crtežima) pa se vraća na Črnčićevo čitanje ARЪ ili AZЪ. »Azъ« bi po Košuti mogla biti zabuna klesara, koji je tekst Držihina zapisa »azъ opatъ itd« počeo klesati prije invokacije. Košuta ne prihvaća Hammov datum 1077. i s razloga što opat Držiha označuje vrijeme Zvonimirova darivanja izrazom »vъ dni svoję«. Na kraju četvrtog retka vraća se na Črnčićevo čitanje »svedokъ«, a u petom retku predlaže čitanje imena »PRBЪNEBЪ«. Slaže se s Hammom da je B. ploča klesana sukcesivno, ali predlaže druga datiranja: Držihin zapis i minacija nastali bi poslije Zvonimirove smrti, negdje krajem XI stoljeća; Dobrovitov zapis nastao bi nakon raspada Krajine god. 1116. ili neposredno poslije toga, a zapis o Mikuli nešto kasnije.

God. 1955. Štefanić objavljuje svoje drugo čitanje B. ploče:

1. A[ZЪ] (VЪ IME O)[T]CA I SN[A] (I S)[T](A)GO DU[H]A AZЪ
2. OPAT(Ъ) DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI(N)Ě JuŽE

Sl. 80. Baška. Pogled iz bašćanskog polja na ostatke glagoljaške opatije i na crkvu sv. Lucije.

3. DA ZЪVЪNIM[I]RЪ KRALЪ HRVATЪSKЪ[Ї] (VЪ)
4. DNI SVOJĘ VЪ SVETUJu LUCIJu I S[V] . . .
5. MI ŽUPANЪ DESIMRA KRЪ[BA]VĚ MRA(TIN)ЪC(Ъ) [L](U)
6. CĚ PRBЪNEB[Ž]A (ili PRBЪNEBGA) (S)Ъ POSL(Ъ) VIN(O)[D]LĚ [ĚK]V[Ъ] V [O]
7. TOCĚ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO I B[Ї] (=12) A[P]LA i G(=4) E
8. VAJLISTI I STAĚ LUCIĚ AMNЪ DA IŽE SDĚ ŽIVE
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPA[T]Ъ DBROVITЪ ZЪ
10. DAHЪ CRĚKЪVЪ SIJu I SVOEJu BR[A]TIJu SЪ DEV
11. ETIJu VЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD
12. AJuČAGO VЪSU KЪRAINU I BĚŠE VЪ TЪ DNI [M]
13. IKULA VЪ OTOČЪC[I] (SЪ S)VETUJu LUCIJu VЪ EDINO

Štefanić na početku prvog retka prihvaća (Črnčićevo i Košutino) čitanje »AZЪ« bez datuma (i on uzima da je »AZЪ« klesareva greška) i (Košutin) zaključak po kome iz riječi »VЪ DNI SVOJĘ« slijedi da je B. ploča bila klesana poslije Zvonimirove smrti. Na kraju četvrtog retka ne odlučuje se na rekonstrukciju, jer su mu sigurna samo slova I S i možda V. U petom retku čita ime krbavskog župana DESIMRA a ime drugog uglednika, oslanjajući se na Hammovu rekonstrukciju MRA(TIN)Ъ VЪ, modificira u MRAT(IN)ЪCЪ. U šestom retku ne prihvaća Hammov »prezbitrъ nebъgъ« nego vidi iskrivljeno tradirano ime Pribineg ili Pribaneg, »a možda treba kombinirati i sa čitanjem PRBЪNEBŽA«, a u nastavku šestog retka, oslanja se na Hammovo čitanje »azъ poslъ vin . . lěvъ vo« i predlaže svoju rekonstrukciju: (·)Ъ POSLЪ VIN(O)DLĚ [ĚK]VЪ V O. Tako bi — po Štefaniću — među svjedocima treće lice bio »Pribinega«, poslъ (izaslanik) u Vinodolu, a četvrto lice bio bi Jakovъ, (poslъ) v otocě (tj. na otoku Krku).

Po Štefaniću natpis na B. ploči ima tri stavka:

1) skraćenu ispravu (noticiju), u kojoj opat Držiha tvrdi, da je hrvatski kralj Zvonimir

dao Sv. Luciji zemljište (ledinu) i za to nabraja svjedoke;

2) zapis opata Dobrovita u kojem kaže, da je sa devetero braće sagradio crkvu u dane kneza Kosmata, koji je vladao čitavom »krajinom«;

3) dodatak, u kojem se veli da je tada bio (sveti) Mikula u Otočcu u zajednici sa Sv. Lucijom.

Kako se grafijske dublete ne poklapaju s granicama pojedinih stavaka, Štefanić smatra da je natpis »shvaćen kao samostanski kartular uklesan u kamenu — mogao imati jedinstvenu koncepciju i da je u politički nesigurnim vremenima (poslije smrti kralja Zvonimira 1089. i pada otoka Krka pod mletačku vlast 1116) imao svoju određenu funkciju, tj. osiguranje posjeda pa je stoga prirodno misliti, da je ploča klesana baš u tom periodu«.

Godine 1955. i narednih godina vrše se u organizaciji Staroslavenskog instituta arheološka istraživanja u crkvi i u ruševinama opatije sv. Lucije. Prema rezultatima tih istraživanja (Fučić 1957. u Bulletinu, 1957. u Slovu i 1960. u Ljetopisu JAZU) B. ploča bila je lijevi plutej septuma (crkvene pregrade) koji je bio sagrađen istovremeno s Dobrovitovom tj. s današnjom crkvom. Septum je na svom mjestu postojao još godine 1752. (Fučić 1978), a srušen je između 1752. i 1851. Nakon rušenja septuma B. ploča je bila upotrebljena za popločenje tla u crkvenoj lađi, vjerojatno kao nadgrobna ploča nad nekim seljačkim ukopnim mjestom. Na desnom pluteju septuma vjerojatno se je nastavljao tekst (»druga B. ploča«)

Sl. 81. Baška. Kameni reljef na zvoniku crkve sv. Lucije. Simbol sv. Mateja evanđeliste.

a ulomci desnog pluteja vjerojatno su »Jurandvorski ulomci« (vidi s. v. Baška, Jurandvorski ulomci). Dobrovitovoj ranoromaničkoj crkvi (oko god. 1100) prethodila je starokršćanska crkva iz VI stoljeća; dijelovi njezinog kamenog dekora otkriveni su kao spolija u pločniku Dobrovitove crkve. Crkva sv. Lucije i građevinski sklop opatije podignuti su nad ostacima antikne villae rusticae.

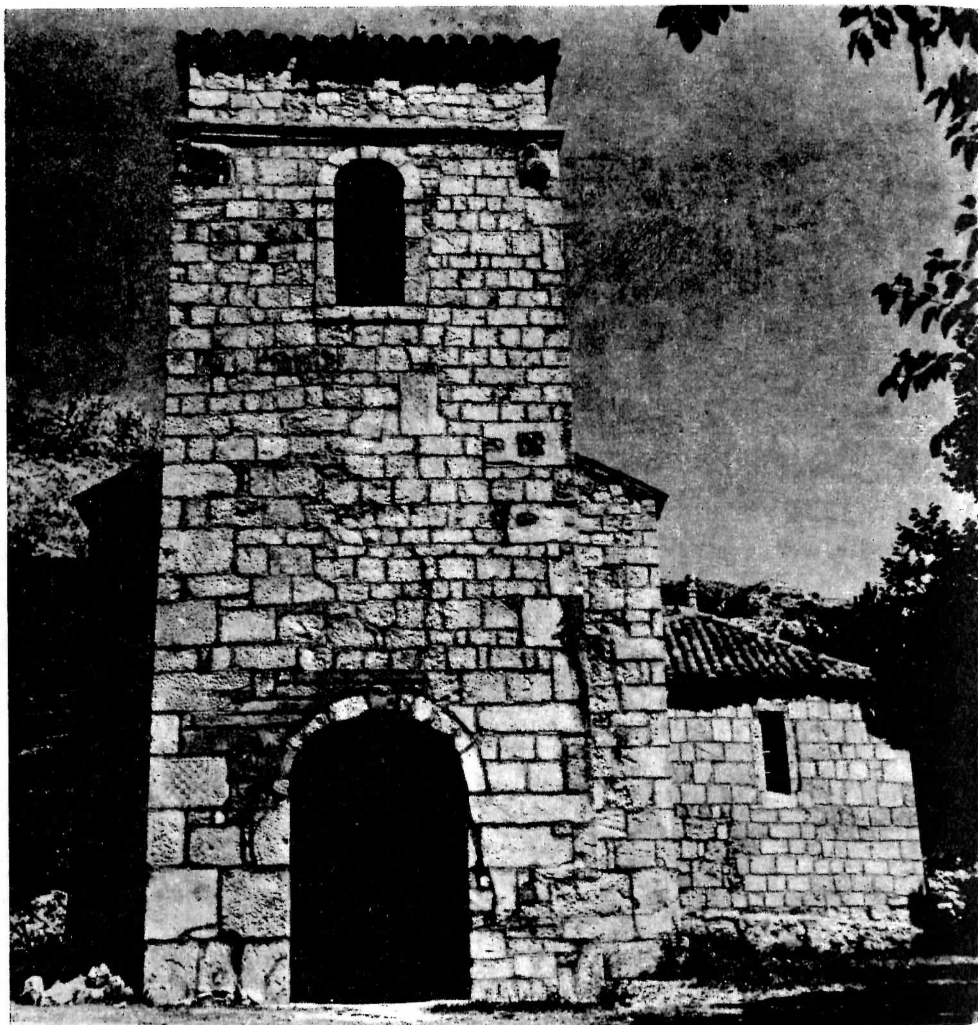
God. 1966. i 1969. Štefanić sažimlje dosadašnje rezultate istraživanja, podvlači mišljenje da je B. ploča kameni kartular Sv. Lucije, da je klesana sva u jednom navratu i to oko godine 1100. Taj datum nije na njoj izravno uklesan nego proizlazi iz unutarnjih podataka njezinog teksta. Kontekst implicira pisanje natpisa po smrti Zvonimirovoj (1089). Od svjedoka je god. 1078. poznat krbavski župan Desimir a knez Kosmat mogao bi biti identičan s lučkim županom Kuzmom ili s onim koji je god. 1102. bio u pratnji kralja Kolomana u Belgradu. Svakako vladao je prije mletačke okupacije Krka (1116).

U paleografskom osvrtu Štefanić iznosi mišljenje da dublete za poluglas iz 12. i 13. retka, dublete I, O, M, N, T, V pa i dubleta A spadaju u »prodor ćirilske grafijske građe na hrvatskoglagoljsko područje koji je bio doskora suzbijen«. Bašćanski A mogao bi imati izvor u ćirilskom A, D ili čak u prejotiranom JA. Taj znak — po Štefaniću — nema na B. ploči fonetske podloge.

God. 1967. M. Moguš prihvaća Hammove rezultate a interpretacijom izreke »vъ dni svoję«, koja po Mogušu može značiti »u svoje vrijeme, svojevremeno, svojedobno« podupire tezu da je na početku teksta stajao datum i da je prvi dio B. ploče mogao biti uklesan još za Zvonimirova života.

God. 1970. N. Klaić ne prihvaća Hammove i Moguševe teze. U prvom dijelu B. ploče ona ne nalazi diplomatičke kvalifikacije već ga smatra Držihinim zapisom o darovanju. Drži da je Držihin zapis sastavljen poslije Zvonimirove smrti i sumnja da li je baš Držiha bio primalac dara i da li je na početku teksta stavio dataciju (i to »golom« broju godine) koja bi se u diplomatičkoj praksi očekivala iza a ne prije invokacije. N. Klaić ocjenjuje B. ploču kao »jedno od najdragocjenijih pismenih svjedočanstava o Zvonimiru«, kao »dokaz o kraljevskoj vlasti nad kvarnerskim otocima« a pojave župana iz Krbave (jedne od banskih županija) i dvaju »posala«, kraljevih činovnika iz Vinodola i Krka (iz krajeva koji nisu bili starohrvatske županije) »odlično se uklapaju u sliku Zvonimirova doba«. Pod nazivom Krajina u drugom dijelu natpisa pretpostavlja »continens«, tj. Vinodol, kao kopneni dio nekadašnje Dalmatinske marke koje se oko 1070. godine raspala, a »Mikula« ne može biti ni »tobožnja opatija sv. Nikole u gatačkom Otočcu« niti »sv. Mikula z Gvozda« nego ga — kako je mislio Štefanić — »treba tražiti negdje na otoku ili u njegovoj okolici«.

God. 1970. N. Bonifačić-Rožin pokušava u interpretaciji B. ploče poći drugim putem pa u

Sl. 82. Baška. Pročelje zvonika i crkve sv. Lucije.

tekstu petog i šestog retka ne vidi osobna imena i titule hrvatskih odličnika u funkciji svjedoka kraljevske donacije nego mjesto njih čita krčke toponime, nazive zemljišta koje je Sv. Lucija povrh »ledine« primila u dar od kralja Zvonimira. Tako Bonifačić-Rožin u riječi »županъ« vidi naziv krčkog lokaliteta »Županj«, a u nesuvisloj skupini slova »Prbъnebga« naziv lokaliteta Prniba, a taj se toponim na otoku Krku javlja kod Punta i u Dubašnici. J. Bratulić (1970) i E. Hercigonja (1976) uočavaju ritamsku organizaciju teksta B. ploče. God 1978. J. Bratulić i iste godine Fučić (u katalogu izložbe) vraćaju se na Črnčićevu konjekturu pa kraj četvrtog i početak petog retka čitaju: »i svedomi«, a Fučić (1978) kraj petog i početak šestog retka čita »LICĚ« umjesto »LUCĚ« (pa bi tako na B. ploči figurirali župani Krbave i Like), dok u trinaestom retku pod imenom Mikula vidi toponim samostanskog posjeda (Mikulja), a ne ime crkve ili samostana.

Ako se sažme ovaj kronološki pregled istraživanja B. ploče, vidi se da se sporna mjesta u čitanju i interpretaciji njezina teksta svode 1) na sam početak natpisa, 2) na kraj četvrtog i početak petog retka, 3) na peti i šesti redak i 4) na značenje riječi »Mikula« u trinaestom retku.

Literatura:

P. Šafařik, Památky hlaholského písemnictví. Prag 1853. Dostavky k str. 20.

I. Kukuljević, Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. Zagreb 1857, str. 6—7.

F. Rački, Glagoljski nadpis na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku. Neven, god. VII, Rijeka 1858, str. 251—252 i 266—268.

I. Črnčić, Krčke starine, II. Hrvatski napisi. Književnik II, Zagreb 1865, str. 9.

I. Kukuljević, Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije, VII. Zagreb 1873, str. 6.

I. Črnčić, Još oble glagolice na krčkom otoku. Starine VII. Zagreb 1875, str. 10.

F. Rački, Starohrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku. Starine VII. Zagreb 1875, str. 130—136.

F. Rački, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium. Documenta historiae croaticae periodum antiquum illustrantia. Zagreb 1877, str. 487—489.

L. Geitler, Die albanesischen und slavischen Schriften, Beč 1883.

I. Črnčić, Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u Drazi bašćanskoj. Starine XX, Zagreb 1888, str. 33—49.

F. Rački, Pripomenak, ibid., str. 49.

V. Jagić, Glagoličeskoe pis'mo. Enciklopedija slavjanskoj filologii, v. 3. St. Petersburg 1911, str. 143—144 i 237—238.

R. Strohal, Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku. Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. 12, Zagreb 1912, str. 8—11.

V. Jagić, Hrvatska glagolska književnost, u B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti, knj. I, str. 20. Zagreb 1913.

F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije. Zagreb 1914.

F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925.

Vj. Štefanić, Pred kraljevskom pločom u Baški. Obzor. Zagreb 19. VIII. 1925.

Vj. Štefanić, Bašćanska ploča. Obzor br. 187. Zagreb 1934.

(I. Esih?), Jugoslavenska akademija... (vijest bez naslova i potpisa o prijenosu i razlozima prijenosa B. ploče u JAZU u Zagreb). Narodna starina XIII, str. 228—231 (tri slike). Zagreb 1934.

F. Barbalić, Bašćanska ploča. Narodne novine, br. 243—248. Zagreb 1934.

D. Kniewald, Bašćanska ploča u Zagrebu. Bogoslovska smotra XXII, br. 4, str. 383—389. Zagreb 1934.

Stj. Ivšić, Sveta Lucija u Jurandvoru i njezin dragi kamen. Jutarnji list, god. XXIII, br. 8115, str. 3. Zagreb 1934.

J. Vajs, Památná deska »Zvonimirova« v kostele sv. Lucie u Bašky na Krku. Slovanská revue br. 1, str. 26—28. Prag 1934.

Vj. Štefanić, Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku. Croatia sacra god. VI, br. 11—12. Zagreb 1936.

Stj. Ivšić, Bašćanska ploča. Omladina, god. XXIII, str. 73—75. Zagreb 1940.

Vj. Štefanić, Bašćanska ploča. Hrvatska enciklopedija II. Zagreb 1941, str. 274—276.

M. Deželić, Bašćanska ploča i njeno konzerviranje. Ljetopis Jugoslavenske akademije, knj. 54. Zagreb 1943.

B. Fučić, Sto godina Bašćanske ploče. Riječki list 4. XII. 1951.

J. Hamm, Datiranje glagoljskih tekstova. Radovi Staroslavenskog instituta I. Zagreb 1952, str. 22—28.

M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam. Predavanja Jugoslavenske akademije. Zagreb 1953.

Vj. Štefanić, Bašćanska ploča, Enciklopedija Jugoslavije I. Zagreb 1955, str. 384—387.

B. Fučić, Tragom starih spomenika — Bašćanska ploča. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, god. V, br. 1. Zagreb 1957.

B. Fučić, Bašćanska ploča kao arheološki predmet. Slovo 6—8 (Vajsov zbornik). Zagreb 1957, str. 247—262.

B. Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957. Ljetopis JAZU, knj. 64. Zagreb 1960, str. 169—172.

Vj. Štefanić, Prvobitnoto slovensko pismo i najstarata glagolska epigrafika. U Zborniku: Slovenska pismenost. Naroden Muzej, Ohrid 1966, str. 27—28.

M. Moguš, Riječ-dvije o Bašćanskoj ploči (u povodu 890 godišnjice). Kolo 4, Matica Hrvatska, Zagreb, travanj 1967, str. 322—326.

N. Klaić, Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. XV, br. 1—2. Zagreb 1969, str. 1—14.

Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika. Slovo 18—19. Zagreb 1969, str. 33—35.

N. Bonifačić-Rožin, Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča. Krčki zbornik I. Krk 1970, str. 465.

J. Bratulić, Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti. Kritika 13. Zagreb 1971, str. 137—155.

N. Bonifačić-Rožin, Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku. Zbornik za narodni život i običaje, knj.45. Zagreb 1971, str. 137—155.

B. Fučić, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi. Slovo 21. Zagreb 1971, str. 237—242.

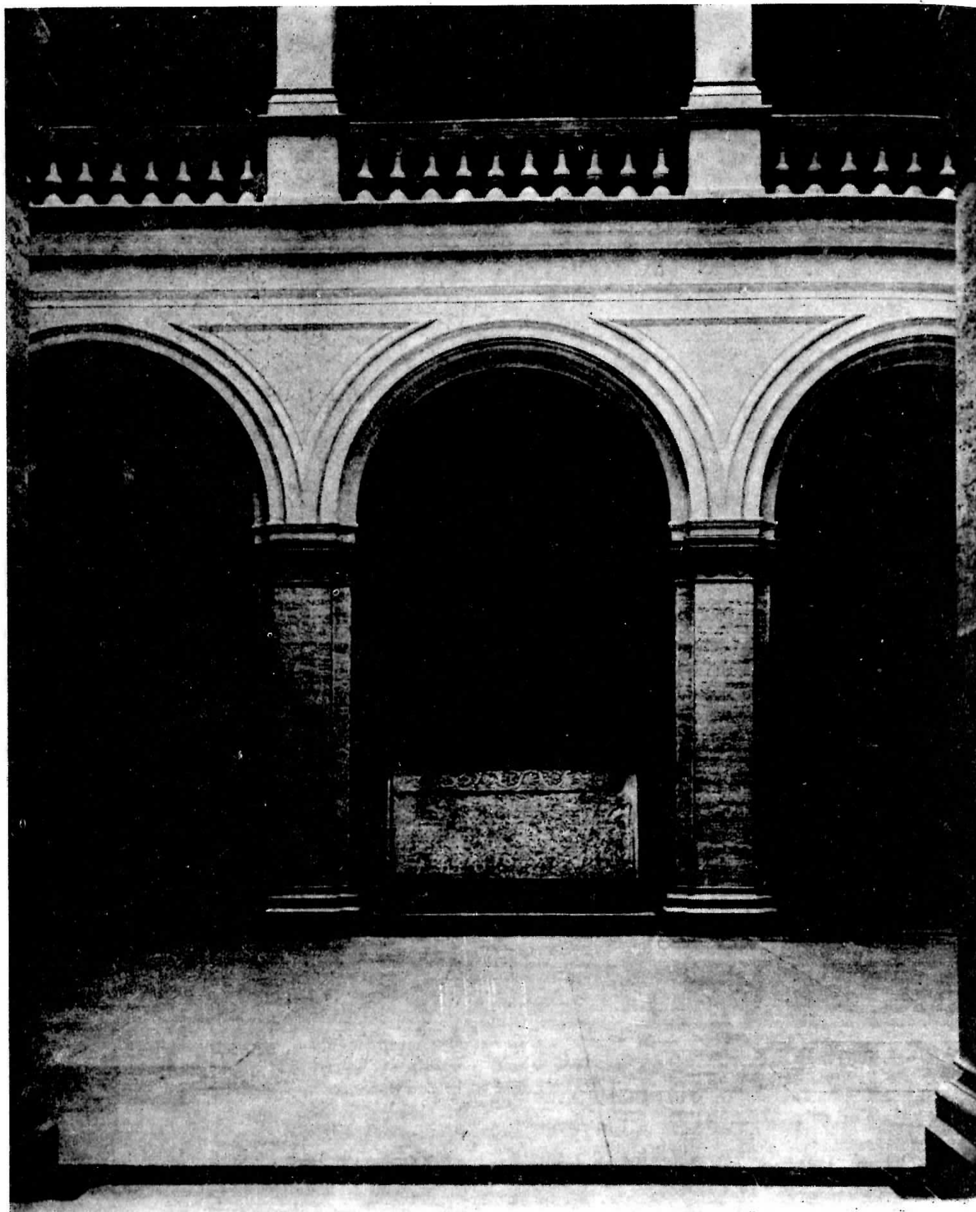
B. Fučić, Najstariji glagoljski natpisi. Istarska Danica 1972. Zagreb-Pazin 1971.

E. Hercigonja, Srednjovjekovna književnost (Povijest hrvatske književnosti sv. 2), str. 115—116 i pass. Zagreb 1976.

B. Fučić, Arhivski podatak o Bašćanskoj ploči. Ljetopis JAZU, knj. 78. Zagreb 1978, str. 573—576.

B. Fučić, Bašćanska ploča. U katalogu izložbe: Zagreb-riznica glagoljice. Zagreb 1978, str. 12—13.

J. Bratulić, O čitanju Bašćanske ploče. Istra, god. 16, br. 1—2. Pula 1978, str. 28—36.

Sl. 83. Zagreb. Postava Bašćanske ploče u atriju palače Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Jurandvorski ulomci br. I, II, III i IV.

Izvorni smještaj: opatijska crkva sv. Lucije kod sela Jurandvora u zaleđu Baške. U njoj su sva četiri ulomka nađena kao spoliji na istom mjestu — u opločenju poda na lijevoj (sjevernoj) strani svetišta.

Sadašnji smještaj: Ulomak br. I. Povijesni muzej Hrvatske u Zagrebu, lapidarij, inv. br. 6824. Ulomak br. II. Smještaj mu je nepoznat. Možda se nalazi u nekoj stranoj kolekciji ili je uništen. Iz crkve sv. Lucije nestao je prije godine 1879.

Ulomci br. III i IV. Biskupski ordinarijat u Krku.

Oko 1100. god.

Bijeli vapnenac.

ULOMAK I

27×23×10 cm

Gornji lijevi ugao natpisnog polja ploče, odlomljen i nagrižen s gornje desne i s donje bočne strane. Duž lijeve strane jasno se vidi izvorni, klesarskim alatom profilirani rub ploče i nagriženi ostatak stanjenog bočnog »pera«, s pomoću kojega se ploča okomito ukladala u utor.

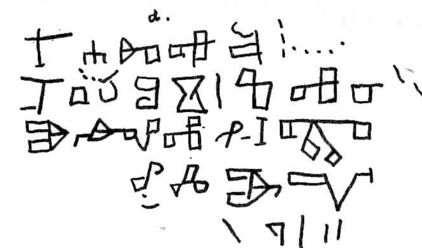
Ulomak I našao je Črnčić god. 1864. God. 1883. darovao ga je student filozofije J. Bonifačić iz Baške Arheološkom muzeju u Zagrebu, odakle je prešao u Povijesni muzej Hrvatske.

Kako je danas na Ulomku I vidljivo jasno samo nekoliko slova, to se u čitanju pomažemo i Črnčićevim crtežom, objavljenim u Književniku II god. 1864. i Brunšmidovom muzejskom fotografijom iz vremena prije I svjetskog rata, kada je taj ulomak bio sačuvaniji:

+ A Z Ъ
1 2 3 4 5
P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12
U Z V Ъ N I M
13 14 15 16 17 18 19
L U C
20 21 22

Stariji istraživači vidjeli su na tom ulomku (kada je bio sačuvaniji) tekst, koji su čitali ovako:

Črnčić (1864)
A Z Ъ O (P A T Ъ)
1 2 3 4 5
O S I — H Ъ
8 9 10 11 12
U Z V Ъ N I M (I R)
13 14 15 16 17 18 19
L U C
20 21 22

Sl. 84. Ulomak I. Crtež I. Črnčića iz god. 1864.

Sl. 85. Ulomak I. Fotografija J. Brunšmida (prije 1914).

Sl. 86. Ulomak I. Današnje stanje.

Geitler (1879)

A Z Ъ
1 2 3 4
P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12
U Z V Ъ N I M . . .
13 14 15 16 17 18 19
L U C
20 21 22

Brunšmid (1912)

A Z Ъ
1 2 3 4
P R O S I H Ъ
6 7 8 9 10 11 12
U Z V Ъ N I M . . .
13 14 15 16 17 18 19
L U C
20 21 22

Štefanić (1969) čita posljednje slovo u četvrtom retku (22) kao Ě.

Črnčić je 1864. smatrao da je Ulomak I stariji od XIII stoljeća; Geitler je 1879. mislio da je iz XII stoljeća ali da je mlađi od Baščanske ploče; Brunšmid ga 1912. stavlja u XII stoljeće; Štefanić ga 1936. ocjenjuje kao spomenik iz XII stoljeća, iz doba koje je vrlo blizu Baščanskoj ploči, a 1966—69. da je najmanje iz XII stoljeća.

Literatura:

I. Črnčić, Krčke starine. Književnik II, str. 20. Zagreb 1864.

L. Geitler, Glagoljski nadpisi. VHAD I (1879), str. 44.

L. Geitler, Die albanesischen und slavischen Schriften, str. 187. Beč 1883.

J. Brunšmid, Kameni spomenici. VHAD, NS XIII, str. 155—156.

Vj. Štefanić, Opatija sv. Lucije i drugi benediktinski samostani na Krku. Croatia sacra IV, str. 72. Zagreb 1936.

Vj. Štefanić, Prvobitnoto slovensko pismo, str. 28—29 i slika V, 1.

Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo, str. 36 i slika.

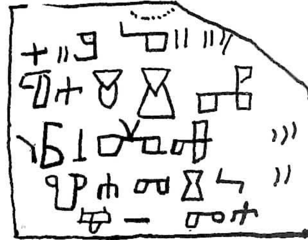
B. Fučić, Jurandvorski ulomci. Krčki zbornik, sv. 3. Krk 1971.

B. Fučić, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, str. 242—247.

ULOMAK II

Našao ga je Črnčić i objavio god. 1864. istodobno s Ulomkom I. No Geitler ga god. 1879. nije više našao u crkvi sv. Lucije. Uništen je ili je možda završio u nekoj stranoj kolekciji. Ne znamo mu dimenzije. Jedina dokumentacija o njemu, kojom se i ovdje služimo, jest Črnčićev precrt, objavljen 1864. Po tom crtežu čitamo natpis na ulomku:

? H
1 2
V A I S Ъ
3 4 5 6 7
K R I Ž Ъ
8 9 10 11 12
V A T S K
13 14 15 16 17
Č · T A
18 19 20 21

Sl. 87. Ulomak II. Crtež I. Črnčića iz god. 1864.

Stariji istraživači dali su ova čitanja:

Črnčić (1864)	Geitler (1879)
· A S · Ъ	. . H .
4 5 7	2
K R I Ž Ъ	? A ? S Ъ
8 9 10 11 12	3 4 5 6 7
V A T S K Ъ	K R I Ž Ъ
13 14 15 16 17	8 9 10 11 12
Č · T A	V A T S K Ъ
18 19 20 21	13 14 15 16 17
	P (T?) A
	18 20 21

Štefanić se vraća 1936. na Črnčićevo čitanje, a 1966—69. predlaže:

. . . H . . .
2
· A I S Ъ
3 4 5 6 7
K R I Ž Ъ
8 9 10 11 12
V A T S K .
13 14 15 16 17
Č · T A
18 19 20 21

U datiranju Ulomka II Črnčić (1864) i Geitler (1879. i 1883) misle isto što su rekli o Ulomku I, jer su ujedno tretirali oba ulomka. Štefanić ga (1966—1969) datira najkasnije u XII stoljeće.

Literatura:

I. Črnčić, Krčke starine, o.c.

L. Geitler, Glagoljski nadpisi, o.c.

L. Geitler, Die albanesischen, o.c.

Vj. Štefanić, Prvobitnoto slovensko pismo, str. 29 i slika V, 2.

Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo, o.c.

B. Fučić, Jurandvorski ulomci, o.c.

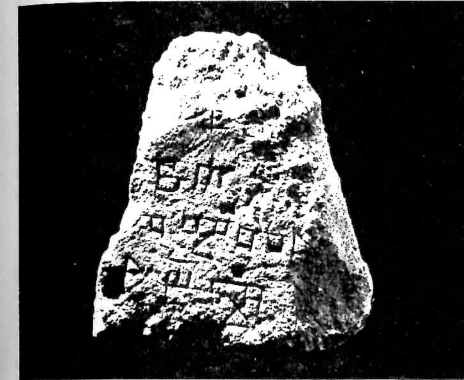
B. Fučić, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, o. c.

ULOMAK III

Otkriven je 1957. prilikom arheološkog istraživanja opatije sv. Lucije (Fučić). Nepravilni ulomak ploče od bijela vapnenca, odlomljen na svim bočnim plohama.

Dimenzije: 20,5×24×9,5 cm.

Svjež lom na jednoj bočnoj plohi pokazuje da je bio u rukama zidara koji su godine 1941, nakon gradnje betonske grobnice, ponovno opločili prezbiterij crkve sv. Lucije i pri tome ulomak priklesali i upotrijebili.

Sl. 88. Ulomak III

. . . . .
R A K
1 2 3
Ju Ï Ž ?
4 5 6 7
Ъ B Ï ?
8 9 10 11

Ostatke slova u prvom retku teško je identificirati.

Slovo B(9) s titlom i slovo Ï(10) vjerojatno znače broj 12.

Fučić (1960) smatra ulomak »suvremenim Baščanskoj ploči«, a Štefanić (1966—1969) misli da se »mora datirati najmanje u XII stoljeće«.

Literatura:

B. Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru. Ljetopis JAZU, knj. 64, str. 175—174, br. 4. Zagreb 1960.

Vj. Štefanić, Prvobitnoto slovensko pismo, o. c., str. 29 i slika V, 3.

Vj. Štefanić, Prvobitno slavensko pismo, o.c., str. 37 i sl. XVII.

B. Fučić, Jurandvorski ulomci, o.c. str. 161—162.

B. Fučić, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, o.c. str. 245.

ULOMAK IV

Otkriven 1957. prilikom arheološkog istraživanja opatije sv. Lucije (Fučić). Nepravilni ulomak ploče od bijela vapnenca, odlomljen na svim bočnim plohama.

Dimenzije: 10,5×10×8,3 cm.

Slova se zbog grubog načina klesanja i zbog oštećenosti ne mogu sa sigurnošću čitati. Stoga ih Fučić 1960. nije ni čitao niti ih je determinirao kao glagoljski natpis, a Štefanić (1966—1969) ovaj ulomak ne spominje.

Sl. 89. Ulomak IV

? ?
1 2
Ě P(?) O(?)
3 4 5

Literatura:

B. Fučić, Izvještaj, o.c. str. 176, br. 5.

B. Fučić, Jurandvorski ulomci, o.c. str. 162.

B. Fučić, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, o.c. str. 245.

Petrografska analiza ulomka I, III i IV (Tajder, Kochansky-Devidè, Grimani 1961) pokazala je isti sastav kamena i fosila, »prema tome je vrlo vjerojatno da su sva tri uzorka sa istog nalazišta i dapače istog komada«.

Usporedimo li natpise na ulomcima I i II s natpisima na ulomcima III i IV, utvrdit ćemo njihovu morfološku istovjetnost. Materijalni podaci što ih još možemo provjeriti na sačuvanim originalima (ulomci I, III, IV) kazuju da su slova klesana identičnom tehnikom, čini se od iste ruke, na istom materijalu i da su ta slova u prosjeku iste veličine. Svi ovi ulomci (I, III, IV) pripadaju istoj grafičkoj, a najvjerojatnije i istoj materijalnoj, predmetnoj cjelini. Promatrajući ih tako kao dijelove iste cjeline, razmatrat ćemo ih zajedno i u paleografskoj analizi.

Slovo B (ulomak III), zavrnute donje crte, znak je starosti (jer taj završni potez u XIII stoljeću nestaje), a ujedno je i znak srodstva s kvarnersko-istarskom grupom spomenika (Krčki natpis, Baščanska ploča, Grdoselski ulomak).

Slovo V na ulomku I (u ligaturi ZV) i na Ulomku II ima duboku lučnu spojnicu kao na spomenicima XI i XII stoljeća.

Slovo I(iže) s unakrštenim crtama trupa, koje tvore dva trokuta, dolazi na Ulomku III u najstarijoj morfologiji, koje nema poslije XII stoljeća.

Glagoljsko I (Ulomak II, slovo br. 4) dolazi ovdje u najstarijem svom obliku: to je trokut koji odozgo probada krug. Taj oblik već u XII stoljeću biva zamijenjen novijim, mlađim oblikom reduciranih duktusa. No uz taj izvorni glagoljski znak, nalazimo na ulomku I (slovo br. 10 i 18) te na Ulomku II (slovo br. 9) recepciju znaka I iz latiničkog (ili ćirilskog) alfabeta, onako kako ovu recepciju poznajemo i na drugim našim najstarijim kvarnerskim glagoljskim spomenicima (Krčki natpis, Bašćanska ploča).

Supskript slova K reducira se u XII stoljeću u točku ili konačno u tom stoljeću otpada. Taj supskript više nema ni Bašćanska ploča, a nema ga ni na Ulomku II (slovo br. 7) ni na Ulomku III (slovo br. 3).

Znak starine je i granato slovo M na Ulomku I (slovo br. 19). Već na Bašćanskoj ploči — uz pojavu granatog M — zapažamo recepciju latiničkog (ili ćirilskog) M, a ta će recepcija od XII stoljeća nadalje ostati pravilom u hrvatskim glagoljskim spomenicima. Morfologija granatog M s Ulomka I razlikuje se od one, najstarije, što je znamo s Bašćanske ploče i s Krčkog natpisa. Na Ulomku I donji par »oka« nosi petlje što se račvaju visoko, od same vodoravne crte, kao u Kločevu glagoljašu.

Slovo O, četvorinasto stiliziranih oka, priključuje se morfologiji Bečkih listića, Bašćanske ploče i Grdoselskog ulomka.

Glagoljsko N (Ulomak I, slovo br. 17) znak je starine, jer se ta crta — u pravilu — poslije XII stoljeća počinje gubiti.

Slovo P gotovo na svim glagoljskim spomenicima ima lijevu bočnu crtu koja u XIII stoljeću iščezava. Na Ulomku I (slovo br. 6) ta se crta piše pri samom dnu okomite haste a gornji vodoravni potez produljuje se također u lijevo; takvo oblikovanje slova P karakteristično je za istarske i kvarnerske spomenike XI i XII stoljeća (Krčki natpis, Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak).

Na Ulomku I evidentno je — po smislu čitanja — da je na mjestu slova br. 9 moralo biti S i da je tu klesarskom zabunom uklesano glagoljsko I. Glagoljsko S i glagoljsko I morfološki su slična slova: to su, isprva, recipročni oblici, sastavljeni od prodora trokuta u kružnicu. Dok je trokut gornji elemenat slova I, on je donji elemenat slova S. U starim hrvatskim rukopisnim spomenicima, počevši već od minuskula u Kločevu glagoljašu, i na većini najstarijih epigrafskih spomenika, hrvatski pisari splošnjuju slovu S tjeme kružnice a često tu kružnicu zamjenjuju likom trokuta, tako da — kao npr. na Plominskom natpisu — nastaje oblik dvaju trokuta, od kojih donji prodire u gornji. Zabunom klesara lako je na Ulomku I (slovo br. 9) a isto i na Ulomku II (slovo br. 6) došlo do obrnutih odnosa tih dvaju trokuta.

Slovu U na Ulomku I (slova br. 13, 21) još s desne strane izviruje petlja koja u XIII stoljeću iščezava.

Oblik »ključa« za poluglas varira od gotovo oble stilizacije na Ulomku III (slovo br. 8), kakvu nalazimo na Valunskoj ploči, do uglate stilizacije na Ulomcima I (br. 4, 16) i II (br. 7, 12), koja je karakteristična za naše spomenike XII i XIII stoljeća.

Oblikovanje slova Ju na Ulomku III (slovo br. 4), kome je lijevi elemenat odvojen i razmaknut od desnog, karakteristično je za najstarije glagoljske spomenike uopće, a posebice za one u Kvarneru — za Valunsku ploču i za Bašćansku ploču.

Većina databilnih paleografskih podataka na Jurandvorskim ulomcima stječe se u XII stoljeće a neki od njih zahvaćaju još u XI stoljeće. Neki oblici su konzervativniji od onih na Bašćanskoj ploči (oblici glagoljskog I i U) dok se uglatija stilizacija »ključa« za poluglas čini na Ulomcima nešto mlađom.

Recepcija latiničkih (ili ćirilskih) slova, potvrđena slovom I na ulomku I (slova 6, 10, 18) i na Ulomku II (slovo br. 9) zajednička je karakteristika i na Bašćanskoj ploči i u XI stoljeću na Krčkom natpisu. Morfološke razlike pisma Bašćanske ploče i pisma ovih ulomaka (razlike kod glagoljskih slova I, M, Z, P, U i u stilizaciji poluglasa) pa i neujednačena slika što je pruža već sama Bašćanska ploča, otkrivaju da se u skriptorskoj aktivnosti svetolucijskih glagoljaša ne može računati s jednom jasnom i jedinstvenom razvojnom linijom glagoljskog pisma. Pri svemu tome, ako se u datiranju oslonimo na opći paleografski karakter Jurandvorskih ulomaka, razvitak je uglatog hrvatskog glagoljskog pisma na njima na stupnju Bašćanske ploče pa se oba spomenika mogu datirati i istim vremenom. Negdje smo otprilike na početku XII stoljeća.

Suponirana cjelina kojoj su Jurandvorski ulomci pripadali, bila je ploča kojoj je Ulomak I bio gornji lijevi ugao natpisnog polja. Odnos ispisane površine i položaja pera na lijevom boku Ulomka I pokazuje, da se ta ploča *okomito* ukladala u žlijeb (utor) na nekom konstruktivnom dijelu arhitekture a taj je — teoretski — u svetolucijskoj crkvi mogao biti plutej na a) ambonu, b) na stipesu oltara, c) na crkvenoj pregradi (septumu) pa bi u tom slučaju trebalo pomišljati na »drugu Bašćansku ploču«, tj. na desni plutej septuma. U prilog toj mogućnosti govore ovi indiciji: B. ploča ima pero na desnom boku, Ulomak I ima pero na lijevom boku. Početak teksta na Ulomku I počinje naracijom u 1. licu jednine (»azъ opatъ ...«) kako počinju pasusi i na Bašćanskoj ploči, pa bi se tako na suponiranoj »drugoj Bašćanskoj ploči« nastavljao tekst s one prve. Tu mogućnost smanjuju samo razlike koje postoje u veličini slova i u tehnici njihova klesanja na Bašćanskoj ploči i na Jurandvorskim ulomcima.

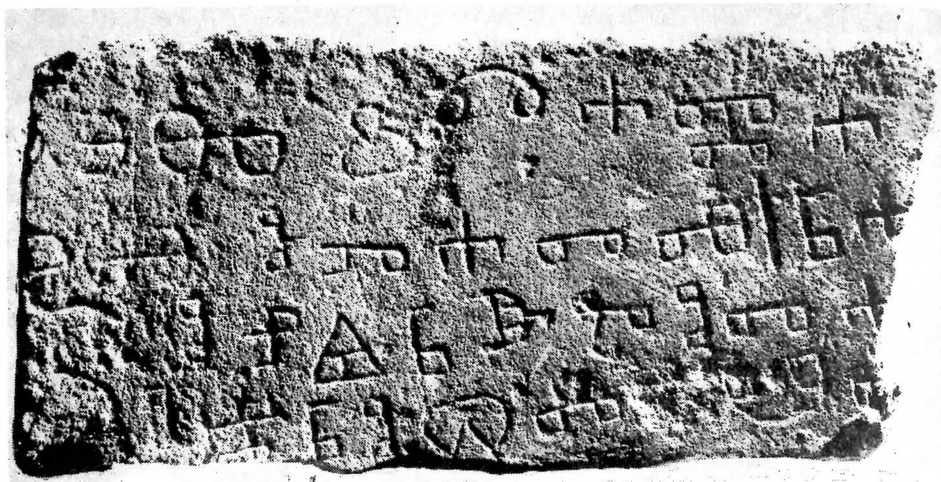
Branko FUČIĆ

Glagoljski natpisi u kamenu (ulomci*)

No evo oko godine 1100. glasovite Bašćanske ploče, gdje se javljaju dva opata narodnih imena – opat Držiha i opat Dobrovit.

BAŠĆANSKA PLOČA. Bašćanska ploča otkrivena je za znanost četrdesetih godina prošlog stoljeća u bivšoj benediktinskoj opatijskoj crkvi sv. Lucije, koja se nalazi u plodnom bašćanskom polju na otoku Krku (sl. 20). Crkva i samostan podignuti su nad ostacima antikne „villae rusticae", a ta je – kako to izlazi iz naših arheoloških iskapanja – bila jedanput spaljena pa obnovljena i konačno pretvorena u samostan-

* Iz: *Glagoljska epigrafika. Kulturno-historijski vidovi*

Slika 19.

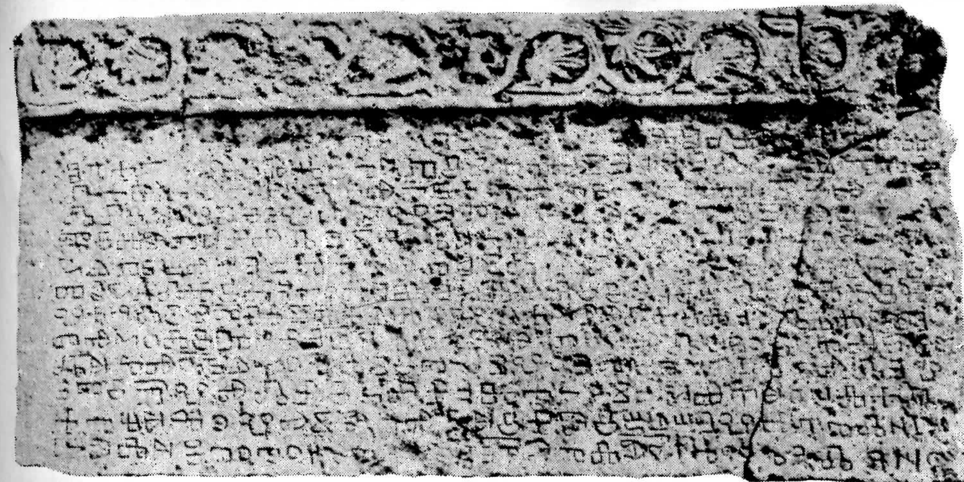
Slika 20.

ski kompleks. Današnjoj romaničkoj crkvi, istodobnoj s Bašćanskom pločom, prethodila je starija crkva iz VI. stoljeća.

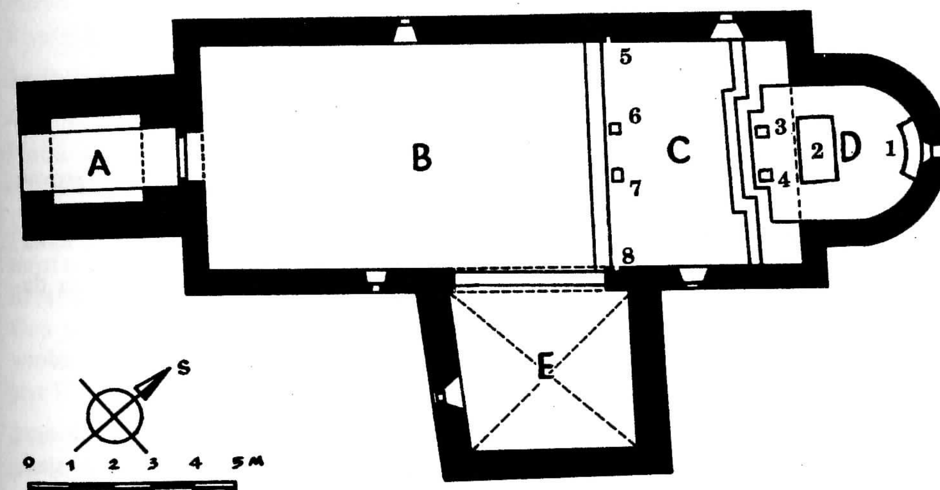
Bašćanska ploča (sl. 21) bila je u početku u današnjoj crkvi sv. Lucije lijevi plutej (pregradna ploča) nekadašnjeg septuma (pregrada, ikonostas, cancelli), što je dijelio redovnički kor pred oltarom od lađe gdje su se okupljali vjernici (sl. 22 i 23). Septum i Bašćanska ploča (kao njegov konstruktivni dio) bili su izrađeni i postavljeni istovremeno s gradnjom crkve, stoga se mogu uzajamno datirati. A crkva sa zvonikom na pročelju (kroz koji se ulazi u crkvu) tipološki pripada nizu romaničkih crkava na otoku Krku koje su nastale oko god. 1100. Po *paleografskim* i povijesnim momentima natpisa na Bašćanskoj ploči i po stilsko-kronološkim elementima ukrasa na njoj, Bašćansku ploču može se datirati tim istim vremenom, oko godine 1100.

Tekst Bašćanske ploče sadrži:

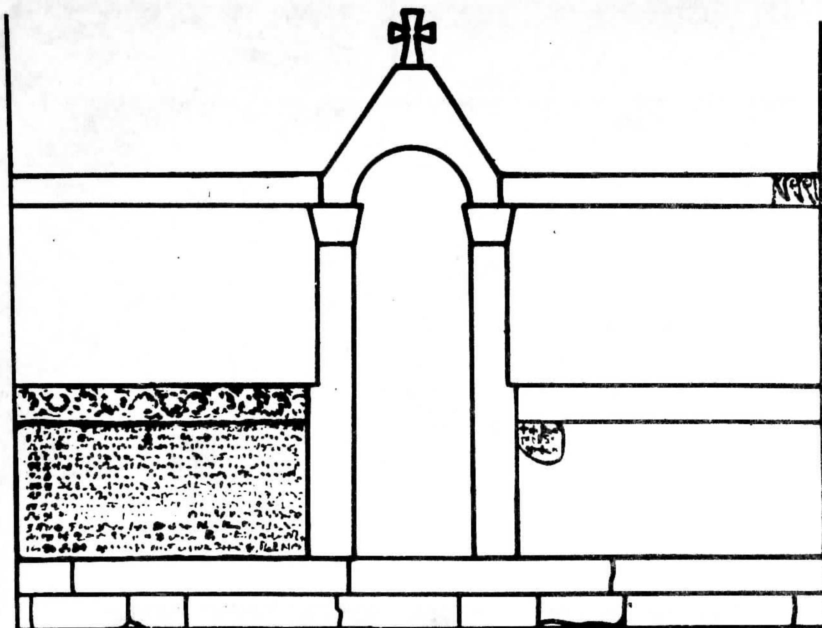
kršćansku invokaciju,

Slika 21.

Sl. 22. **Tlocrt crkve sv. Lucije. A – zvonik. B – lađa. C – prezbiterij (nekada redovnički kor). D – apsida. E – kapela sv. Marije od Ruzarija (dogradnja iz god. 1498). 1 – zidana opatova katedra. 2 – današnji oltar. 3 i 4 – rupe u tlu za temeljenje stupaca prvotnog oltara. 5 – 6 – 7 – 8 izvorni položaj crkvenog septuma koji je odvajao redovnički kor od lađe. 5 i 8 – okomiti prorezi u zidu gdje su bili učvršćeni krajevi lijevog i desnog pluteja. 6 i 7 – rupe u tlu za temeljenje stupaca septuma; među stupcima bila su vrata (prolaz između kora i lađe). 5 – 6 izvorni položaj Bašćanske ploče.**

Sl. 23. Idealna grafička rekonstrukcija septuma u crkvi sv. Lucije. Bašćanska ploča je lijevi plutej.

iskaz samostanskog opata Držihe da je hrvatski kralj Zvonimir u svoje dane darovao Sv. Luciji neku ledinu, napušteno poljoprivredno tlo, pri čemu su svjedoci tog darivanja bili župani Krbave i Like i kraljevi funkcionari, „posli" Vinodola i otoka Krka,

minaciju (prijetnju) protiv osporitelja darivanja i obvezu redovnika da mole za darovatelja,

iskaz opata Dobrovita o gradnji crkve sv. Lucije koju je on podigao s devetero redovničke braće,

datiranje gradnje po knezu Kuzmi (Kosmatu) koji je upravljao cijelom Krajinom, teritorijem u koji je bio uključen i otok Krk, zapis da je u to vrijeme neki posjed, zvan Mikula (Mikulja) u Otočcu (vjerojatno na samom Krku) bio u zajedništvu svetolucijske opatije.

Na početku teksta je klesarska greška koju su stariji istraživači interpretirali datumom (1100, 1104 ili 1107, 1120, 1077). Klesar je zabunom započeo klesati prije invokacije opatov iskaz u prvom licu: azъ (ja...) pa zatim to ispravio.

A[Zъ] [Vъ IMĖ O]TCA I S(I)NA [I S]V(E)TAGO DUHA AZъ
OPAT[ъ] DRъ ŽIHA PISAH SE O LEDI[N]Ě JuŽE
DA ZъVъNIMIRъ KRALъ HRъVATъSKI [Vъ]
DNI SVOĘ Vъ SVETUJu LUCIJu I SV[EDO]
MI ŽUPANъ DESIMRA KRъ[BA]VĚ MRA[TIN]ъ Vъ L(I)

CE PRBъNEBŽA [S]ъPOSL[ъ] VIN[(O)DO]LE [ĖK(O)]Vъ V O
TOCĖ DA IŽE TO POREČE KLъNI I BO(G) I BÏ (=12) AP(OSTO)LA I G(=4) E
VAN(JE)LISTI I S(VE)TAÊ LUCIÊ AM(E)Nъ DA IŽE SDE ŽIVE
Tъ MOLI ZA NE BOGA AZъ OPATъ DBROVITъ Zъ
DAHъ CREKъVъ SIJu I SVOEJu BRATIJu S DEV
ETIJu[Vъ DNI KъNEZA KOSъMъTA OBLAD
AJuČAGO]VъSU KъRAINU I BĚŠE Vъ Tъ DNI M
IKULA Vъ OTOČъCI [Sъ S]VETUJu LUCIJu Vъ EDINO

Čita li se Bašćanska ploča s čakavskom akcentuacijom, njen tekst je ritmiziran:

V ime Oca i Sina i Svetago Duha. Az opat Držiha pisah se o ledine juže da Zvanimir, kralj hrvatski v dni svoje v Svetuju Luciju i svedomi: župan Desimira Krbave, Mratin Lice, Pribineža posal Vinodòle, Jakov v otoce. Da iže to porečè, klni j Bog i dvanajst apostola i četiri evanjelisti i svetaja Lucija, amen. Da iže sde živet, moli za nje Boga. Az opat Dobrovit zidah crekav siju i svojeju bratiju s devetiju v dni kneza Kosmata obladajućago vsu Krajinu. I beše v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino.

Ritmizacija ovog starog hrvatskog proznog teksta odgovara postupku oko kultivirane ritamske dikcije (tzv. cursus) onovremenih latinskih dokumenata.

Pismo Bašćanske ploče pripada razvojnom stupnju prijelaza starije, oble glagoljice u hrvatsku, uglatu.

Jezik Bašćanske ploče je živi stari hrvatski jezik, čakavština, prožeta elementima liturgijskog crkvenoslavenskog jezika.

Ploča je već više od stotinu godina predmet istraživanja jezičnih, paleografskih, historiografskih i arheoloških.

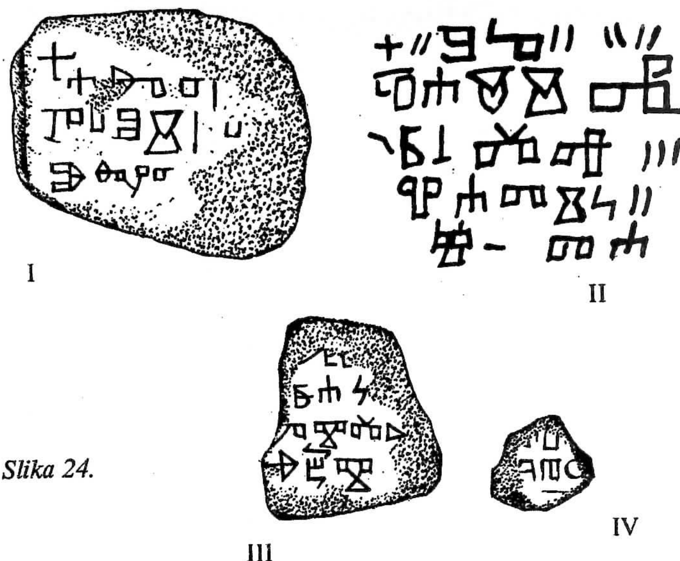
Na njoj su uz ostalo zabilježena narodna imena vladara, velikaša i monaha, na njoj je i najstariji sačuvani spomen hrvatskog nacionalnog imena na hrvatskom jeziku (kralj hrvatski), u njoj imamo i potvrdu da se vlast kralja Zvonimira protezala i na otok Krk. Ona je najdulji tekst među svim starim glagoljskim natpisima i izvanredno je važan izvor za glagoljsku paleografiju, za razvoj hrvatskog jezika, za političku i kulturnu povijest Hrvata; ona je u punom smislu riječi naš nacionalni spomenik.

Poslije godine 1752. bila je srušena crkvena pregrada (septum) na kojoj je Bašćanska ploča bila lijevi plutej (pregradna ploča) te je ona zatim dospjela u pod crkvene lađe pred stepenicama kora, gdje su je u prošlom stoljeću vidjeli prvi njezini istraživači (Kukuljević, Rački i Črnčić). Vjerojatno su njome jurandvorski seljaci pokrili neki grob.

Kako je nakon rušenja septuma završio desni plutej („druga Bašćanska ploča") na kome se – kako pretpostavljamo – nastavljao glagoljski tekst?

Neki momenti govore da bi njezini fragmenti mogli biti:

JURANDVORSKI ULOMCI (sl. 24). Tako smo okrstili 4 ulomka kamene ploče s glagoljskim natpisom, koji je suvremen Bašćanskoj ploči (oko god. 1100). Sva četiri ulomka bila su otkrivena dijelom u prošlom stoljeću a dijelom god. 1957. u opločenju tla crkve sv. Lucije.

Slika 24.

Ulomak br. I predstavlja gornji lijevi ugao natpisnog polja na kome je uklesan početak natpisa. Natpis počinje znakom križa tj. simboličkom invokacijom. Stanjeno „pero" na lijevom boku tog ulomka odaje da se ploča morala na tom mjestu ukladati u utor stupca, tj. da je stajala na desnoj strani septuma (dok je Bašćanska ploča stajala na lijevoj strani septuma).

Na okrnjenom tekstu ulomka br. I (sl. 25) čini se da se nastavljaju pasusi s Bašćanske ploče koji počinju naracijom u prvom licu „azъ opatъ":

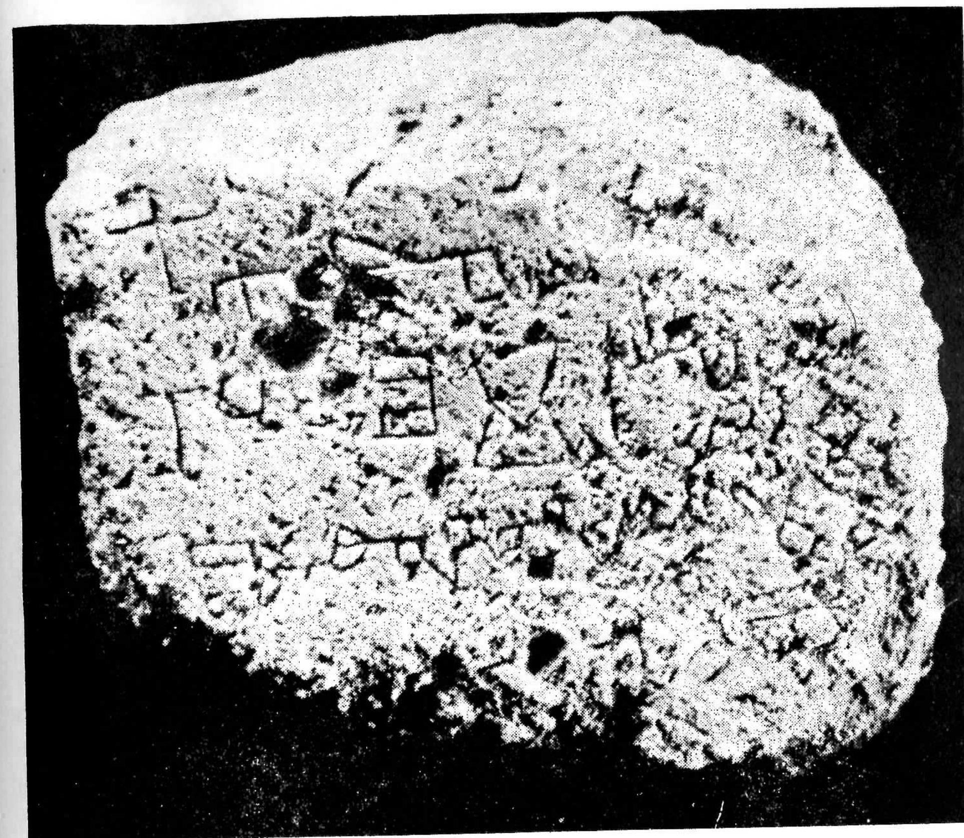
+ AZЪ
PROSIHЪ
U ZVЪNIM
LUC

Čini se da su na tom ulomku bila uklesana imena Zvonimir i Lucija.

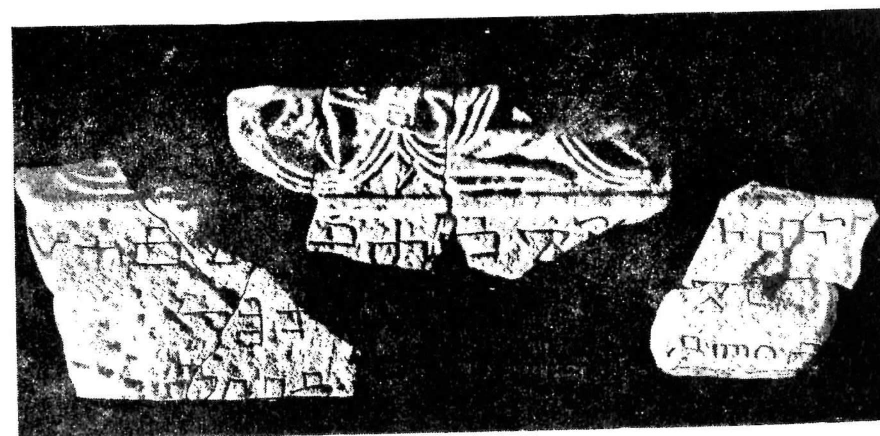
SENJSKA PLOČA (sl. 26). U stepeništu pred tvrđavom Nehaj nad gradom Senjom (5 km zračne linije od Baške) otkriveno je god. 1964. dvadesetak ulomaka razbijenog crkvenog septuma na kome su bili uklesani glagoljski natpis i dekorativna bordura lozice. I pismo i ukras i kompozicija toliko su srodni Bašćanskoj ploči da moramo pomišljati na istu radionicu, na isto vrijeme (oko god. 1100) ako ne i na istog majstora. Rekonstrukcijom (sl. 27) se moglo djelomično uspostaviti gornji dio Senjske ploče s bordurom i s prva tri retka natpisa, gdje se u prvom retku razabire invokacija, slična invokaciji na Bašćanskoj ploči:

[VЪ IME OTЪ]CA I S[I]NA I S(VE)T[OG]A D(U)H[A.....]

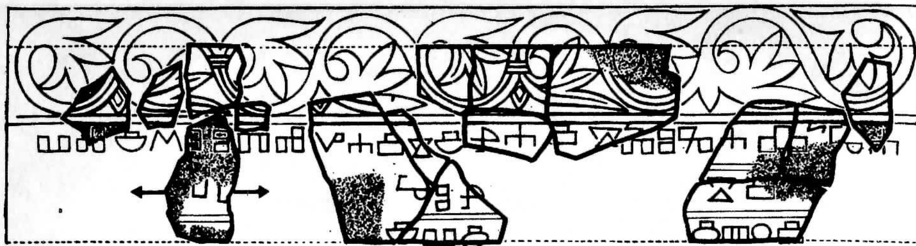
Pismo Senjske ploče pripada prijelaznom periodu oble u uglatu glagoljicu. Neka slova podudarna su slovima na Bašćanskoj ploči, a pojavu recepcije znakova iz latiničkog (ili

Slika 25.

Slika 26.

Slika 27.

iz ćirilskog) alfabeta koju zapažamo na Bašćanskoj ploči, pratimo također i na Senjskoj ploči, gdje se uz glagoljsko slovo O javlja i latiničko (ili ćirilsko) slovo O.

Srodnost, podudarnost u oblikovanju i kompoziciji Senjske ploče sa Bašćanskom pločom otkriva da su se pluteji na crkvenim pregradama u istoj kulturno–povijesnoj hrvatskoj regiji, u kvarnerskom bazenu, oblikovali oko godine 1100. prema istome modelu. Umjesto tipičnog ukrasa koji je u razdoblju pleterne skulpture u pravilu ispunjao polje pluteja ispod vodoravne bordure, to je polje na Bašćanskoj ploči i na Senjskoj ploči ispunjeno dugim natpisom dedikativnog ili diplomatičkog porijekla. Time takovo oblikovanje koje smo na Bašćanskoj ploči mogli smatrati atipičnim, ukazuje nam se nakon otkrića Senjske ploče regionalno tipičnim.

• •

21

• •

45

Ma, ecco, intorno all'anno 1100 la celebre Lapide di Baška („Bašćanska ploča", fig. 21), dove figurano due abbati con i nomi nazionali: – l'abbate Držiha e l'abbate Dobrovit.

La Lapide di Baška fu reperta per la scienza negli anni quaranta del secolo scorso nella ex chiesa abbaziale benedettina di santa Lucia (fig. 20), che si trova nella feconda vallata di Baška sull'isola di Krk (Veglia). La chiesa e il monastero sorsero sui resti d'una villa rustica romana, che – quanto risulta dai nostri scavi archeologici – fu una volta bruciata e poi rinnovata e finalmente trasformata nel complesso claustrale.

A questa chiesa, romanica, odierna, coeva alla Lapide di Baška, precedeva un'altra del sesto secolo.

Il testo croato–glagolitico della Lapide – a quanto sembra – è un estratto dal cartulario del monastero. È il più lungo testo fra tutte le antiche iscrizioni glagolitiche, molto importante per la paleografia glagolitica, per lo sviluppo della lingua croata e per la storia politica e culturale, – un vero monumento nazionale.

Il testo fu steso in lingua croata, nel suo vecchio dialetto čakavo, intessuto di elementi della lingua liturgica slava. La dizione è ritmata come nei documenti latini dell'epoca che hanno il cosiddetto cursus.

Nel testo appaiono: il re croato Zvonimir in qualità di donatore, gli „župani", cioè alti funzionari, reggenti delle regioni di Krbava e Lika, nonchè i „posli", cioè i legati del re nelle regioni di Vinodol e dell'isola di Veglia, più il „knez Kosmat" (conte Cosimo), reggente di una regione amministrativa, che probabilmente abbracciava il bacino del Carnaro.

Ecco come suona il testo croato–glagolitico in traduzione italiana:

Nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo. Io abbate Držiha scrissi sopra la terra incolta che nel suo tempo donò Zvonimir, re croato alla Santa Lucia, e i testimoni (sono): Desimìra, župan in Krbava, Martìn in Lika, Pribinèža, legato in Vindol e Giacomo nella isola. Che sia maledetto da Dio, dai dodici apostoli, dai quattro evangelisti e da santa Lucia colui che contradica, amen. Che colui che qui vive, preghi Iddio per lui. Io abbate Dobrovìt edificai questa chiesa con nove dei miei confratelli nel tempo del conte Cosimo, il quale dominò su tutta la Kraina. E in quel tempo era Mikùla in Otòčac unita con Santa Lucia.

Più di cento anni l'iscrizione della Lapide di Baška è oggetto di studi che gradualmente rispondono alle domande che si pongono intorno a questo monumento.

Direi che ho letto la traduzione del testo finalmente completato.

In questi disegni (fig. 22 e 23) proporrei una ricostruzione grafica che spiega il suo collocamento e la sua funzione originale. La Lapide di Baška fu in origine il pluteus di un septum (cioè il parapetto di una cancellata) che nella chiesa di Santa Lucia divideva il coro monacale dalla navata del popolo.

50

Stava alla parte sinistra, quindi esisteva un altro pluteus a destra, ciòe, esisteva una seconda Lapide di Baška, sulla quale continuava il testo. Alcuni frammenti d'una iscrizione glagolitica, contemporanea alla prima Lapide di Baška („Jurandvorski ulomci", fig. 24 e 25), scoperti nel lastricato della chiesa di Santa Lucia, sono probabilmente i suoi ultimi resti superstiti.

Pochi anni fa nella città di Senj, distante da Baška 5 km di linea d'aria, vennero alla luce i frammenti di un pluteus („Senjska ploča", fig. 26) che in quanto alla morfologia artistica, alla iscrizione glagolitica nonchè alla epoca di origine è molto affine alla Lapide di Baška. Ecco la ricostruzione parziale della Lapide di Senj (fig. 27).

. . . .

Eduard HERCIGONJA

Ulomci*

. . . . Baščanska ploča nije našla mjesto među Kukuljevićevim izvorima. Iako je on za nju saznao još 1851. i s njezinim prijepisom upoznao Šafarika (koji prvi — god. 1853 — i obznanjuje nalaz u znanstvenoj literaturi),[8] neuspjeh vlastitih višekratnih pokušaja (god. 1851, 1854, 1856) dešifriranja ploče, ekspliciranja tamnih mjesta i promašena nastojanja drugih u tom pravcu (Dorčić, Sabljar, Sladović...) nisu dozvolili unošenje teksta u zbirku. Otisnut će ga — prema čitanjima Črnčića i Račkoga — tek 35 godina kasnije u obnovljenim *Acta Croatica* (1898) Đuro Šurmin, na prvom mjestu, na kojem taj monument ostaje otada kao međašni kamen naše jezično-književne povijesti i svjedočanstvo početaka milenijske vertikale jedne kulture.

S motrišta suvremenog istraživača razvoja književnopovijesnih smjeranja u nas, čitavo ovo razdoblje 50-ih i ranih 60-ih godina prošlog stoljeća, intenzivno angažirano oko sabiranja i izdavanja izvora, očituje se kao pripremni stupanj koji prethodi sintezi: uobličavanju jedne, na realijama izvorâ utemeljene, cjelovitije predodžbe o glagoljaštvu kao najbitnijem gradbenom činitelju srednjovjekovne hrvatske kulturne i književne povijesti. Dosegnuta kvantiteta, određena koncentracija spoznaja, podataka i građe poticala je već tada, očito, prijelaz u novu istraživačku kvalitetu: književnopovijesno usustavljivanje i kritičku, estetičko-vrijednosnu prosudbu onoga što je bilo raspoloživo, privučeno u dovid književnog povjesnika. Eksponiran je bio do god. 1863. u znanstvenoj literaturi, doduše, tek manji, tematski ograničen, dio glagoljaške srednjovjekovne književne građe, ali se ipak, zahvaljujući objavljenim vrelima, sve jasnije naziru obrisi osebujnog duhovnog bitka koji je — grafijski, jezičnoliturgijski i jezično-književno — stoljećima spajao politički-teritorijalno razuđen hrvatski etnički prostor.

. . . .

. . . .

. . . .

[8] Pavel Josef Šafařik, *Památky hlaholského písemnictví*, Prag 1853. U odjeljku *Dostavky a opravy* Šafařik piše o tome »*Dne 12. Ledna t. r. obdržel jsem od I. Kukuljeviće Sakcinskeho trojïty přepis náhrobního nápisu, nalezeného od něho v starem opatském chráme sv. Lucie. u Nové Bašky na ostrově Krku*, t. od něho, jednoho Krckého klerika a majora M. Sabljara. *Rozebrání a vyložení pisma posud ani učeným Chorvatům ani mně se nepodařilo.* Jsout' tam písmena očitě hlaholským podobná, a však i nehlaholská. Není-li to *tajnopis* (cryptographia) mohlo by byti *nějaké starši písmo, onen pohřešovaný základ hlaholice.* (Pomněme na nedavno objevene *lycké* a nejnověji *cypricke* písmo.)« Šafařiku je Baščanska ploča predstavljena kao nadgrobni kamen s natpisom, a zanimljiv je domišljaj o kriptogramu ili paralela s, također tada objavljenima, lidskim i ciparskim natpisima. Uostalom *Baščanska ploča* je još uvijek izazov znanstvenoj znatiželji i interpretaciji. Isp. u najnovije vrijeme prijedlog N. Klaić za korekciju čitanja *Lucě* > *Licě*.

* Iz: *Nad iskonom hrvatske knjige*

. . . .

. . . .

Ponegdje je ipak Ljubić u svoj kompendij književnopovijesnih podataka unio — pored onih kojima u takvu kontekstu nije mjesto[15] — i poneki koji bi kasnije vrijedno upotpunio Jagićeva razmatranja u *Priměrima* i *Historiji*. Tako je npr., kada je već I knjiga *Ogledala* bila u tisku, uvršteno u nju *cijelo Črnčićevo čitanje Baščanske ploče*, netom objavljeno u *Književniku* (1865, u članku *Krčke starine*) i popraćeno ovim komentarom: »*Tu g. Crnčić navieščuje, da je stranom pročitao stari napis, koi se nalazi u crkvi sv. Lucije Baščanske na otoku Krku, s kojim se višeput zaman trudilo njekoliko naših vieštaka, da ga razjasne. Gosp. Crnčić doda članku i snimak toga* znamenita *napisa, koi bi spadao na doba Zvonimirova* (1076—1087)...« Usprkos ovom upozorenju na značaj ploče i vrijeme njezina nastanka, Jagić u svojim *Priměrima starohèrvatskoga jezika II* koji su izašli 1866. (godinu dana, dakle, nakon Črnčićeva čitanja ploče u *Književniku*) ne spominje uopće taj spomenik već kaže za 12. stoljeće »da je u to doba hèrvatski jezik na glagolskom pismu cvao po otocih, imenito na Kèrku gdě nam to svědoči listina Dobrinjska, koju pisa god. 1100. 'Kirin, sin Radonjin'. Ali, kako je ta listina sačuvana tek u kasnijem prijepisu kao i stare razvodne isprave iz 12. st. spomenute u *Istarskom razvodu*, to na žalost ne postoji izravan dokaz za »glagolicom pisan spomenik hèrv. jezika, koji bi za sto godina stariji bio od najstarije listine cirilske bosan. roda, koja je od g. 1189« (isprava bana Kulina, op. E. H.). Jagić još dodaje: »Tolikom srećom nemožemo se doisto pohvaliti...«[16] I premda smo se već tada mogli pohvaliti »tolikom srećom«, *Baščanska ploča* nije začudo razmotrena i ocijenjena u Jagićevoj *Historiji književnosti* kao jezični i književni spomenik od prvorazredna značenja već se tek uzgred spominje jednom rečenicom (i to u *bilješci*):[17] »... ali da je bilo i *hrvatskih* natpisa 10—13. vieka, svjedoči nam znamenita starina na otoku krčkom, napis *glagolski* u crkvici sv. Lucije pod Baškom, koji potanko opisa dr. Crnčić u *Književniku II* 15—20.«

Razumljiv je onda i odnos Jagićevih neposrednih nastavljača — književnih povjesnika, prema toj »znamenitoj starini«: Ivan Broz bilo kakvu prosudbu o njezinu značenju, eventualnu ocjenu u vezi s jezikom, sadržajem, izrazom, zamjenjuje lapidarnom — i nepreciznom — konstatacijom: »Za potvrdu da našim benediktincima nije bila tuđa knjiga glagolska, služi nam i najstariji hrvatski spomenik glagolski, ploča baščanska, koju je dao ispisati

. . . .

[15] Isp. npr. tvrdnje poput: »*PIENEZI* ne samo su od velike važnosti za poviest političku... nu i za *književnu*...« (str. 334) ili »*PEČATI* su vele važni za *književnu* poviest.« (str. 335). Uopće, u gotovo svim književnopovijesnim pregledima iz 19. (a dijelom i 20. stoljeća) neobrađenost je kulturne povijesti kao zasebnog predmeta istraživanja uvjetovala promiskuitet, identifikaciju poimanja 'književnog' i 'kulturnog'.

[16] Vatroslav Jagić. *Priměri starohèrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah (Uvod i priměri starohèrvatski)*, Zagreb 1866, knj. II, str. XIV.

[17] Isp. Jagićevu *Historiju književnosti*, str. 300.

g. 1100. Dobrovit opat svetolucijskog manastira na otoku Krku...«[18] Đuro Šurmin posvećuje *Baščanskoj ploči* također jednu rečenicu: »Mnogo je jasniji (od *dobrinjske isprave*, op. E. H.) spomenik tzv. Baščanska ploča (vidi fotografski snimak str. 42) iz istog vremena, a našli su ga u Bašci na otoku Krku uklesana u kamen.«[19]

Iste godine (1898) kada je u *Povijesti književnosti hrvatske i srpske ovako* književnopovijesno ocijenio Baščansku ploču, Šurmin je ipak stavlja na prvu stranicu svojih *Acta Croatica*, s datacijom Račkoga (1100) ispred Črnčićeve (1190). Milorad Medini u uvodnom poglavlju svojoj knjizi *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku I* ne nalazi joj uopće mjesta (iako spominje *dobrinjsku ispravu* »slavnoga Dragoslava«, *Istarski razvod, Vinodolski zakonik, Poljički statut*). Indikativan je podatak za potvrdu sporosti kojom u našoj književnoj povijesti često zriju opće spoznaje (ili se prihvaćaju vrijednosne prosudbe) o određenim pojavama — da je moralo proći više od šest desetljeća od trenutka kada je Petar Dorčić upozorio Kukuljevića na epigrafski monument iz Baške pa do njegove definitivne ubilježbe u repertorij relevantnih (na svoj način) činitelja hrvatske književne prošlosti. Jagić, naime, god. 1913. uvrštava *Baščansku ploču* u svoju *Hrvatsku glagolsku književnost* (s očito simbolički zamišljenom impostacijom njezine fotografije iznad zaglavlja).[20] Začudno je, međutim, što je književni povjesnik, s inače toliko sluha za vrijednosti izraza i kompozicije naših pravnih spomenika, nakon sažete ocjene da je to »znamenit natpis« (doslovce je tako napisao Ljubić još 1865. u *Ogledalu*) ustupio mjesto paleografu koji ploču vidi tek kao arheološki predmet, zanimljiv paleografski problem. On piše: »U tom znamenitom natpisu *najznatnije* je to (kurziv E. H.), da uz poznata poluobla poluuglasta slova dolazi nekoliko znakova, kojima inače nigdje nema primjera, a čini se da to nisu klesarski grijesi...« Iako je to važno, očito ipak nije i 'najznatnije' kada je riječ o *Baščanskoj ploči* kao početku hrvatske književnosti (izim ako nije prevladao paleografski kriterij...). Dignitet kamenog kartulara iz Baške i u sferi srednjovjekovne 'ars verborum' — izvan mjerila i odrednica narodnopovijesnih, kulturnih, jezičnodijakronijskih, paleografijskih — otkrit će se, dugo nakon Jagića, tek senzibilitetu istraživačâ našeg vremena.

[18] Ivan Broz. *Crtice iz hrvatske književnosti*, knj. II (Prvo doba: crkvena književnost), Zagreb MH 1888, str. 86.

[19] Đuro Šurmin. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898, str. 49.

[20] *Uvod* (str. 20) u *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I. *Od humanizma do potkraj XVIII stoljeća*. Zagreb MH, 1913, Branka Vodnika. Dvije godine ranije Jagić je u svojoj glagoljskoj paleografiji (*Glagoličeskoe pis'mo* u 3. tomu Enciklopedije slav. filol.) objavio tekst *Baščanske ploče* prema čitanjima Črnčića, Račkoga i Geitlera s vlastitim ispravcima i konjekturama. I ovdje govori o njoj kao »zamečatel'noj nadpisi«.

. . . .

. . . .

Razlog tome što današnji primatelj drugačije osmišljava tu funkcijsku dihotomiju prošlosti, pa — prevladavajući je — svodi nerijetko izraz jednih i drugih tekstova na zajednički nazivnik književnog doživljaja, valja nesumnjivo tražiti u činjenici da, kao što konstatira Tomas Winner »... osoba koja dekodira nije ograničena autorovom namjerom«.[11] U uvjetima vremenskog pomaka od nekoliko stoljeća suvremeni primalac, naime, kao kreativni sudionik u aktu dekodiranja — komunikacije s djelom — ostvaruje i neke posve nove suodnose na relaciji plan izraza — plan sadržaja, konstituira zapravo jednu novu cjelinu estetičkog poretka, poetskog uznačenja.[12] 'Elocutio', karakteristične veze »jezičnih signala« (često iz raznih sustava: crkvenoslavenskog, čakavskog, kajkavskog), ritmička konstitucija i eufonija te stare proze, paralelizmi, pridruživanje osebujnih konotacija, sve to izaziva specifičan odzvuk u postojećim sadržajima integralnog psihičkog života primatelja: njegovim navikama, estetičkim afinitetima, sposobnostima imaginacije i emocijama. Artizam postupaka starih majstora riječi, jednostavan i lako prepoznatljiv u namjeri, ponekad kontrastnim asociranjem prihvaćamo kao potencijalnu opreku svojim iskustvima stečenim u dodiru sa suvremenom književnošću, doživljavamo ga kao poticaj odbijanju daljeg napredovanja u pravcu nekomunikativnosti, sve intenzivnije hermetizacije umjetnosti. U takvom kontekstu posve je razumljivo kada senzibilitet suvremenog pjesnika, polazeći od sume svojih iskustava i »sjećanja« imaginacije (koja, prema Marcuseu, kao »... temeljni nezavisni duševni proces... zadržava strukturu i *težnje psihe starije nego njena organizacija od strane zbiljnosti*... «[13]), u svečanim ritmovima arhaične

. . . .

[11] Isp. Tomas G. Winner, *Estetika i poetika praškog lingvističkog kruga*, Umjetnost riječi 2—3, Zagreb 1972, str. 152. Winneru je uz ovu konstataciju kao najizrazitija ilustracija poslužio upravo odnos prema srednjovjekovnoj književnosti (koji je posebno zanimao i Jakobsona). On, naime, dodaje: »To postaje sasvim jasno kad promatramo primanje srednjovjekovne književnosti u dvadesetom stoljeću.«

[12] Indikativan u tom smislu može biti primjer pjesnika A. Bjeloga za kojega Šklovski kaže da je bio osobito oduševljen postpozicijom atributa u jeziku ruskih pjesnika 18. st. smatrajući je izražajnom osobitošću, postupkom »... umjetničkim-namjernim, a zapravo je to *opća karakteristika* određenoga jezika (utjecaj crkvenoslavenskoga)«. Isp. *nav. dj.*, str. 40 (podv. E. H.). Konačno, P. Kolendić je dvanaesterac (bizantski) vidio u natpisu *Povaljskog praga* (1185?).

[13] Isp. H. Marcuse, *Eros i civilizacija*, Naprijed, Zagreb 1965, str. 117. Točnost ove tvrdnje potvrđuje se ne samo u književnosti, dakako. Ako je riječ o »glagoljaškom izazovu« suvremenosti, moguće valja podsjetiti da npr. jedna od vrhunskih skladbi Leoša Janáčeka nosi naziv »*Mše glagolskaja*« (1926) na riječi staroslavenskog liturgijskog kanona (prema Vajsovoj transkripciji). »*Baščanska ploča*« (1980) naslov je pak vokalne skladbe za mješoviti zbor Stjepana Šuleka.

crkvenoslavensko-čakavske riječi Baščanske ploče, nalazi odzvuk, poticaj i nadahnuće za svoju poruku:

Az opat Držiha pisah se o ledine juže
Az opat Držiha
Az poet
Az človek
. . . .
se rekoh ja
Ja opat Držiha
Ja poet
Ja človek
. . . .
Az opat Držiha pitam zemlju

(J. Pupačić, *Zemlja i ja*)[14]

Učinkovito alterniranje Držihine intitulacije u izvornoj, crkvenoslavenskoj i narodnoj varijanti (*az*...) (*ja*...), odzvuci stare naše riječi (*Se rekoh ja... Ja človek*), sugestivne lapidarnosti natpisa sa stećaka, dramatična intonacija apokaliptičke fraze (*I vidih nebo novo i zemlju novu*, Apok. Iv, 21, 1) i apokrifnog eshatološkog viđenja (*I ja opat Držiha gledah zemlju*), tonovi molitvoslovne invokacije (*O, gospodine, Gospode*!) svojim ritmovima i suzvučjem strukturiraju dinamiku jedne slojevite kompozicije kojoj je Josip Pupačić proosjećano, sebi svojstvenom poetskom imaginativnošću, razmaknuo međe vremena i prostora u nespokojnom traganju za neoskvrnutim iskonom, za smislom postojanja i Zemlje i sebe na njoj. Od 'tamnih obzorja' i stoljetnih grobišta svog zavičajnog mikrokozma, uznosi se makrokozmičkoj viziji Zemlje da se, na kraju — i dalje podjednako upitan nad svojim i njezinim entitetom — vrati nazad, izvorištu bitka, tom vječitom zemaljskom antejskom uporištu s čijim je trajanjem Jedno i iz čijeg će okrilja, u završnici pjesme ponovno progovoriti jezikom baštine:

Svemir
Svemir, zemljo
(Godine, svjetla, godine!)
A što si ti, zemljo
Az opat Držiha pitam zemlju
Az opat Držiha, az poet, az človek.

Zatvoren je krug. Krug pjesničke, ljudske emotivnosti i misaonosti, spoznaje o jedinstvu povijesti, predanja i čovjeka; spoznaje zatvorene suptilnim poetskim proumom između onih stihova što znače *baštinu* i *život čovjeka* po njoj,

[14] Iz posthumne zbirke *Moj križ svejedno gori*, Razlog, Zagreb 1971, str. 28—29.

iz nje: »*Az opat Držiha pisah se o ledine juže*...« i »*Az opat Držiha, az poet, az člověk*«.[15]

. . . .

[15] Ako i jest temeljni dojam da je znalačkim i proživljenim iskorišćenjem arhaične faze srednjovjekovnih spomenika i Biblije u ovoj pjesmi sazdan osebujan, konotativan pjesnički izričaj, ima — izvan takva konteksta — jedan detalj što upozorava na iznimnu snagu Pupačićeve umjetničke riječi. Ingeniozno, neponovljivo, jednim stihom u kojem alterniraju fonološki i morfološki dijalektizmi — čakavski, štokavski, kajkavski — on je spojio ova naša obzorja, povijesnu razdrobljenost svoje zemlje, polazeći tako, u stvari, od postupka što su ga davno — u 15, 16, 17. stoljeću — primijenili naši pisci glagoljaši i oni 'ozaljskog kruga'

Ali gdje su ta obzorja...
Priko *ovijeh rijeka, prek bregov, tam* do *Dunaja*...

Radovan IVANČEVIĆ

Ulomak*

. . . .

Predromanika nesumnjivo znači novi početak. Tek što su se Iliri romanizirali i urbanizirali, Rimsko Carstvo je propalo i Hrvati su počeli sve iznova, kao, uostalom, i ostali Slaveni i svi evropski narodi nakon seobe: Langobardi u Italiji, Goti u Španjolskoj, Franci u Galiji, Germani na sjeveru. A djela početnih razdoblja često se odlikuju stopljenošću različitih funkcija, neizdiferenciranošću nasuprot podjeli i specijalizaciji tipičnoj za razvijena i kasnija razdoblja. Tako i starohrvatske crkve nisu samo »spomenici« u prenesenom smislu — a zapravo pripadaju sakralnoj arhitekturi — nego su doslovno najznačajniji povijesni spomenici tog razdoblja, jer su na gredama i zabatima oltarskih pregrada, na portalu ili ciboriju uz pleterni ukras uklesana imena hrvatskih knezova, župana i odličnika. Najstariji dosad otkriveni natpis, iz crkve u Rižinicama, spominje hrvatskog kneza Trpimira (PRO DVCE TREPIMERO) oko 850. godine, na natpisu kneza Branimira iz 888. godine prvi put se javlja ime Hrvata: CRVATORVM (Kruatorum), a na ostalima iz X stoljeća spominju se knezovi Muncimir, Držislav i Svetislav, sve do kralja Zvonimira s kraja XI stoljeća. Ali natpis što spominje Zvonimira već je na hrvatskom (!) jeziku i pisan glagoljskim pismom. Riječ je o kamenoj ploči oltarne pregrade (tzv. Baščanskoj ploči) iz crkve Sv. Lucije u Jurandvoru na Krku, na kojoj je uklesan spomen na kraljevsku darovnicu (»Ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju je dao Zvonimir kralj hrvatski...«). Zapis je klesan vjerojatno oko 1100. godine, ali nas podsjeća da su u toku predromanike Hrvati ne samo ovladali latinskim — internacionalnim jezikom zapadnoevropskoga kulturnog kruga — i prihvatili latinsko pismo, već da su se i u liturgiji kontinuirano služili hrvatskim jezikom (što je papa već od X stoljeća bio prisiljen i službeno priznati) i da su pisali i pravne dokumente vlastitim slavenskim pismom pretvorivši oblu (makedonsku) u uglatu hrvatsku glagoljicu. Najstariji glagoljski epigrafski spomenik je Plominski reljef (XI stoljeće) s rustificiranim prikazom antičkog Silena uz koji se potpisao klesar: »se (ovo) pisa S...« Dvostruka pismenost i dvojezičnost u Hrvata zabilježena je na Valunskoj ploči s Cresa (XI stoljeće) gdje je isti sadržaj izrečen hrvatskim i latinskim jezikom i uklesan usporedno glagoljicom i karolinom. Glagoljskim pismom i narodnim jezikom — unatoč svim povremenim većim ili manjim progonima — koristit će se Hrvati kontinuirano i sve više do XVI stoljeća, naročito u Istri, Kvarneru i Hrvatskom primorju, a negdje se glagoljica u liturgiji zadržala do danas.

. . . .

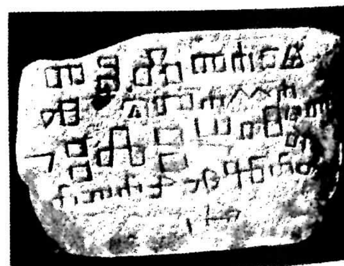
* Iz: *Umjetničko blago Hrvatske*

Ivo FRANGEŠ

Srednjovjekovna književnost (ulomak)*

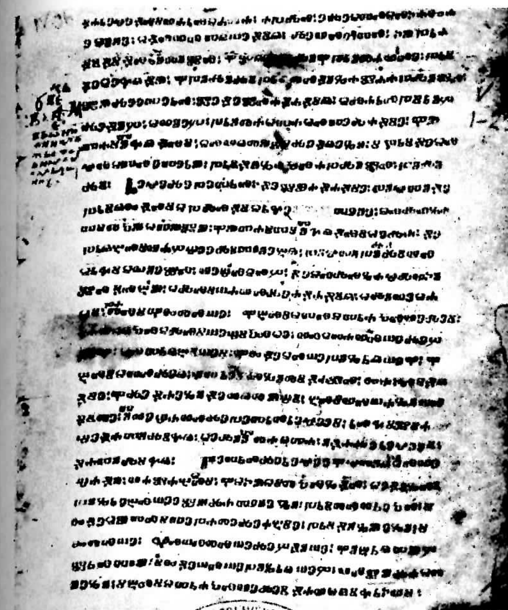
Pismo solunske braće Ćirila i Metoda, glagoljica, što su ga Hrvati primili zajedno sa starocrkvenoslavenskim obrednim jezikom dobilo je u Hrvatskoj ponešto stiliziran oblik, nazvan hrvatskom glagoljicom. Književnost koju je taj tip jezika, a u isto vrijeme i kulture, mogao razviti, bila je – naravno – najintimnije vezana uz crkvu, bogoslužje i obrede. To su ponajprije evanđelistari, psaltiri i kraći misali, zatim apostoli (npr. *Grškovićev apostol* iz XI. stoljeća) i homilijari (najstariji je među njima takozvani *Kločev glagoljaš*, »Glagolita Clozianus«, nekad vlasništvo krčkih knezova Frankopana). Glagoljica je, svakako, obavljala i druge službe administrativnoga karaktera, o čemu svjedoči prije svega *Baščanska ploča*, kameniti kartular, darovnica kralja Zvonimira, s potpisima svjedoka, s minacijskom formulom i zapisom opata Dobrovita. Ploča je najbolji dokaz Jagićevoj tvrdnji da je glagoljica u Hrvata već u X. i XI. stoljeću kao pismo služila za sve književne i društvene potrebe.

Činjenica da je pretežan dio preostalih najstarijih glagoljskih spomenika (*Baščanska ploča*, *Valunska ploča*, *Grdoselski zapis*) sačuvan i pronađen na krajnjem sjeverozapadu hrvatskoga nacionalnog teritorija navodila je na zaključak da je tu pritisak protuglagoljaške latinaške crkve

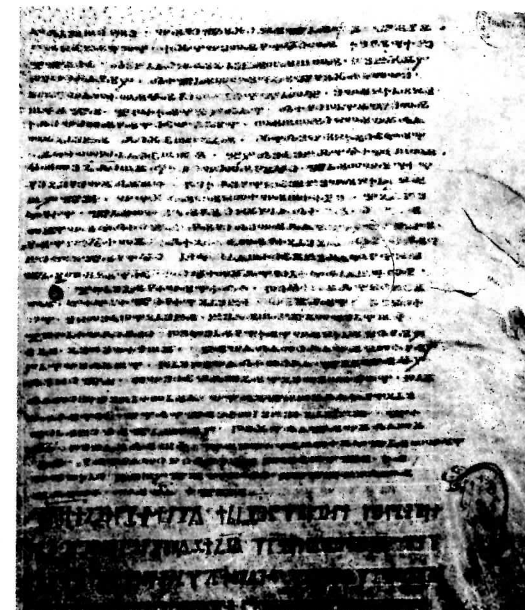

8 Grdoselski natpis, glagoljski fragment iz XII. st. iz formativnog razdoblja hrvatske glagoljice.

* Iz: *Povijest hrvatske književnosti*

9 Grškovićev apostol, glagoljski fragment iz XII. st. predstavlja prijelazno razdoblje glagoljskog pisma, od kasne makedonske (oble) prema hrvatskoj (uglatoj) glagoljici. Najstariji glagoljski rukopis sačuvan na domaćem prostoru. Čuva se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

10 Kločev glagoljaš, glagoljski rukopis iz XI. st., ostatak velikog zbornika staroslavenskih homilija. Čuvao se kao svetinja u obitelji krčkih knezova (Frankopana), smatran je autografom sv. Jeronima. U njemu je sačuvana i jedna homilija sv. Metoda. Kad je kodeks otuđen iz njihove obitelji, izgubio je bogat i dragocjen nakit; od golemog kodeksa ostalo je 14 listova.

bio slabiji i da je razvitak glagoljice bio olakšan odsutnošću tvrdih (romanskih) gradova na tome području. Valja međutim shvatiti bitnu činjenicu da je hrvatski državni teritorij, čak i za kratkotrajne samostalnosti, sve do utrnuća narodne dinastije i stupanja Hrvatske u personalnu uniju s Mađarima (1102. godine) bio vrlo mobilan, često i neodređen, da je bio uvjetovan postojanjem bizantske vlasti u obalnom, prigradskom pojasu, ali i međusobnom borbom rimskih papa i oglejskih (akvilejskih) patrijarha o crkvenu jurisdikciju. Hrvatski su vladari, da se održe i konsolidiraju, morali voditi velike vojne i diplomatske bitke. U te posljednje valja svakako ubrojiti i takozvano pitanje glagoljice. Samo što se tom pitanju ne može pridavati ono nacionalno značenje što ga je glagoljaštvo poslije (posebno u XIX. stoljeću) zadobivalo. Tako je i naoko prirodan zaključak, prema kojemu bi glagoljica morala automatski uživati zaštitu hrvatskih vladara, donekle brzoplet. U času pokrštenja, koje je također akt političkog oportuniteta, glagoljica i starocrkvenoslavenski jezik omogućuju svim Slavenima, pa i Hrvatima, priznanje posebnosti: postajući kulturnim subjektom, oni se ujedno afirmiraju i na politič-

11 Krčki natpis, XI. st., govori o gradnji nepoznatog benediktinskog samostana, u glagoljskom natpisu riječ je o opatu Maju, o redovnicima Radonji, Rugoti i Dobroslavu.

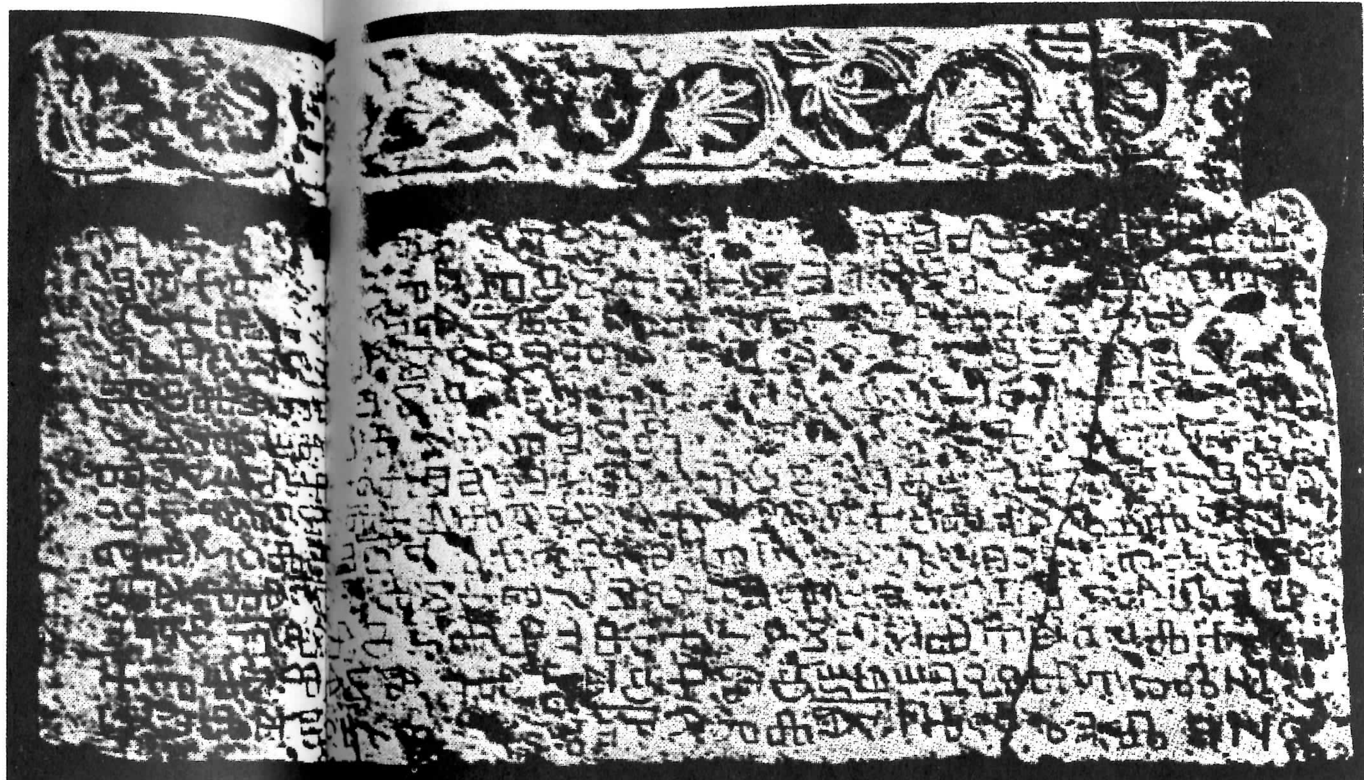
12 Humski grafit, XII–XIII. st. Zapis o tzv. gregorijanskim misama nekoga humskoga popa glagoljaša. I zidovi – zapis je ugreben u zid – mogu nositi poruku, ili bar poslužiti kao prvotno računovodstvo.

kom području. Ali je u zapletenom odnosu Rima, Akvileje, Bizanta i vlastitih težnji, politika hrvatskih vladara, od Branimira do Tomislava, morala u igru stavljati i glagoljicu. Tako na primjer nije automatski logično da splitski sabor (926) proganja glagoljicu pod papinskim pritiskom: obratno, papa želi da se glagoljaši iskorijene, a dalmatinski biskupi, gledajući vlastiti interes, ne prihvaćaju papinu sugestiju, nego upravo s pomoću glagoljaša žele proširiti svoju vlast nad vjernicima koji su pod jurisdikcijom ninskoga, hrvatskoga biskupa. Za vrijeme pape Leona VI, u doba Grgura Ninskog, splitska metropolija izlazi iz svojih prigradskih međa, proširuje se na neposredno zaleđe i time ekonomski znatno ojačava. To je početak borbe splitskoga kaptola koja će završiti njegovom pobjedom: ukinućem ninske biskupije. Kako su, međutim, sjeverozapadni hrvatski krajevi izvan domašaja tih borbi, glagoljica se nesmetano upotrebljava, i upravo otuda, čak i poslije propasti narodne dinastije, zrači kao prirodan kulturni i liturgički medij. Sve velike stečevine takozvanog zlatnog doba hrvatske glagoljaške pismenosti vezane su za područja omeđena Koprom, Splitom te Pounjem i Pokupljem. No najbitnija je činjenica da je glagoljaška pismenost bila uvijek u najtješnjem dodiru i prožimanju s kasnijom ćiriličkom i latiničkom, tvoreći s njima zajedničku osnovicu buduće hrvatske umjetne književnosti.

Jedno je od ponajvažnijih obilježja glagoljske pismenosti upornost u čuvanju tradicionalnih tekstova i jezika. Premda su se Hrvati već od svog dolaska u današnju postojbinu našli na razmeđi istočnih i zapadnih utjecaja, premda je razvitkom događaja, posebno nakon crkvenog raskola (1054) i prodiranja Turaka na Balkanski poluotok (od kraja XIV. stoljeća), veza s istokom jenjavala, osjećalo se to prilično slabo u konzervativnoj glagoljskoj književnosti. Ipak, prema Štefanićevoj duhovitoj formulaciji, »što je tekst bliži oltaru, to je konzervativniji, a što je dalje od crkvene funkcije, to je narodniji«.

13 Plominski natpis, XI. stoljeće. Uz lik ilirskog božanstva Silvana uklesan kratak zapis glagoljicom: se e pisъlъ s. Na istom kamenu sastale su se tri tradicije: poganska, predslavenska, kršćanska i hrvatska s pismom i zapisom.

14 Baščanska ploča, oko 1100. godine. Najdragocjeniji kameni spomenik Hrvata. Na ploči se, hrvatskim jezikom i prijelaznim tipom glagoljice, od oble prema uglatoj, navodi naslov hrvatskoga kralja Zvonimira (Zъvъnimirъ, kralъ hrъvatъskъī). Zapis opata Držihe govori da je Zvonimir darovao Ledinu samostanu sv. Lucije. Opat Dobrovit, u drugom dijelu zapisa, govori da je sa svoje devetero redovničke braće sagradio crkvu.

15 Valunska ploča, XI. st. Dvojezičan (latinski i hrvatski) i dvopismeni (karolina i glagoljica) natpis na grobu u kojem su sahranjene tri generacije – imena su na ploči hrvatska: Těha, Bratohna, Juna.

Branko FUČIĆ

GLAGOLJSKI LAPIDARIJ

ALEJA GLAGOLJAŠA što se proteže dolinom, duž ceste od Roča do Huma, ima deset spomen - znamenja. Jedno od njih, pod cestom, uz seosku crkvu u BRNOBIĆIMA, predstavlja GLAGOLJSKI LAPIDARIJ.

Iskustva s veličinama, s oblicima i s postavama plastičnih spomenika u slobodnom krajoliku, uvjeravaju nas da se spomenici, koliko god veliki bili, teško sučeljuju sa snagom beskraja otvorenih prostora u prirodi. Tek onda kada se oni uklope u ambijentalni prostor, kada se s njime organski srastu tako da nam se pričinja "kao da su tu oduvijek bili", tek tada oni postaju emotivni naglasci same prirode, bilo one iskonske, bilo one ljudskim duhom i ljudskim djelom njegovane.

Zbog toga je Glagoljski lapidarij smješten u već postojeći i organizirani seoski ambijent Brnobića kao dogradnja i dopuna stare spomeničke cjeline koju su pokoljenja stvarala oko seoske crkve sv. Marije. Nastojali smo da Lapidarij postane sastavni dio sela uz

staru crkvu i uz lipu pred crkvom, da uđe u dnevni krug živih ljudi, na dohvat njihovih kuća, na dohvat lokve gdje Brnobićani svaki dan napajaju blago, neposredno iznad plesališta gdje se mladost pod vedrim nebom veseli, ponad raskršća poljskih puteva kuda se dnevice za životnim potrebama prolazi. Postavili smo ga, namjerno, ne u "slobodnu prirodu" već u živu i autentičnu seosku sredinu, - takovu u kakvoj je glagoljsko pismo tisuću godina živjelo.

Lapidarij smo projektirali kao naš tradicionalni arhitektonski motiv, kao ogradni zid koji se odvaja od poteza glavne ceste, pa s nje silazi niz padinu te se ovija oko lipe pred crkvom da bi zatvorio novi mali seoski trg, sastajalište za domaće ljude i sjenovito odmaralište za putnike i izletnike. Htjeli bismo da se na tom mjestu mogu održavati priredbe, recitali, predavanja pa i dio školske obuke, ali da se pod lipom mogu naprosto trudne noge odmoriti, da se pod njom ljudi mogu raspričati uz bukaletu vina i partidu trešeta i briškule.

Pod zidom su ugrađena kamena sjedala a u zidu su ukomponirana glagoljska znamenja, izrađena od umjetnog kamena, od otpornog materijala koji na otvorenom može odolijevati vremenskim nepogodama.

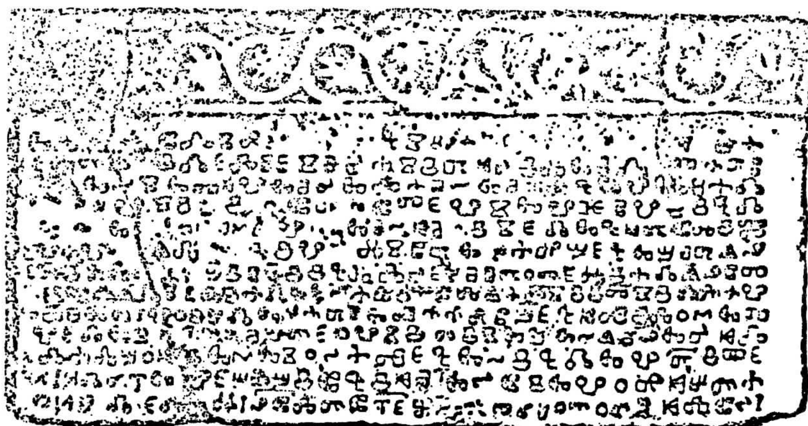
Glagoljska znamenja u Lapidariju predočuju gledaocima zbirku najstarijih glagoljskih natpisa XI. i XII. stoljeća iz Istre, s Kvarnerskih otoka i Dalmacije. Kako su originali tih natpisa oštećeni pa im je vrijeme nagrizlo i izlizalo glagoljska slova, njih bi se na raspršenom dnevnom svjetlu teško čitalo. Stoga smo im na kopijama u Lapidariju namjerno pojačali plastiku: - slova su tamo dublje urezana nego na originalu. Pri tome je najveći zahvat izvršen na Bašćanskoj ploči. Kopija u Brnobićima ne reproducira njezino današnje teško oštećeno stanje već predstavlja REKONSTRUKCIJU njezinog teksta. Bašćanska ploča u Lapidariju nije takova kakova ona danas jest, nego kakova je nekada mogla biti.

A ta rekonstrukcija plod je istraživanja koja traju već stotinjak godina, u kojima je do danas ulagalo napore nekoliko naših generacija znanstvenika. Smatramo da smo u rekonstrukciji Bašćanske ploče dali po prvi puta u trodimenzionalnoj predodžbi cjelovito pročitani tekst tog našeg vrhunskog nacionalnog spomenika.

Tko posjeti Glagoljski lapidarij u Brnobićima, razgledat će na zidu od lijeva nadesno i odozgo nadolje ove spomenike:

• •

6) BAŠĆANSKA PLOČA

To je najdulji naš stari glagoljski natpis, uklesan oko godine 1100. na lijevoj ploči nekadašnje pregrade, koja je u opatijskoj crkvi sv. Lucije kraj Baške na otoku Krku odvajala redovnički kor monaha - glagoljaša od prostora za vjernike.

Ploča je ukrašena ornamentom ranoromaničke lozice i ima 13 redaka teksta koji je razaranjem vremena teško oštećen i djelomice uništen i nečitak.

Na kopiji Baščanske ploče u Lapidariju dana je rekonstrukcija cijelog teksta, koji je po smislu i tragovima slova dopunjen na uništenim mjestima

Natpis Bašćanske ploče sadrži:
- kršćansku invokaciju (redak 1),
- iskaz samostanskog opata Držihe da je hrvatski kralj Zvonimir u svoje dane darovao Sv. Luciji neku ledinu, napušteno poljoprivredno tlo, pri čemu su svjedoci darivanja bili župani Krbave i Like i kraljevi funkcionari, "posli" Vinodola i otoka Krka (retci 2 - 7),
- minaciju (prijetnju) protiv osporitelja darovanja i obavezu redovnika da mole za darovatelja (retci 7 - 9),
- datiranje gradnje crkve sv. Lucije po knezu Kuzmi (Kosmatu) koji je upravljao cijelom Krajinom, teritorijem u koji je bio uključen i otok Krk (retci 11 - 12),
- zapis da je u to vrijeme neki posjed, zvan "Mikula" (Mikulja) u "Otočcu" (vjerojatno na samom otoku Krku), bio u zajedništvu svetolucijske opatije (retci 12 - 13).

Transliteracija cijelog ovog starog glagoljskog natpisa latiničkim slovima glasi:

AZ' V' IME OTCA I S(I)NA I SVETAGO DUHA AZ'
OPAT' DR'ŽIHA PISAH SE O LEDINĚ JuŽE
DA Z'V'NIM(I)R' KRAL' HR'VAT'SKÏ V'
DNI SVOE V' SVETUJu LUCIJu I SVEDO
MI ŽUPAN' DESMIRA KR'BAVĚ MARTIN'V L(I)
CĚ PRB'NEBŽA S' KOSL' VIN(O)DOLĚ ÊK(O)V' V O
TOCĚ DA IŽE TO POREČE KL'NI I BO(G) I BÏ AP(OSTO)LA I G E
VANJELISTI I S(VE)TAÊ LUCIÊ AM(E)N' DA IŽE SDĚ ŽIVE
T' MOLI ZA NE BOGA AZ' OPAT' DBROVIT' Z'
DAH' CRĚK'V' SIJu I SVOEJu BRATIJu S DEV
ETIJu V' DNI K'NEZA KOS'M'TA OBLAD
AJuĆAGO V'S U K'RAINU I BĚŠE V' T' DNI M
IKULA V' OTOČ'CI S' SVETUJu LUCIJu V' EDINO

Čita li se Bašćanska ploča s čakavskom akcentuacijom, njezin tekst je ritmiziran:

V ime Ocà i Sina i Svetago Duha. Az opàt Držìha pisàh se o ledìne jużе da Zvanimìr kralj hrvàtskij v dnì svojè v Svetuju Lucìju i svedomì: županu Desimìra Krbàve, Mratìn Licè, Pribinèža pòsal Vinodòle, Jàkov v otòce. Da iže to porečè, klnì j Bog i dvanàjst apostolà i četìri evanjelìsti i svetaja Lucìja, amen. Da ìže sdè živèt, mòli za nje Bòga. Az opàt Dobrovìt zdàh crèkav sìju i svojèju bràtiju s devetiju v dni knèza Kosmàta obladajùćago vsu Krajinù. I bèše v ti dnì Mikùla v Otòčci s svetuju Lucìju v jedino.

Ritmizacija ovog starog hrvatskog proznog teksta odgovara postupku oko kultivirane ritamske dikcije (takozvani cursus) onovremenih latinskih i grčkih dokumenata.

Pismo Bašćanske ploče pripada razvojnom stupnju prijelaza starije, oble glagoljice u hrvatsku, uglatu.

Jezik Bašćanske ploče je živi, stari hrvatski jezik, prožet elementima liturgijskog crkvenoslavenskoga.

Ploča je više od stotinu godina predmet istraživanja jezičnih, paleografskih, historiografskih i arheoloških.

Ona je važan izvor za hrvatsku političku i kulturnu povijest. Na njoj su uz ostalo zabilježena narodna imena vladara, velikaša i monaha, na njoj je i najstariji sačuvani spomen hrvatskog nacionalnog imena na hrvatskom jeziku ("kralj hrvatskij"), u njoj imamo potvrdu da se vlast kralja Zvonimira protezala i na otok Krk.

Danas je izložena na počasnom mjestu, u atriju Jugoslavenske akademije u Zagrebu, kojoj je krčki biskup - kao najvišoj znanstvenoj ustanovi u zemlji - predao Bašćansku ploču na čuvanje.

• •

Croatica XVIII (1987) — 26/27/28 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Ante Stamać

»BAŠĆANSKA PLOČA« KAO KNJIŽEVNO DJELO

UDK 886.2(091)

Bašćanska ploča *bila je dosad predmet paleografskog, historijskog, uže filološkog itsl. promatranja. U posljednje doba ona se svojim mikrostrukturama našla i u obzoru zanimanja znanosti o književnosti. Taj je njezin položaj autoru omogućio i uočavanje nekih aspekata »novog čitanja«.*

I.

Od prvih pokušaja čitanja *Bašćanske ploče* (Kukuljević 1851, Rački 1855[6], Črnčić 1866) pa do zasad »konačne» verzije Vjekoslava Štefanića iz 1955. (1969) i Branka Fučića iz 1982,[1] prošlo je više od stotinu i trideset godina. U tom velikom vremenskom rasponu, koji je obilježio i krivudav razvoj novije hrvatske filologije, naši su se filolozi i stručnjaci za susjedna znanstvena područja, na kraju i moderni književni znanstvenici, neobičnom revnošću i marljivošću, s promjenljivom srećom i s nedvojbenim osobnim prinosima veće ili manje valjanosti, trsili oko rekonstruiranja *izvornog teksta* toga najstarijeg književnog djela na narodnom jeziku,[2] teksta što se skrivao iza mahom nerazgovjetnih znakova jednoga grafijskog sustava koji se žilavom upornošću održao do dana današnjega. Silne su se teškoće međutim očitovale koliko iz eminentno paleografskih i jezikoslovnih razloga toliko i iz trošnosti svega što živi: »Vrijeme nam je donosilo nove spoznaje, ali je razaralo i takve materijale kakav je kamen.«[3] Pa je i rad na »kritičkom izdanju« našega kamenog zapisa još uvijek ostao zadatkom budućih naraštaja.

Tijekom povijesti proučavanja osnovnoj su se, paleografskoj i tekstološkoj usmjerenosti istraživanja, postupno približavala redom: filološka, historijska, arheološka, kulturološka, pa lingvistička, prozodijska, na kraju i poetička. Međutim, sve ako izvorni tekst ni do danas nije dokraja i sa sigurnošću utvrđen,[4] nema razloga da se istraživanja, uz neophodno nastavljanje onih dosadašnjeg profila, ne upute smjerom sve čvršće izgradnje pozicije suvremena čitatelja. Jer je u književnim tvorevinama »sporno« baš sve, od govora preko pripadnosti vrsti do obuhvatna smisla; ne samo pismo i utvrđena jezična postava. I *Bašćanska ploča* može biti poticajem hermeneutici, dapače posve određenoj interpretaciji smisla, koji se skriva negdje *pored, iznad* i *iza* čisto pravne denotacije: pri prohodu tamnim cestama historije, za plova njezinim uzburkanim morima, našim se živim pitanjima mogu ukazati i posve iznenadna svjetla.

[1] Usp. Branko Fučić, *Bašćanska ploča. Historijat istraživanja,* u knjizi *Glagoljski natpisi,* JAZU, Zagreb 1982, str. 44 (46) — 60. V. i Josip Bratulić, *O čitanju Baščanske ploče,* časopis »Istra« XVI, 1978, br. 1—2, str. 28—36.

[2] Rečeno uvjetno. *Ploča* je inače pisana »čakavsko-crkvenoslavenskim amalgamom«; v. Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša,* Znanstvena biblioteka HFD, Zagreb 1984, str. 21.

[3] Josip Bratulić, *op. cit.*, str. 35.

[4] Sporna se mjesta, zaključuje svoje pregledno izvješće o historijatu istraživanja Branko Fučić, *op. cit.*, str. 59, »... svode 1) na sam početak natpisa, 2) na kraj četvrtog i početak petog retka, 3) na peti i šesti redak i 4) na značenje riječi 'Mikula' u trinaestom retku«.

Hotimice, i ne prvi put,[5] *Ploču* nazivam »književnim djelom«, »književnom tvorevinom«. Prethodile su tomu dvije važne spoznaje na općem planu.

Ponajprije, zahvaljujući Fučićevim nastojanjima, rekonstruirani je čakavsko-crkvenoslavenski tekst pročitan govorom koji je, sukladan skupini današnjih, živih mjesnih govora otoka Krka, vjerojatno bio vrlo nalik izvorniku. Zbilo se to za otvaranja izložbe *Glagoljica* u Rijeci, koncem 1968 godine.[6] »Tek ... kad je tekst Ploče zalepršao s usta mladih i poletnih studenata recitatora«, veli Josip Bratulić,[7] »spoznato je da to nije samo zapis o darovanju, nego živa, zanimljiva, uzbudljiva poruka. (...) Zapis je govorio kao poezija, zaklinjanje, kao čaranje.« Ne manji prilog »živom« zanimanju i prihvaćanju dao je svojim srebrnim bas-baritonom glumac Zlatko Crnković, koji je u dvjema televizijskim emisijama o glagoljskim spomenicima[8] učinio dvoje: govorom je rekonstruirao tekst *Ploče,* i nekim tihim patosom punim arhaične patine dočarao njegovu starinu. Tako posredovan *povijesni odmak govora* sa svoje je, »začudne« strane, pridonio pjesničkoj kvaliteti: »literarnosti« u jakobsonovskom smislu. Držihina i Dobrovitova poruka »odvojile« su se od prvotne, uže namjene.

Pismo je dakle, povratnim putem, po prvi put aficiralo zbiljski govor, što ga je, i kakva ga je, kao manifestaciju omogućio dugo rekonstruirani i uglavnom opisani sustav: rečeni »amalgam«. *Ploča* funkcionira kao aktualizirani govor.

Istodobno, tj. sedamdesetih godina, znanstvenu je javnost Eduard Hercigonja upozorio na novootkrivene tekstovne osobine *Bašćanske ploče.*[9] Posrijedi je, veli Hercigonja, »epigrafski monument« koji se »... i pored svoje prvotne praktične namjene otkriva kao književna poruka, estetički ostvaraj«.[10] U njemu da je naime razvidno »ritmičko pulsiranje, tempo, fluidnost njegove tekstovne strukture«. Pa je, raščlanivši tekst na članke približno jednake dužine (i evidentiravši to zorno, u skladu sa strukturalis-

[5] Pišući o znanstvenim revolucijama u proučavanju književnosti, *Bašćansku ploču* uzeo sam za književnosni indikator »smjênā paradigme« u radu *Smjerovi istraživanja književnosti;* v. *Uvod u književnost,* Globus, Zagreb [4]1986, str. 555—559.

[6] O tome je neposredno izvijestila Anica Nazor, »Telegram« IX, 1969, br. 454 od 10. siječnja 1969: »Umjesto konvencionalnih govora izveden je ... program sastavljen od glagoljskih tekstova koje su interpretirali članovi Studentske eksperimentalne kazališne scene iz Rijeke (između ostaloga pročitan je tekst Baščanske ploče ...).«

[7] *Op. cit.*, str. 34—35.

[8] *Zagreb-riznica glagoljice* (1978) i *Glagoljska pismenost* (1980/81), obje u obradi Anice Nazor, u režiji Ljiljane Jojić, a u realizaciji Televizije Zagreb.

[9] Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost,* 2. knj. *Povijesti hrvatske književnosti,* Liber/Mladost, Zagreb 1975. Usp. posebno str. 115—116.

[10] *Ibid.*, str. 115.

tičkom praksom identifikacije elemenata), ustvrdio da njima vlada izokoličko načelo.[11] Sve tri Hercigonjine bitne i za nas prevažne tvrdnje (o estetičkom ostvaraju, o ritmizaciji teksta, o izokoliji), uz daljnje opaske o nekim tipičnim, *Ploči* inherentnim poetičko-retoričkim elementima teksta (ponavljanja, paralelizmi, asonancije, homoioteleuti), djelovale su kao prvorazredno otkriće. Mikrostrukture stila, člankoviti (kripto)versifikacijski uzorci, estetički ukusno a lingvistički uvjerljivo »razdrobljene« veće sintaktičke cjeline, sve je to išlo u prilog kvalifikaciji po kojoj je naša *Ploča* postala primjerom pjesničke proze par excellence. S krševita kopna pravne regulative tekst je uvjerljivom znanstvenom mišlju bio uronjen u beskonačno more književnosne proizvodnje i razgradnje. Eduard Hercigonja »prenio« je *Baščansku ploču* na polje razmatranja o sintagmatskom i besjedovnom stihu.

Još je dalje i odvažnije, dakako i s većim stupnjem dvojbenosti zaključaka, pošao Ivan Slamnig,[12] inače baš tvorac nazivā »sintagmatski« i »besjedovni« stih. Slamnigu je stih našega teksta »stih skupina riječi«, i to takav kojega je moguće držati nekom vrsti kasnijeg hrvatskog (silabičkog) stiha u prednatalnom stanju; konkretno *Da iže sdě živet moli za nje Boga* bio bi primjerom sintagmatske strukture, »fenotipskim«, ne i »metametričkim« dvanaestercem, a on da je bio »cijepna podloga« kasnijem dvanaestercu »kao svjesno skladanom metru«.[13]

Bilo kako bilo, Hercigonjina su i Slamnigova otkrića pobudila istraživanja od kojih bi se u budućnosti mogli očekivati i čvršći zaključci, pogotovu kulturološki, budu li se vodili slijedom pitanja o uzajamnim vezama naših protostihova s bizantskom i srednjovjekovnom latinskom književnošću; budu li se, s druge strane, vodili smjerom istraživanja o imanentnim poetičkim osobinama obiju sastavnica »amalgama« kojim je napisana *Ploča.*

Vođeni prvim naznačenim smjerom, a prihvativši Fučićeve (govoreno)jezične te Hercigonjine pa Slamnigove versifikacijske i prozodijske znanstvene inovacije, rado bismo iznijeli neka zapažanja koja se tiču kompozicije *Ploče,* dakle rasporeda pojedinih većih i manjih česti teksta, i to u stilskom, grafičkom, geometrijskom i simboličkom pogledu. Očito je dakle prebacivanje težišta zanimanja na makrostrukturu.

[11] Naziv Hercigonja preuzima od talijanskog slavista Riccarda Picchija. Isto tako, upozoruje velikodušno Hercigonja, na tragu je njegova otkrića o »člankovitosti« (Maretić) nešto ranije već bio Bratulić, razloživši dio teksta u opsežnom članku (prikazu) *Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti,* »Kritika« III, 1970, br. 13, str. 452—469.

[12] Ivan Slamnig, *Hrvatska versifikacija,* Liber, Zagreb 1981; o *Baščanskoj ploči,* str. 6, te 9—10.

[13] *Ibid.,* str. 10.

II.

Kao kameni prijepis iz kartulara — tj. iz »knjiga u koje fizička ili pravna osoba (ponajčešće samostani, crkve, gostinjci, leprozoriji) unosi prijepise isprava izdanih njoj u korist«[14] — *Baščanska ploča* svojim je kompozicijskim svojstvima tipična isprava u književnogenološkom smislu, pisana prema razvidnim pravilima *artis dictandi* rasprostranjene diljem srednjovjekovnog (postkarolinškog) latiniteta. To se umijeće sastavljanja isprava u notarskim školama u Italiji 11. i 12. st. poučavalo kao posebnu disciplinu. *Ars dictandi* oponašala je stare modele (formule) isprava, njegujući pritom i stil i ritam rečenice. Bila je to zapravo osobita primjena srednjovjekovne retorike: *dispositio* i *elocutio* jednoznačne i bezupitne *invencije.* Iz mnoštva onodobnih priručnika (a vjerojatno je i u nas najrabljeniji bio onaj Aberikov iz 11. st. s mjestom nastanka u benediktinskom Montecassinu), mogu se izlučiti i drugi, sadržajno sukladni nazivi, npr. ars dictamini, ars notaria.

Gotovo svi važniji elementi što ih sadrži takva tipična isprava (konkretno, prepričana darovnica i zapis o gradnji) nalaze se i na *Ploči.* Usporedi li se šest njezinih dijelova[15] s unutrašnjim obilježjima isprave kao vrste specifično stilizirana pravnog teksta, naići ćemo na posvemašnju sukladnost. *Ploča* dakle realizira bitne elemente strukture isprave kao rezultata notarskog *umijeća,* u koje je uostalom, nakon Engleske i južne Francuske, u to dȍba stao intenzivnije prodirati i narodni jezik pri oblikovanju pravnih tekstova;[16] bit će da se to zbivalo pod utjecajem benediktinaca, a to su, premda glagoljaši, bila upravo i naša jurandvorska braća, njih devetoro pod upravom opata Dobrovita. Bitni su tu elementi semantičke strukture:[17] *invocatio divina:* Držihin zaziv Svetoga Trojstva; on upravo govori u njegovo ime, naime *azъ vъ ime Otca i Sna i Stago Duha, azъ . . .*; *intitulatio:* Zvonimir, kralj hrvatski; *inscriptio:* samostan svete Lucije kao destinatar povlastice, a njegov je zastupnik (istodobno i notar) sam Držiha; *dispositio: ju že da* (ledinu); *sanctio: Da iže to poreče klъni i Bog . . .*; *potpisi:* svjedoci Desimir, Mratinac, Pribinega (?) i Jakov; *apprecatio:* poziv da se moli za darovatelja. U sveukupnom planu nedostaje samo *arenga!* Bilo bi to previše međutim za kameni prijepis kartulara.

[14] V. Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi,* ŠK, Zagreb [2]1985, str. 167.

[15] Ukratko, prema Fučiću, *op. cit.,* str. 44, *Ploča* sadrži: 1. invokaciju, 2. zapis opata Držihe, 3. formulu minacije, 4. obvezu da redovnici mole za darovatelja, 5. zapis opata Dobrovita, 6. zapis o zajedništvu »Mikule v Otočcu« i Sv. Lucije.

[16] Usp. J. Stipišić, *op. cit.,* str. 153.

[17] *Ibid.,* poglavlje *Karakteristike isprave,* str. 150—155.

Ploča je dakle pisana stilom koji je uobičajen u to doba, uz diskurzivna obilježja koja su, baš kao i u kartularima, posjedovala određeni *stilus* (humilis?, mediocris?, grandiloquens? — na to bi trebala odgovoriti buduća stilistika najstarijih slojeva hrvatskoga jezika odn. rečenog »amalgama«); baš kao što posjeduje i određeni *cursus*, razvidan na završecima pojedinih rečenica odn. članaka; npr. *cursus planus* Jakov v otocě, klьni i Bog (ovdje s kataleksijom), Luciju jedino.

Upada u oči i razlika između Držihine i Dobrovitove poruke unutar 13 (12,1) redaka cjelovitog zapisa. Ta je razlika viševrsna, i dokaz je, usvojeno je to stajalište,[18] dijakronijskog »reza« u izvornom kartularu. Međutim, aktualizirana je dispozicija, s dodatnim nakanom, očito promišljena i u samom »sinkronom« klesarskom umijeću. Dok naime prva poruka, (prirodno!) skraćena za invokaciju, obuhvaća 7,6 redaka teksta (počam od *azь*, zadnje riječi prvoga retka), dotle se druga, Dobrovitova, proteže kroz točno 4,5 retka: počinje u sredini petog retka odozdol. Razmjer je dakle sljedeći: 12,1 (cjelina »darovnog« i »gradbenog« teksta) : 7,6 (Držihin zapis) : 4,5 (Dobrovitov zapis), a to je odnos veličina koji je gotovo identičan baš razmjerju »zlatnoga reza«: idealna se *sectio aurea* prikazuje kao razmjer 13 : 8 : 5, što je brojčano izražen zahtjev da se cjelina odnosi prema većem dijelu kao veći prema manjem. Čitav je dakle diskurz *Ploče*, upravo njezinih 13 redaka kojima se proteže jezična struktura, organiziran prema znamenitom antičkom plastičkom i arhitektonskom naputku! Klesar, jamačno prije njega i notar (Dobrovit?), skladno su »dozirali« grafičke znakove dviju sukladnih no sadržajem različitih poruka potomstvu. Sravnili su ih i dali im određenu dimenziju prvenstveno estetičkog značaja!

»Zlatnorezna« protežnost teksta *Ploče* nije međutim, čini se, njezin jedini prostorni organizator. Upada u oči naime niz pojedinosti same pismom oslikane plohe kao niz promišljenih klesarskih odn. notarskih postupaka. Iznijet ćemo ih nekoliko koji se jasnije ističu:

1. *Ploča* počinje i završava *prvim i posljednjim slovom grčkog alfabeta* kao uređajne relacije, bez obzira na to što je u našem tekstu prvo slovo glagoljsko a zadnje latiničko. Ostvareni su klesaru i čitatelju »dostupni« grafemi, a na presjecištu dvaju grafemskih sustava kao reprezentanata dviju interferentnih kultura: bizantske i latinske. Dakle: Ⰰ O. Ne treba ovdje osobito mnogo podsjećati na simboliku naziva *alfa i omega* te na porabu toga naziva do dana današnjega. U općenitom značenju formula početka i svršetka, ona zastupa cjelinu pisma (Pisma!) odnosno knjige

[18] Usp. B. Fučić, *op. cit.*, passim.

(Knjige!), poglavito u gnostika, mistika, zatim u crkvenih otaca, te kasnije u pjesnika i ikonografa, upućujući sve do danas na vrhunsku i vječnu mudrost, na svekoliko znanje istine. Sam Krist u Ivanovom *Otkrivenju* na trima mjestima (1,8; 21,6; 22,13) veli u inačicama; »Ja sam alfa i omega, početak i svršetak.«[19] Napomenuti nam je da su i neke *Ploči* istodobne azbučne molitve, inačice znatno starijih židovskih i grčkih, manje latinskih abecedarija, započinjale glagoljskim odn. ćiriličkim ekvivalentom *az* a znale završavati grčkim (!) *omega*, ne dakle odgovarajućim slovom i grafičkim znakom azbučne uređajne relacije.[20] Naš klesar ili njegov »projektant« nije dakle morao »zakonito« završiti s »ižicom«, nego je završio s latiničkim O, slovom koje je i inače uz T, N, I češće interpolirano u glagoljski tekst *Ploče*, pogotovu u njezin drugi, »Dobrovitov« dio.[21] Ⰰ i zaglavno O tvore jednu od simetrala plohe: dužinu koja spaja lijevi gornji s desnim donjim kutom pačetvorine u kojoj je isklesan tekst.

2. Na sjecištu te i njoj komplementarne simetrale, u samom geometrijskom središtu *Ploče*, nalazi se riječ *klьni*, ključni željni optativ u početnom, *jezgrenom dijelu minacije od sedam riječi*. Ta se pak *sanctio* isprave, u cijelosnom tekstu koji je horizontalno porazdijeljen na *trinaest redaka*, nalazi točno *u sedmom redu odozgor i odozdol*. Rečenica kletve dakle u središtu je raspoređenoga teksta, a njezino semantičko žarište, rema, u geometrijskom je središtu kamene plohe. *Alfa i omega* tako svojim prostornim smještajem »uokviruju«, »obgrljuju« strahotnu rečenicu, kaznu koja ima stići onoga tko se u »oskudno doba« tadašnjega povijesnog preokreta — arpadske najezde i okupacije! — bude usudio dirnuti u posjed Držihine i Dobrovitove braće. »Subjekatski prošírak« minacije (tekst o apostolima, evanđelistima, svetoj Luciji) i želja da se moli za kralja Zvonimira popuna su tekstu do mjesta na kojemu će započeti Dobrovitov zapis; na kojemu se nalazi i točka što ustanovljuje veličine koje stupaju u odnos »zlatnoga reza«.

Središnje mjesto kletve odaje jezgrenu misao, upravo smisao čitava »obrambenog« zapisa *Ploče*. Ona, pravni zapis, kamena lis-

[19] Baš kao i naš klesar, Marulić četiri stoljeća kasnije u *Juditi* kombinira u denotaciji znakove iz dvaju sustava: »Ja sam alfa i o, početak tere fin.«!

[20] Usp. Klaus Detlev Olof, *Philologische und literarische Aspekte slavischer Alphabetakrostichis nebst einem Exkurs über die slavischen Buchstabennamen*, Adolf M. Hakkert, Amsterdam 1973.

[21] Možda nije bez važnosti činjenica da je i »druga Bašćanska ploča« (Fučić, *op. cit.*, str. 65), desna pregrada svetolucijskog pluteja, započinjala s *az*, kako se to jasno vidi na *Jurandvorskom ulomku I*. Za pretpostaviti je da se i ta, sestrinska ploča, završavala s nekom od grafemskih prezentacija fonema *o*, što bi, dakako, mogao potvrditi samo kakav sretno pronađeni »Jurandvorski ulomak N«.

tina, središnjim je svojim dijelom *proklinjanje*, exsecratio, a smještajem mu je pridodan klesarov otajni smisao vradžbine, metafizički utemeljene moguće *vražde*.

3. Hercigonjina raščlamba teksta *Ploče*[22] na članke uvjerljivo je demonstrirala organizacijsko načelo teksta ali je, posredno, uputila i na dosad neuočenu činjenicu koju bismo ovdje rado nazvali iznenađujućom: članaka, prema Hercigonjinoj razdiobi i prema jednostavnom našem brojenju *ima točno 24!* Ta je brojka inače indeks više stvari: umnožak broja 12, koji je reprezentant duodecimalne kvantifikacije i dodekaedarske koncepcije svijeta, zatim umnožak triju ranokršćanskih realija duha i četiriju strana svijeta te, za našu svrhu ponajvažnije, transcendentalni smisao grčkog alfabeta odnosno, posve praktično, filološko načelo raspoređivanja jezičnih i književnih činjenica, naslijeđeno još iz aleksandrijske epohe. (I *Ilijada* i *Odiseja* raspoređene su po u dvadeset i četiri pjevanja!) Poetološko istraživanje suvremenoga našeg medijevalista, znalački njegov postupak s tekstom, »poklopio se« s pretpostavljenom otajnom intencijom i kulturološkim standardom koji je vladao u doba oblikovanja *Ploče*. Taj se standard oblikovao preklapanjem helenističke i ranokršćanske kulture, i kao takav bio je podlogom hrvatskom srednjovjekovlju, kojemu je latinitet konačno dao »šlif« i univerzalizam. Pisac našega zapisa ne samo da je »proživio« unutrašnje pulsiranje teksta, bivši medijem njegove »fluidnosti« i izokoličnosti, nego je vlastitim »izvanjskim« nadzorom nad njegovom makrostrukturom slijedio standardiziranu simboliku svoga kulturnog prostora.

I još nešto: 12. članak završava riječju *Bog*, na koju se točno nadovezuje trinaesti (!) članak, *i 12 apostola;* zaglavni pak, 24. članak, završava riječju *jedino*. Slučaj? Promišljen izbor pobožnoga srednjovjekovnog redovnika? Oba su odgovora moguća. Da je međutim »u igri« manifestacija jednoga kulturnog standarda, njegova konvencionalizirana no vješto kombinirana poraba, o tome ne bi trebalo puno dvojiti.

4. Iz aspekta paralelizma sintaktičkih likova uočena je[23] pjesnička značajnost uzajamno preklopljenih početaka Držihina i Dobrovitova zapisa. Obrati li se međutim pozornost samo na prve riječi (*azь*) obaju početaka te im se pridoda i »sporni« početak same *Ploče*, dolazi se do zanimljiva podatka: *azь* početka same *Ploče*, *azь* početka Držihina zapisa i *azь* početka zapisa Dobrovitova tvore u prostornom smislu istokračan trokut, osnovicom horizontalan, visinom okrenut »nadolje«. Tri istovjetne osobne zamjenice — prve dvije označujući Držihu (prva možda i »zaborav-

[22] V. bilješku 9.
[23] E. Hercigonja, *op. cit.*, str. 116.

ljiva« klesara), treća pak Dobrovita — a motrene kao grafički znakovi na površini plohe, predstavljaju tri vrha trokuta, kojemu je u osnovici *tekst invokacije, znamen vjere, samo Trojstvo;* visina pak doseže do mjesta karakteristična za uspostavljanje omjera u »zlatnom rezu«. Osnovica dakle zastupa samu duhovnu supstanciju srednjovjekovnog čovjeka, vrhovi tri »slobodno lebdeće«, tašte i grešne egzistencije ovoga svijeta, visina pak smjer »nadolje«, što sve skupa izvrsno oslikava *esse essendi, esse existendi* i *modus existendi* epohe u kojoj je, »konkretistički« i »vizualno«, bio klesan naš zapis.

5. Tekst *Baščanske ploče* klesan je i raspoređen u 13 »redaka«. Sam taj podatak ne bi morao značiti ništa posebno da ne nudi obzor za interpretaciju drugog, već spominjanog podatka: retku jezgrenog dijela minacije prethodi 6 i slijedi 6 redaka. »Trinaest« je dakle okvir u kojemu se očituje i ističe »sedam«. Nije međutim moguće zanemariti činjenicu da je blagdan svete Lucije, zaštitnice crkve i samostana, baš 13. 12. (mjeseca), što asocira na odnos nesavršenosti i savršenstva. Broj trinaest naime, pravi simbol neusklađenoga čovjekova bivstva, »broj nevjere i izdaje«, »... odgovara organiziranom i dinamičnom, ali određenom i posebnom sustavu koji nije univerzalan, trinaest je na neki način ključ jedne *parcijalne i relativne cjeline.*«[24] Mjera čovjekova djela! U našoj analizi trinaest redaka *Ploče* valjalo bi sučeliti dvadeset i četvorim njezinim člancima. Je li opat Dobrovit, ili notar, ili »projektant« *Ploče*, ili klesar, bio svjestan posredničke, simboličke uloge toga broja prigodom umjetničkog manifestiranja vlastite ljudske nesavršenosti? Uvidom što ga vodi i štiti bistrovidni zor sirakuške svetice? Bilo bi blisko umu vjerovati u to.

III.

Najkraća moguća rekapitulacija brojčanih očitovanja značenja i njihovih suglasja na koja smo uputili glasila bi: u *Baščanskoj ploči* brojevi 3, 7, 12, 13 i 24 te uređajna relacija pisma igraju ulogu »dubinskih« korelativa, arhetipskih realnosti i skrivenih analogija. Oni vode prema smislu. Više pravilo epohe negoli iznimka u njoj, *Baščanska ploča* počiva na misaonim supstratima koji su u to doba već više od tisućljeća bili u temelju evropskoj misli, pa su suodređivali i svježu misao tada novonadošlih Slavena, Hrvata. Misao je to duboko kršćanska, temeljeći se na *Novom zavjetu*, pogotovu na estetiziranoj *Apokalipsi*, ali sa značajnim udjelom helenizma, ranog latinskog srednjovjekovlja i bizantskog institucionalizma, toliko presudnog za staroslavenski jezik i za

[24] J. Chevalier & A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Zagreb 1983.

glagoljaštvo. Što se tiče realiziranih brojčanih analogija, posrijedi je jamačno i Boetijeva numerička kozmologija koja je svojim obuhvatnim smislom pripomogla rađanju karolinške renesanse, a ona je nedugo zatim svojim snažnim ali glatkim valovima zapljusnula naše krajeve, osobito u doba kasnih narodnih vladara.[25] Njezina su načela zavladala svekolikim oblikovanjem, pogotovu graditeljstvom.

U duhovnom temelju razdoblja bio je dakle Boetijev neoplatonizam, u sustavu pak plastičke kulture Vitruvijev racionalizam. Benediktinci su oba sustava ostvarili svojom praksom molitve i rada. Štošta je od toga razvidno i na *Bašćanskoj ploči.*

Ne bi bilo valjano misliti da je našim jurandvorskim glagoljašima za književnu (pisanu) predaju mogla sloviti samo liturgijska odn. »nabožna« literatura. Uvijek je bilo »svjetovne« književnosti, dakako i »svjetovne« znanosti i njezinih spisa. I filozofije, ne samo ideologije. Neki su od aspekata te šire duhovnosti, uočeni u obzoru prostornog rasporeda teksta *Ploče,* jednako suodređivali »duh epohe«; dakako i njezine književne manifestacije. U njima su skrivene analogije, otajne šifre, kriptografski postupci, formalni manirizmi i štošta drugo bili distribuirani baš koliko i historijski provjerljivi podaci u denotativnoj sferi. Baveći se samo potonjima, književna nam je historiografija i kritika posve zanemarivala one prve, za književnost svakako relevantnije.

Uočene tekstne česti jasne nazočnosti a nejasne simboličke dubine mogle bi, čini se, biti poziv daljnjem istraživanju. S jedne strane putem zakona oblikovanja, s druge putem očitovanja obuhvatna smisla, s mnoštvom kulturoloških konotacija.[26] Jer, ne zatvarajmo oči pred neodgonetljivim: *Bašćanska ploča* kao *tajnopis* koji nas poziva na smjernost znatno je više no paleografska, historiografska ili nacionalnopovijesna činjenica nad kojom s ponosom pokazujemo svoju obaviještenost. Pogotovu nije »priprost«

[25] U vezi s kamenim epigrafima, koji su istodobni s *Bašćanskom pločom* no pisani na latinskom jeziku, vidi noviju raspravu Josipa Bratulića, *Hrvatska srednjovjekovna poezija latinskoga jezičnog izraza,* »Croatica« XV, 1984, str. 7—26.

[26] U novije se doba, na bliskom području povijesti umjetnosti, u nas zbio upravo jedan epohalan obrat. Suočen sa sličnim problemom crkvice sv. Križa u Ninu, Mladen Pejaković istraživao je zakone graditeljskih i kozmičkih analogija koje su naizgled protuslovile arhitektonskom ostvaraju, dosljedno i racionalističkom duhu suočenu s »nevješto« izvedenom umjetninom. Pejaković je došao do zaključka po kojemu je slavna crkvica oblikovana po najminucioznije provođenim (Boetijevim i Vitruvijevim) zakonima. I naš je mudri teoretičar arhitekture dakle pokazao kako »nejasnoća«, rečeno Ujevićevim riječima, može biti »sunce od jasnoće«.

izraz »neukih«.[27] Bit će upravo obratno: *Bašćanska ploča* književno je djelo u kojemu se, gledajući duhovnopovijesno, manifestira struktura duha i sklop mogućnosti opstanka jedne dramatične epohe. U jeziku koji je táman a ipak razumljiv. U obliku koji je prepun hrapavosti i napuklina, a ipak se iza njih sluti neki jasan sklad.

ZUSAMMENFASSUNG:

BAŠĆANSKA PLOČA ALS LITERARISCHES WERK

Die *Bašćanska ploča* war bisher Gegenstand paläographischer, historischer, im engeren Sinne philologischer und ähnlicher Betrachtungen. In letzter Zeit stieß sie wegen ihrer Mikrostrukturen auch in der Literaturwissenschaft auf Interesse. Dies ermöglichte dem Autoren auch die Beobachtung einiger Aspekte einer »neuen Lesart«.

Der Autor entdeckt folgendes: die *Ploča* ist nach dem benediktinischen Ideal des *ars dictandi* erarbeitet; sie beginnt mit A und endet mit O; ihre Mination aus 7 Wörtern befindet sich genau in der 7. Reihe von oben und unten; das Schlüsselwort *klóni* befindet sich im geometrischen Zentrum der gemeisselten Fläche; der Bezug der Gesamtheit der Inschrift zur Aussage der Držiha ist analog dem Bezug derjenigen der Držiha zur Aussage des Dobrovit; es wirkt der goldene Schnitt; das dreimal eingemeisselte *azó* (des Steinmeßes, des Držiha und des Dobrovit) bildet ein gleichschenkliges Dreieck, dessen Basis die invocatio bildet. Dies sind Elemente der Ploča, welche auf ihre durchdachte und literarisch-künstlerisch ausgefeilte Makrostruktur hinweisen. In ihr dominiert der wechselseitige Bezug der Zahlen 3, 7, 12, 13, 24.

[27] Kako se mislilo do Fučića, Hercigonje i Bratulića. — Bude li ova kratka rasprava imala utjecaja i na paleografska istraživanja — potpomognuta dosad »prezrenom« metrologijom — to bi se moglo zbiti među inim u pogledu samog početka *Ploče.* Stavci o *alfa i omega* te o trokutnom razmještaju osobnih zamjenica *azó* potvrđuju (Košutino i Fučićevo) čitanje, ali sugeriraju i zaključak prema kojemu klesar *ni slučajno* »zabunom« nije počeo klesati (»kriv«) početak, nego baš obratno, *dubokim promišljajem.* Bila bi to i bjelodana demonstracija metodološkog načela po kojemu makrostruktura upravlja pojedinim elementima teksta, ne samo obratno.

Ulomak*

• •

Najbolji poznavalac glagoljice i glagoljskih spomenika B. *Fučić* načinio je topografsku kartu najstarijih hrvatskih natpisa iz XI i XII st. u *Istri*, na *Kvarnerskim otocima* i u *Hrvatskom primorju* posebno ističući važnost tih spomenika, jer su oni, kako zgodno kaže, »miljokazi i međašni kamenovi neke kulture«.[65]

Riječ je o svega *osam kamenih spomenika*. Fučić ih nabraja ovim redom: »*Plominski natpis, Valunska ploča, Krčki natpis, Baščanska ploča, Jurandvorski ulomci, Senjska ploča, Grdoselski ulomak* i *Humski grafit*«.[66]

Plominski natpis je pisan, kako nas podučava Fučić, oblom glagoljicom, ali »na razvojnoj stepenici prije formativnog perioda hrvatske uglate glagoljice, ukratko prije XII–XIII stoljeća«.[67] Prema obliku slova datira ga u XI stoljeće. Za reljef su granice postanka antika i XI st. Lik zelenog Jurja ga navodi na misao da je natpis kasniji i da je dodan antičkom liku Silvana.[68]

Valunska ploča je nekad služila kao nadgrobna ploča. Značajna je po tome što je *dvojezična* (pisana hrvatskim i latinskim jezikom), a natpis je isklesan na dva pisma: glagoljici i karolini. Fučić je datira također u XI st.[69]

Baščanska ploča je izvan svake sumnje najvažniji glagoljski spomenik za hrvatsku prošlost i to prije svega zato što je dragocjeno svjedočanstvo *o Zvonimirovoj vladavini* u Marci dalmatinskoj. Ne ulazeći u bogatu problematiku koju taj spomenik pruža,[70] ističem samo *najvažnije historijske podatke na ploči*. To je najprije Držihin zapis o tome kako je Zvonimir »kral hrvatski« u vrijeme svoga vladanja (»v dni svoe«) dao crkvi sv. Lucije u Jurandvoru u Baški neku ledinu. Držihin je zapis prema tome načinjen nakon Zvonimirove smrti. No, Držiha ne bi zapisao da je Zvonimir »kral hrvatski« da on to nije u vrijeme datiranja zaista bio. Stoga je Zvonimirova krunidba u Solinu u jesen 1076. god. terminus post quem za postanje ploče ili neke bilješke (kartulara) kojom se Držiha služi. Za historičara je vrlo važan podatak da Zvonimir ima u svojoj pratnji *dvojicu župana – Desimira krbavskog* i *Pribinega ličkog* tako da on kao ban ima u svojoj pratnji *iste one župane koje su imali avarski poganski banovi još u X st.* Upada također u oči da je Zvonimir, unatoč krunidbi kraljem Hrvata i Dalmatinaca, ostao okružen *svojim starim županima*, što nije neko posebno iznenađenje s obzirom na to da nam je poznato da ga »reformni gradovi« (Split, Biograd, Trogir i Zadar) nisu htjeli dugo priznati za vladara. U Zvonimirovu društvu je tada i »*vinodolski posl*«, pa je i to svjedočanstvo da on ne vlada samo otocima, nego i nekad bizantskim kopnom. S druge strane, u Zvonimirovu društvu nema predstavnika *Gacke* i *Bužana*, pa bi i to moglo značiti da ga ne priznaju za bana. Ne valja naime zaboraviti da je Zvonimir došao ravno iz budimskoga dvora! Ne bi trebalo biti sumnje u to da ga baš nisu oduševljeno dočekali ni hrvatski župani, koji su već Krešimiru IV otežavali život.

Jurandvorski ulomci. Riječ je o četiri kasnije nađena fragmenta u crkvi sv. Lucije koji su bili dijelovi desnog pluteja (Baščanska ploča je bila lijevi plutej) u crkvi sv. Lucije. Fučić ih datira vremenom Baščanske ploče.[71]

* Iz: *Vinodol. Od antičkih vremena do knezova Krčkih i Vinodoslog zakona*

Senjska ploča je nađena 1964. god. kod uređivanja Nehaja i pripada istom tipu spomenika kakva je i BP. Zato Fučić zaključuje da je ovakva vrsta pluteja koji su nosili natpise »regionalno tipična«.[72] Fučić je datira početkom XII st.

• •

Baščanska ploča

• •

65. B. *Fučić*, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, Glagoljica – jedanaest stoljeća velike tradicije, Slovo 21, Zagreb 1971.
66. N. dj., str. 228–229.
67. N. dj., str. 231.
68. N. dj., str. 233–234.
69. N. dj., str. 235.
70. Izložila sam je dovoljno u nekoliko svojih radova.
71. B. *Fučić*, n. dj., str. 242–243.
72. N. dj., str. 242.

• •

S a d r ž a j: